

KAPPADOKİA KRALLIĞI

VE ROMA-BİZANS DÖNEMİ

HALİT ERKİLETLİOĞLU

Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları

T A R İ H D İ Z İ S İ

Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No: 157

Kappadokia Krallığı ve Roma-Bizans Dönemi

Halit Erkiletlioğlu

Bu kitap KAYSERİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ'nin bir kültür hizmetidir.

Eserin tüm hakları saklıdır. Yazılar ve görsel malzemeler izin alınmadan kullanılamaz.

Birinci Baskı: Aralık 2019

ISBN: 978-605-9117-40-1

Yayın Koordinatörü:

Salih ÖZGÖNCÜ

Erkan KÜP

Yayın Yürütme Kurulu:

Mustafa ERDOĞDU

Maide GÜZELOĞLU

Tasarım: www.bilgegrafik.com

Kapak: Ali Saraçoğlu

Baskı ve Cilt: Orka Matbaacılık, İncelik Mah. Çırağan Sk.

No: 4 Melikgazi / KAYSERİ / info@orkamatbaa.com

T.: +90 352 322 17 00

Adres: Kayseri Büyükşehir Belediyesi

Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı

T.: +90 352 220 70 90

KAPPADOKİA KRALLIĞI VE ROMA-BİZANS DÖNEMİ

HALİT ERKİLETLİOĞLU

Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları

T A R İ H D İ Z İ S İ

HALİT ERKİLETLİOĞLU

Halit Erkiletlioğlu 28 Nisan 1945 Kayseri doğumludur. Sümer İlkokulu, Sümer Ortaokulu ve Kayseri Lisesi'ni bitirdikten sonra, 1969 yılında da İstanbul Üniversitesi Dişhekimliği Fakültesi'nden mezun oldu. İslâhiye'de askerlik görevini yedek subay teğmen olarak tamamladı. Bu tarihten itibaren de oturmakta olduğu Kayseri'de serbest olarak 45 sene çalıştıktan sonra emekli olmuştur. Halen bir şirketin ortağı olup, aynı zamanda yerel kültür ve tarih konularında çalışmalarına devam etmektedir.

1977–80 yılları arasında Kayseri Belediyesi Meclis üyeliği, 1986 yılında Türk Dişhekimleri Birliği Kayseri Dişhekimleri Odası kurucu üyeliği ve başkanlığı, 1988–89 yıllarında Kayseri Aydınlar Ocağı kurucu üyeliği ve genel başkanlığı, 1989-2005 yılları arasında Bel-sin yönetim kurulu üyeliği, 1990-2015 Erciyes Üniversitesi Vakfı yönetim kurulu üyeliği, 1996 yılında Belsin Vakfı kurucu üyeliği, İlesam üyeliği, Türk Ocağı Kayseri Şubesi yönetim kurulu üyeliği, Dişhekimleri Odası disiplin kurulu başkanlığı, 2004-2015 yıllarında Belsin Vakfı başkanlığı, 2004 Yılında Erciyes Bilim Vakfı yönetim kurulu üyeliği ve 2005 yılında da “Kalite Evler” konut yapı kooperatifi başkanlığı

ve Türkiye Yazarlar Birliği üyelikleri görevlerini yürütmüştür.

Dil, tarih ve sanat tarihi konularında yüzlerce yazı, makale ve incelemesi, Erciyes, Kültür-Sanat, Hakses, Tarih ve Edebiyat, Tarih, Selçuk, Yeni Düşünce, Türk Dünyası Dergisi, Anadolu Haber Belsin ve Kayseri Hâkimiyet gibi dergi ve gazetelerde yayınlandı. Birçok konferans ve sempozyuma ilmi bildirileri ile katıldı. Yerel; Başak, Erciyes ve Elif, TV 1, Kayseri TV ve OSB TV isimli televizyonlar tarih ve kültür programları yaptı.

Yayınlanan Kitapları

“Dünden Bugüne Türkçe, Kayseri Tarihi, Osmanlılar Zamanında Kayseri, Türkiye Selçuklu Sultanları Ve Sikkeleri, Kayseri Yakın Tarihinden Notlar, Kayseri Kitâbeleri, Sanatta ve Maneviyatta Tesbih, Geniş Kayseri Tarihi, Geçmişte Ticaret Konaklama ve Kayseri, Dişhekimliği Tarihi, Kayseri Bağcılığı, Geniş Kayseri Tarihi (II. Baskı) ” isimleri ile yayınlanmış on iki adet kitabı bulunmaktadır.

Yayın Safhasındaki Kitapları

Benim Dünyam Benim Âlemim isimli kitabı baskı safhasındadır.

Takdim

Sevgili Kitapseverler!

Hayal etmenin ve özgürlüğün kaynağı, başının sırrı, geçmiş deneyimlerin bilgisi ve hakikat arayışı okumaktan geçmektedir. Okumak ve kitap gönülden gönüle yoldur.

Okumakla aralanır perdeler, açılır ufuklar, aydınlanır karanlıklar, çözülür sırlar, anlaşılır insanlar. Okumak, bizi cehaletin karanlığından bilgeliğin felahına çıkarır. Yepyeni ufukları bize açan kitaplarla kültürel mirasımızı ve başka dünyaları okuruz. Her bir kitap yolculuğu ile zamanımızı ve dilimizi en doğru şekilde kullanıp hayattan ve zamandan kazanmış oluruz.

Kitap, tarihi bağlamda bir hafıza, kültürel anlamda bir geleneğin tevarüsü, sanatsal bakımdan insanlığa bırakılan mirasın geleceğe taşınması, medeniyet açısından ise zamanı ve mekânı belirleme unsurudur. Kitabı ve eseri olanlar insanlık tarihini yazarlar.

İlk çağlarda dahi taşlara, mağaralara yazan insanın amacı kendini ifade etmek ve iz bırakmaktır. Gerek tahtalara, ağaçlara, derilere yazılı olsun gerekse iki kapak arasında sayfelere yazılsın kitap, kültürel bir mirastır, toplumun hafızasıdır.

İlk emre muhatap olan insan, okur Yaratan Rabbi'nin adı ile kâinatı, kendini, Rabbini ve kitabı. Bu yönüyle kitap vahiydir, hakikattir, dünya ve ahiret mutluluğunun rehberidir.

“Eğitimi önemsiyoruz çünkü cehaletin düşmanınız.” sloganıyla hareket ettiğimiz güzel şehrimizde ulaşım, yol, su gibi ihtiyaçları şehircilik anla-

yışıyla görüp giderdiğimiz gibi, sosyal ve kültürel ihtiyaçları da dikkate almaktayız. Kitapları ve kitap yuvaları olan kütüphanelerimizi hemşehrilerimize sunma gayreti göstermekteyiz. Kayseri Büyükşehir Belediyesi olarak, siz kitapseverleri kitaplarla buluşturmak için elimizden geleni yapıyoruz. Gerek basılı, gerek e-kitaplar ile hayal etmeniz ve hayallerinizi gerçekleştirmeniz için kütüphanelerimize bekliyoruz.

Tarihsel ve coğrafi anlamda medeniyetlerin beşiği olan Kayseri’de tarihimizi, geleneğimizi, kültürümüzü ve sanatımızı yansıtan eserleri yayımlayarak halkımıza ulaştırma kaygısı taşıyoruz. Biliyoruz ki yayımladığımız eserler geleceğe bıraktığımız mirasımız, hoş bir sedamızdır. Açtığımız her bir kütüphane ve kültür merkezi, yayımladığımız her dergi ve kitap, memleketimize olan saygı ve sevgimizin somut bir göstergesidir. Akif’in dediği gibi: “Okuyorsa ahali, yapılamayacak ne var”...

Hayal eden, merak eden, araştıran ve okuyan neslimiz gelecek adına ümit vaat etmektedir. Kütüphanelerimizin raflarında okurlarıyla buluşmayı bekleyen her bir kitap bu anlayışla hareket eden hemşehrilerimizi beklemektedir. Unutmayalım ki bir insanın hayatta kendisine yapabileceği en büyük iyilik; iyi bir okur olmaktır.

Bir kütüphanenin rafında, bir kitabın sayfalarında, bir yazının satırlarında gönüllerimizin buluşması dileğiyle...

DR. MEMDUH BÜYÜKKILIÇ
KAYSERİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE BAŞKANI

Takriz

Kappadokia Krallığı tarihi, Kayseri tarihinin çok önemli bir parçasıdır. MÖ 332 ve MS 17 yıllarını içine alan yaklaşık 349 yıllık bu dönem Orta Anadolu'da Kayseri merkezli bir bölgenin ayrı bir ülke olarak sabitleşmesi ve buradaki kültür değişimleri, sadece bu bölgenin ve Anadolu'nun değil, genel tarih içinde de dikkat çekici bir yeri bulunmaktadır.

Bölge Hitit, Geç Hitit, Firigya ve Lidya Dönemlerini geçirdikten sonra MÖ VI. yüzyılın başlarında Persler'in (İran) eline geçmiş, burasının Kappadokia ismi (buna yakın bir isim) bunlar zamanında kullanılmaya başlanmıştır. Persler, Kappadokia dahil Anadolu eyaletlerini satrap dedikleri valilerle idare ediyorlardı. İşte Kappadokia'nın bu satrap, valileri, MÖ 334 yılında Büyük İskender'in doğu seferinde Anadolu'yu ele geçirmesi ve Pers İmparatorluğu'nu ortadan kaldırması üzerine bağımsızlıklarını ilan etmek ve bölgelerini daha da genişleterek bir krallık haline getirmek imkânını bulmuşlardır. Bölgede yeni hâkim unsur Makedonyalıların bile müdahil olamadıkları bu krallık, daha sonra, tarihin en büyük imparatorlarından biri olan, Anadolu ve Ön Asya'da hâkimiyetini yaymaya başlayan uzun ömürlü Roma'nın kontrolü altına girmiş ve krallar adeta onların birer valisi gibi olmuşlardır. Nihayet Roma, 350 yıllık ömrünün sonunda, sözde krallık halinde yaşamakta olan himayelerindeki bu devleti tamamen ortadan kaldırıp Kappadokia Eyaleti olarak kendine bağlamış ve doğrudan kendi valilerini tayin etmiştir.

Kappadokia Krallarının, asılları Pers Satrabı olduklarından başlangıçta tabii ki Pers kültür ve inanışına sahiptiler. Ariarates, Ariaramnes ve Ariobarzanes gibi isimler taşıyan satrap ve kralların İran menşeli oldukları muhakkaktır.

Persler bilindiği üzere bu devirde ateşe tapıyorlardı. Bu yüzden ilk Kappadokia Kralları da aynı İran rahipleri gibi, uçları yüzlerine kadar uzayan ve adına tiara denilen meşin başlıklar giiyorlardı. Orta dönemlerinden itibaren Hellenistik kültür ve dinini kabul eden krallar artık Hellen ve Roma İmparatorları gibi giyinip o tarz görüntüye girmişlerdi. Bütün bu değişiklikleri

Kappadokia krallarının sikkelerinden takip etmekteyiz. Genellikle gümüş olan bu sikkeler, Kappadokia tarihinin ana kaynaklarından. Bunlar üzerindeki, çok sanatkârane yapılmış portrelerden Kappadokia Krallarını bire bir tanımamız mümkün olmaktadır. Hatta kralın saltanatının çeşitli yıllarında bastırılan bu sikkelerden, onun gençlikten yaşlılığına kadar geçirdiği fiziki değişikliklerini bile takip edebilmekteyiz. Yine paralardaki tanrı, tanrıça tasvirlerinden de onların inançlarını anlayabiliyoruz. Krallığın sonlarına doğru başlayan ve Roma Dönemi'nde devam eden paralardaki çok çeşitli Erciyes Dağı tasvirlerinden de bu dağın, dönemin inanç sisteminde ne kadar öneme sahip olduğunu görmekteyiz.

İşte, Kayseri ve genel tarih için çok önemli bir yere sahip olan Kappadokia Krallığı tarihi ve paralarını Halit Erkiletlioğlu yeniden ele alarak, yaptığı titiz çalışma ile bir boşluğu doldurmuş bulunmaktadır. Kendisi uzman bir sikke koleksiyoncusu ve tarih araştırmacısı olarak daha önce de bu konularda değerli çalışmalar yapmıştı. Bunlardan Anadolu Selçuklu Sikkeleri Kataloğu ve Kayseri Tarihi isimli kitapları bu konuda ortaya koyduğu önemli çalışmalardan ikisidir.

Üniversitelerin ve müzelerin bu alanda hemen hemen hiçbir çalışma yapmadığı, yapamadığı göz önüne alınırsa, Halit Erkiletlioğlu gibi özel araştırmacıların, hiçbir fedakârlıktan kaçınmayarak, kendi imkânları ile yapmış oldukları bu çalışmaların değeri ortaya çıkmaktadır.

MEHMET ÇAYIRDAĞ
KAYSERİ-2019

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ KİTAP

Erciyes ve Çevresinin İlk Oluşumu	17
Coğrafi Mekânda Anadolu	19
Kappadokia Coğrafyası	21
Yollar	25
1- MÖ XX-XVIII. Yüzyıllarda Kullanılan Ve Kayseri'yi Yukarı Mezopotamya'ya Bağlayan Dört Yol:	26
2- MÖ XVIII. Yüzyılda Kullanılan Hitit Yolları:	27
3- MÖ XVIII-XII. Yüzyıllarda Kullanılan ve Kayseri'yi Klıkya'ya Bağlayan Hitit Yolları:	27
4- Grek-Roma Çağı'nın Kayseri'yi Ege Kıyılarına Bağlayan En Önemli Yolları:	27
5- Bizans İmparatorluğu Dönemi'ndeki Kappadokia Teması Yol Ağı	28
A- Eski Tunç Dönemi (MÖ 2500-2000)	29
B-Tarih Çağları (MÖ 2000-650):	30
a-Asur Ticaret Kolonileri Çağı (MÖ 2000-1700)	30
b-Hitit Çağı (MÖ 1800-1200):	34
1-) Eski Hitit Devleti (MÖ 1800-1400):	38
2-) Yeni Devlet (MÖ 1450-1200)	39
c-Hititler'in Çöküşü ve Geç Hitit Devleti (MÖ 1200-700)	43
d-Tabal Krallığı	44
e-Kimerler	46
f- Frig Çağı	47
C-Perslerin Ortaya Çıkışı	54
D- Büyük İskender ve Makedon Dönemi	62
E-Satraplar ve Devletleşme Sancıları	66
F-Bağımsız Krallık Dönemi	80
Ariarathes I	80
2- İskender'den Sonra Makedonya Hâkimiyeti (MÖ 322-301)	82

3-Ariarathes II	85
4-Ariaramnes III	86
5-Ariarathes III	87
6- Ariarathes IV Eusebeios	89
7- Ariarathes V Eusebeios Philopator	93
Orophernes Nicephorus	95
9- Ariarathes V'in İkinci Defa Tahta Çıkışı (MÖ 159-131).....	97
10- Nysa	100
11- Ariarathes VI Epiphanes (Tanrının Görüntüsü)	100
12- Ariarathes VII Philometor	101
13- Mithridates'in Kappadokia'yı İşgali ve Üvey Oğlunu Ariarathes Unvanı ile Tahta Çıkartması.....	103
14- Ariarathes VIII Epiphanes	109
15- Ariarathes IX Eusebeios Philopator	110
16-Ariobarzanes I Philoromaos	112
17- Sulla'nın Kappadokia'ya Gelişi	113
18- Ariobarzanes II Philopataros	127
19- Ariobarzanes III Eusebeios Philoromaos	128
20-Ariarathes X, "Eusebeios Philodelphos	130
21-Archelaus Philopatris (Sisinas)	131
22- Ariarathes X'un İkinci Saltanatı	133
23- Archelaus Philopatris Ktistes	134
24- Archelaus'tan Sonra.....	139
G- KAPPADOKIALILAR'IN GELENEK VE GÖRENEKLERİ	140
Kappadokia Krallığı'nda Kültür ve Ekonomi.....	140
Dini İnanışları.....	150
Kappadokialıların İvandıkları Hellen Tanrıları.....	168
Nike	176
Tyche (Tike).....	177
Yaşam Biçimleri ve Âdetleri	177
Tanınmış Bir Kappadokialı; Tyanalı Apollonius.....	179
H- KAPPADOKİA KRALLIĞI SİKKELERİ	183
Sikke Darbı ve Teknikleri.....	183
Sikkelerin Genel Özellikleri:.....	184
Sikkeler Üzerinde Kralların Kullandıkları Lakap ve Unvanlar	190
Sikkeler Üzerindeki Monogramlar	191
MONOGRAMLAR	192
I- SİKKELERİNİNDÖNEMLERİNE GÖRE ÖZELLİKLERİ	194

Ariarathes I'in Sikkeleri.....	194
Ariarathes II'nin Sikkeleri.....	194
Ariaramnes'in Sikkeleri.....	195
Ariarethes III'ün Sikkeleri.....	195
Ariarathes IV'ün Sikkeleri.....	196
Ariarathes V'in Sikkeleri.....	196
Orophernes'in Sikkeleri.....	197
Ariarathes VI'nın Sikkeleri.....	197
Ariarathes VII'nin Sikkeleri.....	197
Ariarathes VIII.....	198
Ariarathes IX'un Sikkeleri.....	198
Ariobarzanes I'in Sikkeleri.....	198
Ariobarzanes II'nin Sikkeleri.....	199
Ariobarzanes III'ün Sikkeleri.....	199
Ariarathes X'un Sikkeleri.....	199
16- Archelaus'un Sikkeleri.....	200
J- SİKKELER	201
Satraplık Dönemi Sikkeleri.....	201
Datames.....	201
Krallık Dönemi Sikkeleri.....	203
K- EKLER	239
EK-1 Kappadokia Krallığı Döneminde Antik Yerleşim Yerleri.....	239
EK-2 Kappadokia Krallığı Dönemindeki Satrap ve Krallar.....	242
EK-3 Kappadokia Krallarının Yaptıkları Siyasi Evlilikler.....	247
EK-4Pontus Kralları.....	247
Ek-5 Pers İmparatorları (MÖ 770 – 330).....	248
Ek-6 Grek Alfabesi.....	249
EK-7 Harflerin Sayısal Değerleri.....	250
EK-8 Paralarda Sık Kullanılan Tarihler.....	251

İKİNCİ KİTAP

A-ROMA DÖNEMİ	255
1-Tiberius Dönemi.....	255
2-Germanicus Caligula (Gaius).....	256
3- Claudius Dönemi.....	258
4-Nero.....	259
5- Vespasian.....	260

6-Titus	266
7-Domitianus Dönemi	267
8-Marcus Cocceius Nerva Dönemi'nde Kappadokia Eyaleti	270
9-Traianus	271
10-Hadrianus	273
11-Antoninus Pius Dönemi	276
12-Marcus Aurelius ve Kardeşi Lucius Verus Dönemi.....	277
13- Commodus Dönemi	279
14-Septimus Severius	280
15-Caracalla Dönemi	282
16-Macrinus Dönemi	282
17-Elagabalus	283
18-M. Aurelius Severus Aleksandros Dönemi	284
19- Maximianus Trax	285
20-M. Antonius Gordianus III	286
21-Philippos (Arabicus) Dönemi	287
22-Decius Dönemi	287
23-Gallus Dönemi	289
24-Valerianus Dönemi	289
25-Gallienus Dönemi	291
26-Claudius ve Quintillus Dönemi	292
27-Aurelianus Dönemi	292
28-Tacitus	293
29-Probus Dönemi	293
30-Carus Dönemi	294
31-Diocletianus Dönemi	294
32-Galerius	295
33-Licinius	295
34- I. Constantinus (Büyük Konstantin)	295
35- II. Constantius	297
36-Julianus (Iolianos) Apostata	298
37-Valentianus	306
B-BİZANS DÖNEMİ (Doğu Roma) MS 395-1453.....	309
1-Iustinianus	311
2-Mavrikios	313
3-I. Nikephoros Phokas	314
4-Herakleios	314
5-Leon III	315

6-II. Nikephoros Phokas	316
7-Basil II	317
8-Romanos Diogenes	318
C- ROMA VE BİZANS DÖNEMİNDE KAİSARİA'nın FİZİKİ DURUMU	319
D- ANADOLU'DA İDARİ BÖLÜNME (STRATEGİA'LAR)	320
E-ROMA EYALET YÖNETİMİ VE KAPPADOKİA' DA GÖREV YAPAN VALİLER	321
ROMA-BİZANS DÖNEMİNDE KAİSARİA'DA YAŞAMIŞ ÜNLÜ KİŞİLER VE KAPPADOKİA BABALARI	327
1-İlk Babalar	327
2-Krikor (Grigor) Lusavoriç	328
3-Büyük Basileios (Vasileios)	330
4-Nazianzuslu Gregorius	335
5-Nyssalı Gregorius	336
6-Aziz Ayios Mamas	336
7-Rahip Savvas	337
8-İmrü'l Kays İbn Hucr	338
9-Aziz (Genç) Hosios Meletios	340
10-Kayserili Theodoros	340
G-ROMA İDARESİNDE SÖZ SAHİBİ OLMUŞ MEŞHUR KAYSERİLİLER	340
H- KAYSERİ'NİN ALMIŞ OLDUĞU İSİM VE ÜNVÂNLAR	341
İ- ROMA-BİZANS KAYSERİ'SİNDEN GÜNÜMÜZE GELEBİLEN ESERLER	342
1-Kayseri Kale ve Surları	342
J- BUGÜN KAYBOLMUŞ YAPILAR	352
a- Tapınaklar	352
K- ROMA DÖNEMİ KAİSARİA SİKKELERİ	356
KAYNAKLAR	373
DİZİN	381

BİRİNCİ KİTAP

I. BÖLÜM

ERCIYES VE ÇEVRESİNİN İLK OLUŞUMU

Erciyes, yer kabuğunun soğumaya başlayarak şekillendiği ve 63 milyon yıl süren “3. zaman” döneminde (Neozoik Dönem) geniş göllerle çevrili bir bölgede püskürmeye başlamıştır. Çok güçlü bir hamleyle fışkıran volkan muhteviyatı müthiş bir yığılma ile takriben 4.300 m yüksekliğe erişen bir volkan dağı oluşturmuştur (Bugünkü yükseklik 3.916 m). Volkandan fırlayan lavlar 100 km çapındaki bir çevreyi etkilemiş ve bu alan içinde kat kat yığılmalar meydana getirmiştir.

Çok uzun süren bu dönemden sonra sakinleşen Erciyes’in bu defa çevresinde yer kabuğu hareketleri başlamıştır. Arazideki genel kırılmalar, yükselmeler ve çökmeler sonucunda Kayseri Ovası da takriben 200 m çöküntüye uğrayarak, bugün kuzeyde Erkilet, doğuda Mimarsinan ve kuzeydoğuda Talas’ta ölçülen 1.250 m civarındaki yükseklik kodundan Kayseri düzlüğündeki 1.050 m düşmüştür.

Çanağın içi de biriken sularla göl haline gelmiş, daha sonraki milyonlarca yıl içinde bu göl bataklığa dönüşmüş ve yer yer metan gazı yanmalarına sahne olmuştur. Nitekim Milâd yıllarında Kayseri’ye gelmiş bulunan Strabon, ova içindeki bataklıklardan bahsetmekte ve yer yer yanmakta olan çukurları “ateş çukurları” olarak tarif etmektedir. Strabon’un bu satırlarını okuyan bazı çağdaş yazarlar da bu ifadeleri Erciyes’in hâlâ o yıllarda indifa halinde olması şeklinde yorumlamışlardır.¹

Uzunca bir zaman susan Erciyes günümüzden 2 milyon yıl kadar önce yeniden yer yer faaliyete geçmiş, bu defa dağın muhtelif yerlerinden ayrı ayrı birçok volkan bacasında püskürmeler başlamıştır. Lifos (2.500 m),

Karasivri, Beşparmak, Ali Dağı (1.830 m) ve Yılanlı Dağları (1.619 m) bu dönemin yığıntılarıdır. Bu yeni konilerin oluşması sırasında dağın orta bölümünde “Peri Kartını” ve “Selim Kartını” isimleri verilen büyük kayalık alanlar oluşmuştur.

1.790.000 yıl süren “4. zaman” da (Kuaterner Dönem) eskilere göre daha cılız volkan püskürmeleri olmuştur. Büyük ve Küçük Kızıltepeler ile Hacılar ilçesinde bulunan Ön ve Arka Kızıltepeler bu dönemin volkan konileridir.

Bu püskürmeden sonra dünyada başlayan “Buzul Dönemi”nde Anadolu’da Aladağlar, Cilo, Ağrı, Süphan gibi Erciyes Dağı’nın da 3.100 metreye kadar inen “Küçük Buzulu” ve 2.300 m kadar da buzul aşındırmalarından oluşan izlerle ispatlandığı gibi susarak bu dönemi yaşadığı anlaşılmaktadır.²

Erciyes’in bu son faaliyetinden sonra insanlı dönem denilen son 14.000 yıldan beri bir faaliyeti olmadığı kanaatini taşımaktayız. Hele tarih çağları denilen son 5-6 bin yıl içinde faaliyet olmadığına dair elimizde çok miktarda kanıt bulunmaktadır. Şöyle ki;

1- Son Buzul Dönemi’nin sona erdiği tarih kabul edilen 14.000 yıl önceden günümüze kadar gelen Erciyes küçük buzulu bu dönem içinde herhangi bir patlama olmadığının kesin kanıtıdır.

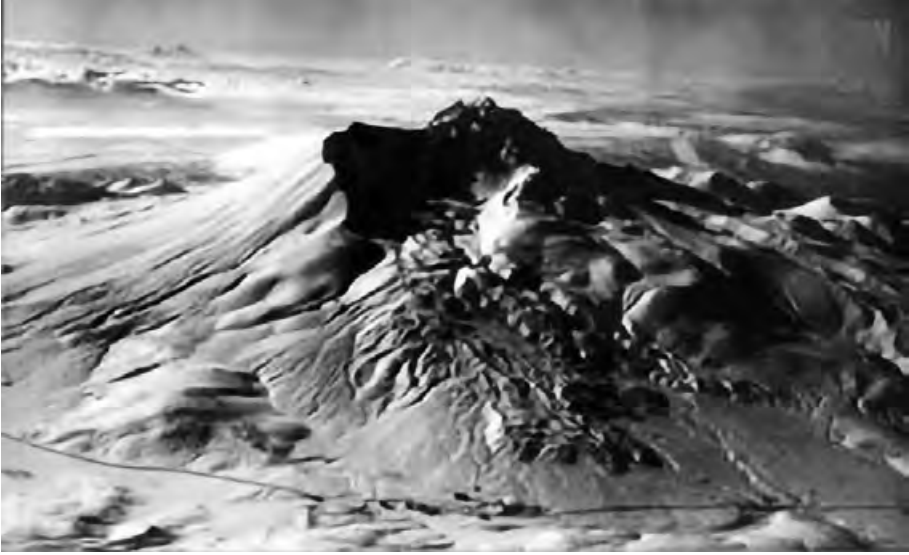
2- Erciyes’in zirveden sonra en yüksek tepesi olan Lifos üzerinde büyük bir yerleşim yeri bulunmaktadır.

Hitit-Asur Dönemi site devletlerinden birisi olma ihtimali yüksek olan bu alanda harçsız taşla yapılmış çok geniş ve uzun sur bedenleri bulunmakta ve surun içinde de çok miktarda askerî ve sivil bina yıkıntısı ile birçok horasanla sıvanmış sarnıç bulunmaktadır. Buradaki yerleşim kalıntıları Erciyes’in son tarih çağlarında faaliyette olmadığının kesin delillerindendir.

3- Kappadokia ve Roma zamanlarında şehrin Erciyes’in eteklerindeki tepelerde kurulduğu başta Strabon olmak üzere antik devir yazarlarının hemen hepsi tarafından ifade edilmektedir.

Tabii ki, Erciyes patlama halinde olsa idi eteklerinde bir yerleşim mümkün olamazdı.

² Şevket Aziz Kansu, *İnsanlığın Kaynakları Ve İlk Medeniyetler*, TTK, Ankara, 1971, s. 59-60.

4- Büyük Erciyes'in en zirvesinde kuzeyden güneye uzanan bir mağara bulunmaktadır. Duvarlarında Aramî harflerle yazılar bulunan bu mağaranın Kappadokia Dönemi'nde kutsiyetine inanılıyor ve senenin muhtelif zamanlarında buraya çıkılıp “dağ tanrısına” adaklar adanıp, dualar ediliyordu.

Nitekim bu mağara, MS 17 yılından sonra, bölge Roma hâkimiyetine geçtikten itibaren de kutsiyetini korumuş ve Erciyes tasvirleri ile Kayseri'de basılmış bulunan bütün sikkelerde önemle belirtilmiştir.

O halde Kappadokia ve Roma Dönemleri'nde de Erciyes Dağı'nda bir hareket olmadığı anlaşılmaktadır.

Bugün küresel ısınma sonucunda Ağrı, Cilo, Süphan ve Kaşkar Dağları'nda az miktarda buzul kalmış, Erciyes'te ise sadece kuzey cephesinde bir miktar buzul halen mevcuttur.

COĞRAFI MEKÂNDAN ADOLU

Haritaya baktığımızda Anadolu'nun, doğu ve güneydoğuda “Eski Doğu”, batıda ise; “Akdeniz” medeniyetlerine olgunluk çağını yaşatan, Pers, Yunan

ve Roma Medeniyetleri arasında bir köprü vazifesini yaptığını görürüz. Bu durum Anadolu Medeniyetlerinin doğmasında çok önemli bir faktördür.

Anadolu, coğrafi yerleşim olarak kuzey yarım küresinde (26-45 doğu meridyeni, 36-42 kuzey paralelinde) ekvator ile kuzey kutbu arasında ve subtropikal bir iklim kuşağında bulunduğundan insanların yaşamasına ve büyük medeniyetlerin kurulmasına uygun bir ortam oluşturur. Bu sebeple Anadolu, tarihin en eski devirlerinden beri yoğun iskân görmüştür.

Eski Anadolu tarihi bakımından bizim üzerinde durmak istediğimiz bölge Orta Anadolu ve özellikle de Kayseri ve çevresidir. Bu bölgede kurulan medeniyet, dünyadaki belli başlı medeniyetlerden Mezopotamya ve Mısır Medeniyetlerinin yanında **“Anadolu Medeniyeti”** olarak bir yer tutmuştur. Kızılırmak Havzası ile Tuz Gölü arasında kalan bölgedeki yüzlerce höyük, bu bölgenin MÖ III ve II. bin yıllarından itibaren yoğun bir iskâna sahip olduğunu gösterir. Orta Anadolu’nun, Erciyes’in etrafındaki kapalı bir havza halinde olması, güvenli bir iskânın başlıca etkeni olmuştur. Proto-Hititler’den Osmanlılar’a kadar burada yerleşen her kavim, kısa bir müddet içinde mutlaka siyasi birlik kurmuş ve bir güç kaynağı olarak tarih sahnesine çıkmıştır.

KAPPADOKIA COĞRAFYASI

“Coğrafyasız tarih olmaz”

“Coğrafya Kaderdir”

Kappadokia sözcüğü Eski Persçe’de Katpatuka olarak ilk defa Pers Kralı Darius I’in (Dara veya Dareios) MÖ 516’da İran’daki Kirmanşah ile Hamadan arasındaki kayalıklara kazıttığı Bisutun (Behistun) kitabelerinde geçmektedir. Darius I, egemenliği altına aldığı kavim ve ülkeleri, zaferlerinin kanıtı olarak eski Persçe, Elamca ve Akadça olmak üzere üç ayrı dilde, çivi yazısıyla belgeletmiştir. Bisutun kitabelerinde sıralanan ülkeler arasında Persçe Katpatuka ismi de yer almaktadır. Bu sebeple pek çok dilbilimciye göre bu sözcüğün aslı Persçe’dir ve “Güzel Atlar Ülkesi” ya da “Ducha/Tucha’nın Tarafı (ülkesi)” anlamına geldiğidir. Bu kelimenin Elamca’da karşılığı Katpatukas; Babil dilinde Ka-at-pa-tuk-ka’dır. Sasani kitabelerinde; Kpwtky, Kpwtkyd, Parthian Kpwtky olarak yer almıştır. Grekçe’de ise *Καπαδοκία* olarak yazılan ülkedeki Kappadokialılar’ın, Leukosurioi (Beyaz Suriyeli) veya Surioi (Suriyeli) olarak adlandırıldığını görebiliriz.³ Buna karşılık Kappadokia sözcüğünün kökenini, Hitit dünyasında Anadolu’da konuşulan Hint-Avrupa dillerinden biri olan Luvice’ye bağlayanlarda vardır. Buna göre, Hititler zamanında varlığı bilinen “Kizzuwatna”nın adının Pers Dönemi’nde değişerek Katpatuka olduğu ya da Asur Kralı Ninyas’ın oğlu Kappadoks’un adından geldiği öne sürülen diğer görüşler arasındadır. Başka bir görüşde de, Kappadokia sözcüğünün Kızılırmak’ın bir kolu olan Delice’nin antik adı “Kappadoks”un bu bölgeye adını verdiği öne sürülür. Antik Çağ’dan itibaren Grekler bu ülkeye Cappadocia (Kappadokia) ismini vermişlerdir.

Böylece Antik Dönem’den itibaren Anadolu’nun bir takım coğrafi bölgelere ayrılmış olduğunu görmekteyiz. Bunlar; Orta Anadolu’da Kappadokia, Phrgia ve Galatia ve Batı’da, kuzeyden güneye doğru Troas, Mysia, Aiolis,

³ Encyclpaedia Iranica www.iranicaonline.org/articles/index/K

İonia, Lydia ve Karia; Karadeniz kıyısında, batıdan doğuya doğru Bithynia, Paphlagonia ve Pontus; Güney’de ise Lykia, Pauphylia, Pisidia, Isavria, Lykaonia ve Klikia’dır.

Bu bölgeler içinde en büyüklerinden birisi olan “Büyük Kappadokia”, İç Anadolu’nun doğusunun önemli bir kesiminde yer alır. Kappadokia’nın bu geniş coğrafi sınırları, Pers hâkimiyetinin son zamanlarından itibaren Roma Dönemi’nin sonuna kadar (MÖ 350-MS 350) zaman zaman eksilip artarak muhafaza edilmiştir.

Tarihinin her döneminde bölgenin hayat kaynağı olan Kızılırmak, Sivas/İmranlı ilçesinde Kızılbaş’ın güneyinden doğar. Kappadokia’dan geçerek bir kavis oluşturur ve Samsun’da denize dökülür. Doğduğu topraklardan itibaren denize dökülünceye kadar; Kayseri, Gülşehir, Avanos, Ürgüp ve Kaman hudutlarından geçer.

Bölgenin en önemli dağı olan Argaios’u selamlayarak kuzeydoğusundan geçen Kızılırmak’ın suladığı topraklar, çoğunlukla Kappadokialılar’ın yerleşimlerini kurdukları kentlere ev sahipliği yapmıştır.

Hititler zamanında **Marassantiya** olarak bilinen Kızılırmak’ın daha sonraki dönemlerdeki adı ise “Tuzlu Su” anlamına gelen **Halys**’tir. Kappadokia’da Herodotos tarafından Halys Irmağı’nın bu tarafındaki ülke olarak tanımlandığı görülür. Bölgede daha küçük havzalar ve onları çevreleyen dağlar vardır. Bunlardan en önemlileri Hasan Dağı, Keçiboyduran, Melendiz ve Göllü Dağ sayılabilir. O dönemde özellikle Hasan Dağı Erciyes ile inanç bakımından bir tutulmuş ve bu dağa da Erciyes’in adı olan Argaios adı verilmiştir.⁴ Platolar ve volkanik arazileri ile Büyük Kappadokia bölgesi, Güneybatıda bulunan Tyana ve Klikya kapısından güneye bağlanan ana yol ile Mazaka ve Meliten’den geçen, Fırat üzerindeki Tamisa Kalesi’ne doğru devam eden bir yol ile Anadolu’nun merkezinde ve bütün Anadolu ile irtibatlı stratejik bir coğrafya bölgesidir.

Bölgedeki diğer su kaynakları ise, o dönemde Tatta olarak isimlendirilen Tuz Gölü, Kayseri’de Karasu (Melas), Kataonya’yı boydan boya geçen Ceyhan (Pyramos), Comana Kappadokia’dan akan Seyhan (Saros) ile Aksaray’da İhlara Vadisi’nden geçen Melendiz akarsuları sayılabilir.

⁴ Ramsay, W. M. *The Historical Geography of Asia Minor*, Cambridge university Press, 2010 s. 355

Milat'ın ilk yıllarında Anadolu'yu dolaşmış olan Strabon⁵ bu sınırları şöyle çizmektedir: *Güneyde Klikia Touroslar'ı diye adlandırılan dağlar, doğuda Armania ve Kolkhis, kuzeyde Halys⁶ Irmağı'nın (Kızıl Irmak) ağzına kadar Eukseinos ve batıda hem Paphlagonialı kabileler ve hem de Phrygia'da yerleşmiş olan Lykaonialılar'a kadar uzanan Galatialılar ve Trakheia'da oturan Klikialılar tarafından çevrilmiş oldukları söylenebilir. Lykaonialılar ile sınır ise, Lykaonialılar'a ait Koropassos köyü ile Kappadokialılar'a ait Garsaura kenti arasındadır. Bu iki kale arasındaki uzaklık yüz yirmi stadion⁷ kadardır (23.040 km).*

Bu coğrafya kabaca; batıda Kızılırmak'tan (Halys) başlayan ve doğuda Fırat (Euratis) Irmağı'na kadar ve enlem olarak da kuzeyde Karadeniz'den, güneyde Akdeniz'de İskenderun Körfezi'ne (İssikos Kolpos) kadar uzanan bir bölgeyi içine alıyordu. Yüzölçümü olarak; genişliği Pontus'tan Touros'a kadar yaklaşık bin sekiz yüz stadion, uzunluğu Lykaonia ve Phrygia'dan doğuda Euphrates'e ve Armenia'ya kadar yaklaşık üç bin stadiondur (576 km).

Strabon'un tarifinden yola çıkarak Kappadokia bölgesinin genel coğrafi konumu ve sınırları: Kuzeyde; Pontus ve Amasia, batıda; Phrygia ve Halys (Kızılırmak), Galatia ve Tatta Gölü, güney batıda; Lykaonia/Koropassos, doğuda; Armenia Maior ve Minor, güneyde; Kilikia, Kommagene, Güneydoğuda ise Syria ve Eupharates olarak çizilebilir. Ancak bu sınırlar siyasi tercihlere göre zaman zaman daralıp genişlemiştir.

Kappadokia'ya morfolojik çeşitliliğini veren en önemli etkenlerden biri bölgede yoğun volkanik hareketlerin gerçekleşmiş olmasıdır. İç Anadolu'nun en yüksek zirvesi olan Erciyes Dağı Kayseri ili sınırları içinde, Melendiz Dağı Niğde ilinde ve Hasan Dağı, Niğde ve Aksaray illeri sınırları içinde yer alır. Hasan Dağı ile ilgili en önemli bilgilerden biri de dağın eski adının Erciyes'in adı olan Argaios ile aynı oluşudur.⁸

Erciyes ile Hasan Dağları'nın bu şekilde aynı isimle anılması, Kappadokia halkı için her iki dağın da sosyal açıdan öneminin de aynı olduğunu gösterir.

⁵ Strabon: İÖ 64-MS 19 yılları arasında yaşamış olan Amasyalı bir seyyahtır

⁶ Kızılırmak'ın Hititler Dönemi'ndeki adı; Marassantia, Antik Dönem'deki adı ise Halai (Tuzlalar) yakınından geçtiği için Tuzlu Nehir anlamında Halys olarak kullanılmıştır

⁷ Stadion: 600 ayak= 192 m

⁸ Ramsay, W. M. *The Historical Geography of Asia Minor*, Cambridge, Cambridge University Press, 2010 s. 355

Bölgede tektonik hareketler ile oluşan çanaklar Nevşehir'den Kayseri'ye doğuya doğru uzanan Kızılırmak Platosu gibi geniş, yüksek ve eğimli platolara dönüşmüştür. Kızılırmak ve kolları olan Delice, Devrez ve Gökırmak ile Melendiz gibi nehirler ve kolları bu platoları yarıp, dar ve derin vadileri oluşturmuştur. Tarihinin her evresinde bölge için en önemli yaşamsal kaynak ise Kızılırmak'tır. Kappadokia halkı Kızılırmak'ın suladığı toprakların yakınlarında yerleşimlerini kurmuştur. Sivas/İmranlı ilçesinde Kızıldağ'ın güneyinden doğan Kızılırmak, Kappadokia'dan geçerek bir kavis oluşturur ve Samsun'da denize dökülür. Doğduğu topraklardan çıkarak oluşturduğu kaviste Kızılırmak, Kappadokia'nın Kayseri, Nevşehir (Gülşehir, Avanos, Ürgüp) ve Kırşehir (Kaman) kentlerinden geçer. Herodotos tarafından Kappadokia'nın, Halys Irmağı'nın bu tarafındaki ülke olarak tanımlandığı görülür.⁹ Volkanik dağların püskürttüğü kül, lav, tüf tabakaları ve kayalar birikmiştir. İklim hareketleri ile platolar üzerindeki tüflü örtüler ise günümüzde peri bacaları olarak adlandırılan biçimde oyulmuştur. Kappadokia

⁹ Herodotos, Hist.: 1.28.

coğrafyası, bu sayısız ve cezbedici vadileri ile insanlara sığınacakları önemli mekânlar sunmuştur.

Güneydeki Tyana (Kemerhisar) ve Cybistra (Ereğli) ve doğudaki Meliten (Malatya) Platosu'ndaki ekonomik değeri yüksek büyük ovalar ile merkezde Erciyes Dağı'nın bol ağaçlı kuzey eteklerinde bulunan krallığın başkenti **Mazaka**, krallığa ekonomik zenginlik katmaktadır.

Ülkeyi ticaret, tarım, hayvancılık ve madencilik gibi dört temel ekonomik faaliyet canlandırır. Orta bölgelerde arpa ve buğday, Meliten Ovaları'nda ise meyve yetiştirilir. Bölgeye has koyun, yabani eşek ve atın yanında madencilik alanında; Mucur'dan çıkarılan kırmızı toprak boyası, saydam mermer (oniks), Sarız civarındaki gümüş ocakları ve Mazaka civarından çıkarılan taş, tuz ve demir başlıca gelir kaynaklarıdır. Katonya (Develi'den Tufanbeyli'ye uzanan yöre) ve Erciyes eteklerinden elde edilen keresteyi de unutmamak gerekir.

Xenophon MÖ 401'de, Amasyalı Strabon MS 18 yıllarında, Nysalı Gregoir MS 334-394'te bu bölgeden bahsetmişlerdir. Fransa hükümeti tarafından Anadolu'da araştırmalar yapmakla görevlendirilen ünlü mimar Texier, 1833 ve 1837 yıllarındaki seyahatleri sırasında Kappadokia bölgesini de ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Daha sonra Anadolu'daki gezi ve incelemelerinin sonuçlarını altı ciltlik "Description de l'Asie Mineure..." adlı geniş araştırmasında gravür ve planlarıyla birlikte yayınlarken "...*Tabiat hiçbir zaman kendini bir yabancının gözlerine böylesine olağanüstü bir şekilde sergilememiştir. Dünyanın hiçbir bölgesinde böylesine sürekli bir tabii olayın var olduğunu duymadım.*" demektedir.

Bu coğrafi bölge, tarihin derinliklerinden itibaren, Hitit, Pers, Kappadokia, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı gibi uygarlıkların gelişme ve çöküşlerine şahit olmuş, bölgenin bu dönemlere ait belge ve bilgileri günümüze kadar ulaşmıştır.

YOLLAR

Kayseri'yi şehir olarak gözden geçirenler, gerek bugünkü beldenin, gerek dünkü Mazaka'nın su bakımından zengin olmakla beraber, hava bakımın-

dan önemli bir özelliği olmadığını, düşman ordularına karşı koyacak tabii bir seddi bulunmadığını, ayrıca bereketli bir toprağa ve uygun bir iklime de sahip olmadığını görürler. Böyle olmakla beraber, 5000 senedir değişik ırk ve yönetimlerin elinde daima önemli bir merkez olarak kalması, dört yandan gelen yolların düğüm noktasında yer almasından ileri gelmektedir.¹⁰

Anadolu dağlarının doğu-batı istikametinde uzanışları, bu bölgedeki yolların da aynı yönde açılmasını gerektirmiştir. Nitekim bu yollar Sebastia'dan Pontus'dan-Tavium'dan ve Cilicia'dan gelip CAESARIA'ya toplanıyordu.¹¹

Milâd'tan bir asır evvel de doğunun ticaret eşyası, Fırat'tan Kayseri'yi (Mazaka) geçer, Yunan-Roma büyük yolu ile (La Route Royale) Ephesas'a ve biraz da Sebestia, Komana ve Laodiceia yoluyla Amisos'a gönderilirdi. Güneyden geçen Grek-Roma Büyük Yol'u üzerindeki Caesarea, Archeleis, Laodiceia, Lycum, Antiocheia, Nysa gibi şehirlerin isimleri Yunan ve eski imparatorluk devirlerine ait oldukları halde, kuzey yolu üzerindeki Tavium, Ankyra, Gordion, Pessinus, Orkistos, Akmonia, Satala, Sardeis gibi şehirlerin isimlerinde, daha eski zamanların kokusu vardır.¹²

1- MÖ XX-XVIII. Yüzyıllarda Kullanılan Ve Kayseri'yi Yukarı Mezopotamya'ya Bağlayan Dört Yol:

Bu yol Kayseri, “Mazaka” olarak önem kazanmadan önce Kültepe'yi (Kaneş) Asur'a bağlayan güzergâhı izliyordu ve tahminen birkaç koldan Asur'a ulaşıyordu.

Kültepe (Kaneş), Mazaka, Ekrek, Pınarbaşı (Ariarathiae), Gürün (Tegarama), Darende (Timilkia), Malatya (Melitene), Harran, Cebel Abd-el Aziz, Asur.

Kültepe (Kaneş), Mazaka, Serezek, Ekrek, Saruz, Elbistan, Doğanşehir, Sürgü, Samsat (Samsate), Harran, Cebel Abd-el Aziz, Asur.

Kültepe (Kaneş), Mazaka, Ekrek, Saruz, Kemer, Göksun (Cocussuz), Maraş, (Gerermanicaia), Antep, Harran, Cebel Abd-el Aziz, Asur.

Kültepe (Kaneş), Mazaka, Saimbeyli yakını, Feke, Siziium, Simala, Antep, Harran, Cebel Abd-el Aziz, Asur.

¹⁰ Remzi Oğuz Arık, *Coğrafyadan Vatana*, 1000 Temel Eser İst. 1969 s. 204

¹¹ W. M. Ramsay, çev: Mihri PEKTAŞ, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, İst. 1961 s. 51.

¹² Ramsay, s. 29.

2- Mö XVIII. Yüzyılda Kullanılan Hitit Yolları:

Bu asırlarda Kaneş, bir ticari merkez olan Erkilet (Archala), Dadsun, Emmiler ve Yozgat üzerinden Hattusas (Boğazköy) ile bağlantılıydı.¹³

3- Mö XVIII-XII. Yüzyıllarda Kullanılan ve Kayseri'yi Klikya'ya Bağlayan Hitit Yolları:

Antik Çağlar'da Caesarea'dan Klikya'ya inen belli başlı dört yol vardı.

a) Kayseri-Çukurova arasındaki halen kullanılmakta olan Podandos (Pozantı) Pylae Ciliciae (Gülek Boğazı) yolu.

b) Caesarea, Develi-Fraktin, Taşçı, Gezbel, Kirazbel ya da Üskiye'nin bel'den sonra Sisium (Kozan) üzerinden Çukurova'ya inen yol.¹⁴

Caesarea-Develi, Fraktin, Karaköy, Sisium (Kozan) yolu.

Caesarea, Serezek, Kuruçay-Bel, Cucussus (Göksun), Kirazbel yolu.

4- Grek-Roma Çağı'nın Kayseri'yi Ege Kıyılarına Bağlayan En Önemli Yolları:

a) **Efes-Malatya Yolu:** Bu yol, Efes, Magnesia, Aydın (Tralles), Sultanhisar (Nysa), Mastavra Kale Mastaura, Karrura, Hasköy (Attuda), Eskihişar (Laodikeia), Honoz (Kolossia), Dinar (Apameia), Haydarlı (Metropolis), Yalvaç (Antiocheia Pissidiae), Yargan, Ladik (Laodikeia Katakekaumene), Koropassos, Aksaray (Gausaura), Soandan, Sakasene, Viranşehir, Caesarea, Serezek (Arasaxa), Herpa, Pınarbaşı (Ariaratheia), Arslanbeyli (Coduza-laba), Kuruçay-Bel İncillise, Göksün (Cocussus), Yarpuz (Arabissos), Arkas üzerinden Malatya'ya (Melitan) varırdı.¹⁵

b) Kayseri Ankara Yolu:

Caesarea, Saccasena, Osiana, Sultanhisar (Nysa), Pornassa, Aspona, Orsologiacio, Gorbeons üzerinden Ankara'ya (Ancyra) ulaşıyordu.¹⁶

¹³ R. Kiepert und Werner, 1/400.000

¹⁴ B. Alkım, *Belleten* XX III, 1959 s. 61.

¹⁵ Baydur, s. 31

¹⁶ Ramsay, s. 31

c) Kayseri'den Karadeniz'e Uzanan Yol:

Caesarea, Erkilet (Archalla), Çokgöz Köprüsü, Boğazlıyan, Tekke, Sırçalı, Battal, Yozgat, Konuksu, Tekke-Özü, Amasya (Amasia), Samsun (Amisos), Sinop'a varırdı.

d) Kayseri'yi Kuzeydoğu Anadolu'ya Bağlayan Yol:

Caesarea, Anmaxsa, Malandura¹⁷, Scanatus, Sebasteia ve Sadak'a (Satala) kadar uzanıyordu.

Anadolu'daki Bizans yollarının tamamlanması Justinien zamanından oluşmuştur. Bu şebekenin en mühim kısmı Halys'in (Kızılırmak) doğusundan ayrılarak Kaesareia ve Sebastia'ya giden askerî yoldu. Kappadokia, Armenia ve Sebastia Themaları'ndan gelen ordular Kaisereia'da imparator ordusuna katılıyorlardı.¹⁸

5- Bizans İmparatorluğu Dönemi'ndeki Kappadokia Teması Yol Ağı

a) Güneybatı-Kuzeydoğu Çapraz İstikametindeki Anadolu Yolu

İkonion (Konya)-Kolönea (Aksaray)-Caesarea (Kayseri)-Sebastia (Sivas)

b) Kuzeybatı-Güneydoğu Çapraz İstikametindeki Anadolu Yolu

Ankyra (Ankara)-Caesarea-Cucussos (Göksun)-Germanikeia (Maraş)

c) Batı –Doğu İstikametindeki Merkezi Yol

İkonion (Konya)-Kolönea (Aksaray)-Caesarea-Ariaratheia (Pınarbaşı)-Taranta-Melitene (Malatya)

d) Kuzey-Güney İstikametindeki Yollar

1-Tabia-Caesarea-Podandos (Pozantı)-Tarsos (Tarsus)

2-Tabia –Caesarea-Rodandos-Adana

3-Tabia-Caesarea-Kiskisos (Kisko)-Sision (Kozan)

4-Tabia-Caesarea-Kukusos (Göksun)-Germanikeia (Maraş)¹⁹

¹⁷ R. Kiepert 1/400.000 ölçekli, B IV te gösterdiği haritasında Malandara'yı Şarkışla'nın yerine koyuyor.

¹⁸ Ramsay, s. 241.

¹⁹ Friedrich Hild, *Das Byzantinische Strassensystem In Kappadokien*, Wien 1977, s. 66-71-77-84

II. BÖLÜM

Bu dönemler: A- Eski Tunç Dönemi B- Tarih Çağları olarak iki ana bölümde incelenmektedir.

A- ESKİ TUNÇ DÖNEMİ (MÖ 2500-2000)

Bu dönemde en yoğun yerleşme bölgesi Kızılırmak boyları idi (Alişar, Boğazköy, Kültepe, Arslantepe). Bölgede kurulan şehirler ya Karahöyük, Arslantepe, Kültepe ve Sultanhan'da olduğu gibi höyükler üzerinde kuruluyor veya Kululu, Çalapverdi, Göllü Dağ ve Lifos'taki gibi erişilmesi gayet güç olan, dağlar üzerinde yapılıyordu.¹ Adı geçen şehirlerde halk, taş temeller üzerine kerpiç tuğladan yapılmış evlerde oturuyor; ticaret, çömlekçilik, madencilik, çiftçilik ve çobanlıkla meşgul oluyordu.² Mezopotamya ve Mısır bölgelerinin halkları MÖ 4000 yıl sonlarında kendilerine has birer yazı sistemi bulmuş olmalarına rağmen, Anadolu halkı henüz yazıyı bilmiyordu. Ancak Kuzey Suriye ve Batı Anadolu şehir devletleri ile ticaret yapıyorlardı.³

Bu insanlar; bakır, bronz, kurşun, altın, gümüş ve elektron gibi madenleri kullanabiliyor ve etrafı duvarlarla çevrili küçük şehir devletleri olarak yaşıyorlardı. Diğer şehir devletleri ile ancak bir tehlike halinde birleşiyor ve bu amaçla teşkilatlı ordu bulunduruyorlardı.⁴

¹ Tahsin Özgüç, *Demir Devrinde Kültepe ve Civarı*, Ank. 1971, s. 71

² Fűrüzan Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, TTK Yayınları, Ank. 1962, s. 49-50.

³ Baydur, s. 31

B-TARİH ÇAĞLARI (MÖ 2000-650):

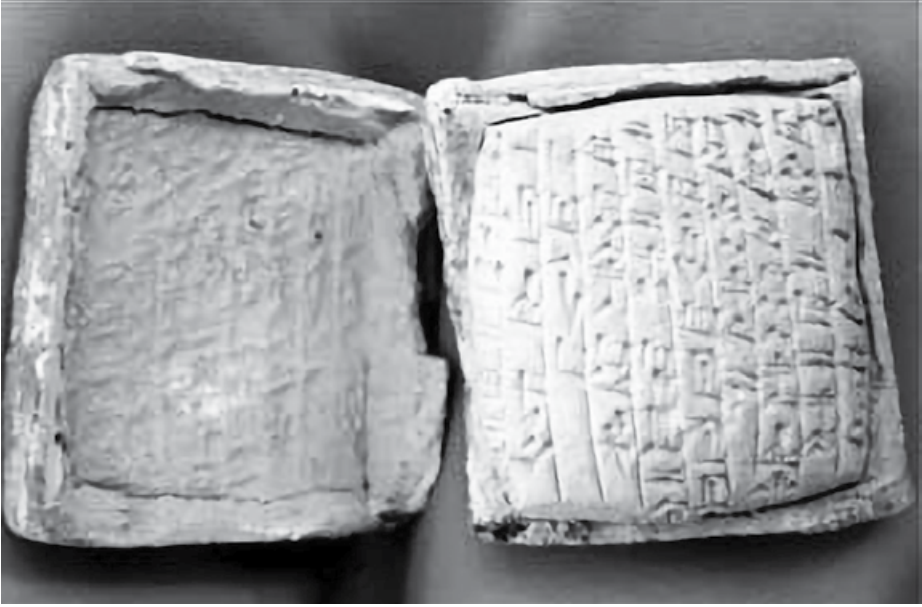
Bu dönem üç ana başlık altında incelenebilir.

a-Asur Ticaret Kolonileri Çağı (MÖ 2000-1700)

KANEŞ: Kayseri çevresindeki bilinen en eski yerleşme yeri, bugünkü şehre 20 km mesafede bulunan “Kültepe” höyüğüdür. Bu höyükte bulunan “Kaneş”, Kayseri Ovası’nın ve Anadolu’da ki ticaret sisteminin baş şehri olup, Kaneş Krallığı’nın merkezi olarak MÖ 2800 senesinden Helenistik Devri’ne kadar önemini korumuştur. Kültepe höyüğünde yapılan kazılarda en eski dönemlerden itibaren bu bölgenin yerleşim görmüş olduğu anlaşılmaktadır.

Hititlerin **Kuşşara**’dan sonraki en büyük merkezleri **Kaneş**’tir. Esasen Hititler kendilerini **Nesalı** yani **Kaneşli**, dillerini de **Nesaca/Kaneşce** olarak ifade etmektedirler. Kültepe metinlerinde geçen pek çok Hititçe kelimenin varlığı ve pek çok Hititçe ismin geçmesi Hititler’in burada yaşadıklarının en önemli kanıtlarıdır (Şupilulia, hulukannum, kupursinnum, kuršannum, gibi birçok kelime...). Yerli halk olan Hititler’in **Kaneş**’te oturma izni verilen Asurlu tüccarların kültürlerinden etkilendikleri görülür. Sümer, Akad, Babil tanrılarını kendi panteonlarına kabul ederler, efsanelerini, mitoslarını kendi dillerine çevirirler. Hititler yerli Hatti ve Hurri inançlarını benimsedikleri gibi, Asurlular’ın tanrılarını da kabul etmişlerdir. **İştär, Adad, Sin, Samas, Nisaba** gibi Mezopotamya kökenli tanrıların rahipleri olarak adı geçen Hititli şahıslara belgelerde rastlanmaktadır. Hatta Sümer tahıl tanrısı olan **Nisaba** adına Anadolu’da bir bayram kutlandığı da görülür.

Anadolu-Asur arasındaki ticaretin doğmasına sebep, Anadolu’da ve komşu ülkelerde kalay madeninin ihtiyaca cevap verecek kadar üretilmemesidir. Anadolu’da en çok bulunan ve ilk kullanılan maden bakır olup, Kalkolitik Çağ’dan itibaren bu madenden istifade edilmiştir. MÖ III binyıl boyunca bakır madenine %10 oranında kalay ilave edilerek bol miktarda tunçtan silahlar ve ev eşyaları yapılmış olduğundan, bu döneme **Eski Bronz Çağı** adı verilmiştir. Eski Bronz Çağı’nda Anadolu’da madencilerin kalayı nereden temin ettikleri konusunda net bir bilgi olmamakla beraber, son zamanlarda Hisarcık civarında kalay madeni ocağının bulunması ve Bakırdağı çevresinde bakır ocaklarının bulunması az miktarda da olsa Anadolu’da bu madenlerin üretimlerinin yapıldığını göstermektedir. Ancak MÖ II.

Çivi yazılı bir tablet ve zarfı

binyılın başlarından itibaren kalay madeninin Asurlu tüccarlar tarafından Anadolu'ya getirildiğini Kültepe metinlerinden öğrenmekteyiz. Anadolu'da şehir devletleri hüküm sürmekte olduğu ve aralarında kıyasıya bir mücadele yaşandığı için, dönemin en gelişmiş ve sağlam savaş araçları olan tunç silahlar önem kazanmıştır. Bu sebeple daha bol kalay madeni getirmeleri karşılığında Asurlu tüccarlara şehirlerin etrafında bir mahallede oturma ve ticaret yapma imkânı tanınmıştır.

Asurlu tüccarlar MÖ II binyıl başlarında Anadolu'ya gelerek belli başlı şehirlerde birer ticaret kolonisi kurmuşlardır. Yazılı kaynaklarda bunların sayısının kırk civarında olduğu ve en önemlisinin **Kaneş** Koloni'si olduğu belirtilmektedir. Bu kolonilerde Asurlular ile yerliler aynı mekânları paylaşmışlar. Birbirlerinin kültüründen etkilenerek, akrabalıklar kurmuşlar ve ticaretin vazgeçilmez şartı olan barış ortamını bozmadan, yaklaşık 250 yıl beraber yaşamışlardır. Asurlu tüccarlar genç yaşta Anadolu'ya geliyorlar, bazıları Anadolu'da yerli kadınlarla evlendikleri gibi bazıları ölene dek kalıyor veya ihtiyarlayınca Anadolu'dan ayrılıyorlardı.

Kültepe Kazı Alanı (2012)

Bu döneme ait bilgileri Kültepe’de bulunan “**Kappadokia Tabletleri**” ismi ile anılan vesikalardan öğrenmekteyiz. Bu önemli belgeler ilk defa 1925 senesinde Çek Alimi “Hrozny” tarafından keşfedilmiş olup, MÖ II bininci yılların başlarında Orta Anadolu’ya kadar yayılan Asurlu tüccarların ticari mektup ve vesikaları olduğu anlaşılmıştır.⁵

Bu tabletlerin dili eski Asur lehçesi olup, çivi yazısı ile yazılmışlardır.

Kültepe tabletleri incelendiğinde kolonilerin çok sistemli bir şekilde idare edildiği anlaşılmaktadır. Asurlar, büyük şehirlerde birer “Karum”, küçük şehirlerinde ise birer “Vabartum” teşkilatı kurmuşlardır. Kolonilerin yayılış alanı takriben “Malatya-Kayseri-Yozgat” üçgeni içindedir. Bu kolonilerin merkezi ise Kaneş Karum’dur.

Kaneş’te “Şehrin Babaları” denilen bir ihtiyarlar meclisi bulunuyordu. Bu meclis, kolonilerindeki Asurlular hakkındaki kararları verirdi. Karar alamadığı durumlarda “Genel Meclis” toplantıya çağrılır, “Genel Meclis”

⁵ Kınal, s. 59.

üyeleri, reyile karar verirlerdi. Fakat son hükmün anavatanda yani Asur'da verildiği anlaşılmaktadır.

Asurlular, Anadolu'ya çok değerli bir maden olan kalay ile kumaş getiriyorlar, buradan da gümüş götürüyorlardı. Anadolu ve Kayseri'deki Asur hâkimiyeti sadece ticari alanda olup, siyaseten yine, şehir devletleri sistemi hâkimdi.⁶ Başka bir ifade ile Asurlu kolonistler, Anadolu kralların siyasi hâkimiyeti altında idiler. Ayrıca, Asurlu tüccarlar, yerli prenslerin izni ve vergi karşılığında şehir civarında kurdukları pazar bölgelerinde oturuyorlardı. Dil, yazı ve silindir mühür dışında, Asurlu tüccarlar, memleketlerindeki hayatlarından farklı olan yerli evlerde yaşıyorlardı. Anadolu seramiğini ve günlük eşyalarını kullanıyorlardı. Bu yabancıların yerli kültürel kaynaşmalarını kolaylaştırıyordu. Yerliler kısa bir zamanda, silindir mühürlerde kendilerine has yerli bir üslubu geliştirmişlerdi. Ancak Asur dilini ve yazısını ne ölçüde öğrendiklerini bilmiyoruz.⁷ Koloni çağında Kaneş'te yaşayan Protohatti, Hitit, Luwi ve Hurriler'in konuştukları dil, Hint-Avrupa grubu olup, "Kaneşçe" veya "Nesa" dili olarak bilinmektedir.⁸

Kültepe tabletlerinden öğrendiğimize göre, Kaneş Kralları'ndan ikisinin ismi "İnar" ve oğlu "Warşama"dır. Bunlardan başka "Labadşum, Turupanı, Pithana ve Zuzu" isimli krallar da hükmetmiştir.

İdari kademedede kraldan sonra "Merdiven Büyüğü" sıfatında bir veliaht geliyordu. Daha sonra "asacıbaşı, ordu kumandanı, bölge kumandanı, hazinedar, içki sunucu, sofracıbaşı, tellallarbaşı, pazarcıbaşı, kilercibaşı, atlarbaşı, silahcibaşı, başçoban, başbahçevan, demirciler başı, marangozlar başı, değirmenciler başı, işçiler başı, dereciler başı, çamaşırcılar başı ve oduncu başı" gibi makamlar vardı.⁹

Bu çağda yerli halk daha çok ziraatle uğraşıyordu. Buna bağlı olarak değirmencilik ve bağcılık da en önemli geçim kaynağı idi. Altın, gümüş, bakır ve amutu (demir) işliyorlar, Asurlular'dan aldıkları kalayla, Ergani'den getirdikleri bakırı karıştırarak tunç yapıyorlardı. Para yerine geçmek üzere belirli ağırlıktaki madenleri veya hayvan, yağ, bal, tahıl, koyun gibi gıda maddelerini kullanıyorlardı.

⁶ Kınal, s. 62.

⁷ Tahsin Özgüç, *Kültepe-Kaneş II*, TTK Yayınları, Ank. 1986, s. XVI.

⁸ Baydur, s. 52.

⁹ Emin Bilgiç, *Türk Tarih Kongresi*, 1960, s. 127/Baydur, s. 48.

Anadolu’da yapılan antropolojik araştırmalar sonucunda yetişkin kafataslarından %20’si “Hyperdelolichocephalei”, %20’si “Brachyhalei”, %40’ı ise “Brachycephalei” olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰

Bu durum, Anadolu’nun dolikosefal kafa yapısı ile “Akdeniz Tipi” insanların ve MÖ II bin yıl başlarında Anadolu’yu istila eden brakisefal tip kafalı insanların yaşadığı bir yurt olduğunu ifade eder. Uzun yüzyıllar boyunca önemini koruyan Kaneş şehrinin siyasi varlığına Orta Anadolu’daki bağımsız Kuşşara şehri kralı Anitta tarafından son verildiği zannedilmektedir. Kültepe kazılarında bulunan ve üzerinde “Kral Anitta’nın Sarayı”¹¹ yazısı olan hançer çok güzel bir delildir. İlk Hitit Kralı kabul edilen Anitta, Hatti Krallığı’nı ve başkenti Hattuşaş’ı yok ederek, Orta Anadolu’da Hitit hâkimiyetini kuran kral olarak bilinmektedir.¹²

Asur Ticaret Kolonileri Çağı, eski ön asya tarihinin önemli bir bölümünü temsil eder. Bu çağ hakkındaki en mühim kaynak şüphesiz ki şimdiye kadar bulunan binlerce kil tablettir. Bunlar gün ışığına çıktıkça bilgilerimizin daha değişeceği ve netleşeceği muhakkaktır.

b-Hitit Çağı (MÖ 1800-1200):

Halkımı Tüketen Devletlerin Kendileri de Tükenir

Eflatun

Anadolu’da taş aletlerin yanında bakırın da kullanıldığı ve adına “Kal-kolitik Çağ” denilen dönemin (MÖ 5000-3000); Aşağı Küçük Örtülü, Çağla Tepesi, Karapınar Höyük, Tavla Höyük, Tuztaş Tepe, Yalak (Sarız), Dolma Tepe (Bünyan), Fraktin, İkitepe, Sarıca Tepesi (Develi) gibi Kayseri çevresinde çok miktarda buluntuları vardır.

Bu dönemden sonra yaşanan ve tuncun gündelik hayatta kullanılması ile başlayan Hatti Uygarlığı Dönemi’nin ortalarında Asurlular’ın yazıyı

¹⁰ Fűrüzan Kınal, s. 34.

¹¹ Tahsin Özgüç, *Belleten* 77, 1956, s. 29-32.

¹² Mühibbe Darga, Hitit Devletinin Ana Hatları, *Arkeoloji ve Sanat*, İst. 1976, S. 1, s. 9

Anadolu'ya getirmeleri ile Asur ticaret kolonileri kurulmuş ve ayrıca yine bu çağın ortalarında Hititler yerlerini almışlardır.

Anadolu'nun ilk büyük devletini kuran ve bin seneye yakın varlığını koruyan Hititler, Asur ticaret kolonileri zamanında Orta Anadolu'da yerleşmişlerdir. Kökenleri konusunda: 1) Batıdan boğazlar üzerinden Anadolu'ya geldikleri, 2) Kafkaslar üzerinden Kızılırmak kavsine geldikleri, 3) Kuzey Mezopotamya'dan geldikleri şeklinde üç teori vardır. Bu konu henüz tam olarak açıklığa kavuşamamıştır.

Hititler'in **Kaneş**'te yerleştikleri ve ilk kez burada büyük bir siyasi güç kurdukları anlaşılmaktadır. Hititler **Kaneş** şehrinde yaşarken Mezopotamya kültürünü benimsemişlerdir. Kültepe metinlerinde geçen yer ve şahıs adlarının Hititçe metinlerde aynı şekilde varlığı bu devamlılığı gösterir. Hititler burada ilk defa başka kavimlerin tanrılarını kabul etmişler ve bundan sonra tüm II. binyıl boyunca bunu sürdürmüşlerdir.

Hititlerin büyük bir heyecanla yerleştikleri Kızılırmak kavisindeki Kapadokia ülkesi bu bölgedeki eşsiz tabiatla zengin tarihî birikimin bir araya gelmesi ile muhteşem bir ortama sahip olmuştur. Hitit ve Frig mitolojisine göre, dağ tanrıları ile yağmur ve rüzgâr tanrısı Teşup/ Tarhu'nun müştereken işleyerek biçimlendirdikleri bir harikalar diyarına dönüşür. Bu esrarengiz ve büyümlü topraklar, Persler Dönemi'nde "Katpatukka" adıyla anılmaya başlamış ve Katpatukka, iyi at yetiştirilen bölge anlamına gelmiştir. Ancak Persçe'de "Güzel At" kelimesi "'Huv-aspa" sözcüğü ile ifade edildiği¹³, bu sebeple kelimenin Hatti, Luwili, Hitit ve Asurlu olduğuna dair tartışmalar hâlâ devam etmektedir. Bu konuda at ve atçılıkla ilgili kaynaklar da mevcuttur. Büyük Hitit Devleti Dönemi'nde (MÖ 1460-1190), Hititler at yetiştirmeye büyük bir önem veriyorlardı.

Çünkü at, döneminin en hızlı ulaşım aracı idi. Bu maksat için Mittanni memleketinden uzman at yetiştiricileri getirttikleri ve onların tavsiyelerini tabletlere yazdırarak kuşaktan kuşağa intikalini sağladıklarını görüyoruz. Bu konuda önemli bir kaynak olarak Boğazköy devlet arşivi arasında Hititler'in en büyük kralı Suppiluliuma'nın atçibaşısı Kikkuli isminde Mittannili genç bir at yetiştirme uzmanı tarafından yazılmış bir metin ele geçmiştir. Yine bazı kaynaklarda Pontus'un efsanevi kralı Mithridates'e, çocukluğundan

¹³ Umar Bilge, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkilâp Kitâbevi, İstanbul 1993 s. 407

itibaren Kappadokia'nın yüksek yaylalarından getirtilen atlarla eğitim verildiği belirtilmektedir.¹⁴

Bir başka iddia da Kızılırmak'ın kollarından biri olan Delice suyunun o dönemdeki adı olan Kappadoks'un bölgeye adını verdiğidir.

Hititler Dönemi'nde varlığı bilinen Kizzuwatna'nın adının Pers Dönemi'nde değişerek Katpatuka olduğu ya da Asur Kralı Ninyas'ın oğlu Kappadoks'un adından geldiğini öne süren görüşler vardır.

Katpatuka Hellen ağzında Kappadokia edilmiş adın, Medlerce kullanılan ve Perslerce de aynen alınan biçimi, sonundaki -uka, Ermeni dilinde halk adı, ulus adı türetmek için kullanılan ukh'un Med ağzına uydurulmuş biçimidir. Medler bu bölgeyi MÖ 585'te kendi ülkelerine katmış ve onun ismini, Kat-paduk olarak devam ettirmişlerdir.

MÖ II. binyılın da ve hatta I. binyılın erken döneminde, ülkelerin, o ülkedeki baş tanrının adına göre adlandırılması çok yaygın bir uygulama olduğu ve Katpaduk yani Katpat-ukh (Katpat Halkının Yurdu) deyimi içindeki Katpat'ın aslının, yörenin baş tanrısının Hurri dilinde kullanılan Hepat/Khepat olduğu fikri ise başka bir iddiadır.

Kappadokia bölgesinin ilk halkları Hattiler, Luviler ve Hititler'di. Bu bölgede MÖ III. binyıl sonuyla II. binyıl başlarında Asurlular ticaret kolonileri kurmuşlardı (Asur ticaret kolonileri çağı). Kültepe'de (Kaneş) bulunan ve "Kappadokia Tabletleri" diye adlandırılan Asurca çivi yazılı tabletler (MÖ II. binyıl başı) Anadolu'nun ilk yazılı belgeleridir. Tabletler üzerinde yapılan çalışmalar ve yazının okunması, bunların Asurlu tüccarlara ait olduğunu ortaya koydu. Dönemin toplumsal ve siyasal yaşamına ışık tutan bu tabletler aslında ticari ve ekonomik sözleşmelerdi. Bu belgelere göre bu dönemde Orta Anadolu'da, merkezî bir yetkiye bağlı olmayan, küçük yerel krallıklar ve beylikler vardı. Bunlar genellikle küçük bir bölgeyi ellerinde tutuyor ve barış içinde yaşıyorlardı.

Yerleşik hayata geçişten itibaren, yerleşim birimleri arasında, temel ihtiyaçların karşılanması için ticaret ve benzeri ilişkiler doğmuş ve ihtiyaç duyulan temel maddelere sahip olan ve üreten birimler her devirde önemli merkezler haline gelmiştir. Eski Bronz Çağı (MÖ 3200-1950) sonlarında, Asurlu tüccarlar Kızılırmak yayı içindeki bölgeye "Hatti Ülkesi" derlerdi.

¹⁴ Mayor Adrienne, *Mithridates*, Türkiye İş Bank. Kül. Yay. Ankara 2013, s. 49.

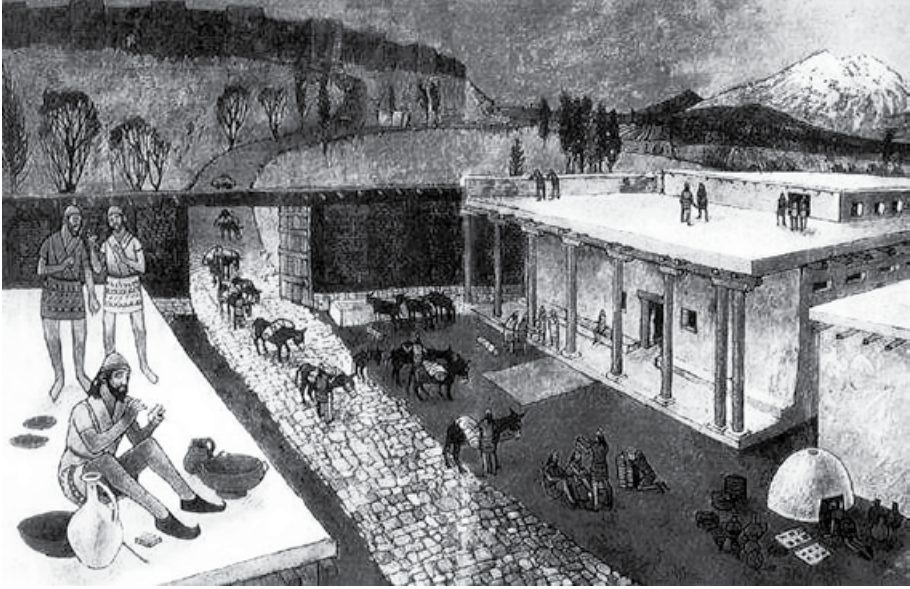

Kuzey Mezopotamya'daki Ninova ve diğer Asur şehirleri tüccarları İç Anadolu'da geniş ve etkili bir ticaret ağı kurmuşlardır (MÖ 1950-1750). Bu ticaret ağının merkezi Kayseri yakınındaki Kültepe-Kaneş'dir. Bıraktıkları onbinlerce pişmiş topraktan yapılmış ticaret mektubunda dokuz büyük ticaret merkezinin ve yüzlerce küçük şehrin isimleri görülür. Ayrıca Hititler zamanında boylu boyunca Kızılırmak kenarının tabii ana yollardan birini oluşturduğu ve bu yol boyunca iskân gören birçok yerleşim biriminin olduğuna dair bilgiler vardır.

Asurlular'ın ticaret yolları incelendiğinde görülür ki ticari sınırlar İncesu, Aksaray, Konya, Bor, Niğde ve Ereğli bölgelerine kadar uzanmaktadır. MÖ 2000 yıllarına gelindiğinde Orta Anadolu'da şehir devletlerini görmekteyiz. Bu devirde Hititler Orta Anadolu'ya yani Hatti ülkesine gelerek MÖ 1750 yıllarında hâkimiyet kurmuşlardır. Ancak MÖ 1200 yıllarında Trakya ve Akdeniz-Ege kavimleri, büyük bir göç dalgası ile gelmiş ve Homeros'un destanlarına konu olan Troia'yı ezerek Hitit İmparatorluğu'nu da yıkmışlardır.

Anadolu bu istilalarla veya salgın hastalıklar sebebiyle 400 yıllık karanlık bir döneme gömülmüş ve bölgede, Hititler 'den sonra en önemli ulusal topluluğun, Hitit bölgelerinde Luwili olarak bilinen kavmin olduğunu, Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra beş yüzyıl boyunca Kappadokia halkı tarafından kullanılan Luwi dilinin varlığı ispatlamaktadır.

Tabal'ın yıkılışından sonra Kappadokia'nın önce Med ve daha sonra Pers hâkimiyetine girdiği dönem başlar. Tarihte bilinen ilk Doğu-Batı müca-

Kultepe'de Günlük Hayat

delesinin Medler ve Lidyalılar arasında olduğu görüşü yaygındır. Batı'ya doğru hızla genişleyen Medler, Kappadokia'ya kadar ilerlemiş ve böylece Lidyalılar ile Medler karşı karşıya gelmiştir.

Hitit tarihi üç bölümde incelenmektedir.

1-) Eski Hitit Devleti (MÖ 1800-1400):

Bu devirde 19 kral hüküm sürmüştür. Kurucusu I. Tuthalya'dır. Onun oğlu Puşarumma'dan sonra gelen I. Labarna devlet teşkilâtını güçlendirmiştir ve sınırları genişleterek Orta Anadolu'da siyasi birliği yeniden kurmuştur. Labarna'nın idare merkezinin Hattuşa¹⁵ olduğu anlaşılmaktadır. Yine Hitit Kralları I. Hattusilis ve I. Mursilis zamanlarında Halep'te Hurriler'e karşı ve Babil'e karşı seferler düzenlenmiştir. Bu seferlerin Hitit sanatı, dini ve edebiyatı üzerinde büyük etkileri olmuştur.¹⁶

I. Mursilis'den sonra Hitit sarayında entrikalar başlamış, MÖ 1550-1450 seneleri arasında Asya'dan Hind-Arî kabilelerinden meydana gelen grupların göçleri, Mısır, Mezopotamya ve Anadolu'daki medeniyet ve kültür hareket-

¹⁵ Hattuşa= Boğazköy

¹⁶ Kinal, s. 89.

lerini felce uğratmıştır. Habur bölgesinde büyük bir krallık kurmaları Hitit hâkimiyetini oldukça daraltmıştır. Buhranlı, karanlık devire ait vesikalar yok denecek kadar azdır.

Bu dönemde yapıldığı tahmin edilen ve Orta Anadolu'daki en eski baraj kalıntısı Pınarbaşı ilçesine 40 km mesafede, Malatya yolu üzerinde bulunan Karakuyu köyünde bulunmaktadır. Uzunyayla'nın sulanması amacıyla yapılmış bulunan bu baraj, "U" biçimindeki kreti ile 200 m ana gövdesi ve 400 m uzunluğu, 8 m yüksekliği ile büyük bir eserdir. Menba şevi taşla kaplı olan barajın derin kısmında yer alan taş duvarlı dip savağının su sızdırması sonucu göçtüğü anlaşılmaktadır.¹⁷

2-) Yeni Devlet (MÖ 1450-1200)

MÖ 1450'ye doğru Kral Suppilulume zamanında canlanan Hitit Devleti "Hitit İmparatorluğu Devri" denilen bir devir yaşamıştır. Beynelmillelik kavramının ortaya çıktığı bu devirde, milletlerarası "Akkadca" kullanılıyordu. Devrin en önemli büyük devletleri Mısır, Babil, Asur, Mitanni ve Hitit İmparatorlukları idi. Nitekim bir zaman sonra Hititler ile Mısır arasında çıkarların çatışması sonucunda Halep ile Şam arasındaki Kadeş şehrinde "Kadeş Savaşı" (MÖ 1296) yapıldı. Hititler'in galibiyeti ile bittiği anlaşılan savaş sonucunda Ramses ile III. Hattusilis arasında tarihin ilk yazılı anlaşması yapıldı.

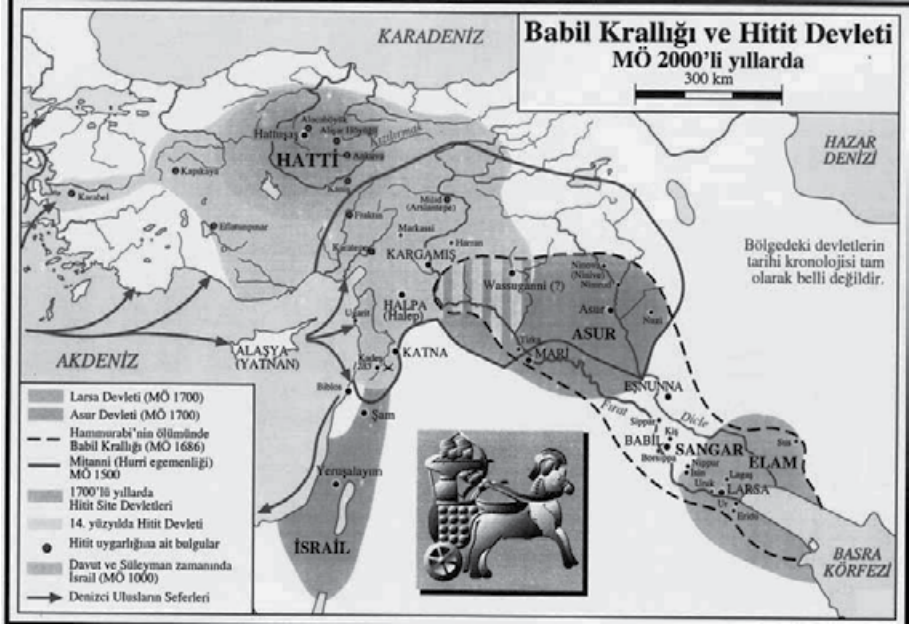
Bazı iddialara göre de; Hititler, I. Suppilulume Dönemi'nde (MÖ 1344-1322) başlayan ve II. Murşili (MÖ 1321-1295) Dönemi'nde de devam eden korkunç bir veba salgını, 20 yıl sürmüştür. **Hititler**'in yıkılışı, bu şiddetli **veba salgını** sebebiyledir.

Ancak adı geçen salgından hemen sonra Hitit Kralı Hattusilis'in (MÖ 1287-1244), iç ve dış siyasette parlak başarılar kazanan büyük bir devlet adamı olduğu ve Hitit tarihinin, bu kral zamanında altın çağını yaşadığı, refah ve imar faaliyetlerinin arttığının birçok kaynakta belirtilmekte olması bu iddiayı çürütmektedir.

Bu devrin sonuna kadar Mazaka'nın, Anadolu'nun önemli bir merkezi olarak geliştiğini görürüz.¹⁸

¹⁷ Özış Ünal, *Su Mühendisliği Tarihi Açısından Türkiye'deki Eski Su Yapıları*, Ank. 1994, s. 79.

¹⁸ Arık, s. 205.

Hitit İmparatorluğu Sınırları

Hitit Dini

“Bin Tanrılı Din” olarak da tanınan Hitit dini çok tanrılı bir dindir. Hitit panteonunda Sümer, Hatti, Akkad, Asur, Babil, Luwi, Pala ve Hurri tanrıları bulunmaktadır. “Bin Tanrılı” Hitit Panteonunda, Anadolu tanrıları ile beraber özellikle Mezopotamya asıllı tanrıların çok saygın bir yer tuttukları gerek resmî ve dinî metinlerden, gerekse efsanelerden bilinmektedir.

Nini ve İştar’ı, suların tanrısı Ea ve karısı Damkina, Güneş tanrısı Şamaş ve karısı Aya, Ay tanrısı Sin ve karısı Ningal bunlardan bazılarıdır.

Hititlerde tanrılar her yönüyle insana benzetilmiştir.

- 1- Tanrılar da yerler, içerler, acıkırlar, çalışırlar, sevinirler, öfkelenirler.
- 2-Yapılan büyülerden etkilenirler.
- 3-İnsanlar gibi tutkuları, zayıf ve güçlü yönleri vardır.
- 4-Krallarinkine benzer bir haremeleri de vardır.

Fraktin Kabartması (Yazılıkaya)

5-Çözülmesi zor sorunlarda fikir alışverişinde bulundukları bir danışma meclisleri bile mevcuttur.

Böylece tam bir insan gibi hayal edilen tanrıların betimleri de doğal olarak insan biçimindeydi ve tanrıların heykelleri onların yerini tutmaktaydı.

Hititlerin, Anadolu'ya gelmeleri birçok Anadolulu unsurunu kendi bün-yelerinde birleştirerek yeni bir kültür oluşması sonucunu doğurmuştur.

Fraktin Kabartması (Yazılıkaya)

Kayseri'nin kuzey doğusunda, Zamantı Irmağı yakınındaki Gümüşören köyü içindedir. İlk defa 1880 yılında İngiliz Oryantalist A. H. Sayce tarafından keşfedilmiş olan Fraktin abidesi, mahallinde “Yazılıkaya” ismi ile bilinmektedir.

Kral Hattusilis zamanında yapılmıştır. Kayalıklar üzerine işlenen bu tabloda; kompozisyon, iki kısımdan ibarettir. Soldakinde, orta yerde duran sunağın iki tarafında birer şahıs karşılıklı ayakta durmaktadır. İkisi de kısa birer eteklik ile sivri uçlu yüksek bir şapka ve sivri uçlu ayakkabı giymişlerdir. Bunların sağdaki sol omuzuna bir yay, beline de bir kama takmıştır. Sağ eliyle içki kurbanı dökmekte olduğundan bu şahsın ibadet eden, karşısındakinin de tanrı olduğu anlaşılmaktadır. Tanrı da sağ eliyle omuzuna dayadığı bir Littusu (ucu kıvrık silah) tutmakta ileri doğru uzattığı sol eliyle de bir başka nesne tutmaktadır. Figürlerin elleri üzerine yazılmış bulunan hiyeroglifler sayesinde bu şahıslardan sağdakinin III. Hattusilis, soldakinin ise Fırtına Tanrısı olduğu anlaşılmaktadır.

İmam Kulu Abidesi

Kabartmanın sağ tarafındaki sahnede ise Kargamış sarayının fasedleri üzerindeki oturan tanrıça ile rahibeleri şeklindeki başlarından ayaklarına kadar inen bir örtüye sarınmış iki kadın görülür. Solda bir taht üzerinde oturan tanrıça, sol elinde bir kadeh tutmaktadır. Sağdaki kadın ise ayakta durmakta ve içki kurbanı sunmaktadır. Uzattığı elinin üzerindeki hiyogrofliflerden bu kadının III. Hattusilis'in karısı, büyük kraliçe "Puda-Heppa" olduğu anlaşılmış ve bu surette abidenin tarihlenmesi mümkün olmuştur. Oturan tanrıça ise muhtemelen "Şamuhali İştara" olmalıdır. Bazı yazarlara göre de oturan tanrıça "Hepat", erkekler tarafındaki ise "Tanrı Teşup" dur.¹⁹

İmam Kulu Abidesi

Kayseri'nin Develi kazasında, İmamkulu köyündeki Şimşekkaya bölgesinde bulunmaktadır. Bu kabartma üzerinde Fırtına Tanrısı, Üç Dağ Tanrısı'nın eğilmiş başları üzerinde boğa koşulu bir arabaya binmiş olarak görülür. Dağ Tanrısı Teşup'u da insan vücûtlü, hayvan başlı, demonlar yukarı kalkmış kollarıyla tutmaktadırlar. Bu esas motifin sağında stilize olmuş bir ağaç ile

¹⁹ Kınal, s. 196

onun üzerinde kanatlı bir demon, sol tarafta ise elinde bir asa tutan genç bir tanrı, (Belki Fırtına Tanrısı'nın oğullarından biri.) ayakta durmaktadır. Fırtına Tanrısı'nın sağ ve solundaki başlıklar ise kuş ve geyik gibi hayvan figürleri ile doldurulmuştur. Üzerindeki yazıta göre burada da bir prens betimlenmiştir.

Bu abidenin tarihi tam olarak tespit edilemiyorsa da Büyük Hitit Devleti zamanına ait olduğu tahmin edilmektedir.²⁰

c-Hititler'in Çöküşü ve Geç Hitit Devleti (MÖ 1200-700)

Büyük Hitit İmparatorluğu'nun III. Hattusilis (MÖ 1275-1244) Dönemi'nde Kaşkalar'ın saldırısına uğradığı bir kitabede şöyle anlatılmaktadır: *“Onun (Muvattalı) yokluğu sırasında bütün Kaşka ülkesi ayaklandı. Bunlar....’yı aldılar. Düşman Marassantiya’yı (Kızılırmak) geçti ve Kaneş ülkesine saldırıya başladı. Sonra yine, efendim İştâr benim önümde gitti ve sonra kendi yeteneklerimle düşmanı yendim.”*

III. Hattuşilden sonra IV. Tuthalya (MÖ 1244-1200) Anuvanda ve II. Suppiluliuma'dan sonra, ani ve muazzam bir akın halinde gerçekleşen Ege göçleri ile sona ermiştir. Bu göçlerden gelen kavimler Eski Anadolu'nun gelişmiş şehirlerini yakmış, yıkmış ve Suriye'ye doğru yollarına devam etmişlerdir. Böylece MÖ XVIII. yüzyılda kurulan Hitit Devleti, altı yüzyıl yaşadıktan sonra tarihe karışmış, ancak küçük beylikleri halinde “Geç Hitit” (Post Hititler) denilen bir devir daha geçirmiştir.

Kaneş, Erken Hitit Çağı kültürünün doğduğu yer olup, bölgenin başşehridir. “Büyük Hitit” zamanının da Kaneş'te yerleşme vardır. Ancak Büyük Hitit Devleti'nin deniz kavimleri tarafından işgali sırasında Kaneş'in yıkılıp terk edildiği anlaşılmaktadır.²¹

Büyük Hitit Devleti'nin yıkılmasında Avrupa'dan gelen Frigler'in ve doğuya sürdükleri Muski ve Taballar'ın rolünün olduğu anlaşılmaktadır.

Kaneş yerine Mazaka'nın geliştiğini görüyoruz. Bu sırada Boğazköy hâkimiyeti çökmüş, Göllü Dağ ön plana çıkmıştır. Yeni siyasi dengede Mazaka, yolların düğümü özelliğinden dolayı önemini korumuştur.

Muskiler'in dil ve yazıları hakkında bir bilgiye sahip değilsek de Grek kaynaklarında adı Midas ile Muskili Mita'nın, hâkimiyet yıllarının birbirini

²⁰ www.kayseri.gov.tr

²¹ Kınal, *Meydan Larousse* Cilt. 7 s. 723.

tuttuğu kabul edilmekte ve hatta bu iki ismin aynı şahıs olduğu dahi iddia edilmektedir. Bazı kaynaklarda Muskiler'in Anadolu'ya daha önce gelmiş bir Frig kavimi olduğu tahmini yer almaktadır.²² Bazı ilim adamları ise Muski ve Taballar'ın XII. yüzyıl ile IX. yüzyıllar arasında Anadolu yaylasını kapladıklarını ve bunların merkezlerinin Mazaka (Kayseri) olduğunu kabul ederler.²³

d-Tabal Krallığı

Frigler'in Orta Anadolu'nun önemli kentlerinin hemen hepsini yıkarak Hitit İmparatorluğu'nu ortadan kaldırmalarından sonra Orta ve Güneydoğu Anadolu'da Geç Hitit Krallıklar'ı ortaya çıkmıştır (1200-700). Kappadokia bölgesindeki Geç Hitit Krallığı ise, Kayseri, Niğde ve Nevşehir'i de içine alan ve Gürün'e kadar devam eden alanda Tabal Krallığı'na dönüşmüştür.

İlk olarak İÖ 837 yılına ait Asur kaynaklarında 'Tabal' olarak geçen krallığın varlığı ortaya çıkar. Asur Kralı III. Şalmaneser'in (MÖ 858-824) seferini anlatan bu kayıtta Kral Tuatte ve oğlu Kiakki'yle birlikte yirmi ya da yirmidört Tabal Kralı'nın Asur egemenliğini kabul ettikleri anlatılır.²⁴

Tabal, Kızılırmak kavsi ve güneyinde kalan bugünkü, Kayseri, Nevşehir, Aksaray, Ereğli, Niğde ve Ulukışla'yı kapsayan alanda kurulmuştur. Bu krallık, birçok farklı yerleşimin birleşmesinden oluşan konfederatif bir yapıya sahiptir. Tabal'in önemli kentleri arasında Kaneş, Tyana (Tuwana), Hubişna (Kybistra) ve Şinuhtu (Archelais) yer alır.²⁵

Krallığın ilk başkentinin Kayseri'nin 70 km kuzeydoğusunda bulunan Kululu olduğu zannedilmektedir. Dönemin en önemli kenti olan Kaneş (Kültepe), Anadolu'daki ticaret etkinliğinin merkezidir. MÖ IX. yüzyılın ikinci yarısında çok genişleyen Tabal Krallığı'nın bölgede tamamen hâkimiyet kurmuş olduğunu Hacıbektaş-Karaburna, Topada (Acıgöl), Gülşehir-Sıvasa (Gökçetoprak)'da çıkan hiyeroglif kaya abideleri göstermektedir.

Hitit İmparatorluğu Dönemi'nde de varlığı bilinen Tuwana/Tuwanuva ya da Tyana (Kemerhisar) şehri ise Kral Muvaharna'nın oğlu Urbala-a tarafın-

²² Baydur, s. 70.

²³ Tahsin Özgüç, *Kunst und Kultur*, 1961, s. 52.

²⁴ Sevin Veli, *Demir Çağı, Kapadokya*, Ayhan Şahenk Vakfı Yay. İstanbul 2000, s. 173.

²⁵ Akçay, A. *Arkeolojik ve Filolojik Belgeler Işığında Tabal Ülkesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2011, s. 336.

dan Tabal ülkesinin önemli bir krallığı haline getirilerek, Muti Dağı'ndaki Klikia kapılarının (Gülek Boğazı) denetim altına alındığı anlaşılmaktadır. Uzun seneler boyunca tarih sahnesinde süreklilik gösteren bu krallığın Geç Hititler Dönemi'nde Tiglatpileasar ve Sargon II ile çağdaş olan Kralı Warpalava'dır. III. Salmanassar'ın krallığının 22. yılından itibaren Tyana'nın da dahil olduğu Tabal, Asur çivi yazılı metinlerinde geçer. Bu metinde kralın Tabal'a gelerek kentlerini yıktığından ve daha sonra Tabal ülkesinin yirmi kralının Salmanassar'a boyun eğdiğinden bahsedilir. III. Salmanassar zamanında haraca bağlanan ve birçok defa saldırısına maruz kalan krallığın adı, bu döneme ait olan İvriz Kaya Kabartması'nın bir benzeri Tuwana'da ortaya çıkmıştır. Asur Kralları tarafından sürekli saldırılara uğrayan ve at yetiştiriciliği ile şöhrat kazanmış olan Taballar MÖ 800 yıllarında tekrar bölgede görüldüyse de yüz sene civarında yaşamıştır.

Kayseri yöresine hâkim olan Tabal Krallığı, daha çok Asurlular ile ilişki kuruyordu. Bu kavimle ilgili ilk bilgilere Asur Kralı III. Salmanassar Dönemi'nden (MÖ 858-824) kalan bir kitabede rastlanmaktadır. Bu belgede, Asur Kralı'nın 24 Tabal prensinden hediyeler aldığı (haraç olmalı) belirtilmektedir. Ancak Tabal prensleri Asur üstünlüğünü kesin olarak kabullenmemiş ve Meluddu (Malatya), Kummukh (Maraş-Adıyaman) ve Kue (Kilikya) Prensleriyle birlikte, zaman zaman Asurlular'a başkaldırmışlardır. Asur kralı III. Tiglatplassar bu direnişlerden birini MÖ 743 tarihinde bastırmıştır. Ancak Tabal Krallığı Asurlular'a haraç ödemekten yine de kaçınınca Asur Kralı MÖ 733 tarihinde Tabal ülkesine girerek Tabal Kralı'nı tahttan indirmiştir. Bu olayların benzerleri daha sonra da tekrar etmiş nitekim Asur Kralı II. Sargon'un (MÖ 722-705) bir tabletinde şu ifadeler yer almaktadır: "Tabal Kralı Ambaris'in babası Hulli zamanında ülkenin halkını topladım Bit-Brutas ülkesinin kralını getirerek bu tahta oturttum, kızımı da ona verdim..." Bu metinden, Asurlular'ın ihanetle suçladıkları Tabal Kralını tahttan indirip, o zamanlar Bit-Brutas olarak anılan Kattanoia (Kuzey ve batı Kayseri) bölgesi prensini tahta geçirdikleri anlaşılmaktadır.

Asurlular'ın Anadolu'daki bu üstünlüğü, MÖ VII. yüzyıl başlarında ortaya çıkan Kimmer akınları ile sarsılmıştır. Kimmer akınları karşısında Asurlular, MÖ 680-670 yıllarında bir ara Kayseri yöresinden çekilmek zorunda kalınca, Tabal prensleri de özerkliklerini kazanmışlardır. Ancak bir süre sonra, Asur Kralı Asurbanibal (MÖ 668-626) bu yörede yeniden üstünlük sağlamıştır. Bu dönemde Asurlular'a bağlı uydu bir krallığa dönüşen Tabal ülkesi kralı

Mugallu, kızını zengin çeyizleriyle Asur başkenti Ninova'ya göndermişse de Kral Asurbanibal bunu kabul etmemiş, Tabal Krallığı'ndan haraç olarak çok sayıda at istemiştir. Yine başka Asur tabletlerinden edinilen bilgilere göre Asurlular, Mugallu'nun oğluna da bağlılık yemini içirmişler, ancak Tabal halkı bu andı bozarak, yeniden baş kaldırmıştır. Asur da Hilakku ülkesi halkını üzerlerine saldırtarak bu isyanı bastırmıştır.

Asur ve Sargon ordusunun MÖ 716'da Tabal üzerine yürüyüp onları mağlup ettiklerini, Mazak ve Kaneş'i tahrip ettiklerini görüyoruz.

e-Kimerler

Fakat daha sonra bu sefer de Anadolu'yu baştan başa kasıp kavuran Kimmerler, sonunda Klikya üzerinden Tabal ülkesine girmiş ve MÖ 620'lerde, buradaki Asur hâkimiyetini bitirmişlerdir.

f- Frig Çağı

Büyük Hitit Devleti'nin yıkılışında Frigler'in doğrudan ve dolaylı yoldan tesirini kabul ettikten sonra Frigler hakkında bilgi vermeye çalışalım; Trak asıllı bir kavim olduğu kabul edilen Frigler, Trakya'dan Anadolu'ya göç etmişlerdir. Takriben MÖ VIII. yüzyılda Frig Devleti kurulmuş.²⁶ Önce Büyük Frigya bölgesine gelmişler, daha sonra Kızılırmak yayı içerisinde ve Argaios çevresine yayılmışlardır. Frigler'in boya işlemeli vazolarında Yunan tesiri görülmekle beraber, esas kültür gelişmelerini Kızılırmak çevresinde tamamlayarak sergilemişlerdir. Zamanın en stratejik madeni olan demiri en mükemmel şekilde işlemişler ve bu avantajla bölgenin tek hâkimi olmuşlardır. Çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşıyorlar, dokumacılık yapıyorlardı. Değişik bir din ve musiki anlayışı getirmişlerdi. Anadolu'da bir çeşit elmaya bu gün hala "Frik Elma" denildiği, buğdayın bir türüne "Frik Buğdayı" denildiği, yine bir çeşit keçiye "Frik veya Filik" denildiği kaydedilmektedir.²⁷

Gordion'un büyük merkez olduğu bu zamanda Mazaka da ön saftadır. Tahmin olunur ki Mazaka'daki ekonomi, tarım ve bilhassa hayvancılıktaki gelişmelerde Frig tesiri yüksektir. VIII. asırda Anadolu'ya akan Kimmerler, MÖ 676 tarihindeki işgalleri ile etrafı 6 m kalınlıktaki bir duvarla çevrili olan Kaneş'i ve Mazaka'yı tahrip etmişlerdir. Frig Kralı Midas'ın intihar etmesi ile Frig hâkimiyeti sona ermiştir.

Mazaka

Kaneş'in önemini kaybetmesinden sonra, bölgenin merkezi olarak, dönemin kutsal dağı Argaios'un (Erciyes) kuzey eteğindeki Mazaka ön plana çıkmaya başlamıştır. MÖ XII-IX yüzyıllar arasında iskân görmeye başladığı tahmin edilen Mazaka, bir müddet sonra Tabal Devleti'nin önemli bir şehri olmuş ve daha sonra da bu devletin başşehri olmuştu.²⁸ Tabal'ın yıkılması ile önce Asur'a, sonra da Frigler'e geçen Mazaka, Frigler'den sonra MÖ 676 tarihinde Kimmerler'in kurduğu bozkır devletinin sınırları içinde kalmıştır.²⁹

²⁶ Akurgal Ekrem, *Phrygische Kunst*, Ank. Ü. Dil. T. ve Coğ. Fak. Yay., Ank 1955, s. 5.

²⁷ Arık, s. 207.

²⁸ Baydur s. 72 (Tabal Kralı Washa-Sarma ve vassallarına ait Topa'da Suvasa, Kayseri Sultanhanı ve Kululu'da bulunan Hitit hiyerolif yazıları, yaklaşık olarak Tabal Krallığı'nın yayılış alanlarını gösterir.)

²⁹ Tarhan M. Taner, Eski Çağ'da Kimmerler Problemi, *VIII-Türk Tarihi Kongresi*, Ankara. 1979 s. 366

Kimmerler MÖ 650 senesinde Asur ve Lidyalılar tarafından Anadolu'dan atılınca, Mazaka, Asur egemenliğine girmiş ve Kızılırmak, Lidya ile Med Devleti arasında sınır olmuştur. Uzun süren Med hâkimiyeti sırasında Pessinoute, Gordion, Ankeva, Pteria ve Tavium, Komana-Pontika ve Stalata'dan geçen "Kral Yolu" nun en işlek devri açıldı. Mazaka bu çağda, ekonomik önemini devam ettirdi. Bu bölgedeki Med hâkimiyeti MÖ 590 yılına kadar devam etti. Medler'den sonra Pers Kralı Kyros'un Lydia Kralı Kroisos'u yenmesi ile (MÖ 546) bütün Anadolu ile birlikte Mazaka'da Pers hâkimiyetine girmiştir. Bölgeye İran'dan çok insan gelmiş ve kendi ülkelerine benzettikleri bu topraklara devamlı olarak yerleşmişlerdir. Dinleri ateşgede olan Persler'in Argaios çevresini kendi dinî eğilimlerine uygun bulmaları da yerleşim için ikinci bir faktör olmuştur.

Mazaka isminin nereden geldiği konusunda çeşitli teoriler ileri sürülmüştür. En yaygın iddia olarak: Frig dilindeki "Mazaloszeus" deyiminden kaynaklandığı "büyük" anlamına geldiği söylenmektedir.³⁰ Bu kelimeyi Persliler "Mazak" olarak telaffuz etmişlerdir.

Mazaka'nın Kappadokkialılar'ın cediti olan "Mosoch"dan³¹ geldiği veya tanrıça "MA"dan gelmiş olduğuna dair iddialar vardır. Hüseyin Hüsameddin ise Mazaka'nın eski Türkçe bir kelime olan "başak"tan geldiğini söylüyor.³² Başka bir batılı kaynak da kelimenin Ermenice "Mazak" olduğu ve Gerekeç'e geçerken "Mazaka" şeklini aldığını belirtmiştir. Mazaka adının Persçe'den geldiği ve şahıs adı olan "Mazes" ya da "Mazdes"den ortaya çıktığı başka bir iddiadır.³³ Bu iddia doğru ise, şehrin kuruluşu MÖ XII. yüzyıla dayandığına göre, Persler'den önceki ismi acaba ne idi? Bunu bilmiyoruz. Ancak, Batılı kaynaklarda bazı isimler geçmektedir. Mesela, Bizanslı ETİEN'in bildirdiğine göre, Yunanlılar Mazaka'ya "**Edes Laportien**" diyorlardı.³⁴ E. Forrer ise Pers öncesi ismin "**Hilakku**" (Kuzey Toroslar'da kurulan Geç Hitit Devletleri'nden) olabileceğini ileri sürmektedir.³⁵

Mazaka'nın bugünkü şehrin takriben iki kilometre güneyinde, Erciyes'in bir tepesinde kurulmuş olduğu kabul edilmektedir. Bu yerin günümüzdeki ismi halen "**Eskişehir**" olarak geçmektedir. Bazı yazılara göre, şehir burada

³⁰ Baydur, s. 78

³¹ W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, çev. Mihri Pektaş, İst. 1961 s. 335

³² Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, C: 2 B: 153

³³ Baydur, s. 79.

³⁴ Sevgen Nazmi, *Anadolu Kaleleri*, Ank. 1959, s. 208.

³⁵ Baydur, s. 80.

iken, Saint Basile (Aziz Basileios), manastırını ve kilisesini bu eski şehrin kuzeyine, yani şimdiki şehrin bulunduğu ovaya kurmuş, böylece şehir IV. asırda bu manastırın etrafında gelişerek düzlüğe inmiştir. Daha sonra da İslâm şehri, bu Bizans şehrinin yerini almıştır.³⁶

Pers Kralı Kyros Babylon'dan (Babil) döndükten sonra Anadolu'yu beş satraplığa ayırmış, buraların yönetimine güvendiği yakın adamlarını atamış ve Kappadokia Satraplığına'da MÖ 546'da Artabatas'ı görevlendirmiştir.

Darius, Hindistan'ı fethettikten sonra ülkesindeki satraplık sayısını yirmi dörde çıkarmış ve MÖ 513'te İskit Seferi sırasında Kappadokia Satrapı olarak Ariaramnes'i görevlendirmişti. IV. yüzyılda Kappadokia'nın başkenti Gaziura (Turhal) idi. Bu dönemde Mazaka, ise satraplığın ekonomik ve kültürel yönden önemli bir merkezi durumundaydı.

MÖ 401 tarihinden itibaren Datames, Pers Kralı Artakserkses II (404-359) zamanında satrap ayaklanmasına katılmış, fakat başarılı olamayarak öldürülmüştür (MÖ 362).³⁷ İlk defa bağımsız Kappadokia Krallığı kurmaya çalışan bu kişidir.

MÖ 360 tarihinde Kappadokia, Pontos Kappadokiası ve Büyük Kappadokia isimleriyle ikiye ayrılmış ve Mazaka, ikinci kısmın merkezi olarak kalmıştır.³⁸

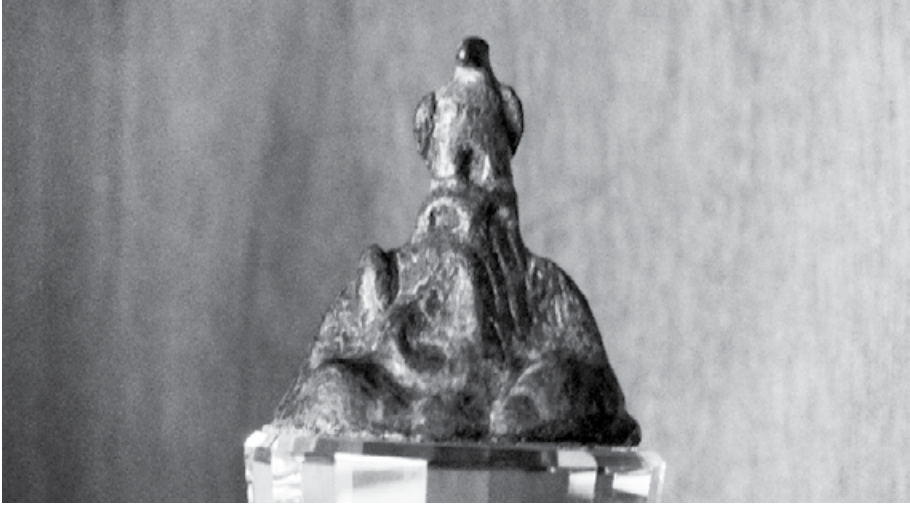
Lifos Kalesi

Mazaka'nın tam yeri hakkında başka ihtimaller de mevcuttur. Erciyes'in önünde yer alan ve ondan sonra en büyük tepe olan Lifos (veya KİFOS) üzerinde 1.5 m eninde büyük ve kaba kayalardan yapılan bir sur bulunmaktadır. Kayseri ovasına hâkim olan bu surun güneyde ve batıda kapıları olup 15-20 m bir yuvarlak burçlarla takviye edilmiştir. Surun içinde su sarnıçları, değişik bina kalıntıları ve ortasında tapınak olduğu tahmin edilen büyük bir yapının enkazı bulunmaktadır. Lifos'un doğusunda ise, bugün ismi Örenşar olan büyük düzlük olup burada çok miktarda kaya oyma lahit bulunmuştur.

³⁶ Gabriel Albert, *Kayseri Türk Anıtları*, çev. A. Akif Tütenk, Ank. 1954, s. 12

³⁷ Baydur, s. 90 / Şemseddin Günlaltay, *Romalılar Zamanında Kappadokia, Pont ve Artakiad Krallıkları, Yakınşark IV*, II. Bölüm TTK Yayını, Ank., 1987, s. 258.

³⁸ Arık, 211.

En Büyük tanrıları Zeus, Erciyes üzerinde kartal olarak simgelenmiş

Lifos tepesi ve etrafındaki düzlükler Mazaka değilse bile Hitit sonrası veya Frig Devri site şehirlerden biri olmalıdır.

Erciyes Dağı'nın Dinî Önemi

Erciyes Dağı gerek bu dönemlerde ve gerekse daha sonraki dönemlerde uzunca bir zaman önemini korumuş ve bölgeye özel bir statü vermiştir. Bu 3.916 m yüksekliğindeki üzeri daima karlarla kaplı, gümüş renkli muhteşem dağdan etkilenen insanlar, Erciyes'i hem tanrı ve hem de tanrıların oturduğu yer olarak kabullenmiş ve tapmışlardır.³⁹

Protohattilerden başlayarak Eski Çağ halklarında yaşamakta olan “Dağ tanrısı” inancı Erciyes ile birleşmiştir. Nitekim Yazılıkaya'daki kabartmalar arasında Hazzi (Hatay-Kel Dağı) ve Namni (Erciyes) Dağları üzerinde Teşup'un gösterilmesi, Hitit ülkesinde iki önemli dağın tanrılaştırıldığını açıklamaktadır. Aynı dağlar Kumarbi destanında da geçmektedir. Yazılıkaya kabartmalarına benzeyen ancak sayısı bu defa üçe çıkarılan dağ tanrılarının benzerini Şimşekkaya (İmamkulu) kabartmalarında görmekteyiz.

Erciyes'in ilk adı Hitit dilinde **Harkasos** olarak geçer. Harkasos; beyaz, gümüş gibi parlak veya akdağ anlamlarına gelmektedir. Tekir yolunda bulunan

³⁹ Baydur, s. 42.

Zeus Elinde Argaeus Dağını Tutuyor
(Boston, Museum of Fine Arts)

Gordianus 11. dönemine tarihlenen 13 x 16 cm ebadında
sunak üzerinde Argeios olan bir ağırlık (4-57 g)

bir kitabede “Anadolu’nun en yüksek dağı **Harharas**.” cümlesinin yer alması Harharas veya Harkasos’un Erciyes Dağı olduğunu ispatlamaktadır. Nitekim Erciyes’e Grekler de **Argaios** yani “**Gümüşdağ**” ismini vererek aynı anlayışı devam ettirmişlerdir. Grek mitolojisinde; “Büyük Klikya’nın yüz başlı ejderi olan Typhaus’un büyük tanrı Zeus’un Olympus’u olan Argaios’un eteklerine yerleştiği ve Zeus’un ona şimşekler fırlattığı, Typhausun da karşılık olarak volkanlarla cevap verdiği ve sonunda ejderin yenik düşerek dağın dibine fırlatıldığı” anlatılmaktadır.

Erciyes’in bu manevi etkisi Helenistik Devir’den sonra Roma Kolonial Dönemi boyunca da devam eder. Tabii ki bu safhaya gelinceye kadar Büyük Kyros zamanında Anadolu’nun ele geçirilmesi ve Darius Dönemi’nden itibaren bölgenin İranlılaştırılması sırasında da Erciyes’in yakınlarına ateşgedelerin kurulduğu tarihî

kaynaklarda bolca anlatılmaktadır.⁴⁰ Bugün Londra Müzesi’nde bulunan değişik tip ve büyüklükteki Erciyes heykelleri ile Erciyes Üniversitesi rektörlük koridorunda bulunan mermer Erciyes heykeli de bu inancın delilleridir.

⁴⁰ Bittel K, T. *Arkeoloji Dergisi*, 1956 s. VI

Bölgede bulunan yüzüklerde, sikkelerde ve mezar stellerinde Erciyes⁴¹

Tabii sınırları olmayan bu bölge Roma Dönemi'nde yerli inanışların yanında doğudan ve batıdan gelen pek çok dinî motif ve inancın kaynaştığı yer olmuştur. Bilhassa Batı kaynaklı kültlerin kutsal dağı halini alan Erciyes, Zeus, Helios, Serapis, Apollo, Tyche (İsis) ve Kappadokia panteonunun merkezi halini almıştır. Nitekim burada basılan birçok sikke, yüzük taşı ve mezartaşı stelleri üzerindeki Erciyes tasvirleri ve Erciyes üzerindeki çeşitli tanrı tasvirleri bu önemi ortaya koyar.⁴²

Zirvenin 16 m altında bulunan güney-kuzey yönündeki 10 m² genişlikteki mağara ise özel bir önem taşımaktadır. Zira bu mağara Antik Çağ sikkelelerinde ve Roma Dönemi'nin Tiberius sikkelerinden itibaren, Kayseri'de

⁴¹ Kara, Murat Ufuk, Kappadokia Stelleri Üzerindeki Argaios Betimlemeleri, *www. academia. edu* s. 307.

⁴² Güler Oğuz, Kappadokia İkonografisinde Erciyes Dağının Yeri, *E. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1990 S. 4 s. 575

Erciyes Zirvesi Altındaki Kutsal Mağara

basılan bütün sikkelerde önemle belirtilmiştir. Duvarlarında Aramice yazılar bulunan bu tünelin Erciyes'in en önemli tapınağı olduğu ve senenin bazı günlerinde yüksek din adamlarınca bir takım dini ayinlere sahne olduğu, kurbanlar kesildiği, içinde birçok tanrı heykelinin bulunduğu anlaşılmaktadır.

C-PERSLERİN ORTAYA ÇIKIŞI

Tarih Coğrafyanın Dördüncü Boyutudur.

W. Van Loon

Çeşitli dillerde Parsa, Parsua, Fars, Fürs gibi adlarla anılan Persler'in, Hint-Avrupalı bir kavmin Pasargad boyundan Akameniş, (Akamaniş, Ahemeniş ya da Ahameniş) sülalelerine mensup⁴³, Aryan bir ırk olduğu kabul edilmektedir.⁴⁴

MÖ 1300'lü yıllarda Kafkaslar yoluyla Kuzeybatı İran'a giren Persler, siyasi güç olarak, Parsua (Urumiye Gölü'nün güneybatısında), Parsama ya da Parsuma (Elâm'ın kuzeyinde) ve Parsa (Bugünkü Fars Eyaleti) bölgelelerinde olmak üzere üç bölgede ortaya çıktı. Persler, muhtemelen eski Elam uygarlığına son vererek söz konusu bölgeyi tamamıyla ele geçirmişlerdir. Bu dönemde bir Elam şehri olan Ansan civarında Parsuma şehrini kurmuşlar ve kral olarak Ahamenes'i (Ahameniş) (MÖ 705-675?) seçmişlerdir. Ardılları Kral Ahamenes'i büyük ataları kabul ederek soylarını ona dayandırmışlardır. Parsau adının ilk görüldüğü tarihi belge Asur Kralı III. Salmanassar (MÖ 858-824) Dönemi'ne tarihlenen ve siyah obelisk olarak bilinen dikili taştır. "Black Obeliks" (Siyah Obelisk) adlı yazıtta, "Parsau-Medes" olarak geçmektedir.

Özellikle Parsa'nın çorak topraklarına yerleşerek Pers adını alan Parsalılar, askeri alanda, zengin doğu ovalarının halklarından çok üstün olduklarını kanıtladılar. On boydan oluştuklarını belirten Grek kaynakları, Persler'in büyük oranda köy ve daha büyük yerleşim yerlerinde tarımla uğraştıklarını ve bazılarının da hayvan sürüleriyle göçebe hayatı yaşadıklarından söz eder.

Daha çok Elâm, Asur ve Med egemenliği altında yaşamaya başlayan Pers toplulukları, Asur Kralı Asurbanipal'in Elâm Devleti'ni yıkmasına (MÖ

⁴³ Bahar Hasan, *Eski Çağ Uygarlıkları*, Kömen Yayınları, Konya, 2011, s. 297.

⁴⁴ Veli Sevin, "Anadolu'da Pers Egemenliği", *Anadolu Uygarlıkları, Görsel Anadolu Tarihi*, C. II, Görsel Yayıncılık, İstanbul, 1982, s. 268.

640) destek vererek bu bölgede siyasi bir kimlik kazanmanın ilk adımlarını attılar.⁴⁵

Asur topraklarında Babil hâkimiyetinin başlaması üzerine Med Kralı Ummakistar Anadolu'nun doğusunda bulunan Urartu Uygarlığı üzerinde hâkimiyet sağlamak amacıyla Urartu topraklarını işgal etmişler ve Doğu Anadolu bölgesini tamamen ele geçirmişlerdir. Kızılırmak Nehri sınır olacak şekilde topraklarını Kızılırmak'a kadar genişletmişlerdi.

MÖ 590'da ünlü Halys Savaşı (Kızılırmak) başladı. Kızılırmak'ın batısında yer alan Lidya ile doğusundaki Med Krallıkları arasındaki Pteria'da (Günümüzde Yozgat ilinin Sorgun Kazası'nın Şahmuratlı köyü civarında bulunan Kerkenez'te) yapılan savaş, beş yıl müddetle her sene bahar aylarında başlayıp sonbaharda bitiyordu. Ama iki taraf da belli bir üstünlük sağlayamıyordu. Herodot'un yazdığına göre, nihayet MÖ 28 Mayıs 585 (Bu doğa olayını Miletli Thales 1 yıl öncesinde tahmin etti.) tarihinde tam o saatlerde vuku bulan bir güneş tutulması sonuç getirdi. Her iki krallık da bunu ilahi bir mesaj kabul edip, barış anlaşması imzaladılar. Bu anlaşmayla Kızılırmak'ın batısı Lidyalılar'a, doğusu ise Medler'e kalmış oluyordu.

Anadolu hâkimiyeti batıda Lidya Krallığı, doğuda Medler, güneyde Babil medeniyeti olmak üzere üçe bölünmüştür.

Bu tarihten sonraki kırk seneden biraz fazla devam eden bu sürecin sonunda bölge önemli gelişmelere sahne olmaya başladı. Med Kralı Ummakistar'ın ölümünden sonra yerine oğlu Astyages geçmiş ve Med Krallığı zayıflama dönemine girmişti. Med Krallığı kendi sorunları ile uğraşırken İran toprakları üzerinde ise Pers hâkimiyeti başlamıştı.

Pers Beyi Kambyes'in yerine geçen oğlu II. Kyros (Büyük Kirus, Kurus, Keyhüsrev) MÖ 559'da Pasargad'da Anzan Beyi ilan edildi. Bu konuda Herodot'un, II. Kyros'un doğumu ve başa geçişiyle ilgili verdiği bilgiler dikkat çekicidir:

“Med Kralı Astyages'in Mandane isimli bir kızı vardı. Bir gece rüyasında kızının işediğini ve bütün Asya'yı sel bastığını gördü. Rühayı yorumlattı. Falcılar tahtının tehlikede olduğunu söyledi. Bunun üzerine kızını Medler'den daha aşağı bir sınıf sayılan Pers soylusu Kambyes'e verdi. Bir sene sonra bir erkek çocuk sahibi olan kızını babası Astyages bir kere daha rüyasında

⁴⁵ Karaköse Hasan, *Siyasi Düşünce Tarihi*, Nobel Yayınları, Ankara, Şubat 2007, s. 33.

gördü. Kızının rahminden bir asma uzanıyor ve bütün Asya'ya yayılıyor-
du.⁴⁶ Falcılar çocuğun kendisinin yerini alabileceğini ve hemen öldürülme-
sini söyledi. Astyages, saray nazırı ve akrabası olan Harpagos'a torununu
öldürmesini emretti. Harpagos çocuğa kıyamadı. Dağa bırakması için
Mithridates isimli bir köle görevlendirildi. Mithridates'in de yeni doğmuş
bir çocuğu vardı. Çocukları değiştirip kendi çocuğunu dağa terk etti. Daha
sonra II. Kyros ismini alacak olan çocuğu büyötmeye başladı. Bir zaman
sonra Astyages çocuğun yaşadığını Mithridates'ten öğrendi. Bunun üzerine
saray nazırı Harpagos'u cezalandırarak, onun oğlunu öldürttü, pişirtti ve
babasına yedirtti. II. Kyros'u babası Kambyses'in yanına gönderdi. Ancak
bu olaydan sonra Astyages'e karşı ise büyük bir kin duymaya başlayan
Harpagos, intikam planları yaparak II. Kyros ile iyi geçinmeye başladı.
Daha sonra güçlenen Persler ayaklandılar. Pers ve Med orduları karşılaştı.

Kral Kyros

Bu olayı fırsat bilen Med komutanı Harpagos ve emrindeki Med ordusunun bir kısmı Pers tarafına geçti. Med ordusu bozguna uğradı ve Astyages esir düştü”.⁴⁷

Perslerin bu bölgelerdeki hâkimiyetlerinin artmasıyla topraklarını büyötmeye devam eden Pers İmparatoru II. Kyros doğuda Kirman, Belucistan, Sind, Doğu Afganistan, Parthanistan, Maveraünnehir ve bugünkü Türkmenistan'ı ele geçirdi.

Kyaksares'in ölümünden (MÖ 585) sonra tahta çıkan Astyages, Medler'in son kralıdır. MÖ 550'de Persler üzerine yapmış olduğu sefer hem kendisinin hem de krallığın son seferi olmuştur. Persler'in başında bulunan genç Kyros (Kyros II) Med saldırılarını püskürttüğü gibi Medler'in üzerine yürüyerek kraliyet şehri Ekbatana'yı da ele geçirmiş; ayrıca birçok ganimet alarak ülkesine götürmüş, böylece gücünün doruğundayken Med Devletini yıkmayı başarmıştır.

⁴⁶ Osmanlı devletinin kurucusu Osman Bey'in gördüğü rüya ile benzerlik vardır. Osman Bey rüyasında kendi göğsünden çıkan ağacın dalları hızla büyüyerek bütün dünyaya yayılıyordu. Bu hikâyelerdeki amacın hanedana kutsiyet kazandırmak olduğu anlaşılmaktadır

⁴⁷ Herodotos, age, s. 64.

Böylece MÖ 550 yılında Med hanedanı sona ermiş oldu. Persler’in hüküm süreceği dönem başladı. II. Kyros Med mirasını devralarak ve üstüne ekleyerek farklı bir imparatorluk kurdu. Bunu da fethettiği ya da farklı şekilde idaresi altına aldığı halklara barış, şefkat ve dostluk sunarak gerçekleştirdi. Yerel dinler ve din adamları yüceltildi, mümkün olan her yerde yerel yöneticilerin görevlerine devamı sağlandı ve günlük yaşama müdahale edilmedi.⁴⁸

Bu coğrafyada hâkimiyetini güçlendirdikten sonra yönünü Batı’ya çevirdi. MÖ 546’da Pithera’da (Yozgat civarı) Lidyalılar ile büyük bir savaş yaptı. Savaşın kazananı yoktu ancak Kroisos kışı geçirmek üzere Sardis’e çekildi. Savaştan önce Lidya Kralı Kroisos Delphi’deki önemli bilicilik merkezinden tanrı Apollon’un görüşünü almak ister, habercilerle hediyeler gönderir. Pythia (Rahibe) tanrı Apollon’un görüşünü şöyle söyler: “Eğer Kroisos Persler ile savaşmaya karar verirse büyük bir krallık sona erecek.” Kroisos bunun üzerine Persliler’in kaybedeceğini düşünerek savaşa girmişti. Pithera’da kazanan yoktu. Pers Kralı Kyros II onu takip etti ve Sardis’i kuşattı. Kuşatma sırasında surların zayıf olduğu yerden Persliler içeriye girdiler ve Kral Kroisos’u yakalayarak Kyros’un yanına getirdiler. Persli askerlerin kenti yağmaladığını gören Kroisos “Burası artık senin kentin neden yağmaya izin veriyorsun?” diye sitem etti. Bunun üzerine Pers kralı yağmanın sonlanması için askerlerine emir verdi. Lidya Krallığı’nın ortadan kalkmasıyla Anadolu’da iki yüzyıla yakın sürecek Pers egemenliği başladı. Kappadokia halkı da etkili Pers hâkimiyeti altında, Zerdüş dini ve “Ateş Kültünü” benimseyerek İran ile daha yakın duruma gelmiş oluyorlardı.

Anfora, “Kroisosun Yakılma Sahnesi” Louvre Müzesi (Paris) MÖ 540

Pers Kyros’un Lidya Kralı Kroisos’u idam etmekten vazgeçiş i şu şekilde anlatılmaktadır:

Eski Yunan aristokrasisinde, tıpkı Samos tiranı Polykrates ile Mısır firavunu Amasis arasında geçen hikâyede olduğu gibi **“Hiçbir ölümlüyü, ömrü bir felakete uğramaksızın tükenmeden önce mutlu sayamayız.”** düşüncesi hâkimdi. Buna benzer bir hikâye Atinalı kanun adamı, şair ve filozof Solon (İÖ 638-

⁴⁸ Christan I. Archer, *Dünya Savaş Tarihi*, çev. Cem Demirkan, Akyüz Yayınları, İstanbul, Ekim 2006, s. 36.

558) ile Lidya Kralı Kroisos arasında yaşanmıştır. Atinalı Solon, Lidya Kralı Kroisos'u ziyaret eder. Kralın konuğu olarak sarayda misafir edilir. Kroisos'un buyruğundakiler ona hazineleri, üstün ve görkemli şeyleri gösterdikten sonra Kral Kroisos Solon'a şunu sorar: *"Bir filozof olarak sana bunca ülkeyi gezdirten meraklı yaradılışının ve bilgeliğinin ününü birçok kez bizde duyduk, bundan ötürü sana şunu sormak isteği uyandı bende, acaba mutlulukta başka herkesi geride bırakan bir kimseye rastladın mı?"* Kroisos'un bu soruyu sormaktaki amacı kendisinin bu adam (dünyanın en mutlu adamı) olmasıyla övünmesiydi. Fakat Solon, Kroisos'un beklemediği bir cevap vererek Atinalı Tellos'u gördüğünü söyler. Onun güzel ve erdemli çocukları olduğunu, hayatının yurdunu savunurken, düşmanı önüne katıp kovalarken ölümlerin en güzelini bulduğunu söyler. Kroisos Solon'a Tellos'tan sonra en talihli ölümlünün kim olduğunu sorar, hiç olmazsa ikinciliğin kendisine ait olduğunu düşünmektedir. Ancak Solon'dan yine beklenmedik bir cevap alır. Solon bu sefer Kleobis ve Biton'un adını verir. Kroisos öfkelenerek: *"Solon, bizim mutluluğumuzu hiçe mi sayıyorsun ki bu basit insanları ikinci sıraya koyuyorsun?"* der, Solon sakın bir şekilde cevap verir: *"Kroisos, insan için yalnız talih ve talihsizlik vardır. Evet görüyorum sen çok zenginsin, çok insana hükmediyorsun, ama benden istediğin şeye cevap veremem; çünkü önce ömrünün güzel bir sonla bağlandığını öğrenmem gerekir. Her şeyin sonuna bakmalıdır, Tanrı çok insana mutluluğu yem olarak sunar, sonra çeker alır elinden."* Kroisos Solon'dan istediği cevapları alamayınca onu sarayından kapı dışarı eder. Lidya Kralı Kroisos'un sonu pek güzel olmaz. Pers Kralı Kyros, Lidya Krallığı'nı ele geçirip, Kral Kroisos'u idam edeceği sırada Kroisos, Solon ile arasında geçen konuşmayı hatırlayarak *"Solon! Solon! Solon!"* diye bağırır. Bunun üzerine Kral Kyros Solon'un kim olduğunu sorar. Kroisos, Solon ile arasında geçenleri anlatır ve Solon'un haklı çıktığını söyler. Kyros, Solon'un bilgeliğine hayran kalır ve Kroisos'u idam etmekten vazgeçer.

PERSLER ANADOLU'DA

MÖ 546'da Büyük Kyros'un Lidya kralını yendiği döneme kadar devam eden bu 40 yıllık süreçte, Akdeniz kıyılarındaki Hellen kentleri, 513'te Boğazlar ve Trakya ele geçirildi.

Med mirasının üzerine konarak ve akıllı politikalarla büyük bir imparatorluk haline gelen Persler'in Batı'ya yönelen tehditlerini durdurmak üzere MÖ VI. yüzyılın ortalarında Lidya Kralı Kroisos, Babil Kralı Nabonid ve

Mısır Kralı Amasis ile ittifak kurdu ve büyük bir ordu ile harekete geçip Kapadokya bölgesine girdi. Ancak ordunun Kızılırmak'ı geçmesi mümkün görülüyordu. Kroisos'a ırmağı aşmanın çaresini savaşa katılmış olan Miletoslu Thales göstermiştir. Tarihçi Herodot bunu şöyle anlatıyor; «O sırada onun konak yerinde bulunan Thales, derin bir hendek kazdırttı, konak yerinin üst yönüne doğru ve yarım ay biçiminde; öyle ki eski yatağından sapan ırmak konak yerinin ters yönünden giriyor ve çevresini dolandıktan sonra gene ilk yatağına dönüyordu ve böylece ikiye bölünmüş olan ırmağı aşmak daha kolay olmuştu.» Lidyalılar'ı Kapadokya bölgesinden çıkartmakla kalmayan Pers hükümdarı Büyük Kyros'un bu savaşta Lidya Kralı Kroisos'u yenmesiyle yörenin tamamı Persler'in (Akamaniş) eline geçti (MÖ 575-546).

Lidya'nın yıkılmasından sonra ise Büyük Miletos hariç bütün İyonya şehirlerini ele geçirdiler ve Miletos'un Lidya krallığı ile yaptığı anlaşmayı kendileri ile yenileyerek Batı Anadolu'nun büyük kısmını Pers egemenliği altına aldılar. Batı Anadolu topraklarındaki egemenliklerini garanti altına almak için bölgede iki satraplık kurarak İyonya şehirlerini bu satraplıklara bağladılar. Buralarda askeri üsler ve koloniler kurdular.

MÖ 539 yılında Kyros, Babil (Kalde) Krallığı'na da son vererek topraklarını Mısır'a kadar genişletti. Bu topraklarda gösterdiği hoşgörü ve saygı politikası sayesinde halkın ve rahiplerin saygısını kazanıp rahipler tarafından Babil'in meşru mirasçısı olarak “Dört Kıta Kralı” ilan edildi. Bu sayede imparatorluğun üçüncü başkenti Babil oldu.

İlk Pers Kralı kabul edilen Kyros, yalnızca ülkesini küçük bir başlangıçtan muazzam büyüklüklere götürmemiş, yalnızca antik dönemin bu adı gerçekten hak eden ilk dünya imparatorluğunun temellerini atmamış; aynı zamanda alçak gönüllülük, sadelik, hoşgörü ve politik uzak görüşlülüğü ile kitlelerin sempatisini kazanmıştı.⁴⁹

Ömrünün son yıllarını İran'ın kuzeyinde oturan step kavimleri ve Sakalar ile mücadele ederek geçiren ilk Pers Kralı Büyük Kyros, Aşağı Oksus bölgesinde MÖ 529 yılında öldü.

⁴⁹ Wiesehöfer Josef, *Antik Pers Tarihi*, çev. Mehmet Ali İnci, Telos Yay. İstanbul 2003, s.

Nihayet Büyük Kyros'un MÖ 529 yılında ölmesi üzerine yerine geçen oğlu II. Kambyses'in kumandasındaki Pers ordusu Mısır'ı da ele geçirdi (MÖ 525).

Mısır topraklarının ele geçirilmesinin ardından Kambyses son Mısır hükümdarı Psametik III'ün halefi olarak tanındı ve Mısır Kralları'nın bütün hukuk ve unvanlarına sahip oldu. Daha sonrasında Mısır topraklarında çıkan isyanlara karşılık olarak Kral Kambyses halka ve tanrılara karşı şiddet kullandı ve bu dönemde birçok Mısır tapınağı harap edildi. Daha sonra Kambyses güney Mısır sınırlarını Habeşistan'a kadar genişletebilmek adına MÖ 522 yılına kadar bu topraklarda kaldı.

Dareios (Dara)

Son yılları Gavmata adında bir rahibin çıkardığı isyanlar dolasıyla oldukça sıkıntılı geçti ve bu isyanlar esnasında krallık makamı oldukça sarsıldı. Rahibin kendini kral ilan etmesi nedeniyle yola çıkan Kambyses, Suriye'ye girdikten hemen sonra yolda doğal bir nedenle öldü. Kralın ölümü üzerine Gavmata'nın çıkardığı kargaşa bir yıl kadar sürdü ve sonunda altı pers soylusunun yardımıyla Pers hanedanlığının yeni kralı I. Dareios (Dara) oldu. Kambyses'in meşru mirasçısı olarak tahta geçen kralın ilk işi mevcut karmaşayı gidermek ve Gavmata'yı idam ettirmek oldu.

Dareios'un hükümdarlığı boyunca sınırları genişletmesi ve oluşan isyanları bastırması Pers İmparatorluğu'nun 200 yıl kadar ayakta kalmasını sağladı. Devlet yapılanmasında yaptığı düzenlemeler ve satraplık sisteminin varlığı Pers hükümdarlığının varlığını yıkılışına kadar kalıcı duruma getirmiştir.

Dareios MÖ 519 yılında kendi adına ilk sikke bastıran Pers İmparatoru'dur. Basılan bu paralara Dareikos denmiştir. Daha sonra kendi adına sikke bastıran Mısır Satrabı Ariandes'i öldürtmüştür. Bunun nedeni ise Antik Çağ'da para bastırma yetkisinin yöneticilere yani krallara ait olmasıdır.

Persler'in, MÖ 513 yılında İstanbul Boğazı'ndan Trakya'ya geçerek denizden uzaklaşmadan batıya doğru ilerlemesi başlamıştır. Tuna Nehri'nin ötesinde yaşayan İskitler'in üzerine doğru giden Dareios önderliğindeki Pers ordusu Tuna'yı aşarak Dinyestr Irmağı'na kadar geldi. Bu seferin sonunda

kesin sonuçlu bir zafer elde edilmemiş olsa da, Trakya hatta Makedonya Krallığı'nın bir kısmı Persler'in hükümdarlığı altına girdi.

Persler'in batıdaki varlığı Yunan kentlerinin bağımsızlığı açısından engel teşkil ediyordu. İyonya Kent Devleti bu dönemde birlik halinde ilk kez Persler'e başkaldırdı. Tarihte bu olay "İyonya İhtilali" olarak geçmektedir. Bu isyanı başlatan temelde Miletos'tu ve Dareios tarafından görevlendirilen Pers Satrabı Aristogoras önderliğinde İyonya İhtilali'ni başlattı. İhtilal esnasında Pers Satrabı Arriarens'ten yardım isteyen Aristogoras, Megabazos'un komutanlık yapması şartı ile yardım etmeyi kabul etti. Daha sonra Megabazos ile Aristogoras arasında çıkan tartışma sonucunda Noxoslular'a elçi gönderip seferi haber veren Megabazos yüzünden seferi kaybeden Aristogoras, bu korku ile Sakız Adası'na kaçtı. Bu olay sonrasında Persler'e karşı ayaklanma çıkarmak için uğraş veren Aristogoras 499-498 yılları arasında büyük bir isyanın çıkmasına neden oldu. İyonya birliğinin Sardis'i kuşatması ve almasıyla Persler büyük bir yenilgiye uğradı. Çok fazla asker kaybeden İyonya birliği geri çekilmek durumunda kalmış ve Pers Kralı'nın gönderdiği komutan ile yeniden harekete geçen Persler, kaybettikleri bütün toprakları teker teker hâkimiyet altına almıştır. Bu ayaklanmayı alevlendiren Miletos şehrine büyük bir ceza kesilerek halkın tamamı Dicle kenarında bulunan bir yerleşim yerine sürgüne gönderilmiştir. Bu olay tarihteki ilk dekortasyon yani nüfus aktarımıdır.

MÖ 494'te yapılan Lade Deniz Savaşı'ndan sonra İyonyalılar Yunanistan'tan gelen yardımlardan dolayı savaş hazırlığına başlamıştı. Bu esnada ise Pers kralı Dareios hayatını kaybetmiş ve yerine oğlu Kserkses geçmiştir.

MÖ 492'ye gelindiğinde Pers orduları Makedonya Krallığı'nı bağımlı bir devlet durumuna getirerek Yunanistan içlerine kadar ilerlemişlerdi. Persler tam Atina üzerine yürüyeceklerdi ki, Maraton Savaşı'ndaki beklenmedik yenilgi Pers ilerleyişini durdurdu. Greklerin 192 kaybına karşılık Pers ordusunun kaybı 6.000'in üstündeydi.

Savaş esnasında Atinalılar'ın zaferini duyurmak için görevlendirilen Pheidippes adındaki asker 41.8 km mesafeyi koşarak kat etmiştir. Günümüzde olimpiyatlarda yapılan "Maraton Koşusu" bu olaya dayanmaktadır.

Bu umulmadık yenilgi, Pers Kralı Kserkses'i öfkeden deliye çevirdi ve bu mağlubiyetin öcünü almak üzere kısa bir zaman sonra Anadolu'da düzenlediği büyük bir ordu ile tekrar yola çıktı. Çanakkale Boğazı'na kurdurduğu

köprülerle bütün ordusunu karşı sahile çıkardı. Trakya, Makedonya ve Termofil (Sparta Kralı Leonidas ve az sayıda birliği Termofil geçidini tuttular ve Persliler'e büyük kayıplar verdirdiler.) geçidini aşp Atina'ya girdi, tüm kenti baştanbaşa yakıp yıktı. Ancak bu bölgede fazla durmasının mahzurlu olduğunu düşünerek orada az bir kuvvet bırakarak Anadolu'ya geri çekildi. Thessalia'da bıraktığı Mardenius komutasındaki artçı kuvvetler ise kısa süre sonra Grekler tarafından yok edildi. O gün Mardenius'un sayısı üç yüz bini bulan ordusundan sadece üç bini kurtulabilmişti. Savaşı kazanan Atinalı, Tegealı ve Spartalı; Pers ordugâhındaki altın, gümüş ve kadın dolu çadır-ları ele geçirdiler ve bölüştüler. Altından bir uçayak Delphoi Tapınağı'na gönderildi. Hazinelerin bir bölümü ile on dirsek boyunda bronz bir Zeus heykeli Olympia Tapınağı'na, yedi dirsek boyundaki Poseidon heykeli de İstmos'taki tapınağa gönderildi.⁵⁰

D- BÜYÜK İSKENDER VE MAKEDON DÖNEMİ

Ancak Grekler, kendi aralarında uzun yıllar süren anlaşmazlıklar sebebi ile Persler'e karşı ciddi bir baskı oluşturmadılar. Ta ki Hellen devletlerini tek bir bayrak altında birleştirecek olan Makedonya Kralı II. Philip gelinceye kadar. II. Philip, krallığının ilk döneminde Makedonya ve çevresindeki gereken güvenliği sağladıktan sonra Hellen Yarımadası'ndaki Devletleri Birleşik Balkan Devleti'ne katmak ve Panhellen projesini hayata geçirerek Hellenler'in uzun yıllardan beri düşlerini süsleyen Persler'den intikam alma girişimlerine başladığında bir suikaste kurban gidince (MÖ 336), Persler'den öç almak oğlu Büyük İskender'e nasip olacaktı. Bu intikam duygularının yanında daha da önemlisi Asya içlerinden başlayıp Efes, Bergama gibi önemli kentlerde sona eren ticaret yolları, büyük bir zenginlik kaynağıydı ve doğuya açılan ticaret yollarının kontrol altına alınması bu büyük gelir kaynağının Makedonyalılar'ın eline geçmesi demekti.

Büyük İskender tahta çıkar çıkmaz ilk olarak babasının katillerini öldürdü, çıkan ayaklanmaları bastırdı. Yunanistan'da huzur yeniden sağlandıktan

⁵⁰ Herodot, *Pers-Yunan Savaşları*, Gezik Hakan, Parola Yay. İst 2014, s. 248-249.

Persler bölümüne ekler yaparak, düzenleyen Kayseri Büyükşehir Müzeler Müdürü, Sn. Fehmi Gündüz'e çok çok teşekkürlerimi sunarım.

sonra savaş meclisini toplayarak Persler üzerine yapılacak seferin ayrıntılarını ince ince planladı. Çünkü Pers ordusu sayıca kendi ordusundan katbekat üstündü. Kendisinin 43.000 kişilik ordusu ile onları ancak bir taktik savaşı ile yenebilirdi. Nitekim öyle de oldu. Pers ve Makedonya orduları kaçınılmaz savaşa MÖ 334 yılı ilkbaharında Granikos (Biga Çayı) kıyılarında tutuştular. Pers hükümdarı Darius III'ün büyük bir hata yaparak kendi kumanda etmediği savaşta Pers ordusunu umduğundan daha kolay yenmiş olan İskender'e artık Küçük Asya kapıları açılmış oluyordu. Zira Granikos Savaşı'nda satrap ve komutanların çoğu öldürülmüş, Pers ordusunun önemli kısmı yok edilmişti. Bu arada Kappadokia Satrapı Mitrobazan'da öldürülenler arasında idi.

Granikos Savaşı'ndan bir sene sonra MÖ 333 yılının ekim sonu veya kasım ayı başında Büyük İskender ile Pers Kralı Darius, İssos'un (Dörtyol) Daracık Ovası'nda (Ayaş Ovası'nda) bir kere daha karşı karşıya geldilerse de yine İskender'in az sayıdaki ordusu muazzam Pers ordusunu bozguna uğrattı. Darius, karısı ve ailesini de bırakarak kaçtı. Darius, İskender'e çok cazip tekliflerle barış teklif etti ise de İskender hiçbir teklifi kabul etmedi. Darius için son bir karşılaşma ile kaderini denemekten başka çare kalmamıştı. Pers Kralı, hükümler bulduğu memleketlerden yeniden muazzam bir ordu topladı. Babylon'da (Babil) hazırlıklarını tamamlayan bu ordu 250 bin piyade, 3.500 atlı savaş arabası ve 15 savaş fili olarak tahmin ediliyordu ki, III. Darius bir kez daha devrin en büyük ordularından birini oluşturmuştu. Mitrobazan'dan sonra satrap olan Kappadokia satrapı Ariarathes I kumandasında bir ordu da Darius III'ün yanında yer almıştı.

Büyük İskender'in ordusu ise, sadece 40.000 piyade ve 7.500 civarındaki süvariden ibaretti. MÖ 333 yılı ekiminin birinci günü sabahın ilk saatlerinde iki ordu Musul'un doğusunda Van Gölü güneyinde Arbela (Erbil) havasındaki Gaugamela Ovası'nda kesin sonuçlu bir meydan muharebesine tutuştular. Savaş, İskender'in süvari birliklerini Persler'e yandan saldırıda bulunmak üzere harekete geçirmesiyle başladı. Karşı saldırıya geçen Pers birlikleri İskender'in okçu destekli falanksları karşısında adeta ekinler gibi biçiliyordu. Daha ilk saatinde Pers ordusunun kaybı neredeyse 20.000'e ulaşmışken İskender'in kayıpları yok denecek kadar azdı.

Darius elindeki son kozu olan savaş arabalarını devreye soktuğunda bu sefer de karşısında süvarileri buldu. Gaugamela Savaşı ikinci saatini doldururken Pers ordusunun kayıpları neredeyse 70.000'e ulaşmış, Makedon

ordusunun kayıpları ise ancak 2.000 askerdi. Pers ordusu artık dağılmaya başlamış, İskender Makedonya ordusuna meşhur çarpık muharebe düzenini tatbik ettirerek kendisinden kat be kat kalabalık düşman kuvvetlerine karşı bir kez daha üstün bir savaş çıkarmıştı. Savaşın sonunda 4.000 Makedon askerine karşılık 120.000 Pers askeri yaşamını yitirmişti.

Darius III, muharebe meydanını bırakarak İran içlerine, Ekbatana (Hemedan) ve Medya'ya doğru kaçtı. Darius'un kaçtığı haberi duyulunca, sağ tarafta hâlâ çok iyi çarpışan ordusu da parçalandı.

Makedonlar artık, etkili bir direniş olmaksızın, imparatorluğun kalbindeki zengin topraklara ulaştı. Ordu güneye doğru hareket edip, Mezopotamya düzlüklerinden geçerek Babil'e kadar geldi. İskender, Mısır'da olduğu gibi burada da, Pers boyunduruğuna son veren bir kurtarıcı olarak karşılandı. Burası zengin bir kentti, hazineleri İskender'e teslim edilmişti ve ordu, doğunun bu en incelikli ve zengin kentlerinin lüks ve eğlenceli ortamında gevşemişti. Ardından imparatorluğun büyük kentlerinde zafer alayları düzenlendi. İmparatorluğun ikinci başkenti Susa, hiç karşı koymadan teslim oldu; kentin satrabı başlangıç niteliğinde olan ve yarış develeri ve fillerden oluşan hediyelerle İskender'i karşılamak üzere gelmişti. Kentte İskender'i bekleyen altın ve gümüş külçelerin toplam değeri 40.000 talanton⁵⁴ ediyordu. Ele geçen ganimetin arasında yüz elli yıl önce Yunanistan'dan yağmalanan mallar ile yüz talanton mor giysi vardı ve bu sadece başlangıçtı. Ordu, zirveleri karlı dağları aşarak Ahemeniş İmparatorluğu'nun manevi merkezi Persepolis'e vardı.

Persepolis hazineleri yüzyıllar boyunca birikmiş ve muazzam miktarlara ulaşmıştı. Sadece Darius'un büyük sarayındaki yatak odasında, 8.000 talanton altın vardı. İskender yağmalamaları için adamlarını serbest bıraktı ve kent tarihinde görülmemiş bir biçimde soyuldu. Hazineler hörgüçlü büyük develer ve diğer bir sürü hayvan tarafından taşındı. Bir kısmı Susa'ya geri gönderildi, bir bölümü de ordunun yanında kaldı. Ele geçirilen ganimetin toplam değeri 120.000 talanton civarındaydı ki bu miktar en güçlü olduğu zamanda Atina İmparatorluğu'nun üç yüz yılda toplayabileceği vergi gelirine eşitti. Sadece Kserkses'in büyük sarayına el sürülmemişti, fakat Mayıs 330 tarihinde o da yağmalandı ve ardından büyük bir törenle yakıldı.

⁵⁴ **Talanton:** Bir kişinin taşıyabileceği ağırlık birimi, takriben 25. 86 kg

İskender, Darius'u yakalamadan sonuca varmış sayılmazdı. Kral, Media'nın başkenti Ekbatana'ya sığınmıştı. İskender onu oraya kadar izledi ve kral da doğuya doğru kaçmaya devam etti. Darius kaçtıkça konumu zayıfladı. Daha önce imparatorluğunun doğusunu hiç ziyaret etmemişti ve yerel satraplar aldığı bozgun yüzünden, lekelenmiş krala sadakatlerini sunmadılar. İçlerinden, Gaugamela'da bir süvari birliğini komuta eden Baktriane Satrapı Bessos, nihayet kralı esir aldı. İskender'in süvarileri olay yerine vardığında III. Darius bıçaklandı ve ölüme terk edildi. Öldüğü vakit elli yaşlarında idi. Kısa süre sonra gelen İskender, Ahamenişler'in sonuncusunu teslim aldı.⁵² Cesedi defnedilmek üzere Persepolis'e gönderildi. Darius'u öldüren Bessos da yakalanarak öldürüldü. Büyük İskender sonunda muradına ermiş ve Pers seferini büyük bir zaferle sonlandırmıştı.

Kappadokia da diğer Pers ülkeleri ile birlikte Makedonlular'ın hâkimiyetine geçtiği sırada Persler tarafından iki satraplığa ayrılmış durumda idi. Makedonlular, ülkenin bir kısmını isteyerek, bir kısmını da istemeyerek satraplıktan krallığa çevirdiler. Çünkü İskender, komutanlarından Sabiktas'ı Güney Kappadokia'yı denetim altına almakla görevlendirince, halk buna karşı çıkarak direndi ve eski Pers soylularından ünlü Pers Satrapı Ariaramnes'in oğlu olan ve MÖ 362 yılından beri satrap olarak ülkeyi yöneten Ariarathes'i

⁵² M. C. Hovatson, Oxford *Antikçağ Sözlüğü*, çev. Faruk Ersöz, İstanbul 2013 s. 36-37.

kral ilan etti (MÖ 332). Böylece küçük ve zayıf bir devlet olarak Kappadokia Krallığı tescil edilmiş oldu.

Bu krallıklardan birine “Asıl Kappadokia” veya “Taurus Yakınındaki Kappadokia” ya da “Büyük Kappadokia” ve diğerine de başkaları “Kappadokia Pontika” ismini vermişlerse de Makedonlular bu bölgeyi “Pontus” olarak adlandırmışlardır.⁵³

E-SATRAPLAR VE DEVLETLEŞME SANCILARI

Yeniden biraz geriye dönersek, Harpagos ve Mazares kumandasındaki Pers orduları Batı Anadolu’ya kadar bütün yerleşim yerlerini zaptedince, halkı göçe zorlamadılar. Ancak, büyük toprakların yönetimini Pers asıllı asker-soylulara, halkın yerel dinî önderlerine bıraktılar.

Pers imparatorlarının bu fetihleri ile imparatorluk sınırlarının muazzam genişliğe ulaştığı Pers nüfuzunun devamlılığını sağlamak üzere kalıcı ve etkili bir yönetim sistemine ihtiyaç duyan Persler, *Ksaçapāvan* dedikleri Grekçe “satraplık” olarak bilinen bir nevi eyalet sistemi ile çözüm buldular. Önce Kyros Dönemi’nde Anadolu’nun beş satraplığa ayrıldığını ve kralın yakın arkadaşı **Artabatas**’ın MÖ 546 yılında Kappadokia Satrapı olarak tayin edildiğini biliyoruz.⁵⁴

Sınırları ve yükümlülükleri zaman zaman değişen eyaletlerin yönetilmesi “satrap” adı verilen ve genelde merkezden atanan valilerle yürütülmeye başlandı. Doğrudan imparator tarafından atanan satraplara bir takım görevler yanında birçok da sorumluluk yüklenmişti. Sınırların genişliğine bağlı olarak gerek merkezi otoriteye uzaklık, gerekse satraplık garnizonlarına konuşlandırılan askeri birliklerin varlığı ve özellikle önemli satraplıklara kraliyet aile üyelerinin atanması gibi imparatorların bir takım tedbirler almasını gerektirmiştir. Önemli bölgelere imparatorların yakınlarını atadıkları satraplık sistemi sayesinde isyan, ayaklanma, bağımsızlık mücadelesi gibi çıkabilecek herhangi bir olumsuz durumun, önceden engellenmesi hedef-

⁵³ Strabon, *Geographika, Antik Anadolu Coğrafyası*, Kitap: XII-XIII-XIV, Arkeoloji ve Sanat Yay. İstanbul 2000 s. 3.

⁵⁴ Sevin Veli, *Kapadokya*, s. 191.

leniyordu. Şurası unutulmamalıdır ki satraplıkta göreve kim gelirse gelsin, satrap da dâhil, her durumda doğrudan imparatora bağlı oluyor ve önemli durumlarda imparatora danışmak mecburiyetinde oluyorlardı. Zira onun kayıtsız şartsız emri ve otoritesi mutlakı. Ancak bazı durumlarda satraplar imparatorlardan tamamen bağımsız hareket ettikleri de görülmüştür. Mesela, hanedandan gelen bazı güçlü satraplar, imparator gibi diğer satraplardan ya da yabancı elçilerden gelen heyetleri dinleyebilmiş ve onlardan politik veya askeri destek edinebilmiştir. Genç Kyros'un Lidya, Büyük Frigya ve Kappadokia'daki tüm birliklerin satraplığına atandıktan sonra kendi başına mütarekeler yaptığını ve uzlaşmalarda bulunduğu bilinmektedir.

Eyaletlere hükmeden satrapların dışında onların rütbece altında, Greklerce *hyparchos* olarak bilinen ve daha küçük bölgeleri yöneten alt rütbeli valiler görev yapmaktadır. Çoğu satrapın Pers olmasına özen gösterilirken, daha küçük valiler ise yerli kişilerden seçilmekteydi. Alt rütbeli satrapların bölgelerindeki otorite ve düzeni sağlayabilmeleri için küçük de olsa bir askeri birlik bulundurdıkları ve bu birlikleri gerektiği zaman bağlı oldukları satrapın emrine verdikleri düşünülmektedir.

İmparatorluk tarihi boyunca küçük satraplıklara atanan memurlar kalıtsal olarak birtakım ailelerin içinden veya yerel yöneticiler arasından seçilirken, büyük satraplıkların yöneticiliğine kraliyet mahiyetinden kişiler atanmıştır. Yani büyük satraplıkların memurlukları, ayrıcalıklı aile üyeleri ve tahta erişemeyen Akamenid prensleri tarafından tutulmuştur. Sardes, Babil, Memphis, Ekbatana, Pasargaday, Baktria ve Arakhosia gibi eski başkentler, Akamenid Çağı boyunca istisnasız bu pozisyonlarını korumuşlardı. Ayrıca askerî ve ticari amaca hizmet eden yol ağları ile satraplıklar birbirine bağlamıştır. Büyük İskender tarafından da bir takım değişikliklerle kullanılan bu sistem onun ölümünden sonra sona ermiştir.

Darius I. Dönemi'ndeki düzenlemelerle de satraplıklardaki mülki otorite ile askeri komutanlığın tek kişide olmamasına özen gösterilmiştir. Böylece satrapların zamanla bağımsız olma istekleri önlenmeye çalışılmış ve her bir satraplıkta birbirine bağımlı olmayan, her biri saraydan atanan ve genellikle Pers ya da Med soyluları arasından seçilen memurlar bulunmuştur. Satrapların yanında, satrapın yönetimini izleyip saraya rapor vermekle görevlikral tarafından görevlendirilen memurlardan en önemlisi "Kralın Gözü" ya da "Kralın Kulağı" adı verilen müfettişlerdir. Bu memurlar görevleri gereği satrapın eksik veya yanlış işlerini rapor ettiklerinden dolayı çoğu zaman,

satrap ile çekişme halinde olmuşlardır. Antik kaynaklardan bu memurların sosyal statüsünün oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca satrapların altında ve eyalet seviyesinde frataraka (muhtar), onun altında garnizon kumandanı olarak rabbayla (ordu şefi) ve hukuk işlerine bakan segan ya da haftaksvapata görev yapmaktadır⁵⁵.

Zaman zaman mahallî liderlerden de yöneticiler atandığı görülmektedir. Pers kökenli olmayan satraplara verilebilecek en iyi örneği Karya ve Kilikya'da görmekteyiz. MÖ IV. yüzyılda Karya'da Hekatomnid hanedanlığı ile kesin olmasa da Kilikya'da MÖ VI ve V. yüzyılda hüküm süren Syenesisler, yerel hanedanların ya da aşiret liderlerinin bu göreve getirildiğini göstermektedir. Ancak buradan kralın gözünde aile üyesi bir satrapın Pers olmayan satraplara nazaran daha önemli ve üstün olduğu sonucu çıkarılabilir.

Kappadokia, MÖ VI. yüzyılının ortalarından itibaren Pers Kralı II. Kyros'un (MÖ 559-530) kurduğu, daha sonra da I. Dareios'un (MÖ 522-486) yeniden organize ettiği ve Persçe *bandaka* kelimesiyle ifade edilen sisteme uyularak merkezi Daskyleion, Phrygia'ya bağlı önemli bir satraplık haline getirilmiştir.

Perslerin uygulamış olduğu bu politikada satraplıklar, coğrafi bölgelere veya ülkelere göre değil, halk (etnik) esasına dayalı olarak düzenlenmektedir.

Nitekim Kyros *ele geçirdiği bölgeleri etnik durumlarına göre ayırarak "Khşatrapa veya Ksaçapāvan" adı verilen, Grekler'in "Satrapes" dediği valiler aracılığıyla yönetmeye başladı. Anadolu'yu iki satraplık bölgesine ayırdı. Birinci satraplık bölgesi başkenti Daskyleion olan Katpatuka, ikincisi başkenti Sardes olan Sparda idi.*⁵⁶

Buralarda zaman içinde yerel kültür ile Pers kültürü kaynaştı. Artık Anadolu Pers hâkimiyetine girmiş, Akamaniş (Pers) idaresinde kalan bu bölgeye İran'dan çok insan gelmiş, Pers asilzadelerine malikâneler verilmiş ve böylece Pers kültür ve dini hâkim olmuştur.

II. Kyros'un ölümünden sonra geniş sınırlara ulaşmış olan imparatorluk topraklarında istikrarsız durumdan yararlanmak isteyen asiler, bir dizi isyana sebep olmuşlardı. Bunlar arasında hiç şüphesiz en dikkat çekicisi I. Darius'un kitabesinde bahsettiği isyanlardır. MÖ 522-518 yılları arasında cereyan eden

⁵⁵ Wiesehöfer Josef, s. 102.

⁵⁶ Elmar Schwertheim, *Antik Çağ'da Anadolu*, çev. Nuran Batu, Kitap Yayınları, İstanbul Mayıs 2009, s. 39.

olayları bastıran Kral I. Darius (MÖ 522-485), bunun akabinde satraplık sisteminin kullanım alanını genişletmek için çeşitli girişimlerde bulunmuş ve Pers Kralları II. Kyros ve II. Kambyses'in geliştirmiş olduğu yerel özerklik geleneğini de terk ederek düzenli bir yönetim kurmak amacıyla ülkeyi 127 vilayetten oluşan 23 büyük satraplığa ayırdı.⁵⁷

Nitekim Kral Darius, kitabesinde tanrı Ahuramazda'nın isteğiyle; Persia, Elam Babil, Asur, Arabistan, Mısır, Denizdeki Halklar, Lidya, İyonya, Media, Armenia, Kappadokia, Parthia, Drangiana, Aria, Khorasmia, Baktria, Sogdiana, Gandara, İskitya, Sattagydia, Arakhosia ve Maka uluslarının kendisine bağlandığını ve her bir ulusun kendisine haraç ödediğini anlatmaktadır.

Herodotos'a göre I. Darius, devleti etkin sınıf olan Persler'in haraç vermediği yirmi vergi bölgesine ayırmıştır. Fakat bu sayı bazı kaynaklarda farklılık göstermektedir. Mesela, Behistun kitabesinde yirmi üç satraplık adı yer alırken, daha sonraki kitabelerde Behistun'dan farklı olarak Sagartia, Hinduş, Trakya, Libya ve Karya gibi farklı memleket isimleri ile karşılaşmaktayız. Bu durum I. Darius'un hükümdarlığı ve sonrasında bir takım değişikliklerin olduğunun bir ifadesi olarak yorumlanmaktadır. Yeni fetihlerin yanında imparatorlukta bulunan bazı satraplıkların tek bir çatı altında birleştirilmesi ya da daha küçük satraplıkların yönetim sisteminden çıkarılması, I. Darius'un ve daha sonraki Pers krallarının yapmış olduğu düzenlemelere dâhil edilebilir. MÖ VI. yüzyılda Frigya'ya dâhil olan Kappadokia bölgesinin MÖ V. yüzyılda bağımsız hale gelmesi ve MÖ 360'larda Pontus ve Tauros Kappadokia'sı olarak ikiye ayrılması; aynı şekilde iki bölge halinde varlığını sürdüren Kilikya'nın, Babil'in fethinden sonra tek bir satraplık haline getirilmesi ve İskender'in Kilikya'yı ele geçirmesinden hemen önce Fırat'ın Ötesi satraplığına (Suriye, Fenike, Filistin, Kıbrıs) bağlanması bu doğrultuda atılan adımlar olmuştur.⁵⁸

İmparatorluktaki asayiş sağladıktan sonra I. Darius, imparatorluğun genişletilmesi faaliyetlerine aralıksız devam etmiştir. Bu suretle kral, Kappadokia satrapı **Ariaramnes**'e bir İskit seferi için Karadeniz'e geçmesini emretmiştir. Satrap Ariaramnes de 30-50 kürekli gemi ile saldırıya geçerek İskit kralının erkek kardeşi olan Marsagetes de dâhil olmak üzere birçok esir ele geçirmiştir. Bizzat kral tarafından yönetilen bu keşif seferi ile İskit-

⁵⁷ Oğuz Tekin, *Eski Hellen ve Roma Taribine Giriş*, İstanbul 2008, s. 97.

⁵⁸ Duran Muzaffer, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* Nisan 2015, S. 34, s. 61-86

ler uyarılmış, Traklar ve Makedonya Persler'e boyun eğmiş, Avrupa'da ise Skudra adında yeni bir satraplık oluşturulmuştur. Kralın erkek kardeşi Artaphernes, Sardis satrapı olarak atanmış, Otanes ise Byzantium'u ele geçirmiştir. Lemnos ve İmbros'un güvenliği de Pers donanma kuvvetleri vasıtasıyla sağlanmıştır.

Kserkes'in (486-465) üvey kardeşi Gobryas'ın MÖ 480 tarihinde Kappadokia ordusuna komutanlık yaptığı bilinmekte ise de bu şahsın satrap olarak mı görev yaptığı ve kendisinden sonra kimlerin satrap olduğu bilinmemektedir. MÖ 465 yılında I. Artakserkses Dönemi'nde satraplık sisteminde yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Bu defa yeni satraplıklar kurulmamış fakat mevcut satraplıklar alt birimlere ayrılmıştır. Bu durumun en önemli sebebi şüphesiz vergi toplamayı kolaylaştırmaktır. Bundan başka eyalet başkentlerinde bulunan müstahkem yerlerde toplanan hazinelerden sorumlu haznedarların olduğu, bu görevlilerin kral tarafından emredilmedikçe satraptan bağımsız hareket edemediği, faaliyetlerinin kraliyet makamına daima rapor edildiği bilinmektedir.

Ancak kaynaklarda II. Dareios'un oğlu Kyros'un Kappadokia, Lydia ve Phrygia'ya satrap olduğu belirtilmektedir. Bu satraptan sonra Artaxsterxes II (404-359) Dönemi'nde Kappadokia, Paphlagonia ve Kappadokia isimlerinde iki satraplık bölgesi olarak bölünmüştür. MÖ 400 yılında da Mithridates isimli bir Kappadokia Satrapı'ndan çağdaş yazar Ksenophon Anabasis isimli eserinde bahsetmektedir.⁵⁹

Kaynaklarda uzun süreli satraplık yaptığı belirtilen Ariaramnes III (MÖ 430-380), daha sonra Kamisares (MÖ 404-380), Mithridates'in Kappadokia'nın farklı bölgelerinde ve farklı zamanlarda aralıklarla satraplık yaptıklarını anlamamız gerekir. (MÖ 401-363), Datames (Güney Kappadokia Satrapı) (MÖ 380-362) ve oğlu Sisinas (MÖ 362-350), Arsites (MÖ 353-334), Abrokoma, Mithrobuzanes (350-334) ve Abistamenes (MÖ 334) satraplık yapmışlardır. Mithrobuzanes, MÖ 334 yılında Granicus Savaşı'nda İskender'in işgal ordusu ile savaşmıştır.⁶⁰ Ancak son Ahameniş

⁵⁹ Ksenophon, *Anabasis* (Onbinlerin Dönüşü), çev. Tanju Gökçöl, Sosyal Yay. İst. 1984, s. 256

⁶⁰ Arrianos Anabasis, *Arrianos*, çev. Furkan Akderin I. Kitap, 16. 3, İst. 2005, (Akamenid Hanedanlığı'nın son dönemlerini anlatan Arrianos Granikos Savaşı'nda ölenlerden bahsederken Kappadokia satrap yardımcısı Mithrabuzanes adında birini zikretmektedir.)

Satrapları Sisinas ve Abrokoma'nın Satraplıkları Büyük Kappadokia'nın ancak küçük bir bölümünde sürebilmiştir.

Satraplar Dönemi'nin en meşhur satrapı olan Karia doğumlu Datames (MÖ 380-362), Mag'ı öldüren yedi kişiden birisi olan Anaphas'ın torunu olarak soylu bir aileden gelmektedir. Önceleri Artaxsterxes II'in korumalarından biri iken Perslere itaati reddeden Paphlagonia Kralı Thuys'la savaşa gönderilmiş ve onu esir alarak Pers Sarayı'na getirmiştir. Bu başarısı üzerine imparator tarafından cömertçe ödüllendirilerek ona önce ordu komutanlığı verilmiş, sonra da Datames Güney Kappadokia Satrapı olarak atanmıştır.

Datames'in satrap olarak ilk icraatı, Liakonlarla Katonları hükmü altına almak ve Paflagonyalıları da Hals'in (Kızılırmak) batısına sürmek olmuştur. MÖ 375 tarihinde o dönemin en önemli liman şehri olan Sinop'u fethederek ün kazanmış, böylece hükmettiği satraplık bölgesini Karadeniz'e kadar genişletmiş ve burada "Sinope" denilen Kappadokia sikkeleri darp edilmeye başlanmıştır.

Datames, başarılarına rağmen, kral ve ileri gelen yöneticiler tarafından yeterli ilgiyi ve saygıyı görmediği kanaatine varınca imparatorluğun zayıfladığı bu dönemde kendi hesabına hareket etme kararını verdi. Kendi adına sikke bastırdı ve Kappadokia'yı güneye doğru genişletti. Bu başarılarından da cesaret alarak Anadolu'daki birçok eyalet yöneticisinin katıldığı ve Orontes başkanlığındaki asiler arasına katıldı (MÖ 367). Emrinde olan süvariler ve topladığı yirmi bin ücretli askeriyle Artabazos'un karşısında güçlü bir direniş gösterdi. Ancak, daha sonra kral tarafından Sardes'ten gönderilen Lydia Satrapı Autophrodates'in sekiz binini Kappadokia'dan geri kalanını da Anadolu'dan topladığı büyük ordusuna da direndi ise de Phrygia'ya çekilmek zorunda kaldı.

Datames'i savaş meydanında yenemeyeceğini anlayan Kral Artaksarkses, bu işi bir hain tutarak bitirmeyi planladı ve bu suikast için Ariobarzanes'in oğlu Mithridetes II'yi buldu. İmparatorunun gözüne girme amacı ile önce babası Pontus Satrapı Ariobarzanes'i Perslere teslim edip, çarmıha gerilerek öldürülmesini sağlayan Mithridetes, Pers Kralı'na karşı büyük bir ayaklanma gerçekleştirme vaadi ile çağırdığı Datames'i haince sırtından bıçaklayarak öldürdü (MÖ 362).⁶¹ Böylece Pers İmparatoru da tehlikeli bir rakipten kurtulabilmiştir.

⁶¹ Günlaltay Ş, age. s. 281.

Bu faaliyetleri sebebi ile Datames'i ilk defa bağımsız Kappadokia Krallığı kurmaya çalışan kişi olarak kabul edebiliriz.

Mithridates'in bu hareketinin ardından Pers İmparatoru Mnimon Artaxsterxes II Dönemi'nde Datames'in de içinde olduğu satrapların bir kısmının devlete karşı isyan ederek bağımsız devletler kurma istedikleri buhranlı bir sırada İmparator Artaxsterxes tarafında yer alarak isyanın bastırılmasında önemli bir rol oynayan Satrap Ariarathes'e mükâfat olarak kral unvanını kullanma izni verilmiştir.

Böylece Datames'in ölümünden sonra onun bölgesinin de ilavesiyle memleketin tamamının yönetimi daha önce Kappadokia'yı MÖ 430 yılından 380 yılına kadar 50 yıl süreyle vali (dinastis) sıfatı ile yönetmiş bulunan Ariaramnes'in oğlu Ariarathes I'e geçmiştir ki (MÖ 362-361) Strabon bu adı geçen valiye Kappadokia'nın ilk kralı diyor. Bu kral döneminden itibaren krallık babadan oğula geçen bir hanedan haline geldi. Bu sebeple Ariarathes I, Kappadokia Hükümeti'nin gerçek kurucusu olarak kabul edilir. Ariarathes I Dönemi'nde Kappadokia'nın sınırları en geniş şeklini almış olup, bu kral adına Sinop'ta kesilmiş olan sikkelerden anlaşıldığına göre Kataonya yönetimi de Kappadokia sınırları içine alınmıştır. Fakat ülke sınırları genişledikçe zaman zaman isyanlara da sahne olmuş, nihayet MÖ 360 tarihinde Karadeniz'e kadar uzanan Kappadokia bir defa daha ikiye bölünerek; kuzey kısmına **Pontus Kappadokiası** ve Mazaka'nın merkez olduğu bölüm ise, **Büyük Kappadokia** isimleriyle yeniden yapılandırılmıştır.⁶² Ariarathes I, bölgenin en önemli kentlerinden birisi olan Gaziura'da (Turhal) sikke bastırmıştır.

Satraplıklardan iki çeşit vergi alındığı görülmektedir. Birincisi, Hellen yazarların “φόρος” (phoros) olarak adlandırdığı ve gümüş üzerinden yıllık olarak hesaplanan haraçtır. Diğeri ise doğal ürünlerden ödemeleri içeren (at, sığır, gıda vs. gibi) aynî vergilerdir. Aynî ödemeler de garnizonlarda bulunan geniş depo ve tahıl ambarlarında toplanmış idi.

Zaman zaman sınırları değişen Kappadokia Satraplığı'nın yıllık olarak merkezî hükümete ödediği haraç miktarının farklılık arzettiği ve bu haracın Sarız civarındaki gümüş ocaklarından çıkarılan gümüşün külçe halinde gönderilmesi ile ödendiği, bu verginin yanında imparatora çeşitli hediyeler

⁶² Kavafis Konstantin, *Kappadokia Krallığı*, Ayhan Şahenk Vakfı s. 201, Arık, s. 211/Sevin V. 1998, s. 193

gönderildiği tahmin edilebilir. Aynî olarak da; ülke sınırları içinde bilhassa orta bölgelerde yetişen arpa ve buğday, Melitene (Malatya) Ovaları'nda yetişen meyve ve kuruları ile bölgeye has koyun, yabanî eşek ve atın yanında Mucur'dan çıkarılan kırmızı toprak boyası, saydam mermer (oniks) ve Mazaka civarından çıkarılan taş, tuz ve demirin gönderildiği anlaşılmaktadır. Katonya (Develi'den Tufanbeyli'ye uzanan yöre) ve Erciyes eteklerinden elde edilen keresteyi de unutmamak gerekir.

Satraplık idaresi bir bütün olarak imparatorluk merkezinin temsilcisi idi. Yiyecek, kıymetli madenler ve mallar satraplık merkezlerinde depolanıyor, askerî kuvvetler bu merkezlerde toplanıyor ve el sanatları, sanat ve mimarlık ürünleri bu merkezlerde gerçekleştiriyordu. Şehirler kendi aralarında çıkacak anlaşmazlıkları bir hakeme başvurarak çözüyorlar ve birbirlerine yağma hareketlerinde bulunamıyorlardı. Bu genel aslî görevlerinin dışında Ayrıca Pers İmparatoru tarafından satraplara verilen görev ve yetkiler şunlardı:

Görevlendirildiği sınırlar içinde vergi toplamak ve bu vergiler ile değerli metallerin ve atların imparatorluk merkezi olan Sus şehrine gönderilmesi

Ülkedeki adalet sisteminin eksiksiz yönetilmesi

İller arasında adaletli yetki dağılımını sağlamak

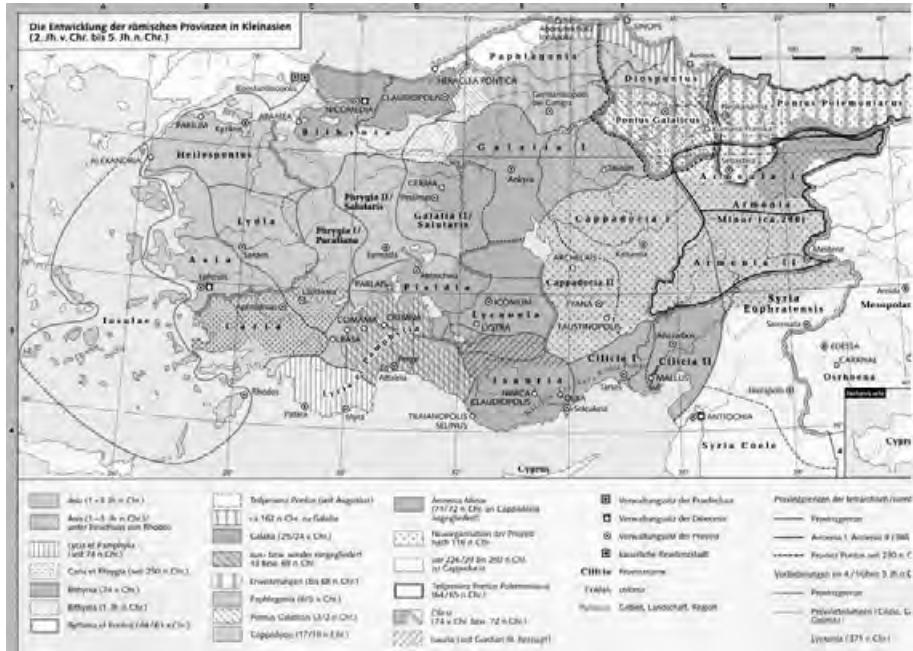
Ülke sınırlarının korunması ve hatta imparatorluk lehine genişletilmesi

Pers kültür ve dininin yerleştirilip yaygınlaştırılması

Merkezi Mazaka (Kayseri) olan bölgeyi, “Kappadokia Büyük Satraplığı” adı ile yeni bir idari bölge yapan Büyük Darius’un (MÖ 522-485) MÖ 513 tarihindeki İskit Seferi sırasında bu idari bölgeye ilk satrap olarak Akamaniş sülalesinden **Ariaramnes**’i tayin ettiğini yukarda anlatmıştık.

MÖ IV. yüzyılda satraplığın başkenti bir süre sonra Gaziura (Turhal)’ya taşınmış ise de Mazaka, her zaman ekonomik ve kültürel yönden merkez olan kimliğini saklamıştır.

Yine aynı yüzyılda; Küçük Asya’da batıda Halis’ ten (Kızılırmak) doğuda Fırat’a; güneyde Toroslardan kuzeyde Karadeniz’e kadar uzanan ve antik çağlardan itibaren “Kappadokia” adı verilen bu bölge, Anadolu’da kurulan

satraplıkların en büyüğü idi. Bu adlandırma coğrafi anlamdan çok mülki ve idari bir bölümü ifade ediyordu.⁶³

Ancak Kappadokia gibi kuzeyde Paphlagonya ve Pontus, güneyde ise Klíkia'ya kadar uzanan bir büyük coğrafya bölgesi, zaman içinde bazen bir satrapın bazen de aynı anda birden fazla satrapın egemenlik alanına bölünmüştür.

Kappadokia'nın Ana Satraplığı muhtemelen bir yerel hanedan tarafından yönetilmektedir. Büyük Kyros zamanında **Artabates**'in Satraplığı tam olarak bilinmiyor. Ancak Darius, bir süre için Ariaramnes'i Kappadokia Satrabı olarak tayin eder. Pers kitabelerine göre; Kserkes I *Dönemi*'nde (MÖ 485-465) *bu bölge, muntazam olarak vergisini ödeyen bir satraplık olup, bu kralın Sardes Seferi hazırlıklarını Kappadokia'da yaparak harekete geçirdiği bilinmektedir.* MÖ 401 yılında **Mithridates** isimli bir satrapın hüküm sürdüğü çağdaş kaynaklarda belirtilmektedir.⁶⁴ Mithridates'ten sonra **Kamisares ve oğlu Datames**'in Satraplıkları devam etmiştir (MÖ 380-362).

⁶³ Şemseddin Günaltay, *Romalılar Zamanında Kappadokia, Pont ve Artikiad Krallıkları, Yakın Şark IV*, TTKAnkara 1987 s. 17.

⁶⁴ Heredotos, *Herodot Tarihi*, çev. M. Ökmen, T. İş Bankası Kültür Yay. İst, 2002 s. 7-26

Ancak Datames zamanına kadar idari hiyerarşinin yapısı hakkında fazla bilgi yoktur. Datames, başlangıçta Kappadokia yanındaki Klikia denilen bölgede Toros valisi idi. Daha sonra Kappadokia Ana Satrabı olarak terfi etti. Merkezî Kappadokia Satraplığı yanında Pontus ta onun sorumluluğu içinde idi. Datames'e verilen Kappadokia ve yanında Toros'a kadar uzatılan bu yetki genişliği onun, Paphlagonia Kralı Thuys karşı yaptığı operasyonun karşılığı olduğu anlaşılmaktadır.

Kappadokia -yanında- Pontus'a "**Orta Minor Satraplığı**" deniliyordu. Bu satraplığın batı ve güney sınırlarını Kızılırmak yayı teşkil ediyordu. Batıda Büyük Frigya ve Paflagonya vardı.

Bir başka satraplıkta Kappadokia'nın yanında "**Toros Minor Satraplığı**" idi. Bu satraplığın doğu sınırı Fırat Nehri'ne kadardı. Kuzeyde Kappadokia ve Pontus vardı. Suriye ile Frigya güney ve batı sınırlarını oluşturuyor, güneybatısında ise Toros Dağları ve özellikle de Klikia ile sınırlandırılıyordu.

Aynı bölgenin komşusu olarak; "**Paphlagonie Minor Satraplığı**" vardı ki; kuzeyde Karadeniz ve doğuda Kappadokia ile çevrilmişti. Güneyinde Paflagonya ve bugünün Ankara Suyu, olabileceği zannediliyor.

Satrap Datames'in büyük satrap ayaklanmasına liderlik yaptığı için öldürülmesinden iki yıl sonra MÖ 360 yılında bölge ikiye ayrılmış ve Mazaka'nın içinde bulunduğu kısım Büyük Kappadokia olarak isimlendirilerek, Datames'in isyanı sırasında babasına ihanet ederek merkezî yönetim tarafında yer alan oğlu **Sisinis**, satrap tayin edilmiştir.⁶⁵

Sisinis'in hangi bölgede ve ne kadar satraplık yaptığı bilinmemekte olup, ondan sonra bölgede yönetime geçtiği bilinen satrap, **Mithrobuzanes** İÖ 334 yılında İskender'in Persleri Granicus'ta (Biga) yendiği savaşta ölür. Daha sonra **Sabictas/Abistamenes** isimli bir satraptan bahsedilse de III. Darius Codomannus'un ordusunda Gaugamela Savaşı'nda (İÖ 331-330) komutan olarak savaşan **Ariarathes**'in ondan daha etkili siyasi ve askerî bir rol oynamasından dolayı çoğunlukla Ariarathes, satrap olarak kabul edilir.

Darius I'den sonra geniş imparatorluğun sınırları korunamamış, bu süreç içinde Kappadokia Satrabı da gücünü kaybetmiş ve Karadeniz kıyıları egemenlik sahasının dışında kalmıştır. Zira bu kraldan sonra gelen *Pers kralları harem entrikalarının döndüğü saraylarını pek nadiren terk ettiler. Satraplar*

⁶⁵ Sicilus, Diodorus; *Library of History*, cilt VIII, İng. çev. B. Welles, 1963, s. 15. 91. 2

ise Ahamaniş İmparatorluğu'nun çözülme dönemlerine kadar Sus Sarayı'na sadakatten ayrılmadıkları halde imparatorlukta yaşanan yönetim zafiyeti üzerine bu durumdan kendi şahısları hesabına yararlanmak hesaplarına girdiler. Yönettikleri eyaletlerinde güçlerini imparatorluk aleyhine kullanmaya ve siyasi taktikleri Perslerden üstün olan Greklerden para ve destek alarak sık sık ayaklanmaya başladılar.

Kappadokia Satraplığı (Katpatuka Satraplığı) Perslerden sonra Makedonya ve sonrasında başlayan Seleukos Krallığı egemenliğine girmiştir. Seleukoslar Dönemi'nde, Kappadokia Satraplığı'nın başında satrap II. Ariaramnes bulunmaktadır.

Kappadokia bölgesinde bilinen ilk satrap olan Ariaramnes I (513), MÖ VII. yüzyılda yaşayan Pers soylularından Farnak ile Ahamaniş İmparatorluk ailesinden Prenses Atossa'nın 8. batın torunudur.⁶⁶

Nihayet Makedonya Kralı İskender, MÖ 334 ve 332'de Pers ordularını arka arkaya bozguna uğratarak bu büyük imparatorluğu yıkar. Ancak Pers İmparatorluğu'nu yıkan İskender, Kappadokia'da büyük bir dirençle karşılaşır. İskender, komutanlarından Sabiktas'ı bölgeyi denetim altına almakla görevlendirince, halk buna karşı çıkar ve eski Pers soylularından ve yukarda bahsedildiği gibi ünlü Pers Satrapı Ariaramnes'in oğlu olan ve MÖ 362 yılından beri satrap olarak ülkeyi yöneten Ariarathes'i kral ilan eder (MÖ 332). Böylece küçük ve zayıf bir devlet olarak Kappadokia Krallığı tescil edilmiş olur.

Ancak sosyal ve siyasi bir gelişme olarak İskender'in Makedonlar'ı kendilerini son Akamenid kralının meşru halefleri olarak gördülerse de gerçekte Akamenidler (Akamaniş) çağı kapanmış, Akdeniz dünyasında Roma hâkimiyetinin tamamlandığı tarihe kadar sürecek olan ve *Hellenistik Periyod* adı da verilen Makedonya hâkimiyeti dönemi başlamıştır.

Makedonlar, çeşitli girişimlerle (koloniler kurmak, Pers giyim tarzını benimsemek, karşılıklı evlilikler yapmak gibi) Yakın Doğu ile Grek fikir ve kurumları arasında bir sentezin ve uyumun oluşmasına katkıda bulundular. İskender'in bizzat kendisi de Pers tarzı giyimi benimsemiş ve Darius'un kızı Stateira ile evlenmişti. Kendisinin de teşvikiyle on bin kadar askerinin

⁶⁶ Öztuna Yılmaz, *İlk Çağ ve Asya-Afrika Devletleri*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 361

bu tür evlilikler yaptığı söylenmektedir.⁶⁷ Ayrıca doğuyu Hellenize etmek amacıyla 25 kadar koloni (kent) kurdu.

Persler, Zerdüşt dinine bağlı olduklarından ve ateşi kutsal saydıklarından bölgedeki volkanları, özellikle Erciyes ve Hasan Dağı'nı kutsal saymışlardır. Persler, Kappadokia'daki Pteria (Hitit başkenti Hattusa'nın yerinde olduğu tahmin ediliyor.⁶⁸) şehrinden geçerek ve başkentlerini Ege'de Ephesos'a bağlayan, Kral Yolu'nu da geliştirerek ülke sınırları içinde ulaşım ve haberleşmeyi sağlamışlardır.

Pers Kral Yolu sistemi, geniş imparatorluk sınırlarını kontrol etmek ve yönetmek için oldukça etkili bir araç olarak tasarlanmıştır. Heredot⁶⁹ Kral Yolu'nun detaylı bir tarifini yapmaktadır. *“Bütün yol boyunca kraliyet konutları ve çok güzel kervansaraylar vardır. Hep insanların oturdukları yerden ve güvenlik içinde geçilir. Lydia ve Phrygia içerilerinde yirmi stathmetikos ya da konak boyunca uzanır ki, bu doksan dört buçuk parsang⁷⁰ tutar. Phrygia sınırında Halys (Kızılırmak) Irmağı'na rastlanır. Bu ırmağı geçebilmek için buraya hâkim durumda olan sıradağları ve ırmağı gözaltında bulunduran önemli bir kaleyi aşmak gerekir. Bunu aştıktan sonra Kilikya sınırlarına kadar Kappadokia içinde yirmi sekiz konak, yani dört yüz parsang gidilir. Sınırdaki iki sıradağı aşacak ve iki kalenin önünden geçeceksiniz. Oradan öte Kilikya içerisinden geçilecek yol üç konak, on beş buçuk parsangtır. Kilikya ve Armeniastan arasında sınır, içinden gemilerin yüzebildiği bir ırmaktır ki adı Fırat'tır. Armeniastan içinde her biri garnizonla tutulan on beş konaklık yol vardır, elli altı buçuk parsang tutar. Bu bölgeyi gemilerin yüzebildiği dört ırmak sular, bunlar geçilmeden gidilmez. Birincisi Dicle'dir. İkinci ve üçüncü aynı yerden çıkmadıkları ve bir tek ırmak olmadıkları halde aynı adı taşırlar. Birincisi Armeniastan'dan, öbürü Matienlerin ülkesinden gelir. Dördüncüsünün adı Gyndes'dir; eskiden Müfettişler denetim için yola çıktıklarında, bölge halkı 'Kralın gözleri kontrole geliyorlar.' diyerek, kendilerine çeki düzen vermiştir. Armeniastan'dan Mateinler ülkesine geçerken dört konak vardır ve bu ülkeden Kissia'ya vardıktan sonra, üzerinde Susa kentinin kurulmuş olduğu ve gemilerin işlemesine elverişli bulunan Khoaspes'e kadar on bir konak, kırk iki buçuk parsang yoldur. Bütün bu konakların toplamı yüz on birdir. Sardes ile Susa arasındaki konakların sayısı işte*

⁶⁷ Howatson, Oxford *Antikçağ Sözlüğü*, s. 37

⁶⁸ Umar, s. 682

⁶⁹ *Heredot Tarihi* (çev. Müntekim Ökmen) V. Kitap, İst. 2009

⁷⁰ 1 Parsang= 5.5 km

budur. “Kraliyet yolu parsang olarak daha iyi ölçülürse ve bir parsang otuz stad⁷¹ hesap edilirse, Sardes’ten “Memnon Sarayı” denilen kral konağına kadar on üç bin beş yüz stad çeker. Çünkü dört yüz elli parasangdır. Günde yüz elli stad tutarsak, bu yol tastamam doksan günde aşılır. Buna Sardes ile Efes arasındaki bölüm de eklenirse, Hellen Denizi’nden Susa’ya kadar (Memnon’nun Kenti denilen kent burasıdır) on dört bin kırk stad olduğunu söyleyeceğim. Zira Efes ile Sardes arası beş yüz kırk staddır. Üç ayı böylece üç gün daha uzatmak gerekir. Söz konusu bu yol ağının Perslerden önceki milletler tarafından da kullanıldığı görülmektedir.”

Nöbetleşe çalışan atlı ulakların ve posta binalarının bulunduğu bu yol sistemi sayesinde Ahamanişler ele geçirdikleri uçsuz bucaksız ülkelerde etkin ve düzenli bir yönetim sergilemekte idiler. Bütün bu gelişmiş kurumlara rağmen satraplar ve halk önemli ölçüde özerkliğe sahiptiler.⁷²

Özetleyecek olursak; Pers Kralı Kyros’un MÖ 546 yılında Anadolu’yu hâkimiyeti altına alması ile başlayan Pers hâkimiyeti içindeki Ariarathes I’in Kappadokia Satrapı olduğu tarih olan MÖ 332 tarihine kadar süren Satraplar Dönemi takriben 214 yıl devam etmiştir. Kaldı ki bazı tarihçiler Ariarathes III’e kadar Satraplar Dönemi’nin devam ettiğini kabûl etmektedirler.

Satraplar:

Artabatas (MÖ 546)

Ariaramnes I (MÖ 513-?) Büyük Darius’un (MÖ 522-486) İskit Seferi (MÖ 513) sırasında atadığı ilk satrap

Gobryas (MÖ 480) Kserkes (MÖ 486-465) Dönemi

Kyros (MÖ 404’ten önce) Darius II

Ariaramnes II (MÖ 430-380) Büyük Kappadokia Satrapı

Kamisares (MÖ 404-380) Pers saray muhafızı ve Büyük Kappadokia Satrapı

Mithridates I (MÖ 401-363) Datames’in işgaline kadar Pontus Kappadokiası Satrapı

⁷¹ Stadium= 190. 5 m.

⁷² Gene R. Garthwaite, *age*. s. 55

Datames (MÖ 380-362) Kral Artakserkses II (MÖ 404-359) Dönemi'nde Büyük Kappadokia, Güney Kappadokia ve Klikia Satrapı iken satraplar isyanına katılmış fakat başarılı olmayarak öldürülmüştür.

Ariarathes I (MÖ 362-361) Kral Artakserkses II ve III (MÖ 404-359) Dönemi'nde satraplık yapmıştır.

Ariarathes I Dönemi Pontus Kappadokiası ve Büyük Kappadokia olarak yeniden yapılanma dönemidir.

Sisinas (MÖ 362-350) Datames'in oğlu

Arsites (MÖ 353-334)

Abrokoma (MÖ 350?)

Ariarathes I (MÖ 350-334) Ariaramnes III'nin oğlu Gaziura merkezli Kappadokia Satrapı

Mithrobuzanes (MÖ 350-334) (Kappadokia Satrapı Yardımcısı) Artakserkses III'ün (MÖ 359-338) Büyük Kappadokia ve Güney Kappadokia Satrapı iken Granikos Savaşı'nda İskender'e karşı savaşırken öldürüldü.

Abistamenes (MÖ 334) Ahameneşlerin son Güney Kappadokia Satrapı

Sabiktas (MÖ 334-332) İskender'in komutanı ve Güney Kappadokia Satrapı

Eumenes ve Cardia (MÖ 323) İskender'in ölümünden sonra Anadolu'da hâkimiyet rekabetine girişen generaller

Pedrikas (MÖ 322) İskenderin eski kâtibi – Tek başına Kappadokia hâkimi gibi ise de aslında Ariarathes I ve Kappadokialılar onun hâkimiyetini kabul etmediler. Pedrikas'ın ordusu ile Kappadokia ordusu arasında yapılan savaşı Kappadokialılar kaybedince Ariarathes I işkence ile öldürüldü.

F-BAĞIMSIZ KRALLIK DÖNEMİ

Ariarathes I

(MÖ 332-322)

Büyük Babası: Datames veya Datamesin kardeşi Arimnaios (satrap)

Babası: Ariaramnes III

Kardeşi: Orophernes

Kappadokia’da bağımsız bir krallık kurulma teşebbüsü, Datames isyanını saymazsak Makedonyalı İskender’in istilası sırasında kumandanlarından Sabiktas’ı buraları itaat altına almak görevi ile göndermesine tepki olarak başladığı anlaşılmaktadır.⁷³ Kappadokialılar satrapları Mitrobazan’ın, Granikos Savaşı’nda (MÖ 22 Mayıs 334) öldürülmüş olmasına rağmen Kral Darius III’e bağlı kalmışlar ve hatta Erbil Savaşı’nda Mitrobazan’dan sonra satrap olan Ariarathes I kumandasında bir ordu ile Darius III yanında yer almışlardır. Bu savaşta Darius yenilince Kappadokialılar güya Makedonya ve Ahamaniş hâkimiyetlerinden hiç birini kabul etmeyerek ve Datames’ten 30 sene sonra Ariarathes I’i bağımsız Kuzey Kappadokia Satrapı ilan ederek, bağımsız devlet olma yolunda ilk adımı atmışlardır (MÖ 332).

Ariarathes I, kurduğu bağımsız satraplığa meşruluk vermek için kendisini, yıkılan Ahamaniş (Pers) Hanedanına bağlama ihtiyacını hissederek MÖ VII. yüzyılda yaşayan atalarından Farnak’ın, Ahamaniş Prensesi Atossa ile evlendiğini ve böylece soylarının Ahamenişlere bağlandığını iddia ediyordu.⁷⁴

Ariarathes I’in kardeşi Orophernes I, büyük Kral Ohos (Artahşahra II) zamanında Mısır üzerine yapılan seferde komutanlar arasında bulunmuştu. Kaldı ki bu hanedan da Pers asıllı olup, kendilerini Ahamenişlere bağlamakta idiler. Zira o dönemde halk nezdinde böyle bir asalet bağı gerekli görülüyordu. Ariarathes I de MÖ 380 yılında ölmüş olan ve Gaziura merkezli Pontus Kappadokia’sını satrap olarak yöneten, Pers asilzadelerinden,

⁷³ Adnan Erzi, *Eski Çağda Ankara*, TTK Yayını, Ankara, 1946, s. 39 /Günaltay s. 258

⁷⁴ Günaltay, s. 260

Ariaramnes III'nin oğlu idi. Ve Büyük İskender'e isyan bayrağını açan bir satraptı. Ancak İskender Dareios'u kovalamak niyetinde olduğu için Ariarathes'in bu davranışını dikkate almayarak yoluna devam etti.

Başka bir deyişle Büyük İskender'in Perslere karşı yaptığı büyük sefer sıradaki Kappadokia'nın yalnız güneybatı bölümünü ele geçirmiş olması ve güneye yönelmesi Ariarathes'in işini kolaylaştırdı ve bu durumdan akıllıca faydalanarak 15.000 atlı ve 30.000 yaya askerden oluşan bir ordu kurdu. Daha ziyade Kuzey Anadolu'yu hakîmiyet alanı seçerek Sinop'tan Trabzon'a kadar uzanan sahili kontrolü altına aldı. Cataonia'yı işgal ederek krallığı genişletti. Bu coğrafi bölge zaten eski Pers Hükümdarlığı Dönemi'nde imparatorluğun "Kappadokia Satraplığı" sınırları içinde idi.

Ariarathes I, maharetli azimli ve enerjik bir zattı. Kısa bir zaman içinde Kappadokia Krallığı'nın temellerini atmaya başladı. MÖ 332'de kendisini bağımsız Kappadokia Satrapı ilan etti. Bugünkü Zile (Zela)'nin yakınında bulunan Gaziura (Turhal) Kalesi'ni yeni devletin merkezi yaptı. Burada bir darphane kurarak kendi adına sikke darbına başladı.

Bütün bu çabalarına, hatta bölgede bulunan Pers asilzadelerinin, Pers kültür ve dinini halka yerleştirmiş olmalarına olmasına rağmen yarı bağımsız kral konumundan ileri gidememiştir. Yine de MÖ III. yüzyılın I. yarısında gerçekleşen Anadolu'da millî devletlerin kuruluşu ve bu ortamda Kappadokia Krallığı'nın da doğmakta oluşu o dönemin en büyük siyasi olayıdır.

Ariarathes'in kurduğu bağımsız satraplık İskender'in ölümüne kadar, yani on yıl civarında devam edebildi. İskender'in kâtibi Pedrikas MÖ 322 tarihinde ordusu ile gelerek Ariarathes I'in ordusu ile savaşa tutuştu. Ariarathes yaşlılığına ve düşmanın sayıca üstünlüğüne aldırmandan ordusuyla birlikte kahramanca mücadele etti ve bu kanlı bir çatışma sonunda Kappadokia ordusu yenildi. Ariarathes zengin hazinesiyle esir düştü. Barbarca işkencelerden sonra ailesi ve ele geçen komutanlarıyla birlikte çarmıha gerilerek öldürüldü (MÖ 322). Perdikas, Kappadokialılardan geride kalanlarının hayatlarını bağışladı. Ariarathes I işkencelerle öldürüldüğünde 82 yaşında idi (MÖ 404 doğumlu idi.).

Bu sırada kendisine halef olarak seçtiği ve sonradan Ariarathes II adını alacak olan kardeşi Orophernes'in (ya da Holophernes) oğlu, bu sırada oluşan kargaşadan faydalanarak Armenia'ya kaçtı ve ölümden kurtulmuş oldu.

Ariarathes'in Sinope'de basılmış drahmilerinin bir yüzünde Sinope portresi, diğer yüzünde de bir kartalın pençelerinde yunus balığı görülmektedir. O dönemde kullanıldığı anlaşılan Aramice yazı ile "*Ariorath*" ismi bulunmaktadır. Gaziura'da basılanlarda ise geyiğe saldıran griffon temsili vardır.

2- İskender'den Sonra Makedonya Hâkimiyeti (MÖ 322-301)

İskender'in MÖ 323 yılı Haziran ayında genç yaşta ve ardında hiçbir halef bırakmaksızın ölümü ile kurmuş olduğu dünya imparatorluğu, onu bir bütün olarak yaşatmak yerine parçalara bölerek yönetme gafletine düşen generalleri tarafından paylaşılmaya başlandı.

Generaller arasında Babylon'da yapılan toplantıda İskender'in oğluna vasi seçilen Pedrikas, Anadolu'daki Makedonya Eyaletleri arasında zengin ve güçlü bir ordusu bulunan bağımsız bir krallığın yaşamasını kendi imparatorluğu için tehlikeli gördüğünden büyük bir orduyla Kappadokia'ya yürüdü. Yukarda anlatıldığı gibi Ariarathes I vahşice öldürüldü (MÖ 322). Ordusundan da en az dört bin kadar adamını öldürdü ve beş binini de esir aldı ki bu askerlerden çoğu belkide Darius'un yanında savaşan Greklerden oluşuyordu. Şehre girdikleri andan itibaren çocuklar ve asker eşleri öldürülüp, evleri ateşe verildi. Kappadokia Bölgesi de Diyadoklardan İskender'in sekreteri Eumenes'e verildi. Böylece Kappadokia on yıl bağımsızlıktan sonra Makedonyalıların idaresi altına girmiş oldu. Eumenes, derhal en yakın arkadaşlarını garnizon komutanı, yargıçlık gibi önemli görevlere getirdi. İskender Dönemi'nde sürdürülen Pers yönetim yapısı genel olarak Eumenes tarafından da devam ettirildi.

Darius'a sadakati devam ettiren birçok Pers askeri Batı Armenia'da toplanmıştı. Zira Darius da kral olmadan önce Armenia Satrapı idi. Eumenes Armenia'daki bu tehdidi yok etmek üzere Kappadokia halkını vergiden muaf kılarak ve katılanlara çeşitli hediyeler vererek altı bin üç yüzden fazla atlı asker topladı ve eğitti. MÖ 320 yılına kadar aralıklarla Armenia üzerine seferler düzenlediği gibi İskenderin generalleri arasındaki Diadokhlar savaşlarının içinde iktidar mücadelesine katıldı. Nitekim MÖ 320 yılı içinde Kraterus ve de Neoptolemaios ile yaptığı savaşları kazanarak her iki rakibini de öldürdü.

Eumenes'in bu derecede güçlenmesi diğer Makedonyalı yöneticileri endişelendirdi ve emrine krallık ordusu verilen Antigonos, MÖ 320 yılı başlarında

Kappadokia Ovaları'nda karargâh kurmuş olan Eumenes'e karşı harekete geçti. Antigonos, iyi yetiştirilmiş on bin Makedonyalı piyade, iki bin atlı ve otuz fille ovaya hâkim bir tepeye yerleşti. Eumenes'in ise yirmi bin civarında piyadesi ve beş bin süvarisi vardı. Askerî gücünün az olduğunu gören Antigonos Eumenes'in süvari birliğinin komutanı Apollonides'i rüşvetle kendi tarafına çekti. Bu ihanetle zayıflayan Eumenes'in ordusu, sekiz bin civarında askerini ve erzak kervanını kaybedince Eumenes'te altı yüz sadık askeriyle Nora Kalesi'ne (Aksaray-Helvadere) kadar kaçtı. Ancak burada kuşatılan Eumenes'e teslim olduğu takdirde affedileceği teklifi yapıldı. Eumenes bu teklifi önce kabul etmedi ise de sonradan Makedonya'daki siyasi karışıklıklar sonucunda rakibi Antigonos'un siyaseten güçlendiğini görerek ona bağlılık yemini etti ve MÖ 318 yılında serbest kaldı. Esasında Kappadokia'da çok sevilen Eumenes yeniden buraya satrap yapıldı.

Eumenes bu şekilde eski statüsüne kavuşmuştu fakat Makedonya'daki Antigonos ile Polyperkhon mücadelesinde Polyperkhon'un tarafını tutunca, Antigonos derhal bir ordu gönderdi. Eumenes, bu defa beş yüz atlı ve iki bin askeriyle Klikia'ya kaçtı (MÖ 318). Ancak kendi askerleri tarafından bir defa daha ihanete uğrayarak yakalanıp Antigonos'a teslim edildi. MÖ 315 yılında iki üç gün aç bırakılarak öldürüldü. Cesedi yakıldıktan sonra, külleri annesi, eşi ve çocuklarının yaşadığı Kappadokia'ya gönderildi. Öldürüldüğünde kırk beş yaşında idi.

Bu sıradaki Kappadokia'nın sınırları hemen hemen Ahamanişler Dönemi'ndeki Kappadokia Satraplığı'nın aynısı idi. Sadece Likaonia Frigya'ya bağlanmış, buna karşılık Paplagonia, Kappadokia'ya bağlanarak bu kayıp giderilmişti. İskender'in Babil Satrabı Seleukos'da⁷⁵, uzun savaşlardan sonra

⁷⁵ SELEUKOS I Nikator "Galip", Makedonyalı asker, Seleukos Devleti'nin kurucusu (Europos/Makedonya MÖ 358-Lysimakheia MÖ 281). İyi bir asker olarak yetişti. İskender'in Pers Seferi'ne komutan olarak katıldı. MÖ 323'te İskender'in ölmesi üzerine Makedonya'nın önde gelen komutanları arasında yapılan yönetim paylaşımında, Asya Bölgesi naibi olan Perdikkas'ın yanında yer aldı. Ancak daha sonra ona karşı düzenlenen suikasta katıldı ve MÖ 321'de Mısır'da öldürülmesine yardım etti. Bu olayın ardından Babil Satraplığı'na getirildi. Antigonos Manaphtalmos'a karşı, Ptolemaios, Kassandros ve Lysimakhos arasında bir ittifakın oluşturulmasında etkili oldu. MÖ 315-311 arasındaki Müttefikler Savaşı'nda Ptolemaios'un komutasında savaştı. MÖ 312'de Ptolemaios'un Antigonos'un oğlu Demetrios Poliorketes'e karşı Gazze Savaşı'nı kazanmasına yardım etti. MÖ 312'de Babil'e döndü ve Mezopotamya toprakları üzerinde kendi adını taşıyan Seleukoslar Devleti'ni kurdu. Egemenliğini sürdürebilmek için uzun süre Demetrios'un saldırılarına karşı koymak zorunda kaldı. Doğuya bir sefer düzenledi, Media ve Susiana'yı topraklarına kattı. MÖ 305'te kendini kral ilan etti. İran'ın

Antigeneş'i yenince İran, Irak ve Güney Anadolu toprakları bu sefer onun egemenliğı altına girdi (MÖ 312). Büyük Seleukoid Devleti'nin temelleri atılmış oluyordu. Nitekim Seleukos, MÖ 302 yılında yirmi bin piyade, iki bin civarında atlı okçu, dört yüz seksen fil ve yüzden fazla tekerlekli araba ile Kappadokia'ya kadar gelerek kışı burada geçirdi.

MÖ 301 yılında İpsos'da (Sipsin) Antigonos ile Lysimakhos arasındaki savaşıta Lysimakhos galip gelince siyasi dengeler bir defa daha değışti ve Kappadokia dâhil imparatorluğun bütün topraklarına sahip oldu. Ancak Seleukos'un bu bölgede tam anlamı ile egemenlik kurması, ancak rakibi Lysimakhos'u MÖ 281 tarihinde yenilgiye uğratmasından sonra gerçekleşmiştir.

Makedonyalıların hâkimiyet döneminde yani Eumenes ve Nikefor daha sonra da Antigeneş tarafından tayin edilen subaylar tarafından yönetilen dönem Kappadokialılar için zulüm, korkutma ve yıldırma devridir. Amansız mücadeleler sonunda yerli halkın birçoğı yok olmuş, köyler ve şehirler yağma edilmiş ve ürünler tahrip edilmişti.

doğı eyaletlerini egemenliğı altına alarak Hindistan'a kadar uzanan büyük bir devlet oluşturdu. MÖ 301'de Antigonos'un ölümüyle sonuçlanan İpsos Savaşı'na Ptolemaios, Kassandros ve Lysimakhos ile birlikte katıldı. Bu savaşın ardından Kuzey Suriye'yi topraklarına kattığı gibi, Dicle kıyısında bulunan başkenti Seleukia'dan Antiokheia'ya (Antakya) taşıdı. Asya topraklarını yeniden ele geçirmek amacıyla harekete geçen Demetrios'u MÖ 284'te Toroslar yöresinde yenilgiye uğratarak tutsak etti. Ülkesindeki iç karışıklıklardan yararlanmak isteyen Lysimakhos'a karşı Lidya'daki Kurupeidon'da yaptığı savaşı kazandı (MÖ 281). Böylece Anadolu ve Trakya'yı da egemenliğı altına alarak topraklarını genişletti, ordusunca Makedonya Kralı ilan edildi. Ardından İskender İmparatorluğu'nu yeniden kurmak için Çanakkale Boğazı'nı geçerek Lysimakheia'ya geldi, burada uğradığı bir saldırıda öldürüldü. Yerine geçen oğı I. Antiokhos tarafından Zeus Nikator (Galip) adıyla tanrılaştırıldı.

3-Ariarathes II

(MÖ 301-280)

Babası: Orophernes

Amcası: Ariarathes I

Oğlu: Ariaramnes

Kardeşi: Aryses veya Asyses (Sinope Satrapı)

Ahamanişler devrinde sulh ve huzura alışmış olan Kappadokialılar Makedonyalı Satraplar Dönemi'ni asla kabullenemediler. Kappadokialılar Makedonya boyunduruğunun bir an önce parçalanmasını dört gözle bekliyorlardı. MÖ 303'te İskender'in haleflerinden Antiogenes'a karşı diğer Diadoklar (İskender'in generalleri) arasında kurulan büyük ittifak, Kappadokialıların umutla bekledikleri günün nihayet geldiğini müjdeliyordu. Ariarathes I'in idamı sırasında dağlara kaçarak kurtulan önceden veliaht ilan ettiği manevî oğlu aynı zamanda yeğeni ve Orophernes'in oğlu olan genç Ariarathes ortaya çıktı. Aşağı Murat ve Kelkit arasındaki bölgenin satrabı olan Ardoates'in yardım ve desteği ile isyan etti. İsyanı hazır olan Kappadokialılar II. Ariarathes'i bütün güçleri ile desteklediler. Makedonyalı İskender'in halefi olan Antiogenes, bu isyanı bastırmak üzere Amintas kumandasında bir ordu gönderdi. Aşağı Halys (Kızılırmak) vadisinde yapılan İpsos Savaşı'nda Amintas yenilerek öldürülünce genç ihtilalci, Ariarathes II unvanı ile Kappadokia hükümdarı ilan olundu (MÖ 301). Böylece Gaziuralı Ariarathes'in ölümünden yirmi yıl sonra Kappadokia Krallığı bağımsızlığına kavuşmuştu. Nitekim Ariarathes II'nin bazı sikkelerinde kral (basileus) unvanını kullandığını görmekteyiz. Bu sırada Paplagonia ve Yukarı Pontus taraflarında krallık kurmaya çalışan ırkdaşı Mithridates Ktistes de bu işe karışmadı. Fakat bu durumdan azamî ölçüde faydalanarak Ariarathes II'nin kardeşi Sinop Satrapı Aryses ya da Asyses'i devirerek kuzeyde Pontus Kappadokiası'nda ayrı bir devlet kurarak Kappadokia Krallığı'nı ikiye bölüyordu. Bu duruma her iki kral da razı olarak ve karşılıklı iyi niyet göstererek Kappadokia'yi aralarında taksim ettiler.

Kappadokia Krallığı'nın başkenti Gaziura'dan (Turhal) Tyana'ya (Kemerhisar) taşındı. Tyana darphanesinde sikke basılmaya başlandı. Tyana o dönemde Kappadokia'daki en ünlü ve gelişmiş Pagan yerleşim alanlarından biri belki birinci idi. Batısında Galatia (Konya ve çevresi), doğusunda

Armenia, güneyde Klikia, kuzeyde Pontus ile komşuydu. Tyana ayrıca Klikia Boğazı denilen bir geçitle Podantus'a (Pozantı) ve oradan da Tarsus ve Adana'ya yol bağı olan bir kapı niteliğinde idi.

Böylece Kappadokia halkı düzen, huzur ve refah sembolü olarak gördükleri Pers egemenliğine kavuşmuş oldu.⁷⁶

Ancak İskender'in generalleri tarafından kral naibi seçilen Antigonus I Monophthalmos (MÖ 306-301) tekrar Kappadokia'ya hâkim olarak bu huzur ortamını yeniden bozdu. Ariarathes II'yi öldürttü. Burada tarih bir kere daha tekerrür etti. Ariarathes II'nin oğlu Ariaramnes'de tıpkı babası gibi yanına birkaç sadık adamını alarak Ilgaz Dağları'na kaçtı. Nitekim daha sonra Antiogenes'un İpsos Savaşı'nda (MÖ 301) yenilmesi ve 80 yaşında öldürülmesi ile dağlardan inerek hükümdar olacaktır.

4-Ariaramnes III

(MÖ280-255)

Babası: Ariarathes II

Oğlu: Ariarathes III

Oğlu: Bilinmiyor

Oğlu: Bilinmiyor

Ariarathes II'ye üç oğlunun en büyüğü olan Ariaramnes III (MÖ 280-230) halef olmuştu. Ariaramnes Dönemi'nde Suriye'de hâkimiyet kuran Seleukos I, yeniden Kappadokia'ya hücum etti ise de ancak Güney Kappadokia'yı ele geçirebildi. MÖ 280 yılında Seleukos I, rakibi Keraunos tarafından öldürülünce Suriye'deki imparatorlukta baş gösteren kargaşa, Galatlar'ın Anadolu'yu istilalarıyla beliren parçalanma ve Suriye Seleukosları ile Mısır arasında şiddetlenen çarpışmalar sırasında Kappadokia bir köşede unutuldu. Kappadokialılar çok pahalıya kazandıkları bağımsızlıklarını korudular. Böylece, Ariarathes II'ye halef olan Ariaramnes III zamanında aşağı ve yukarı Kappadokialılar bir defa daha huzura kavuşmuş oldular ve candan destekledikleri hükümdarlarına sahip çıktılar. Ariaramnes'in babası tarafından devletin merkezi yapılan Tyana yeni imar faaliyetlerine sahne oldu ve burada sikke darbına devam edildi.

⁷⁶ Baydur, s. 91/Günaltay, s. 263

Ayrıca, Kayseri'nin Yahyalı ilçesine bağlı olan ve eski adı Farasa olan **Karmalas** (Zamantı) Nehri kenarındaki kenti **Ariaramneia** ismi ile kurmuştur.

Ariaramnes'in yöneticiliğinin ilk yılları, Seleukoslara bağlı bir hükümdar olarak görev yapan babası II. Ariarathes Dönemi'nde durgun geçen ilişkileri düzenlemekle geçmiştir. Akıllıca bir dış politika izleyerek devleti güçlendirmeye gayret etti. İlk iş olarak ta Seleukos Krallığı ile dostluk adımları attı ve bunun sonucu olarak, daha çocuk olmasına rağmen kendisine veliaht olarak seçtiği oğlu Ariarathes'i Antakya Kralı Antiokhos Theos'un kızı, aynı zamanda II. Seleukos'un kız kardeşi, Stratonike ile evlendirmiştir. Bu evlilikle kralın ulaşmak istediği temel siyaset ise, güçlü bir konumda olan Seleukoslar ile dostça geçinmek ve mevcut topraklarını güvence altına almaktır. Amacını gerçekleştiren II. Ariaramnes, böylece Seleukoslar ile siyasi ilişkilerini önemli ölçüde güçlendirmiş ve bu sayede Kappadokia Krallığı'nın resmi olarak tanınmasını sağlamıştır.

Ariaramnes III çocuklarına çok düşküncü ve daha yönetimdeyken diademini bilinmeyen bir tarihte oğluna taktı ve onu kendisine eş yönetici olarak tayin etti ve beraber hüküm sürdüler. Oğlu da kendisi gibi bütün yetkilere sahip oldu. Sikkelerinde III. Ariaramnes'in ne krallık unvanı ne de diadem taşıdığı görülür. Tersine diadem ve krallık unvanı bizzat ilk kez oğlu III. Ariarathes tarafından taşınmıştır. Bir yandan da sikkelerinde de Aramice yerine Grekçe kullanarak hellenleşmenin ilk adımlarını atmaya başladı.

5-Ariarathes III

(MÖ 255-220)

Babası: Ariaramnes

Oğlu: Ariarathes IV

Karısı: Stratonike (Seleukos Antiokhosteos'un kız kardeşi)

Dönemin güçlü devleti Seleukoslardan Antakya Kralı Antiokhos Theos'un kızı ve II. Seleukos'un kız kardeşi Stratonike ile evlenerek onlara damat oldu. Ariarathes 10 yıl kadar babasının saltanatına katıldıktan sonra, Ariarathes III unvanı ile tahta çıktı. Bu kral da babasının iç ve dış politikalarını devam ettirerek komşularla iyi ilişkiler kurdu. Böylece Ariarathes III'ün dönemi genellikle barış ve sükûn içinde geçmiştir. Yine onun döneminde doğuda

önemli bir merkez olan Kızılırmak’la Toros arasındaki Meliten (Malatya) ve Kataonia, Seleukos Kralı Antiokhos Theos veya Seleukos Kalinikos’tan evlendiği prensesin çeyizi olarak krallık ülkesine katmıştır.⁷⁷

Ariarathes III, sikkelerinde kral (basileus) unvanını yaygın olarak kullanmaya başladığı için birçok tarihçi Kappadokia Devleti’ni bu kralla başlatır. Nitekim Kappadokialıların kullandıkları resmî takvim de bu kralın hâkimiyet tarihinin başlangıcı olan MÖ 255 yılı ile başlatılır.⁷⁸ Hellen kaynaklarına göre bu devirdeki Kappadokia Krallığı: Doğuda Fırat, güneyde Toros, batıda ise İkonien (Konya) stebi gibi doğal sınırlarla çevrili idi. Ariarathes III, 15 000 i atlı olmak üzere 45 000 askerden oluşan ve çoğunluğu Galat askerlerinden meydana gelen güçlü bir ordu kurmuştur. Bu kadar güçlü ordusuna rağmen Torosları aşarak Akdeniz’e çıkma emeli daima sonuçsuz kalmıştır.

Bu yüzyılın sonlarına doğru dünyadaki siyasi hareketler, Mısır’da Ptolemaios’ların, Suriye’de Seleukhosların, Makedonya’da Antiogenesların mücadeleleri ile şekilleniyordu. Bu üç büyük krallıktan başka irili ufaklı olmak üzere Anadolu’da Kappadokia, Pontus, Armenia, Galatia, Bergama ve Bitinya, Karadeniz’in kuzey kıyılarında Bosporos, Orta Asya’da Baktrian ve Part, Balkanlarda Epeiros, Afrika’da Kirene ve Nubya monarşileri, Yunanistan’da ise iki siyasal birlik ve bu birliğe giremeyen bazı şehir devletleri mevcuttu.⁷⁹ Bu bakımdan Kappadokia yöneticileri, dönemin güçlü devletlerinden Seleukhoslarla iyi geçinme ihtiyacını duyuyorlardı.

Ariarathes III, Seleukos Antiokhos Teos’un kız kardeşi olan karısı Stratonike sebebi ile ve kendi kızını da onun oğlu Antiohos İeros ile evlendirmesi ile Seleukoslarla daha yakın akrabalık ilişkileri kuruyor ve bu sayede hem Kataonya’yı evlendiği prensesin çeyizi olarak alıyor ve hem de günbegün artmakta olan Pontus tehdidini savuşturmuş oluyordu. Bu tedbirlerin yanında yerli halk ve ücretli Galat askerlerinden teşkil ettiği güçlü ordu sayesinde memlekette güven ve gelişme son derecede artmıştı.

Ancak, Ariarathes’in memleketi böldürmeme çabası boşa gidiyor ve Pontus Kappadokia’sında da yine aynı hanedanın eski sülalesinden olan Mithridates, Pontikon Kratos adı ile ileride son derece ün kazanacak olan diğer bir Kappadokia Devleti kuruyordu. Bu suretle Ariarathes III Dönemi’nde Büyük Kappadokia kuzeyde büyük bir kısmını kaybettiği gibi doğuda da

⁷⁷ Şemseddin Günlaltay, s. 264

⁷⁸ Kavafis Konstantin, *Kappadokia Krallığı*, Kappadokia, Ayhan Şahenk Vakfı, s. 201

⁷⁹ Arif Müfid Mansel, *Ege ve Hellen Tarihi*, Ankara 1963 TTK, s. 448

sonradan Seleukos'un egemenliğine geçen Kataonya'yı kaybetmiş oldu. Bu sebeple Helenler, iyice nüfuz ettikleri Pontus Kappadokia'sından Orta Anadolu'daki bu ülkeyi ayırmak için burayı sadece **Kappadokia** olarak anmaya başlamışlardır. Fakat yine de Kappadokia Krallığı ile Pontus Krallığı aynı zaman dilimi içinde doğmuş ve birbirine paralel olarak gelişmeye başlamıştır.

Bu kralın daha sonra Tyana'yı terk ederek Ariarathe (Pınarbaşı?) şehrini kurduğu, burada yaşadığı ve burada öldüğü bilinmektedir. Bu şehrin yeri tam olarak bilinmese de Mazaka yakınındaki şimdi adı Pınarbaşı olan mevkide olduğu tahmin edilmektedir. Halen Pınarbaşı çayı üzerine onun yaptırtmış olduğu tahmin edilen bir baraj setinin kalıntıları ile mezarı olduğu sanılan bir büyük tümülüs bulunmaktadır.⁸⁰ Bastırdığı sikkelerde "Basileos (kral) Ariarathes" unvanını kullandığı için bazı kaynaklar, bu kralı ilk egemen Kappadokia kralı olarak kabul etmektedirler.

6- Ariarathes IV Eusebeios

(MÖ 220-163)

Babası: Ariarathes III

Anası: Stratonike I

Oğlu: Ariarathes V (Mithridates)

Karısı: Antiokhis Loodika (Seleukos III' ün kızı)

Kızı: Stratonike

Evlatlığı: Orophernes II

Babasının Ariarathe kentinde MÖ 220 yılında ölümü üzerine "Eusebeios"(dindar-saygılı) unvanıyla kral olan Ariarathes IV, Seleukoslar ile iyi ilişkilere devam eder, bunların kralı Büyük Antiokhos III'ün (MÖ 225-180) kızı Antiokhis Laodike ile MÖ 192 yılında evlenir ve bu evlilikten Mithridates (Ariarathes V) adını verdikleri bir çocukları olur.

⁸⁰ Çoban Kenan, Güzel Atlar Ülkesine Hoş Geldiniz, *Pınarbaşı Dergisi*, Kasım-Aralık 2003, S. 31-32, s. 11

IV. Ariarathes'in evliliği, kayınpederi III. Antiokhos'un Roma'ya karşı vereceği mücadelede taraf olmasına sebep olmuştur. Siyasi evlilikle güçlü bir müttefik kazanmış ancak bunun yanında bir de çok çok güçlü düşman kazanmıştır. Roma ile girişeceği savaşta, mutlak hâkimiyeti sağlamak isteyen III. Antiokhos, damadı IV. Ariarathes ve V. Ptolemaios'un yanı sıra Galatlar ve Makedonya Kralı V. Philippos ile güçlü bir ittifak oluşturmuştur. Ancak, III. Antiokhos'un kurduğu ittifaklar beklenen sonucu verememiştir. Çünkü Romalılar, konsül Manlius Vulso kumandasındaki Roma ordusu ile Antiokhos'un giriştikleri Magnesia (Manisa) Savaşı'nda (MÖ 190 sonu) Antiokhos'un yenilmesiyle Anadolu'yu etkileri altına almış oldular. Savaşın sonunda III. Antiokhos, Tauros (Toros) Dağları'nın kuzeyinde bulunan topraklarını kaybederken, IV. Ariarathes de Romalı Consul Manlius Vulso tarafından 600 talent (3 600 000 drahmi) para cezasına çarptırılmış fakat bu ödenemeyecek kadar yüksek miktar IV. Ariarathes'in damadı olan II. Eumenes'in araya girmesi ile yarıya indirilmiştir. Bu borcun ödenmesi maksadı ile kralın otuz üçüncü iktidar yılında (MÖ 188) çok miktarda drahmi darp edilmiştir.⁸¹ Tabii ki bu durum Roma ile kurulması muhtemel ilişkileri bir müddet oldukça sıkıntıya sokmuştur.

Fakat başka bir açıdan da Kappadokia ile Roma arasında ilk temaslar da başlamıştır. Ancak MÖ 188 baharında yapılan Apameia (Dinar) Anlaşması ile Suriye yönetimi Anadolu'dan tamamen çekilince, Roma'nın Anadolu'ya ciddi ilgisi başlamış oldu. O tarihten sonra Anadolu'daki ilk siyasal düzenlemeler Roma senatosunun çerçevesini belirlediği koşullar dâhilinde MÖ 188 yılında Romalı komutan Gn. Manlius ile Roma senatosunun görevlendirdiği 10 kişilik elçiler kurulu başkanlığında toplanan Apameia'daki (Dinar) barış konferansında yapıldı. Roma ilk kez bu tarihte Anadolu'daki kentler ve krallar ile ilgili egemenlik politikasını uyguladı. Magnesia Savaşı'nda Roma'nın yanında yer alan kent ve kralları ödüllendirdi. Bunun yanında düşmanını destekleyenleri cezalandırdı. Romalılar, önce Pergamon (Bergama) Devleti'ne aslan payını verdiler ve onu Anadolu'nun en büyük Hellenistik Devleti haline getirdiler. Böylece bu devlet, doğudan gelecek tehlikelere karşı bir tampon olmuş oluyordu. Aynı zamanda Pergamon Devleti vasıtası ile Anadolu'daki diğer devletler Roma menfaatlerine göre idare olunacak fakat Roma, bunun için bir bedel ödemeyecekti.

⁸¹ Tekin Oğuz, *Krallar ve Sikkeler*, Kapadokya, Ayhan Şahenk Vakfı, İst. 2000 s. 202

Romalılar da düşmanları olan Antiokhos'un damadı olan ve hatta son seferde Roma düşmanı olan Galatlar'a yardım eden Kappadokia Kralı Ariarathes'i, Pergamon Kralı Eumenes II'nin himaye ve aracılığı ile affettiler. Ancak bu barışın bedeli olarak Ariarathes yukarda da bahsedildiği gibi 600 talentum⁸² ceza ödeyerek Roma ile ilişkilerini düzeltmiş oldular. Daha sonra da IV. Ariarathes, kızı Stratonike'yi Roma'nın sadık müttefiki, Bergama Kralı Eumenes II'ye vererek akrabalık ilişkisi kurdu ve Roma ile dostluğunu daha da pekiştirmiş oldu. Romalılar da bu tarihten itibaren bütün imkânlarını Kappadokia Krallığı'na sunmuşlardır.⁸³ Stratonike daha sonra onun kardeşi Attalos II ile evlenecektir.⁸⁴

Ancak Ariarathes IV'ün taraf değiştirmesine kızan Galatlar, Kappadokia'ya saldırmış iseler de Romalıların desteği ile bozguna uğrayarak geri dönmüşlerdir. Roma'nın tam desteğini alan Kappadokia, üzerinde daima istila emelleri olan Pontus Kralı Pharnekes ve Armenia Kralı Mithridates'e karşı Bergama Kralı Eumenes ve Bithynia Kralı Prusias'ın da desteklerini alarak ve bu siyasi ortamı ustaca kullanarak sınırlarını günümüzdeki; Kayseri, Kırşehir, Niğde, Yozgat ve Malatya illerinin tamamı ile Ankara Sivas ve Adana'nın da bir kısmını içine alacak kadar genişletmiştir.

Ancak bu siyasi mücadeleler sırasında fırsattan istifade etmek isteyen Antiokhos, Kappadokia'nın Suenda Kalesi'ni ele geçirmek istemiş fakat başarılı olamamıştı. Bunun üzerine kaleden tahıl getirmek için çıkan hayvanları yakaladı. Adamları öldürttüktan sonra aynı kişilerin kıyafetlerini kendi askerlerine giydirerek nöbetçileri aldatıp kaleye girdi. Böylece hile ile bu kaleyi ele geçirmiş oldu.

Ariarathes IV, babasının kurduğu Ariarathia'yı terk ederek başkent olarak seçtiği Mazaka'ya taşındı. Şehirde zaten MÖ 220 tarihinden beri sikke darp edilmeye devam ediliyordu.

Ariarathes IV, 57 sene krallık yaparak MÖ 163 tarihinde öldü.

Ariarathes IV Dönemi'nde "Athena Kültü" bütün ülkeye hâkim olarak millî bir sembol haline gelmiş ve yaygınlaşmıştır.⁸⁵ Bu kültürün ayinleri ozan

⁸² Bir talentum= 6000 drahmi

⁸³ Demircioğlu Halil, *Roma Tarihi*, T. T K. Nu: 10, I. Cilt, Ankara 1953, s. 349

⁸⁴ Bu evlilik muhtemelen Eumenes II'nin MÖ 159 yılında ölmesi ile yerine geçen Attalos II'nin kral olmasından sonra olmuştur

⁸⁵ Athena, Hellen mitolojisinde zekâ, sanat, strateji, ilham ve barış tanrıçasıdır. Roma mitolojisinde Minerva diye anılır. Babası Tanrıların başı Zeus, annesi ise Zeus'un ilk karısı

Homeros ile Hesiodos tarafından tespit edilmişti. Hellen tanrıları on iki kişilik bir aile olarak Olympos Dağı'nda otururlardı. Her birinin ayrı kişisel özellikleri olmakla beraber insan gibi davranırlar, insanca arzular duyarlar fakat güçleri ve ölümsüzlükleri ile insanlardan ayrılırlardı. Bunlardan başka her Hellenlinin birçok başka tanrısı olabiliyordu. Klasik Dönem sonrası Helenistik Dönem'de şehir devletinin çöküşü ile birlikte eski tanrılar da aydınlar arasında önemini kaybetti. Eski dinin yerini Stoacı⁸⁶ ve Epikürosçu felsefeler aldı ise de basit köy hayatında eski ayinler yaşamaya devam etti. Büyük İskender ve arkasından gelen krallarla beraber bir imparator kültü yaygınlaştı. Çünkü imparator tanrıların yapamadığı işleri yapıyordu. Yani din, bir nevi siyasallaşmış oldu.⁸⁷

Ariarathes IV'ün karısı Antiokhis, kocasının ölümünden sonra babasının yanına yani Syria'ya gitmiş fakat burada babası Antiokhos Eupator ve kızı, Lysias isimli bir soylu tarafından öldürülmüştür. Kemikleri Ariarathes V Dönemi'nde Kappadokia'ya getirilip muhtemelen o dönemde başkent yapılmış bulunan Mazaka (Eusebia)'da bir yerdeki mezarına konulmuş olmalıdır.

olan hikmet tanrıçası Metis' tir. Sembolleri, kalkan, mızrak, zeytin dalı ve baykuştur. Mızrak Savaşı, zeytin dalı barışı, gök gözlü baykuş da bilgeliği temsil eder.

⁸⁶ Epikürcülük, MÖ 307'de kurulan ve Antik Yunan filozofu Epikür'un öğretilerine dayanan bir felsefe sistemidir. Epikür, Demokritos aşamalarını izleyen atomik bir materyalistti.

Stoacılar ise, Epikür gibi mutluluğun insanın kendisine bağlı olduğunu, insanın kendi kendini mutlu edebileceğine inanırlar ve tüm bunların kaynağının tanrıdan geldiğini, her şeyin tanrı temelli olduğuna inanırlar. Stoacılar'ın en büyük savunusu, tek dünya devleti projesidir. Onlara göre insanlar dünya vatandaşı olmalı herkes mutlu olmalı...

Eski Yunan'da, insanların duygularını denetlemeyi öğrenmeleri gerektiğini vurgulayan bir düşünce akımıdır.

Stoacılar ölümden korkmaz, aksine ölümü seçebilmeyi, vaktinde ölebilmeyi erdem sayarlar (zaten birçoğu intihar etmiştir). Roma İmparatorluğu'nun hâkim felsefesidir, İmparator Marcus Aurelius ve Filozof Seneca ünlü Stoacı düşünürlerdendir.

⁸⁷ M. C. Howatson, s. 246

7- Ariarathes V Eusebeios Philopathor

(MÖ 163-161)

Babası: Ariarathes IV

Anası: Antiokhis Laodike

Oğlu: Ariarathes VI

Karısı: Nysa

Kız Kardeşi: Stratonike II (Attalos II'nin karısı)

Üvey Kardeşi: Orophernes II

Ariarathes IV'ün MÖ 163 tarihinde ölmesiyle oğlu Mithridates, “Ariarathes V Eusebeios (saygılı-sofu) Philopathor” (babasını seven) unvanı ile kral olmuştur.

Gayet mert ve akıllı olan bu kral zamanında Roma'ya bir altın taç gönderilmiş ve buna karşılık Roma Senatosu da kendisine kılıç ve fildişi koltuk hediye etmişti. Böylece Roma'nın güveni kazanılarak çok iyi ilişkiler kurulmuştur (MÖ 160). Bu ittifakı bozmak maksadı ile Syria Seleukos Kralı Demetrios Soter (MÖ 162-150), kız kardeşi (bazı kaynaklarda kızı) ve aynı zamanda Makedonya Kralı Perseos'un da dul karısı olan Laodike'yi Ariarathes'e vermek istemiştir. Ancak Ariarathes bunu kabul etmeyince bu davranışa kızan Demetrios da IV. Ariarathes'in evlatlığı (aynı zamanda V. Ariarathes'in üvey kardeşi) Orophernes'in Kappadokia tahtında hak iddiasını destekleyerek onun Kappadokia'nın başına geçmesini sağlamış, Ariarathes'i de Roma'ya kaçmaya zorlamıştı. Roma Senatosu, Kappadokia'nın iki kardeş arasında bölüşülmesini önermişse de (MÖ 159), çok geçmeden, V. Ariarathes, kız kardeşinin kocası Bergama Kralı II. Attalos'un yardımıyla tahtını yeniden ele geçirmiş ve Kappadokia'yı refaha ulaştırmıştır.

V. Ariarathes, filozof Kameades'in⁸⁸ öğrencisi olarak Grek kültürü ile yetişmiş, iyi eğitilmiş bir kişiydi. Aynı zamanda Atina vatandaşlığına da geçmiş, ülkesinde hellenizmi ve Helenistik kurumları yerleştirmek için çalışmıştır. Onun zamanında Kharondas yasalarının Mazaka'da uygulanması için bir anayasa heyeti oluşturulmuştu. Bu yasalar, Kappadokialı çocukların eğitimi, öksüzlerin bakımı ve ailenin korunmasıyla ilgiliydi. Ancak tüm

⁸⁸ Kameades: MÖ 215-130 tarihlerinde yaşamış olan Grek filozofudur.

çabalarına rağmen Kappadokia halkı “Hellenize” olmaya direnmiş, yerel adetler ve köy ekonomisi var olmaya devam etmiş, Grek dili, Anadolu’da konuşulan yerel dil ve lehçeler karşısında zayıf kalmıştır. Bu durumu MS III. yüzyılda yaşamış olan Pilostratos⁸⁹, “Kappadokialıların Helenceyi kötü konuştuklarını” yazarak belirtmektedir.⁹⁰

Seyyah Strabon, Ariarathes’in, Mazaka’ya 40 durak mesafede bulunan Melas’ın (Karasu) dar bir geçitle Euphrates’e? (Halys’e yani Kızılırmak’a olması gerekir) bağlandığı yerde bir baraj inşa ettirdiğini yazmaktadır. Böylece komşu ovayı denize benzer bir göl haline sokmuş ve bazı adaların –Kykladlar gibi- dış dünya ile ilişkisini keserek, burada çocukça zevklerle vakit geçirmiştir. Ancak bir süre sonra, barajın çökmesi sonucunda Kappadokia ile Phrygia’yı ellerinde tutan Galatia toprakları sular altında kalmış, zarar gören halk, Roma Senatosuna müracaatla zararlarının karşılanmasını talep etmişler, Senato da krala 300 talent tutarında tazminatı ödetmiştir.⁹¹

Kral Ariarathes, krallığının iki önemli kenti olan Mazaka ve Tyana’yı Hellen kültürü ile donatmış ve yörede Apollon ideolojisini, heykel ve tapınaklarını yaygınlaştırarak bu kültün yerleşmesine samimiyetle gayret etmiştir. Apollon, çıplak, sağ elinde defne dalı, sol elinde de ok ve yayla temsil ediliyordu.

Hellen kültüründe “din” karşılığı bir kelime bulunmamaktadır. Bu sebeple din kavramına en yakın kelime olarak “**eusebeia= sofuluk**” kelimesi kullanılır. Sofuluk ise, geleneksel ayinler ile düşünce tarzını devam ettirmek ve ölçülü davranmak demek oluyordu.⁹²

Ariarathes V Dönemi’nde Kappadokia’nın Hellen kültürünü tam olarak benimseyen en önemli şehirlerinden Mazaka’nın adı, “**Argaios Dağı Yanındaki Eusebeia**” olarak değiştirilmişti. Diğer önemli şehir Tyana ise “**Toros Dağı Yanındaki Eusebeia**” olarak değiştirilmişti. Ariarathes V’in kurduğu diğer iki şehirden Nysia (Nevşehir) ve Mazaka’nın kuzeydoğusundaki Anisa’nın (Kültepe-Kaneş= Nesa) adı, MÖ II. yüzyıl sonlarına tarihlenen bazı kitabelerde geçmektedir. Anisalılar kendilerini bir **politeuma** olarak

⁸⁹ Philostratos: Roma Dönemi’nde MS 170-247 yılları arasında yaşamış filozof

⁹⁰ Tekin O. age. s. 202-203

⁹¹ Strabon, *Geographika*, XII, XIII, XVI, çev. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yay. İstanbul 2000 s. 10 /Erkiletlioğlu Halit, *Geniş Kayseri Tarihi*, İstanbul 2006 s. 84

⁹² M. C. Howatson, *Oxford Antik Çağ Sözlüğü*, çev: Faruk Ersöz, Kitap Yayınevi, İstanbul 2013 s. 246

tanımlamaktaydılar. Yani çeşitli yargı ve kurumları ile üstün Hellen yurttaşı statüsünde, özerk bir toplum olarak kabul ediyorlardı. Bu onların kendi kendini yöneten bir toplum olduğunun ifadesi idi. Ancak Anisa tam bir kent olmaktan uzaktı. Yine de farklı ve gelişmiş anayasalarına göre: Şehirde en büyük idareci evrenin yaratıcısı olan güç yani Tanrı idi. Bunun da adı Eflatun felsefesine göre **Demiurgos**⁹³ idi. Bu şehir muhtemelen Mithridates Savaşları (MÖ 88-63) Dönemi'nde yok edilmiştir.

V. Ariarathes, kendi adını taşıyan çok sanatlı tetradrahmiler ile drahmiler darp ettirmiştir. Tetra drahmilerinin birinin üstünde yer alan "*Ariarathes'in oğlu Kral Ariarathes Philopatoros*" yazısı, babasının yasal ve gerçek mirasçısı olduğunu vurgulamak için konulmuş olmalıdır. Çünkü o sıralarda babasının üvey oğlu Orophernes'in tahtta hak iddiasının geçersiz olduğu imajının yaratılmasını arzuluyordu. Gümüş tetra drahmilerinin ve drahmilerinin ön yüzünde V. Ariarathes'in portresi, arka yüzünde bir elinde Nike, öbür elinde mızrak ve kalkan tutan ayakta Athena resmedilmiştir.

Ancak V. Ariarathes'in iktidarının ilk yıllarında, Suriye'deki Hellenistik Seleukos İmparatoru Demetrius Soter (kurtarıcı) (MÖ 161-150)'in destek ve himayesi ile Ariarathes tahttan indirilerek Orophernes (MÖ 159) birkaç yıl için Kappadokia tahtına geçmişti.

Orophernes Nicephorus

(Οροφέρνης Νικηφόρος) (MÖ 160-159)? veya (MÖ 159-157)

Babalığı: Ariarathes IV

Çocuk yaşta İonia'ya gönderilen ve orada Hellen kültürü ile yetişen Orophernes'in tam olarak hangi tarihte Kappadokia tahtına çıkarak saltanat sürdüğü tartışmalıdır. Bazı tarihçiler MÖ 160-159 yıllarını belirlerken bir kısmı da MÖ 159-157 tarihini belirler.⁹⁴ Ancak bu tarih büyük ihtimalle MÖ 160-159 olmalıdır.

Çünkü Bergama Kralı Attalos II (MÖ 159-138) ile iyi dostluk kuran Ariarathes'e bu kral yardımcı oldu. Aynı zamanda eniştesi olan Attalos, ordusuyla Mazaka'ya gelerek kayınbiraderini Kappadokia tahtına oturttu.

⁹³ Tekin O. age s. 203/ Demiurgos: Kimi felsefeler göre, asıl Tanrı'dan başka bir yaratıcı.

⁹⁴ Baydur, s. 95

Orophernes de Suriye'ye kaçarak Demetrius'un sarayına sığındı. Orada da rahat durmayarak bir takım entrikaların içine girdiğini kaynaklar belirtiyor. Ancak akibeti hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

Kısa süren krallığı sırasında Orophernes, Ariarathes V'ten farklı olarak Kappadokialıların din ve geleneklerini küçümseyerek, İonia'nın adetlerini benimsetmeye çalıştı. Ayrıca halka çok kötü davranıyor, onlardan her vesile ile para koparma yolları deniyordu. Hatta ordusunun ve diğer adamlarının maaş ve giderlerini karşılayamadığı için isyan çıkmasından korkarak çok eski zamanlardan beri kutsal alan olan **Ariadne** Dağı'nın eteklerinde yer alan Zeus Polioukhos⁹⁵ Tapınağını yağmaladı. Bu soygunla onların ücretini ödedi. Ariadne Dağı adıyla belirtilen bu yer büyük ihtimalle Argaios'tur⁹⁶. Bu durumda tanrının kutsal alanının, Orophernes'ten çok daha önceki zamanlarda inşa edildiği sonucu ortaya çıkar. Baydur'a göre ise, Zeus Polioukhos kültü Atina ile ilişkilerin yoğun olduğu Orophernes zamanında bölgeye gelmiştir.⁹⁷ Birçok Roma sikkesinin arka yüzünde Argaios Dağı ile beraber iki ve dört sütunlu; Hadrianus Dönemi ile beraber de altı sütunlu tapınak görülür. Iulia Mamea zamanına kadar görülen bu sikkelerdeki tapınak bir ya da daha fazla yapıya ait olabilir. Ancak büyük ihtimalle bunlardan biri Zeus Polioukhos Tapınağı'na işaret etmektedir.

Orophernes, bu soygun düzeni ile yüklü bir hazineye sahip olduktan sonra, bir şükran ifadesi olarak, Prienelilere bir Athena Polias heykeli armağan etmiş ve kaidesinin altına Priene'de bastırmış olduğu sikkelerinden bir miktar yerleştirmişti. 1870 yılında Priene'deki Athena Polias heykelinin kaidesinin altında ele geçen altı tetradrahminin, bu hazinenin bir bölümü olduğu tahmin edilmektedir.

Orophernes, sikkelerinde ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ (nikephoru, nikephoros= muzaffer) unvanını kullanmıştır. Tetra drahmillerinin ön yüzünde kendi portresi, arka yüzünde zafer tanrıçası Nike betimlenmiştir. Yazı, ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΟΡΟΦΕΡΝΟΥ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ (Muzaffer Kral Orophernes'in [sikkesi]) biçimindedir.⁹⁸

Bu kral zamanında İyonyalıların zevk, sefa ve içki âlemleriyle, bütün hayâsız eğlenceleri, çökmekte olan Hellenizm'in kokuşmuş alışkanlıkları

⁹⁵ **Polioukhos**: Zeus'un şehrin sahibi ve koruyucusu sıfatıdır.

⁹⁶ Hakman Meral, a. g.tez, s. 113

⁹⁷ Baydur s. 131

⁹⁸ Oğuz Tekin, *Krallar ve Sikkeler*, 28, 1, 2012

ve âdetleri memlekette de yayılmıştır. Argaios eteğindeki Zeus Tapınağı bu kral döneminde yapılmıştır.

9- Ariarathes V'in İkinci Defa Tahta Çıkışı (MÖ 159-131)

Roma'nın sadık dostu olan Ariarathes, İtalya'ya giderek Seleukos Kralı Demetrius Soter'in desteği ile iktidarı ele geçirmiş bulunan Orophernes'i şikâyet etti ve senatodan yardım istedi. Fakat senato bu sadık müttefikinin sıkıntısını iyi anlayamadı ve Kappadokia Krallığı'nı Orophernes ile Ariarathes V arasında taksim ederek meseleyi çözdüğünü zannetti (MÖ 159). Fakat Bergama Kralı Attalos II (MÖ 159-138) ile iyi dostluk kuran Ariarathes'e bu kral yardımcı oldu. Aynı zamanda eniştesi olan Attalos, (Kappadokia Krallığı, Pergamon ile dostluk tesis etmiş, bunun bir nişanesi olarak Kappadokia Kralı IV. Ariarathes (MÖ 220-163), kızı Stratonike'yi II. Eumenes'e vermiştir.⁹⁹ Bu kraliçe, son Pergamon Kralı III. Attalos'un annesidir.) Ordusuyla Mazaka'ya gelerek kayınbiraderini Kappadokia tahtına oturttu.

Ariarathes V üstün yöneticilik özellikleri sebebi ile hem komşuları ile çok iyi münasebetler kurmuş ve hem de ülkesinde birçok imar hareketleri yapmıştır.

Bu iyi ilişkilerden cesaret bulan Armenia Kralı Ardaşes, Ariarathes'e komşuları Dzopk¹⁰⁰ Kralı Mitrobuzanes'ten kurtularak ülkesini paylaşmayı teklif etti. Ancak Ariarathes bu teklifi kabul etmedi ve bu iyiliği karşılığı olarak da Mitrobuzanes'ten Fırat Nehri'nin sol yakasındaki Tomisa şehrini aldı.¹⁰¹

⁹⁹ II. Attalos, bir suikast girişimi sonucu II. Eumenes'in öldüğünü zannederek, onun eşi Stratonike ile evlenmiştir. Kaderin cilvesi II. Eumenes canlı olarak geri döndüğünde ise, II. Attalos Krallığı tekrar ona devretmek istemiş, lakin II. Eumenes durumu olgunlukla karşılayıp en ufak bir utanç ve kuşku duymadan hem eşini hem de tahtını kardeşine bırakmıştır. Diğer taraftan II Attalos, II. Eumenes öldüğünde, Stratonike'nin II. Eumenes'ten doğan hiçbir çocuğuna bakmak istememiştir. Yalnızca kardeşinin erkek çocuğu olan III. Attalos'u büyüttmüş, eğitmiş ve ölmeden önce ona taç giydirecek kendisinden sonra kral olacağını ilan etmiştir. Muzaffer Demir, "Antik Kaynaklar Işığında III. Attalos'un Vasiyeti", Uluslararası Bergama Sempozyumu Bildiriler, C 1, İzmir, 2011, s. 17.

¹⁰⁰ **Dzopk:** MÖ 255 tarihinde Seleukos Devleti'nin desteği ile Armeniastan'dan koparak bağımsız bir devlet haline gelmiştir. Başkenti Argatiokerta idi. MÖ 94 yılında Dikran tarafından yeniden Armenia Devleti'ne bağlandı. Yeri bugünkü Elazığ-Tunceli civarındır

¹⁰¹ Rene Grousset, *Armenialerin Tarihi*, Aras Yayını, İstanbul 2005 s. 80

O sırada Batı Anadolu’da da çok önemli olaylar geliyordu. Pergamon (Bergama) Kralı Attalos III (MÖ 138-133) arkasında bir varis bırakmadan güneş çarpması sebebi ile zannedilen bir sebeple aniden ölmüş (MÖ 133) ve bütün krallık özel mülklerini, krallığın taç topraklarını ve hazinesini Roma halkına bağışladığına dair bir vasiyetname bırakmıştı. Bu vasiyetnamenin uygulanması hukuken bütünüyle Pergamon Devleti’nin Roma’ya vasiyetle geçişi demekti. Roma daha önceden beri göz diktiği Anadolu’ya böylece hem de savaş yapmadan hâkim olacağını düşünerek sevinirken Attalos III’ün kardeşi olduğunu iddia eden Aristonikos adında ve Ephesos’ta bir arp çalgıcısının oğlu olan bir idealist genç, Pergamon tahtına varis oldu ve krallığı ele geçirmek için Smyrna (İzmir) civarında Leukai’da isyan bayrağını açtı (MÖ 132). Stoa felsefesini benimseyen yani sınıfsız bir devlet kurmak hayali ile birçok taraftar toplayan Aristonikos isyanının bastırılması için harekete geçen Roma, P. Licinius Crassus Mucianus idaresinde Anadolu’ya bir ordu gönderdi. Fakat Roma komutanı burada savaştan ziyade Attalos III’ün hazineleri ile meşgul oldu. Düşmanını küçümsedi ve hatta Roma’nın tabii müttefiki olan Hellen şehirleri halkına da kötü davranışlarda bulundu. Bu sebeplerle gerekli desteği bulamayan Roma ordusu yenildi.¹⁰² Ariskokinos şimdiki Gelenbe yakınlarındaki küçük bir antik kentçik olan Strotenike’ye sığındı (şimdi orada Silendik adında bir köy var) Ama Romalılar onu buldular ve Roma’ya götürüp bir zindana koydular. Ertesi yıl MÖ 129 yılında bazılarına göre senato kararı ile boğularak, bazı tarihçiler ise intihar ederek öldüğünü söylerler.

Bu savaşta Roma’nın yanında yer alan Kappadokia Kralı V. Ariarathes, ölenler arasında idi (MÖ 131).

Roma, bu işin peşini bırakmadı. Ertesi sene (MÖ 130) Marcius Perperna idaresinde daha güçlü bir orduyu tekrar Anadolu’ya gönderdi. Perperna bu sefer Aristonikos’u yenerek esir etti ve Roma’ya gönderdi. Böylece Pergamon Devleti Roma’ya ilhak olarak Roma’nın Anadolu’daki ilk eyaleti (Provincia Asia) oldu.

Eyalete; Mysia, Lydia, Karia ve Frigya toprakları dâhil edildi. Doğu kesiminde bulunan Bergama Krallığı yoksul ve yönetimi güç olduğu için eyalet dışında bırakıldı.

¹⁰² Demircioğlu Halil, *Roma Tarihi*, I. Cilt I. Kısım, TTK Yayını, Ankara 1953, s. 416-417

Kontrolü altında bulunan Anadolu'daki diğer bölgeleri, son savaşta kendisine yardım eden yandaşlarına bağılılıklarının ödülü olarak paylaştırdı. Buna göre; Büyük Frigya, Pontus Kralı V. Mithradetes'e verilirken, Kilikia'nın bir bölümü ile Kastabala, Kybistra, Derbe, Lykonía belki de Pisidia ve Pamphylia Roma'nın yanında yer alıp, kahramanca ölen V. Ariarathes'in oğullarına verildi.

Fakat bu bölgeler hiçbir zaman Kappadokia'nın tam hâkimiyetine girmedi ve daha sonra Roma tarafından geri alınarak eyalete katıldı.¹⁰³

Ariarathes V Philopator, gençliğinde çok seyahat etmiş, Yunanistan ve İtalya'yı görmüş, kendisine Atina hemşehriliği makamı verilmiş, "ahlâk ve kanunun, tabiatın ilk ihtiyaçlarını karşılamak prensibine dayandığı" temel alan filozof Karnead (Carneade) ekolüne dâhil olmuştu.

Denizden uzak, dağlar ve steplerle çevrili bulunan Kappadokia'ya, Hellenizmi ve polis sistemini getirerek Mazaka ve Tyana (Kemerhisar) şehirlerini mühim Hellen Siteleri arasına soktu. Sarayına Hellen bilgin ve sanatkârları getirdi. **Mazaka'ya babasının ve kendisinin unvanı olan Grekçe "EUSEBÎA" adını verdi.** Eusebeia'yı tapınak ve okullarla donattı. Fakat Hellen medeniyeti ile birlikte cinsel sapıklıklar başta olmak üzere her türlü Hellen ahlaksızlığı da bu topluma bulaştı.

Sosyal hayat üzerindeki yanlış uygulamalarına rağmen Ariarathes V, gerek Romalılar ile ittifakı yenileyerek ve güçlendirerek devletin dış politikasını takviye, gerekse devletin iç işlerini tanzim ederek tedbirli bir yönetimle halk tarafından çok sevilmiştir.

Eusebeia, Mazaka'nın çok yakınında bir Hellen şehri olarak kurulmuş ve sonra her iki şehir birleşmiştir. Nitekim Strabon'un "Greofika" isimli eserinde şehrin Mazaka ve Eusebia isimlerinin aynı anda kullanıldığını ve ilave olarak da "Argaios'un Yanında" denildiğini görüyoruz.¹⁰⁴

¹⁰³ Demircioğlu, s. 418

¹⁰⁴ Strabon, *Coğrafya*, çev. Adnan Pekman, Kitap: XII, Bölüm I-II-III, İst. Ün. Edb. Fak. 1969, s. 11

Eski bir ressam tarafından canlandırılan Nysa'nın çocuklarını öldürme sahnesi

10- Nysa

(MÖ 131-128)

Üvey kardeşi: Ariarathes V

Babası: Mitradates IV (Pontus Kralı)

Kocası: Ariarathes V

Oğulları: Ariarathes VI ve diğer 5 oğlu

Ariarathes'in kahramanca ölümünden sonra krallığın kudret ve nüfuzu

devam edemedi. Çok ciddi yönetim sorunları ortaya çıktı. Ariarathes'in küçük yaşta altı erkek çocuğu bulunuyordu. Fakat bunlardan hiç birisi krallığı yönetebilecek yaşta bulunmuyordu. Bu durumda kralın dul karısı Nysa, oğulları adına, niyabeten krallığı sürdürmeye çalıştı. Aynı zamanda Pontus Kralı IV. Mithridates'in kızı olan Nysa, gayet muhteris ve zalim bir kadındı. Nitekim naip olarak devlet idaresini ele aldıktan sonra oğullarından herhangi birisinin kendi iradesi dışında kral olmaması için beş oğlunu arka arkaya zehirlemek suretiyle gaddarca öldürdü. En küçük altıncı oğlunu da Ariarathes VI adı ile tahta çıkararak devleti bu oğlunun naibi olarak kendisi idare etmeye başladı.

Fakat iki üç sene içinde Nysa'nın zulümlerinden bıkan halk ayaklandı ve evlat katili bu kadını parçalayarak öldürdüler. Böylece zehirlettiği masum çocuklarının intikamı alınmış oldu.

11- Ariarathes VI Epiphanes (Tanrının Görüntüsü)

Philopator (Vatanını Seven) (MÖ 128-112)

Babası: Ariarathes V

Anası: Nysa

Karısı: Laodike (Mithradate V in büyük kızı)

Oğlu: Ariarathes VII

Oğlu: Ariarathes VIII

Ariarathes VI, küçük yaşından itibaren iktidar uğruna yapılan birçok vahşete şahit olduktan ve annesinin de feci akıbetini gördükten sonra tek başına ülkenin hâkimi olduysa da devamlı korku içinde idi. Nitekim iktidarını güvence altına almak maksadı ile Pontus Kralı Mithridates V'in kızı yani Mithridates VI'nın ablası Laodike ile siyasi bir evlilik yaptı. Fakat bu evlilikle zayıf Kappadokia Krallığı güçlü Pontus Devleti'nin etkisi altına girdi. Bu tarihten itibaren MÖ 63 yılına kadar Kappadokia artık Pontus'un karizmatik ve güçlü lideri Mithridates VI'nın bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak hâkimiyeti altına girecektir. Zira Pontus Kralı Mithridates'in inancına göre antik çağ tarihçisi Appianus¹⁰⁵ yazdığı gibi; Zaten Kappadokia ve Pontus'un ilk hâkimleri aynı ve Pers soyundan gelmekte idiler. Aralarında bir ayrılık olmamalıydı.

Ariarathes VI, felsefe ve Grek Edebiyatı'na gösterdiği eğilim ve himayesi ile bilinir. Bunun devrinde Kappadokia büsbütün Grekleşerek adeta fen bilimleri merkezi oldu diyebiliriz.

Bu şartlarda 16 yıl kadar krallık yapan Ariarathes VI, sonunda Mithridates VI'nın emri ile Gordios adında Kappadokia asilzadelerinden biri tarafından muhtemelen zehirlenerek öldürüldü.

12- Ariarathes VII Philometor

(ΠτολεμαῖοςΦιλομήτωρ) (MÖ 112-99)

Babası: Ariarathes VI

Anası: Laodike

Kardeşi: Ariarathes VIII

Dayısı: Mithridates VI (Pontus Kralı)

Sarayda görevli Kappadokialı bir soylu olan Gordios, siyasi fırsatlardan faydalanmak isteyerek tahta sahip olmak girişimlerinde bulundu ise de karşısında Kraliçe Laodike'yi buldu. Bu karışıklıklar arasında öldürülen kralın henüz çocuk olan büyük oğlu, **Ariarathes VII Philometor** unvanı ile

¹⁰⁵ **Appianus**; Hellenli bir tarihçi olup, Cumhuriyet Dönemi'nden MS II. yüzyıla kadar ki Roma tarihini yazmıştır.

kral ilan edildi. Aynı zamanda Pontus Kralı Mithridates Eupator'un ablası olan kralın anası Laodike'de kral naibi oldu. Bu durum karşısında emeline ulaşamayan Gordios kendisini destekleyen Pontus Kralı Mithridates Eupator (cömert baba) Dionysos'a¹⁰⁶ sığınmak zorunda kaldı.

Bu dönemde Pontus'un muktedir Kralı Mithridates'in politikasının temeli olan "Pontus ile Kappadokia arasında dil, din, ırk ilişkisi, bu iki bölgenin birleştirilerek bir idare altında toplanması" fikri, kamuoyunda yaygın bir kanaat haline gelmişti. Memleketteki siyasi istikrarsızlık ve bir kadın tarafından idare ediliyor olması da bu fikri kuvvetlendiriyordu. Ancak bir kısım halkın ve özellikle de mağrur Kappadokia asilzadelerinin Ariaratlara bağlılığı bu düşüncenin gerçekleşmesinin en büyük engeli idi.

Bu sırada Kappadokia Devleti için kapıda bekleyen en büyük tehlike Bitinya Kralı Nikomedes III idi. III. Nikomedes iyi öğrenim görmüş ve eli açık bir kraldı. Pontus Devleti'yle iş birliği yaparak, Paphlagonia'yı ve Kappadokia'yı onunla bölüşerek, devletini genişletmek istemekte idiyse de (MÖ 104-100) bu hareketiyle Roma'nın hoşnutsuzluğunu üzerine çekmiş oldu. MÖ 94 yılında öldü. Yeni Kral IV. Nikomedes oldu. Nikomedes, halkını ezen acımasız biriydi. Kardeşlerinden Sokrates'in ona karşı olan ayaklanmasını Roma'nın desteğiyle kazanmıştır. Ve en büyük rakibi VI. Mithridates'i yenmek için fırsat kolluyordu. Bu maksatla "Euergetes" (hayırsever-iyilikçi) unvanını kullanan III. Nikomedes de uzun zamandır uzak komşusu Kappadokia'da olup bitenleri yakından takip ediyor ve VI. Mithridates'in Kappadokia'dan ayrılması ile önemli bir fırsat yakalıyordu. III. Nikomedes, VI. Mithridates'in ve Laodike'nin içinde bulunduğu durumu değerlendirmiş, MÖ 102 yılında beklenmedik bir şekilde ordusuyla Kappadokia'ya gelmiş ve kraliçe ile siyasi bir evlilik gerçekleştirmiştir. Laodike'nin böyle bir evlilik yapmasının en önemli sebebi ise, söz konusu krallığın hâkimiyetinin ve tahtın varisi oğlu VII. Ariarathes'in ölümle tehdit edilmesi olmuştur. Ayrıca günün birinde kardeşi ve müttefiki Mithradates'in birdenbire Kappadokia'yı işgale başlamasından korkuyor ve telaşlanıyordu. Bu endişe ile naib Laodike, bir taraftan kardeşini bu eylemden vazgeçirmeye çalışırken diğer taraftan sürpriz bir şekilde Nikomedes III ile evlenerek hem

¹⁰⁶ Mithridates henüz bebekken beşiğine yıldırım düşmüş, fakat ona bir zarar vermemiş sadece alnında diadem veya tac şeklinde bir yara izi bırakmıştı. Mithridates kral olunca bunu uğur sayıp "Dionysos" (yıldırım) lakabını hep kullandı.

kendini emniyete almaya çalıştı ve hem de Kappadokia'yı Bitinyalıların egemenliğine bırakmış oldu.¹⁰⁷

Bu evlilik sonucunda Kappadokia Krallığı, Mithridates VI'nın istediği gibi Pontus'un değil de siyasi evlilik yöntemini ustaca kullanan III. Nikomedes'in hâkimiyetine girmiştir. III. Nikomedes, böylece Kappadokia Krallığı'na herhangi bir askeri müdahale uygulamadan kolayca hâkim olmuştur. Aksi takdirde III. Nikomedes'in, VI. Mithridates'in haberi olmadan büyük bir orduyla gelerek Kappadokia'ya ya hâkim olması mümkün değildi. Fakat söz konusu evlilikle, Kappadokia, Pontus ve Bithynia güçleri arasında büyük düşmanlıkların temeli atılmış oldu.

13- Mithridates'in Kappadokia'yı İşgali ve Üvey Oğlunu Ariarathes Unvanı ile Tahta Çıkartması

Mithridates bu oldu bittiye razı olmadı. Yeğenlerinin haklarını korumak bahanesi ile yanında güçlü bir ordu ile Kappadokia'ya girdi. Nikomedes ise yeni karısını da yanına alarak memleketi Bitinya'ya çekilmek zorunda kaldı. Mithridates'in, ablası yoluyla Kappadokia'ya hâkim olma hayali mümkün olmaktan çıkınca bu defa ehveni-şer olarak çocuk yeğeni Ariarathes VII'yi MAZAKA'da yeniden babasının tahtına oturttu. Fakat Ariarathes'in yanında onu devamlı kontrol altında tutabilecek sadık adamı olan Gordios'un da bulunmasını istiyordu. Bu maksatla eski kral Ariarathes VI'nın katili Gordios'un memleketi Kappadokia'ya geri dönmesini istedi. Babasının feci akıbetini bilen genç Ariarathes, ağgözlü ve acımasız dayısının niyetini anladı. Gordios'u kabul ederse her an harcanabilir bir piyon olacaktı. Reddederse de dayısı Mithridates'le savaşı göze almış olacaktı. O, riski göze alıp ikinci ihtimali tercih etti. Dayısının teklifini reddettiği gibi komşu prenslerden de yardım istedi. Çünkü Bitinya Kralı Nikomedes III ve Paflagonya Prensi Artames'in birlikte yardıma geldikleri haberleri yayılınca Mithridates'in de 80.000 piyade ve 10.000 süvari ile 600 tırpanlı savaş arabasından meydana gelen güçlü ordusunu düzene sokarak hazırlıklara başladığı haberleri gelmeye başlamıştı.

Sabahın erken saatlerinde Mazaka önlerine gelmiş bulunan iki ordu savaş hazırlıklarına başladılar. Kılıçların tıkırtıları, at kışnemeleri, kısa emirler ve

¹⁰⁷ Baydur, s. 96

heyecanlı bağışmalar devam ederken bu abartılı gücüne rağmen Mithridates, yine de savaşarak ordusunu riske atmaktansa hile yoluna sapmayı tercih etti.

Aniden karısı Laodike'nin kendisini aldatarak doğurduğu o anda sekiz yaşında olan üvey oğlunu da yanına alarak iki ordu arasındaki boşluğa doğru yürüdü. Yayını ve oklarını, ciritlerini bıraktı. Kılıcını çözdü ve yeğeni Ariarathes VII'yi görüşmeye çağırdı.

Görüşmeden önce iki kralın adamları birbirlerinin üzerlerini iyice aramalarına rağmen bu sırada çeşitli şaklabanlıklar ve şakalar yapan Mithridates, kendisini arayan Kappadokialı komiserlerin şalvarını biraz dikkatlice yoklaması sırasında kaba bir şaka ile “Dikkat et! Aradığından oldukça farklı bir silahla karşılaşabilirsin!” ikazını yapınca muhafız şaşırarak aramayı sona erdirdi. Böylece onları oyalayarak İranvari geniş şalvarının kıvrımları arasında küçük hançeri gizleyebildi.

Yeğenine çok yakınlık ve samimiyet gösterdi. Tecrübesiz prens bu samimiyete hemen inandı ve dayısı ile yürüyerek koruma ekiplerinden hayli uzaklaştılar. Mithridates ise hançerini çıkararak tek bir acımasız hareketle zavallı yeğenin boğazını kesti. Ariarathes VII cansız olarak katil dayısının ayakları dibine yığıldı. Mithridates derhal cesedin üzerine eğilerek yeğenin tacını aldı ve yanındaki üvey oğlunun başına gösterişli bir tavırla yerleştirirken yüksek sesle: “Selâm olsun Ariarathes, Kappadokia’nın yeni kralı” diye bağırdı. İki ordunun gözleri önünde cereyan eden bu olay üzerine panik havası doğdu ve öldürülen kralın komutanları ve askerleri birden bire dağıldı.¹⁰⁸

Böylece sağlam bir kalesi olmayan Eusebeia (Mazaka) Mithridates tarafından kolayca zaptedildi.

Bu önemli olayı Michael Curtis Ford, roman formatında başka bir kurgu ile şöyle anlatıyor¹⁰⁹ :

“Ancak kraliçe ağabeyinin bu niyetine Kappadokia ordusunu savaş için hazırlayarak mani oldu. Mithridates te güçlü ordusu ile Mazaka önlerine kadar gelerek, savaşmadan ve ordusunu yıpratmadan bir hile ile duruma hâkim olma yolunu denemek istedi. Görüşmeler için bir ateşkes talebinde bulunmak üzere Kappadokia Kraliçesi’ne elçiler yolladı.

¹⁰⁸ Adrienne Mayor, *Mithridates*, İş. Bank. Kültür Yay. Ank. 2013, s. 146-148

¹⁰⁹ Michael Curtis Ford, *Roma’nın En Büyük Düşmanı Pontus Kralı*, Yurt Yay. Ank. 2014 s. 65-72

Mithridates açısından görüşmeler her durumda bir formaliteden ibaretti. Başka bir ifadeyle Kappadokia'nın yenilgisine ya da teslim olmasına bir hazırlık anlamı taşıyordu. Mithridates için, sonunda bölgenin kendi eline geçmiş olması şartıyla, bu iki ihtimalden hangisinin gerçekleşeceğini bir önemi yoktu.

Kraliçe, onu şaşkınlığa düşürerek görüşmeyi kabul etti. Tek şartı vardı o da görüşmelere kendisinin yerine geleceğın kralı olan oğlu Ariarathes'in katılması idi. Toplantının Kappadokia'nın başkenti Mazaca şehrinin duvarları dibinde bulunan açık alanda yapılması kararlaştırıldı. Burada Mithridates ve Nocomedes, komutaları altındaki Pontus'un altı bin kişilik paralı Hellen askerinden oluşan birleşik ordusu ile birlikte hazır bulundular. Onları üç yüz adım uzaklıktaki şehir duvarlarının hemen dibinde Kappadokia Garnizonu bekliyordu. Kappadokialıların sayıca az olduğu bariz bir biçimde belirgin olsa da, gururlu ve kendilerinden emin bir görüntü çizmekteydiler. Noksansız zırh ve kıyafetleri; arkalarındaki savunma duvarlarına asılmış ve üzerlerine Kappadokia Kraliyet Sarayının simgesi kılıç ve yılan desenleri işlenmiş olan ve kabartma kumaşı altın ve gümüş sicimlerle dikildiğinden güneşte pırıl pırıl parlayan bayrak ve goblenler ile uyum gösteriyordu.

Ordu rahat pozisyona geçerken, Mithridates ile generalleri Archelaus, Neoptolemus ve Bituitus, düzlüğün ortasına doğru ilerlemeye başlamıştı. Kappadokia tarafından ise herhangi bir karşılık gelmiyordu -ta ki bir haberci elinde ateş bayrağıyla at koşturup kendi taraflarına gelene dek uzun bir an birliklerden ses çıkmadı.

“Beni dinleyiniz, Kral Mithridates, yeğeniniz Kappadokia'nın Büyük Hükümdarı Kral VII. Ariarathes'in mesajını iletiyorum.”

Mithridates. Bituitus'a dönerek “Bu durumda kral olma yaşına ermiş, öylemi?” diye sordu. Kız kardeşim onun kral olmak üzere hayatta kalmasına gerçekten izin verdi mi?

Bituitus omuzlarını silkti.

“Kral Ariarathes, bu toplantının kendisi ve Pontus Kralı'ndan başka hiç kimseyi ilgilendirmeyeceğini ve bu nedenle diğer tarafların kralların görüşeceği toplantı merkezinden yüz adım ötede duracaklarını ifade etmektedir. Ayrıca...”

Mithridates atının üzerinde sabırsızca kıpırdandı. Kappadokia, arkasındaki huzursuz birliklere rağmen kendisinden ciddiyetsiz taleplerde bulunabilecek bir konumda değildi. Yine de kız kardeşi ve yeğeninin hatırına dilini ısırdı ve sessizce dinlemeye devam etti.

“Ayrıca görüşme merkezine yaklaşmasına izin verilmeden önce her kralın, karşı taraftan seçilen bir muhafız tarafından üzeri aranacaktır.”

Mithridates “Şöhretim benden önce gelmiş” diye homurdandı. “Kız kardeşim annemden duyduğu yalanları ona da anlatmış olmalı. Ve şimdi de ihanetten korkuyor. Ödle!”

Haberci ruhsuz bir ifadeyle; “Topraklarında bulunduğunuz krala saygıyla hitap edeceksiniz.” diyerek yeniden söze girdi.

Mithridates omuz silkti. Kocaman yayını, kılıç ve kınını çıkardı ve generallere doğru fırlattı. “Üzerimi arayın- saklayacak bir şeyim yok!”

Generallerini Pontus tarafına yolladıktan sonra atından yavaşça indi ve beklemeye başladı. Yürüyerek yanına yaklaşan haberci, kafasını kaldırıp huzursuz bir ifadeyle önünde kule gibi dikilmiş olan krala baktı. Ufak tefek adam, küçük gizli oklar bulma olasılığına karşı gömlek kollarını ve tuniğini, hançer bulma olasılığına karşı ise ellerini Pers tarzı dökümlü pantolonunun bacak kısımları üzerinde yukarıdan aşağıya hareket ettirerek titizlikle inceledi ve sonra tatmin olmuş bir ifadeyle başını salladı. Atına binerek Kappadokia saflarına geri döndü.

Aynı anda düşman kuvvetleri tarafından büyük bir gürültü yükseldi. Kappadokia’nın yeni taç giymiş kralı, çalan trampetler eşliğinde, etrafını kuşatan askerlerin arasından çıktı. Duvarların üstünde onu seyreden halkının ve ordusunun huzurunda bir hükümdar olarak ilk icraatını gerçekleştirmek üzereydi. Soğukkanlılıkla Mithridates’in bulunduğu yere doğru ilerledi. Bituitus atından indi ve onun yolunu kesti. Ariarathes kibirli bir edayla atından indi ve benzer şekilde üzerinin aranmasına izin verdi. Bituitus atına atlayarak Pontus saflarına geri dönerken, genç kral ise Mithridates’in kendisini beklediği yere doğru son adımlarını atıyordu.

Ariarathes, kendi klasındaki erkeklerin cüssesine sahip olmakla birlikte, biraz kilolu. Mithridates’in evden uzakta seferberliklerde geçirdiği zor yılların getirdiği kaslı vücudunun tam tersi bir görünümü vardı. Beline kadar uzanan siyah saçları, tıpkı askerleri gibi eski Sparta usulünde örülüydü.

Ablak yüzünün uzaktan aptalca bir görünüşü olmakla birlikte iri gözle-
rinden zekâ fışkırıyordu. Mithridates, yeğeniyle karşılaştığı ilk an olması
sebebiyle selamlaşmak için elini uzattıysa da, Ariarathes kralın selâmını
dikkate almadı.

Kuşkusuz iki kral arasında geçen konuşmalardan hiçbiri, ne saygıdeğer
hükümdarlarının yüz adım gerisinde duran generaller tarafından, ne de
daha da geride meraklı bakışlarla olup bitenleri izleyen askerler tarafından
duyuluyordu. Bütün görebildikleri, konuşmanın içine giderek el kol hare-
ketlerinin karıştığı ve iki kralın kuvvetle başlarını salladığıydı.

Ariarathes elini birden ensesine götürerek saçındaki düğümü düzeltiyor-
muş gibi yaptı. Elini indirdiğinde avuçları arasında önceden saçları arasına
gizlediği keskin bir bıçak vardı. Ani bir hareketle öne atıldı ve Mithridates'in
üzerine çullandı. Mithridates saldırıdan ustalıkla sıyrılırken aynı anda arka-
daki generallerine ani bir bakış fırlattı. Ne bir korku ne de yardım isteği
içeren bu bakışın yanı sıra kendinden emin bir el işaretiyle askerlerine geri
çekilmelerini emrediyordu. Kendini zor tutan Bituitus, öne doğru hamle
yapmak üzereyken omuzlarına yapışan Neoptolemus tarafından güçlükle
zapt edildi.

Neoptolemus, “Bekle” diye fısıldadı. “Kral kendi başının çaresine baka-
bilir. Eğer oraya saldırırsan, ardından askerler de saldırıya geçer ve o zaman
topyekûn savaş kaçınılmaz olur. Bekle.”

Ve sonra Mithridates şaşırtıcı bir şey yaptı. Bir kahkaha attı.

Ellerini karnı üzerinde birleştirip durduğu yerde sallanarak öyle bir kahkaha
koyvermişti ki Olimpos'un uykulu tanrıları uykularından uyanmış olmalıydı.
İki ordu da şaşkın bir sesizliğe bürünmüştü. Etrafta esen meltem eşliğinde
ağır ağır salınan çimenler ve pervazsız kahkahasına kesintisiz olarak devam
eden kralın sarsılan omuzlarından başka hiçbir hareket yoktu. Sonra birden
o da sessizleşti ve doğrulup kararlı bir ifadeyle arkasına baktı. Kahkahası az
önce çalınmış bir çanın sonsuz uğultusu gibi havda asılı kalarak kulaklarda
yankılanıyor ve sanki insanların hafızalarına çakılıp kalıyordu.

Ariarates öfkeyle haykırarak yeniden Mithridates'in üzerine saldırdı.
Mithridates bu kez gencin bileğini yakalayıp geriye doğru bükerken öyle bir
çatırtı koptu ki çıkan ses en gerideki birlikler tarafından dahi duyulmuştu.
Ariarathes'in elindeki bıçak havaya fırladı ve süzülerek sert toprağın üzerine
düştü. Bileğinin acısıyla kıvranan genç kral her şeye rağmen eğilip bıçağı

yerden almayı başarmıştı. Sol elindeki bıçakla dizlerinin üzerine çöktü ve karşısında rahat bir biçimde elleri iki yanında sallanan işkencecisine döndü.

Krallarını izleyen gerideki Pontus askerlerinden dağınık bir alkış ve tezahürat koptu. Sonrasında gerçekleşen olaylar yıllar boyunca efsanelere konu olacaktı.

Ariarathes, kralın etrafında itiyatlı bir şekilde dolanıyordu. Düşmanın bir açığını yakalayacak ve ihanetini tamamlayacaktı. Mithridates büyük bir soğukkanlılıkla ellerini beline götürdü ve gözlerini kızgın gencin gözlelerinden ayırmadan uçkurunu çözmeye başladı. Bunu yaparken ne yaptığını bilen bir tavır içindeydi. Ariarathes ise kendini savunmayı bırakıp kollarını iki yana salmış, ölmek üzere olan bir adamın uçkurunu neden çözdüğünü anlamaya çalışıyordu. Düğümü çözüp pantolonunu gevşeten Mithridates, sağ elini pantolonundan içeri daldırdı. Her iki ordu da sessizliğe gömülmüş, öfkesini unutan Ariarathes, karşısındaki adamın garip davranışı karşısında donup kalmıştı.

Göreceği en son şeyde bu oldu. Mithridates, kısa bir süre sonra elini çıkarıldığında bir bıçağın güneşte parladığı görüldü. Ok gibi fırlamasıyla bıçağı yeğenin boğazına saplaması bir oldu. Genç adamın ne bir adım geriye gidecek, ne de kendini savunmak için ellerini kaldıracak zamanı olmuştu. Bir un çuvalı gibi Mithridates'in ayakları dibine yığılıverdi. Ölmüştü. Boynunun neredeyse yarısı kesildiği için kafası bir o yana bir bu yana sallanıyordu.

Mithridates ise pantolonunun düşmemesi için sol eliyle uçkurunu tutuyordu.

O gece kamptaki hava çok neşeliydi. Çünkü ertesi gün ordunun Mazaca sokaklarında zaferle ilerleyeceğini ve Mithridates'in kraliçenin sarayına el koyacağını biliyorlardı.

Mithridates, ertesi sabah kraliçenin teslimiyetini kabul etmek üzere Mazaca'nın sessiz sokaklarını geçtikten sonra, sarayın merdivenlerinde Nicomedes ile karşılaştı.

Bithynianlı coşkulu bir ses tonuyla "Hoş geldin enişte" diye bağırdı.

Afallayan Mithridates, boş gözlerle adama bakıyordu. Enişte mi?

Yaşlı adam sevinçle, "Kraliçe evlilik teklifimi kabul etti!" dedi.

Şaşkınlık ve öfke içindeki Mithridates ordusunu geri çekti ve Kappadokia'yı eski müttefikine bıraktı. Kappadokia'nın Kralı ile dürüstçe savaşıp onu hakkıyla yenmiş ya da en azından ikisi de eşit bir haksızlığa uğramıştı.

Kraliçe, kral naipliğini yitirmişti. Fakat artık hem Kappadokia'nın hem de Bithynia'nın hükümdar eşi -kraliçesi olmuştu. Kral Nicomedes böylece her iki bölgenin de yönetimini eline geçirdi. Sonunda kaybeden yalnızca Mithridates olmuş, bariz bir biçimde devre dışı bırakılmıştı. Her ne kadar bu olayı geçici bir geri çekilme olarak değerlendirip fazla dikkate almamış gözükse de, acısını tamamen unutmak kralın yıllarını aldı."

Diğer kaynaklara göre burada bazı yanlışlıklar vardır. Şöyle ki; katledilen Kappadokia kralının komutanları ve askerleri birden bire dağılmış ve sağlam bir kalesi olmayan Eusebeia (Mazaka) Mithridates tarafından kolayca zaptedilmiştir. İkinci bir yanlışlık ta çok daha önceden Laodike ile evlenmiş bulunan Bithynia Kralı Nicomedes'in bu olayların olduğu sırada orada olduğudur.

14- Ariarathes VIII Epiphanes

(αριαραθής ήπιφανής) (MÖ 101-100 ve 99-96)

Babası: Ariarathes VI Anası: Laodike

Kardeşi: Ariarathes VIII

Dayısı: Mithridates VI

Fakat Pontus yönetimine giren ülkede yöneticilerin zulüm ve tecavüzleri halkta umumi bir bezginlik ve hoşnutsuzluk yarattı. Fırsat kollayan Nikomedes III'ün destek ve tahrikleri ile halk bir ayaklanma başlatarak, Mithridates'ın tayin ettiği oğlu ve yöneticileri reddettiler. Ariarates VI ile karısı Laodice'nin ikinci oğlu olan, son meşru kralları maktul Ariarathes VII'nin Bergama'da tahsil yapmakta olan küçük kardeşini Ariarathes VIII unvanı ile MÖ 101 tarihinde Kappadokia tahtına çıkardılar. Ancak bu iktidar müddeti fazla uzun sürmedi. Olayları bastırmak ve hâkim olmak üzere kuvvetli bir ordu ile Kappadokia'ya tekrar gelen Mithridates, ihtilalcileri yendi. Ariarathes VIII'de ülkeden kaçtı.

Ariarathes VIII, Romalıların yardımıyla MÖ 99'da tahtı tekrar ele geçirmiş, ancak sadece 3 yıl daha yaşamıştır. Mithridates tekrar Kappadokia'ya girince kral ülke dışına kaçmış ve pek az bir zaman sonra da üzüntü ile hastalanarak orada ölmüştür. Ariarathes VIII'in ölümünden sonra Ariaratlar ailesinden erkek olarak kimse olmadığından bu hanedan sona ermiş oldu.

Bu kral az bir zaman saltanat sürdüğü için sikkeleri çok nadir olup onun olduğu kabul edilen sadece bir sikkesine rastlanmıştır.

15- Ariarathes IX Eusebeios Philopator

(MÖ 96-95 ve 88-87)

Üvey Babası: Mithridates VI

Mithridates Eupator, Ariarathes VIII'i ülkeden kaçırarak yönetimsiz bıraktığı Kappadokia'yı birden bire Pont Krallığı'na iltihak etmekten çekindi. Kendi üvey oğlunu,¹¹⁰ Ariarathes V'in oğullarından, Nysa'nın katlinden kurtulan ikinci bir çocuk olarak tanıtıp, "Ariarathes Eusebios Philopator" unvanı ile kral ilan etti. Oysa Nysa'nın çocuklarını katletmesi olayından sonra 35 sene geçmiş olup, kendi oğlu ise daha 8 yaşında idi. Ayrıca Nysa'nın katlinden Ariarathes VI'nın dışında kurtulan olmamıştı. Bu kralın naipliğine de en sadık adamı olan Gordios getirildi. Böylece Kappadokia şeklen bağımsız gibi olsa da fiilen Pont Krallığı'na bağlanmış oluyordu. Ancak bu iktidarı Roma'ya kabul ettirmesi gerekiyordu. Çünkü bölgede güçlü Roma İmparatorluğu'nun kabul etmediği hiçbir siyasi hareket yaşayamazdı. Bu sebeple bir yandan da Gordios'u Roma'ya göndererek, şu anda Mazaka tahtında oturmakta olan prensin aslında Ariarathes V Philopator'un oğlu olduğunu senato önünde savundurdu. Ona göre; Laodike'nin senatoya takdim ettiği genç bir sahtekârdı! Gordios, çocuğun aslında Roma'nın ünlü düşmanı ve Küçük Asya isyanlarının lideri Aristonikos'un destekçilerinden birinin oğlu olduğunu söyledi. Böylece takriben otuz sene önceki Anadolu'daki olayları hatırlatarak Roma Senatosunu tahrik etmek istiyordu. Ayrıca Romalı memurlara rüşvet vermeye çalıştı.

¹¹⁰ Mithridates'in uzunca bir zaman Pontus'tan ayrılması sırasında kızkardeşi ve aynı zamanda karısı olan Kraliçe Laodike'nin kralın arkadaşlarından biri tarafından hamile bırakılması sonucu doğan çocuk (Adrienne Mayor, age. s. 140)

Aynı anda Mithridates'ın ablası Laodike, Bitinya Kralı İhtiyar Nikomedes'in de desteği ile yakışıklı bir delikanlı bularak onu Laodike'nin öldürülen eski kocası VI. Ariarthes'in "Kayıp üçüncü oğluymuş" gibi davranması için eğitti. Laodike bu yeni sahte kral adayına Roma'ya kadar refakat etti ve Senato'da Bithynia ile Kappadokia Kraliçesi olarak huzura kabul edildi. Senato'da bu delikanlının kendi oğlu ve Kappadokia'nın meşru varisi olduğuna yemin etti.¹¹¹

Roma Senatosu, her iki tarafın da hile ve desiselerini anlayarak bu alternatifleri dikkate almadı. Zira hem Mithridates'e Kappadokia ve Paflagonya'nın istila ettiği bölgelerini süratle boşaltmasını bildirdi. Hem de Bitinya Kralı Nikomedes'e askerlerini Paflagonya'a çekmesi emrini verdi. Roma'nın bu kesin tavrına, hem Mithridates ve hem de Nikomedes boyun eğmek zorunda kaldılar. Her biri son sekiz yılda aldıkları toprakları terk edeceklerdi.

Asıl büyük amacı Anadolu'nun sahibi olmak ve bunun için Roma ile savaşmak için bir ordu kurmuş olan VI. Mithridates'ın ilk hedefi, Kappadokia Krallığı'ydı. Bu amacına uygun olarak Roma'nın müdahil olamadığı her fırsatta Kappadokia'ya girerek kısa aralıklarla yönetime hâkim oldu. Sulla komutasındaki bir ordu, ilk kez Roma yetkisinin bir simgesi olarak ortaya çıkıp, meşru kralı resmen tahta geçirdiğinde bile, daha Sulla arkasını bile dönmeden, VI. Mithridates yine aynı şeyi yapıyordu. Nitekim MÖ 93 tarihinde oğlunu tekrar Kappadokia tahtına oturttu. Ancak Romalı Sulla'nın müdahalesi ile bir sene sonra çekilmek zorunda kaldı. Nihayet Ariarathes IX, MÖ 87-86'daki I. Mithridates Savaşı'nda öldü. Kappadokia tahtı onun döneminde ve ondan sonra da MÖ 93-91-89-81 ve 67 tarihlerinde defalarca el değiştirdi.

¹¹¹ Mayor, *Mithridates*, s. 153

16-Ariobarzanes I Philoromaïos

(MÖ 96-62)

Karısı: Athenais

Oğlu: Ariobarzanes II

Oğlu: Ariobarzanes III

Oğlu: Ariarathes X

Kızı: Isias Philostorgos

Romalılar, Antiokhos'u yendikten sonra Asya'nın işlerini idare etmeye ve hem kabilelerle ve hem de krallarla dostluk kurmaya ve ittifaklar yapmaya başladılar. Roma Senatosu tarafından Kappadokia, Paflagonya ve Galatya'nın birer cumhuriyet olmalarını kararlaştırdı. Paflagonyalılar bu kararı sevinçle karşıladılar. İtiraz etmeden yerli prenslerinin idaresine girdiler. Kappadokia asilzadeleri ise bu türlü idareyi Roma'ya katılmanın bir parçası gibi gördüler ve Roma'ya bir heyet göndererek başlarına bir kral seçmelerine izin verilmesini istediler. Zira kraliyet hanedanı artık sona ermişti. Romalılar da bunlara kendi kanunlarıyla yaşama hakkını tanıdılar. Fakat elçiler bu bağımsızlıktan kurtarılmalari için yalvarmakla kalmayıp (Çünkü buna dayanamadıklarını söylüyorlardı.), ayrıca kendilerine bir kralın Roma tarafından atanmasını da rica ettiler. Senato üyeleri, herhangi bir toplumun özgürlükten bu kadar bıkkın olabileceğine şaşıyorlardı. Onlara oylamayla aralarından diledikleri bir kimseyi seçmelerine izin verdiler. Kappadokia'da seçim yapıldı. Eski Pers asilzadelerinden Ariobarzanes krallığa getirildi. Yukarıda bahsedildiği gibi bizzat Roma Praetoru Sulla tarafından tacı giydirildi.

Yeni kral "Philoromeus= **Roma dostu**" gibi manalı bir lakap alarak tahtına oturdu (MÖ 96). Bu arada Mithridates'ın adamı olan ve Ariarathes hanedanının son temsilcisi olan Ariarathes VI'nın katili olan Gordios'un Kappadokia'dan uzaklaştırılması ile Kappadokia kısa bir zaman da olsa rahat bir nefes almış oluyordu.

Fakat Mithridates Eupator, Roma'ya karşı direnç göstermemekle beraber Kappadokia üzerindeki arzularını başka bir yolla gerçekleştirmek istedi ve üç yıl kadar bekledikten sonra uygun bir ortamın geldiğine karar vererek kızı Kleopatra'nın kocası yani damadı Armenia Kralı Tigran'ı teşvik ve tahrik etti. O da Gordios'un rehberliğinde yeniden Kappadokia'ya girdi. Ariobarzanes, tahttan uzaklaştırıldı ve yerine Gordios naip olarak tahta oturtuldu (MÖ 95-94).

17- Sulla'nın Kappadokia'ya Gelişi

(MÖ 95-94)

Ancak Roma Senatosunun, Kilikia Eyaleti'ne atamış olduğu Lucius Cornelius Sulla'yı MÖ 95-94 yıllarında görevlendirmesi ile Kappadokia'ya yapılan sefer sonucunda Armenia birlikleri ve Gordios bölgeden kovulmuş, Ariobarzanes I Philoromaios Kappadokia tahtına tekrar oturtulmuştur. Sulla da Parthia ve Kappadokia Krallıkları'yla Euphrates Irmağı kıyısında bir anlaşma imzaladıktan sonra, Roma'ya döndü.

Roma ile büyük bir savaşı göze alacak kadar kararlı olan Pontus'un güçlü kralı Mithridates VI'nın Asya'daki genişleyen hâkimiyeti Roma'yı korkutuyor dikkat ve endişe ile onu izliyordu.

Bu sırada cesaretsiz ve zavallı bir adam olan Ariobarzan'ın, derhal değerli hediyelerle soluğu Roma'da alması ve yanında götürdüğü hazineyi Senatoda bol keseden dağıtması Roma'nın çabuk harekete geçmesine sebep oldu. Senato, Mithridates tehlikesini halletmek üzere Roma'daki iktidar yarışında iddiası olan acımasız ama zevk ve eğlenceye düşkün Roma'nın yeni praetoru¹²² Sulla'yı bir defa daha görevlendirdi.

Sulla, yaklaşık beş bin kişilik bir lejyonla Kiklia'daki korsanları bertaraf etmek üzere zaten Roma'dan o bölgeye gelmiş idi. Senatonun Kappadokia hakkındaki emrini öğrenince yolunu değiştirerek Kappadokia'ya yöneldi. Buralardan epeyce asker toplayarak güçlü bir ordu oluşturdu. Kilikya'dan Toroslar'ı aştı. Kappadokia'ya girdi. Mazaka'da bulunan Gordios ve genç Ariarates IX'un muhafızlarını bertaraf ederek onları Pontus'a dönmeye mecbur etti. Sonra da yeni Kral Ariobarzanes I'e tacını kendi elleri ile giydirdi.

Sulla, Gordios'un ve ardından Tigranes'in ordularını da yendikten sonra Fırat'a kadar dayandı. Roma ordusunun ilk defa Fırat'ta görülmesi ile tehlikenin önemini anlayan Pontus'unbüyük kralı Mithridates, telaşla Orobaz'ı elçi olarak Sulla'ya gönderdi. Sulla, kendisi yüksek bir tahtta otururken, elçi Orobaz ve Kappadokia Krallığı'na yeniden oturttuğu Ariobarzanes'i alçak

¹²² **Praetor**; Roma'da önceleri yürütme yetkisini elinde bulunduranların yerini alabilen iki yüksek devlet memurunun sıfatı idi. MÖ 5. yüzyılda yapılan anayasa reformu ile bunlara konsül denildi. Sulla Dönemi'nde sayıları sekize kadar çıkarıldı. Yüksek ücret alan praetorlar, hükümdar ve ailesini korumakla görevli bir alaya komuta ettikleri gibi mahkemelere de başkanlık ederlerdi.

tahtlarda oturarak kabul etti. Böylece Roma'nın üstünlüğünü göstermiş olmakta idi.

Böylece Pontus kralı, kendisini iyi temsil edemeyen elçisinin boynunu vurdursa bile Roma ile Pontus'un bu ilk karşılaşmasında sınır olarak Fırat Nehri'ni kabul etmek zorunda kalmış oldu.

Fakat Sulla Mazaka'dan ayrılır ayrılmaz Mithridates, yapacakları fetihlerde toprakların kendisine, esir, hayvan sürüsü ve menkul ganimetlerin Tigran'a ait olması hususunda Tigran'la anlaştı. Bu iki müttefik kral, Mitraos ve Baoas isimli iki generali bu işe seferber ederek Kappadokia'yı işgal ettiler. Mazaka tahtına Pont Kralı'nın Ariarthes IX Eusebeios Philopator isimli oğlunu tekrar çıkardılar (MÖ 91).

Ariobarzan'da üç yıl önceki gibi hazinelerini yüklenerek yeniden Roma'ya ricaya gitti. Senatörlere dağıtılan kıymetli hediyeler yine etkisini çabucak gösterdi. Roma Anadolu'daki bu duruma yeniden müdahaleye karar vererek Manius Akilius vazifelendirdi. Manius Akilius, tahtından kovularak İtalya'ya gelmiş bulunan Bitinya Kralı Nikomedes III ile Ariobarzan'ı birlikte yanına alarak Anadolu'ya geldi. Mithridates bu durum karşısında oğlunu geri çekti. Böylece her iki kral da tahtlarına yeniden kavuştular (MÖ 89).

Fakat Ariobarzanes'in tahtında kalabilmesi Roma'nın Pontus üzerindeki devamlı baskısına bağlı kalıyordu. Nitekim Ariobarzan, makamında daha bir sene oturamadan yine makamını kaybetmişti. Zira Mithridates, Roma'daki siyasi kargaşadan istifade ederek Anadolu'daki bütün İtalyan menşeli Romalıları temizleme kararı ile Romalılara karşı şiddetli bir mücadele başlatmıştı. Bu kararının alt yapısı da hazırды. Zira Tigran'ın askerlerinin yağmacılığı ve Ariobarzanes'in her seferinde halkı soyarak Roma'ya hediyeler götürmesinin yanında zaten Anadolu'da Romalı adı tiksinti ile anılmaktaydı. MÖ 88 tarihine gelindiğinde binlerce Romalı ailesi ve köleleri ile Anadolu şehirlerinin halkına karışarak ekonomik güç ve siyasi etkinlik kazanmışlardı. Gerek haraç, gerek vergi ve çoğu zaman da tefecilik yolu ile yerli halkı soyup soğana çevirmişlerdi. Roma'nın halktan aldığı haraçlar, aşar ve diğer vergiler Kappadokialıları adeta canlarından bezdirmişti. Malları ve canları emniyette değildi. Bu sebeplerden kudretli bir kurtarıcı aramaya başlamışlardı. Nitekim eski düşmanları Mithridates Eupator'u kurtarıcı gibi görmeye başladılar. Mithridates'in Roma'ya karşı başlattığı mücadele, Kappadokia'daki hem zenginleri ve hem de bir nevi

köle haline getirilmiş bulunan fakirleri kendisine çekmişti. Ayrıca eskiden beri bağlı oldukları Ahamanişlerden olması da bu duyguyu güçlendiriyordu.

Roma'ya karşı şartları ve siyasi alt yapıyı hazırlamış bulunan Mithridades, derhal harekete geçti. Zaten Roma'nın güçlü komutanı Sulla da MÖ 89 yılında, iç siyaset alanında kendi düşmanlarıyla karşılaşmak için Roma'ya dönmüştü. Odusunu ise üç bölgede bulunan generallere teslim etmişti. VI. Mithridates bundan yararlanarak, bir zafer alayı havasında sene sonunda, Efes'e yerleşip Roma'nın Küçük Asya'da bulunan eyaletlerini istila etti. Bütün Anadolu'yu Ege'ye kadar adeta silip süpürdü.

Bununla da yetinmeyerek daha ileri gitti ve Makedonya, Yunanistan ve tüm Trakya'yı ele geçirdi. Eşsiz bir zafer kazanmıştı ve bu sonuca en az düşmanları kadar kendi bile şaşırmıştı.¹¹³ Bergama'yı (Pergamon) kendisine başkent yaptı ve MÖ 88 yılını yeni bir tarih başlangıcı (Era) olarak kabul etti. Bu durumdayken zaferini perçinlemek üzere korkunç bir emir verdi. Bu gizli talimata göre eyaletlerdeki satrap ve yöneticiler, Roma kökenli, latince konuşan, toga giyen herkesin ayırım yapılmaksızın otuz gün sonra aynı saatte öldürülmesini sağlayacaklar ve mallarını kendisi ile paylaşacaklardı. Kararlaştırılan gün geldiğinde Anadolu'nun her yerinde Romalılara karşı etnik bir temizlik başladı.¹¹⁴ Katliamdan kurtulmak için Ephesos Artemis, Pergamon Asklepios, Tralleis Konkordia Tapınakları gibi birçok kutsal tapınağın sığınma alanlarına (asylon) sığınan insanları bile acımasızca katlettiler. Mithridates VI. Eupator Roma vatandaşlarını birçok kentte aynı anda katlettirdikten sonra, bu kentlerdeki yazılı belgelerden Roma'nın izlerini de sildirtmiştir.¹¹⁵ Bu katliam, "Ephesos Akşamı" adıyla tarihe geçmiştir.

Çağdaş tarihçilerden Cicero ve Appianus, Valerius Maximus, Memnon ve Plutarkhos'un bildirdiğine göre katledilen Romalı sayısı 80.000-150.000 civarındadır. **Bu arada esir ettiği Romalı Vali Aquilius'un boğazına eritilmiş altın akıttığı** rivayet edilir. Bu kıyımdan sadece 5/1 oranında Romalı kurtuldu. Bu suretle VI. Mithridates, bütün Küçük Asya halkını ölüm pahasına kendine bağlamıştı.

¹¹³ Adrienne Mayor, *Mithridates*, s. 196

MÖ 14 tarihinde Roma İmparatorluğu'nun ve vassal devletlerin nüfusunun 54 milyon olduğu tahmin edilmektedir.

¹¹⁴ Günaltay, s. 355

¹¹⁵ Cicero, Flacco: XXV, s. 60

Bu katliamın arkasından güçlü ordusu ile bütün Anadolu’yu etkisi altına aldığı gibi Anadolu’da bulunan Pontus’un bu hâkimiyeti sırasında Mithridates’in oğlu Ariarathes IX kumandasındaki kuvvetler de Kappadokia’yı yeniden istila ettiler (MÖ 88). Ariobarzan da bir defa daha zengin hediyelerle Roma’nın yolunu tuttu. Bu karışıklıklar sırasında Pontus Kralı’nın oğlu IX. Ariarathes ise daha 21 yaşında iken gittiği Yunanistan’da öldü.

Mithridates’in yaptırttığı bu soykırım ile beraber Ege kıyıları ve hatta Yunanistan’ı ele geçirmesi o zamana kadar yenilmez ve başedilemez zannedilen Roma emperyalizmini çok büyük oranda sarsmıştı. Hatta Hellen kentleri Pontus Kralı Mithridates VI. Eupator Dionysos’un bu zaferini Anadolu’daki Roma emperyalizminin sömürsünden kurtulmuş olmanın verdiği sevinçle karşıladılar ve onu “Anadolu’nun kurtarıcısı”, “Büyük Baba” ve “Yeni Dionysos” gibi unvanlarla selamladılar. Muhakkak ki bu olaylar Roma’nın Kartaca’daki Hannibal’dan sonra yaşadığı en büyük darbe idi.

Mithridates, Anadolu’da ele geçirdiği toprakları sadece işgalle kalmamış, tamamını Pers yönetim sistemine göre organize etmiştir. Anadolu’yu bölgesel yönetim birimlerine, yani satraplıklara ayırmış ve idareyi generallerine vermiştir. Kentlerin yönetim şekline karışmamış, ancak kendisine karşı direnen kentleri gözaltında tutmak üzere, ya Pontus garnizonu bırakmış, ya da başlarına güvendiği bir tiran atamıştır. Ayrıca, Kappadokia Krallığı’nı oğlu Ariarathes Eusebeios Philopator’a, Pontus Krallığı’nı ise, başkenti Sinope’yle birlikte, kral yardımcısı olarak görevlendirdiği kendiyile adaş oğlu Mithridates emrine vermiştir.¹¹⁶ Kendisi ise, Bithynia ile birlikte Anadolu’nun geri kalanını ele geçirdikten sonra Pergamon’u, krallığının yeni başkenti ilan etmiştir.¹¹⁷

Roma Senatosu, bu şok, korku ve öfke ile Mithridates’i Roma’nın en tehlikeli düşmanı ilan etti ve onu bulup yok etmesi için acımasız General Sulla’ya tam yetki vererek gönderdi. Roma orduları kumandanı olan ve MÖ 88 yılında Roma Senatosu tarafından Konsül seçilen Sulla da, beş lejyonla karada ve denizde yaptığı birçok savaşta Pontus ordusunu yenerek onları takriben iki seneden beri hâkim oldukları önce Atina ve Yunanistan’dan uzaklaştırmaya muvaffak oldu. Sonra da Mithridates’i barışa mecbur bırakarak Roma’yı bu zilletten bir ölçüde kurtarmış oldu.

¹¹⁶ Özsait, s. 308

¹¹⁷ Arslan, s. 156

Bu savaştan hemen sonra Sulla ile Pontus ordusu kumandanı General Archeleos arasında Dardanos Antlaşması yapıldı. MÖ 85 yılının sonlarına doğru Mithridates ile Sulla, adı geçen antlaşmayı yürürlüğe koymak üzere bir araya geldiler. Mithridates ilk sözü alarak; kendisinin ve babasının geçmişte Roma'nın yakın dostları olduğuna işaret etti ve devamla: “Fakat Romalı elçiler, valiler ve generaller bu savaşı sadece çoğu Romalının kötü alışkanlığı olan açgözlülükleri yüzünden başlattı. Phrygia ile Kappadokia'yı benden alarak haksızlık ettiler ve Nikomedes'i krallığıma saldırmaları için kışkırttılar. O zamandan beri yaptığım her şey kendimi savunmak içindi ve zorunluydu.”

Sulla “Zeki bir hatip olduğumu biliyorum. Her zaman suçlarını haklı çıkarıyorsun. Kappadokia ve Phrygia üzerinde hiçbir hakkın yok. Nikomedes sana saldırdı çünkü onu öldürmek için Aleksandros adında bir suikastçı gönderdin ve rakibi Sokrates Khrestos'u silahlandırıdın. Bütün dünyayı yönetebileceğini düşünerek bu savaşı uzun zamandan beri planladın. Büyük bir ordu ve donanma kurdun. Biz İtalya'daki isyanları bastırmaya çalışırken sen Asia eyaletimizi işgal ettin. Kölelerimizi serbest bıraktın. Borçlarını sildin. Galatia prenslerini zehirledin. Asia eyaletindeki anneler, bebekler de dahil İtalyan kanı taşıyan bütün sakinleri doğradın ya da boğdun (MÖ 88 olayları kastediliyor). Tapınaklara sığınan kurbanları bile affetmedin. Bu ne zalimlik, ne saygısızlık, ne sonu gelmez öfkeymiş Roma'ya karşı beslediğin.” diye çok sert bir cevap verdi. İki ordunun ileri gelenleri huzurunda yapılan bu karşılıklı konuşmalardan sonra iki taraf ta yumuşayarak birbirlerini öptüler. Bu öpücüğün nasıl olduğunu bilmiyoruz.¹¹⁸

Yapılan bu Dardanos Barışına göre: Mithridates Bithynia, Kappadokia ve Paphlagonia'dan çekilme sözü verdi. Kappadokia'da Ariobarzanes'in tahtına geri dönmesine izin verecekti. Mithridates, “Şehinşah” (Krallar Kralı) unvanını artık kullanmayacaktı. Ordusundaki Romalı kaçakları ve eski köleleri iade edecekti. Sulla'nın talep ettiği 2000 talenti derhal ödedi. Ayrıca yüz yetmiş gemiden yetmişini ve kendi seksen bin kişilik ordusundan beş yüz okçuyu Romalılara vermiş oldu. Ancak bu barış anlaşmasına rağmen MÖ 88 tarihinde Mithridates'in ordularının Anadolu'da İtalyan'lara karşı yaptığı katliamı unutmayan Roma senatosu, Dardanos Barış'ını asla tanımadı.

¹¹⁸ Romalılar kutlamaları yanaktan öperek yaparken, Persler'de kutlamalar eşit statüde olanlar dudaktan, ast seviyede olanları da üstleri yanaklarından öperlerdi.

Bu antlaşmadan sonra yeniden tahtına kavuşan Ariobarzanes (MÖ 85 sonları) Kappadokia tahtında ancak iki sene oturabildi. Çünkü Roma'ya karşı yenilmiş ve küçük düşmüş olan Pontus Kralı Mithridates önce nelerde hata yaptığının bir muhasebesini yaptı. Sonra da kendisine ihanet edenleri ayıklayarak ordusuna yeni bir düzen verdi. Bu arada en yakın adamı ve ordularının kumandanı Archeleos'tan da şüphelenince Archeleos, can korkusu ile Roma tarafına geçti.¹¹⁹

Mithridates, Dardanos antlaşmasını Roma senatosunun onaylamamasını bahane ederek Kappadokia'nın tamamını Ariobarzanes'e vermekten vazgeçti. Halk kendisini seviyordu ve o da Kappadokia'yı her zaman krallığının bir parçası olarak görmüştü.

Mithridates'in bu tavrı üzerine MÖ 83 yazında, Romalı kumandan Murena, savaş ilan etmeksizin Batı Kappadokia'nın içlerine doğru ilerledi ve Mithridates'in içinde çok saygıdeğer ve zengin bir tapınağın bulunduğu Kappadokia Komana'sındaki (Şar) garnizonuna yıldırım bir taarruz düzenlediğinde orada Mithridates'in atlı birliklerinden bir kısmını öldürdü...¹²⁰

Agamemnon'un soyundan gelenler tarafından Troia Savaşı'ndan sonra kurulduğu söylenen bu büyük kutsal şehirde, Pontus Komana'sındaki (Gümenek) gibi inanılmaz derecede zengin bir Aşk Tapınağı vardı. Tapınakta arkaik bir Artemis heykeli bulunuyordu. Rivayete göre Agamemnon, kızı İphigeneia'yı Artemis'e kurban etmişti; İphigeneia'nın kılıcı Komana'da sergilenen kutsal emanetlerden biriydi.

Süvarilerinden çoğunun Murena'nın saldırısında öldürülmesi sebebi ile gafil avlanmış ve Archeleos'un ihanetine öfkelenmiş olan Mithridates, yine de savaşı kızıştırmaktan titizlikle kaçındı. Murena'ya elçiler göndererek antlaşmayı bozduğu için onu protesto etti. Murena'dan aldığı alaycı karşılık şöyleydi: "Antlaşma mı? (Dardanos Antlaşması) Ne Antlaşması? Ben yazılı bir antlaşma görmedim?" Murena, Aşk Tapınağı'nın tüm parasını ve mabedi süsleyen her şeyi çaldıktan sonra kışlık karargâhını Kappadokia'da kurdu.

Murena, bahar aylarında Halys'i (Kızılırmak) geçerek Mithridates'in topraklarına girdi. O yıl sonuna kadar Murena'nın lejyonları Pontus'ta dört yüz civarında köy ve yerleşim yerine akınlar düzenleyerek arabalar

¹¹⁹ Archeleos'un torununun oğlu daha sonraki yıllarda MÖ 36 yılında Archelaus Philopatris ismi ile Kappadokia kralı olacaktır.

¹²⁰ Mutlu, *Tanrıça Ma....* Phaselis, cilt II (2016) s. 312

dolusu ganimet topladılar. Murena bu soygundan sonra Roma kontrolündeki Galatia'ya geçti.

Barış ve medeniyet sembolü olduğunu iddia eden Roma'nın savaş anlayışı tam bir gaddarlık ve ahlaksızlık örneği idi. Lejyon askerleri aldıkları emirleri uygulayarak savaşın bitiminde yağmaya başlamadan önce yaşayan herkesi zorunda idiler. Roma ordusunun kazandığı her savaşın sonunda yanan savaş alanları, harap edilmiş şehirler, kılıçtan geçirilmiş erkek, kadın ve çocuklarla dolu sokaklar bırakılıyordu. Hatta köpekler, koyunlar ve inekler bile paramparça edilirdi.¹²¹

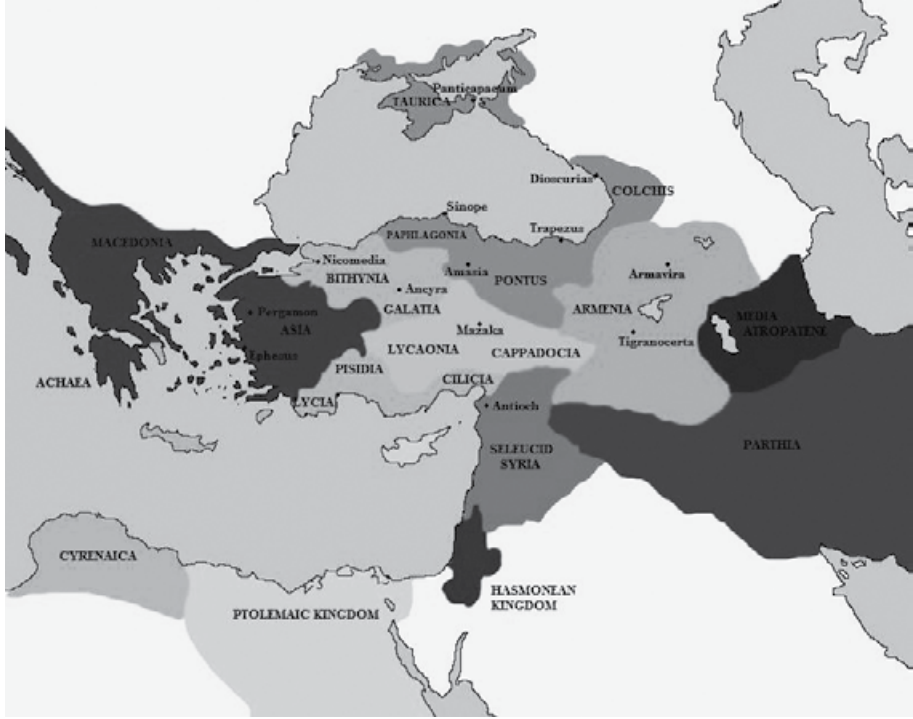
Bu soygunlara hiç müdahale etmeyen Mithridates, gerilim politikasını ve devlet adamlığı siyasetini sürdürerek savaşı kızıştırmaktan yine kaçındı. Senato'ya ve Sulla'ya başvurmak ve Murena'nın Dardanos Barışı'nın şartlarını bozduğuna dair resmi şikâyetle bulunmak üzere Roma'ya bir heyet gönderdi. Murena'nın gayri resmî saldırısına tepki göstermeden önce Roma'nın cevabını bekleyecekti. Fakat barış yazılı olarak yapılmadığı ve Sulla da öldüğü için eli boş döndü. Bu sırada Kappadokialı eski dostu Gordios¹²², general olarak hain Archeleos'un yerini aldı. Mithridates'in ordu kumandanı oldu.

Roma Senatosu MÖ 81 yılında Anadolu'ya bir müfettiş gönderdi ise de yazılı bir geri çekilme emri göndermedi. Bu durumda sabrı tükenen Mithridates, Gordios'la beraber hızla topladığı ordusu ile Kızılırmak'ın diğer yakasında Murena'nın iki lejyonunun karşısında konuşlandı. Burada Mithridates, Romalıları kesin bir mağlubiyete uğrattı.

Kurnaz Murena ve adamları yolu olmayan bir güzergâhı kullanarak dağların üzerinden batıya kaçtı. Mithridates ve Gordios, Murena'nın garnizonlarından geri kalanları da Kappadokia'dan çıkardılar. Bütün ülke Mithridates'i kurtarıcı olarak karşıladı. Murena'ya karşı kazanılan parlak zafer çok ihtiyaç duyulan iyi haber etkisi yaptı. Zayıflayan halk desteği geri geldi Mithridates Eupator, yine saldırgan Romalılar karşısında halkın kurtarıcı kralı olarak selamlandı. Zira O hâlâ aç kurtları sürüp çıkartan "iyi babaydı".

¹²¹ Adrienne Mayor, *Mithridates*, s. 39

¹²² Kappadokialı bir soylu olan ve Mithridates'in en sadık adamı olarak yıllarca ona hizmet eden Gordios, bir müddet sonra taşlı bir arazide atından kolunun üzerine düşer. Köprücük kemiği bir kamyş gibi derisinin içinden çıkıp şahdamarını deler ve acılar içinde orada ölür.

MÖ 77-69 tarihlerinde Küçükasya ve siyasi yapılanma

Sulla, Murena'yı ağır cezayla tehdit etmesi için katı bir tribünus¹²³ olan Gabinius'u gönderdi. Sulla'nın ara bulucusu Gabinius, Kappadokia'da tahtı yine sallanmaya başlayan Ariobarzanes'le Mithridates arasında da bir görüşme ayarladı. Kendisine yapılmış haksızlıktan dolayı duyduğu öfke ve askeri üstünlüğünden gelen konumuyla Mithridates şartlarını hazırladı.

¹²³ Tribünus Plebis'lik (halk temsilciliği), Plebler tarafından seçilen ve Roma'da onun menfaatlerini koruyan kurumdur. Tribünus Plebisler Concilium Plebis adı verilen Pleb Meclisi tarafından seçilmekteydi. Görevleri Pleb sınıfını temsil ve menfaatlerini korumaktı. Devlet işlerine doğrudan doğruya karışmazlar, İmperiumları olmadığından orduya kumanda edip halk meclislerini davet edemezler, fakat diğer Magistraların ve Senatusun faaliyetlerine karşı veto ve yasaklama hakkını kullanarak veto edebilir ve emirlerin yürütmesini durdurabilirlerdi. Tribünus Plebis, veto yetkisini Roma şehri ile şehrin bin adım çevresini kapsayacak bir alan içinde kullanabilirdi. Tribünus Plebislerin dokunulmazlık ve kutsallığı vardı ve Pleblerin arzu ve şikâyetlerini dinleyebilmek için bir senelik görevi sırasında, Roma'dan dışarı çıkamaz, evlerinin kapısını gece gündüz açık tutarlardı.

Mithridates, adı geçen şartlarını hazırlarken eski çağda sıkça uygulanan “Taraflar arasında ittifak kurmak amacıyla nişan yapma geleneğine” başvurdu. Bu gelenek, her iki tarafın akrabalık ilişkilerinin başlamasına katkı sağlarken savaşların ve düşmanlıkların dostluğa dönüştürülmesi için de önemli bir adım oluyordu. Her ne kadar, nişan yapma geleneği, tarafların karşılıklı olarak yönetimlerine müdahalede bulunmalarını engelleyecek güce sahip olmasa da.

Böylece Kappadokia Krallığı’nda ilk nişan yapma geleneği, VI. Mithridates ile gerçekleştirilmiştir. Romalı Lucius Cornelius Sulla’nın Roma ve Pontus arasında MÖ 83-81 yıllarında ikinci defa yapılan Mithridates-Roma Savaşı’nı sona erdirip kalıcı barışı sağlamak için Küçük Asya’ya gönderdiği askeri tribunlarından Aulus Gabinius, VI. Mithridates ile görüşmüş ve Pontus Kralı ile Roma’nın Vassal Kralı I. Ariobarzanes’i barıştırmak için girişimlerde bulunmuştur. Sonuç olarak, VI. Mithridates tarafından tahtından uzaklaştırılan I. Ariobarzanes, tekrar tahtına kavuşmuş ve egemenliği yeniden tescil edilmiştir. Gabinius öncülüğünde başlayan görüşmeleri değerlendiren VI. Mithridates, Kappadokia ile siyasi ilişkilerini güçlendirmek ve Roma’ya karşı nüfuz elde etmek amacıyla karısı Monime’den olan dört yaşındaki, küçük kızı Athenais’i I. Ariobarzanes’in oğlu ile nişanlamıştır. Bu sayede, VI. Mithridates, Halys Irmağı’nın (Kızılırmak) her iki tarafında toprak elde etmiş ve Kappadokia’nın bazı bölümlerinin yönetimini yani ittifakın bir parçası olarak sadece batı Kappadokia’yı değil, aynı zamanda Orta Kappadokia’nın büyük bir bölümünü de elinde tutma şartı gerçekleştirmiştir. Kral, görünüşte nişan yapma geleneği ile barışı ve dostluğu tesis ettiğini beyan etse de Kappadokia Krallığı’nın coğrafi ve stratejik konumu üzerinde nüfuz oluşturduğu ve siyasi avantaj sağladığı kesindir. Yani kralın, söz konusu krallık üzerindeki hâkimiyet politikasının değişmediğini, krallığın yöneticilerine tekrar müdahalede bulunabileceğini ve Roma’ya karşı önemli bir güç kazandığını söylemek mümkündür.

Bu durumda Mithridates, bölgede bütün kartları elinde toplamış, istikrarı sağlamaktan umudunu kesen Gabinius ise Ariobarzanes’in koşullarını kabul etmek zorunda kalmıştır.

Mithridates Murena’ya karşı kazandığı bu siyasi zaferini Zeus Mithras’a şükranlarını sunmak için yaptığı ağırbaşlı bir törenle, dağ zirvesindeki bir ateş ayiniyle kutlamıştır.

Böylece tahtından uzaklaştırılan Ariobarzanes bu defa da Roma'lı Mure-naile Mithridates arasındaki siyasi denge sayesinde yeniden tahtına oturmuştu.¹²⁴ Fakat bu zaferle yetinmeyen ve istila arzularından hiç vazgeçmeyen Mithridates, Armenia Kralı Tigranes'i (Ermenicede Digranes) güçlü bir ordu ile MÖ 77 yılında Kappadokia'ya göndererek başkent Mazaka'yı ele geçirtti. Mithridates'le çok önceden MÖ 95'te yaptığı antlaşmanın şartlarına göre Kappadokia'nın toprakları Pontus'a kalırken, Tigranes bütün ganimetleri ve esirleri alacaktı. Armenia Kralı Tigranes II Megas, büyük bir orduyla Kappadokia'yı yağmaladı. Esir edilen 300000 civarında Kappadokialı erkek, kadın ve çocuğu "*Armenia'nın Tacı*", daha sonra ise, *Tigranokerta* (Tigranes'in Kenti) olarak adlandırılan başkentine göç etmeye zorladı. Onlara zarar verilmedi ve aileleri dağıtılmadı; hatta bazı özel eşya ve hayvanlarını yanlarına almalarına izin verildi. Bu insan kalabalığı, Tigranes'in Dicle üzerindeki muhteşem yeni şehrine yerleştirilmek üzere güneye götürüldü. Kral ayrıca Klikia'dan Grekler, Filistin'den Yahudiler ve göçer Araplar olmak üzere 12 kentin halkını Tigranokerta (Meyyafarikin-Silvan) şehrine göçe mecbur etti.¹²⁵

Bu sırada Roma'da consul bulunan L. Lucullus, Pontos Kralı'na karşı yapılacak savaşın komutanı olarak atandı. Lucullus uyguladığı strateji ile Küçük Asya'da Mithradates'in ordusunu adım adım takip etmiş, karada ve denizde bazı başarılar sağlamıştır. MÖ 70-69 kışını geçirdiği Asia eyaletinde savaşlar sırasında şehirlerin bozulan ekonomik durumlarını düzeltmek için çalışmalar yapmıştır. MÖ 69 baharında, tekrar Pontos Krallığı topraklarına saldıran Lucullus, Mithradates'i kesin bir yenilgiye uğratmadığı gibi, Asia Eyaletine uyguladığı ekonomik tedbirler sebebi ile, Küçük Asya'da yararları zedelenen birçok aristokratın düşmanlığını da kazanmıştı. Bu kişiler, Roma'da L. Lucullus aleyhine etkin rol oynadılar ve onun görevden alınmasını sağladılar. Roma'da kendine bir geçit töreni yaptıran Lucullus bundan sonraki hayatını sanatla uğraşarak lüks içinde geçirdi.

Ancak MÖ 69 tarihinde General Lucullus'un, Tigranes'i yenerek Tigranokerta'yı ele geçirmesi ile Mazaka halkı anavatanlarına sevinçle dönmüş oldular. Ariobarzanes de bir kere daha tahtına kavuşmuş oldu. Fakat bu şahsiyetsiz ve şanssızkrallın çilesi henüz bitmemişti. MÖ 68 yılında Roma ordusunda ayaklanma çıkınca Lucullus'un, harekâtı kısa keserek

¹²⁴ Baydur, s. 97 / II. Dikran'ın Roma ile yaptığı savaşları kaybetmesi ile başkenti Tigranokerta tamamen tahrip edilmiş ve Romalılarla imzaladıkları bir anlaşma (MÖ 66) sonucu FıratNehri Roma Cumhuriyeti ile Part Devleti'nin sınırı olmuştur.

¹²⁵ Adrienne Mayor, *Mithridates*, s. 293

Roma'ya dönmesini fırsat bilen Pontus Kralı Mithridates ile Tigranes, MÖ 67 yazında Kappadokia'ya girerek bölgeyi talan ettiler. Kappadokia Kralı Ariobarzanes I ise, altıncı kez krallığından kaçarak Romalılara sığınmak zorunda kaldı.

Ancak o sıralarda yani MÖ 67 yazında Mithridates Kappadokia'dayken Armenia Kralı II. Tigranes en küçük oğlu Tigranes Armenia'da ona karşı ayaklanmış, başarısız olunca da kayın babası Parth Kralı'nın topraklarına sığınmıştı. Bu sebeple Armenia Kralı II. Tigranes, bu işte genç Tigranes'in dedesi Mithridates'in parmağı olduğunu hissederek ona karşı tavır aldı. Bu da Pont- Armenia ittifakının sonu demekti.

Bu esnada Küçük Asya'da yeni ve önemli bir mesele vardı. Bu da ve Roma'nın Akdeniz bağlantısına büyük zarar veren Kilikia korsanlarıydı. İşte adı, Pompeus olan kişiyi ön plana çıkartan olay bu oldu. Pompeus sefere çıktı ve üç ay gibi kısa bir sürede 40 günde 20 lejyon asker ve 500 gemiyle korsanları Kilikya sahiline kadar sürüp Korakesion'da (Alanya) yenilgiye uğrattı. Akdeniz'deki korsan faaliyetlerine son verdi. Kısa sürede kazandığı bu başarı sebebiyle adı, Lucullus'un bıraktığı komutanlık için konuşulmaya başladı. Ve nihayet Küçük Asia'daki Roma birliklerinin komutasına Akdeniz'de korsanlara karşı başarı sağlayan Pompeius atandı (MÖ 66). Artık Roma için hem VI. Mithridates ile hem de Tigranes ile hesaplaşma zamanı gelmişti.

Lucullus'tan¹²⁶ bu görevi devralan Gnaeus Pompeius Magnus, hiç vakit kaybetmeden Roma'nın düşmanı VI. Mithridates'e karşı amansız bir savaşa girdi. MÖ 66 yılında Nikopolis (Zafer Kenti-Şebinkarahisar) olarak adlandırıldığı kentte, Mithradates'in ordusunu tamamen yok etti. Mithradates, Bosporos Krallığı'na sığındı.

Ordusu ile yeni aldığı yerlerde Suriye ve Anadolu'da 39 civarında birçok yeni şehir kurarak, o ana kadar hiçbir Roma kumandanının yapmaya cesaret edemediği büyük işlere girişti. Mithridates savaşları sırasında tamamen tahrip olan Mazaka'yı yeniden onardı. İmparatorların arzusuna bağlı olarak, şehirler eski otonom yapılarını koruyabiliyor veya onlara bağımsızlık verilebiliyordu. Bu statü Eusebia'ya da tanınmıştı. Kappadokia Roma'nın bağımsızlık teklifini garip bir şekilde çevirmesine rağmen Nerva'nın port-

¹²⁶ Lucius Licinius Lucullus (MÖ 117-58), Roma'ya döndükten sonra orada çok şatavatlı ve lüks içinde hayatını sürdürdü. Lüks kelimesi onun adından kaynaklanmıştır.

resinin olduğu bir sikke üzerinde “halkın özgürlüğü” yazması bu şehirde yasama yapma ve uygulama yetkisinin olduğunu gösterir. Eusebia kenti de diğer Kappadokia kentleri gibi strategia sistemine dayanan Kappadokia yönetim sisteminin bir parçası değildi. Fakat yine de merkezî yönetimin kentin bağımsızlığı üzerinde kısıtlamaları vardı. Çünkü kentte bulunan yazıta göre, Mazaka yöneticisi kralın memuruydu ve şehirden sorumlu idi. Diğer yönetici ise Mazaka’da bir yeri bulunan ve Kappadokia’daki şehirlerin ekonomik durumlarından sorumlu kişiydi. Buradaki görevlilerin unvanlarından yola çıkarak Mazaka’da Helenistik krallıklardaki yönetim tarzının geçerli olduğu anlaşılmaktadır.¹²⁷

Asia Minör’de idarî birtakım düzenlemelerde de bulundu. Zile şehri, Zélitide sahasının yönetim merkeziydi. Pompée buraya birtakım kasabayı da ekleyerek şehir unvanını verdi. Bitinya-Pontos çifte eyaletini kurdu. Galat Prensi Deitaros’a bazı toprakları bağlayarak kral unvanını verdi. Ariobarzanes’in Kappadokia Krallığı’nı Roma adına tanıdı. MÖ 64’de güneye inen Pompeius, Lucullus tarafından yeni bir statüye kavuşturulan Suriye’de Seleukosların son kralı Antiokhes’i görevinden uzaklaştırdı ve bütün Suriye’yi Roma’ya bağlı Suriye Eyaleti’ni haline getirdi (MÖ 63). Filistin’i de Roma’ya vergi veren bölgeler arasına sokarak, Roma’nın sınırlarını Mısır kapılarına kadar genişletmiş oldu. II. Farnakes’i Kırım ve çevresine kral yaparak, Roma’nın hâkimiyetinin bu bölgede de yayılmasını sağladı (MÖ 63). Böylece Pompeius, kısa bir sürede doğuda Roma sınırlarını Euphrates’e kadar genişletmiş oldu. Anadolu’daki düzenlemeler, Pompeius’un Amisos’ta (Samsun) yaptığı hükümdarlar toplantısında kabul edildi. Yenilen hükümdarlarla ilgili kararların verilmesi ve yeni eyaletlerin kurulması veya düzenlenmesi aslında Roma Senatosu’nun göreviydi. Senato, Pompeius’un bütün kararlarını onayladı.

Pompeius’un bu uygulamalarına karşı harekete geçen Mithradates, Kırım yarımadasında Roma idaresinden memnun olmayan kavimlerden toplayacağı ordularla Kuzey İtalya’ya saldırmak planları yaptı ise de onun bu büyük teşebbüsü, bu bölgede bulunan Grek şehirlerince benimsenmedi. Hatta kendisine bizzat oğlu Farnakes’in bile karşı çıkması üzerine Pontus’un büyük kralı sükûtu hayale uğrayarak ülkesini terk etti ve MÖ 63 yılında

¹²⁷ Koyuncu Cemil, *Eski Yunan ve Roma Dönemi’nde Kappadokia Bölgesi*, Doktora Tezi, T. C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Ankara 2015

Komana AE 14 mm. 3, 23 mm. Ön Yüzü: Sağa bakan Zeus büstü/
Arka Yüzü: Sola gitmekte olan arslan, Altta: KO (Komana)

intihar ederek yaşamını sona erdirdi. Pontus da Roma'ya bağlı bir krallık haline gelmiş oldu.

Bu arada Pompeius, Roma Cumhuriyeti'nin sonraki yıllarda da takip edeceği egemenlik politikasının temellerini atmaya başlamıştı. Pompeius'un temelini attığı bu politikasının üç unsuru vardı ve bunlardan birisini Hellenizasyon (ya da kentleşme) oluştuyordu. İkincisi bağımlı krallar ve üçüncüsü eyaletlerdi. İlk ikisinin Anadolu'daki ilk uygulamasını kelimenintam anlamıyla başlatan Pompeius olmuştu. Çünkü Pompeius, kendinden önceki Romalı generallerden hiçbirinin yapmaya cesaret edemediği; Anadolu'da sonuna "polis" eki almış olan kentler kurmuş, krallara taç giydirmiş, krallar bile tayin etmişti.

Pompeius, MÖ 65/4 tarihinde Amisos'ta (Samsun) yaptığı hükümdarlar toplantısında Anadolu'daki devletlerin sınırları ve Roma ile ilişkilerini yeniden düzenledi. Pontus Krallığı'na sınır oluşturan Fırat Nehri'ne, Roma'yla dostluk içinde olan tampon ülkeler üzerinden ulaşılacaktı. Bu ülkeler arasında Armenia, Sophene, Gordyene ve Osrhoene Krallıkları vardı.

Kommagene Krallığı da iç ilişkilerinde serbest, ama diğer bütün konularda Roma'ya bağlıydı. Anadolu'nun ortasındaki Kappadokia Krallığı, hükümdarı Ariobarzanes'le ayakta kalmayı başardı. Galatya Kralı Deiotarus, artık yalnızca Galatya'yı değil, eskiden Pontus Krallığı'nın elinde

olan doğu bölgesini de yönetiyordu. Kilikya'daki Hierapolis-Kastabola'yı yöneten Tarkondimotos gibi kent beylerinin bazıları hükümdarlıklarını koruyabildiler. Paflagonya'dan kalan bölgeler Attalos ve Pylaimenes gibi yerel krallar arasında paylaşıldı. Sophene ve Gordyene şehirlerinin dışındaki bütün Armenia ülkesini işgal etti.

Kappadokia'nın en önemli kentlerinden biri olan Komana'da (Şar) Tanrıça Ma için kurulan tapınak devletine de serbestlik tanındı. Bu siyasi serbestlikten sonra Zeus kültürünün hâkim olduğu Komana Devleti'nin kendi parasını bastırdığı anlaşılmaktadır.

Likya birliğine dâhil olan kentlerle Karadeniz sahilindeki Sinope (Sinop) ve Amisos (Samsun) gibi Grek kentleri de eski hukuk düzenlerini ve özerkliklerinin büyük bölümünü devam ettirebildiler. Kilikya ve Asya Eyaletlerinin kurulmasından sonra Bitinya-Pontus adıyla bir eyaletin kurulması dikkat çekicidir.

Bu suretle Romalılar, artık Anadolu'nun Batı, Güney ve Bitinya-Pontus Eyaleti ile Kuzey sahillerini yönetiyordu. Pompeius, kendi gücünü pekiştirmek amacıyla Anadolu'nun yeniden düzenlenmesine girişti. Latince resmi dil oldu, fakat Grekçe insanlar arasında anlaşma dili olmaya devam etti, yani Zeus adının, Jupiter olarak değiştirilmesine gerek duyulmadı. Yenilen hükümdarlarla ilgili kararların verilmesi ve yeni eyaletlerin kurulması veya düzenlenmesi aslında Roma Senatosu'nun göreviydi. Ama yine de senato, Pompeius'un bütün kararlarını onayladı.

Böylece son bir defa daha tahtına kavuşan Ariobarzanes I, üç sene kadar daha ülkede kral olarak kalabildi.

Ariobarzanes I, hiçbir hayrı ve otoritesi olmadan yedi defa çıkıp yedi defa inerek krallık yaptığı otuz üç sene içinde sadece on yedi sene fiilen krallık yapabilmiş ve MÖ 63 tarihinde kendi isteği ile krallığı oğluna bırakmıştır. Romalı Pompeius'un huzurunda yapılan tahtın ve tacın devir-teslimi sırasında I. Ariobarzanes'in çok keyifli olduğu ve yeni Kral II. Ariobarzanes'in ise babasının tacını hak etmeden aldığından olsa gerek çok üzgün olduğu kaynaklarda belirtilmiştir.¹²⁸ Bir sene sonra da yorgun vücudu toprağa kavuştu (MÖ 62).

¹²⁸ Tekin Oğuz, age. s. 208

Böylece Kappadokia Krallığı'nda kendisi ile MÖ 96 yılında başlayan Ariobarzanes hanedanı, kendisinin krallıktan ayrıldığı MÖ 63 yılından sonra üç oğlunun sıra ile krallık yapmalarıyla MÖ 36 yılına kadar 27 yıl daha devam edecektir.

18- Ariobarzanes II Philopataros

(MÖ 63-52)

Babası: Ariobarzanes I

Kardeşi: Ariobarzanes III

Kardeşi: Ariarathes X

Annesi: Athenais (Mithridates VI nin kızı)

Ariobarzanes I'in oğludur. Babasının kendi lehine tahttan vazgeçmesine rağmen onun inişli çıkışlı siyasi macerasına ve çektiği çilelere çok üzülererek olan sevgisini göstermek üzere Philopataros (babasını seven) unvanını almıştır. Bu kral tahta geçtiğinde Roma'da cumhuriyet yıkılmak üzere idi. Julius Caesar (Sezar), Pompeius, Markus Antonius ve Sulla gibi ileri gelen Romalı soylular arasında amansız bir iktidar mücadelesi devam etmekte idi. Roma'ya bağlı krallıkların bu iç mücadelede mutlaka bir tarafı tutmaları gerekiyordu. Ariobarzanes de bu kargaşa içinde ne tarafı tutacağını hesaplayamadan bir o tarafa bir bu tarafa yalpalayıp, nihayet istikbalini Caesar'a (Sezar) bağladı. Bu sayede topraklarını bir nebze genişletebildi. Pontus Kralı Mithridates VI ile iyi geçinmek ihtiyacıyla onun kızı Athenais ile evlenerek akrabalık kurdu. On sene iktidarda kaldığı halde ülkenin bozulmuş ekonomisini düzeltemediği gibi, büyük oranda borca batılması halkın hoşnutsuzluğuna sebep oldu. Buna benzer sebeplerle Ciceron'un Klikia Prokonsülü (valisi) olmasından kısa bir süre önce öldürülmüştür (MÖ 52).

Sikkeleri gayet nadir olup, genellikle krallığın 7. (Z) ve 8. (H) yılı tarihlidir. Gümüş drahmilerinin bir yüzünde; Ariobarzanes II'nin sağa dönük diademli başı, diğer yüzünde; Athena ayakta sağa dönük, sol elini mızrak ve kalkanına dayamış, sağ elini ileriye uzatmış Nike'yi tutmakta, Nike ise yine sağa dönük vaziyette, elinde çelenk tutmakta olarak tasvir edilmiştir. Athena'nın etrafında Grek alfabesi ile sağda: Basileus, solda Ariobarzanes, altta: Philopataros yazılıdır.

Komana (Şar) Tapınağı

19- Ariobarzanes III Eusebeios Philoromaïos

(MÖ 52-42)

Babası: Ariobarzanes I

Kardeşi: Ariobarzanes II

Kardeşi: Ariarathes X

Ariobarzanes II'nin yerine kardeşi, Ariobarzanes III, "Eusebeios Philoromaïos" (Roma'yı Seven) unvanı ile tahta çıkarıldı. Bu kral, Julius Caesar (Sezar) ile Pompeius arasındaki mücadelede Pompeius tarafını tuttu ise de MÖ 47 senesi haziranı başlarında Anadolu'da bir takım düzenlemeler yapmak üzere deniz yoluyla sefere çıkan Caesar (Sezar), Tarsus üzerinden Kappadokia topraklarına girdi. Antik yazarlarca; "Caesar'ın Kappadokia'da iki günlük hızlı yürüyüş ile Mazaka'ya gelip burada iki gün kaldığı, Ariobarzanes III'ü bağışladığı ve her ikisi de Roma'ya içten bağlı kişiler olan Kappadokia Kralı Ariobarzanes III ile kardeşi Ariarathes X arasındaki bir krallık çekişmesi çıkmasın diye, Doğu Anadolu'nun aşağı Armenia diye anılan kısmını Ariarathes X'a verdiği belirtilmektedir. Ariarathes X, burada Ariobarzanes III'e bağımlı bir kral olarak hüküm sürecekti. Sonra içinde tanrıça

Komana (Şar) Tapınağı

Bellona'nın çok eski ve kutsal olan tapınağının bulunduğu Kappadokia'daki Komana'ya ulaştığı" belirtilmektedir.¹²⁹

Burası istisnasız bütün halklar tarafından büyük bir saygı ve korku ile tapınılan, tapınak rahibinin tanrıçaya duyulan saygıdan dolayı, güç ve mevki açısından kraldan sonra ikinci sırada geldiği bir yerdir.

Komana (Şar) Tapınak Devleti'nin kalıntıları

Caesar'ın, yolunu biraz uzatmayı göze alarak geldiği Kappadokia Komana'sında bulunan ünlü "Ma" (Ana tanrıçanın Kappadokia'daki adı) tapınağındaki "Baş Kam'ı" mevkiine, soylu bir Bitinyalı olan bağımsız Kral Likomedes'i tayin etti.¹³⁰

¹²⁹ Mutlu Serdal, *Tanrıça Ma ve Kappadokia Komana'sı*, Phaselis, cilt II (2016) s. 312

¹³⁰ Kapadokia Bölgesi sınırları içinde ve günümüzde Adana ili Tufanbeyli ilçesine bağlı Göksu Vadisi içindeki Şar köyünde bulunan Komana Tapınak Devleti ile Zela'daki Pontus Komanası Antik Dönem'de zenginliği ve farklı dinî geleneği ile tanrıça Ma'ya adanmış en önemli kült ve tapınak merkezleri idi. Bu sebepten tanrıçaya çok büyük bir saygı duyulmaktaydı.

Caesar'ın (Sezar) MÖ 44 senesinin Mart ayında Roma'da öldürülmesinden sonra Caesar (Sezar) taraftarı olan Ariobarzanes III'te Sezar'ın katillerinden Cassius tarafından öldürtüldü (MÖ 43-42).

20-Ariarathes X, "Eusebeios Philadelphos

MÖ 42 (Birinci Saltanat)

Babası: Ariobarzanes I

Kardeşi: Ariobarzanes II

Kardeşi: Ariobarzanes III

Marcus Antonius, MÖ 37/6 yılında yapmış olduğu imparatorluk sınırları içindeki genel düzenlemeler sırasında Anadolu'nun orta ve doğu yarısına da krallık statüsü vererek Kappadokia Krallığı'nın da kendisine sadakatini sağlamaya çalıştı. Iulius Caesar, Kappadokia'nın Kralı III. Ariobarzanes'e Galatyalı Kral Deiotaros'a ait olan Küçük Armenia'yı vermek suretiyle ödüllendirmiş, III. Ariobarzanes'in genç kardeşi Ariarathes'e de vasal krallara özgü bazı imtiyazlar tanımıştı.

Ariarathes, ağabeyi Ariobarzanes III'ün Cassius'un emriyle öldürülmesi üzerine Roma'ya gidip kendisinin Ariobarzanes'in halefi olarak Kappadokia Kralı atanması talep etmiş ve Ariobarzanes III'in çocuğu olmadığından onun bu talebi uygun görülüyordu. Böylece Ariarathes X, "Eusebeios Philadelphos" unvanı ile ve Roma İmparatoru Markus Antonius'un emriyle Mazaka tahtına oturdu (MÖ 42). Bu kral zaten ağabeyi Ariobarzanes III hayatta iken de Caesar tarafından kardeşinin egemenliği altındaki Sis (Kozan) merkezli Küçük Armenia'nın bir kısmını yönetmeye tayin edilmiş idi.

Antik yazarlarca; "Caesar'ın Kapadokia'daki iki günlük hızlı yürüyüş ile Mazaka'ya gelip burada iki gün kaldığı sonra içinde tanrıça Bellona'nın çok eski ve kutsal olan tapınağının bulunduğu Kapadokia'daki Komana'ya ulaştığı belirtilmektedir. Burası istisnasız bütün halklar tarafından büyük bir saygı ve korku ile tapınılan, tapınak rahibinin tanrıçaya duyulan saygıdan dolayı, güç ve mevki açısından kraldan sonra ikinci sırada geldiği bir yerdir".

21-Archelaus Philopatris (Sisinas)

İlk Saltanat (MÖ 41)

Büyük Dedesi: Mithridates'in generali Archelaus

Babası: Archelaus (Komana Rahibi)

Anası: Glaphyra (Marcus Antoninus'un sevgilisi)

Eşi: Pythodoris (Pontus Kralı Polemon'un dul eşi Tralleisli Pythodoris'in kızı)

Kızı: Glaphyra

Oğlu: Archelaus II

Kappadokia Kralı Archelaus (αρχέλαος), muhtemelen Makedon kökenli bir Kappadokia asıllı soylusu olan ve Comana Rahibi, Archelaus'un oğlu ve adaşı idi. Ayrıca ismi bilinmeyen bir kız kardeşi vardı. Babaannesesi ise Mithridates VI ailesinin kızlarından biri olan bir Pontuslu Prenses olmuş olabilir. Babasının amcası Pontus Kralı Mithridates VI'nın ordusunda görev yapan Pontus askeri Diogenes'ti. Babasının dedesi de Mithridates Savaşlarına katılan Pontuslu General Archelaus'tu.

Archelaus, Ocak/Şubat 55'te, babasının Mısır Kralı olmak isterken öldürülmesi ve kız kardeşinin ölümünden sonra Roma Diktatörü Gaius Julius Caesar tarafından, prenslik haline dönüştürülmüş olan Komana'ya başrahip olarak atandı. Böylece babasının yerine Comana'nın Tapınak Hükümdarı oldu. Archelaus, aynı zamanda Roma savaş tanrıçası Bellona'nın Büyük Papazı sıfatını taşıyordu. Bu görevini yaparken gizli gizli de Kappadokia'da Ariobarzanes III'e karşı muhalefet yapan insanlara asker ve para yardımı yapmaktan geri durmuyordu. MÖ 51 yılında bu durumu farkederek Roma'nın Klikeya komiseri Marcus Tullius Cicero, Archelaus'u Ariobarzanes III'e karşı kampanyadan vazgeçmeye zorladıysa da Archelaus, Kappadokia politikasını devam ettirdi.

Bu durum karşısında MÖ 47'de Roma Diktatörü Gaius Julius Caesar, Triumvir Pompeius'a karşı askeri zaferinin sonuçlanmasından sonra, Archelaus'u yüksek rahip görevinden ve Comana'ya hükümdarlığından azletti. Archelaus'un yerine, Likomedes adında bir başka Grek asili atandı.

Bu sıralarda bölgedeki en önemli gelişme de siyaseten oldukça güçlenmiş bulunan Mithridates'in oğlu Pharnakes'in, Roma'da senatus adına Pompeius ile Caesar arasında uzun süreden beri devam etmekte olan çekişmesinin iç savaşa dönüşmesini fırsat bilerek babasının krallığını tekrar kurmaya teşebbüs etmesidir. Bosporos Kralı olarak tanınan Pharnakes, bölgedeki krallıkların zayıflığı sayesinde ilkin Kolkhis'i, ardından Pompeius'a yardıma giden Deiotaros'un yokluğunda Armenia Minor'ü ve Kappadokia'nın bir bölümünü ele geçirdi. Yaşanan gelişmeler karşısında harekete geçen Anadolu'daki eyaletlerin sorumlusu Gnaeus Domitius Calvinus' un da MÖ 48 yılında Nikopolis'te ağır bir yenilgiye uğramasıyla Pharnakes emellerine ulaştı ve Pontus'un tekrar hâkimi oldu.

Pompeius'u takip etmek amacıyla Mısır'da bulunan Caesar ise bu olayı öğrendikten ve Pompeius'un ölüm haberini aldıktan sonra, Pharnakes'e müdahale etmek amacıyla MÖ 47'de derhal bölgeye geldi. Zela kentinin yakınlarında 4 saatlik kısa bir süre içinde Pharnakes'i mağlup etti ve bu zaferini ünlü *veni vidi vici* sözleri ile özetledi.

Caesar, Pompeius tarafından yapılan düzenlemeleri genel hatları ile değiştirmeden bıraktı. Savaşı başlatan Pharnakes'in topraklarını ise, kendisine Mısır'da önemli yardımlarda bulunan Pergamon'lu Mithridates'e bağışlayarak ve yapılacak diğer çalışmalar için Calvinus'u bölgede bırakarak Roma'ya döndü.

Nihayet MÖ 44 yılında Roma diktatörü Gaius Julius Caesar öldürülünce¹³¹, Marcus Antonius, Kappadokia'da, Galatia ve Pontus Krallıklarında olduğu gibi kendisine sadık olacak bir yönetim istiyordu. Bu sebeple bir sene önce atanmış bulunan Ariarathes X'un yerine daha önce Pompeius tarafından Komana Pontika'nın başrahibi olarak atanmış olan Archelaus'un torununun oğlu olan Archelaus Sisinas'i Kappadokia'ya kral olarak tayin etti (MÖ 41). Sisinas, aynı zamanda Marcus Antonius'un sevgilisi Glaphira'nın oğlu olup, evi Kadena'da¹³² hazinesi ise Nora Hisarı'nda¹³³ olan ilk yerli soylu idi.

Kappadokia Kralı olarak atanan genç Sisinas, Kappadokia Kralı olduktan sonra atalarına ait olan Grekçe; ἀρχέλαος Φιλοπατρίς Κρίστης yani; Archelaus

¹³¹ <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/32710/Archelaus>

¹³² **Kadena;** Kappadokia'nın batısında, Lykaonia sınırında, Hasan Dağı yamacında Nora Hisarı'nın yanındaki bir Kappadokia şehri

¹³³ Hasan Dağı'nda

Archelaus Dönemi yüzük taşında; ortada: Argeus Dağı, zirvesinde; Kutsal Atlar Çelengi, üstte; Zeus Yıldızı, en yukarda ay ve yıldız olarak Mitra'nın sembolü görülmektedir. Sol başta tanrıça Artemis ve Archelaus'un Pontuslu eşi Pythodosis, sağ tarafta; tanrıça Athena ve Archelaus yer almaktadır.
(H. E.Kol.)

Ktistes (kurucu) adını almış vebu isme daha sonra Philopatris (babasını seven) takma adını eklemiştir.

Kappadokia'nın yeni kralı Archelaus, Roma'ya karşı başarılı bir politika izleyerek hamisi Marcus Antonius'a sadakatle bağlanmıştı. Ancak bu sadakati iktidarını korumasına yetmedi.

22- Ariarathes X'un İkinci Saltanatı

(MÖ 42)

Antonius'un Mısır olayları ile meşgul olduğu sırada Ariarathes X, ordusu ile Caesarea'da bulunan Sisinas'ın üzerine yürüyerek tahtını tekrar kazandı ise de yürüttüğü saltanat müddetince hiçbir otorite kuramayan ve Roma'nın bir valisi konumunda bulunan bu kral, altı sene iktidarda kaldıktan sonra

yine Kappadokia'ya sefer yapan Roma İmparatoru Markus Antonius'un emriyle öldürüldü. (MÖ 36).

23- Archelaus Philopatris Ktistes

(MÖ 36 - MS 17) İkinci Saltanat

Yine Antonius'un emriyle, bir müddet boş kalan Kappadokia tahtına, Pontus Kralı Mithridates VI'nın ünlü kumandanı olup daha sonra Roma tarafına geçen Grek asıllı Archelaus'un torununun oğlu, Archelaus, "Philopatris Ktistes" unvanı ile yeniden geçti. Yukarıda bahsedildiği gibi Sisinas bu tarihten altı yıl önce de MÖ 41 yılında da kısa bir zaman Kappadokia Krallığı yapmıştı. Ancak siyaseten bağlı oluğu Roma'daki iktidar mücadeleleri Kappadokia'yı yakından etkiliyordu.

Julius Caesar Dönemi'nde Roma İmparatorluğu toprakları üzerinde 14 eyalet bulunmakta idi. Julius Caesar'ın MÖ 44 yılında öldürülmesinden sonra çıkan iç karışıklıklardan yararlanan Caesar'ın üvey oğlu ve varisi Augustus Oktavianus, MÖ 31 yılında Actium Deniz Savaşı'nda en büyük rakibi Antonius'u yenerek iktidarın sahibi oldu. Archelaus Roma'ya karşı yürüttüğü ustalık bir politika ile siyasi gücünü kaybeden ve annesi Glaphira'nın sevgilisi olan Antonius tarafını bırakarak, bütün Roma'nın yeni hâkimi Octavianus tarafına geçti. Tek başına iktidarı ele alan Caesar Octavianus'un da sevgisini kazandı. Böylece Kappadokia, Roma'daki iktidar değişikliklerinden fazla etkilenmedi.

Caesar Octavianus'un MÖ 30 tarihinde Mısır'ı eyalet haline getirmesi ile de, bu coğrafyada Roma'nın rakibi olacak başka bir devlet kalmamıştı.

MÖ 27'de senato tarafından Augustus unvanı verilen Octavianus, Roma'da İmparatorluk Dönemi'ni başlattı ve imparatorluk içinde yeni idari düzenlemeler yaptı. Roma toprakları içinde yer alan ve içinde askerî legionlar olan yerleri doğrudan kendine bağladı. Askerî legion olmayan ve Roma'ya sıkı sıkıya bağlı olan güvenilir birimlerin yönetimini senatoya bıraktı. Bu kararlar "Asia Minor" (Küçük Asya) diye adlandırılan Anadolu'da ki Asia, Bithynia ve Pontus Eyaletleri senato tarafından atanan valilerle yönetilmekte idi.

Galatia Krallığı ise Antoninus tarafından Amyntas'a verildi. Ancak sonraları Antoninus ve Octavianus arasındaki mücadele sırasında Amyntas'ın

Octavianus tarafında yer almasından dolayı, MÖ 30 yılında Antonius tarafından Kleopatra'ya verilen Dağlık Klikia da Amyntas'a verildi. Amyntas ta aldığı bu yetki ve destekle Pisidia'nın doğusundaki geçimini yağmacılıkla sağlayan Homonadlar halkı üzerine yürümüş ve buraları ele geçirip liderlerini öldürmüştü. Ancak öldürülen liderin karısında MÖ 25 tarihinde Amyntas'ı öldürdü. Bağımlı Kral Amyntas'ın bu suikast ile öldürülmesi sonucu Galatia toprakları ve Klikia, Kappadokia Kralı Archelaus'a bırakıldı. Böylece Kappadokia Krallığı'nın toprakları oldukça genişlemiş oldu. Bu bölgenin dışında kalan yerler de aynı tarihte birleştirilerek Augustus Octavianus'a bağlandı. Bu bağlanan bölgeye de Galatia Eyaleti (Provincia Galatia) adı verildi.

Arkheleas, Kilikia Trakheia ve Minor Armenia'da konumunu güçlendirdiği dönemde sahip olduğu topraklarını daha da çoğaltmak ve nüfuzunu Roma'nın doğu uçları boyunca genişletmek planını hızla uygulamaya başladı.

MÖ 20 yılında Küçük Asya'ya gelen Augustus doğuda yaptığı toprak düzenlemesiyle Küçük Armeniastan'ın bir kısmını da Kappadokia Kralı Archelaus'un topraklarına katmıştır. Kappadokia Krallığı; Pontus ve Kommagene Vasal Krallıkları ile birlikte Roma Eyaletleriyle Fırat Nehri'nin güneydoğusundaki Partlar arasında tampon bölge olmuştur.

Horatius'un¹³⁴ ifadesiyle birçok kölesi olan Kral Arkheleas, Augustus'un izniyle Pontus Kralı I. Polemon'un dul eşi Tralleisli Pythodoros'un kızı Pythodoris ile MÖ 8 yılında evlenmiştir. Strabon, Pythodoris ve onun Arkheleas ile yaptığı evlilik ile ilgili olarak şunları söylemiştir; Tibareni ve Khadaei, Kolkhis'e kadar ve Pharnakia ve Trapezos akıllı ve olaylara hâkim olan Pythodoris tarafından yönetilmektedir. O, Tralleisli Pythodoros'un kızıdır. Polemon'un eşi olmuş ve bir süre onunla birlikte yönetmiştir.... Kendisi Arkheleas ile evlendi ve sonuna kadar onun yanında kaldı.¹³⁵

Siyasi evlilik sonucunda, Akdeniz'den Doğu Anadolu Dağlarına ve Karadeniz (Pontus Eukseinos)'e kadar bir kara sahası Arkheleas ve eşi Pythodoris'in egemenliği altına girmiştir. Böylece Arkheleas, hem krallığın politik, askeri ve ekonomik çıkarlarını korumuş ve hem de Augustus'un güvenini kazanmaya çalışmıştır. Böylelikle kral, Roma ile ilişkilerinde bir sıkıntı yaşamadan kendi politikasını bölgede devam ettirebilmiştir.

¹³⁴ Q. Horatius Flaccus, İambus'lar, Lirik Şiirler, Satura'lar, Mektuplar, çev. Türkan Uzel, Ankara 1994

¹³⁵ Strabon, age s. 41

Bu sayede Kappadokia Krallığı eyalet yapılmayıp uzunca bir süre vasal krallık olarak siyasi statüsünü devam ettirmiştir. Bu durumu ayrıca üç sebebe bağlamak gerekir; bunlardan birincisi Roma'nın bu bölgeyi eyaleti gibi kabul edip, kendisi için bir tehdit oluşturmamasıdır. İkincisi sebep ise Roma'nın Kappadokia Krallığını ekonomik ve stratejik açıdan fazla önemli bulmamış olma ihtimalidir. Üçüncü ve en önemli sebepte, Romalılar burada adaleti uygulamak için her zaman yerinde bulunmayan ve beraberinde silahlı kuvvetler bulundurmamak zorunda olan Romalı valiler yerine, bölgenin krallar tarafından yönetilmesinin daha iyi olacağını düşünmeleridir. Ancak Roma Kappadokia'nın merkezi Mazaka'da devamlı olarak bir legionunu konuşlandırarak bölgedeki hâkimiyetini sağlıyordu.

MÖ 20 yılında Kappadokia Kralı Archelaus yönetimine geçmiş bulunan Dağlık Klikia ve Galatia bölgeleri aradan onbeş yıl geçtikten sonra MÖ 6/5 tarihinde Roma'nın yeni bir düzenlemesi ile Dağlık Klikia Kappadokia'dan alınarak Galatia'ya bağlandı.

Bu idare biçimi Augustus Octavianus'un ölümüne kadar devam etmiş, Augustus'un MS 14 yılında ölmesiyle başa geçen Tiberius (MS 14-37) zamanında Küçük Asya'da yapılan en önemli icraatlardan birisi Kappadokia'nın Roma Eyaleti haline getirilmesi olmuştur. Bu kararın başlıca sebebi; Tiberius'un Rodos'ta bulunduğu sırada, Archelaus'un onu karşılamaya Rodos'a gitmemesine kinlenmesi ve MS 4. yılda doğu eyaletlerinde bulunan Augustus'un¹³⁶ torunu Gaius'a olan yakınlığı gösterilmiştir.

Ayrıca daha önce MÖ 20 yılında yine Roma'ya ihanetle suçlanan Archelaus'un savunmasını bizzat Tiberius yapmış ve mahkeme onu suçsuz bulmuştu. Böylece Archelaus'un dostluğunu kazandığını zannetmişti. Archelaus'un bu desteği unutup Augustus'a yakın bir siyaset izlemesi Tiberius için hayal kırıklığı oldu. Bu hissî sebeplerin dışında esas sebep; Kappadokia'nın Hindistan'a giden ticaret yolu üzerinde bulunması, tarım ve hayvancılığa elverişli topraklara sahip olması ve maden bakımından zenginliği olmalıdır. Ayrıca Roma'yı Anadolu'da kalıcı bir askeri varlığa zorlayan başka bir önemli sebep te Kilikya kaynaklı korsanlardı. Bunlar, tüm Akdeniz ticareti ve deniz yolları için gizli bir tehlike oluştuyordu. Romalıların, MÖ 102 tarihinden itibaren Kilikya Trakheia'daki (Dağlık Kilikya) korsan yataklarını ele geçirmeye çalıştığını biliyoruz. Hatta Roma'nın bu çabaları

¹³⁶ Gaius Julius Caesar Octavianus, adını almış olan, MÖ 27 - MS 14 yılları arasında hüküm sürmüş Roma İmparatorluğu'nun ilk İmparatoru.

Pontus Kralı VI. Mithridates Eupator'un (MÖ 120-63) sefere hazırlanmasına sebep oldu. Korsanların faaliyetlerinden çok onlar yüzünden burada her geçen gün büyüyen Roma varlığın onun en büyük endişesi haline gelmişti.

Roma'yı Parthia¹³⁷ Krallığı'na karşı korumak ve Armenia Krallığı'nı denetim altında tutmak da sebepler arasındadır.

Tiberius'un, bütün bunları düşünerek Archelaus'a karşı kin ve kızgınlık duyduğunu gören anası Liviye, Archelaus'a gönderdiği bir mektupla bizzat Roma'ya gelerek af dilerse belki imparatorun kendisi hakkındaki düşüncelerini değiştireceğini ve bağışlanacağını söyler. Korkuya kapılan Archelaus, soluğu Roma'da alır. Tiberius'un huzuruna çıktığında gayet soğuk bir tarzda karşılanır. Yargılanmak üzere gönderildiği senato huzurunda korkudan şiddetli bir titremeye tutulur. Bir müddet sonra da Roma'da ölür (MS 17). Kayseri'nin kuzey yamaçlarındaki Erkilet kasabasında bulunan büyük tümülüsü onun sağlığında kendisine mezar olarak yaptırdığı ancak buraya gömülemediği tahmin edilebilir.

Kappadokia da eyalet olarak Roma'ya bağlanmış oraya Veranius vali tayin edilmiş, Doğu Lykonía ve Kilikia Thrakheia topraklarının idaresi de Archelaus'un oğluna bırakılmıştır. Kappadokia topraklarının gelirleri de Fiscus¹³⁸ İmparatorluk hazinesine aktarılmıştır.

Kappadokia'nın ilk Roma valisi olan Quintus Veranius atlı sınıfına mensub olan ve Germanicus'un yakın arkadaşı idi. Veranius'u bu göreve Maius Imperium¹³⁹ yetkisine dayanarak Germanicus¹⁴⁰ atamıştır. MS 17 yılında göreve başlamış ve MS 19 yılında görevi sona ermiştir.

Tiberius Dönemi'nde bölgedeki diğer uygulamalar da, Anadolu'da Pontus-Bithynia, Galatia, Kilikia Eyaletleri ile Kappadokia, Kommagene ve Amanos Krallıklarına önce koruyucuları gibi bir politika uygulanmış fakat Tiberius'un iktidarının üçüncü yılında ilk olarak Kapadoki'a Krallığı olmak üzere diğer iki krallığı da Roma'ya ilhak etmiştir. Kataonya Eyaletinin en önemli kült kenti olan **Komana Tapınak Prenslığı** ise MS 34-35 yıllarında

¹³⁷ Part Krallığı, İran'ının kuzeydoğusunda MÖ 247- MS 224 Dönemi'nde yer alan bir medeniyet.

¹³⁸ **Fiscus**; İmparatorluk kontrolünde olan Roma İmparatorluğu bünyesindeki hazinenin üç şubesinden biri

¹³⁹ Roma'da; bir kişinin devlet tarafından devletin çıkarları için gördüğü şeyleri yapabilecekleri güç

¹⁴⁰ Germanicus: Julius Caesar Claudianus

Pontus Galaticus Bölgesine eklenmiş ve Magnopolitis kenti de büyük olasılıkla Komana Pontika'ya dâhil edilmiştir.

Romalılar, bu şekilde Anadolu'da egemenliği ele geçirmiş olsalar da bu egemenliği sürdürebilmek için bölgenin geleneklerine, alışkanlıklarına ve süregelen siyasi ve idari yapısına saygı göstermeleri gerekiyordu.

Latince resmi dil oldu, fakat Antik Grekçe insanlar arasında anlaşma dili olmaya devam etti, yani Zeus adının, Jupiter olarak değiştirilmesine gerek duyulmadı.

Kappadokia'nın son kralı Pontuslu Archelaus, 53 yıl süren iktidarı sırasında Eusebeia'nın adını değiştirerek, gönülden bağlı olduğu Roma İmparatoru Avgustus'un unvanına izafeten CAESAREA (KAYSERİ)¹⁴¹ koymuştu. Bu değişiklik krallık yılının 28'ine rastlar. Yani MÖ 8 yılı civarındır. Bazı müellifler ise şehrin isim değiştirme tarihinin MÖ 12-9 yılları arasında olduğunu kabul ederler. Caesarea isminin, Caesar'ın Farnekes Savaşı'na¹⁴² giderken buraya uğraması ve onun şerefine verildiği veya şehri tamir ettiren Claudius'un unvanına izafeten verildiği iddiaları ise tutarlı görülmemektedir. Çünkü iki olay arasında 35 yıl civarında zaman farkı vardır.

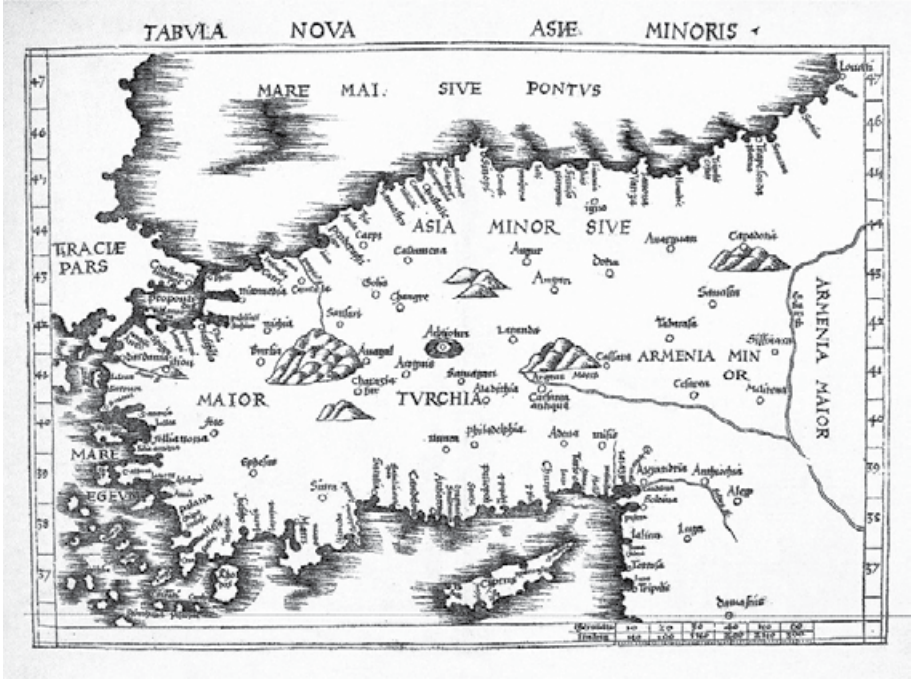
Bu isim değişikliği, Kayseri'de basılmış olan bronz sikkelerde gözlenmektedir. Archelaus zamanında "Eusebeia" adını taşıyan en son sikke KE (25) tarihli olup, MÖ 12-11 senelerine rastlamaktadır. Caesarea adı ile basılmış bilinen en eski sikke de HK (28) tarihli olduğuna göre MÖ 9-8 senelerinde basılmış olmalıdır. Bu durumda şehrin ancak sikkelerde bir müddet daha "ΕΥΣΕΒΕΙΑΣ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ" (Eusebeias Kaisareias) şeklinde her iki isim de kullanılmıştır.

Kral Archelaos Komana'da bulunmuş bir kitâbe üzerinde kurucu ve kurtarıcı olarak tanımlanmıştır. Yazıtta Komana'dan bahsedilmemesine rağmen Komana'nın onun devrinde bir Hellen şehrine dönüştürüldüğü düşünülmektedir.

Archelaus istikrarlı bir ekonomik düzen kurdu. Atçılık, madencilik ve tarımı geliştirerek verimli gelir kaynaklarına kavuştu. Bu kaynaklarla kendi adını verdiği Archelais Garsaura (Aksaray) şehrini de inşa etti. Arkhelaos'un

¹⁴¹ Kaisareia= Latince: Caesarea= sikkelerde: Kaisareias= Kayseri

¹⁴² Julius Caesar ile VI. Mithridates'in oğlu Farnekes II arasında MÖ 2 Ağustos 47 tarihinde Zela'da (Tokat-Zile) yapılmış olan ve Caesar'ın galip gelmesi üzerine " Veni, Vidi, Vici" (geldim, gördüm, yendim) yazarak Roma'ya gönderdiği savaş

Batlamyus tarafından yapılan Anadolu haritası

bu kenti daha eski bir yerleşim merkezinin kalıntıları üzerine kurduğu ya da küçük bir yerleşim birimini geliştirdiği sanılıyor. Ayrıca Silifke- Erdemli arasında Elaioussa isimli ilkçağ şehrini imar etti.

24- Archelaus'tan Sonra

Archelos'un Roma'da ölmesi üzerine Pontuslu eşi Kraliçe Pythodoris, Polemon'dan olan iki oğlu ve bir kızını alarak Pontus'a döndü. Oğullarından birisi devlet yönetiminde Polemon II adıyla kendisine yardım ederken diğeri de Büyük Armenia'nın Kralı olarak atandı.¹⁴³

Archelaus'un oğlu Archelaus II de Roma'nın izni ile Klikia'nın bir bölümünde ve Lykaonia'nın bir bölümünde bir zaman daha krallık yaptı ise de bu küçük krallığın tarihçesi pek karanlıktır. Ancak, Klikia'nın tamamının, MS 74 tarihinde Roma'nın Klikia ili haline getirildiği bilinmektedir.

¹⁴³ Strabon, age. s. 41

Archelaus'un kızı Glaphyra ise önce MÖ 18 de Judaida (Filistin) Kralı Herodes'in oğlu Aleksandros ile yaptı. Ancak kocası öldürülünce bu defa Mauretania (Libya) Kralı II. Juba ile evlendi. Bir süre evli kaldıktan sonra kocasını terk ederek babasının evine yani Caesarea'ya döndü. Burada da Archelaus isimli bir yönetici ile evlendi. Fakat ilk kocası Aleksandros'u hiç unutamadı ve kısa bir zaman içinde de öldü.¹⁴⁴

G- KAPADOKİALILAR'IN GELENEK VE GÖRENEKLERİ

“Tarihin çoğu tahmin, geri kalanı da peşin hükümdür.”

Will Durant

Kappadokia Krallığı'nda Kültür ve Ekonomi

Kappadokialılar Dönemi konusunda en geniş bilgileri antik dönem yazarlarından Strabon vermektedir, o, “Geographica” ismini verdiği kitabında; Kataonia'nın Kappadokia'nın onda biri kadar olduğunu söyler ve Kappadokialıların eski bir kabile olarak kabul edildiğinden, Kataonialıları bunlardan ayırdıklarını belirtir. Kataonialılar ile Kappadokialıları kıyaslar ve hem dil, hem de adetler bakımından Kataonialıların farklı olmadığını söyler.¹⁴⁵ Paphlagonia boyunca uzanan Halys Irmağı (Kızılırmak) etrafındaki Kappadokia'nın her tarafında konuşulan dil içinde bol miktarda “Bagas, Biasas, Ainiates, Rhatotes, Zardokes, Tibius, Gasys, Oligasys ve Manes” gibi Paphlagonialılara ait adlar yer almaktadır. Bu adlar Bamonitis ve Pimolitis, Gazakene ve daha birçok bölgede geçerlidir. Bu da bölgede Paphlagonia ile Kappadokia dillerinden her ikisinin de kullanıldığını gösterir.¹⁴⁶ Ancak eski

¹⁴⁴ Tekin Oğuz, age. s. 212

¹⁴⁵ Strabon, *Geographica Antik Anadolu Coğrafyası*, s. 2

¹⁴⁶ Strabon, age. s.36

Kappadokia dili hakkında Strabon'un dışında yeni belgeler bulunmadıkça Kappadokialıların asıl kökleri hakkındaki bilgiler tamamlanamayacaktır.

Ancak antik kaynaklarda belirtilen şahıs isimleri ve genellikle şehir ve küçük yerleşim yerlerinin isimleri ile bölgedeki coğrafi unsurlara verdikleri isimlerden yola çıkarak kullandıkları dilin ana karakterinin Hint-Avrupa dil ailesine benzediği anlaşılmaktadır. Bu durum bize Anadolu'ya dışarıdan gelen istilacıların burada yaşayan yerli halka zaman içinde kültürleriyle birlikte dillerini de kabul ettirdiklerini göstermektedir.

Anadolu'da Hititler'den sonra en önemli ulusal topluluğun Hitit bölgelerinde Luviliolarak bilinen kavimin olduğu, Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra beş yüzyıl boyunca Kappadokia halkı tarafından kullanılan Luvi dilinin varlığı tahmin edilmektedir.¹⁴⁷

Dönemin Kappadokia kralları için olduğu kadar Armenia ve Pontus kralarının isimleri de Anadolu'da önce Pers kültürü sonra da Grek kültürünün hâkimiyetini yansıtmaktadır.

Hatta Makedonyalıların bölgeyi hâkimiyetlerine aldıkları dönemde devletin resmî dili şeklen Grekleşmiş ve bunun sonucu olarak da Kappadokia Krallığı zamanında Grek lisanı resmî lisan olarak devam edegelmiştir. Ancak Kappadokia halkının büyük kısmı eski geleneksel dillerini kullanmaya devam ettiklerinden "iki lisanlı" olarak tanınıyorlardı. Kappadokia Krallığı'na komşu diğer devletler ise; Kuzeyde Pontus, Doğuda Armenia, Güneyde Klikia ve Kommogene, Batıda Lycanoia, Pyrgia ve Galatia idi. Bu komşularından siyasi ve kültürel olarak en fazla ilişkili olduğu krallık şüphesiz ki Pontus Krallığı idi.

Kappadokia'da bağımsız krallık kurulunca ülke toprak bakımından Strategia (eyalet-federasyon) denilen on bir bölgeye ayrılmıştı. Bunlar: 1-Melitene Strategieiası; şehirleri: Dagusa, Siniscolonia, Kiaka, Leugaisa, Karmala, Semisos, 2-Kataonia Strategieiası; Kabassos, Tynna, Tirallis, Kybistra, Kastabala, Claudiopolis, Dalisandos, Koropissos, Podandos, Kappadokia Komanası, Tanadaris, Mopsukrene, Leandis, Arabissos, Siricis (ya da Sarikha), Badimon, Thebe, 3-Kilikia Strategieiası; Moustilla, Seiva, Kampae, Mazaka/Caesarea, Kuzistra, Sebagen, Arkhalla, Sobara, Ariaramneia, Saccasena, 4- Tyanitis Strategieiası; Tyana, Bazis, Drates, Bagadonia, Andavalis, 5- Garsauria Strategieiası; Phreata, Arkhelais, Nanessos, DioCaesarea,

¹⁴⁷ Umar Bilge, *Türkiye'de Tarihsel Adlar*, İstanbul, 1993, s. 92

Salambria, Tetrapurgia, Argustana, Chusa, Arianzus, Laviansene, 6- Korne Strategeiası; Metita, Klaudia, Barsalium, Kaparkelis, Zizoatra, Sabus, Aran, Varsapa, Evgoni, 7- Sargarausene Stratageiası; Phiara, Sadagena, Gauraina, Sabalassos, Ariaratheia, Moraga, Armaksa, 8-Khamennesia Strategeiası; Zama, Andraka, Gadiana, Quadata, Sarvena, Odogra, Parnassos, Mokissos, 9-Saravene Strategeiası, Iulipolis, Barzola, Serastere, Entelea, Lakriassos, Adattha, Basilika, Therma, Sibora, Korniaspa, 10- Morimene Strategeiası; Zoropassos, Ochrai, Nysa, Arasaksa, Karnalis, Venasa, Ziela, Soanda, Ozi-zala, Matiane, Sasima, Limnae, Malakopiaea, 11- Antiokhiana Strategeiası.

Strategia denilen bu bölgelerden en büyüğü, Mazaka'yı içerisine alan Argaios (Erciyes) yöresindeki Kilikia Strategeiası'dır ve Mazaka, Kappadokialılar tarafından "ana şehir" olarak kabul edilir.

Her bir eyalette halk, bir liderin emrinde küçük kasabalarda yaşıyorlardı. Bu yerleşim yerlerinde halkın yanında çok miktarda köle topluluğu da vardı. Eyalet merkezlerindeki feodal önderler, "tetrapurgia" denilen güçlü kalelerde oturuyorlardı. Bölgenin satraplık döneminde bütün bölgelerin başındaki satrap, bölgedeki bütün idari ve askerî işlerin sorumluluğunu taşımakta idi. Krallık döneminde ise bu yetki ve sorumluluk tamamen krala ait olmaktaydı.

Ariarathes IV'ten itibaren hem Ariarates ve hem de Ariobarzanes hanedanları, Kappadokia'yı Seleucid¹⁴⁸ ve Attalid¹⁴⁹ gibi batıdaki modellere benzetebilmek için Hellenize olmaya çalışmışlardır. Aile üyeleri Grek eğitimi almışlar ve Hellen kültürünün öncüleri arasına katılmışlardır. Bu bağlamda Ariarathes V, "*Dionysiac*"¹⁵⁰ sanatçılarına destek olmuş, Ariobarzanes II'nin oğlu "*Athenian Ephebes*"¹⁵¹ (Basileus; Eusebeios, Epiphanes) olarak Hellenik kraliyet payesini almıştır. Yeni yerleşim bölgelerine Eusebeia, Ariaramneia, Araratheia, Archelais (Garsauira) gibi Seleucid denemelerini taklit etmişlerdir. Keza sikkelerinde ilk dönemlerde İran tipleri örnek alınmakta iken, Ariarathes III'ten sonra artık Grek tipinde darp edilmeye başlanılmıştır. Kent meclisi organlarına Grek isimleri verilmiştir.

¹⁴⁸ Seleucid: Makedonya İmparatorluğu parçalandıktan sonra Güney Anadolu, Suriye ve Irak'ta ortaya çıkan Hellenistik İmparatorluk

¹⁴⁹ Attalid: MÖ 241-133 yılları arasında yaşamış olan Pergamon Krallığı'nı kuran sülale

¹⁵⁰ Dionysiac Sanatçısı: Şarap ve Bereket Tanrısı'na tabi olarak sefaat ve boşvermişlik felsefesini benimsemiş olan bir sanat gurubu

¹⁵¹ Athenian Ephebes: Atina'da oy kullanma hakkı olan bir sosyal statü

Kappadokia'nın önemli şehirleri Ariarathes V (163-130) zamanında yoğun şekilde Hellenize edilmiş olup yönetimlerine de “archidioiketes” ismi verilen görevliler getirilmiştir.

Kappadokia'da büyük şehirler yoktu. Birbirinden oldukça uzak; dağınık köyler ve kentlerden oluştuğu gibi Kappadokia pek de mamur değildi. Büyük kaleler, kentleri koruyan surlar inşa edilmemişti. Bu günkü eyalet sistemine benzeyen ve valilerle yönetilen on stratejik bölgeden oluşan bir sistem uygulanırdı. Bunlar; Tauros'un yakınında bulunan Melitene (Azamoru ve Dastarkon isimli iki kalesi vardı), Kataonia (Kappadokia'nın güneyinde Amanos ve Antitouros dağları ile çevrili geniş bir yayla), Klikia (İçel, Adana ovaları ile Gülek boğazı çevreleri), Jupiter tapınaklı Tyanitis (Kemerhisar), Garsauritis (Güneyde Lykaonia sınırındaki bölge; Aksaray) ile Lauiansene, Sargarausene (Herpa Kalesi civarı), Sarauene (Kızılıрмаğın doğusundaki bölge), Khamanene (Kilikya'da) ve Morimene (Kilikya'da)¹⁵² idi. Daha sonra bu vilayetlere Kulupene (Kozan sınırında) ve Kamisene (Kızılıрмаğın kaynaklarındaki bölgeler) eklenmiştir. Kappadokia Krallığı'nın merkezi ise, Apollon tapınaklı Mazaka (Argaios yanındaki Eusebeia) idi. Mazaka, etrafı ağaçlarla ve küçük köylerle kaplı, iyi gelişmiş bir merkezdi. Tamamı kraliyet ailesi ve asiller tarafından korunmakta idi. Buraya kral tarafından geliştirilmiş ve şehirde hissedilen su ihtiyacını karşılamak üzere “Ariarathes” adı verilen bir su projesi uygulanmıştı.¹⁵³

Strabon, birinci yüzyılın başlarında Kappadokia bölgesini şöyle anlatmaktadır: *Yalnız iki valiliğin kentleri vardır. Klikia'yla, Syria'ya en kolay geçit veren ve en çok kullanılan Taurosların altındaki Klikia Kapıları'nda bulunan Tyanitis'te Tyana kenti. Buna “Tauros yakınında Eusebeia” da denir. Toprakları genellikle düz ve verimlidir. Tyana, iyi bir şekilde tahkim edilmiş bulunan Semiramis Tepeleri'nden birinde kurulmuştur. Buradan pek uzakta olmayan Kastabala ve Kybistra kasabaları dağa daha yakındır. Kastabala'da bulunan Perasia Artemis'inin tapınağında rahibelerin çıplak ayakla, hiç acı duymadan kızgın kor üzerinde yürüdükleri söylenir. Burada da bize bazı kimseler Orestes'le Tauropolos'u tekrar tekrar anlattılar ve diğer taraftan geldiği için Perasialı dendiğini ısrarla söylediler. Kappadokia'daki on valilikten biri olan Tyana bulunur. (Ben bunların arasında sonradan*

¹⁵² Strabon, *Geographika, Antik Anadolu Coğrafyası*, Kitap: XII-XIII-XIV Arkoloji ve Sanat Yay. İst. 2000, s. 3

¹⁵³ Encyclopaedia Iranica www.iranicaonline.org/articles/index/K

kurulmuş olan Kastabala ve Kybistra valiliklerini ve Klikia Trakheia'daki çok verimli bir ada olan ve çoğu zamanını burada geçiren Archelaus tarafından önem verilerek iskân edilen Elaiussa'yı saymıyorum.) Kabilenin metropolisi olan Mazaka ise Klikia eyaleti olarak adlandırılan yerdeydi. Bu kente aynı zamanda "Eusebeia" ve ilave olarak da "Argaios'un yanında" denir. Çünkü burası, tepesinde hiçbir zaman kar eksik olmayan dağların en yükseği, Argaios'un eteklerinde kurulmuştur ve buna tırmananlar -ki, çok azdır- berrak havada hem Pontus hem de Issikos Denizi'nin görülebildiğini söylemektedirler. Genellikle Mazaka bir kentin kurulması için uygun bir yer değildir. Çünkü burada ne su vardır, ne de doğal bir şekilde tahkim edilmiştir. Valilerin ihmali yüzünden surları da yoktur. (Bir ok atımlık mesafede bulunan ve yararlı tepelerin önünde yaşayan halk, surlara çok güvenerek yağmacılık yapmasınlar diye, belki de bilerek tahkimat yapılmamıştır.) Ayrıca bütün çevredeki toprak düz olduğu halde, çok kıraçtır ve çift sürmeye elverişli değildir, kumlu ve altı kayalıktır. Biraz daha ilerleyince, içinde ateş çukurları bulunan birçok stadion uzunluğundaki volkanik araziye gelinir. Ayrıca elverişli gibi gözüken bir şeyde aslında tehlikelidir. Çünkü bütün Kappadokia'da hiç kereste olmadığı halde, Argaios'un bütün çevresi ormanlarla kaplıdır ve böylece kolaylıkla kerestecilik yapılabilir fakat ormanlık bölgenin hemen altında birçok yerlerde ateşler ve aynı zamanda yeraltında soğuk su vardır fakat ateş ve su yüzeye çıkmaz. Bazı yerlerde de arazi bataklıktır ve geceleri buradan ateş çıkar. Ülkeyi tanıyanlar ağaçları işleyebilirler çünkü onlar tehlikeye karşı dikkatlidir fakat burası çoğu kesimler ve özellikle sığırlar için tehlikelidir çünkü görünmeyen ateş çukurlarına düşebilirler.

Ayrıca, kentin önünde, ovada bir de ırmak vardır, ismi Melas'tır; kentten yaklaşık kırk stadion uzaklıktadır ve kaynakları kentin seviyesinden daha aşağıda bir yerde bulunur. Bu nedenle yerli halk bunu kullanamaz çünkü yukarı doğru düzenli bir şekilde akamaz fakat yayılarak bataklık ve göller meydana getirir ve yazın kentin etrafındaki havayı bozar, başka zamanlarda kolay olan taş çıkarma işini zorlaştırır; burada Mazakalıların yapıları için bol miktarda çıkardıkları düz taşlar vardır. Fakat bu sal taşlarıyla örtüldükleri zaman kolay çikartılamazlar.

Bu bataklıklar her yerde volkaniktir. Melas dar bir geçitte Euphrates'e bağlandığından, Kral Ariarathes buraya bir baraj yaparak, komşu ovayı denize benzer bir göl haline sokmuş ve bazı adaların -Kyklad'lar gibi- dış dünyayla ilgisini keserek, burada çocukça zevklerle vakit geçirmiştir. Fakat

birden baraj çökmüş, sular tekrar yayılmış ve bu şekilde dolan Euphrates Kappadokia toprağının birçoğunu silip süpürmüş, birçok iskânı ve etkii araziye bozmuş, ayrıca Phrygia'yı ellerinde tutan Galatiahlıların ülkelerine de oldukça zarar vermiştir. Bu olay hakkındaki kararı Romalılara bırakan yerli halk, zarara karşılık kraldan üç yüz talantonluk bir cereme almışlardır. Herpa'da aynı şey olmuştur; kral orada da Karmalas Irmağı'nın bir koluna baraj yapmış ve ağzın açılmasıyla su, Mallos civarında Klikia'da çeşitli bölgeleri harap etmiş, o da zarar görenlere tazminat vermiştir.

Her ne kadar Mazakalıların bölgesi birçok bakımdan yaşamaya elverişli değilse de, kralların burayı tercih ettikleri görülmüyor, çünkü ülkedeki bütün yerlerin içinde, yapılar için gerekli kereste ve taş bulunan, merkeze en yakın yer burasıdır. Bunlar sığır yetiştirdiklerinden hayvan yemine de çok miktarda gereksinimleri vardı. Kent onlar için bir kamptı ve genellikle hem kendilerinin, hem de tutsaklarının güvenliğini, bazıları krala bazıları da dostlarına ait olan çok sayıda müstahkem mevkileri savunmalarıyla sağlıyorlardı. Mazaka, Pontus'un yaklaşık sekiz yüz stadion güneyindedir. Euphrates'e olan uzaklığı bunun iki katından biraz azdır. Buraya, Klikia Kapıları'ndan ve Kyros'un kampından, Tyana'dan geçerek gitmek için altı günlük bir yolculuk gerekmektedir. Tyana yolculuğunun ortasında ve Kybistra'dan üç yüz stadion uzaklıktadır. Mazakalılar Kharondas'ın kanunlarını kullanırlar, ayrıca bir nomodon seçerler ve bu kişi Romalıların kanun bilginleri gibi kanunları yorumlar. Fakat Armenia Kralı Tigranes Kappadokia'yı aldığı zaman halkı kötü duruma soktu, çünkü her birini Mesopotamia'ya göç etmeye zorladı ve bunların çoğuyla Tigranokerta kentini kurdu fakat Tigranokerta'nın zaptından sonra gelebilenler geri geldiler.

Ülkenin büyüklüğü şöyledir: Genişliği Pontus'tan Tauros'a kadar yaklaşık bin sekiz yüz stadion, uzunluğu Lykaonia ve Phrygia'dan doğuda Euphrates'e ve Armenia'ya kadar yaklaşık üç bin stadiondur. Burası sadece meyve bakımından değil fakat özellikle tahıl ve her çeşit davar bakımından da mükemmel bir ülkedir. Pontus'a nazaran daha güneyde olduğu halde ondan daha soğuktur.

Bagadania hem düz hem de hepsine oranla daha güneyde olduğu halde, (zira Taurosların dibinde bulunur.) burada da hemen hemen hiç meyve ağacı yetişmez. Ülkenin geri kalan kısmının çoğunda ve özellikle Garsauira, Lykaonia ve Morimene civarında çok sayıda eşek otlar. Kappadokia'da ayrıca "Sinopeli" olarak adlandırılan aşı boyası yapılır; Iberialılar bununla rekabet

Kappadokialı bir hekim ve kadın yardımcısı
(H. E. Kol.)

ettikleri halde, bunlarınki dünya-
dakilerin en iyisidir. “Sinopeli”
olarak adlandırılmasının nedeni,
Ephesosluların ticareti Kappa-
dokia halkına ulaşımaya kadar
buralı tüccarların onu Sinope’den
sevketmeyi âdet edinmelerinden-
dir. Archelaus’un madencileri
tarafından, Galatiahlıların ülkesi
civarında, kristal ve onyks plaka-
ların bulunduğu söylenir. Ayrıca
belirli bir yerde renk bakımından
fildişine benzeyen beyaz bir taş
bulunur ve bundan küçük bilek
taşları ölçüsünde parçalar elde
edilir ve bu parçalardan küçük
hançerler için saplar yapılır.
Başka bir yerde de çok sayıda
saydam taş parçası bulunuyordu
ve onlar bunu ihraç ediyorlardı.
Pontus’la Kappadokia sınırı Tau-
roslara paralel dağlık bir bölge

olup burası, Khammanene’nin en batı ucundan başlar ve burada sarp çıkışlı
tahkim edilmiş bir yer olan Dasmenda bulunur ve Lauiansene’nin en doğu
ucuna kadar uzanır. Hem Khammanene hem de Lauiansene Kappadokia
valilikleridir.

Diğer önemli yerleşimler ise; Bellona tapınağına sahip Comana (Şar),
Gauzura (Turhal), Melitan (Malatya), Ariarata (Pınarbaşı?) ve Anisa idi.
Bunların dışındaki diğer küçük yerleşim birimleri; Magalassus, Tortosa,
Ciaca, Claudropolis, Lacotena, Armaxa, Sargarausene, Morandara, Diara,
Metilla, Ustara, Arabisus, Ptandaris, Laranda, Saravenae, Macissus, Arca,
Arane, Arasar, Soroba, Saccasena, Cyzistra, Andabalis, Podansus, Sasima,
Naziansus, Garsaura, Nysha ve Archalla’dır. Bölgelerin yöneticisi konu-
mundaki valilerin şatoları vardı. Bu şatolarda kralın hazineleri saklanırdı.¹⁵⁴

¹⁵⁴ Strabon, age. s. 8-9

Zamanla Kappadokia mimarisi ilerleme sağlamıştır. Su kemerleri, barajlar, mahkeme salonları, köprüler, yollar ve yol kenarlarındaki sınır ve mesafe belirten taşlar, tapınaklar, sunaklar ve şatolar inşa edilmiş; ne var ki bunların pek azı günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Özellikle Komana (Şar) ve Tyana'da (Kemerhisar- Niğde) Kappadokia mimarisinin günümüze ulaşabilen örnekleri görülmektedir. Başta Çekirdek Kappadokia denilen bölgeler olmak üzere bütün İç Anadolu bölgesinde çok miktarda mezar anıtı olan tümülüse rastlanmaktadır. Ancak bu tümülüslerden hiç Kappadokia parası çıkmaması Kappadokia Kralları'nın ve önemli valilerinin kaya mezarlara gömüldükleri kanaatini güçlendirmektedir. Yine diğer halk ta ölülerini ya dört tarafı kesme taşlarla sınırlandırılmış basit mezarlara ya da normal toprağa gömüyorlardı. Biraz varlıklı olanlar mezarlarının üzerine çakıl yığıntıları ile bir nevi küçük tümülüsler yaptırıyorlardı. Yeniden dirileceğine inanan Kappadokialılar, mezarlarına yüzükler paralar, bronz tabaklar, cam eşya ve şişeler ile bol miktarda Finike boncuğundan yapılmış takılar koyuyorlardı.

İranvari tiaralı bir büst
(Dursun Yıldırım Kol.)

Halk genellikle doğuya has olan giyim tarzını benimsemişti. Erkekler; başlarında Persvari tiara denilen başlık, basit yakasız gömlek üzerine uzun bir kaftan, hançerin, paraların ve bazı eşyaların saklandığı kalın kuşak, şalvar ve ucu kıvrık papuç giyerlerdi.

IV. Ariarathes'ten sonra Hellenleşme ile birlikte sarayda ve asilzadelerde Hellen kıyafetleri olan ayaklarda bileklere kadar bağlı sandalet, şalvar yerine entariye benzeyen tunik, başlarına ise, tiara yerine asalet derecelerine göre maddesi değişen *diadem* denilen bir bant takmakta idiler.

Çalışkan ve oldukça barışsever insanlar olan Kappadokialılar tarımla ve hayvancılıkla uğraşırlardı. Krallık Kappadokiası'nın katırları oldukça ünlüydü. Suriye'de bunlara oldukça iyi para veriliyordu. Yine yün üretiminde de oldukça ilerlemişlerdi. Galatlardan sucuk yapmayı öğrenen Kappadokialılar; meyve ve sebze üretiminde, şarapçılıkta zamanının hatırı sayılır ülkelerinden biri olmuştı. Kappadokia ve daha sonra Kappadokia'dan

ayrılan Pontus halkları Grek değildi. Yerel Anadolu halklarının birbirleriyle ve kısmen Perslilerle kaynaşması sonucu Kappadokialılar ortaya çıkmıştı.

Antik tarihçiler (Herodot, Strabon ve Plinus Kappadokia halkının “Leukosyria” (Beyaz Suriyeliler) ismi ile anıldığını yazmaktadır¹⁵⁵. Beyaz Suriyeliler denmesinin sebebi olarak da Touroş’un güneyindeki koyu tenli Suriyelilerden ayırt etmek için olup, bu toplumda sünnat âdetinin bulunması domuz eti yemenin yasaklanmış olması, dini törenleri ve ırza geçme gibi gelenekler gösterilmektedir.

Bir kısım yazarlar halkın Hint-Avrupa ırkına mensup olduğunu belirtirken diğer bir kısmı da Anadolu’nun yerli halkı olduğunu belirtmektedirler. Antik yazarların ekseriyetinin görüşüne göre de Kappadokialılar; Anadolu’daki diğer kavimlerin aksine, Suriye’den gelmiş olan, Sami bir kavim olup, Aramice konuşmaktadırlar. Bu özellikler Halys’in (Kızılırmak) çizdiği yay içinde yaşayan bölge halkını diğer bölgelerdeki halklardan ayırmaktadır. Ancak MÖ 6. yüzyıl ortalarından sonra Pers Ahamenişlerin bölgeye gelmesi ile toplum yapısı daha da karışmıştır.

Buradaki halkın ister Hint-Avrupa, Tabal Sami veya yerli ırktan olsun Anadolu’da bir mozaik oluşturdıkları anlaşılmaktadır. Kralların isimleri Persçe’dir. Çünkü bunlar Kappadokia, Pers egemenliği altındayken buraya satrap olarak gönderilen Pers asilzadelerinin soyundan gelmektedirler.

Kappadokia’da köylerde oturan ve köle olarak çalışan bir sınıfın yanı sıra, çok erken çağlardan başlayarak büyük toprak sahibi olan soylular vardır. Bunlar genellikle rahip prenslerdir. Daha sonra ülke Pers hâkimiyetine girince İran’dan çok miktarda Pers soylusu Kappadokia’ya göç ederek büyük topraklara sahip olmuşlardır. Bu soylular zaman içinde Hellen kültürünü almışlar fakat ilkel halk, köy kültürünü sürdürmüştür. Bu bölgede yapılan kazılarda bulunan yanık tahıl taneleri, bunların konduğu küpler ve taş ambarlar, el değirmenleri ile o devire ait metinlerde rastlanan buğday, mısır ve benzeri ziraat kelimeleri yerli halkın ziraat yanında bağcılık ve bira yapımı ile de uğraştıklarını göstermektedir.

Kappadokialı çiftçiler, sınırlı tarlalardan fazla ürün elde etmek için potasyum nitrat açısından gayet zengin olan güvercin gübresi kullanmışlardır. Ayrıca, halk yaşadıkları çevrede ekolojik dengeyi sağlayan güvercin ve diğer kuşların tüy ve etinden yararlandığı gibi ürüne zarar veren böcek-

¹⁵⁵ Baydur, s. 114, Strabon, age. s. 20

lerden güvercinler sayesinde kurtulmuştur. Güvercinlerin kusurlu olanları ve palazları yenilmek, tüyleri ise yatak yorgan yastık yapmak için kullanılmıştır. Dolayısıyla Kayseri’de Talas, Tavlusun, Derevenk, Gesi, Gürpınar, Kayabağ (Darsiyah), Efke, Güzelköy (Nize), Mancusun, Ispidin, Vekse, Ağırnas, Küçük Bürüngüz (Subaşı) köyü ile Ağırnasgibi yerlerde, daha sonraki dönemlerde yüzlerce güvercinlik inşa edilmiştir. Kappadokia bölgesinde güvercinliklerin yoğun olarak Uçhisar civarındaki vadilerde, Göreme-Kılıçlar ve Güllüdere mevkilerinde, Ürgüp-Üzengi Vadisi’nde, Ortahisar-Balkan Deresi Vadisi’nde, Nevşehir yakınlarındaki Çat Vadisi’nde ve Soğanlı Vadisi’nde de bulunduğu bilinir¹⁵⁶. Madencilik ve dokumacılık ayrıca geçim kaynaklarındandır.

Kappadokialıların dili Grekçe değildi. Philostratos; Kappadokialıların Grekçeyi çok kötü konuştuklarından bahseder. V. Ariarathes’in tüm Hellenleşme çabalarına rağmen Grekçe Kappadokia’da kabul görmemiş, yerel dil ve lehçeler karşısında zayıf kalmıştır. Krallıkta yaşayan etnik gruplar kendi dil ve lehçelerini konuşurlardı. Kappadokialıların kendilerine özgü bir alfabesi yoktu. Başlarda Aramî alfabesi kullanan Kappadokialılar daha sonra Grek alfabesi kullanmaya başladılar. Arşive ve yazılı metinlere pek önem vermeyen Kappadokialılarla ilgili bilgilere komşu devletlerin arşivlerinden ulaşabiliyoruz.

III. Ariarathes’in kral ünvanını aldığı MÖ 255 yılı Kappadokia takviminin başlangıcı sayılır. Kappadokia Takvimi, 30’ar günlük 12 ay ve 5-6 günden ibaretti. Kappadokialılar Pers takvimini kullanıyorlardı. Bu takvimde ay isimleri: 1-Artania, 2-Artaestin, 3-Araiotata, 4-Tirix, 5-Martata, 6-Xanthiri, 7-Mithri, 8-Apomenama, 9-Artha, 10-Tethusia, 11-Osmania, 12-Sondara olarak söyleniyordu.

Klasik tarif olarak; İskenderin “Asya Kralı” ilan edilmesinden (MÖ 333) son Hellenistik krallık olan Mısır’ın, Romalılar’ın eline geçmesine (MÖ 306) kadar geçen süreye “Hellenistik Dönem” denir. Bu da aşağı yukarı İskender zamanından, Augustus zamanına kadar geçen süreyi kapsar.

Kappadokia Krallığı’nda ise Hellenistik etkilerin Ariarathes IV’ ten itibaren (MÖ 220-163) halkın kabullenmemesine rağmen yavaş yavaş yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir. Bilhassa tamamen Hellen kültürü ile yetişmiş

¹⁵⁶ Karakaya Çorağan Nilay, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/10 Fall 2014, p. 335-358

bulunan Ariarathes V (MÖ 159-131) döneminde artık iyice benimsenmiş ve son kral Archelaos'a kadar devam etmiştir. Sikkelerde, yüzük taşlarında, küçük ve büyük objelerde, mimaride, heykeltraşlıkta, eğlence ve sosyal hayatta Hellen adet ve tarzları hâkim olmuştur.

Bu dönem, düşünce hayatında da önemli gelişmelere sahne oldu. Temel olarak iki yeni felsefe ortaya çıktı: 1- Epiküros'un felsefe okulu olan Epikürosçu okul, 2- Zenon'un Stoik Okulu. Polis yıkılınca ortada kalan bireye davranışlarında rehberlik etmek üzere Epikürosçu okul, polisten daha dar bir sosyal birim olan dostluk çevresini ve dostlar arasında eşitlikçi ilişkileri ve değerleri örgütlerken, Stoik okul; polisten daha geniş bir sosyal çevreyi, evrensel insanlık toplumunu, insanların evrensel eşitliği fikrini ileri sürmüştür. Stoacılar göre kaderci ve uyumlu bir hayat en iyi hayattı ve evren birbirine katı kurallar ile bağlıydı. Epikürcülere göre ise; mutluluk arzuları bastırmak ve kaderci bir anlayış sahip olmak değildi. Her şeyi yapmak insanın kendi elindeydi. Bunun için insan özgürleşmeliydi ve bunun engelleyen her şeyden insan kurtulmalı anlayışını benimsemişlerdi. Hellenistik dönemde felsefe mekteplerinin hepsinde ortak olan şey insanların acılarına ve ihtiyaçlarına göre düşünüş ortaya koymak ve ahlak üzerinde önemle durmaktı.

Ancak, bu temel ilkelere rağmen Hellen kültürü ile birlikte Greklerin birçok ahlaksızlıkları da Kappadokia'ya girmiş oldu.

Dinî İnanışları

Anatole; Güneşin Doğduğu Yer

Kappadokia halkı önceleri Hint-Avrupa ırkına mensup Pelasgian denilen ve Yunanistan veya Ege Denizi'nde yaşayan antik kabilelerinden oluşurken daha sonra özellikle Syria'dan ve İran'dan gelerek ülkeyi işgal eden kavimler ile karışarak kozmopolit bir halk haline gelmişlerdir. Bu durum dinî inanışlarına da yansımıştır. Zira inanışlarının eski ve Friglerinkine yakın yerli bir din olan ve dünyanın en eski dinlerinden sayılan ana tanrıça **Ma**'ya kültüne

göre; hayatın ışıktan meydana geldiği, dünyanın sonrasının olmadığı, yine ışığa dönüş yapılacağı yani bütün mevcudatın bir olduğu ve ölümlerle birlikte o bire dönüş yapılacağı, ana tanrıça Ma'nın hayatın kaynağı olduğu ve dönüşün yine ona olacağına inanılmaktadır. Tanrıçanın dişi bir kişiliği olup, bir de eşi rolündeki **Adra** vardır. Bu dişi ve erkek kişilikleri güneş ve ay temsil eder. Bu din Anadolu'da ilk yerleşik hayata geçenlerle birlikte var olmuştur ve bin yıllarca varlığını sürdürmüştür. İlk çağlarda adına tapınaklar yapılan ana tanrıça daha sonra diğer dinlerin ortaya çıkması ve baskıcı kimliklerini dayatması neticesi bazen gizlenmiş ve bazen de yeni dinlerle sentezler oluşturmıştır.

Luvalar, Frigler, Sümerler, Truvalılar (Truva kenti **Adra** adına inşa edilen bir kentmiş), Kappadokialılar ve hatta Roma bile bu dinin etkisine kalmıştır. Perslerin Mecusiliğinin (ateşpereslik) karışımı bir din olduğu anlaşılmaktadır. Antik çağdan itibaren Kappadokia'yı işgal eden çok çeşitli ırk ve kavim, halkın inanç sistemlerini etkilemiştir. Nitekim halkta ağırlıklı olarak Hitit-Luvi, Ma inançlarının yanında ateş kültünde Perslerin, dağ kültünde Hititlerin, **Zeus** ve **Apollon** kültünde de Greklerin etkileri gözlenir.

Bölgenin dinî anlamda yaşadığı en büyük etkileşim, İÖ 546 yılından itibaren bölgenin Pers hâkimiyetine girmesiyle birlikte bu imparatorluğun inanç sistemini Kappadokia'nın kolaylıkla kabul etmesidir. Bu dönemden itibaren yerli kült, Pers tanrıları ile tanışarak bütünleşir. Onların **Ahura Mazda**, **Mithra** gibi tanrıları da özellikle dağ tanrı Argaios ve Zeus ile bir tutulmaya başlar. Hellenistik ve Roma imparatorluk dönemlerinde de Pers etkisinin devam ettiği açıkça görülür.

Perslerin aşk ve bereket tanrıçası **Anahita**, eski Doğu dinlerinin tamamına yakın bir bölümünde yer alan büyük tanrıçanın almış olduğu şekillerinden biridir. Hellenlilerin büyük tanrıça **Kybele** ile aşk ve güzellik tanrıçası **Aphrodite** ile eş değerde tuttukları Anahita'nın dinî ayinleri, büyük ışık tanrısı **Mithra**'nın dinsel törenleriyle birlikte yapılır. İnanışlarına göre; Mithra, bir bakireden veya bir kaya, ağaç ya da yumurtadan çıkan bir tanrı olup, ışığın tanrısı ile karanlığın tanrısının aracısı idi. Bir boğa olan ilk doğan canlıyı kurban etmiş ve hayvanın kanından bütün canlı yaratıklar meydana gelmişti. İnsanlığın kurtuluşu da boğa kurban edilmesi ile mümkün olabilecekti. İnsanlığı kötülüğe karşı savunan Mithras, İlyas'ın ateşten arabasından pek farklı olmayan dört atlı bir güneş arabası ile göğe yükselmiş,

“Yenilmez Güneş Tanrısı Mithras” sıfatını alarak Güneş ile birleşmişti¹⁵⁷. Bu kült daha sonra MS II. ve III. yüzyıllarda özellikle Roma askerleri arasında çok yaygınlaşacaktır.

Anahita Tapınakları’nın ilk kadınları Ermenistan’da bulunan Anaitis Tapınağı ile Korent’te bulunan Aphrodite Tapınaklarında bulunan kölelerdi. Babilli kadınlar yılda bir kez Anahita’nın Militta Tapınağında hizmet ediyorlardı. Hatta Küçük Asya’nın öteki halkları, kendi kızlarını evlilik öncesinde aynı hizmete Anahitis Tapınağına gönderiyorlardı. Bir dini eylem olarak kabul edilen bu hizmet, Aşk Tanrıçasının Tapınağında gerçekleştiriyordu ve elde edilen para, önceleri tapınak hazinesine aktarılıyordu. Önceleri kadınların tamamı için zorunlu olan bu hizmet, süreç içerisinde sadece rahibeler tarafından uygulanır olmaya başlandı. Strabon, tanrıça MA’nın Pontus’da ve Kappadokia Tapınak merkezlerindeki hizmet kültürü devam ettiğini anlatmaktadır¹⁵⁸. Bu şekilde tanrıça Ma’nın, aşkın ve cinselliğin tanrıçası da olduğu vurgulanmış oluyor.

Bulunan bazı kitâbelere göre, tapınağa borçlanan bir kişi, borçları karşılığında öz kızını tapınağa getirerek tanrıça adına hizmet yapması için bırakmakta hatta bu kurala uymayan kişiler ceza olarak tanrıça Ma’ya dokuz adet bakire genç kız ve dokuz adet de güzel genç erkek vermek zorundaydılar. Bu türlü hizmet gelirleri ile çevre arazilerin işlenerek işletilmesinden elde edilen gelirler, Tapınak devletinin başlıca kaynakları olup, bu devleti cazip bir zenginliğe ulaştırıyordu.

Anahita; bol sulu ve berrak olan yeryüzündeki bütün ırmakların ve üretkenliklerin tamamının kaynağı, annelerin memelerinde bulunan sütlerin temizleyicisi, güç, parlaklık, duruluk ve arılığın simgesi, selvi boylu, olağanüstü güzelliği bulunan, özgür ve başında yıldızlarla donatılmış altın taç, bedeninde altın elbiseler ve altından çok değerli gerdanlıklarla bezenmiş bir tanrıça şeklinde nitelenir.

Anahita; ateş, su, hava ve toprak olmak üzere dört temel anasır içindeki suyu koruyan ve ondan sorumlu olan meleğin adıdır. “Suyu bol ve temiz nehir”, “gür ve duru su” anlamlarını taşımaktadır. Zerdüştçülüğün kutsal kitabı Avestâ’da belirtildiği üzere bu su; cennet suları arasında yer almakta,

¹⁵⁷ Stephenson Paul, *Büyük Konstantin*, çev. Gürkan Ergin, T. İş Bank. Yay. İst. 2016 s. 33-34

¹⁵⁸ Strabon, *Geographika*, Antik Anadolu Coğrafyası, Arkeoloji ve Sanat Yay. İstanbul 2000, XII. Kitap, böl; 3, s. 47

dünyada bulunan bütün suların büyüklüğünde olup suladığı yedi ülkenin topraklarına can vermekte ve Ferâhkert Denizi'ne dökülmektedir.

Ahemenişler Hanedanı'ndan Pers Kralı II. Artakserkes'in; Sus'ta, günümüzdeki adı Hemedan olan Akbatana'da ve Babil'de birçok tapınak inşa ettirdiği Zerdüştilere göre de Anahita veya eski İranlılar tarafından tapılan, güçlü **Tanrıça Anaitis**, akarsuların büyük tanrıçasıdır. Öyleki öteki başka bazı eski kavimlerin, sulardan sorumlu tanrıçaları, ya Anahita ile açıklanmışlar ya da Anahita ile öteki kavimlerin sulardan sorumlu tanrıçaları arasında bir benzerlik kurulmaya çalışılmıştır. Mesela; Parthiya Seferi'ne çıkan Romalı askerler tarafından çalınan som altından yapılmış Tanrıça Anaitis Xera heykeli, Anahita'nın bir benzeridir.

Hellenistik dönemde Kappadokia'da güçlü dinî ritüellerin yaşandığı ve varlığını bildiğimiz üç "Tapınak Devleti" bulunmakta idi. Bunlar: 1-Anaitis, Omanus ve Anadatus'a adanmış **Zela**, 2-Men'e adanmış **Kabeira**, 3-Ma'ya adanmış **Komana**'dır. Komana aynı zamanda rahipler tarafından yönetilen bir polis yani şehir merkezidir. Yönetici rahip, kral tarafından seçiliyor ve kraldan sonra en yetkili konuma sahip oluyordu. Komana Tapınak Devleti'nde çevredeki birçok verimli toprak rahipler ve çalışanlar tarafından işleniyordu. Tapınağın bu ve diğer gelirleri; yılda iki kere düzenlenen dinî ayinlere gelmiş olan konukların çalgın şenliklerinde bıraktıkları büyük meblağlarla sağlanıyordu.

Komana'da bulunan kutsal merkez, tanrıça Ma'ya adanmıştır. Ma'nın kelime anlamı anne olmasına rağmen, özellikleri onu savaşçı bir tanrıça olarak ön plana çıkarır. Sıfatları arasında aniketos yani "yenilmez", ve nikephoros yani "zafer getiren" bulunur ki Ma tanrıçası, Hellen Tanrıçası **Nike** ile aynı özellikleri taşımaktadır. Sikkeler üzerindeki tasvirlerinde de bu özellikleriyle yer almıştır. Strabon Ma'yı **Enyo** ile Plutarkos ise **Semele** ve **Athena** ile bağdaştırır. Başka bir ifade ile Romalıların zafer tanrıçası ve **Reyna**'nın annesi ve **Ares**'in kızı olan **Enyo** veya **Bellona**, MÖ I. yüzyılda, yine Anadolu'nun kent ve ana tanrıçası Ma ile eş tutulmuştur. Simgesi; miğfer, kılıç, mızrak ve meşaledir. Buradaki ana tanrıça tapınağı, yüzyıllardan beri kraliyet derecesinde saygı görmüştür ve Kappadokialılar ve Romalılar ana tanrıçayı savaş tanrıçası Bellona olarak adlandırıp, savaşlardan önce adaklar adayıp kurbanlar kesiyorlardı.

Bellona, Mars'ın savaşçı kimliğinden dolayı Mars'la da bağdaştırılmış, bazen de Mars'ın eşi ya da kızı olarak da gösterilmiştir.

Roma generali Sulla, Anadolu'da tanrıça Bellona kültünü benimseyerek ona şükranlarını sunmak için onun adına Roma'da bir tapınak yapılmasına nezaret etmişti. Bellona'nın onuruna dinî ayinleri uygulamaları için Anadolu'dan rahip ve rahibeler getirtti. Siyahlar giyinmiş bu kutsal kişiler, ayinlerde tanrıçanın ilhamı olarak elbiselerini parçalarlar, iki başlı baltalarla bedenlerinde derin yaralar açarlar ve kendi kanlarını etraftaki izleyicilerin üzerine sıçratır ve sürerlerdi.

Komana tapınak devleti, Hellenistik Dönem'de sahip olduğu yarı özerk statüyü Roma Dönemi'nde de sürdürmüş olduğu düşünülebilir. Romalılar, Ma'yı **Bellona** ve daha sonra **Virtus** ile bağdaştırmış, özellikle de kültün egzotik özelliklerini (trans hali, kehanet vb.) çekici bulmuşlardır.

Karadeniz Bölgesi'nin iç kesimlerinde, günümüz Tokat sınırları içerisinde, Hellenistik Dönem'de faaliyet gösteren iki adet tapınak devletinden daha büyük olanı, Pontus Komanası, Ana Tanrıça Ma'ya ithafen yapılmış, Kappadokia tipi bir mabetti. Komana Tapınak Devletleri aynı zamanda polis (şehir) statüsünde bulunmakta ve yıl boyunca çevreden gelen ziyaretçiler tarafından bir ticaret merkezi olarak da kullanılmakta idi. Pontus Krallığı çöktükten ve VI. Mitrdates kaçtıktan sonra Komana Tapınak Devleti bir prenslik haline gelmiş ve buranın yönetimi Pompey tarafından MÖ I. yüzyılın ortalarında Archelaus'a devredilmiştir. Archelaus, MÖ 47 yılında Caesar tarafından görevden alındıktan sonra oğlu bu göreve getirilmiştir. Kappadokia kökenli, Bitinyalı Lykomedes Archelaus'un oğlundan prensliği devralmış, Augustus tarafından göreve getirilen Medeios, Cleon, Dyteutus sırayla Komana'da görev yapmıştır. Dyteutus'un ölümü ile Komana Pontus Galaticus Bölgesi'ne dâhil edilmiştir. Bu zamana kadar rahipler önemli ölçüde güçlerini yitirmiş ancak tapınak işlevine devam etmiştir. Tiberius Dönemi'nde (MS 582-602) kent imparatorluk alanına katılmıştır. Bölge Pontus Kralları Dönemi ile İmparator Tiberius idaresini kapsayan dönem arasında, bir süre de ager publicus (devlet arazisi) statüsünde bulunmuştur.

Yerli ana tanrıça Ma, Kappadokia Panteonu'nda ilk sırayı alır. Bu bereket tanrıçasının bir görevi de ormanlardaki vahşi hayvanların sahibi olmasıdır. Bu sebeple avcılar ona dişi geyik kurban ederler ki bu kutsal sahne ilk dönem Kappadokia sikkelerine de yansımıştır.

Geyik figürini (H. E.Kol.)

Ma'nın en eski ve en değerli tapınağı güneyde bulunan Komana'da iken zamanla kuzeydeki Komana Pontika ön plana çıkmıştır. Her iki Komana'da da büyük rahip, kral soyundan ve krallığın ikinci şahsiyeti sayılmakta şehirlerin çevresindeki kutsal topraklar da kendisine tabi bulunmaktadır¹⁵⁹.

Strabon'un bildirdiklerinden Pontus Bölgesi'ndeki Komana Tapınak Devleti ile Kappadokia Komanası'ndaki seremonilerin, eğlencelerin ve rahiplerin sosyal statüsünün birbiri ile aynı olduğu anlaşılmaktadır. Strabon, Pontus Komanası'ndaki bir takım kültürel geleneklerden bahseder. Yılda iki defa tanrıçanın kült heykeli tapınaktan dışarı çıkartılır. Tapınak başrahibi bu süre içerisinde kraldan sonra gelen toplumsal pozisyonunu vurgulamak amacıyla yönetici tacı taşır. Seremoni ve kutlamaların Kappadokia Komana'sı ile aynı stilde icra edildiği özellikle vurgulanır. Tanrıçanın dışarı çıkartılma döneminde her bölgeden gelen kadın ve erkeklerin katıldığı oldukça aşırılıkların yaşandığı büyük bir şenlik yapılırdı. Strabon'un bahsettiği tapınak kuralları ve geleneklerinden belkide en önemlisi onun döneminde domuz eti tüketiminin hem kutsal alanda hem de Ma'nın bulunduğu şehirde yasak olmasıdır.

¹⁵⁹ Günlaltay, Şemseddin, *Romalılar Zamanında Kappadokia*, Pont ve Artaksiad Krallıkları, TTK, Ankara, 1987, s. 459

Kappadokia’da bulunan Komana, süreç içerisinde önce Hierapolis, ardından da Sardis (Cataonia), Pontus’ta yer alan Komana da Pontica (Hierocaesarea) adlarıyla anılmaya başlandılar. Kappadokia Komana’sının günümüzdeki yeri Şar Köyü olup, Pontus’ta bulunan Komana’nın Zile (Zela) ile Niksar arasında yer alan Gümenek olduğu tahmin edilmektedir.

Uzun yüzyıllar boyunca Pers hâkimiyeti altında kalan Kappadokia halkının Perslerin dinî inanışlarından da etkilenmiş olmaları sosyolojik bir gerçektir. O halde Pers halkının konumuz olan antik dönemdeki dinî inanışları nasıldı? Bu sorunun cevabına maalesef çok kısıtlı kaynakta cevap bulabiliyoruz. O döneme ait bazı bilgileri Eski Hellen kaynaklarından öğrenmekteyiz. Oysa bu kaynaklar Pers dinî kültürünü kendi anlayışlarına göre yorumlayarak aktarıyorlardı. Meselâ Perslerin büyük tanrısı “Ahura Mazda’yı” bile Grek tanrısı “Zeus” adıyla anıyorlardı.

Ancak Kyrus’un kurduğu ve Darius I’in birçok kavmi egemenliği altına alarak genişlettiği Pers İmparatorluğu, kendi içindeki unsurların dinî inanışlarını etkilemekle beraber inanışlar arasında çok farklılıklar olduğu da bir gerçektir. Persler açısından da, devletin aşırı genişlemesi manevi ufkun genişlemesi sonucunu getirmiş, Pers dininin temeli olan “Zerdüş” inancına birçok yeni ritüel katmıştır.

Devletin Mazdeizm denilen bu resmî din anlayışında, Ahura Mazda yeri göğü yaratan en büyük tanrı olarak görülüyordu. Bu inanışta tapınak kültü olmamakla beraber büyük şehirlerin önemli yerlerinde ve özellikle de yüksek dağ başlarında kurdukları sunaklarda tanrılarına öküz, at ve diğer hayvanları kurban ettikleri anlaşılmaktadır. Nitekim Hz. İsa’dan sonraki ilk yüzyılın başlarında Kayseri’de darp edilen son Kral Archelaus’un sikkelerinde ve ondan sonraki yine burada basılan Roma eyalet sikkelerinde Argeios (Erciyes) önemli bir kült merkezi olarak yerini almış ve bu sikkelerin hemen hepsinde bir sunak ve ayin merkezi olduğu anlaşılan zirvesindeki mağara özellikle belirtilmiştir.

Mazdeizm’de baş tanrı Ahura Mazda krallık sanatkârları tarafından, insan şeklinde, Ahamaniş kralları gibi giyinmiş, bol saçlı ve sakallı, başı taçlı ve sırtı kanatlı olarak tasvir ediliyordu. **Ahura Mazda**’dan başka genç tanrı **Mitra**, **Asyanik**, **Amasa**, **Spanta** ve Tanrıça **Anahita**’nın adları da Bisitun kitabelerinde geçmektedir.

Bunlardan Mitra¹⁶⁰, Ahamanişler tarafından güneş, ışık ve zafer tanrısı olarak kutsanmaktaydı. Geniş yaylaların da tanrısı olan Mitra'nın on bin gözü, bin kulağı ve bin duyusu vardır. Mitra kültüründe tapınak olarak

¹⁶⁰ MİTRA DİNİ/ KÜLTÜ: Zerdüş dini öncesi İran'ın güneş, adalet ve savaş tanrısı MİTRA (Mithra, Mithras) idi. MİTRA Kültü, M.Ö. 1400 yıllarına dayanır. Mitra tapınakları 'mithraeum', Mitra mağarada doğduğu için, yeraltındaki kayalıklarda bulunan mağaralarda olurdu. Mağaralarda mutlaka kuyu bulunurdu. MİTRA Kültü (Güneş Tanrısı) Hindistan'dan İran'a, oradan da batıya doğru yayıldı.

MİTRA Kültü, M.Ö. 330'larda Perslerin Makedonların Kralı Büyük İskender'e yenilmesiyle Yunanistan, Makedonya ve Roma'ya geçti. Çok tanrılı bir din anlayışından gelen Romalılar, tabiat kuvvetlerinin birer tanrı olduğuna, tabiatla ve hayatta olan her şeyin tanrısallık iradeye bağlı olduğuna inanıyorlardı. Roma İmparatorluğu'nda puta tapıcılık (paganizm) resmî dindi. Tanrılar adına yapılmış özel tapınaklar vardı.

MİTRA Kültü'nün Yunanistan ve Makedonya üzerinden Batı'ya yayılmasıyla MİTRA, Roma'da Işık Tanrısı Helios ile ilişkilendirildi. M.S. 136'dan itibaren, MİTRA Kültü'ne, Roma dünyasının kabul edebileceği bir biçim kazandırıldı. M.S. II. yüzyıldan sonra Roma askerleri giderek daha fazla Mitra kültürünü benimsediler. Bu inanç o kadar popüler oldu ki, Romalılar haftanın bir gününü Mitra onuruna "SUNDAY" (Sun=güneş, day=gün) olarak adlandırdılar.

Mitra ayinleri zamanla Dionysos- Sabazius gizemlerinin yerini alırken, Mitra mağaraları eski tanrıların yer altı tapınaklarının yerine geçti.

Mitracılar, kurtarıcılarının göklerden yere indiğine, 12 yandaşı ile son yemeği paylaştığına, öldükten sonra yeniden canlandığına inanıyorlardı. Mitra rahipleri uzun giysi giyerler, çoban değneği taşırlardı. (Hristiyan din adamları da daha sonraları aynı inanışları Hristiyanlığın ana ilkeleri haline getirdiler.)

Mitracılar, güneş tanrısının yükselişini anmak için, "Mizd" adı verilen üzeri "Mithra Haçı" kabartmalı, güneş biçiminde çörek yerlerdi. (Hristiyanlar bu âdeti de benimsediler.) İmparatorluk döneminin sonlarına doğru "GÜNEŞ Kültü" gelişti, "Sol Invictus" (Fethedilememiş/ Mağlup edilemeyen Güneş) öne çıkmaya başladı.

Roma İmparatoru Aurelianus (270- 275), Sol Invictus (Fethedilememiş/ Mağlup Edilemeyen Güneş) Kültü' nü Roma İmparatorluğu' nun resmî dini olarak kabul etti; Roma'da, Champ de Mars' da, güneşi sembolize etmek üzere büyük bir anıt yaptırdı.

Başlarına güneşi simgeleyen taç takan Roma İmparatorları, güneş tanrısının yeryüzündeki temsilcisi ve bedenleşmiş hali olarak kabul ediliyorlardı.

Mitraizm ve Sol Invictus (Güneş Kültü) inancı hızla gerilerken, Hristiyanlık/ Yeni Din, Roma İmparatorluğu'nun kurumsal çerçevesi içinde gelişecek yeni bir uygarlığın ideolojik ve kültürel temeline dönüştü. İmparator Teodosius I (379- 395), Hristiyanlığı imparatorluğun resmî dini olarak kabul ettirdi.

Teodosius, ayrıca, Roma'daki Vesta Tapınağı'nda Roma'nın kuruluşundan beri rahibelerce yakılan kutsal ateşi söndürttü. Böylece, GÜNEŞ Kültü sona erdi. Ancak, bu kültür, Hristiyanlık içinde varlığını sürdürmeye devam etti.

Mithraeum denilen doğal ya da mağara biçiminde oluşturulan tapınaklar kullanılmakta idi¹⁶¹. Buna örnek olarak Kayseri'nin Yahyalı ilçesinin eski adı Farasa olan Çamlıca köyünde bulunan ve birkaç basamakla inilen mağara gösterilmektedir. Adı geçen mağarada Farasa Kitabesi olarak bilinen bazı yazılar bulunmuştur. Aramice ve Grekçe yazılan bu metin; “Magaphernos’un oğlu Ariaramneia¹⁶² kentinin strategosu (yöneticisi veya ordu lideri) Sagarios, Mitra için mazdaist ayin yaptı.” olarak çevrilmiştir¹⁶³. Caesarea paralarının arka yüzlerindeki Argaios’un zirvesinde gösterilen ay ve yıldız motifleri ile kutsal mağaranın Mitra’yı mı temsil ettiği ya da Zeus veya Ahura Mazda’yı mı sembolize ettiğini tartışmak gerekir.

Anahita da Kalde astrolojisinden alınarak Pers tanrıları arasına girmiştir. Göklerin en yüce katında ikamet eden ve iyilikçi tanrı Ahura Mazda tarafından verilen emirle göklerden, bulutların üstünden yağmur, kar ve dolu gönderen Anahita’nın bulut, yağmur, kar ve dolu adlarındaki dört beyaz at tarafından çekilen bir arabası vardır. Her gölün, her ırmağın ve her denizin kıyısında yüz pencereden ve bin sütundan oluşan son derece güzel döşenmiş çok süslü bir evi bulunmaktadır.

Bilhassa bu son iki tanrının Pers dinine girmesi ile tek güçlü Ahura Mazda yerine yanında en az iki veya daha çok tanrılar grubuna inanılmaya başlanılmıştır.

Ahameniş kralları ülke içinde gençlerin yetiştirilmesinde üç temel kural uygulamakta idiler:

1. İyi ata binmek.
2. İyi ok atmak.
3. Asla yalan söylememek.

Bu prensiplerden bilhassa üçüncü maddedeki “Asla yalan söylememek” kuralı Zerdüşť dininin de ana prensibi idi. Nitekim Darius I’in mezarı üzerindeki uzun kitabede şu ifadeler yer almaktadır:

¹⁶¹ Hakman Meral, *Kappadokia’da Zeus Kültü*, Doktora Tezi, Gazi Ün. Sosyal Bilimler Ens. Arkeoloji Ana Bl. Dalı Ank, 2012 s. 60-62

¹⁶² Ariaramneia, Ariarathes II’nin oğlu Ariaramnes III tarafından kurulan bir kent

¹⁶³ Hakman, Adı Geçen Tez, s. 65-66

“Adaleti sevdim, yalanı sevmedim. Arzu ve iradem; yetime ve dula karşı hiçbir surette adaletsizlik yapılmaması olmuştur. Yalancıyı şiddetle cezalandırdım. Fakat tarlasını süreni de mükâfatlandırdım.”

Darius P'in bu ifadeleri tanrı Ahura Mazda'nın krallardan istediği şeylerdi. Ahura Mazda ayrıca krallardan *“İşte, sözde, düşünce ve tasavvurda dürüst olmalarını, doğruluktan ayrılmamalarını, hayatlarını kutsallaştırmalarını, kibir etmemelerini ve vazifelerini hakkıyla yapmalarını”* istemekteydi. Darius'tan daha sonraki yüzyıllarda kurulan Roma Devleti'nde Roma imparatorlarının kendilerini tanrı ilan ederek kutsallaştırmaları ve Romalı olmayan halka karşı yaptıkları adaletsizlikler ve zulümleri ile tamamen entrika üzerine kurulan Roma yönetiminin nasıl yalan ve ahlaksızlık üzerine kurulduğunu hatırlayarak Roma'dan yüzyıllar önce kurulmuş olan Perslerin bu prensipleri sayesinde nasıl çok geniş bir coğrafyaya yayıldıkları anlaşılmaktadır.

Pers halkı; gök olarak ifade edilen kâinatı yaratanın tanrı *Ahura Mazda* olduğunu kabul ediyordu. Bunun yanında ışık, ateş, su, toprak ve rüzgâra tapıyorlardı. Bunlara ibadet olarak kurban kesiyorlardı. Anlaşıldığı kadarı ile Pers tanrıları genellikle doğal güçleri temsil ediyorlardı. Yukarda bahsedildiği üzere *Ahura Mazda* gökyüzü tanrısı idi. Buna karşılık *Ahriman* karanlığın, *Vayu* hava ve rüzgârın, *Tishtrya* yağmurun tanrısı idi. *Rapithvin* isimli tanrı ise öğle sıcaklığı ile yaz aylarına hükmederdi.

Perslerde tapınak olmadığından kurbanlarını tanrıya yakın olduğuna inanılan yüksek dağ başlarında keserlerdi. Kurbanlarının makbul olması için rahibin huzuru şarttı. Rahip başı mersin yaprakları ile süslenmiş hayvanı dağ başında temiz bir yere götürür kralın ve bütün Perslerin mutluluğu için dua eder (Kendi şahsı için dua yasaktı.), ayini yöneten Maglar ellerinde “barsman” denilen kutsallar dallardan bir demet tutarak, dualar ve şarkılar okuyarak ibadete katılırlardı. Kültün kendisi de bir sunağın üzerinde temiz tutulmuş odunların çayır çayır yanması idi. Odunun safiyetini bozmamak için insan nefesinin bile değmemesi gerekiyordu. Bu sebepten ateşe yaklaşan rahiplerin ağızları “paitidama” denilen bir bezle örtülü oluyordu. Tören muhtemelen kurban kesilerek sona eriyordu¹⁶⁴.

Havyan parçaları kaynatılarak pişirilir ve çevrede bulunan otlar veya yonca üzerine serilirdi. O esnada Mag (Muğ) denilen rahip mukaddes

¹⁶⁴ Kurt Bittel, *Kappadokia'da Bulunan Bir Ateş Tapınağı*, *Türk Arkeoloji Dergisi*, Sayı: VI-2, Ankara, 1956, s. 38-41

dualar okurdu. Böylece tanrıları kurbandan haberdar etmiş olurdu. Bu törenden sonra kurban sahibi etleri evine götürür ve istediği gibi kullanırdı. Kurbanın ruhu tanrıya ait olduğundan ayrıca tanrıya et ayrılmazdı. Manyas Gölü civarındaki Ergili köyünde bulunan bir kabartmada bu tören aynen resmedilmiştir.

Bu ayine bir örnek de Pontus Kralı Mithridates'in Romalı Murena'ya karşı kazandığı büyük zaferi kutlamasıdır. Appianos, Mithridates'in ataları Kyros ve Dareios kadim geleneklerine göre icra ettiği bir töreni anlatmıştır: Bunu çocukken Sinope'de, babasının yanında öğrenen Mithridates ve maiyetindekiler Büyük Evliya Dağı'na Savaşçı Zeus kutsal alanına tırmandılar. Arkeologlar yerel Anadolu ve İran etkili ateş tapımına hizmet etmiş bu önemli alanda birçok yazıt keşfetmiştir. Bu ve Kappadokia'daki birçok benzer kutsal alanda “ateş bekçileri” denen Zerdüşt rahipler sunaktaki ebedî ateşin muhafızlığını yapıyorlardı. Başlarına uzun keçe sarıklar geçirmiş Mithridates'in magusları, büyülü sözler mırıldanarak ve barsomlarını (mersin ağacından asa) sallayarak ateşe, toprağa, rüzgâr ve suya beyaz hayvanlar kurban ettiler. Ardından kadim Pers âdetini izleyen baş magus Mithridates kütükleri tepeye bizzat sürükleyerek büyük bir odun yığını yaptı. Sunağın etrafına kütüklerden ve dallardan kazık ayakları yerleştirdi; sonra da rahipler için et ve ekmek ziyafeti hazırladı.

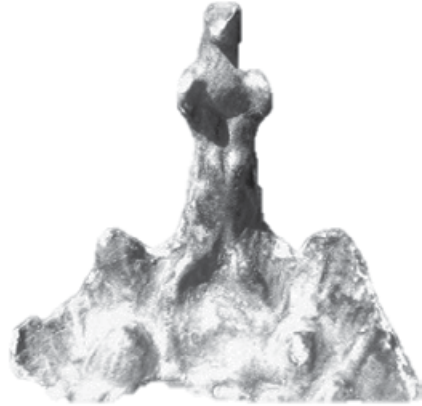
Kral gümüş yıldızlarla süslü erguvani bir başlık ve erguvani kraliyet kaptanının üzerine bembeyaz bir magus pelerini geçirmişti. Süt, bal, şarap ve zeytinyağından oluşan kutsal sıvı sunusu yapmak için odun yığını tepesine çıktı. Sunuların üzerine güzel kokulu günlük ve mür atan Mithridates, tanrılara kalpten bir dua etti. Duasını hiçbir kaynak kaydetmemiştir fakat muhtemelen Ksenophon tarafından aktarılan Kyros'un duasına benziyordu. “*Ey kadim Zeus, Helios ve bütün tanrılar! Şanlı başarılarıma yardım ettiğiniz için bu sunuları şükranımın nişaneleri olarak kabul edin.*” Kral aşağı indikten sonra maguslar yüksek odun yığınının dibine diz çöktüler ve nefesleriyle kutsal alevleri kirletmemek için defne yapraklarıyla yelleyerek ateşi canlandırdılar¹⁶⁵.

Dinî merasimleri yöneten Maglar (Muğlar) daima başka bir Mag'ın soyundan gelir ve dinî gelenekleri iyi bilirlerdi. Ancak bu Magların (Muğ) zaman zaman siyasete müdahil olmaları Ahamanişleri rahatsız etmiş ve bu

¹⁶⁵ Adrienne Mayor, *Mithridates*, İş Bank. Yay. Ankara, 2013, s. 265

Argeios zirvesinde kartal heykelleri (H. E.Kol.)

(M. Çayırdağ Kol.)

dinî grubun yetkilerini kısıtlayarak siyasetten uzak tutmaya çalışmışlardır.

Gomata (Gaumuta)¹⁶⁶ isyanı bu uygulamaya sebep olmuştur.

60 metre yükseklikteki kayanın yüzeyine işlenen 3x5, 5 boyutlarındaki Bisutun Kabartması'nda "Dara, ayakta ve sağa bakarken resmedilmiş ve Pers kıyafeti, kral ayakkabıları, bir pazubent ve taç taşımaktadır. Sağ eli, yüzünün hizasına kadar kalkmış vaziyette, sol ayağıyla, yerde uzanmış yatan ve taht üzerinde hak iddia eden Medli büyücü Gaumata'yı temsil eden bir figürün göğsüne basmaktadır. Gaumatada kollarını yana açmış vaziyette yalvarmaktadır."¹⁶⁷

Ölü gömme törenlerinde ise ceset dağ başlarına bırakılırdı. Cesetin etleri kurtlar kuşlar tarafından yenildikten sonra kalan iskeletlerin üzerleri sıvanarak topraktan izole edilir ve gömülürdü.

Mitra kültü, eski Ari'lerin Ahura-Mazda inançlarından kaynaklanarak yaklaşık olarak MÖ XV. yüzyılda eski İran'da ortaya çıkmıştır. Mitra'cılık Pers ordularının fetihleri ile yayıldı. Pers orduları Suriye, Kalde ve Küçük Asya'ya doğru genişledikçe Mitra'nın da ünü ve etki alanı da genişliyordu. Darius'un ölümünden sonra Hellen kültürünün rekabetine rağmen bu inanış halk içinde yaşamaya devam etti.

"Mihr" Mitra'nın Farsça karşılığı olup "güneş" anlamından başka "dost ve arkadaş" anlamları da taşır. Bu pagan tanrıya hem güneş ve hem de sevgi tanrısı olarak tapılıyordu. Yani bir yandan Helios ile diğer taraftan da Apollon ve Hermes'e benziyordu. Ancak MÖ III. yüzyıl başlarına gelindiğinde kültür ve dinî inanışlar bakımından Pers etkisindeki Kappadokia

¹⁶⁶ Gomata: Pers İmparatorluğu'nda Bir Mag olup, MÖ 522-521 yıllarında Darius I'in hükümdarlığının ilk yıllarında devlete isyan etmişse de kısa bir zamanda isyan bastırılmış ve Gomata öldürülmüştür. Pers tarihinin bu önemli olayı Darius tarafından Bisutun kayasına işlenmiştir.

¹⁶⁷ Josef Wiesehöfer, *Antik Pers Tarihi*, s. 36

ve çevresindeki ülkelerde artık Mitra sevgi ve güneş tanrısı olmaktan çıkıp, gücün dostu, askerlerin yenilmez tanrısı haline gelmişti.

Mitra inanışından daha da önemli olarak Antik Çağ'da ateş kültü, Darius I zamanından itibaren bütün Kappadokia hatta Pontus ve Armenia halklarının tamamının benimsendiği bir temel inanıştı. Özellikle de Kappadokia'da Argeios (Erciyes) gibi volkanik dağlar ve çevreleri bu inanışın temel merkezleri konumundaydı.

Argaios'un ihtişamından dolayı ilk çağlardan beri tapınım görmüş ve İS IV. yüzyıla kadar kült kimliğini muhafaza etmiştir. Argaios ile ilgili en erken arkeolojik veri, İÖ XVI. yüzyıl sonlarına tarihlenen ve Hattuşa'nın iki km kuzeydoğusunda yer alan Yazılıkaya'da bulunur. Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı'nın Büyük Galeri'sinde bulunan kabartmalarda, doğu ve batı duvarlarının birleştiği noktada hava tanrısı Teşup, dağ tanrıları Hazzi ve Namni tasvir edilmektedir. Bu dağ tanrılardan Namni'nin çoğunlukla Argaios olduğu kabul edilir. O dönemlerden itibaren, Kappadokia'nın başlıca yerli kültü olan Argaios'un Hurri dilindeki adı Namni'dir. Bir diğer görüş, bu dağ için Yunanca'da beyaz anlamına gelen Argós'un kullanılmasından dolayı Hititlerdeki adının Hargas olduğudur. Çünkü Yunanca beyaz- Argós kelimesi Hitit çivi yazısındaki beyaz, parlak anlamına gelen harki veya harkis ile benzeşmektedir. Böylece Hititlerdeki Hargas ile Argaios'un aynı dağ olduğu sonucuna varılır.

Argaios kelimesi ile ilgili İÖ VIII. yüzyıla tarihlendirilen epigrafik verilerde ise bu dağ, Harhara olarak geçer. Erciyes'e çıkan yol üstündeki Tekirderbent köyünde bulunan yazıtta, Hitit hiyeroglifi ile "Tanrı Dağ Harhara" yazılıdır. Bunun dışında Kayseri'nin Melikgazi ilçesinin bir kasabası olan Hisarcık'ta bulunan iki kitabe de Harhara ile ilgilidir. Hisarcık köyünün yakınındaki Toptepesi'nde bulunan Luvice yazıtlardan ilki, Harhara Dağı'na yapılan bir sunudan; bazalt kaya yüzeyi üzerindeki diğer kitabe, Harhara Dağı'na adanan ceylanlardan bahseder. Bu yazıtlar ise İÖ VIII. yüzyıl sonuna tarihlendirilir.

Arkeolojik ve epigrafik veriler böylece, Erciyes'in Hurri dilinde Namni ile Hititlerde Hargas ismi ve İÖ VIII. yüzyılda Harhara adıyla dağ tanrı olarak tapınım gördüğünü ortaya koyar. Kültün verilerinin İS IV. yüzyıla kadar uzandığı düşünüldüğünde Argaios'un, Anadolu'daki en erken ve uzun süreli dağ kültlerinden birini oluşturduğu açıkça görülür. Dağ tanrı olarak Argaios kültünün en önemli kanıtı ise Caesarea sikkeleridir. İlk defa Arkhelaus zamanı sikkelerinin arka yüzünde tasvir edilmeye başlanır.

Erken örneklerde Argaios betimi tek başına, zirvesinde kartal ile ya da dört sütunlu tapınak ile beraber yer alır. Tiberius ve Claudius zamanına ait kısıtlı örnekler dışında Nero zamanına kadar Argaios betimli sikkeler bulunmaz. Nero Dönemi'nden sonra ise tek başına yapılan Argaios tasviri, Faustina, Lucilla, I. Maesa, I. Mamea dönemleri dışında tekrarlanır. Ancak Nero'dan sonra tüm dönemlerde Argaios, birçok farklı simge ile sikkeler üzerinde betimlenmiştir. Kartal motifi ise Arkhelaus, Commodus, Marcus Aurelius, Severus Alexander ve III. Gordianus Dönemi sikkelerinde görülür. Titus ve daha sonra Domitianus ile birlikte ilk defa görülen motif, Argaios zirvesindeki çelenktir. Çelenk, Hadrianus, Antoninus Pius, Lucius Verus, Septimus Severus, Macrinus, Elagabalus, Severus Alexander, III. Gordianus Dönemi sikkelerinde de görülür. Traianus Dönemi Caesarea sikkelerinde ilk olarak, Argaios zirvesinde, zirvenin her iki yanında birer figür bulunur. Traianus zamanından itibaren sikkelerin arka yüzünde Argaios ile beraber altın olduğu örnekler yapılır. Daha sonraki dönemlerde devam eden bu sikkelerde girland ve/veya kartal motifleri de vardır. Bu sikkeler Tranquillina Dönemi'ne (III. Gordianus) kadar devam eder. Hadrianus Dönemi'nde ise alışılmışın dışına çıkan motif, Argaios'un zirvesindeki tek veya üç yıldızdır. Hadrianus'tan sonra Faustina J., Lucilla, I. Paula, I. Maesa, I. Maamea ve Tranquillina (II. Gordianus) dönemleri dışında tek yıldız ya da üçlü yıldız grubu örnekleri sikkelerde yer alır. Argaios ile beraber tasvir edilen iki ya da dört sütunlu tapınak betimlerinin yer aldığı sikkeler ise ilk defa Roma İmparatorluk Dönemi'nden önceye, Arkhelaus'un krallığı zamanına aittir. Bazı dönemler dışında iki sütunlu tapınak örnekleri I. Mamea, dört sütunlu tapınak örnekleri ise I. Paula zamanına kadar sikkelerde yer alır. Septimus Severus Dönemi'nde Argaios zirvesinde (üçü sağda olmak üzere) dört figür vardır. Bu tasvirin bir başka örneği Iulia Domna ve Caracalla zamanındaki sikkelerde karşımıza çıkar. Argaios zirvesinde üç figürlü örnekler ise ilk olarak Elagabalus sikkelerinde bulunur. Bunlar, zirvede yan yana üç figür ya da, biri zirvede ikisi her iki yanda olmak üzere tasvir edilmişlerdir. Iulia Maesa Dönemi'nde ise aynı betimin tekrarlandığı görülür. Arkhelaus Dönemi'nden itibaren sikkeler üzerinde çok sayıda farklı simge ve betimler ile ortaya çıkan dağ tanrı Argaios, bölgenin sinkretik yapısının numizmatik kanıtını oluşturur. Epigrafik verilerin sınırlı oluşuna rağmen bu sikkeler üzerindeki doğulu, batılı ve yerli özellikler Kappadokia'daki kült çeşitliliğini ve inancın biçimlenişini göstermesi bakımında önemlidir. Kappadokia'da Zeus Argaios Kültü Caesarea sikkelerinin de açıkça gösterdiği üzere Argaios

bölgenin dağ tanrısı ve başlıca kültüdür. Bu inanca antik dönem yazarları da tanıklık etmiştir. İS II. yüzyıl yazarı Maximum Tyrius, “Bir dağ, Kapadokialılar için tanrı, yemin ve heykeldir (...)” diyerek Argaios’un çok yönlü tapınımına işaret eder. İS III. yüzyıl yazarı Solinus ise Kappadokia halkının tanrının Argaios’ta oturduğuna inandığını yazar. Sikkelerin verdiği bilgilerin yanı sıra, her iki yazarın aktarımları, Argaios’un tek başına tapınımına değil, kendisi ile beraber bir başka tanrıya (ya da tanrılara) işaret etmektedir. Bu dağ kültürünün gösterdiği sinkretik yapı içerisinde baş tanrı Zeus da tartışmalı bir durum ile olsa da yerini almıştır¹⁶⁸.

Kappadokia bölgesinde Pers Dönemi’nden başlayarak ve Roma Dönemi’ni de içine alarak devam eden en önemli inanış muhakkak ki Argeios (Erciyes) kültüdür. Solinus’un Kappadokia halkının *tanrının Argeios’ta oturduğunu* belirtmesi ve sikkeler üzerinde resmedilen Erciyes’in üzerinde tanrı Zeus’u temsil eden kartal, ay ve yıldız sembollerinin yer alması¹⁶⁹ bu bilginin en önemli kanıtlarıdır.

Erciyes çok uzak çevrelerden görülebildiği için adeta ülkenin en kutsal simgesi olmuştur. Bu dağ tanrı veya tanrıların mekânı olarak gördükleri için sikkelerinde veya dağın üzerinde başta Zeus olmak üzere çeşitli tanrıların heykellerini yaparak kutsiyetini göstermişlerdir.

Zirvesinde başından ışınlar saçan Zeus olan bir tartı ile yine zirvesinde kartal olarak tasvir edilmiş Zeusolan Erciyes Heykeli Argaios’un kuzeyindeki ovanın devamlı olarak metangazı yanmalarına sahne olmasının yanında eski bir tanrı merkezi sayılan Argaios Dağı’nın bu bölgeyi İran ateş kültürüne açmış olması düşünülmektedir. Persler kurban kesme ayinlerini en yüksek tanrılık makamı olarak gördükleri Argaios Dağı’nın zirvesinde yapıyorlardı. Bütün semaya da zaten “Asvan” (Zeus) diyorlardı.

İran’da bu kültürün Arilerden önce de kutsal sayılan eski dağlara yerleşmiş olduğu sanılır. Argaios Dağı’nın yazılı metinlerde tanrı merkezi olarak tarif edilmesi, sikke resimlerinde dağın çeşitli şekillerde yer alması, hatta heykellerinin yapılması, bu dağın bölgenin en önemli dinî merkezi olduğunun delilidir. Ancak bu sikkeler, Kappadokia Krallığı’nın tamamen Hellenleştiği son kral Arechelaos’tan itibaren görülmektedir. Oysa bu kültürün varlığı

¹⁶⁸ Hakman Meral, A. G.Tez, s. 131-134

¹⁶⁹ Baydur, s. 125-126

yukarıda açıklandığı gibi çok daha eskidir. Dağla bütünleşmiş olan tanrının zamanla Hellenistik tanrılara benzetilmiş olması da ayrıca mümkündür.

Baş Tanrı ZEUS

O dönemde adına **Ariadne**¹⁷⁰ denilen Erciyes Dağı'nın eteğine Orophernes'ten önce yapıldığı tahmin edilen iki veya dört sütunlu bir de Zeus Polioukhos Tapınağı bulunduğu bilinmektedir. Ayrıca Kappadokia paraları üzerinde özellikle IV. Ariarathes'ten itibaren savaş ve barış tanrısı Athena ve zafer tanrısı Nike bol miktarda kullanılmıştır.

Çevrede bulunan çok miktardaki tapınakta bir sunak üzerinde devamlı ateş yakılıyor, rahipler ağıtlar söylüyorlar, ellerinde kutsal bir çubuk demeti tutu-

yorlar ve ateşe insan soluğu değmemesi için ağzı kapatan tiara (başlık) diyorlardı. İbadete gelen insanlara sarhoş edici kutsal bir içki sunuyorlardı. Ateş tapınaklarına “pyraiteia” rahiplere de “pyraitoi” denilmekteydi. Bu tapınaklarda belli aralıklarla topuz ile öldürülen hayvanlar kurban ediliyordu¹⁷¹.

Anadolu ve Yakın Doğu'da bulunan; Kappadokia, Pontus, Armenia, Babil, Lydia ve bazı antik kültürlerde Mylitta, Ma, Enyo, Anahit ve Bellona isimli aşk tanrıçalarına adanmış zengin tapınaklar vardı. En ünlüleri Kappadokia ve Pontus Komanası'nda idi. Uçsuz bucaksız kutsal arazileri olan ve binlerce rahip, rahibe ve işçi barındıran bu tapınaklarda genç ve bekâr kadınların evlenmeden önce yabacılarla birlikte olmaları yaygın bir adetti. Kazandıkları gümüş sikkeleri tanrıçalara bağlıyorlardı¹⁷².

Kappadokialıların ateşperestliği doğrudan Asurlulardan mı aldıkları, yoksa devamlı ve uzun süreli olarak sıkı ilişki içinde bulundukları Perslerden mi etkilendikleri bilinmemektedir. Ancak bilinen şey büyük ilahe (Thea) Anaitis'in ismi, Acemlerin Anahit'i olup, Armenialerin vasıtası ile bunlara geçtiği tahmin edilmektedir.

¹⁷⁰ Hakman Meral, A. G.Tez, s. 113 (Mitolojide Minos kralının kızının adı)

¹⁷¹ Baydur, s. 130

¹⁷² Mayor, 101-102

Kültür ve dinde Pers etkisi her konuda kendini hissettiriyordu. Kappadokialılar çok tanrılı bir dine sahipti. Ay tanrısı (Farnak), Ana Tanrı (Ma), Yer tanrısı, Güneş Tanrısı gibi bilinen ve bugün bilinmeyen pek çok tanrıya inanırlardı. Kappadokia Komanası ve Pontus Komanası (Gömenek) kutsal şehirlerdi. Ana Tanrı Ma Tapınağı Komana'daydı.

O dönemde ateş kültürünün yanında Roma'da görülen imparator kültü henüz Kappadokia'ya girmemişti. Hellen-Roma hâkimiyeti devrinde Kappadokialılar yabancı tanrıların isimlerini alarak kendi ilahlarına verirlerdi. Zoroaster (Zerdüş)¹⁷³ dinine inanan Persler içinse ateş kutsaldı ve bu sebepten Hasan Dağı ve Erciyes gibi volkanlar onlar için kutsal yerlerdi. Halkın Hellenleşmesi ile ateşpereslik sona ermemiş yine dinî bir ritüel olarak devam edegelmıştır. Strabon kendi zamanlarında (İsa'dan sonra birinci asırda) Kappadokia'nın çeşitli bölgelerinde kurulan daha birçok ateş tapınakları bulunduğunu ve buralarda çok miktarda halkın ibadet ettiğini yazıyor.

Ayrıca Pers inancında çok önemli bir yere sahip olan ay, yıldız veya güneş motifleri ve özellikle Argaios zirvesinde gösterilen bu üç figür Kappadokia'da Roma hâkimiyeti döneminde bile devam edegelmıştır. Mesela; Kappadokia bölgesinde Vanessa'da (Avanos) Hristiyanlık gayet yaygınlaştığı zaman bile Ahura Mazda ve Baalsamin'i temsilen dağ tepesinde Zeus'a tapınılıyordu¹⁷⁴.

(Herodot'a göre:) “*Perslerin göreneklerine gelince, işte bildiklerim şunlardır: Tanrı heykeli, tapınak, sunak yapmak gibi şeyler bilmezler; hatta yapanlara deli derler, bu sanırım, onların tanrılara, Grekler gibi insan biçimi yakıştırmış olmamalarından ileri gelir. Sonradan Arphrodite'ye tapmayı da öğrendiler, bu da onlara Asurlulardan ve Araplardan geçmiştir. Arphrodite'ye Asurlular Mylitta, Araplar Alilat, Persler Mitra derler.*

Dinleri Zeus'a kurban kesmeyi gerektirir; kurbanları dağ başlarında keserler ve Zeus dedikleri de tanrısal gök kubbedir. Güneşe, aya, toprağa, ateşe, suya ve rüzgâra da kurban adarlar. Başlangıçtan beri kurban kestikleri tanrılar bunlardır.

Kurban kesmek için sunak yoktur, ateş de yakmazlar. Kurbanın üzerine kutsal su saçmak, flüt, giyim kuşam, arpa tanesi gibi şeyleri bilmezler.

¹⁷³ Zoroaster / Zerdüş: MÖ 6. yüzyılda yaşadığı zannedilen eski İran dininin peygamberidir. Zerdüş'te göre; gerçek dindarlık tapınma ile değil, tabiat ile kaynaşarak ve çalışarak oluşur. Kişinin ruhunu temizlemesi, yalvarıp yakarma ile değil inancını hayatında hissetmesi ve şuurlu bir şekilde benimsemesi ile mümkündür.

¹⁷⁴ Ramsay, W. M. *Church in the Roman Empire before A. D. 170*, London, 1894, s. 142-457

Tanrılardan birine bir kurban kesmek isteyen kimse, kurbanı temiz bir yere götürür, başına, genellikle mersin dalından bir taç koyar, kurban hangi tanrı için kesiliyorsa, o tanrının adını anar. Kurban kesenin tanrısal yardımı yalnız kendisi için istemeye hakkı yoktur; bütün Persler için ve özellikle kral için dua eder; bütün Persler için dua ederken kendisi de bunun içindedir. Sonra kurbanı parçalar, etleri pişirtir, yere yumuşak otlar, özellikle yonca serer, etleri bu yaygının üzerine koyar. O, bunları koyunca, yanında ayakta duran bir Mag, tanrıların soy zincirini anlatan dinsel bir hava okur, – bu dinsel hava, kendi anlattıklarına göre böyledir; din, bir Mag olmadan kurban kesmeyi yasak etmiştir. Kısa bir duruştan sonra kurbanı keser, etleri toplar ve otlar veya yonca üzerine yayar sonra da kurban sahibine verirdi.”¹⁷⁵

Kappadokialıların İnanıtları Hellen Tanrıları

Kappadokialılar, uzun asırlar Hitit, Med ve Pers hâkimiyeti altında yaşadıkları için bütün bu medeniyetlerin etkisi altında kalmaları gayet tabii idi. Özellikle etkisi altında kaldıkları Pers inanç ve kültürünün Ariarathes IV’ün Hellenleşme politikası ile kısmen değişime uğradığını her iki kültürün harman olduğunu anlamaktayız. Bu değişimin en önemli göstergesi de sikkeler olmuştur. Başşehir Mazaka’da Hellenistik dönemde Zeus Polioukhos, Apollon Patroos ve Fortuna tapınaklarının varlığını ve bu yapıların şehrin tamamen Hristiyanlaştığı IV. yüzyılda Hristiyanlar tarafından yıkıldığını bilmekteyiz. Zira Pagan Roma İmparatoru Iulianus bu sebepten şehrin ve varoşlarının kliselerine ait tüm para, mal ve mülke el konulmasını, bu kaynaktan elde edilecek yaklaşık yüzotuzbeş kilo altının hazineye katılmasını, ayrıca tüm din adamlarının askere alınarak valinin emrine verilmesini emrederek şehri ağır bir biçimde cezalandırmıştır¹⁷⁶. Yine dönemin sikkelerinde bu tapınakların resimlerine rastlamaktayız.

Hellen inanışında Kronos ve Rhea’nın oğlu olan Zeus en büyük tanrıdır. Zeus (Jüpiter), Hellen panteonunda kendinden önceki baş tanrı olan babası Kronos’un krallığını elinden alarak Olimpos’ta altın tahtına oturur. Göğün hükümdarı, yağmur hükmetmesi ve korkunç şimşegi fırlatan bulut toplayıcısı güçleri ile tanrısallığı, gökyüzü ile bağlantılıdır. Zaten Zeus kelimesi parlayan anlamına gelir ve Grekçe Zeus ya da diēus gökyüzü anlamıyla gökyüzünün kendisini ifade eder. Zeus çok güçlü bir tanrı olsa da kaderi

¹⁷⁵ *Heredot Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. 559, İstanbul, Ocak, 2002, s. 61-64

¹⁷⁶ Hakman, s. 112

yönetmek onun elinde değildir. Kaderi üç Moir yönetmektedir. Yani, Lakheis: İnsanların doğumdan önce kaderini belirler, Klotho: insanların kader ağlarını örür, Alropos: bu ağları yönlendirir.

Eskiçağ'da yoğun bir şekilde tapınım gören Zeus, antik yazarlar tarafından da adından en çok bahsedilendir. Bunun yanı sıra dönemin sanatında, sikkelerinde ve kitabelerinde yaygın olarak kullanılan bir motiftir.

Ölümlü ve ölümsüzlerin babası Zeus'un Hellen sanatında tipik bir ikonografisi vardır. Heykeller, rölyefler ya da çömlekler üzerinde tanrı çoğunlukla otururken ya da ayakta tasvir edilir. Dalgalı, gür saçlı ve sakallı tanrı güçlü yüz detaylarına sahiptir. Genellikle bir omuzundan itibaren kollarını saran giyisi belden aşağısını örter. Veyahut yalnızca belden aşağısı giyimlidir. Tanrının bu ikonografisinde sembolleri de onunla birlikte yer alır. Bunlar genel olarak, yıldırım, şimşek, kartal ve krallık asasıdır. Bir de meşe ağacı yıldırımı en çok çeken ağaç olarak bilindiğinden Zeus'un sembolleri arasına girmiştir. Zeus'un da kutsal hayvanı, hayvanların kralı kartaldır. Zeus'un yardımcısı ve ulaşı kartal tanrıların kralının hâkimiyetini, gücünü ve kudretini gösterir ve tanrının birçok efsanesinde önemli rol oynar.

Grek mitolojisinin en önemli kaynaklarından biri olan Hesiodos'un "Theogonia" (tanrıların doğuşu) isimli eserinde¹⁷⁷; Tanrı, birçok defa yıldırımları ile yeryüzünü titreten, bulutlarda gümbürdeyen; aynı yazarın "İşler ve Günler" isimli eserinde ise; bulutları devşiren Zeus olarak anılır. Yıldırım en çok çeken ağaç olarak bilinen meşe, Zeus kültüründe önemli bir yere sahiptir. Kapitol'deki "Juppiter Feretrius" tapınağı kutsal bir meşe ağacının olduğu yerdedir. Tanrının doğum öyküsünü Hesiodos, Theogonia'da detaylı olarak anlatır. Buna göre;

Olimpos Dağı'ndaki baş tanrı Kronos babasını sakatlayarak tahtı ele geçirmiş ve çok büyük zulümlerle diğer tanrıları yönetmektedir. Kendisini güvene almak için de karısı Rhea'nın doğurduğu çocukları yutmaktadır. Ana tanrıça Rhea Zeus'u doğurur fakat Zeus tarafından yutulan diğer çocuklarının akıbetinden korumak için Zeus'u kartala emanet eder. Zeus bir mağarada büyür. Gücü kuvveti yerine geldiğinde başta babası Kronos olmak üzere Phoebe vebabasının kardeşleri olan Titanları yıllar süren savaşımlardan sonra devirerek Tartarus'a gönderir. (Tartarus sonsuzluğa kadar

¹⁷⁷ Hesiodos, *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*, Çev. Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat, Ank. TTK Yayınları 1977 s. 460-505

giden bir yeraltı yeridir). Ancak Titanlardan olup dayerküreyi taşımak ile cezalandırılan Atlas gibi, Olymposluların yanına geçen Titan tanrıları da vardır. Prometheus da bunlardan biridir.

Sabaziak el

Şimşeklerin efendisi Zeus, yeni kurduğu düzende üç erkek kardeşiyle dünyayı bölüşmüştür. Çekilen kuraya göre gökyüzü Zeus'a, denizler Poseidon'a, yeraltı da Hades'e düşer. Herkes görev dağılımından sonra Olympos'a çıkar ve dünyayı yönetmeye başlarlar.

Hades'in yeraltında, Poseidon'un denizin altında olmak üzere Olympos dışında da sarayları vardır. Ayrıca Demeter ve Hestia örneklerinde olduğu gibi tanrılar isterlerse Olympos'tan tamamıyla ayrılabilirler ya da Herkül gibi yeni tanrılar ya da Ganymedes gibi ölümlülerde Olympos'a kabul edilebilir.

Olympos tanrıları başlıca iki gruba ayrılır. Birinci kuşak denilen ilk doğanlar, Titan soyundan gelir. İkinci kuşak tabir edilen sonradan doğanlar ise tamamıyla baştanrı Zeus'un çocuklarıdır. Bu durumun iki istisnası vardır. Kimi kaynaklar, Afrodit'in, Titan Kronos'un babası Uranos'un denize düşen cinsel organından doğduğunu, titan soyundan geldiğini öne sürer. Diğeri de Hephaistos'tur; bazılarına göre de tanrıça Hera, Hephaistos'u tek başına doğurmuştur.

Fakat anne Titan Gaia, kocası Kronos'u deviren Zeus'dan intikam almak için oğlu Prometheus'u Olympos Dağı'ndaki hayat ateşini çalmak için oraya gönderir ve çalmayı başarır. Gaia bu ateşle insanoğlunu yaratır Zeus'a düşman etmek için çok uğraşır ama insanlar Zeus'un tanrı olduğuna inanmıştır ve hep ona taparlar. Gaia'nın bu planı da boşa gitmiştir.

Çok uzun zaman geçer, Zeus'un iki çocuğu olur. Ares ve Athena adlı bu savaş tanrıları Olympos Dağı'nın yeni üyeleri olurlar. Athena, Titanlar ile dost olur. Bunun öğrenen Hades, babası Zeus'a bunu söyler. Zeus ise Athena'ya bir daha yeryüzüne inmeme cezası verir. Athena ile Ares düşman olurlar. Ares'in ordusunu Athena yok eder. Ares de karşılık Atina'yı yıkmak ister fakat Ares Atina'ya giremez. Ares Barbarlar ile Spartalılar'ın savaşını

izler. Yenilen Sparta ordusundan geriye bir kişi kalır o da Sparta ordusunun komutanı Kratos'tur. Kratos düşmanını yok etmesi karşılığında hayatını Ares'e satar. Ares'in eline fırsat geçer. Kratos'a kaos bıçaklarını verir bu bıçaklar üç metrelik bir zincire bağlıdır. Bu zincirler Kratos'un eline yapışır. Kratos artık bir tanrı gücüne kavuşmuştur. Ares, Kratos'dan kendi köyündeki herkesi öldürmesini ister ve Kratos herkesi öldürür ve geriye bir tek kızı ve karısı kalır. Ares Kratos'un iredesini alır ve karısını ve kızını öldürür. Kratos artık Ares'ten nefret etmektedir.

Athena

Zeus, mitolojide en çok çapkınlıkları ve evlilikleri ile ün yapmıştır. Çok sayıda ölümlü ve ölümsüz ile beraberliğine rağmen tanrının asıl eşi ve aynı zamanda kızkardeşi de olan Hera'dır. Onların evliliklerinden Hebe, Ares ve Eileithya doğar. Zeus'un tanrısal birleşmeleri Metis, Themis, Eurynome, Demeter, Mnemosyne ve Leto ile olmuştur. Buna göre Metis ile birleşmesinden Athena; Themis'ten Horalar ve Moiralar; Eurynome'den Kharitler, Mnemosyne'den Musalar; Leto'dan Apollon ve Artemis; Demeter'den Persephone doğar.

Zeus'un tanrıçalara göre ölümlü kadınlar ile birleşmesi ise daha çoktur. Bunlar arasında en çok bilinenler şöyledir: Dionysos'un annesi Semele, Herakles'in annesi Alkmene, Perseus'un annesi Danae, Helene ve Dioskurlar'ın annesi Leda ile Hermes'in annesi Maia'dır. Durmadan âşık olan ve kadınların peşinden koşan Zeus, bunu Hera'dan saklamak için de bütün ustalığını kullanır, yalanlar uydurur. Son derece kıskançtır. Zeus'un bir özelliği de kılıktan kılığa girebilmesidir. Örneğin kuğu kılığına girmiştir, yağmura dönüşebilir. Zeus'un Hera'dan ve kaçamaklarından olan pek çok çocuğu vardır.

Tanrının en ünlü çapkınlık hikâyesi Ganymede'nin kaçırılmasıdır. Ölümlü erkeklerin en güzeli olarak kabul edilen Ganymede'yi kaçırarak Zeus onu kendisine saki yapar. Tanrıdan kaçmak için bir kaz kılığına giren Leda'yla Zeus, bir kuğu kılığında birleşir. Tanrının şekil değiştirerek birleştiği bir başka mitos, Europe ile gerçekleşir. Zeus bu defa bir boğa kılığına girerek Europe'yi kaçırmıştır.

Ariarathes V'in (MÖ 163-130) sikkesinde Athena ayakta ve elinde Nike'yi tutuyor.

Zeus savaşçı, cezalandırıcı ya da çapkın kimliklerle birçok efsanede rol oynar. Tanrının cezalandırıcı özelliği ile ilgili en ünlü efsanesi Prometheus'tur. Kilden ilk insanı yaratan Prometheus'un Hephaistos'tan ateşi çalması üzerine Zeus onu zincire vurur ve ona bir kartal musallat eder. Kartal hergün Prometheus'un ölümsüz karaciğerini yer. Prometheus'u bu durumdan kartalı öldürerek Herakles kurtarır. Zincirlerinden kurtulan Prometheus, bu defa Zeus'u aldatmak için bir düzen kurar. Bir öküzü kestikten sonra yarısı yağlı etler ve bağırsaklar, diğeri deri altına saklanmış kemikler olarak ikiye ayırır. Zeus'tan dilediğini almasını ister. Tanrı, kemiklerin olduğu kısmı seçer. Ancak Prometheus'un yaptığı bu oyunu farkederek çok öfkelenir. Bu kurnazlığının intikamını ise Zeus, ilk ölümlü kadın Pandora'yı yaratarak alır.

Tanrının savaşçı kimliğini belirten efsaneye göre; ilk tanrılar kuşağındaki Titanlar ile Kronosoğulları arasında yapılan savaştır. Uzun yıllar süren bu savaş Zeus'un liderliğinde Olymposlular kazanır ve Titanlar yeraltı dünyasının karanlığına kapatılır. Zeus'un Titanları kovması üzerine toprak ana Gaia, onu yenmesi için Typhon'u doğurur. Ancak Zeus olanca öfkesiyle yeri göğü inletir ve Typhon'u Tartaros'a atar. Titanların yenilgisinden sonra yapılan bir diğer mücadele de Giaganthomachia'dır.

En güzel kabartmalarının Bergama Zeus Sunağı'nda olan devlerin savaşı Giganthomachia, Zeus önderliğinde Herakles ve Olymposlu tanrıların Gigantlar ile yaptığı savaştır. İlyada destanında da farklı birçok özelliği ile görülen Zeus, Troya Savaşı'nı da İda Dağı'ndan yönetir. Zeus'un öfkesinin

Ariarathes IV (MÖ 220-163) sikkesinde Athena'nın elinde Nike görülüyor.

başlıca örneği ise Hephaistos'un Olympos'tan atılmasıdır. Zeus ile Hera arasındaki tartışmada annesini savunan Hephaistos'a kızan tanrı, ateşin tanrısını Olympos'tan aşağı atar. Tüm gün boyunca düşen Hephaistos, akşam olduğunda Lemnos'ta yere çakılır. Bundan sonra Olympos'un topal tanrısı olarak da bilinir.

Zeus inancı, Kappadokia bölgesinde Hititler Dönemi'nden beri varlığı bilinen “dağ tanrı Argaios kültü” ile Arkhelaus zamanından itibaren kendini göstermeye başlamıştır. Sikkeler, yüzük taşları, bronz ve mermer dağ heykelleri ile bu dağ tanrı inancı, bölgeye hâkim olmuştur. Argaios, ayrıca Tyche, Apollon gibi tanrılara da ev sahipliği yapar.

Bölgenin başkenti Caesarea merkezli olarak belirlenen **Zeus-Argaios** kültü, bölge halkının en önemli dinî inanışıdır. Zeus'un bölgedeki tahtının Argaios olduğu anlaşılmaktadır. Zeus-Argaios şeklinde belirlenen bu kült, Arkhelaus Dönemi'nden itibaren sikkeler üzerinde kendini gösterir ve yerli kült ile birleşen bu sinkretik yapı İS 3. yüzyıla kadar yani III. Gordianus Dönemi'ne kadarki Roma hâkimiyeti dönemlerinde aralıklarla arkeolojik ve numizmatik verilerde ortaya çıkar. Argaios'la ilgili olarak çok çeşitli Zeus-Argaios inançlarına rastlanır. Bunun en önemli sebebi, tarihinin başlangıcından itibaren bölgenin sosyal ve ticari merkezi olan Kayseri'nin aynı zamanda dinin de merkezi konumunda olmasıdır.

Çeşitli Zeus sıfatlarından biri olan, Zeus Sabazios kültü ile ilgili en somut örnek; Kappadokia Bölgesi'nde Zeus Sabazios şeklinde tapınım gören

Zeus'a ait olduğu anlaşılan bronz bir **Sabaziak** eldir. Bir sığınmacı tara-

fından Atina'ya getirilen bu el şimdi Neuchatel koleksiyonunda bulunmaktadır. Önemli bir kanıt olan bu sağ el, Sabaziak hareketi gösterir: Başparmak, orta parmak ve işaret parmağı uzatılmış ve diğer iki parmak avuca doğru kapatılmıştır. Havadaki parmaklarda bir çam kozalağı vardır. Bilek, kafası başparmağın başlangıcında görülebilen bir yılanla sarılmıştır. Bu el ile Atina'da bulunan İS I. yüzyıla tarihlendirilen bir örnek çok benzemektedir. Ancak Atina'daki elde çam

kozalağı olmasa da elin duruşundan dolayı orijinalinde bir çam kozalağı olması muhtemeldir¹⁷⁸. Nitekim Kappadokia Kralı Ariarathes IV'ün kızı olan ve önce Eumenes'le sonra da Attalus II ile siyasi evlilik yapan kraliçe Stratonike'nin Zeus Sabazios'u Bergama'ya getirdiği Attalus kitabesinde belirtilmektedir¹⁷⁹.

Ayrıca Zeus Soterios (kötülüklerden kurtarıcı), Zeus Epikarpios (toprak ürünlerinin koruyucusu), Zeus Stratios-Dolikhenus (askerleri koruyucu), Zeus Horkios (yeminleri kabul edici), Zeus Gordios Epekoos, Zeus Polio-ukhos, Zeus Ammon, Zeus Ahura Mazda, Zeus Mithra ve Zeus Argaios

Artemis (Avcılık ve Kırsal Hayat Tanrısı)(H. E. Kol.)

gibi farklı tanrı çeşitliliği, arkeolojik ve numizmatik belgelerle karşımıza çıkar. Tanrının bu unvanları, Caesarea ve Kappadokia'da Zeus kültünün çeşitliliğini göstermesi bakımından önemlidir.

Athena, Hellen mitolojisinde akıl, sanat, strateji, barış ve savaşın tanrıçasıdır. Roma mitolojisinde Minerva diye anılır. Babası tanrıların başı Zeus, annesi ise Zeus'un ilk karısı olan Hikmet Tanrıçası Metis'tir.

¹⁷⁸ Hakman M, s. 92

¹⁷⁹ Hakman M, s. 93

Hellen mitolojisinde Athena'nın doğumu çok enteresan bir mizansen ile anlatılmıştır. Athena Merkür gezegeninin ve dördüncü güne hükmeden, aynı zamanda bilgelik ve zekâ sahibi bir titan olan Metis'in kızıdır. Diğer titanlara göre Metis erken kuşak bir titandı.

Zeus zamanla gücünü ortaya koymaya başladığında Metis ile yakınlık kurmaya başladı. Zeus, babası Kronos gibi çocuklarından birinin isyanı ile tahtından olacağı korkusuna kapılıp ve aynı zamanda da eğer bir doğum gerçekleşirse Metis'in kendisine üstünlük sağlayacağı endişesiyle ilk karısı olan Metis'i yutar. Fakat Zeus Metis'i yuttuğunda Metis zaten Athena'ya

hamile kalmıştı. Zeus'un kafasında hergün daha fazla büyüyen bir şişlik vardı. Metis Athena'yı Zeus'un kafasının içinde doğurdu, O'nu yetiştirdi ve kendisine mızrak ve kalkanını verdi. Karısını yuttuktan sonra bu şişlik yüzünden korkunç baş ağrıları çeken Zeus bir gün yanına Hephaistos'u çağırır. Zeus Hephaistos'a, en güçlü balyozunu alıp gelmesini ister. Hephaistos derhal tanrıların tanrısının isteğini yerine getirir. "Şimdi de en güçlü vuruşunu kafama göm!" der, Zeus. Yıldırımların efendisinin bu isteğinden çekinir ateş tanrısı. Daha önce Zeus'un nefretini acı bir tecrübeyle tatmıştır çünkü kafama neden vurdun diyerek nefret kusmasından korkar. Zeus, demirci tanrısının kafasına vurması için tehditler yağdırır. Ne

yapacağını şaşırان Hephaistos korkuyla karışık tüm gücünü kullanarak balyozuyla Zeus'un kafasına vurur. İşte o anda Athena miğferi ve zırhı ile tam takım babasının başından fırlar ve der ki: "*Ben Pallas Athena. Diğer Tanrılardan saygı görmek istiyorum.*"

Sembolleri, kalkan, mızrak, zeytin dalı ve baykuştur. Mızrak savaşı, zeytin dalı barışı, baykuş da bilgeliği temsil eder. Athena, Atina kentinin baş tanrıçası ve koruyucusudur, kent ismini de ondan almıştır. Athena ve sembolize ettiği karakterler birçok kültürde benzer formlarda bulunur. Athena ayrıca Troya Savaşı'nda Akhaların yardımına koşup tahta atın yapılmasına yardım etmiştir. Athena özel bir kalkan taşır. Bu kalkan Aegis olarak isimlendirilmiştir. Kalkanın üzerinde, değişik süslemelerle birlikte

Medusa'nın başının resmi bulunur. Bu kalkanın önünde en güçlü ordular bile bozguna uğrar.

Temel özellikleri kentle ilgili olan Athena birçok bakımdan Kır Tanrıçası Artemis'in karşıtıdır. Athena'nın Hellen uygarlığı öncesinden gelen bir tanrıça olduğu ve daha sonra Greklerce benimsendiği sanılır. Ama Hellen ekonomisi, Minos uygarlığından farklı olarak önemli ölçüde askerî temele dayandığı için, Athena başlangıçtaki evcil işlevlerini korumakla birlikte giderek bir Savaş Tanrıçası'na dönüşmüştür.

Şehrin, el sanatlarının, tarımın ve zekânın tanrıçasıdır. Yuları icat edip, insanların atı evcilleştirmesini sağlamıştır. Trompet, flüt, çömlek, tırmık, saban, gemi ve savaşta kullanılan at arabası onun icatlarındandır. Bilgelik, akıl ve saflık, adalet, ilham, sanat tanrıçasıdır. Zeus'un en sevdiği çocuğu olduğu için, şimşekleri dâhil, babasının tüm silahlarını kullanmaya izni vardır.

Kappadokia'da IV. Ariarathes'in Hellenleşme adımlarından ilki, eskiden Pers mitolojisine uygun basılan sikkelerdeki tasvirleri kullanmayarak Hellen tanrı ve tanrıcaları ile donatılmış sikkeler basılma geleneğini başlatması olmuştur. Bu gelenek son Kral Archelaus'a kadar devam etmiştir.

Nike

Hellen mitolojisinde zafer tanrıçasıdır. Özellikle Pers savaşlarından sonra halkın ilgi ve sevgisini kazanmıştır. Atinalılar'ın MÖ 480 yılında Salamis'te Perslere karşı kazandıkları zaferden sonra Delphoi'de Nike'nin bir heykelini diktikleri bilinmektedir.

Nike, heykel ve paralarda çoğunlukla kanatlı olarak yer almıştır. Roma mitolojisindeki karşılığı Victoria'dır. Nike, çok hızlı koşma ve uçuşa yeteneğine sahiptir. İnsan görünümündedir. Pallas ve Stiks'in kızı, Kratos, Bia ve Zelus'un kardeşidir. Nike ve çocuklarının hepsi, Zeus'un eşleridir.

Kappadokia paralarında Nike'nin sembolleri IV. Ariarathes'in Hellenleşme politikaları ile birlikte yer almaya başlamıştır. Son kral Archelaus'a kadar hemen her sikkede Athena'nın elinde Nike tasvirini görmekteyiz.

Tyche (Tike)

Hellen mitolojisinde, Tyche, Hermes ve Afrodit'in kızı veya Okeanos isimli Titan'ın kızı olarak bilinmektedir.

İyi ya da kötü yanıyla şans, baht, talih gibi insan ve şehir hayatının önceden bilinmesi mümkün olmayan kavramları Tyche'nin yönettiğine inanılıyordu. Bu sebeple her kişinin ve her şehrin kendine ait bir Tyches'i vardı. Şehir tanrısı olarak kentlerin talihini ve genel olarak refahını belirleyen bu şans tanrıçası idi. MÖ'den itibaren eski tanrıların kültü gerilemeye başlayınca Tyche'ye sadece "şehir tanrısı" hüviyeti ile inanılmaya devam edildi. Şehir darphanelerinde basılan sikkelerde başlarında şehir simgesi olan bir taçla görüntülenirdi. Nitekim son Kappadokia Kralı Archelaus'un (MÖ 36-MS 17) ve Roma İmparatoru Severus Alexander'in (MS 222-235) Kayseri'de darbedilen sikkelerinde Argeus kültü ile birlikte bu tanrı görülmektedir.

Hellen mitolojisinde Apollon'un ikiz kız kardeşi olan Artemis "avcılık ve kırsal hayat tanrısı olarak kabul edilir. Artemis Efes civarında tanrı olarak bilinir. Sembolü olarak da yay-ok, geyik ve köpek kullanılmıştır.

Yaşam Biçimleri ve Âdetleri

Kappadokialılar antik yazarlarda genellikle kültürsüz, kaba ve karakter-siz, sahtekâr, barışı sevmeyen, kavgadan hoşlanan, yüze gülüp arkadan küfreden, utanmaz, köle ruhlu, alaycı, dostunun mutluluğuna üzü-lüp, acılarına sevinen, koruma kisvesi altında güzel kadınları hapseden, para hırsında Babillileri geçen, yalanda dansta hırslı kişiler olarak anlatılmak-tadır. Strabon dâhil bazı yazarlar da Kappadokialıların çalışkanlıklarından ve Grekçe bilgilerinden söz eder: "Kappadokia yalnız at değil; soylu insanlar da yetiştirir." diye belirtirler ve Kappadokia kadınlarının tanrıçalar kadar güzel olduklarını yazarlar.

Doğum gününü, yılın bütün öteki günlerinden daha üstün sayarlar; o gün her günden daha bol yemek çıkarırlar; zenginler bütün bir öküz, at, deve ya da eşiği fırında pişirip öyle sunarlar; fakirler küçükbaş hayvanlarla yetinirler. Genellikle az yerler, ama yemekte son olarak yenen yemiş gibi şeyleri çok bol çıkarırlar ve birçok defa yenilerler. Persler derler ki; Greklerin yemekten doymamış olarak kalkmaları, yemekte son olarak dişe dokunur bir şeyler ikram edilmemesindendir. Eğer yemeğin arkasından tatlı filan gibi şeyler de verilse, bu sefer yemekten hiç kalkmazlardı. Şarabı çok severler,

başkalarının yanında kusmak, yellenmek yasaktır. Bütün bu noktalarda uyguladıkları töreler bunlardır. Bir de şunu söyleyelim, en ciddi konuları içerek konuşmak da görenekleri içerisinde. Ancak eğer bir karar kadeh sesleri içinde verilmişse, ertesi gün ayıldıkları zaman, karar kimin evinde verildiyse o, işi yeniden oya koyar; eğer ayık kafa ile de olur derlerse, o karar yürütülür; yoksa vazgeçilir; bunun tersine olarak, ayık kafa ile düşünülmüş bir şey de, içki havası içinde yeniden ele alınır.

Yolda rastlaşanlar birbirlerine yaklaşırlarsa bu, onların aynı toplum katından olduklarını gösterir. Günaydın yerine ağızdan öpüşürler, eğer biri öbüründen biraz daha aşağı kattan ise, o yanaktan öpülür, eğer çok daha aşağı kattansa, bir dizini yere koyup öbürünün karşısında secde eder. Öbür uluslardan, en saygın tuttıkları en yakınlarındaki komşularıdır. Sonra birinciden sonraki en yakın olmak üzere böylece gider, kendilerinden uzaklaştığı ölçüde verdikleri değer de azalır. En az değer verdikleri kendilerinden en uzakta oturan uluslardır. Çünkü öbür uluslara göre kendilerini her bakımdan çok daha soylu sayarlar. Başkaları kendileriyle ilişkileri ölçüsünde erdemli olabilirler, demek ki en uzakta kalanlar en geri olanlardır. Med egemenliği zamanında, hatta halklar arasında bile bir sıralama gözetilir. Medler herkese ve özellikle daha yakın olan komşularına hükmederlerdi. Bu yakın komşular da, kendi yakın komşularına hükmederler ve bu sonuncular, kendilerinden sonra gelen sınır komşularına hükmederlerdi. Bu tamamen Persler’de geçerli olan değer ölçüsüne uygun bir durumdu. Zira Med buyruğunun ve yönetiminin alanı durmadan küçülüyordu.

Bununla beraber, Persler, yabancı görenekleri başka her ulustan daha kolay kaparlardı. Medlerin giyinişlerini kendilerinininkinden daha güzel buldukları için, kendileri de öyle giyinmeye başlamışlardı. Savaş konusunda da, Mısır zırhlarını örnek almışlardır. Greklerin de birçok ahlaksızlıkları yanında diğer sapkınlıklarını da kapmışlardı. Evlilik hayatına gelince, her birinin birkaç nikâhlı karısı olduğu halde çok sayıda cariye de satın alırlardı.

Bir kimsenin kamuoyundaki değeri, önce savaştaki yiğitliği, sonra da çocuklarının sayısı ile tartılırdı. En çoğuna sahip olan, kraldan her yıl ödüller alırdı. Çokluktan kuvvet çıktığına inanırlardı. Beş yaşından yirmi yaşına kadar çocuklarına yalnız üç şey öğretiyorlardı: **Ata binmek, ok atmak, doğruyu söylemek.** Beş yaşından önce çocuk, babasına gösterilmez, kadınların arasında yaşar, böylelikle, çocuk eğer küçük yaşta ölürse, bu yasın babada fena bir etki yapmasını önlemiş olurlardı.

Bir tek suç için hiç kimseyi kral bile ölüme göndermezdi. Bunun gibi hiçbir Pers, bir tek suç için, hizmetçilerinden hiçbirine onarılamayacak bir ceza veremez; hatta daha da öte, iyisiyle kötüsünü teraziye vurur ve kötüsü gerek sayı gerek nitelik bakımından daha ağır basarsa, o zaman ceza verebilirdi. Ana ya da babasını öldüren hemen hemen hiç duyulmamıştır. Eğer nadir olarak böyle bir suç işlendi ise, o çocuğun ya bir günah çocuğu ya da bir evlatlık olduğuna inanırlardı. Zira onlara göre tabiatla asıl ana babanın kendi çocukları eliyle ölmeleri diye bir tecelli olamazdı.

Yapılması yasak olan şeyin konuşulması da yasaktır. En büyük ayıp yalandır, bundan sonra borç gelir, bu da, öbürleri arasında asıl şu nedenle ki borcun arkasından ister istemez yalan da gelir, diyorlar. Cüzzam ve benzeri hastalıklara yakalanan yurttaş kente sokulmaz, öbür Perslerin arasına karışamaz. Onlara göre bu hastalık güneşe karşı işlenmiş bir suçun cezasıdır. Bu hastalığa yakalanmış olan yabancı, ülkeden çıkarılır. Hatta aynı hastalığa yakalandı inancı ile ak güvercinleri bile kovarlar. Bir akarsuya işemek, tükürmek, elini yıkamak, hiç yapmadıkları şeylerdir ve başkalarının yapmasına da katlanamazlar. Zira ırmağa en büyük saygıyı beslerler.

Perslerin bir özelliği de adlarının manaları olup, ya fiziki bir özelliği, ya da bir kişilik onurunu belirtir. Bütün isimler aynı harfle yani Dorların “San”, İonluların “Sigma” dedikleri harfle son bulur.

Ölüleri nasıl gömdüklerini kendi dinlerinden olmayanlara göstermezlerdi. Persler ayrıca gömmeden önce, ölüyü balmumu ile sıvarlardı. Ama Maglarda cenaze töreni herkesin gözü önünde yapılırdı. Magların öbür insanlardan ve özellikle Mısırlı din adamlarından çok farklı adetleri vardı. Hiç kimse bir mag (din adamı) olmadan kurban kesemezdi. Özellikle Mısırlı din adamları, kurban kesme dışında, ellerini herhangi bir canlının kanına bulaştırmadıkları halde Maglar, insan ve köpekten başka her canlıyı öldürebilirler. Hatta birbirleriyle yarışarcasına, karınca, yılan ne olursa olsun, yerde ve havada yaşayan her hayvanı öldürmekten zevk alırlardı.

Tanınmış Bir Kappadokialı; Tyanalı Apollonius

(MÖ-MS I. yüzyılın sonları)

Apollonius, MÖ 4 yılında Tyana’da doğdu. Tyana, birinci yüzyılda Kappadokia Krallığı’nın en ünlü ve gelişmiş pagan yerleşim alanlarından biri, belki de birincisiydi. Batısında Galatia (Konya ve çevresi), doğusunda

Armenia, güneyde Klikia, kuzeyde Pontus ile komşuydu. Tyana, günümüzde Niğde'nin Kemerhisar ilçesidir. Tyana, Klikia Boğazı denilen bir geçitle Podandus'a (Pozanti'ya) ve oradan da Tarsus ve Adana'ya bağlıydı.

Kappadokialılar, o yıllarda gözükkara, kaba, dikkafalı, söz dinlemez, cesur gibi sıfatlarla anılıyorlardı. Hatta saray görevlileri bile sert, hoyrat, kabadayı olabiliyordu. Böyle bir ortamda ama farklı yetişen Apollonius, Flavius'un kitabından öğrendiğimize göre çok varlıklı ve kültürlü bir ailenin çocuğu olup ataları Tyana'nın kurucularındandır. İyi bir eğitim ve öğrenim görmüştür. On altı yaşına geldiğinde ailesinin isteği üzerine o dönemde eğitim merkezi sayılan Tarsus'a gitmiş ve buradaki Pisagorcu/Apollo'ya bağlı kişilerle tanışmış ve onların öğrencisi olmuştur. Aynı yıllarda, daha genç olarak Aziz Paul da Tarsus'un yerlisi, zengin bir ailenin iyi eğitim görmüş bir çocuğu olarak Tarsus'ta eğitimine devam etmekte idi. Bu eğitimler bir yandan Yahudi geleneklerine bağlı kalarak devam ederken, diğer taraftan da Roma İmparatorluğu'nun asli dinsel sistematığı olan Paganizm'e göre olmaktaydı. Nitekim Aziz Paul daha sonraki hayatında gençliğinde karşı çıktığı Hz. İsa öğretilerine kendisini adamıştır. Yeni pisagorcu akımın en ateşli takipçisi Apollonius ile Paul'un Tarsus'ta tanışıp tartışmış olmaları muhtemeldir. Ancak araştırmacıların büyük çoğunluğu her ikisinin de hayatları boyunca Hz. İsa'yı hiç görmedikleri noktasında birleşmektedirler.

Antik dönem yazarlarından Philostratus'un o dönemin kâhinlerinin söylediklerini kaynak alarak belirttiğine göre; Apollonius'un doğumunda onun yeryüzüne Apollo'nun oğlu olarak gönderildiği söylenmiştir. Apollonius için Philostratus da; Tyanalı Apollon'un Hayatı adlı eserinde Tyana yakınlarında, yeminlerin Zeus'una (Dios Horkios) adanmış asbama adı verilen kutsal bir çeşme bulunduğunu söyler. Burdaki soğuk kaynak, kaynayan bir kazan gibi kabarcıklanır. Su, yeminlerini tutanlara iyi gelir ve tatlıdır ama yeminlerini bozanlara çabuk bir adalet getirir. Su, yüzlerine ve gözlerine saldırır ve mahveden hastalıklara kurban giderler, buradan uzaklaşamazlar, olay yerinde kalakalırlar, kaynağın kenarında kendilerini şikâyet eder ve tutmadıkları yeminleri anlatırlar. Bu yerin insanları, Apollonius'un, Zeus'un oğlu olduğunu söylerler¹⁸⁰. Nitekim Apollonius'un doğduğu yer Tyana'da, Zeus Asbamaeus Tapınağı yanında böyle bir kaynak mevcuttur. (Roma Havuzu?)

¹⁸⁰ Hakman Meral, *Kappadokia'da Zeus Kültü*, Gazi Ün. Sosyal Bilimler Ens. Arkeoloji Ana Bil. D. Ankara 2012, s. 81

Apollonius da tıpkı İsa Mesih gibi mabetleri ve tapınakları dolaşmış ve buradaki “çarpık ve yoz” dinsel öğretileri eleştirmiştir. Bir farkla ki İsa, Yahudi sinagoglarını, Apollonius ise Pagan tapınaklarını gezmiş ve eleştirmiştir. Apollonius da tıpkı İsa gibi, faizci ve rüşvetçi tefecilerle tartışmış onların insanlara zulüm ve acı getirdiklerini söylemiş ve onların kentlerde ve de özellikle mabetlerden çıkartılmalarını istemiştir. İncil’de İsa’nın sinagogun avlusundaki tefecilerin para masalarını nasıl devirdiği anlatılmaktadır. Apollonius her gittiği kentte bu kişilerle tartışmıştır. Tıpkı İsa Mesih gibi, Apollonius da insanlara kötü huylarından ve uygulamalarından vazgeçerlerse, kendilerine “yeni bir yaşam” verileceğini müjdelemiştir. Aralarındaki fark ise, İsa’nın ağızından Kilise babaları bu yeni ve ölümsüz yaşamın Hz. İsa’nın kendisinden geleceğini söylemişler, Apollonius ise, bunun Pagan Tanrıları tarafından verileceğini söylemiş olmasıdır. Tıpkı İsa Mesih gibi, Apollonius da Yeryüzünün tüm insanlar için olduğunu hiçbir zalimin veya tiranın yeryüzüne el koyamayacağını ve insanları köleleştiremeyeceğini vaaz etmiş ve insanları zalimlere karşı çıkmaya çağırmıştır. Hatta Apollonius zindanda bile çağrısını tekrarlamaktan çekinmemiştir. Tıpkı İsa Mesih gibi Apollonius da konuştuğu zaman bir “Yasayapıcı” gibi konuşmuş ve söylediklerinin uygulanmasını yanlışların düzeltilmesini, hatalardan dönülmesini sağlamak istemiştir. Bir farkla ki, o dönemde İsa’nın vaazları, muhtemelen 10/15 kişi tarafından hayata geçirilmeye çalışılırken, Apollonius’un sözleri ise tüm Pagan dünyasında yankılanmış ve uygulanmıştır. Bunların hayata geçirilmesinde, krallar, imparatorlar, Apollonius’un işaret ettiği yanlışların ve hataların düzeltilmesinde onun sözünü dinleyerek özel emirler ve fermanlar yayınlamışlardır. Mesela bir Pagan geleneği olan “kurban” geleneğinin yanlış olduğunu ilk kez Apollonius tarafından dile getirilmiştir.

Bütün bu özellikleri ve hayat felsefesi dikkate alınarak Hristiyanlığın gerçek kurucusu Yahudi asıllı İsa değil, Anadolu’lu pagan Apollonius olduğu iddia edilmiştir. Bu iddia, ilk defa MS 217-220 yılları arasında Doğu Roma İmparatoru Domitian’ın bilge eşi İmparatoriçe Julia Domna’nın imparatorluk arşivindeki belgeleri vererek Flavius Philostratus adlı ünlü bir yazara hazırlattığı kitapta ortaya atılmıştır. Kitapta, Tyanalı Apollonius’un yardımcısı Ninovalı Damis’e emanet ettiği yazıları ve gezi notlarıyla mektupları belgeleriyle açıklanmıştı. Buna göre İsa ile aynı tarihte doğmuş olan bu kişi, çeşitli mucizeler yapmış, bir şifacı ve büyü ustası olarak tanıtılmıştır. Flavius’un yazılarında Apollonius’un, “insan suretindeki tanrı” adıyla tanındığı vurgulanmıştır.

Ancak bazı iddialara göre; MS 325 yılında İmparator Konstantin tarafından toplanan I. Ekümenik İznik Konsili'nde alınan gizli bir kararla Apollonius'un hayatı ve eserleri intihal yoluyla İsa Mesih'e atfedilmiş, kilise tarafından adı ve eserleri ortadan kaldırılarak tarihten silinmiştir. 16. yüzyıldan itibaren Apollonius'un hayatı ve eserleri özellikle Arap bilim adamları tarafından yeniden Batı dünyasına tanıtılmış ve böylece adı yeniden gündeme gelmiştir. Apollonius'un Arapların arasında yaşadığı ve burada Balinius adıyla tanındığı özellikle ünlü matematikçi Razi ve kimyanın kurucusu kabul edilen İbn-i Hayyan tarafından yazılmış olan kitaplarda uzun uzadıya anlatılır. Kilise bütün bu yayınlara karşı Apollonius'un çok tehlikeli bir Okültist (Gizli ilimler) üstadı olduğunu ve İsa'dan üstün olmadığını söylemekle yetinmiştir.

Katolik Kilisesi Apollonius'u karalamak için onun "cinlerle" uğraşan, şifa getirmek amacıyla "cinleri" kovan bir büyücü olduğunu yüzyıllardır tekrarlamaktadır. Katolik Kilisesi; Pagan Apollonius'un, cinlerle konuştuğunu ve onları yönlendirdiğini öne sürerek onu bir sahte şifacı olarak nitelemiştir. Zira o dönemde "Cin" ilmi ile sadece Paganlar uğraşıyorlardı. "Cin kovma" (Exorcism) Paganlara özgü bir 'Şifa' yöntemi idi. Katolik Kilisesi'ne göre; 1. yüzyılda bu dalda da en ünlü kişi Apollonius idi. Apollonius bunu Hindistan'da, Mısır'da ve Askelipos'ta öğrendiği yöntemle "tabiat" adına yapmıştı. Yahudilerde böyle bir uygulama ve inanç olmamasına rağmen daha sonra Katolik papazlar Konstantin'in emriyle "Devlet Tanrısı" yapılmış olan İsa Mesih ve kutsal kitap İncil adına "cin kovma" işlemini yapmaktaydılar.

3. yüzyılda yaşamış filozoflardan Apoleis ve ünlü Lactantius'un hocası Amobius, Apollonius'un, Musa ve Zerdüşt gibi bir kişi olduğunu yazmışlardı. Gerçekten de, İncil'in Yeni Ahit bölümünde anlatılanların neredeyse tamamını Apollonius da yapmıştır.

"Yeni Pisagorculuk" akımının en büyük temsilcisi olan Apollonius, çıplak ayakla ve sadece ölü hayvanların derilerinden yaptığı giyeceklerle Mezopotamya'dan Hindistan'a kadar birçok ülke yanında Anadolu'nun Pagan tapınaklarının bir kısmını dolaşmış, hayatı boyunca hiç hayvan eti yemediği için tarihin ilk vejetaryeni olarak tanınmış ve son olarak Efes'te fikirlerini öğreteceği bir mektep açmış, orada da 1. yüzyılın sonlarına doğru ölmüştür.

H- KAPADOKİA KRALLIĞI SİKKELERİ

Sikke Darbı ve Teknikleri

Değerli metali arındırmaya ilişkin standart antik yöntemler sikkenin icadından çok önceleri biliniyordu; daha sonraları değerli metalin ayarının kontrollü düşürülmesi ve sikkeye uygun temel metal alaşımlarının bulunması ile önemli bir adım daha atılmış oldu. Bu işlemi üstlenen uzman zanaatkârların birkaç aşamada yaptıkları çalışma ile istenen sikke elde edilmekteydi.

Tarihî kaynaklarda, sikke metalinin elde edildiği maden ocakları ve ganimetlerin yanında, aynı zamanda tazminatlar, armağanlar, satın almalar ve devlet hazinesinde biriktirilmiş bulunan çeşitli eşyaların (kült heykelleri, adaklar, taşlar, vazolar, mobilyalar, bina süslemeleri ve külçeler) eritilmesinden elde edilen metaller kullanılıyordu. Yaygın olarak da eski sikkeler ile yabancı sikkeler de eritilerek yeniden hazır sikke metali elde ediliyordu.

Bu konuda eski devirlerden başlayarak kullanılan temel iki yöntem vardı. Birinci yöntem olan metalin eritilerek heykellerin, figürünler ve bir kısım kullanma eşyalarının yapıldığı döküm yöntemi idi ki bu metot sikke imalinde hemen hemen hiç kullanılmamış ve daima ikinci yol olan darp (Basma-Kesme) metodu kullanılmıştır.

Sikkeler darphane adı verilen basit atölyelerde hazırlanan kalıplar aracılığıyla gerçekleştiriliyordu. Tabii ki sikke darbı itinalı, hassas ve zor işçilik gerektiren bir çalışma istemekteydi. Önce devletçe öngörülen madenden (elektron “el”, altın “av”, gümüş “ar”, bakır “cu”, bronz “br” ve gümüş-bakır alaşımı olan billon “bi”) belirli kalınlıkta dökmek suretiyle düz ya da yuvarlak “sikke taslağı” hazırlanıyordu. Sikkenin ön yüzüne basılacak figür, damga ve yazılar (sikkenin biçimine göre) demir ya da bronz kalıba negatif olarak kazınarak işleniyor, bu kalıp ahşap kütük ya da demir örs içine gömülerek yerleştiriliyordu. Sikkenin arka yüzü için hazırlanan kalıp ise bir nevi güçlü bir çekiç gibi idi. Hazırlanan taslak kızıl derecede ısıtıldıktan sonra iki kalıbın arasına konularak üst kalıp üzerine bir çekiç ya da tokmakla çok güçlü bir darbe vurularak her iki kalıbın üzerindeki resim ve yazıların “sikke” üzerine aktarılması sağlanıyordu. Bu yöntemle sikke basmanın en güç yanı üst kalıbın çekiç darbeleriyle alt kalıptan daha çabuk eskimesi ve sık sık değiştirilmek zorunda kalınmasıydı. Bu sebepten yenilenen üst kalıbın üzerindeki

yazı ve işaretler tümüyle değişmese bile, bazı küçük farklılıkların doğması kaçınılmazdı. Ancak bu teknik aksaklık antik sikkelerdeki estetik ve zenginliği doğurmuştur. Üst kalıbı sık sık yenileme zorunluluğu olduğundan, işi azaltmak amacıyla erken evre sikkelerinde bu kalıp hiç resimsiz yapılırken, taslaktan kaymaması için de üst kalıba çentikler kazınırdı. Aynı amaçla alt kalıba da açılan bu çentiklerin sikkelerin arka yüzlerine çıkan dikdörtgen ya da dört köşeli izlerine “QUADRATUM İNCUSUM” adı verilmektedir. Başlangıçta kaba ve düzenli olmayan “quadratum incusumlar”ın sonraları değişik biçimli bezemelerle süslenmesi yoluna gidilmiştir.

Sikkelerin Genel Özellikleri:

Kappadokia’da önce Pers paraları kullanılırken satraplar döneminde satrapın hâkim olduğu bölgeye mahsus olarak ya Datames örneklerinde olduğu gibi Klikia ve Tarsos sikkeleri formatında, ya da Sisinas ve Ariarathes I döneminde olduğu gibi Sinop ve Gaziura’da (Turhal) darp edilen formatlarda sikkeler darp edilmiştir. Pers satraplarının kullandıkları sikkeler üzerinde bulunan tasvirler arasında tutarlı bir ilişki yoktur. Sikkelerde farklı tanrılar veya mahallî efsaneler sembolize edilmiştir. Ariaramnes III Dönemi’nde Tyana (Niğde-Kemerhisar) ve Morima’da, Ariarathes III Dönemi’nde ise Ariaratra’da ve MÖ 220 senesinden itibaren IV. Ariarathes zamanında klasik Kappadokia sikkeleri Eusebeia’da (Kayseri) darbedilmeye başlanmıştır. Eusebeia’da ilk basılan paralar Kappadokia Kralları’na ait iken MS 17 tarihinden itibaren Roma’ya ait kolonial paralar basılmıştır. Kayseri darphanesi, Roma İmparatoru Gallianus (MS 253-268) zamanına kadar devamlı faaliyet göstermiştir.

Daha genel bir ifadeyle, MÖ 280’e kadar olan dönemde Kappadokia Krallığı’nda basılan sikkeler ve üzerindeki semboller belirgin Pers özelliklerini taşımaktadır. MÖ 280-163 yılları arasında basılan sikkelerde Grek özellikleri ve Pers simgeleri birlikte yer almaktadır. MÖ 163-86 arasında sikkelerde tümü ile Hellenistik özellikler yer alırken, MÖ 36’ya kadar bu özellik sürmüştür. Kral Archelaus Dönemi’nde sikkelerdeki sembollerde farklılaşma yeniden göze çarpmaktadır. Çevre krallıklarla karşılaştırılan Kappadokia sikkelerindeki sembollerin bazı özellikleri benzerlik taşısa da temel olarak belirgin biçimde onlardan ayrıştığı görülmektedir¹.

¹ Selçuk Kırılı, Nuran Şen, Mustafa Şahin, “Vamuk Volkan’ın Tanımladığı Bazı Toplumsal İlmeklerin Antik Kappadokia Sikkelerindeki İzdeşimleri” *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 2017,

Kappadokia sikkelerinde altına (Au) hiç rastlanmamış olup, temel tedavül sikkesi gümüş (Ag) drahmiler idi. Ufak paralarda ise bronz baskılar kullanılmıştır. Gümüş sikkelerin darbi daima kralın yetkisinde iken, bronz sikkeleri basma yetkisi o günkü yerel yöneticilerde idi. Sikkelerde kralın adı, kullandığı unvanlar, bazen darp yeri, monogramlar, tanrı tasvirleri ve saltanat yılını gösteren rakamlar bulunurdu.

Sikkelerde genellikle aşağıdaki birim ve ölçülere sadık kalınmıştır.

Anadolu'da Pers sistemi dışındaki basılan sikkelerin ağırlıkları;

Didrahmi=	İki Drahmi=	8.73g
Drahmi=	altı Obol=	4.36g
Tetraobol=	$\frac{2}{3}$ Drahmi=	2.91g
Triobol=	$\frac{1}{2}$ Drahmi=	2.18g
Obol=	$\frac{1}{6}$ Drahmi=	0.73g

Anadolu'da Büyük İskender'den sonraki Hellenleşme dönemindeki sikke ağırlıkları;

Dekadrahmi=	10 drahmi=	43g
Tetradrahmi=	4 drahmi=	17.2g
Didrahmi=	2 drahmi=	8.6g
Drahmi=	6 obol=	4.3g
Tetrobol=	4 obol=	2.85g
Triobol (hemidrahmi)=	3 obol=	2.15g
Diobol=	2 obol=	1.43g
Trihemiobol=	$1\frac{1}{2}$ obol=	1.07g
Obol=		0.72g
Tritartmorion=	$\frac{3}{4}$ obol=	0.54g
Hemiobol=	$\frac{1}{2}$ obol=	0.36g

MÖ 2. yüzyılda sikkelerin satın alma gücü şöyle idi: Gelişmiş büyükçe bir sığır 20 tetradrahmi ediyordu. Bir askerin bir aylık geliri de aşağı yukarı

aynı miktarda idi. Hizmette bulunan kadının fiyatı 3 bin drahmi idi. Bir insanın günlük ihtiyacı için 3 obol yeterli olmakta idi².

KRAL	BASKI YERİ	TARİHİ	AĞIRLIĞI
Ariarathes I	Sinope	-	4.5 – 5.25g AG
	Gaziura	-	4.96 – 5.66g AG
Ariarathes II	Tyana		1.46 – 2.23g AE
Ariaramnes III	Tyana		2.99 – 4.36g AE
Ariarathes III	Tyana		2.48 – 6.89g AE
Ariarathes IV	Tyana		3.82 – 4.21g AG
	Mazaka Eusebeia		Tetradrahmi K 15.02
			16.12 – 16.67 AG
Ariarathes V	Mazaka Eusebeia		3.81 – 4.21 g AG
			Tetradrahmi 15.88 – 15.97 AG
Orophernes			Tetradrahmi 16.39 – 16.57
Ariarathes VI	Eusebeia		3.59 – 4.22 AG
Ariarathes VII	Eusebeia		3.65 – 4.17 AG
Ariarathes IX	Eusebeia		3.65 – 4.31 AG
			Tetradrahmi 16.71 – 16.33 AG
Ariobarzanes I	Eusebeia		2.77 – 4.30 AG
Ariobarzanes II	Eusebeia		3.83 – 4.42 AG
Ariobarzanes III	Eusebeia		3.12 – 3.91 AG
Ariarathes X	Eusebeia		3.36 – 3.89 AG
Archelaus	Caesarea		3.34 – 3.87 AG

O dönemlerin sikke anlayışına göre sikkeler üzerine kutsal veya dinî simgeler konulmasının başlıca sebebinin sikkeye bir kutsiyet vermek ve sikkenin kamuoyunca kabulünü pekiştirmek için olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca her kral, sikke üzerine kendisine ait bazı belirtiler kazdırarak hâkimiyetini tescil ettirme gayreti içinde olmuştur. Nitekim genellikle sikkenin bir yüzünü tamamen bu amaçla kullanarak kendi portrelerini işletmişlerdir.

İlk dört kralın sikkelerinde Pers tarzı ve mahallî figürlerden “griffon, aslan, balık yakalamış kartal, dağ keçisi, at, süvari”, yer alırken Ariarathes III’ün bir sikkesinde görülen Tiche (Tike) portresinin bu kralın döneminin sonlarına doğru Hellenleşme belirtilerinin başlamakta olduğunu ve Ariarathes IV (220-163) Dönemi drahmilerinin hemen hemen hepsinin arka yüzlerine Hellenlerden ithal edilmiş olan Parthenon Athenası’nın işlenmiş olmasının da ülkenin Ariarathes IV ile birlikte büyük oranda Hellenleştiğini göstermektedir. Bu süreç bölgenin tamamen Roma hâkimiyetine girmesine kadar artarak devam edecektir.

Bu sikkelerin;

a) Gaziura, Sinope baskılı ve Tarihsiz olanlarında Datames, Sisinas, Ariorath (Aramice) veya EUSEBEİAS

b) MÖ 25-11 arasında darbedilenlerde EUSEBEİAS

c) MÖ 9-İS 17 arasında darbedilenlerde KAİSAREIAS adı kullanılmıştır.

a) Ancak tarihsiz Eusebeia sikkelerinin tarihli drahmilerle kıyaslanmasıyla pek azının tarihlendirilmesi mümkün olmaktadır.

b) İlk Eusebeia sikkesi muhtemelen Pontus Kralı Mithridates VI Eupator namına oğlu Kappadokia Kralı Ariarathes IX tarafından bastırılmış ve bu kralın yirmi bir yaşındayken Yunanistan’da ölmesi ile sona ermiştir. Kappadokia’yı Pontus’a bağlama planları içinde olan bu niyetini öncelikle oğlu döneminde darbedilen sikkeler üzerinden belirtmeye başlamıştır. Yani, Ariarathes IX namına bastırılan sikkeler, Mithridates’in Pontus ve Kappadokia’yı gelecekte birleştirmek veya en azından ülkesine bağlayabilmek planının uygulanmasına hazırlıktır.

Mithridates VI tarafından, Ariarathes IX namına darp edilen Kappadokia drahmisi ve tetradrahmleri ön yüzlerinde aynı Dynastes portresini taşırlar ve madenleri itibariyle de Mithridates’inkiler gibi kıymetlidirler. Bunlar Kappadokia’da muhtemelen Pontus kralının genç oğlunu değil bizzat kendisini temsil etmekteydiler. Tetradrahmlerin arka yüzlerinde asma yapraklı bir çelenk içerisinde su içen pegasos görülür ki bundan Mithridates’in ülkenin tek hâkimi olduğunun anlaşılması gerekir.

Mithridates’in işgali içerisinde basılmış bronz sikkelerde standart bir tip ve tasvir yoktur. Ariarathes IX ve Archelaus arasındaki Eusebeia’nın diğer

bazı sikkelerindeki monogramlar, bize aynı zaman içerisindeki sahiplerinin tarihleri için ipuçları verir.

c) Çok sıkı rastlanılan klasik seride ön yüzlerde Aegis ile Gorgon başı arka yüzlerde ise elinde palmye (hurma ağacı) dalıyla yürüyen Nike yer almaktadır. Bu ön yüzün aynısı aynı değerdeki bir Eusebeia bronz sikkesinde de görülmektedir.

Sikkelerin arka yüzlerindeki ilk stilize Erciyes Dağı'nın değişik görünüşleri Archelaus Dönemi'nde görülmeye başlar ki, bu tasvir şüphesizlikten Eusebeia-Mazaka'da basıldığı kesin belgesidir. Ayrıca Erciyes figürleri, Roma koloni devrinde de sadece Kayseri darplarının belirtisi olmuştur.

Eusebeia'nın Ariarathes IX'dan Archelaus'a kadar bastırılan sikkelerinden Caesarea (Kayseri) yazarlar Archelaus zamanında bastırılmaya başlamıştır. Kappadokiakralları adına bastırılan ve belirsiz tarihlere sahip bronz sikkelere baktığımızda Kappadoki'da bronz sikke basımının aralıksız olarak devam ettiği anlaşılır. Bugün bilinen yani kesinlik kazanmış ve sayısı çok olmayan Kappadokia'nın bronz baskıları Anadolu'nun diğer Hellenleşmiş şehirleri baskılarıyla kıyaslanınca tarihlendirilmedikleri görülür. Bunun temel sebebi; terkedilmiş ve ekonomisi geri kalmış Kappadokia'nın da, Roma öncesi taşradaki küçük bazı şehirler gibi, yeterince gelişmemiş ve dönemin sikke tipolojisine ulaşamamış olduğunu göstermesidir.

Aslında Archelaus, Eusebeia'nın son bronz sikkelerini çok farklı uygulamalarla geliştirmiştir. Bu kralın drahmilerinde görüleceği gibi bir bölümü monogramsız fakat bunun yerine rakamlarla sadece kaçınıcı krallık yılında basıldığı görülmekteydi. Stil, tasvirler ve tarihler Kayseri sikkeleri ile son devir Eusebeia sikkelerini birbirleriyle bağlantılı hale getiriyordu. Bunlarda çoğunlukla ve sıkça Herakles büstü veya onun topuzu görülür ki o dönemin Küçük Asya'sında bu türlü sikke tasvirlerine sıkça rastlanmaktadır.

Zira Darphane şehri Eusebeia otonom sayılmazdı. Yani Roma denetimi altındaydı. Roma'nın gümüş devlet darpları ile Eusebeia yönetiminin darplarının mutabakat halinde olduğu muhakkaktır. Çünkü sikkeler üzerindeki tasvirler ve de Archelaus'un hükümdarlık yıllarının tarihleri Roma ilintisini açıkça göstermektedir.

Archelaus'un sikkeleri üzerindeki portresi, Augustus'un ilk yılları stiline benzemekte ve bu özelliği ile diğer bütün erken Kappadokiakralları sikkelerinden grafik yönüyle ayrılmaktadır. Eusebeia'nın tarihli sikkelerinin

Apollon veya Dyanizos formunda hazırlandıkları ve gerçek portrenin ise Archelaus'un portresi olduğu anlaşılmaktadır.

I. Ariobarzanes Piloromaïos'un defalarca inip çıkmalı geçen otuz üç yıl içinde değişik tarihler taşıyan drahmileri basılmıştır. Aradaki bazı tarih boşlukları, iktidar kesintilerinin olduğu yılları göstermektedir. Günümüzde en çok rastlanan sikkesi, iktidarının 13. ve 30. yıllarında basılmış olan drahmileridir. Sikkelerinin bir yüzlerinde; Ariobarzanes'in portresi, diğer yüzünde ayakta durmakta olan Athena vardır. Arka yüzlerin "T" harfi görülen sikkeler aynı zamanda Ariarathes IX dönemini simgeler. Bu kraldan itibaren Kappadokia drahmisinde "T" harfi çok defa kullanılmıştır. O zamanlar Pontus sikke tipi Kappadokia'da da tutuluyor ve bunlar Mithridates'in etkisi ile mecburen taklit ediliyordu. Ancak Archelaus kendi döneminde bu kuralları tamamen değiştirdi. Çünkü Archelaus Roma'ya tam bağımlı idi. Onun zamanında önyüz tasvirleri 50 yıl geriye götürüldü.

İlk satraplık dönemi sikkelerinin arka yüzlerinde mitolojik temalar ile av sahneleri canlandırılmıştır. Diğer yüzlerinde daha çok mahallî tanrı resimleri ve İranvârî başlıklar taşıyan portreler yer almaktadır. Kralların sikke ön yüzlerine kendi portrelerini bastırdıkları yani Hellenleşme döneminde gümüş sikkelerin arka yüzlerinde genel olarak tanrı Athena'nın Nike ile birlikte yer aldığını görmekteyiz. Ki bu form son kral Archelaus'a kadar devam etmiştir. Bu kral yukarda da belirtildiği gibi bazı sikkelerinin arka yüzüne değişik Erciyes tasvirleri koydurmaya başlamıştır. Yine Hellenleşme döneminin en önemli uygulaması sikkelerdeki yazıların ve ifadelerin Grekleşmesidir.

Ariarathes I'den Ariarathes VII'ye kadar ki (Ariarathes V hariç) kralların bronz sikkeleri hem mahallî tasvirler ve hem de formları bakımından çok çeşitlilik arzermeye devam etmiştir. Ariarathes VII'den itibaren artık bütün sikkeler Hellen tarzıdır. Hatta son Kral Archelaus'un sikkelerinde Roma tarzının tam hâkim olduğunu görmekteyiz.

Sinop sikkelerinde Kappadokia Satrapı Datames ile karşımıza çıkan ve daha sonra Fenike Satrapı Abrokomas ve Ariarathes isimli sikkeler ile devam eden darplar Sinop'taki Pers etkisini ortaya koymaktadır. Ancak bu satraplar kentin otonom sikke darbına müdahale etmemişler, kentin egemeni olduklarını ya da adlarına sikke bastırdıklarını göstermek için sikkelerdeki kent lejantı yerine kendi isimlerini yazdırmışlardır.

Sinop sikkelerinde görülen Pers isimli darplar kentin MÖ 372 ile Ariarathes'in öldüğü MÖ 322 yılı arasında geçen 50 yıllık bir sürede belirli aralıklarla Pers etkisinde kaldığını ortaya koyan somut deliller olarak görülmektedir. Ancak bu dönemdeki darp edilen satrap sikkeleri de Kappadokia sikkeleri sınıfında değerlendirilmelidir.

Sikkeler Üzerinde Kralların Kullandıkları Lakap ve Unvanlar

İlk iki kral, Ariarathes I ve II ile üçüncü kral Ariaramnes III, isimlerini başkaca bir sıfat eklemeyen kullanmışlardır.

Diğerlerinin İsim ve Lakapları:

Ariarathes IV Eusebeios

Ariarathes V Eusebeios Philopator

Orophernes Nicephoros

Ariarathes VI Epiphanes

Ariarathes VII Philometor

Ariarathes IX Philopator

Ariobarzanes I Piloromaïos

Ariobarzanes II Philopator

Ariobarzanes III Eusebeios Piloromaïos

Ariarathes X Eusebeios Philadelphos

Archelaus Philopatris Ktistes

İsim ve lakaplarını kullanmışlardır.

(Basileus= Kral

Eusebeios= Dindar, Sofu

Epiphanes= Tanrının Görüntüsü

Ktistes= Kurucu

Nikophoros= Muzaffer

Philopator= Babasını Seven

Philoromeius= Romayı Seven

Philodelpos= Delphos'u (Apollon'un oğlu) seven

Philopatris= Yurdunu Seven

Philometor= Annesini Seven)

Sikkeler Üzerindeki Monogramlar

Kappadokia sikkelerinin ve özellikle de drahmilerinin büyük bir kısmında iç içe geçmiş harflere ve geometrik şekillere benzeyen işaretler bulunmaktadır. Monogram denilen bu şekiller genel olarak sikkelerin portre olan yüzlerinde değil de diğer yüzlerinde bulunmaktadır. Eusebeia'nın bronz sikkeleri üzerinde rastlanılan monogramların aynısı veya benzerleri drahmiler üzerinde de görülür. Bu da bize her yönetimin kendisine has belirli işaretlerinin varlığını izah eder. Ancak Ariarathes I ve II de henüz bulunmayan monogramların Ariaramnes'te kullanılmaya başladığını fakat Ariarathes III'te terk edildiğini, sonra Ariarathes IV'ten itibaren yaygınlaştığını ve bir standart format kazandığını, hatta Ariarathes IV, V ve VI'nın sikkelerinde çift hale geldiğini görmekteyiz. Bir ara Ariobarzanes II Dönemi'nde tekrar ara verilen sikkelere monogram konulması geleneği Ariobarzanes III ve Ariarathes X Dönemleri'nde de devam etmiştir. Nihayet son Kral Archelaus Dönemi paralarında artık monogram olmadığını görmekteyiz.

Sikkeler üzerindeki monogramlar ise sikkenin tarihi hakkında bazı ipuçları vermektedir. Krallara ait Kappadokia drahmileri genellikle bir veya birkaç monogram taşımaktadırlar. Kappadokia drahmisi ve Eusebeia sikkelerinin bütün monogramları genellikle diğer Hellen sikkelerine kısmen olsun benzerlik göstermektedir. Bunun için aynı monogramların aynı şahsa ait her iki sikke tipinde de kullanıldığı farkedilmektedir. Burada Ariobarzanes III'ün hemen bütün drahmilerinde görülen “ay-güneş” (veya yıldız) sembolünün de sadece bu kral sikkelerinde görüldüğünden bir monogram sayılıp sayılmayacağı düşünülmelidir.

Monogramların yerleri ise, sikkelerin bu yüzlerinde yer alan Athena tasvirinin altında çoğu zaman sol tarafında Ariarathes X ile Ariobarzanes III'ün sikkelerinde ise Athena'nın sağ tarafında yer almaktadır. Ariaramnes III'te de at figürünün altına ve üstüne işlenmiştir. Ariarathes V sikkelerinde aynı sikkede iki monogramın olduğunu görmekteyiz.

Ariarathes IV Dönemi'nin başlangıcından (MÖ 216) Ariarathes VI'nın sonuna kadar (MÖ 152) geçen altmış dört yıl içinde küçük değişikliklerle de olsa monogramın hep Athena ile kralın ismi arasında yer aldığını tespit edebilmekteyiz. Bu durum bizde krallığın para politikasının merkez darp-hanesi olan Mazaka/Eusebeia'dan idare edildiği kanaatini uyandırmaktadır. Aynı tarzın MÖ 152 tarihinden yani VI. Ariarathes'in krallığının sonundan itibaren elli yıl kadar sonra Ariarathes IX tarafından yeniden kullanılmaya başlaması bu fikri teyit etmektedir.

Sonuç olarak, monogram denilen işaretlerin kralların özel simgeleri mi olduğu, baskı yıllarını mı gösterdiği, yoksa farklı baskı yerlerine mi işaret ettiği veya sikkegenlerin özel işaretleri mi olduğu tam olarak açıklığa kavuşmamıştır. Ancak şu kadarını söyleyebiliriz ki; monogram farklılıklarından aynı ismi taşıyan iki hükümdarı ayırt edebiliyoruz.

MONOGRAMLAR

ARIARAMNES

ARIARATHES III

ARIARATHES IV EUSEBEIOS

ARIARATHES V EUSEBEIOS PILOPATHOR

ARIARATHES VI EPIPHANES

ARIARATHES VII

						
---	---	---	---	---	---	---

ARIARATHES IX EUSEBEIOS PHILOPATOR

ARIÖBARZANES I PHILOROMAIOS

ARIÖBARZANES III EUSEBEIOS PHILOROMAIOS

							
---	---	---	---	---	---	---	---

ARIARATHES X EUSEBEIOS PHILODELPOS

				
---	---	---	---	---

I- SIKKELERİNİNDÖNEMLERİNE GÖRE ÖZELLİKLERİ

Ariarathes I'in Sikkeleri

Ariarathes I'in paralarında, Pers hâkimiyeti ve kültürünün etkisi ile griffon, aslan, geyik, balık yakalayan kartal, dağ keçisi, savaşçı gibi kutsal figürler görülür. Bu erken dönemde monogram unsurları henüz yoktur. Yazı olarak da, başka bir sıfat eklenmeden ve sadece Aramice olarak “Ariarath” ve “Eusebeias” (dindar, sofu) kelimeleri kullanılmıştır. Gaziura’da basılmış olan sikkeler Anadolu’daki ölçü sistemine göre drahmi standardından (1 drahmi= 6 obol= 4.36g) biraz ağırdır.

Ariarathes I'in sikkeleri üç tipte kategorize edilebilir.

Tip Sikkeler: Sinope baskılı, gümüş drahmiler olup, bir tarafında “Sinope’nin” portresi diğer yüzünde de “balık avlamış olan kartal” işlenmiştir. Ortalama ağırlıkları da 4.5g ile 5.66g arasında değişmektedir. Yazı olarak Aramice “Ariarath” ibaresi vardır.

Tip Sikkeler: Gaziura baskılı gümüş sikkeler olup, tanrı (Baal), kuş, geyik ve Griffin tasvirleri ile Aramice “Ariarath” yazısı vardır.

Tip Sikkeler: Bronz olup, Gaziura baskılıdır. Bir yüzlerinde elinde yay germekte olan bir savaşçı, diğer yüzlerinde ise dağ keçisi yer almaktadır. Ağırlıkları ise, 1.77-1.82g civarındadır.

Ariarathes II'nin Sikkeleri

Ariarathes II'nin bilinen bütün sikkeleri bronz olup, iki tiptir. Birinci Tip: Bu sikkelerde Aramice yerine Grekçe kullanılmaya başladı. 1.5-2g ağırlıklarındadır. Ön yüzlerinde sola bakan iranvari başlıklı bir büst, diğer yüzlerinde ayakta Athena resmedilmiştir. Athena’nın iki tarafında Grekçe “Basileus Ariarathes” kelimeleri yer almaktadır ki Basileus= kral sıfatını kullandığına göre Kappadokia’da bağımsızlık Ariarathes II ile başlatılabilir.

İkinci Tip: Ön yüzünde yine başlıklı bir büst diğer yüzünde ise sağa doğru koşmakta olan bir adam vardır.

Ariaramnes'in Sikkeleri

Bilinen sikkeleri iki değişik tip arz etmektedir. Tyana baskılı bronz Ariaramnes sikkelerinde Arami alfabesi yerine Grekçe kullanılmıştır. Bilinen sikkeler bronz olup ağırlıkları 2.99-4.24 gram arasında değişmektedir.

İki tipin de ön yüzlerinde yine İranvari başlıklı sağa bakan bir büst görülmekte, diğer yüzlerinde ise; Birinci Tip: Sağ tarafa at koşturan bir süvari vardır. İkinci Tip: Otlamakta olan bir at görülmekte, atın üstünde ve altında monogramlar, altında ise tarih vardır.

Bu sikkeler son derecede nadirdir.

Ariarethes III'ün Sikkeleri

Ariarethes III, Drahmi ve tetradrahmi ve bronz sikkeler darbettirmiştir. Sikkeler Tyana baskılı olup bronzları dört tiptir.

Birinci Tip: Gümüş tetradrahmi ve drahmilerin yüzünde; kralın sola bakan portresi, diğer yüzünde ayakta Athena elinde Nike'yi tutmakta, diğer elinde ise mızrak ve kalkan tutmaktadır. Aynı yüzde; Kralın adı "Basileus Ariarath= Kral Ariarath" olarak ve Grekçe yazılmıştır.

İkinci Tip: Bronz olup, Tyana baskılıdır. Bir yüzünde sağa bakan şehir tanrısı Tyche (Tike) diğer tarafında ise sarmaşık yaprağı ve yaprağın etrafında "Basileus Ariarathes" yazılıdır. Sarmaşık yaprağının içinde de tarih yazılıdır.

Üçüncü Tip: Kybistra bronz baskılı paralar olup, bir yüzünde sağa bakan başlıklı bir portre diğer yüzünde ise; sağdaki palmye ağacına doğru dörtlü at koşturmakta olan, sağ eli havada bir süvari görülmektedir. Üstte "ARİORATH" kelimesi yazılmıştır. Atın ayakları arasında ▲Σ harfleri yer almaktadır. Bu sikkelerin ağırlıkları 379-6.74g arasında değişmektedir.

Dördüncü Tip: Sikkeler Tyana baskılı ve bronz olup, yüzlerinde sağa bakan başlıklı bir portre diğer yüzlerinde ise; Tanrıça elinde lotus (hünnap) çiçekleri ve dallarla oturuyor. İki yanında ve ayaklarının dibinde aksi yönlere giden iki sphinx (gövdesi aslan, başı ve göğsü kadın olan mitolojik canavar) oturuyor. Bu tip sikkeler çok nadir olarak günümüze gelebilmiştir.

Ariarathes IV'ün Sikkeleri

Bu kralın gümüş sikkeleri, Kapodokya devletinin tam anlamı ile Hellenleştiğinin en bariz kanıtlarıdır. Bu kralın zamanında Mazaka, devletin başkenti olmuş ve bu sikkeler genellikle burada MÖ 220 tarihinden itibaren darp edilmeye başlamıştır. Bu drahmelerin çoğunluğu bilhassa onun otuz üçüncü iktidar yılını taşır ki (İÖ 188) bu tarih Roma'ya 600 talent borç ödemek için çok miktarda sikke darp edildiğini göstermektedir. Gümüş sikkeleri genel olarak ön yüzlerinde sağa bakan diademli IV. Ariarathes'in portresi diğer yüzünde de; sola dönük olarak ayakta durmakta olan Athena, sol elinde yine elinde çelenk tutmakta olan Nike, sağ elinde ise mızrak ve kalkan bulunmakta iki tarafında Grekçe BASİLEUS – ARIARATHES, Altta EUSEBİOS yazılıdır en altta da tarih bulunmaktadır.

Ariarathes IV'ün bundan başka daha küçük ebatlı bronz sikkeleri de olup,

Birinci Tip: Ön yüzünde sola bakmakta olan diademli Artemis portresi vardır. Arka yüzünde; sola dönük olarak duran dağ keçisi ve “BASİLEUS ARIARATHES” yazısı bulunmaktadır.

İkinci Tip: Daha büyük ebatta olup Tyana baskılıdır. Ön yüzünde; sağa bakan başlıklı bir portre vardır. Arka yüzünde; Athena sola doğru oturmakta etrafında Basileus Ariarates yazıları vardır. Bu sikkeler nadir bulunmaktadır.

Üçüncü tip bronz sikkeler: Bronz takriben 1.5cm ve 3g civarında ağırlıktadır. Argaios Eusebeia (Mazaka) baskılıdır. Bir yüzünde; sağa bakan, diademli ve taçlı büst, diğer yüzünde; bir ok kutusu, iki tarafta “Basileus Ariarathes” yazısı bulunmaktadır.

Dördüncü tip bronz sikkeler: Bu sikkenin Ariarathes IV veya Ariarathes V'e ait olduğu şüphelidir. Bir yüzünde; sola bakan Artemis portresi, diğer yüzünde; üçlü sütun ve “Basileus Ariarathes” yazılıdır.

Ariarathes V'in Sikkeleri

Ariarathes V, iktidarı döneminde Roma'ya siyaseten olduğu gibi kültürel yönden de tam anlamı ile bağlanmış Mazakakrallığın merkezi olmuş, ismi Eusebeia olarak değiştirilmiş ve önemli şehirleri Hellenleştirmiştir. Krallık adına darp edilen sikkelerde artık Eusebeia adını görmekteyiz.

Ariarathes V'in drahmi ve tetradrahmileri sanat açısından gayet güzel vesabit formudur. Basılan sikke sayısının ve kalitesinin yüksekliği devletin-

refah seviyesinin en bariz göstergesidir. Şartların iyileşmesi ile drahmilerin yanında mükemmel tetradrahmiler de tedavüle çıkmıştır. Bu tetradrahmilerin birinin üzerindeki “Ariarathes’in oğlu Kral Ariarathes Philopatoros” ibaresi Orophernes ile taht mücadelesi sırasında babasının hukuki mirasçısı olduğunu kanıtlamak için yazılmış olmalıdır.

Orophernes’in Sikkeleri

Buna karşılık kısa bir dönem iktidarı ele geçiren Orophernes (İÖ 160-159) sikkelerinde “Basileus Orophernes Nikephoros” (Kral Orophernes’in zaferi) ifadesini kullanarak başarısını iç ve dış kamuoyuna ilan etmiştir.

Bir tarafta kendi portresi diğer tarafta da elinde palmye dalı tutan Nike’yi elinde taşıyan Athena yer almaktadır.

Ariarathes V’in ölümünden sonra iki sene kadar boş kalan Kappadokia-tahtına karısı Nisa naiplik yapmış olup (MÖ 130-128), bu dönemde yine Ariarathes V’in sikkeleri kullanılmaya devam etmiştir.

Ariarathes VI’nın Sikkeleri

Bu kralın gümüş obolleri Mazaka/Eusebeia baskılıdır. Paralarının bir yüzünde; İranvari başlıklı bir portre, diğer yüzünde ise sola doğru koşmakta olan bir koç resmedilmiştir. Üstte; “Basileus” altta ise “Ariarathes” yazıları yer alır. Drahmi ebatlı bir gümüş sikkesinin bir tarafında yine geleneksel İran başlıklı bir büst yer alırken diğer yüzünde, elinde Nike tutmakta olan oturan Athena figürü yer almaktadır. Grekçe, “Basileus Ariarathes Philopator” yazılıdır ki bu sikkede hem geleneksel İran tarzı ve yeni Hellen tarzı bir arada yer almıştır.

Bu kralın son zamanlarındaki sikkelerinin tipi tamamen Hellenleşmiş ve kral daima diademli olarak fakat bazen sakalsız, bazen da sakallı olarak resmedilmiştir. Bu sikkelerin arka yüzleri ise Athena figürü taşımaktadır.

Ariarathes VII’nin Sikkeleri

Ariarathes VI’nın on üç yıllık iktidarından sonra Gordios tarafından öldürülmesi ile tahta çıkan çocuk kral Ariarathes VII sikkelerinde “Philometor” sıfatını kullanmıştır. Sonunda bu defa dayısı Pontus Kralı Mithridates tara-

fından öldürülen bu kralın gümüş sikkelerinde yine klasik form korunmuş, yazı olarak “Basileus Ariarathes Epiphanes” (tanrının görüntüsü) yazıları ve değişik monogramlar ile altta krallık tarihi yazılı harf bulunmaktadır.

Ancak Bronz sikkelerinde yine IV. Ariarathes’e kadarki gelenek devam ettirilerek başında Pers başlığı (tiara) olan portre ve diğer yüzünde de sola koşmakta olan bir dağ keçisi veya bir kürsüye oturan sağ elini kalkana dayamış Athena yer almaktadır.

Ariarathes VIII

Halkın Pontus hâkimiyetini kabul etmemesi üzerine kısa bir dönem tahta çıkarılan Ariarathes VIII’in adına basılmış pek az sikkesi mevcuttur.

Ariarathes IX’un Sikkeleri

Daha sonra tahta çıkarılan Mithridat’ın üvey oğlu, sikkelerinde “Ariarathes Eusebeias Filopator” (Babasını Seven Kral Ariarathes) sıfatını kullanmıştır. Nitekim bu sevgisini göstermek için babası adına bastırdığı ve babasının sikkelerinde kullandığı “ay-yıldız” (veya ay-güneş) figürünü kullandığı bir tetradrahmi vardır. Bu figür daha sonra Ariobarzanes III’ün sikkelerinde de yaygın olarak kullanılacaktır.

Çok çeşitlilik gösteren bu kralın sikkelerindeki bazı portrelerin ve özellikle kıvrıkcık saçlı, diademli ve burun kanatları açık olanların babası Mithridates VI’nın portresi olduğu tahmin edilebilir. Sikkelerin arka yüzlerinde; daima sola dönük bir Athena tasviri, Athena’nın önünde çoğu zaman bir bazen de iki monogram, en altta da krallık yılını gösteren harf bulunmaktadır. Yine bazı sikkelerinde ise hiç monogram bulunmamaktadır.

Bu çeşitlilik bize, o dönem Kappadokia yönetiminin tam bağımsız olmayıp Mithridat ile Roma arasındaki güç mücadelesi sonucunda sık sık el değiştirmesinden kaynaklandığı ve her el değiştirmede farklı tarz sikkeler darp edildiğini göstermektedir.

Ariobarzanes I’in Sikkeleri

Pontus Kralı Mithridates’in ve damadı Armenia Kralı Tigran’ın (Tigranes) çok etkili müdahalelerine rağmen Roma Senatosu tarafından kral ilan

edilen Ariobarzanes I, sikkelerinde “Ariobarzanes Philoromaiois” (Roma dostu) sıfatını kullanmıştır.

Ancak çok maceralı bir saltanat süren Ariobarzanes I’in sikkeleri gençlik, orta yaşlılık ve yaşlılık dönemlerine ait olmak üzere üç tiptir. Uzun ve kesintili bir krallık döneminde farklı sikkeler darp ettirmiş ve sonra yönetimi oğlu Ariobarzanes II’ye devretmek zorunda kalmıştır. (MÖ 62)

Ariobarzanes II’nin Sikkeleri

Ariobarzanes II de sikkelerinde “Philopatoros= babasını seven” unvanını kullanmıştır.

10 sene kadar iktidarda kalan bu kralın sikkeleri gayet nadir olup, genellikle krallığının 8. yılı tarihlidir. Sikkelerinde klasik olarak Nike’yi tutmakta olan Athena diğer tarafta ise kendi diademli portresi yer almaktadır.

Ariobarzanes III’ün Sikkeleri

Ariobarzanes II’nin öldürülmesinden sonra yerine geçen kardeşi, “Ariobarzanes Eusebeios Philoromoios” (Ariobarzanes Roma’yı Seven Kral) unvanını kullanarak sikke darp ettirmiştir.

Genellikle Ariobarzanes’in gümüş drahmilerinde; önyüzde: Ariobarzanes’in sakallı (bazılarında uzun ve sivri, bazılarında da kısa ve bıyıklı) ve diademli, sağa dönük başı vardır. Arka yüzde; Athena ayakta sağa dönük, sol elini mızrak ve kalkanına dayamış, sağ elini ileriye uzatmış Nike’yi tutmakta, Nike ise yine sağa dönük vaziyette, elinde çelenk tutmakta olarak belirtilmiştir.

Ariobarzanes III, gümüş drahmilerine ay-yıldız (veya güneş-yıldız) sembolü ilave ederek Mithridates’in sikkelerinden alıntı yapmıştır. Ayrıca her baskı senesinde farklı olmak üzere çok farklı monogramlar işlenmiştir.

Ariarathes X’un Sikkeleri

Ariobarzanes III kardeşi olan Ariarathes ağabeyinin öldürülmesi üzerine X Eusebeios Philadelphos unvanı ile tahta oturmuştur. Bu kralın bilinen drahmeleri 4-5-6 krallık yıllarına aittir. Klasik tarzda olan gümüş sikkelerinde

kral sakallı ve bıyıklı, başı diademli ve sağa bakan şekildedir. Diğer yüzde ise Ariarathes IV'ten beri kullanılmakta olan Athenalı tip devam etmektedir.

16- Archelaus'un Sikkeleri

MÖ 36 yılında Kapodokya tahtına çıkan son kral Archelaus zamanında Kayseri'nin Eusebeia ismi değiştirilerek "Caesarea" yapılmıştır. Şehrin Eusebeia adını taşıyan son sikkesi "KE" 25 tarihli olup, İÖ 12-11 senelerine rastlamaktadır. "Caesarea" ismini taşıyan ilk sikke ise "HK" 28 yani İÖ 9-8 tarihini taşıdığına göre bu aradaki zaman içinde yani İÖ 12 ile 8 arasında "Eusebeias Caesareas" olarak her iki isimde kullanılmıştır. Büyük ebatlı bronz sikkeleri çeşitlilik göstermektedir. Bir yüzlerinde miğferli portre yer alırken diğer yüzlerinde ise ilk defa Erciyes figürleri kullanılmaya başlamıştır.

J- SIKKELER

Satraplık Dönemi Sikkeleri

Datames

Bu satrapın satraplar isyanı sırasında darpettirdiği 10.33 g ağırlığındaki staterin yukarıda gösterilmektedir. **Ön Yüzü:** Baaltars-¹sağa dönük olarak oturmuş, sağ elinde asa ve omuzunda uçmakta olan bir kartal, sol elinde üzüm salkımı ve tahıl sapı tutuyor. Sol tarafta Aramice: "BLTRZ" (Baaltars) yazısı var.

Arka Yüzü: Bir panonun önünde tanrı çıplak olarak kendisine bakan Datames'e sağ eliyle içki sunuyor. Ortalarında Thymiaterion var.

AR 9.6g 21x22mm takriben MÖ 373-369 tarihlerinde darp edildi. **Ön Yüzü:** Kolyeli saçları dağınık bir porter vardır. **Arka Yüzü:** Başında Atinalı miğferi olan ve sağa bakan sakallı Ares başı, sağ kenarda Aramice "Data-mes" yazısı yer almaktadır.[H. E. Kol.]

Datames'in Diğer Sikkeleri:

9.9g 22mm AR **Ön Yüzü:** Kaçmakta olan bir geyiğin üstüne çökmüş bir arslan, üstte Aramice "Datames" yazısı vardır. **Arka Yüzü:** Sola dönük olarak oturan, sol elinde üzüm salkımı tutan ve sağ elinde asa tutan Baaltars vardır. [H. E. Kol.]

¹ Baaltars; Finike kökenli olup, fırtına ve gökyüzü tanrısıdır. Zeus'a eş değer bir Pers tanrısıdır. MÖ 5. ve 4. yüzyıl satrap sikkelerinde görülür.

Sysianus (Satrap) AR Drahmi, 5.15g Ön Yüzü: Sola bakan Asopus'un kızı Sinope'nin² başı vardır. **Arka Yüzü:** Yunus balığını pençeleri ile tutmuş bir kartal ve Aramice yazı: "Sysianus" vardır.

² **Sinope:** Irmak tanrısı Asopus'un güzel kızıdır. Tanrı Zeus bile bu kıza âşık olur.

Krallık Dönemi Sikkeleri

Ariarathes I (MÖ 330-322)

AR-Drahmi, 5.15g **Ön Yüzü:** Sola bakan Asopos'un kızı Sinope'nin başı vardır. **Arka Yüzü:** Yunus balığını pençeleri ile tutmuş bir kartal ve Aramice bulunmaktadır.(Ariarat)

AR-Drahmi, 4.57g (Yukarıdakinin aynısı.)

AR-Drahmi, 4.5g (Yukarıdakinin aynısı.)

AR-Drahmi, Gaziura 5.27g **Ön Yüzü:** Sola doğru oturmuş tanrı, sağ elinde bir kuş vardır./ **Arka Yüzü:** Sola doğru geyik avlamakta olan Griffin görünmektedir.¹

AE 1.82g 1cm **Ön Yüzü:** Bir savaşçı ayakta sağa doğru yayla ok atarken betimlenmiştir. **Arka Yüzü:** Sağa doğru ayakta duran bir dağ keçisi vardır.(Çok nadir)

¹ **Griffin veya Griffon:** Aslan vücutlu, kartal kanatlı ve kartal kafalı mitolojik yaratık

AE 1.80g 09cm **Ön Yüzü:** Bir Savaşçı ayakta sağa doğru yayla ok atarken betimlenmiştir. **Arka Yüzü:** Sağa doğru ayakta duran bir dağ keçisi vardır.(Çok nadir)

AEGaziura 1.77g1 cm **Ön Yüzü:** Bir Savaşçı ayakta sağa doğru yayla ok atarken betimlenmiştir. **Arka Yüzü:** Sağa doğru ayakta duran bir dağ keçisi vardır. Keçinin solunda Aramice "Ariarat" yazısı vardır. (Çok nadir)

AE Gaziura² **Ön Yüzü:** Bir Savaşçı ayakta sağa doğru yayla ok atarken betimlenmiştir. **Arka Yüzü:** Sağa doğru ayakta duran bir dağ keçisi, Keçinin solunda Aramice "Ariarat" yazısı vardır (Çok nadir)

Ariarathes II, MÖ 301-280

AE Tyana 1.9g **Ön Yüzü:** Sola bakan ve gülümseyen İranvarî başlıklı (tiara) bir büst betimlenmiştir. **Arka Yüzü:** Ayakta duran Athena vardır.

AE Tyana

² Gaziura: Şimdiki Turhal yakınlarında, Yeşilırmağın Çekerek Çayı ile birleştiği yerin biraz öncesinde

AE 1.9 g **Ön Yüzü:** Sola bakan ve gülümseyen İranvarî başlıklı bir büst betimlenmiştir.

Arka Yüzü: Ayakta sola dönmüş ve sol elinde mızrak tutan Athena vardır. İki tarafında: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΠΙΑΡΑΘΟΥ yazısı bulunmaktadır. (Çok nadir)

AE 1.46 g Yukarıdakinin aynısı.

AE 2.0 g **Ön Yüzü:** Sola bakan başlıklı portre vardır. **Arka Yüzü:** Sağa doğru yay germekte olan bir avcı betimlenmiştir. (Çok nadir)

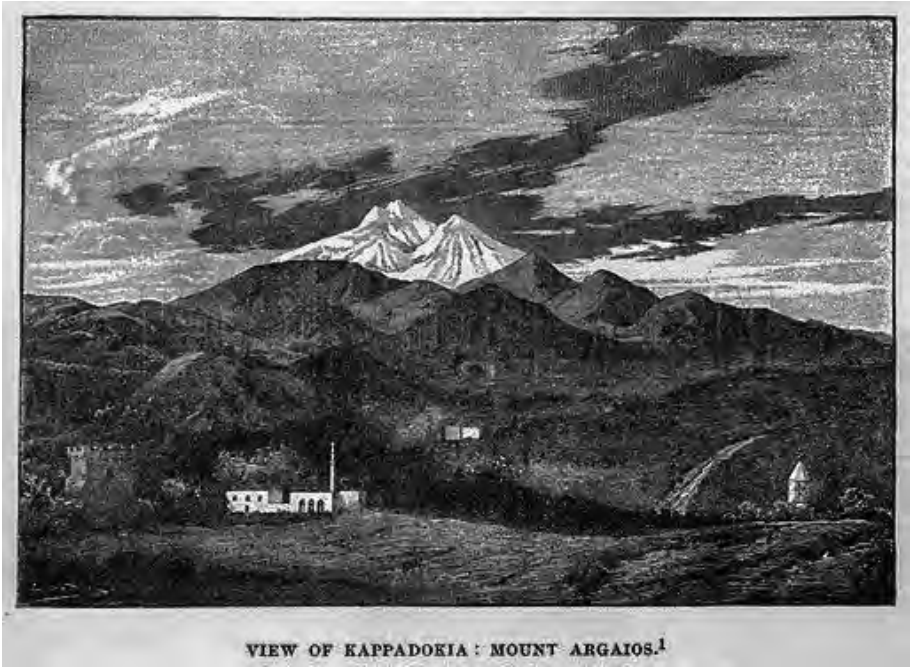

AE 2.23g Yukarıdakinin aynısı.

AE, 2.9g 15mm **Ön Yüzü:** Sola bakan İranvarî başlıklı bir büst betimlenmiştir.

Arka Yüzü: Ayakta sola dönmüş olarak sol eliyle mızrak tutan Athena vardır.[H. E. Kol.]

Gürcan Senem Koll.

Ariaramnes III, MÖ 280-230

Tyana baskılı Ariaramnes sikkelerinde Arami Alfabesi yerine Grek Alfabeti kullanıldı.

AE 4.36g **Ön Yüzü:** Sağa bakan başlıklı Ariaramnes vardır. **Arka Yüzü:** Sağ tarafa at koşturan ve sağ elinde kılıç tutan bir süvari betimlenmiştir. Üstte: APIAPAMNOY yazısı, altta: monogram vardır.(Çok nadir)

Yukarıdakinin aynısı. (Çok nadir)

AE 2.99g **Ön Yüzü:** Sağa bakan başlıklı Ariaramnes betimlenmiştir. **Arka Yüzü:** Sağ tarafa doğru otlamakta olan bir atın, ayakları arasında ve üstünde iki monogram vardır.

AE, Tyana 4.24g 15.7mm **Ön Yüzü:** Sağa bakan ve başlıklı Ariaramnes betimlenmiştir. **Arka Yüzü:** Sağa doğru otlamakta olan bir atın altında ve üstünde iki monogram vardır. (Çok nadir)³

³ Simonetta, s. 16, resim: 3

AE 8.5g 22mm **ÖnYüzü:** Sağa bakmakta olan başlıklı bir portre betimlenmiştir. **Arka Yüzü:** Ayakta sola dönük olarak duran bir tanrı, önünde “Ariaramnes” yazısı (kenarları kırtıklı) vardır. [H. E. Kol.] (Çok nadir)

AE Tyana, 2.7g 14mm **Ön Yüzü:** Sağa bakan İranvarî başlıklı bir portre betimlenmiştir. (Ariaramnes?) **Arka Yüzü:** Sağa doğru at koşturan bir süvari, atın ön ayakları arasında güneş figure vardır. [H. E. Kol.] (Çok nadir)

AE Tyana, 2.9g 15 mm **Ön Yüzü:** Sağa bakan İranvarî başlıklı bir portre betimlenmiştir. **Arka Yüzü:** Ariaramnes, Sağa doğru at koşturan bir süvari, atın altında H harfi vardır. (8. krallık yılı)

Ariarathes III (MÖ230-220)

Gümüş tetradrahmiller ile bronz sikkeler bastırmıştır. Tetradrahmillerin bir yüzlerinde kralın portresi ve diğer yüzünde de tanrıça Athena bir elinde Nike diğer elinde ise kalkan ve mızrak tutuyor şeklinde resmedilmiştir. Aynı yüzde kralın adı ΒΑΣΙΛΕΩΣ - ΑΡΙΑΡΑΘΟΥ (Basileos Ariarathaou) yani Kral Ariarathu olarak zikredilmiştir. Bronz sikkeleri çok çeşitlilik arz etmektedir; Bunların bir yüzünde yine kralın portresi yer alırken diğer taraflarında at, süvari, palmye ağacı, sarmaşık yaprağı, tanrıça büstü Tyche ve Athena gibi değişik figürler resmedilmiştir. Aynı yüze kralın adı kısaltılarak ΑΡΙΑΡΑ ΑΡΙΑΡΑΘΟΥ (Ariara Ariaratheta) gibi yazılmıştır. Erken örneklerde “basileus” unvanı görülmezken, geç darplarda bu unvan kullanılmıştır⁴.

Palmye ağacına doğru at koşturmakta olan süvarili tasvirlerin bir kısmında baskı yeri “Tyana” olarak yazılırken, aynı tasvirli bazı sikkelerin darp yeri “Kybistra”⁵dir.

⁴ Tekin Oğuz, *Krallar ve Sikkeler*, s. 201

⁵ Kybistra (Tont Kalesi): Tyana kenti civarında başka bir kent

AE Tyana 4.03 g ÖnYüzü: Kale biçiminde başlıklı sağa bakan Tyche (Tike) betimlenmiştir. **Arka Yüzü:** ΒΑΣΙΛΕΩΣ-ΑΠΙΑΡΑΘΟΥ Sarmaşık yaprağı içinde “ΔΣ-TY” vardır.(Çok nadir)

AE Tyana 5.7g 17mm ÖnYüzü: Sağa bakmakta olan Tiara başlıklı bir büst betimlenmiştir. **Arka Yüzü:** Üstte “APIAPA..” yazısı, ortada; taçlı bir ilâhe, sol elinde lotus çiçeği tutuyor, sağ eliyle de aksi yöne dönük iki adet sphinxes⁶ yönetiyor. [H. E. Kol.] (Çok nadir)

Yukarıdakinin aynısı. (2.48g)

AE **Ön Yüzü:** Sola bakmakta olan İranvari külahlı bir büst var. **Arka Yüzü:** Ayakta durmakta olan Athena figürü yer almaktadır. Figürün sol ve sağında isekralın ismi yazmaktadır.

AE, 5.89g

Ön Yüzü: Sağa bakmakta olan tiara başlıklı portre ile tasvir edilmiştir. **Arka Yüzü:** Sağa doğru dötrnala giden bir süvari tasviri vardır. Üstte: APIAPAΘ yazısı vardır. **Altta:** ΔΣ-TYANA yazıları yer almaktadır.

⁶ **Sphinxes:** Gövdesi arslan, başı ve göğsü kadın olan kanatlı, mitolojik yaratık

Yukarıdakinin aynısı.

Yukarıdakinin aynısı.

AE 6.74 g Tyana (Kybistra)

Ön Yüzü: Sağa bakan başlıklı bir büst yer almaktadır. **Arka Yüzü:** APIAPAO-ΔΣ En sağdaki palmiye ağacına doğru at koşturmakta olan süvari vardır.

AE 4.80g Tyana

Ön Yüzü: Sağa bakan başlıklı bir büst yer almaktadır. **Arka Yüzü:** APIAPAO-ΔΣ En sağdaki palmiye ağacına doğru at koşturmakta olan süvari bulunmaktadır.

Ariarathes IV Sikkeleri (MÖ 220 – 163)

Bu kral döneminde tam anlamı ile Hellenleşme adımları atılmış, devletin baş şehri Mazaka'ya taşınmış olup, burada da sikke darbı başlamıştır. IV. Ariarathes'in drahmilerinin çoğu onun otuz üçüncü iktidar yılını taşır ki (MÖ 188) bu tarih, Roma'ya borç ödemek için külliyetli miktarda sikke darp edildiğini göstermektedir. Bunlar gümüş tetradrahmiler ile drahmilerdir. Her iki birimde de bir yüzünde kralın diademli⁷portresi yer alırken diğer yüzünde; ayakta ve elinde Nike tutan Athena tasvir edilmiştir. Drahmilerin bu yüzünde kralın iktidar yılı ile adı ve ünvanı ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΑΡΑΘΟΥΕΥΣ ΣΕΒΟΥΣ (Basileos Ariarathu Eusebeios) yazılıdır.

AR Drahmi, 50. İktidar yılı Mazaka/ Eusebeia. **Ön Yüzü:** Kendi portresi, diğer yüzünde elinde Nike'yi⁸tutmakta olan ve sola bakan Athena var⁹.

AR Drahmi, 4, 23gDarp tarihi krallığın 33. Yılı (MÖ188/87) Eusebeia. **Ön Yüzü:** Kralın sağa bakan diademli büstü yer alır. **Arka Yüzü:** ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΑΡΑΘΟΥΕΥΣ ΣΕΒΟΥΣ (Basileos Ariarathu Eusebeios) yazısı ortasında; sola bakmakta olan ve sol elinde kalkan ve mızrak, sağ elinde ise, Nike'yi tutmakta olan Athena, sol boşlukta bir monogram var.

AR Drahmi, 22 mm **Darp tarihi:** krallığın 33. Yılı (MÖ188-187). **Ön Yüzü:** Kralın diademli sağa bakan büstü yer alır. **Arka Yüzü:** ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΑΡΑΘΟΥΕΥΣ ΣΕΒΟΥΣ (Basileos Ariarathu Eusebeios) ortasında; sol elinde kalkan ve mızrak, sağ elinde ise, Nike'yi tutmakta olan Athena, sol boşlukta monogram, **Alta:** ΓΛ (33. yıl) var.

⁷ **Diadem:** Soyluluk işareti olarak başa bağlanan defne, meşe, zeytin ya da mersin yaprakları motifi verilmiş, altın, gümüş gibi kıymetli madenlerden yapılmış saç bağı.

⁸ **Nike:** Zafer Tanrıçası.

⁹ **Athena:** Zekâ Tanrıçası.

AR Drahmi, 4, 18 g Darp tarihi krallığın 30. Yılı (MÖ185/84) Eusebeia Tyana. **Ön Yüzü:** Kralın sağa bakan diademli büstü yer alır. **Arka Yüzü:** ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΑΡΑΘΟΥΕΥ ΣΕΒΟΥΣ (Basileos Ariarathu Eusebeios) yazısı ortasında; sola bakmakta olan ve sol elinde kalkan ve mızrak, sağ elinde ise, Nike'yi tutmakta olan Athena, sol boşlukta bir monogram altta tarih vardır.

AR Drahmi, 4, 18 g 33. Krallık yılı (MÖ188/87 yılı) Mazaka Eusebeia. **Ön Yüzü:** Diademli sağa bakan büst yer alır. **Arka Yüzü:** Sola dönük, ayakta Athena, elinde Nike var. Yazılar: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΑΡΑΘΟΥΕΥ ΣΕΒΟΥΣ (Basileos Ariarathu Eusebeios). Bir monogram, **Altta:** ΓΛ(Tarih= 33. Krallık yılı)

AR Drahmi, Yukarıdakinin aynısı.

AR Drahmi, **Altta:** ΓΛ (tarih) (33. Krallık yılı) Yukarıdakinin aynısı.

AR Drahmi, 4.06 g Yukarıdakinin aynısı.

AR Drahmi, Eusebeia. (40. Krallık yılı)

AR Drahmi. **Darp Yeri:** Eusebeia. **Altta:** ΓΛ
(Tarih= 33. krallık yılı)

AR Drahmi 4.18g **Darp Yılı:** 33. Krallık
yılı (MÖ 188/87) ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΠΙΡΑΘΟΥ
ΕΥΣΕΒΟΥΣ, **Altta:** ΓΛ (Tarih= 33. Krallık yılı)

AR Drahmi (3.82g) ΒΑΣΙΛΕΩΣ - ΑΠΙΡΑΘΟΥ
- ΕΥΣΕΒΟΥΣ.

AE 4.83g Eusebeia - Tyana. **Ön Yüzü:** Sağa
bakan başı Tiara'lı büstü yer alır. **Arka Yüzü:**
Oturmakta olan Athena'nın iki tarafında: [B]
ΑΣΙΑΕ[ΩΣ] ΑΠΙΡΑΘΟΥ[Υ] yazmaktadır.

AE 4.80g **Darp Yeri:** Eusebeia. Tyana /
ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΑΠΑΘΟΥ, (Yukardaki gibi)

AE 3.18g **Darp Yeri:** Eusebeia. **Ön Yüzü:**
Sağa bakan başı Tiara'lı büst yer alır.

Arka Yüzü: Bir ok sadağı, iki tarafında yazılar var.

AE 17 mm 4.41 g Eusebeia. Tyana. **Ön Yüzü:**
Sola bakan saçı arkadan bağlı Artemis büstü yer alır. **Arka Yüzü:** Ayakta sola bakmakta olan erkek geyik ve ΒΑΣΙΛΕΩΣ - [ΑΡΙΑΠΑΘΟΥ] yazıları var. Simonetta 2007, pl. 16, 2.

Ariarathes IV. AE 17 mm **Ön Yüzü:** Artemis büstü yer alır. **Arka Yüzü:** Sola doğru ayakta duran bir geyik figürü vardır. ΒΑΣΙΛΕΩΣ-ΑΡΙΑΠΑΘΟΥ yazısı¹⁰.

AE Bronz, 4.3 g 16 mm **Ön Yüzü:** Sola bakmakta olan çiçekli diadem bağlamış Artemis portresi yer alır. **Arka Yüzü:** Sola dönük duran bir dağ keçisi, etrafında "Ariarat....." yazısı var. [H. E. Kol.]

¹⁰ Hristiyanlıkta önemli bir simge olan geyik, yıllar önce Hattilerde ve Hititlerde tapılan bir hayvandır. Geyik, Hattilerde anatanrıça Vuruşemu'nun hayvansal simgesidir, onun hayvana bürünmüş biçimidir.

Ariarathes IV veya V dönemi AE 1.94g

Ön Yüzü: Sola bakmakta olan Artemis portresi yer alır. **Arka Yüzü:** ΒΑΣΙΛΕ[ΩΣ] ΑΠΙΑΡΑΘ[ΟΥ] yazıları, ortada bir Tripod var.

AR Drahmi 4.1g 17mm Darp Tarihi: 33. Krallık yılı (MÖ188-187) **Darp Yeri:** Eusebeia.

Ön Yüzü: Kralın sağa bakan diademli büstü yer alır. **Arka Yüzü:** ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΠΙΑΡΑΘΟΥΕΥΣΕΒΟΥΣ (Basileos Ariathu Eusebeios).

Ortasında; sola dönük olarak ayakta duran Athena, sol elinde mızrak ve kalkan var, sağ elinde ise, "Nike'yi" tutmakta, önünde bir monogram var. [H. E. Kol.]

Ariarathes IV (MÖ 220-163)

AE (Bronz, 17mm 3, 75g) **Ön Yüzü:** Ariarathes IV'ün sola bakan külah giymiş büstü yer alır.

Arka Yüzü: [B] ΑΣΙΑΕΩ [Σ] - ΑΠΙΑΡΑΘΟ [Υ] Athena ayakta, baştan sola doğru, sağ elinde mızrak ve solda kalkan var.

AR 4.1g 17mm Yukarıdaki aynısı.[H. E. Kol.]

AR 4.2g 18mm Yukarıdaki aynısı.[H. E. Kol.]

AR 3.9 g 17mm Yukarıdakinin aynısı. [H. E. Kol.]

AR 4.2 g 20 mm Yukarıdakinin aynısı. [H. E. Kol.]

Ariarathes VI Ariarathes VI Epiphanes Philopator (MÖ 130-112)

Tetrachalkon (Bronz, 19mm 5.83g) Eusebeia-Mazaka. **Ön Yüzü:** Bir diadem ile bağlı başlık giyen Ariarathes VI'nın sağa dönük büstü; solda, konturmark: Helios'un büstü şua yaymaktadır.

Arka Yüzü: ΒΑΣΙ [ΛΕΩΣ] - ΑΡΙΑΡΑ [ΘΟΥ] Athena, sağ elinde Nike'yi tutmakta ve yanında kalkan ve mızrak var.

Ariarathes V (MÖ 163-130)

V. Ariarathes'in kendi adını taşıyan gümüş tetradrahmileri ve drahmileri vardır. Sikke tekniği ve metal kalitesi çok yüksek olan bu sikkelerin bir yüzünde klasik Kappadokia krallığı sikkelerinde olduğu gibi kralın portresi, diğer yüzünde ise; bir elinde Nike, öbür elinde mızrak ve kalkan tutan, ayakta durmakta olan Athena resmedilmiştir. Etrafında ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΑΡΑΘΟΥ ΕΥΣΕΒΟΥΣ, yazılıdır. Altta ise Grekharfiyle tarih bulunmaktadır.

Tetradrahmilerinin birinin üstünde yer alan "Ariarathes'in oğlu kral Ariarathes Philopatoros'un [sikkesi]" yazısı, babasının yasal ve gerçek mirasçısı olduğunu vurgulamak için konulmuş olmalıdır. Çünkü o sıralarda ortaya çıkan, babasının üvey oğlu Orophemes'in tahtta hak iddiasının geçersiz olduğu imajının oluşturulmasını arzuluyordu.

AR drachmi 4.17g Baskı Yılı: MÖ 130

Ön Yüzü: Kralın sağa bakan portresi yer alır. **Arka Yüzü:** Sola dönük olarak ayakta durmakta olan Athena sol elinde çelenk tutan Nike'yi taşıyor. İki tarafında ve aşağıda: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΑΡΑΘΟΥ ΕΥΣΕΒΟΥΣ,

Önünde bir monogram var. **Altta:** Tarih ΓΛ (krallık yılı 33) (Simonetta p. 24, 17)

AR Drachmi 4.09 g **Darp Yılı:** MÖ 133 Yukarıdaki aynısı.

AR Drachmi 4.23 g **Darp Yılı:** MÖ 131 Yukarıdaki aynısı.

AR Drachmi 4.05 g **Darp Yılı:** ΓΛ (MÖ130)

Yukarıdaki aynısı.

AR Drachmi 4, 14 g **Darp Yılı:** ΓΛ 33. Krallık yılı (MÖ130)

AR Drahmi 4,14 g **Darp Yılı:** 30. Krallık yılı (MÖ 133)

AR Drahmi 4.33g **Darp Yeri:** (Eusebeia-Mazaka). **Darp Yılı:** ΓΛ 33. Krallık yılı (MÖ 130)

AR Drahmi 3, 93g Barbar tipi.

AR Drahmi 4.16 g **Darp Yılı:** 29. kralık yılı (MÖ134/33) ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΑΡΑΘΟΥ ΕΥΣΕΒΟΥΣ, ΘΚ önünde monogram var.

AR Drahmi. 3.9g 18mm **Ön Yüzü:** Başı diademli dağınık saçlı Ariarathes V' in sağa bakan portresi var. **Arka Yüzü:** Sola dönük olarak ayakta durmakta olan Athena, sol elinde çelenk tutmakta olan Nike'yi tutuyor, sağ elinde ise mızrak ve kalkan var. Athena'nın sol, sağ ve altında ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΑΡΑΘΟΥ ΕΥΣΕΒΟΥΣ (H. E. Kol.)

AR 4.0 g 17 mm 5. Krallık yılı (Yukarıdakiinin aynısı) (H. E. Kol.)

AR 3.6 g 19 mm (Yukarıdakiinin benzeri Barbar baskı). (H. E. Kol.)

AR 3.3 g 17 mm (Yukarıdakiinin aynısı. Barbar baskı) (H. E. Kol.)

AR 3.7 g 18 mm (Yukarıdakiinin aynısı. Barbar baskı) (H. E. Kol.)

Orophernes (MÖ 160-56)

AR Tetrachmi (16.80g). **Ön Yüzü:** Başı diademli Orophernes, sağa bakıyor şeklinde betimlenmiştir. **ArkaYüzü:** ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΟΡΟΦΕΡΝΟΥ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ, yazısı ayakta sola bakarak elinde palmye dalı tutan Nike¹¹.

Nysa ve Ariarathes VI (MÖ 130)

AR Tetrachmi (16.80g). **Ön Yüzü:** Başı diademli Orophernes, sağa bakıyor şeklinde betimlenmiştir. **ArkaYüzü:** ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΟΡΟΦΕΡΝΟΥ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ, yazısı ayakta sola bakarak elinde palmye dalı tutan Nike¹².

AR Drahmi. **Ön Yüzü:** Ön plânda tiara takmış Nysa, arkada diademli ve taçlı Ariarathes VI portresi var. **Arka Yüzü:** Oturan Athena elinde Nike kuş tutuyor. ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ ΝΥΣΗΣ ΚΑΙ - ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΑΡΑΘΟΥ - ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ ΤΟΥ ΥΙΟΥ¹³.

Ariarathes VI (MÖ 130-116)

AR Obol 0.73g Tyana/ Eusebeia. **Ön Yüzü:** Sağa dönmüş, başında eski İranlıların kullandığı sarık olan gülümseyen bir büst yer alır. **Ön Yüzü:** Sola doğru koşmakta olan bir koç var. ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΑΡΑΘΟΥ (Basileus Ariarathes) yazısı yer alır. (çok nadir).

AR Obol 0.88g **Darp Yeri:** Tyana Yukarıdaki aynısı. (çok nadir)

¹¹ Simonetta, s. 29, resim: 10

¹² Simonetta, s. 29, resim: 10

¹³ Simonetta, s. 29, resim: 11

AR Drahma 4.08g **Ön Yüzü:** Başında İranlı başlığı (tiara) ile sağa dönmüş bir büst yer alır. **Arka Yüzü:** ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΑΡΑΘΟΣ ΘΕΟΥΦΙΛΟΠΑΤΟ[ΡΟΣ]. (ΑΡΙΑΡΑ ters yazılmış), Athena sola dönük olarak kalkana dayanmış olarak oturmakta, ileriye uzattığı sağ elinde defne dalı tutmaktadır.

Ariarathes VI Epiphanes Philopator (MÖ 130-112) Tetrachalkon (Bronz, 19mm 5.83g) Eusebeia-Mazaka. **Ön Yüzü:** Bir diadem ile bağlı başlık giyen Ariarathes VI'nın sağa dönük büstü; solda, konturmark: Helios'un büstü sua yaymakta. **Arka Yüzü:** ΒΑΣΙΛΕΩΣ - ΑΡΙΑΡΑΘΟΥ [ΘΟΥ] Athena, sağ elinde Nike'i tutmakta ve yanında kalkan ve mızrak var.

AR Drahma 4.12g Eusebeia, Krallığın 4. yılında darp edilmiştir. (MÖ126/125 yılları) **Ön Yüzü:** Ariarathes VI'nın sağa bakan diademli büstü yer alır. **Arka Yüzü:** Sağ elinde mızrak ve kalkan tutan ayakta durmakta olan Athena, öne uzattığı sol elinde Nike'yi tutmaktadır. Solunda; bir monogram var. Yazılar: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΑΡΑΘΟΥ ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ (BASİ- LEUS ARIARATHES EPİPANES). **Altta:** Δ (tarih= 4)

AR Drahma 4.12g Eusebeia, Krallığın 4. yılında darp edilmiştir. (MÖ126/125 yılları) **Ön Yüzü:** Ariarathes VI'nın sağa bakan diademli büstü yer alır. **Arka Yüzü:** Sağ elinde mızrak ve kalkan tutan ayakta durmakta olan Athena, öne uzattığı sol elinde Nike'yi tutmaktadır. Solunda; bir monogram var. Yazılar: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΑΡΑΘΟΥ ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ (BASİ- LEUS ARIARATHES EPİPANES). **Altta:** Δ (tarih= 4)

AR Drahma 17mm 4.19g **Darp Yeri:** C (Komana?). **Ön Yüzü:** Ariarathes VI'nın sağa bakan diademli büstü yer alır. **Arka Yüzü:** Ayakta duran ve sağ elinde mızrak ve kalkan tutmakta olan, Athena Nikephoros, öne uzattığı sol elinde Nike'yi tutmaktadır. Sol başta bir monogram var. **Yazılar:** ΒΑΣΙΛΕΩΣ-ΑΡΙΑΡΑΘΟΥ-ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ (BASİLEUS ARIARATHES EPİPANES), **Altta:** ΙΓ (13. Krallık yılı?)

AR Drahma 18mm 4.18g **Darp Yeri:** C (Komana?). Krallığın 10. Yılında darp edilmiştir.(MÖ120) **Ön Yüzü:** Ariarathes VI' nın sağa bakan diademli büstü yer alır.

Arka Yüzü: Sağ elinde mızrak ve kalkan tutan ayakta durmakta olan Athena Nikephoros. Öne uzattığı sol elinde palmye dalı tutmaktadır. Solunda ve sağ sonda monogram var. **Yazılar:** ΒΑΣΙΛΕΩΣ - ΑΡΙΑΡΑΘΟΥ-ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ (BASİLEUS ARIARATHES EPİPANES). **Altta:** Ι (tarih= 10)

AR Drahma 18mm, 4.18g **Darp Yeri:** C (Komana?). Yukarıdakinin aynısı.

AR Obol, 0.6g10mm **Darp Yeri:** Tyana/Eusebeia. **Ön Yüzü:** Sağa dönmüş, başında eski İranlıların kullandığı sarık olan gülümseyen bir büst yer alır. **Arka Yüzü:** Sola doğru koşmakta olan bir koç yer alır. ΒΑΣΙΛΕΩΣ-ΑΡΙΑΡΑΘΟΥ (Basileus Ariarathes) yazısı (çok nadir) (H. E. Kol.)

AR Drahma 4.2 g 18mm **Darp Yeri:** Eusebeia. Krallığın 4. yılında darp edilmiştir. (MÖ126/125 yılları) **Ön Yüzü:** Ariarathes VI'nın sağa bakan diademli büstü yer almaktadır.

Arka Yüzü: Sağ elinde mızrak ve kalkan tutan ayakta durmakta olan Athena Nikephoros. Öne uzattığı sol elinde Nike'yi tutmaktadır. Solunda; bir monogram var. Yazılar: ΒΑΣΙΛΕΩΣ - ΑΡΙΑΡΑΘΟΥ - ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ (BASİ- LEUS ARI- ARATHES EPİPANES) **Altta:** Δ (tarih= 4) (H. E. Kol.)

Ariarathes VII Philometor (MÖ 116-101)

AR Tetradrachmi 16, 47 g, **Darp Yeri:** Eusebeia. **Ön Yüzü:** Sağa bakmakta olan diademli bir büst yer almaktadır. **Arka Yüzü:** Athena sola dönük olarak ayakta durmaktadır. İki tarafında (O ve Λ) harfleri ile ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΑΡΑΘΟΥ ΦΙΛΟΜΗΤΟΡΟΣ (Basileus Ariarathouy Philometorus) yazıları vardır.

AR Tetradrachmi 16, 44g **Darp Yeri:** Eusebeia. **Ön Yüzü:** Sağa bakan Antiyokos VII' nin diademli portresi yer alır. **Arka Yüzü:** Sağ elinde Nike'yi tutmakta olan ve sağa dönük ayakta duran Athena bulunurken iki tarafında da ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΑΡΑΘΟΥ ΦΙΛΟΜΗΤΟΡΟΣ, yazıları yer alır.

AR Tetradrachmi 16, 58g **Darp Yeri:** Eusebeia. **Ön Yüzü:** Sağa bakan diademli bir portre yer alır. **Arka Yüzü:** Bir çelenk içinde sola bakan Athena ayakta durmaktadır. Sol elinde çelenk olan Nike'yi tutuyor, iki tarafında; ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΑΡΑΘΟΥ ΦΙΛΟΜΗΤΟΡΟΣ yazıları ve yine iki tarafta da O –Λ harfleri mevcuttur.

AR Drahmi 17 mm. 3, 24g **Darp Yılı:** 8 (MÖ108/7). **Ön Yüzü:** Sağa bakan diademli bir portrede elinde Nike tutmakta olan Athena ve Athena'nın iki tarafında O/M monogram-Λ işaretleri var. **Altta:** H= 8 (tarih), üç tarafta; ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΑΡΑΘΟΥ ΦΙΛΟΜΗΤΟΡΟΣ yazısı yer almaktadır.

AR Drahmi 4.04g

Darp Yeri: Eusebeia. Yılı: 8 (MÖ109/8)

AR Drahmi 4.04g **Darp Yeri:** Eusebeia. Yılı: 9 (MÖ 108/7)

AR Drahmi Ariarathes VII?

AR Drahmi 4.1g 16mm **Darp Yılı:** 8 (MÖ108/7) **Ön Yüzü:** Sağa bakan diademli bir portre var. **Arka Yüzü:** Elinde Nike tutmakta olan Athena ve Athena'nın iki tarafında O/M monogram -Λ işaretleri var. **Altta:** H= 8 (tarih), üç tarafta; ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΑΡΑΘΟΥ ΦΙΛΟΜΗΤΟΡΟΣ [H. E. Kol.]

AR Drahmi 4.1g 16mm **Darp Yılı:** 8 (MÖ108/7) **Ön Yüzü:** Sağa bakan diademli bir portre var. **Arka Yüzü:** Elinde Nike tutmakta olan Athena ve Athena'nın iki tarafında O/M monogram -Λ işaretleri var. **Altta:** H= 8 (tarih), üç tarafta; ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΑΡΑΘΟΥ ΦΙΛΟΜΗΤΟΡΟΣ [H. E. Kol.]

Ariarathes VIII Epiphanes (MÖ 99-97 / 101-100)

AR Drahmi 3, 54g **Ön Yüzü:** Sağa bakan kralın diademli portresi var. **Arka Yüzü:** Sağ elinde Nike'yi tutmakta olan Athena var. Nike'nin elinde çelenk bulunur. Etrafında: "BASILEUS ARIARATHES EPIPHANES" (Ἀριαράθης Ἐπιφανής) yazıları yer alır. **Önünde:** M işareti var. Altta Tarih: A (Krallık 1. Yıl)¹.

Tarih: T (Krallık 3. Yıl)

Ariarathes IX (MÖ 99-87)

AR Drahmi 4.08 g Yılı: (MÖ 87) **Ön Yüzü:** Başı diademli Ariarathes IX/ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΑΡΙΑΡΑΘΟΥ ΕΥΣΕΒΟΥΣ ve sol elinde mızrak ve kalkan tutan Athena Nicephorus sola doğru ayakta duruyor. İleriye uzattığı sol elinde Nike'yi tutmakta, ayaklarının önünde bir monogram var. En altta tarih ΙΓ (13. Krallık yılı) yer alır.

AR Drahmi, 4.01 g **Darp Yeri:** Mazaka/ Eusebeia.(barbar baskı) Yılı: MÖ99-87.

¹ www.ma-shops.de/saenn/item.php?id=19203.

Ön Yüzü: Diademli bir baş yer alır. **Arka Yüzü:** Ayakta sol elinde Nike'yi tutmakta olan Athena figürü yer almakta önünde ve etrafında bir monogram yazıda ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΑΡΑΘΟΥ ΕΥΣΕΒΟΥΣ yazar. **Altta:** Β (Tarih: 2. Krallık yılı)²

AR Tetradrahmi 16.62g **Ön Yüzü:** Kralın sağa bakan diademli başı yer alır. **Arka Yüzü:** Yukarda: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΑΡΑΘΟΥ yazısı yer alır.

Aşağıda: ΕΥΣΕΒΟΥΣ ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΣ, Ortada: Sola doğru Pegasus³, Pegasusun sağında monogram vardır. Solunda: Ay ve yıldız (güneş)⁴ yer alır.

AR Drahma 4.01g **Darp Yılı:** MÖ 97/96 Mazaka/Eusebeia. **Ön Yüzü:** Kralın sağa bakan diademli büstü var. **Arka Yüzü:** Sola dönük Athena ve sağ elinde Nike heykelciği, solda bir monogram yazı var.

AR Drahma 17mm 4.07g **Darp Yılı:** MÖ 97/6. **Ön Yüzü:** Kralın sağa bakan diademli büstü var. **Arka Yüzü:** Ayakta ve elinde Nike'yi tutmakta olan Athena'nın etrafında ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΑΡΑΘΟΥ ΕΥΣΕΒΟΥΣ ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΣ, sol önünde; monogram **Altta:** Tarih (4. Krallık yılı)

AR Drahma 4.05g **Darp Yılı:** E= 5 (MÖ 96/5) Yukarıdakinin aynısı.

² S. 38 Simonetta.

³ Kanatlı mitolojik at.

⁴ Ay ve yıldız figürünü Ariarathes, babası Mithradet'e bağlılığını göstermek için koydurmuş olmalıdır.

AR Drahmi 4.01g **Darp Tarihi:** E= 5 (MÖ96/5) Yukarıdakinin aynısı.

AR Drahmi, 4.06 g Yılı: (MÖ 98-97) **Ön Yüzü:** Kralın sağa bakan diademli büstü yer alır. **Arka Yüzü:** Ayakta ve elinde Nike'yi tutmakta olan Athena'nın etrafında ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΠΙΡΑΘΟΥ ΕΥΣΕΒΟΥΣ ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΣ, yazısı vardır. **Altta:** Δ Tarih (4. krallık yılı)

AR Drahmi. Yılı: (MÖ 97/96) **ÖnYüzü:** Diademli sağa bakan büst yer alır. **Arka Yüzü:** Sağ elinde Nike tutmakta olan Athena figürü sol elinde de kalkan ve mızrak tutmaktadır. Yazılar: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΠΙΡΑΘΟΥ ΕΥΣΕΒΟΥΣ solda bir monogram var. **Tarih:**(5. Krallık yılı).

AR Drahmi 4, 07g Yılı: MÖ 99-98. **ÖnYüzü:** Diademli sağa bakan kral başı yer alır. **Arka Yüzü:** Ayakta sola dönük Athena Nikephoros figürü var. İki tarafında monogram var. **Tarih:** E (3. krallık yılı)

AR Drahmi, 4, 01g **Darp Yeri:** Mazaka/ Eusebeia. Yılı: MÖ 99-98. **Ön Yüzü:** Diademli sağa bakan kral büstü yer alır. **Arka Yüzü:** Sağ elinde Nike tutmakta olan Athena, sol elinde de kalkan ve mızrak var. Sol önünde bir monogram var. **Altta:** E (5. Krallık yılı)5 yer alır.

⁵ Simonetta, *Kappadokian Kings*, S. 38.

AR Tetradrachmi 16.24g **Darp Yılı:** MÖ 99-98. **Ön Yüzü:** Sağa dönük diademli kral portresi vardır. **Arka Yüzü:** Athena ayakta yer alır. Yazılar: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΑΡΑΘΟΥ ΕΥΣΕΒΟΥΣ ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΣ, Ε (tarih: 5. Krallık yılı)

AR Tetradrachmi 16.21g **Darp Yeri:** Eusebeia-Mazaka [Caesarea] **Darp Yılı:** MÖ99-98 **Ön Yüzü:** Kralın diademli sağa bakan büstü yer alır. **Arka Yüzü:** Athena ayakta sağ elinde Nike'yi tutuyorda etrafında ise ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΑΡΑΘΟΥ ΕΥΣΕΒΟΥΣ ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΣ Ε (5. Krallık yılı) yer alır.

AR Drahmi. 3.7g 18mm Barbar baskı. **Ön Yüzü:** Kralın sağa bakan diademli büstü yer alır. **Arka Yüzü:** Ayakta ve elinde Nike'yi tutmakta olan Atena'nın solunda monogram vardır. Etrafında ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΑΡΑΘΟΥ ΕΥΣΕΒΟΥΣ ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΣ, [H. E. Kol.] yer alır.

AR Drahmi 4.0g 3. Krallık yılı barbar baskı (Yukarıdakiinin aynısı). [H. E. Kol.]

Ariobarzanes I Philoromaioi: (MÖ 93-62)

AR Drahma, **Darp Yılı:** MÖ91 **Ön Yüzü:** Ariobarzanes I'in sağa bakan diademli büstü yer alır. **Arka Yüzü:** Ayakta duran Athena'nın sol elinde kalkan ve mızrak, sağ elinde ise Nike'yi tutmaktadır. **Yazılar:** ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΟΒΑΡΖΑΝΟΥ ΦΙΛΟΡΩΜΑΙΟΥ. T şeklinde monogram var. **Altta:** B (tarih: 2. Krallık yılı)

AR Drahma. **Ön Yüzü:** Ariobarzanes I'in sağa bakan diademli büstü yer alır. **Arka Yüzü:** Ayakta duran Athena'nın sol elinde kalkan ve mızrak sağ elinde ise çelenk tutmakta olan Nike vardır. İki yanında: Θ ve E işareti var. Önünde: Monogram vardır. Yazılar: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΟΒΑΡΖΑΝΟΥ ΦΙΛΟΡΩΜΑΙΟΥ, **Altta:**B (tarih: 2. krallık yılı MÖ 95-94)

AR Drahma, **Darp Yılı:** MÖ 79 **Ön Yüzü:** Ariobarzanes I'in sağa bakan diademli büstü yer alır. **Arka Yüzü:** Ayakta duran Athena'nın sol elinde kalkan ve mızrak, sağ elinde ise Nike'yi tutmaktadır. Önünde: monogram vardır. Yazılar: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΟΒΑΡΖΑΝΟΥ ΦΙΛΟΡΩΜΑΙΟΥ, **Altta:** ΙΔ (tarih: 14. Krallık yılı)

AR Drahma. 3.92g 17mm Ariobarzanes'in sağa bakan diademli büstü yer alır. **Arka Yüzü:** Ayakta duran Athena figürü yer alır. İki yanında: Θ ve E işareti vardır. Önünde: Monogram var. **Yazılar:** ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΟΒΑΡΖΑΝΟΥ ΦΙΛΟΡΩΜΑΙΟΥ. **Altta:** B (tarih: 2. krallık yılı) (MÖ 95-94) (H. E. Kol.)

AR Drahmi. 3.9 g 16 mm MÖ 86 **Ön Yüzü:** Ariobarzanes'in sağa bakan diademli büstü yer alır. **Arka Yüzü:** Ayakta duran Athena'nın sol elinde kalkan ve mızrak, sağ elinde ise çelenk tutmakta olan Nike yer alır. Önünde: monogram var. Yazılar: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΟΒΑΡΖΑΝΟΥ ΦΙΛΟΡΩΜΑΙΟΥ, Altta Tarih Z (7. Krallık yılı) [H. E. Kol.]

AR Drahmi. 3.94g 16mm **Ön Yüzü:** Ariobarzanes'in sağa bakan diademli büstü yer alır. **Arka Yüzü:** Ayakta duran Athena'nın sol elinde kalkan ve mızrak, sağ elinde ise çelenk tutmakta olan Nike vardır. Önünde: Monogram var. Yazılar: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΟΒΑΡΖΑΝΟΥ ΦΙΛΟΡΩΜΑΙΟΥ, [H. E. Kol.]

AR Drahmi. 3.9 g **Ön Yüzü:** Ariobarzanes'in sağa bakan diademli büstü yer alır. **Arka Yüzü:** Ayakta duran Athena'nın sol elinde kalkan ve mızrak, sağ elinde ise çelenk tutmakta olan Nike var. Önünde: Monogram var. Yazılar: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΟΒΑΡΖΑΝΟΥ ΦΙΛΟΡΩΜΑΙΟΥ [H. E. Kol.]

Ariobarzanes II Philopator (MÖ 63-52)

AR Drahmi. 3.80g **Darp Yeri:** Eusebeia- Mazaka. **Ön Yüzü:** Ariobarzanes II'nin sağa dönük diademli büstü yer alır. **Arka Yüzü:** "ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΟΒΑΡΖΑΝΟΥ ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΥ" yazısı var. ile Athena ayakta sağa dönük şekilde sol elini mızrak ve kalkanına dayamış, sağ elini ileriye uzatmış Nike'yi tutarken tasvir edilmiştir. Nike ise yine sağa dönük vaziyette elinde çelenk tutmaktadır. **Altta:** H (Tarih: 8. Krallık yılı) (Nadir)

AR Drahmi. 4.2g 16mm Baskı Yeri: Mazaka Eusebia. **Ön Yüzü:** Ariobarzanes II'nin sağa dönük diademli büstü yer almaktadır. **Arka Yüzü:** "ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΟΒΑΡΖΑΝΟΥ ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΥ" yazısı ile Athena ayakta sağa dönük şekilde, sol elini mızrak ve kalkanına dayamış, sağ elini ileriye uzatmış Nike'yi tutmaktadır. Nike ise yine sağa dönük vaziyette elinde çelenk tutmaktadır. **Altta:** H (Tarih: 8. Krallık yılı) (Nadir) [H. E. Kol.]

Ariobarzanes III Eusebeios Philoromaïos (Roma'ya Seven)(MÖ 52-42)

AR Drahmi. **Ön Yüzü:** Ariobarzanes'in diademli sağa bakan büstü yer alır. **Arka Yüzü:** Athena Nikephoros sola dönmüş olarak ayakta ve sağ elinde çelenk tutan Nike, yine solda ay ile güneş, sağ üstte de bir monogram yer alır. **Altta:** Θ (Tarih: 9. Krallık yılı) ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΟΒΑΡΖΑΝΟΥ ΕΥΣΕΒΟΥΣ

AR Drahmi 3.55g **Ön Yüzü:** Ariobarzanes Philoromaïos'in diademli sağa dönük başı yer alır. **Arka Yüzü:** Athena Nikephoros sola dönmüş olarak ayakta ve sağ elinde çelenk tutan Nike var yine solda ay ile güneş var. Sağ üstte de bir monogram vardır. **Altta:** Θ (Tarih: 9. Krallık yılı) işareti var. ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΟΒΑΡΖΑΝΟΥ ΕΥΣΕΒΟΥΣ

AR Drahmi 4, 18g **Ön Yüzü:** Ariobarzanes Philoromaïos'in diademli sağa dönük başı yer alır. **Arka Yüzü:** Athena Nikephoros sola dönmüş olarak ayakta ve sağ elinde çelenk tutan Nike, yine solda ay ile güneş var. Sağ üstte de bir monogram var. Yazılar: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΟΒΑΡΖΑΝΟΥ ΕΥΣΕΒΟΥΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΡΩΜ

Ön Yüzü: Kralın sağa dönük büstü yer alır. **Arka Yüzü:** Sağ elinde Nike'yi tutmakta, sol önünde ay ve güneş yer alır. Çevrede: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΟΒΑΡΖΑΝΟΥ ΕΥΣΕΒΟΥΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΡΩΜ

AR, Drahmi 4.2g 16mm **Ön Yüzü:** Ariobarzanes Piloromaïos'in diademli sağa dönük başı yer alır. **Arka Yüzü:** Athena Nikephoros sola dönmüş olarak ayakta ve sağ elinde çelenk tutan Nike var yine solda ay ile güneş var. Sağ üstte de bir monogram var. Altta Θ (Tarih: 9. Krallık yılı) ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΟΒΑΡΖΑΝΟΥ ΕΥΣΕΒΟΥΣ [H. E.Kol.]

AR, Drahmi 3.5g16mm (Yukarıdakinin aynısı) [H. E. Kol.]

AR, Drahmi 4.1g15mm (Yukarıdakinin aynısı) [H. E. Kol.]

AR, Drahmi 4.0g 15mm (Yukarıdakinin aynısı) [H. E. Kol.]

AR, Drahma 3.8g 15mm (Yukarıdaki
aynısı) [H. E. Kol.]

Ariarathes X Eusebeios Philadelphos (MÖ 42-36)

Ariarathes X'un bilinen drahmileri 4, 5 ve 6. Krallık yıllarına aittir.

AR, Drahmi. **Ön Yüzü:** Ariarathes X'un sağa dönük, diademli, bıyıklı ve sakallı başı yer alır. **Arka Yüzü:** Athena sola dönük, sol elini mızrak ve kalkanına dayamış, öne ve ileriye uzattığı sağ elinde yine sağa dönmüş Nike sağ elinde çelenk tutmaktadır. Önünde, küçük bir asker var. Yazılar: Üstte: ΒΑΣΙΛΕΩΣ, Sağda: ΑΡΙΑΡΑΘΟΥ, Solda: ΕΥΣΕΒΟΥΣ ΚΑΙ, **Altta:** ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ

AR, Drahmi 3.9g17mm **Ön Yüzü:** Ariarathes X'un sağa dönük, diademli, bıyıklı ve sakallı başı yer alır. **Arka Yüzü:** Athena sola dönük, sol elini mızrak ve kalkanına dayamış, öne ve ileriye uzattığı sağ elinde yine sağa dönmüş Nike sağ elinde çelenk tutmaktadır. Önünde, küçük bir asker var. Yazılar: Üstte: ΒΑΣΙΛΕΩΣ Sağda: ΑΡΙΑΡΑΘΟΥ Solda: ΕΥΣΕΒΟΥΣ ΚΑΙ **Altta:** ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ (Basileos Ariarate Eusebeios Kai Piladelphos) [H. E. Kol.]

AR Drahmi 3.4g17mm (Yukarıdakinin aynısı) [H. E. Kol.]

Archelaus Philopatris Ktistes (MÖ 36-MS 17)

Bronz, 1.5g9 mm **Ön Yüzü:** Dağınık saçlı bir büst yer alır. **Arka Yüzü:** Ayakta sola dönük olarak duran Athena, iki tarafında; ΕΥΣΕΒΕΙΑΣ yazısı yer alır.[H. E. Kol.]

Bronz, 2.1g 13-14mm **Ön Yüzü:** Tyche büstü (Şehir ve şans tanrısı). **Arka Yüzü:** ΕΥΣΕ/ ΒΕΙΑΣ Yazısı ve sola dönük olarak ayakta duran Athena vardır.[H. E. Kol.]

Şehir Tanrısı Tyche

Zirvesinde bir çelenk bulunan Erciyes Dağı'nın sağında ΚΑΙΣΑ yazısı var. **Altta:** 33 (Archelaos'un 33. Krallık yılı)

Bronz, 3.7g 18mm **Ön Yüzü:** Diademli bir portre yer alır. **Arka Yüzü:** Ortada zirvesinde kartal (Zeus) bulunan sembolik Argeios (Erciyes), iki tarafında ΚΑΙΣΑ/ ΡΕΙΑΣ yazısı varve altta; ΜΖ (Mazaka) harfleri. (Hem Kayseri ve hem de Mazaka isimlerinin kullanıldığı ilk sikkedir.) [H. E. Kol.]

Bronz, 7.8g 20-21mm **Ön Yüzü:** Athena büstü yer alır. **Arka Yüzü:** Argeios (Erciyes) Dağı zirvesinde Kanatları açık kartal (Zeus) var. ΕΥΣΕ/ΒΕΙΑΣ yazısı [H. E. Kol.]

Bronz, 8.6g 26mm **Ön Yüzü:** Sağa bakmakta olan Athena büstü var sol tarafta bir sürsaj var. **Arka Yüzü:** Ortada Argeios (Erciyes), solda; ΒΕΙΑΣ, altta; bir monogram [H. E. Kol.]

Bronz, 7.4g 22x25mm **Ön Yüzü:** Sağa bakmakta olan Athena büstü, sağ tarafta bir sürsaj var. **Arka Yüzü:** Ortada Argeios (Erciyes), solda; BEIAΣ, [H. E. Kol.]

Bronz, 6.3g 21mm **Ön Yüzü:** Sağa bakmakta olan Athena büstü, sol tarafta bir sürsaj var. **Arka Yüzü:** Ortada Argeios (Erciyes) [H. E. Kol.]

Bronz, 5.4g 18x21mm **Ön Yüzü:** Sağa bakmakta olan bir büst var. **Arka Yüzü:** Çelenk içinde; KAIC/TPPM/ APFAIO/ ETΘ yazıları var. [H. E. Kol.]

Bronz, AE **Ön Yüzü:** Sağa bakan Herakles büstü yer alır. **Arka Yüzü:** Ortada dört sütunlu üçgen alınlıklı, alınlığın ortasında kâinatı temsil eden küre, çatısında heykeller olan bir tapınak yer alır. İki tarafta: EYΣE/BEIAΣ yazısı, altta tarih: KE (25. Krallık Yılı= MÖ 11)

AE bronz. 5.1g 21x 25mm **Ön Yüzü:** Sağa bakmakta olan Herakles büstü yer alır. **Arka Yüzü:** Dikenli Herakles topuzu var. **Altta:** Monogram var./ BEIAΣ yazısı (H. E.Kol.)

AE Bronz. 22mm ÖnYüzü: Gorgon başı yer alır. ArkaYüzü: Üstte Argeus var. **Altta:** EUSEBE / baskı yılı Γ (Archelaus 'un 3. Krallık yılı)

AE bronz. **Ön Yüzü:** Grek tarzı sağa bakan bir portre yer alır. **Arka Yüzü:** üstte, EUSE; altta, BEIAS ortada anlaşılamayan bir figür yer alır. BASILEWS ARCELAOU FILOPATRIDOS TOU KTISTOU KB

AE bronz. **Ön Yüzü:** Sağa bakan Archelaus portresi yer alır. **Arka Yüzü:** Dikenli Herakles Topuzu var etrafında; Basileos Archelaus Pilo-patris Toü Ktistoü yazar. Tarih; K B= Krallığının 22. Yılı (MÖ 14)

K- EKLER

EK-1 Kappadokia Krallığı Döneminde Antik Yerleşim Yerleri

Adirmusun	Koyunlu – Niğde
Agios Konstantinos, Ayos Konstantinos, Gereme	Everek – Develi – Kayseri
Akso, Aksos, Naksos, Axo, Axos, Sasima	Hasaköy-Niğde
Allusun, Alusun	Tepeköy – Niğde
Anaku, Anakou, Anakous, Enegi, Eneyi, Enegup	Kaymaklı – Nevşehir
Anargyroi	Ağırnas – Kayseri
Andalus, Andulus, Andirlus, Andirlos	Hacı Abdullah – Niğde
Andiği, Anduğu, Antigu	Altunhisar – Niğde
Androniki, Andronikion, Endürlük	Endirlik – Kayseri
Antavali, Andabalis, Andavalis, Andaval	Aktaş – Niğde
Arabisu, Arapsun, Zoropassos, Aravissos, Arambison	Gülşehir – Nevşehir
Aravan, Aravianou, Barnwa, Bornwa, Barnava, Orbada	Kumluca – Niğde
Archelais, Archealais, Garsaura, Taxara Colanea Archelais, Taksara	Aksaray
Argaios, Argaeios	Erciyes
Balya, Valisa	Yaylayolu – Niğde
Bekse, Bekses	Özlüce – Nevşehir
Belegesi, Palai Kassiane	Balagesi – Kayseri
Boulagatch (?)	Uluağaç
Caesarea, Kesaria, Caesarea, Mazaka	Kayseri
Çavuşın	Çavuşın
Deneyi, Deneghi, Denegli, Tenegi	Yeşilburç – Niğde
Dila	Tilköy – Nevşehir
Dilmuson, Dilmoson, Delmisun, Delmiso, Dermusun, Tirmossou, Telmissos, Derma-son, Dylmusun, Termisos	Hançerli – Niğde

Everek, Gabadonia, Gabdanya, Dawalu,	Develi – Kayseri
Xawatanek	
Arkelaïs	Erkilet
Andronik	Endürlük
Evkere, Efkerer	Bahçeli – Kayseri
Farash, Farasa, Varaso, Varassos, Farasoni,	Faraşa - Çamlıca – Kayseri
Varassos, Rosandos	
Faustinoupolis, Halala	Başmakçı - Ulukışla – Niğde
Fertakaina, Fertekina, Fertaina, Fertekion,	
Ferteki, Fertekena, Bartakina, Fertikköy,	Fertek – Niğde
Aydınyurt	
Flaviana	Zincidere – Kayseri
Floita, Flogita, Flojita, Filogiton	Suvermez – Nevşehir
Gkelveri, Gelvere, Kellivara, Karvali, Kar-	
balla, Kelveri, Kalivarion	Gelveri - Güzelyurt – Aksaray
Halys, Alys, Alis	Kızılırmak
Humam	Göbekli Dağ
İftiyankos	İftiyan
İkonio, İkonium	Konya
İlisun, İlimason, İlosou, İloson, İylusun,	Küçükköy – Niğde
Eylesun	
İmvrassos, İmbrassos	Yaprakhisar – Aksaray
İspile	Bağpınar – Kayseri
Kappadokia, Capadocia, Katpatuka, Kat-	Kappadokia
patouka	
Kermira, Kermir	Germir - Konaklar – Kayseri
Kesi, Gesi, Yeni Kassiane	Gesi – Kayseri
Kinatala	Kanotala
Korama, Maccan, Matiana, Metiana, Avcılar	Göreme – Nevşehir
Kurdonos, Kurdonos, Gurdonos, Gortynos,	
Gordiason	Hamamlı – Niğde
Kybistra, Tyana civarında bir kent	Tont Kalesi- Niğde
Limnes, Limni	Gölcük - Yeşil Gölcük – Niğde
Madala, Matala	Balcı – Niğde
Makissos, Mokissos, Macissus, Justiano-	
polis	Kırşehir

Malakopi, Melekopi, Melagobia, Mala	Derinkuyu – Nevşehir
Kopia, Malıkköy	
Malandasa	Melendiz – Niğde
Mamassos, Momoasson, Mamasun	Gökçe – Aksaray
Mancusun	Yeşilyurt – Kayseri
Misthi, Misthos, Mistioi, Misti, Misli, Mysti,	Konaklı-Niğde
Musthilia, Moustila	
Naynas, Naina	Kırkpınar – Niğde
Nazianzi, Naziance, Nenezi, Nenezions,	Bekarlar – Aksaray
Nazianz	
Nehil	Dikilitaş – Niğde
Nigdi, Nahita, Nagidos, Nachita, Nakida,	Niğde
Cadyna, Castabala (?), Negide	
Nirze, Nize, Niziye, Nüsa	Güzelköy – Kayseri
Nyssa, Muskara, Muşkara, Neapoli, Nissa	Nevşehir
oros, Por, Poroı, Borissos	Bor – Niğde
Peristremma	İhlara Vadisi
Podantos	Pozantı
Potamia	Soğanlı – Kayseri
Potamus Kapadukus	Kappadokia Çayı
Prokopi, Prokopios, Osiana, Assiana, Pron-	Ürgüp – Nevşehir
kopi, Agjos Prokopios	
Sazalca	Taşpınar – Niğde
Selme, Selmi	Selime – Aksaray
Sementra, Semendra, Samandra, Samant-	Ovacık - Semendre – Niğde
ras, Dasmendron, Dezmentos	
Silata	Özlüce – Kayseri
Sili	Sille – Konya
Sinassos, Sinasun, Sinason, Synasos	Mustafapaşa – Ürgüp
Skopi	Subaşı – Kayseri
Sobesos, Sovesos	Şahinefendi – Nevşehir
Spathion	Kılıçlar
Stephana	Reşadiye- Kayseri
Stemmaton, Stemmata	Tokalı – Nevşehir
Taksiarhes, Taksiarhis	Kayabağ- Darsiyak- Kayseri
Talasi, Talasse, Moutalaski	Talas – Kayseri

Tamisos	Taşkınpaşa
Tavlousun, Tevanasun, Tolusun	Tavlusun – Kayseri
Tırkhan, Trohou	Tırhan – Niğde
Tomissos	Damsa Çayı
Topada, Dapata	Acıgöl – Narlıgöl – Niğde
Tyana, Tuvanuva, Tavanna, Osebia, Tayan	Kemerhisar – Niğde
Dana, Thoana, Ntana, Tvana	
Tzalela, Calela	Cemilköy – Nevşehir
Vanessa, Venessa, Avanos, Venasa- Zuwinasa	Avanos – Nevşehir
Zelvi, Zelve	Zelve

EK-2 Kappadokia Krallığı Dönemindeki Satrap ve Krallar

a) Kappadokia Satraplar Dönemi MÖ 380-33 İ

Datames MÖ 380-362

Ariamnes I MÖ 362-350

Mithrobuzanes MÖ 334

Ariarathes I MÖ 350-33 İ

b) Kappadokia Krallık Dönemi MÖ 33 İ-MS 17

Kral	Ailesi	Saltanat Süresi
Ariarathes I	Büyük Babası: Datames veya Datamesin kardeşi Arimnaios (satrap)	
332-322		10 sene
Doğ: 405 Öl: 322	Babası: Ariamnes II Kardeşi: Orophernes	

Kral	Ailesi	Saltanat Süresi
Makedonya Egemenliği		
(Büyük İskender Hâkimiyeti)		21 sene
MÖ 322-301		

Kral	Ailesi	Saltanat Süresi
Ariarathes II	Babası: Orophernes Babası: Ariam- nes II	
MÖ 301-280	Amcası: Ariarathes I	21 sene
Doğ: 405 Ölüm: 322	Oğlu: Ariaramnes	
	Kardeşi: Aryses veya Asyses	

Kral	Ailesi	Saltanat Süresi
Ariaramnes III	Babası: Ariarathes II	
MÖ 280-255	Oğlu: Ariarathes III	25 sene
	Oğlu: Bilinmiyor	
	Oğlu: Bilinmiyor	

Kral	Ailesi	Saltanat Süresi
Ariarathes III	Babası: Ariaramnes III	
MÖ 255-220	Oğlu: Ariarathes IV	35 sene
	Karı: Stratonike (Selevkos (Antiokhosteos'un kız kardeşi)	

Kral	Ailesi	Saltanat Süresi
Ariarathes IV	Babası: Ariarathes III	
MÖ 220-163	Anası: Stratonike I	
	Oğlu: Ariarathes V	
	Karı: Antiokhis Loodika (Selevkos III' ün kızı)	57 sene
	Kızı: Stratonike	
	Evlatlığı: Orophernes II	

Kral	Ailesi	Saltanat Süresi
Ariarathes V	Babası: Ariarathes IV Anası: Antiokhis Loodike Karısı: Nysa Oğlu: Ariarathes VI Kız Kardeşi: Stratonike II (Attalos II'nin karısı) Üvey Kardeşi: Orophernes II Babalığı: Ariarathes IV	30 sene
163-161 (1. Saltanat)		
159-131 (2. Saltanat)		

Kral	Ailesi	Saltanat Süresi
Orophernes II	Babalığı: Ariarathes IV	2-3 sene
MÖ 161-159		

Kral	Ailesi	Saltanat Süresi
Nysa	Babası: Mithradates IV (Pontus kralı) Kocası: Ariarathes V Üvey kardeşi: Ariarathes V Oğulları: Ariarathes VI ve diğer 5 oğlu	3 sene
MÖ 161-159		

Kral	Ailesi	Saltanat Süresi
Ariarathes VI	Babası: Ariarathes V Kocası: Ariarathes V Anası: Nysa Karısı: Laodike (Mithradate V in büyük kızı) Oğlu: Ariarathes VII Oğlu: Ariarathes VIII	19 sene
MÖ 128-112		

Kral	Ailesi	Saltanat Süresi
	Babası: Ariarathes VI	
Ariarathes VII	Anası: Laodike	
MÖ 111-99	Kardeşi: Ariarathes VIII	12 sene
	Dayısı: Mithradates VI	

Kral	Ailesi	Saltanat Süresi
	Babası: Ariarathes VI	
Ariarathes VIII	Anası: Laodike	
MÖ 101-100/99-96	Kardeşi: Ariarathes VII	1+3 sene
	Dayısı: Mithradates VI	

ARIARATHES'LER SÜLALESİNİN SONU

Kral	Ailesi	Saltanat Süresi
	Babası: Mithradates VI (üvey) Pontus kralı) (aralıklarla)	
Ariarathes IX	Anası: Laodike (Mithradates'in küçük kız kardeşi ve karısı)	12 sene
MÖ 96-95 ve 88-87		

Kral	Ailesi	Saltanat Süresi
	Oğlu: Ariobarzanes II	
Ariobarzanes I	Oğlu: Ariobarzanes III	32 sene
MÖ 96-62	Oğlu: Ariarathes x	(aralıklarla)
	Kızı: Isias Philostorgos	

Kral	Ailesi	Saltanat Süresi
	Babası: Ariobarzanes I	
Ariobarzanes II MÖ 63-53	Kardeşi: Ariobarzanes III Kardeşi: Ariarathes X Karısı: Athenasis (Mithradates VI nin kızı)	10 sene

Kral	Ailesi	Saltanat Süresi
	Babası: Ariobarzanes I	
Ariobarzanes III MÖ 53-42	Kardeşi: Ariobarzanes II Kardeşi: Ariarathes X	11 sene

Kral	Ailesi	Saltanat Süresi
	Babası: Ariobarzanes I	
Ariarathes X MÖ 42-36	Kardeşi: Ariobarzanes II Kardeşi: Ariobarzanes III	6 sene

Kral	Ailesi	Saltanat Süresi
	Büyük Dedesi: Mithradates'in generali Archelaos	
Archelaos MÖ 36-MS 14	Babası: Archelaos (Komana'da tanrıça Enyo başrahibi) Anası: Glaphira (Marcus Antoninus'un sevgilisi)Kardeşi: Ariobarzanes III Eşi: Pythodoris	6 sene

EK-3 Kappadokia Krallarının Yaptıkları Siyasi Evlilikler¹

III. Ariarathes M.Ö. 225/1-220	&	Stratonikeia II. Antiokhos Theos'un Kızı ve II. Selukos'un Kız Kardeşi
IV. Ariarathes M.Ö. 220/162	&	Antiokhis III. Antiokhos'un kızı
Stratonikeia IV. Ariarathes'in kızı	&	II. Eumenes
Stratonikeia IV. Ariarathes'in kızı	&	II. Attalos
VI. Ariarathes M.Ö. 130/116	&	Laodike (V. Mithridates'in kızı ve VI. Mithridates'in kız kardeşi)
Laodike (V. Mithridates'in kızı ve VI. Mithridates'in kız kardeşi)	&	III. Nikomedes
VI. Mithridates'in 4 yaşındaki kızı	&	I. Ariobarzanes'in oğlu M.Ö. 85/63
I. Antiokhos	&	Isias Philostorgos I. Ariobarzanes'in kızı
Archelaos M.Ö. 36/M.S.17	&	Pythodoris Pontos Kralı I. Polemon'un dul eşi Trailesli Pythodoros'un kızı

EK-4Pontus Kralları

MÖ 302 – 266	I. Mithridates Ctistes (Ktistes) Kios'lu Mithridates' in oğlu. (MÖ 281'de kral ünvanı aldı.)
MÖ 266 –250	Ariobarzanes, I. Mithridates Ktistes'in oğlu
MÖ 250 –220	II. Mithridates, Ariobarzanes'in oğlu
MÖ 220 –195	III. Mithridates, II. Mithridates'in oğlu
MÖ 195 –170	I. Farnekes, III. Mithridates'in oğlu
MÖ 170 –150	IV. Mithridates, III. Mithridates'in oğlu
MÖ 150 –121	V. Mithridates, I. Farnekes'in oğlu
MÖ 121 – 63	VI. Mithridates Eupator Dionizos, (büyük) V. Mithridates'in oğlu (Pontus'un en ünlü kralı)

¹ Soslu Salih, *Kappadokia Krallığı'nda Siyasi Evlilikler İle Kurulan İttifaklar*, Pamukkale Üniversitesi, 2014 (YÖK Tez Merkezi No: 364686).

MÖ 63 – 47	II. Farnekes, VI. Mithridates'in oğlu, aynı zamanda Bosforus (Kırım) Kralı olarak MÖ 47 yılı 1 Ağustos sabaha karşı Tokat ili Zile ilçesinde Roma Konsülü Julius Caesar ile savaştı. Savaşı Caesar kazandı. Pontus Krallığı Roma'ya bağımlı yönetim oldu. Julius Caesar Anadolu'daki kovalamaca, savaş ve siyasi durum hakkında Roma'ya kısa bir bilgi verdi ve meşhur sözünü söyledi: “Veni, Vidi, Vici” (Geldim, Gördüm, Yendim)
MÖ 47 – 39	Pontus Krallığı yönetimi dağılır, kontrol Roma İmparatorluğu'na geçer.
MÖ 39 – 37	Dareios, II. Farnekes'in oğlu, Roma'ya bağlı kral.
MÖ37 – 37	Arsaces, II. Farnekes'in oğlu, Roma'ya bağlı kral.
MÖ 37 – 8	I. Polemon, Laodikeia'li Zenon'un oğlu. Klikia, Pontus, Colchis ve Bosporus krallıkları Roma'ya bağlı kral.
MÖ 8 – İS 38	Pythodoris, I. Polemon'un karısı. Pontus, Bosforos, Klikia ve Kapadokia krallıkları Roma'ya bağlı kraliçe.
İS 38 – İS 64	II. Polemon, Pythodoris ile I. Polemon'un oğlu. Pontus, Colchis ve Klikia Roma'ya bağlı kral.

Ek-5 Pers İmparatorları (MÖ 770 – 330)²

1. Ahamaniş (Yun. Achemenes, Fars. Cemşid) (MÖ 700 – 675)
2. Çispiş (Yun. Teispes) b. Hahamaniş (MÖ 675 – 640)
3. Ariaramna b. Çispiş (MÖ 640- 610)
4. I. Kyros (Yun. Cyrus, Kurus, Kyros) b. Çispiş (MÖ 640 – 600)
5. Kambuziya (Yun. Cambyses, Kambiz) b. I. Kyros (MÖ 600 – 559)
6. Arşama b. Ariaramna (MÖ 615 -?)
7. II. Kyros “Büyük” (MÖ 559 – 530)
8. II. Kambuziya b. II. Kyros (MÖ 530 – 522)
9. Brdiya – Gaumata (Yun. Smerdis) (MÖ 522)
10. I. Darius “Büyük” (Darayawahuş, Fars. Dara) (MÖ 522 – 486)
11. I. Kserkses (Yun. Xerxes, Fars. Hşayarşa) (MÖ 486 – 465)

² Öztuna Yılmaz, *İlk Çağ ve Asya-Afrika Devletleri*, cilt: 3, TTK, 1996, S. 74

12. I. Artakserkses (MÖ 465 – 424)
 13. II. Kserkses (Sekyndianos) (MÖ 424 – 432)
 14. II. Darius (MÖ 423 – 404)
 15. II. Artakserkses (MÖ 404 – 359)
 16. III. Artakserkses (MÖ 359 – 338)
 17. III. Kserkses (MÖ 338 – 336)
 18. III. Darius (MÖ 336 – 330)
 19. IV. Artakserkses (MÖ 330)

Ek-6 Grek Alfabeti

HARFLER		İSİMLERİ	OKUNUŞLARI	
A	Α	alfa	A	(normal a)
B	Β	beta	B	(normal b)
Γ	Γ	gamma	G	(normal g)
Δ	Δ	delta	D	(normal d)
E	Ε	epsilon	E	(normal / kısa e)
Z	Ζ	zeta	Z	(başında d ile okunur ama fazla belli edilmez)
H	Η	eta	E	(uzun e)
Θ	Θ	theta	Th	(peltek okunur İng. Both gibi)
I	Ι	iota (yota)	İ	(normal i ama başka ünlünün yanında y olarak okunur)
K	Κ	kappa	K	(normal k)
Λ	Λ	lamda	L	(normal l)
M	Μ	mü	M	(normal m)
N	Ν	nü	N	(normal n)
Ξ	Ξ	ksi	Ks	(k ve s yan yana okunur. Taksi)
O	Ο	omikron	O	(kısa o)
Π	Π	pi	P	(normal p)

HARFLER		İSİMLERİ	OKUNUŞLARI	
P	P	rho (ro)	R	(normal r)
Σ	σ \varsigma	sigma	S	(normal s) (ç son harfte kullanılır)
T	T	tau (tav)	T	(normal t)
Υ	Υ	üpsilon	Ü	(ü olarak okunur)
Φ	Φ	phi	F	(normal f)
X	X	khi	H	(kh, hırıltılı h olarak okunur. Alm. Machen)
Ψ	Ψ	psi	Ps	(p ve s yan yana okunur)
Ω	Ω	omega	O	(uzun o)

EK-7 Harflerin Sayısal Değerleri

KappadokiaParalarındaki Rakamlar ETOS Grekçe= Sene (Kısaca ET).
Örn. ETK= 20. Sene

ALPHA	BETA	GAMMA	DELTA	EPSİ-LON	ZETA	ETA	THETA
Α α	Β β	Γ γ	Δ δ	Ε ε	Ζ ζ	Η η	Θ θ
1	2	3	4	5	7	8	9
IOTA	KAPPA	LAMDA	MU	NU	XI	OMICRON	PI
Ι ι	Κ κ	Λ λ	Μ μ	Ν ν	Ξ ξ	Ο ο	Π π
10	20	30	40	50	60	70	80
RHO	SİGMA	TAU	UPSİ-LON	PHİ	CHİ	PSİ	OMEGA
Ρ ρ	Σ σ ς	Τ τ	Υ υ	Φ φ	Χ χ	Ψ ψ	Ω ω
100	200	300	400	500	600	700	800
DİGAMMA	STİGMA	KOPPA	SAMPI				
Φ ϕ	Ϛ ϛ	Ϙ ϙ	Ϟ ϟ				
6	6	90	900				

EK-8 Paralarda Sık Kullanılan Tarihler

TARİH	HARFLE İFADESİ	
1. YIL	A	A
2. YIL	B	B
3. YIL	Γ	Γ
4. YIL	Δ	Δ
5. YIL	E	E
7. YIL	Z	Z
8. YIL	H	H
9. YIL	Θ	Θ
10. YIL	I	
13. YIL	ΙΓ	
14. YIL	ΙΔ	
20. YIL	K	
22. YIL	KB	
25. YIL	KE	
29. YIL	KΘ	
30. YIL	Λλ	
33. YIL	ΓΛ	
40. YIL	ΙΑ	
42. YIL	MB	
50. YIL	MI	

İKİNCİ KİTAP

Commodus, M.S.180-193. Madalyon, AE, 60x9 mm, 206 gr. Roma, . Yüzü: Commodus'un çıplak büstü, elinde üzerinde Nike olan bir küre, altta ise Jupiter'in atribüsü olan yıldırım şeklinde ok.

Diğer yüzü: Üstte; TSFO (Üçüncü Roma Atölyesinde basıldı? veya "Tempus Saeculorum Omnia Felicia") manalarına gelen TSOF

Argaeus Dağı'nın tabanında büyük kayalar (solda ve sağda), dağın sırtları ve zirvede daha küçük kayalar, merkezde kutsal mağara, en üstte, çıplak beline bir pelerin sarmış ve dizginleri tutan; bir erkek savaşçı (Commodus?) tarafından yönlendirilerek koşan dört at, soldaki yamaçta, iki ağaç arasında, bir süvari (Phosphoros / Lucifer, Sabah Yıldızı?) yukarı sola doğru koşuyor, uzanmış sol elinde uzun bir meşale tutuyor, sağdaki yamaçta, yine iki ağaç arasında, bir süvari (Hesperos, Akşam Yıldızı?) aşağı doğru koşarak sağ elinde bir fener tutuyor. Mağaradan sola doğru dökülen bir yolda sağa doğru koşmakta olan iki kopek?, en altta ortada ise omphalos kayası (Dünya'nın merkezi sayılan ve Apollon'un kutsal taşı sayılan kaya) Bu kayalar arasında yukarı doğru uzanan iki timsah, iki kenarda sağa ve sola doğru 7 adet altı köşeli yıldız;

(Kayseri'de bir temel kazısında bulunduğu söylenen bu nadir madalyon, 2000 yılında yurt dışına kaçırılmış ve 2019 yılında da bir müzayede de astronomik bir meblağa satılmıştır.)

A-ROMA DÖNEMİ

Birinci yüzyıl ve sonrasında itibaren Kappadokia'nın tarihi farklı bir mecrada şekillenmeye başladı. Bir tarafta Roma'nın resmi dini olan Paganizmi savunan Filozof Apollonios, diğer tarafta ise Hristiyan dininin ifadecisi olarak “Tanrı, Oğul (Hz. İsa) ve Kutsal ruh” üçlemesini öğreten Pavlus'un vaazları, Kapadokya halkının düşünce şeklini etkilemeye başlamıştı. Zaman içinde Romalılar da bu gelişmeyi olumlu görerek sistematik olarak bölgeyi kolonileştirmeye başladılar.

Kappadokia, MS 17 tarihinden itibaren Roma'nın bir eyaleti olarak tarih sahnesine çıktığı Tiberius Dönemi'ne rastlayan bu dönemden sonra, Germanicus Caligula (MS 37-41) Kappadokia'yı Roma'ya bağlı bir il olarak teşkilâtlandırmış ve Roma'da ölen Archelaos'un bölgesi olan Klikya bölümünü Suriye iline eklemiştir.

Kuzeyde Samsun (Amisos) dan doğuya doğru Karadeniz (Pontus Euxenus), doğuda Fırat ve Büyük Ermenistan, güneyde Toros Dağları, batıda Galatia ve Pamphylia ile sınırlı bir eyaletin baş şehri daima Caesarea olmuştur.

Bu dönemde Caesarea, “Konion” denilen eyalet genel meclis tarafından idare edilmekte ve en büyük idarî amir olan Roma'dan gelen bir memur bu meclise başkanlık etmekteydi. Önceleri bu memurların tek vazifesi maliye işleri iken, MS 72 yılından itibaren atlı sınıfından “İmparatorluk Valisi” sıfatı ile idareciler tayin edilmiştir.

1-Tiberius Dönemi

(MS 14-37)

Son Kapadokya kralı Archelaos'un, af dilemeye gittiği Roma'da senato huzurunda bir titreme krizine girerek ölmesi üzerine Tiberius Kapadokya Krallığı'na son vererek burayı doğrudan Roma'ya bağlı bir eyalet haline getirmişti. Kapadokya eyaleti, kuzeyde Amisos'tan (Samsun) güneyde Toros Dağları'na, batıda Galatia'dan doğuda Fırat nehri ve Armenia bölgesine kadar olan bir alanı kaplıyordu ve eyalet merkezi **Caesarea** (Kayseri) idi. Buradaki darphanenin bu dönemde geliştirildiği o dönemde bol miktarda darp edilen kaliteli Roma sikkelerinden anlaşılmaktadır.

Bu dönemde Caesarea’da büyük bir zelzelenin olduğu, belki buna bağlı olarak eskiden beri Kappadokia’da krallarının Roma’ya ödedikleri vergilerin azaltıldığını kaynaklardan öğreniyoruz. Bu dönemde Roma lejyonundan **Yüzbaşı Logginos** isimli bir subayın önyak olarak Hristiyanlığı yaymaya çalıştığı haberi İmparator Tiberius’a kadar ulaşmış, Tiberius’ta özellikle halk arasında yeni yeni yayılmaya başlamış olan bu akımı önlemek maksatı ile yüzbaşının başını kestirmiştir¹. Başka bir kaynağa göre de²; Kayseri bölgesinin ilk metropoliti olarak bahsi geçen bu kişi aynı zamanda Hristiyan inancına göre Hazreti İsa’nın çarmıha gerildiği sırada olay mahallinde bulunan ve Hazreti İsa’nın ölümü üzerine iman eden Logginos’tur. Kayseri’nin ilk metropoliti sayılan Logginos, daha sonra Roma İmparatoru Tiberius tarafından kafası kesilerek öldürülmüştür.

2-Germanicus Caligula (Gaius)

(MS 37-41)

Germanicus’un oğlu Caligula, Tiberius’un ardından Roma imparatoru olmuştur. Caligula, Augustus dönemindeki gibi Roma’nın menfaatlerine uygun davranan kralları destekleme politikasını sürdürerek kendisi ile yakın ilişki kurabilen kralları desteklemiştir.

Caligula, MS 37 yılında ilk iş olarak Kappadokia ile aynı zamanda eyalet yapılan Kommagene’nin yönetimini Antiokhos’un oğlu Antiokhos IV’e teslim etti. Ayrıca, Tiberius tarafından hapse atılan Herodes’in torunu M. Julius Agrippa’yı serbest bırakarak dedesinin sahip olduğu toprakları kendisine iade etti.

Caligula, Kappadokia’yı yakından ilgilendiren, yeni atamalar yaptı. Tiberius döneminde, son Kappadokia kralı Archelaos’un karısı Pythodoris’in ölümünden sonra Pontus krallığında kimsenin olmadığı görülmektedir. Caligula, Pythodoris’in kızı Antonia evlenen ve öldürülen kral Cotys’un Roma’da büyüyen üç çocuğu arasında bu toprakları paylaştırdı. Cotys’a

¹ Meredith Anthony, *The Cappadocians*, St. Vladimir’s Seminary Press Newyork 2000, s. 3

² İoannis İoannidis, *Kayseri Metropolitleri ve Malûmat-ı Mutenevvia*, Dersaadet, Aleksandros Nomismatitıs Matbaası 1896 S. 17

Küçük Armenia'yı, Rhoemetalkes'e Trakhia'yı, II. Polemon'a da Pontus'u verdi.

Gaius Caesar, Augustus'u izleme politikasına uygun olarak eyaletleri hanedan üyelerine teslim etmesine rağmen, yakın zamanda Roma eyaleti yapılanlar arasında Kappadokia'nın yönetiminin yeniden bir krala teslim edilmediği görülür. Kappadokia'nın yeniden hanedan üyesi bir krala verilmemesinin sebebi; ya imparatorun böylesine bir istekte bulunabilecek etkinlikte birisi yoktu ya da böyle birisi olsa dahi krallığı almak istemedi. Zira son kral Arkhelaos'un ailesinin soyu tükenmemişti ve oğlu II. Arkhelaos MS 36 yılında hayattaydı. Babasından kalan Kilikia Trakheia bölgesinde küçük bir toprak parçasında hüküm sürüyordu ve sadece Clitae (Cietae) adlı bir kabile, Kappadokia kralı Arkhelaos'a tabi olmaktaydı. Bununla birlikte Caligula, iki yıl sonra Kilikia Trakheia Bölgesi'ni Arkhelaos'dan alıp, Kommagene kralı Antiokhos'a verdi. Bu durumda, ya Arkhelaos ölmüştü ya da Caligula tarafından sevilmemişti.

Geri kalan aile üyelerine baktığımız zaman; Kappadokia kralı Arkhelaos'un kızı Glayphra ile Herodes'in oğlu Aleksandros'un çocuğu Armenia kralı V. Tigranes'in, Roma'da suçlanarak öldürüldüğü görülür ve onun hiç çocuğu yoktu.

Caligula döneminde Roma'da bozulan bütçeyi düzeltmek için diğer bütün eyaletlerden olduğu gibi Kappadokia'dan da önemli derece vergi toplanıyordu. Tiberius, Kappadokia'nın eyalet olmasından sonra, İtalya'daki açık arttırma satışlarından alınan vergileri yarıya indirmişti

Bütün bu sebeplerle, İmparator Germanicus Dönemi'nde Kapadokya'nın statüsü değiştirilmeyerek, Roma'nın bir eyaleti olarak Konion denilen bir eyalet genel meclisi tarafından idare olunmaya başlanmış, "İmparatorluk Valisi" sıfatıyla idareciler tayin edilmiştir. Kapadokya'nın en önemli idarî kısmı olan Caesarea, imparatorluğun önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir. MS 37-41 yılları arasında Roma ile Parthia arasında sağlanan bu barış ortamı sayesinde, Roma'nın doğuda önemli bir askeri harekâtı olmadığı için, Kappadokia Bölgesi de Caligula döneminde askeri açıdan huzurlu bir dönem geçirmiştir.

3- Claudius Dönemi

(MS 41-54)

Bu dönemde de Kappadokia eyaletinin güneyi Roma'ya bağlı krallara bırakılmaya devam edildi ise de Kappadokia, Roma'nın Armenia ve Parthia üzerinde egemenliği sağlama çabalarında Roma eyaleti olarak etkin bir rol oynamıştır.

Bu sırada, Kappadokia procuratoru Julius Paelignus, Armenia'ya doğru yola çıkmak için eyaletten yardımcı birlik (auxilia provincialium) topladı. Son derece kötü bir yönetici olan Paelignus, eyaletin kendi kaynaklarından topladığı bu birliği kontrol altında tutamamış ve Kappadokia'dan gelen bu birlikler geçtiği yollar üzerindeki Roma müttefiklerinin topraklarını yağmalayarak savaştan kaçmışlardır. Burada praefectus vigilum olarak Laelianus'un adı geçer. Sonuç olarak; Paelignus, Kappadokia'daki askerlerden faydadan çok zarar görmüştür. Daha sonra, Radamistus'un olduğu yere gelen Paelignus burada hediyelerle taraf değiştirmiştir. Paelignus, Mithridates'in öldürüldüğünü ve kendisinin de savunmasız kaldığını bildiği için, Radamistus'u krallık tacını takması için cesaretlendirdi ve onun destekçisi oldu. Bu utanç verici haberler Syria'ya ulaşınca eyaletin legatus'u, Helvidius Priscus'u Tauroslar üzerinden bir lejyonla birlikte bölgeye gönderdi. Priscus burada birçok konuyu güç kullanmadan baskı yoluyla düzelttikten sonra Parthialılarla herhangi bir savaşa girmemesi ve Syria'ya geri dönmesi için emir aldı. Paelignus sadece auxilia provincialium toplamıştır ve bu düzenli (normal) auxilia'dan farklıydı. Bu yerel bir birliktir ve buna benzer yerel askeri birlikler, procuratorlarının da emrinde bulunurdu. Kappadokia birliklerinin hareketi şunu gösteriyor ki, Paelignus'un emri ile feodal beylerden veya ülkenin önde gelenlerinden yardım alınarak oluşturulan bu birlik aceleyle toplanmıştır. Bu birliğin haricinde Kappadokia bölgesinde askeri bir gücün olmadığı kesin gibidir. Eğer başka birlik olsaydı herhalde bu kadar düzensiz bir grupla gitmektense Paelignus onları savaşa sevk ederdi. Bunun yanı sıra, Kappadokia procuratorunun, büyük bir gücü olmamasına rağmen, en yakın Roma toprakları olarak Armenia bölgesine, müdahale edebilecek bir güce sahiptir. Aynı şekilde, herhangi bir tehlike veya tehdit olduğu zaman, Syria legatusu, Ummidius Quadratus örneğinde olduğu gibi, özel emir beklemeden, Kappadokia'ya eksiksiz bir lejyon gönderebilmiştir.

Claudius, Augustus'un Romalılaştırma projesinin bir parçası olarak, daha önce Pisidia Bölgesi'nde gerçekleştirmiş olduğu colonia statüsünü Kappadokia'nın Arkhelais kentine de sağlamıştır.

4-Nero

(MS 54-68)

Bu dönemde Kappadokia'nın yönetimi konusunda, özellikle de Corbulo ve Paetus'un resmi görevleri hakkında çok az bilgi vardır. Corbulo'nun, Nero'nun ilk yıllarında, Kappadokia'nın veya Kappadokia-Galatia'nın valisi (legatus) olduğu ve Nero'nun düzenlediği gösteriler sırasında Roma'ya gelmesi için büyük vaatlerde bulunduğu Armenia kralı Tiridates'i belirlenen günde halkın önüne çıkaramayınca, forumdaki tapınağın çevresine silahlı taburları yerleştirdikten sonra, kürsünün önündeki makam koltuğuna zafer töreni giysisiyle askeri nişanlar ve sancaklar arasında oturup en uygun çözümü buldu: İlk meyilli sahne boyunca gelen kralın dizlerine kapanmasına izin verdi, ardından onu sağ eliyle kaldırıp öptü, dua eden kralın başından sarığı alıp yerine bir çelenk koydu, bu arada praetorluk yetkisi olan biri duaları Latinceye çevirerek halka aktarıyordu oradan kralı tiyatroya götürdü ve yeniden dua eden kralı sağ yanına oturttu. İmparator olarak esenlendi ve savaşın bittiğinin belirtisi olarak, Capitolum'a defneden yapılmış bir çelenk bıraktıktan sonra, Ianus tapınağının iki kanatlı kapısını kapattı. Nero Dönemi'nin sonlarında basılan sikkelerde bu durum kanıtlanır. Buna göre; Corbulo MS 55-60 yılları arasında ve 64 yılında, Paetus da MS 61-63 yılları arasında valilik görevinde bulunmuştur. Corbulo ve Paetus, Galatia- Kappadokia'nın veya tek başına Kappadokia'nın sivil legatus propraetoru olarak değil sadece askeri işleri için görevlendirilmiştir çünkü bu yetkinin amacı Armenia'yı yeniden ele geçirmektir. Corbulo, askeri işlerde maius imperiuma sahip olmasına rağmen valilerin sivil işlerine karışmamıştır. Dolayısıyla Corbulo ve Paetus bu savaşlar sırasında Kappadokia'nın idari işlerinden sorumlu valileri olmamışlardır. Corbulo MS 66 yılında Roma'ya geri çağırıldıktan sonra, Kappadokia Bölgesi, Vespasianus Dönemi'ne kadar kesintisiz olarak bir procuratorun yönetiminde kalmaya devam etmiş yani eski haline dönmüştür. Nero Dönemi'ne ait Pisidia Antiokheia'da bulunan bir yazıtta, Proculus, Kappadokia ve Kilikia'nın procuratoru olarak geçer. Ancak Corbulo ve Paetus'u Nero Dönemi'nde

Kappadokia Eyaleti'nin valisi olarak değil, sadece mali işlerinden sorumlu procuratoru olduğu anlaşılabilir. Kappadokia'nın Vespasianus Dönemi'ne kadar procuratorun emrinde yönetildiği ifade edilmektedir. MS 58 de Nero'nun annesini öldüren grupta yer alan bir kişi olarak Volusius Proculus, MS 57 yılında Grit halkı tarafından suçlanan Cestius Proculus beraat etmiştir. Corbulo ve MS 61 yılında Paetus'un bu bölgelerin idari işlerinden de sorumlu olduğunu ve Proculus'un ise sadece mali işlerden sorumlu bir yönetici olduğunu yani idarecisi olmadığını belirtmesi doğru görünmüyor. Fakat daha önce tartıştığımız gibi, bu kişileri olağanüstü yetkilerle donatılan ve sadece askeri işlerden sorumlu yöneticiler olarak düşünmemiz gerekir. Dolayısıyla Proculus, hem Kappadokia hem de Kilikia'nın (Campestris=Pedias= Ovalık, Çukurova) sivil işlerinden sorumlu yöneticisidir. Burada geçen Kilikia'nın da Kilikia Campestris olması muhtemeldir, çünkü Kilikia Trakheia o dönemlerde Kommagene kralı Antiokhos ile Polemon arasında paylaştırılmıştı. Sonuç olarak; Nero Dönemi'nde Roma ile Parthia arasındaki bu savaşlar sırasında Corbulo ve Paetus, Kappadokia'nın legatusları (vali) değil sadece askeri operasyonların özel komutanlarıdır ve sadece askeri operasyonlardan sorumludurlar. Corbulo'ya Lex Gabinia ile Pompeius'a verilen resmi bir görev olan imperiumla karşılaştırılabilecek en büyük askeri yetki verildi, fakat Kappadokia'nın sivil yönetimi procurator'un emrinde devam ettirildi. MS 57 yılında Kilikia Campestris, Cyprus'dan ayrılarak Senato'dan alındı ve Kappadokia procuratoruna verildi. Birleştirilmiş bu bölge provincia Cappadocia et Cilicia olarak yazıtta yer aldı. Vespasianus Dönemi'nde Kappadokia'dan ayrılan Kilikia Campestris ile Kilikia Tracheia tek bir eyalette birleştirilecekti.

5- Vespasian

(MS 69-79)

Nero, Armenia Krallığı'nın Parthialı Tiridates'e bırakarak ve doğudaki düzenlemelerinde güçlü ve etkili komutanı Corbulo'nun ölüm emrini vererek Augustus'la başlayan ve diğer imparatorlarla devam ettirilen Roma'nın doğuda süregelen etkin olma politikasından vazgeçmiştir. Böylece Parthialılarla yaklaşık yarım asır kadar sürecek olan barış başlatılmış oldu. O güne kadar tüm gücüyle doğuda bulunan Roma'nın, bu olaylardan sonra, Armenia ve Kappadokia'da sürekli olarak lejyon bulundurmaya ihtiyacı

kalmamıştı. Kappadokia'daki lejyonlar ayrıldıktan sonra, Vespasianus'un ilk yıllarına kadar bölge, Tacitus'un da belirttiği gibi silahsız sivil yöneticilerin (inermes legati) denetimindeydi. (Artık Kappadokia'ya lejyonlar yerleştirilmediği için burayı silahsız legatlar yönetiyorlardı.) Nero'nun öldürülmesinden sonra, Roma imparatorluğu bir yıl süren iç savaşa sürüklenmiştir. Fakat Roma'daki bu kargaşa ortamının Kappadokia Bölgesi'ne yansımadağı görülür. Burası Nero'nun Parthialılarla genel olarak finansal işlerden sorumlu olan, imparatora bağılı olan ve Roma'nın küçük eyaletlerini yönetmekle görevlendirilen "Procurator Augusti" unvanlı atlı sınıfından görevliler tarafından yönetilmeye başladı. Bunların emrinde büyük bir askeri birlik bulunmazdı.

Öte yandan, bu iç savaş sırasında Otho, Afrika ve Kappadokia Eyaletlerine hoş görünmek ve onlar üzerindeki etkisini arttırmak için muhtemelen vatandaşlıkla ilgili yeni haklar vermiştir. Roma'nın iç savaş yaşadığı dönemde, lejyonlar İtalya'ya çekilince, Nero'nun son yıllarında doğuda Parthialılarla sağladığı bu barış ortamı sayesinde, bölgenin doğu sınırları savunmasız durumda kalmasına rağmen, Parthialılar Romalılar için tehlike oluşturmamışlardır. Bu barış ortamı sayesinde Kappadokia eyaletinin sınırlarında da askeri bir hareketlilik olmamıştır. Nero ile Parthia kralı Vologaeses arasındaki samimi ilişkilerin bunda etkili olmasının yanı sıra Vespasianus da Armenia ve Parthialılara elçiler göndererek bu ortamın sürmesine katkıda bulunmuştur. Roma'daki bu iç savaş, doğuda Nero taraftarı ve Nero'nun karşıtları olarak algılandığı için, Parthialılar Vitellius'a karşı Vespasianus'un politikasını destekleyerek taraflarını göstermişlerdir. Vespasianus öylesine başarılı bir diplomasi sergilemiştir ki Parth kralı Vologaeses kırk bin okçusunu ona göndermeyi bile teklif etmiştir.

MS 68 yılında Nero'nun ölümünden sonra, 69 yılının sonuna kadar süren iç savaşta Galba, Otho ve son olarak Vitellius'dan sonra Vespasianus'un imparatorluğa yükselmesiyle iç savaş son bulmuştur. Roma, siyasi olarak uzun yıllar sürecek bir huzura kavuşmuştur.

MS 69 yılının sonunda Vespasianus İmparatorluğa yükseldiği zaman Kappadokia sınırı savunmasız ve lejyonsuz valilerin yönetimindeydi. Nero Dönemi'nde Judaia'daki (Filistin) isyanı bastırmak için görevlendirilmiş olan Vespasianus'un, Syria valisi olan meslektaşı Mucianius ile birlikte doğudaki durum konusunda büyük bilgisi ve tecrübesi vardı. MS 70 yılının ekim ayında Roma'ya döndükten sonra Vespasianus, bu bilgi ve tecrübe-

siyle diğer eyaletler de olduğu gibi, doğuda da köklü değişiklikler yaptı. Nero'nun savunmasız (inermes) bıraktığı Kappadokia Bölgesi'ni askeri açıdan güçlendirdi. Bunun ilk adımı olarak, Kappadokia Eyaleti'nin statüsünü procuratorluktan "consularis eyaleti" durumuna yükseltti. Daha sonraki yıllarda Roma İmparatoru olacak olan Traianus'un aynı isimdeki babası MS 70 yılının sonlarında legatus Augusti Cappadocia olarak Kappadokia'nın consularis eyalet yapılması sürecini gerçekleştirmek için görevlendirildi ve MS 77/78 yılına kadar da bu görevde kaldı.

Barbarlarının birbiri ardına gelen saldırılarından ötürü Kappadokia'ya lejyonlar yerleştirdi. Vespasianus'un amacı, Suetonius'un da belirttiği gibi, ardı arkası kesilmeyen barbar saldırılarına karşı, Kappadokia'nın doğu sınırlarını hem kuzeyden hem de Parthialılardan gelebilecek tehlikelere karşı güvence altına almak olabilirdi. Bu barbarlar kimlerdi? Sorusunun cevabını araştırarak olursak; eyalette yaşayan yerel çeteler olamazdı, çünkü bölgede konuşlanmış olan "Alae ve Cohortes lejyonları" bunlarla baş edebilirdi. Bu barbarların, Parthialılar olması da mümkün değildi çünkü Nero ile Vologaeses arasındaki barıştan sonra, iç savaş sırasında dâhi doğu eyaletlerine herhangi bir saldırı gerçekleştirilmemişti, hatta Vologaeses, Vitellius'a karşı Vespasianus'a 40 bin asker yardımında bulunmayı dahi teklif etmiş fakat Vespasianus bunu kibarca reddetmişti.

Klasik kaynaklarda, Josephus ve Dio Cassius'da geçen iki olayda kast edilen barbarların kuzeyden gelen Alanlar olduğuna işaret edilmektedir. MS 75 yılında Parth kralı Vologeses'in komşu halkların saldırılarından ötürü Vespasianus'dan yardım istediğini, Vespasianus'un ise "başkalarının işlerine karışamayacağını" söyleyerek bu teklifi reddettiği bilinmektedir. Vespasianus'un Parthia kralından gelen bu yardım isteğini kabul etmemesinin sebebi, imparatorun bu yılda, İberia kralı Mithridates'e yardım için, Tiflis yakınındaki Daryal geçidini koruyan Harmozica kalesinin surlarını güçlendirmek üzere birlikler göndermesi olabilir. Böylece, Roma için son derece stratejik bir yer olan, Alanlar'ın Karadeniz'in doğusuna ve güneydoğusuna geçebilecekleri bölgeyi korumuş oluyordu. Ayrıca, Vespasianus tarafından MS 78-79 yıllarının Kappadokia-Galatia Eyaleti'nin yönetimine doğudaki askeri ve politik işler konusunda oldukça deneyimli bir kişi olan **Pansa** getirildi ve emrine de oldukça etkili bir Roma kuvveti verildi. Bu tedbirlerle bölge güvence altına alınmaya çalışıldı. Dolayısıyla bu yılda ordunun barbarlardan gelen saldırılara karşı bölgeye gönderilmiş olduğu

da anlaşılmaktadır. Antiokhos'un krallıktan alınmasının hemen ardından (yaklaşık olarak MS 72 -73) İskit halkı olan Alanların Media'yı talan etmesi ve Med Kralı Pacorus'u (Vologeses'in kardeşi) kaçmaya zorlaması, bunun ardından ilerleyerek Armenia'ya kadar girip burayı da talan etmesi görülür. Bu durumda, Vologeses'in kardeşi Tiridates, canını zor kurtarmış ve daha sonra da Alanlar, memleketlerine dönmüşlerdir. "Barbarorum adsidui incursus" adı verilen ve ardı arkası kesilmeyen bu saldırılar Vespasianus Dönemi'nden önce de sonra da devam etmekte idi. Bu sırada, Pharasmenes'in kışkırtmasıyla, Alanlar MS 134/135 yılında Armenia ve Kappadokia'yı içine alan yeni bir saldırı düzenlerler. Fakat bu Vologaesius'un hediyeleriyle ve Hadrianus'un generallerinden Kappadokia Valisi **Arrianos** sayesinde önlenir. Sarmatların doğu kolu olan Alanlar'ın artan saldırıları Armenia Minor'u ve Kappadokia'yı etkiliyordu ve bunun için Vespasianus'un ciddi önlemler alması gerekiyordu. Kappadokia'nın durumunu "consularis eyalet" konumuna yükseltti ve buraya en az iki lejyon yerleştirdi. Bu lejyonların birisi Josephus'a göre, Melitene'ye Titus komutanken, MS 62-63 yılları arasında Nero'nun generali Plautius Silvanus, Armenia sınırına birlikler gönderdiği için güçleri zayıfladığı bir dönemde, Sarmatlar'ın artan tehditlerine karşı koyabilmişti. (İki tabur askerini kaybetmişti.) Daha sonra, Moesia Valisi Aponius Saturninus büyük bir zafer kazanmıştı fakat MS 69 yılında lejyonlar iç savaş nedeniyle İtalya'ya gitmek için eyaleti savunmasız bıraktıklarında, Mucianus'un doğudan yetişmesiyle, Moesia'yı Sarmatlı istilacıların elinden zor kurtarmıştı. MS 70 yılında İskit halkı olan Sarmatlar'ın ani saldırısıyla birçok Romalıyı öldürdü ki bunların içerisinde consularis Fonteius Agrippa da vardı³. Vespasianus bunu duyduktan sonra Rubrius Gallus'u göndererek bu akını sert bir şekilde durdurdu. Genel olarak MS II. yüzyılda bölgede on dokuz lejyon olduğu ve bunlardan Kappadokia bölgesinde legio XII Fulminata ve legio XV Apollonaris lejyonlarının bulunduğu bilinmektedir. (Kappadokia'da on ikinci lejyon Fulminata, on üçüncü lejyon Gemina Dakia'da ve on dördüncü lejyon Gemina Yukarı Pannonia'da, on beşinci lejyon Apollonaris Kappadokia'da bulunuyordu.) MS 4. yüzyıl Dux Armeniae'nın emrindeki legio XV Apollonaris Satala'da bulunmaktadır. Fakat bu lejyonun Vespasianus Dönemi'nde Kappadokia'da olması mümkün değildi çünkü bu lejyon Yahudi savaşlarından sonra (MS 66-70) Pannonia'ya gönderilmiştir. MS 70 yılında, Vespasianus'un yeni oluşturduğu

³ W. E. Gwatkin, *Cappadocia as a Roman Procuratorial Province*, Univesity of Missouri Studies, 1930, Cilt: 5 Sayı: 4 s. 58

legio XVI Flavia Firma, MS 75 yılında Syria'ya Samosata'ya gönderilmiştir. Flavia Firma'nın bu beş yıllık süreçte nerede olduğu konusunda herhangi bir bilgi yoktur. Muhtemelen MS 71 yılının başlarında Fulminata ile birlikte Kappadokia'ya girmiş, Fulminata Melitene'de yerleştikten sonra, Flavia Firma tek başına Armenia'ya doğru ilerleyerek Satala'da konuşlanmış olabilir. Fakat bu hipotez kesin olarak kabul görmüş değildir. Zira MS 75 yılında Antiokhia yakınlarında bulunan yazıtta, Syria'daki dört lejyondan birisi de Flavia Firmadır ve dolayısıyla başlangıçta Kappadokia'da tek lejyonun olduğu da ileri sürülebilir. Bu iki lejyon aynı zamanda Kappadokia bölgesine girmemiş de olabilir. Ayrıca, bu iki bölge de son derece akıllıca seçilmiş stratejik yerlerdi ve buralardan hem Armenia'dan gelecek saldırılara hem de Parthialılardan gelecek akınlara karşı Kappadokia'nın (Roma'nın) sınırını korumak son derece avantajlı olacaktı. Bu lejyonları daha iyi yönetebilmek için, MS 72 yılında Kappadokia ile Galatia Eyaleti'ni birleştirmek stratejik açıdan uygun görülmüştür. Vespasianus Dönemi'nde MS 70 yılının sonbaharının hemen ardından Kappadokia Bölgesi procuratorluktan consularis (emrinde birden fazla lejyon bulunan vali) eyaleti durumuna yükseltilmiştir. Vespasianus, doğudaki en önemli yardımcısı M. Ulpius Traianus'u Kappadokia Eyaleti'ne vali olarak atamıştı. Traianus'un bu dönemde yaptığı çalışmaların neticesinde, Kappadokia Eyaleti, MS 72 yılında Galatia eyaleti ile birleştirilmiştir.

Traianus Dönemi'nde Galatia ile Kappadokia ayrıldıktan sonra bu bölge Kappadokia sınırlarında kalmıştır. Batıda Amisus'dan başlayıp doğuda Kolkhis'e ve Zela'nın iç kısımlarından Kuzey Armenia sınırındaki dağlara kadar uzanan bu eyalet MS 64 yılında Galatia'ya eklenmiştir. Pontus Galaticus gibi burası da Galatia ile Kappadokia eyaleti ayrıldıktan sonra, Kappadokia'nın sınırlarında kalmıştır. Augustus tarafından Galatia'ya MÖ 5 yılında eklenmiştir. Aynı yılda, Kommagene'nin de eyalet yapılmasıyla, Pontus'dan (Trapezus), Euphrates'in batısı ve kuzeyi boyunca uzanan tüm bölge, Roma'nın yönetimi altına girmiştir. Bu durumda Roma'nın doğu sınırları Kafkas halklarına oldukça fazla yaklaşacak biçimde genişlemiştir. Böylesine büyük bir yapıyı "consularis" in (vali) tek başına yönetmesi düşünülemezdi. Bu yüzden, Kappadokia-Galatia eyaletinde hem consularisin hem de praetorun beraber yönetimde olduğu görülür. Consularisler, legati Augusti Pro Praetore unvanı ile yönetimdedir ve bunlar bu birleşik eyalette emretme yetkisine sahip elçilerdir. Praetor ise legati Augusti unvanıyla yönetimdedir ve bunlar yetki bakımından consularisden sonra ikinci sırada

gelirler. Bu yüzden bazı zamanlarda bir consularis emrinde üç praetor görev almıştır. Praetorların ikisi lejyon komutanlığında bulunurken, diğeri de sivil işlerde consularise yardımcı olabilirdi. Vespasianus'un geliştirdiği bu sistem Hispania ve Britannia'da da uygulandı ve özellikle Galatia-Kappadokia gibi consularise yardımcı gerektiren büyük bir eyalette askeri yetkileri de olan bu yardımcı praetora legatus iuridicus denilirdi. Kappadokia'ya sınırı olan tüm eyaletlerin yönetiminin tek bir çatı altında birleştirilmesinin stratejik açıdan önemli olduğu açık bir şekilde görülür. Eyalette yerleştirilen bu lejyonların her zaman güçlü tutulması için var olan yolların onarılması ve yeni yollar açılması gerekiyordu. Bu işlerin daha hızlı ve etkin bir biçimde yürütülmesi için ve batıdan gelen birliklerin veya teçhizatların, birleştirilen eyaletlerinden geçerek, Kappadokia'nın doğu sınırındaki lejyon kamplarının bulunduğu Satala, Melitene ve son olarak da Samosata'ya uzanan güzergâha, kesintiye uğramadan daha hızlı ve etkin bir şekilde geçmesini planlayarak bu birleştirmeyi planlamış olabilir. İmpatorun eyaletlere gönderdiği atlı sınıfından, consullük ya da praetorluk yapmış yöneticilerdir. Genelde consulün emrinde üç, praetorun ise bir yardımcısı olurdu ve bunlar genellikle en az bir lejyonun konuşlandığı daha büyük ve önemli eyaletleri yönetirlerdi. Vespasianus Dönemi'nde özellikle birleştirilen eyaletlerdeki yol yapımına önem verilmesi de bu düşüncüyü destekler. MS 76 yılının valisi Pompeius Collega'nın adının geçtiği Carsaga'da bulunan bir miltaşında, Armenia Minor'da Satala'ya giden yol inşaatı ya da tamiri yaptığı görülür. Satala'ya ve Melitene'ye lejyonların gelmesinden sonra, Trapezus'dan Syria Commagane'ye kadar kendi aralarında iletişim kurmaları için de bu hat boyunca yollar yapılması gerekiyordu. Ayrıca, Ancyra'dan doğuya Lycus Vadisi üzerinden Satala'ya ve Caesarea üzerinden Melitene'ye giden yollar ile desteklendi. Bütün bu stratejik yol sisteminin çerçevesi muhtemelen Vespasianus Dönemi'nde planlanmıştır. Ayrıca, Kappadokia'nın kuzeyindeki eyaletler; Pontus Galaticus, Pontus Polemoniacus ve Armenia Minor'un da birleştirilmesi ile Anadolu'nun kuzeydoğu sınırları bu bölgeden gelecek saldırılara karşı, son derece akıllıca seçilmiş yerler olan Melitene ve Satala'daki lejyonlar ve Trapezus'daki birlikler sayesinde Kappadokia eyaletinin sınırları güvence altına alınmış oluyordu. Sonuç olarak, bu nedenler bir araya toplandığı zaman, Anadolu'nun Kappadokia'daki tek bir yöneticinin emri altında askeri ve idari işler, hem daha çabuk hem de daha etkin ve güvenli bir şekilde yürütülebilmıştır.

Bu tarihlerde gerek Part Savaşları ve gerekse askeri yol yapımı sebebi ile Caesarea darphanesinde çok miktarda sikke darp edildiği ve Roma yönetiminin geniş ölçüde mali enflasyona sürüklendiği anlaşılmaktadır.

Kappadokia eyaletine “Proproetor” rütbesinde **Pompeius Collega** isimli bir valiyi gönderdiğini üzerinde Π ΡΣΦΒΕΥΤης (İmparator Valisi) ibaresi yazılı sikkeden anlıyoruz.

6-Titus

(MS 79-81)

Titus, yirmi altı ay civarında çok kısa bir süre imparatorluk yapmış ve 42 yaşında iken ateşli bir hastalığa yakalanarak ölmüştür. Bu süre içinde halkın sevgisini kazanan bir imparator olmuştur.

Onun döneminde yapılan en önemli idari uygulama Germania ve Britannia’da Tribunus militum olarak Armenia Minor’un kralı Aristobolus krallıktan alınması ve bu bölgenin tüm doğu eyaletlerini içine alan **Galatia-Kappadokia** yeni eyaletiyle birleştirilmesidir.

Titus, MS 70 yılında Judaealıları tamamen boyunduruk altına almak için daha babası tarafından üstün yeteneklerinden dolayı görevlendirilmişti. Nero’nun son yıllarında oluşturulan Parth barışı bu dönemde de devam etmiştir. Fakat Titus Dönemi’nde, Terentius Maximus isminde, görünüş ve ses olarak Nero’ya çok benzeyen birisi ortaya çıkmış ve Anadolu’yu aşır, Euphrates’e kadar ilerleyerek artan bir taraftar grubu toplamıştır. Sonunda Titus’a öfke duyan Parthia Kralı Artabanus IV, onun kendi yanına sığınmasına izin vermiştir ve onu Roma’nın başına getirmek için çalışmalar başlatmıştır fakat daha sonra bu kişi bulunup Romalılar tarafından öldürülmüştür. Bu olay, muhtemelen Parthialılar ile Romalılar arasında kısa süreli bir anlaşmazlığa sebep olmuş olsa da önemli bir sonucu yoktur. Dolayısıyla Kappadokia sınırlarında bu kısa dönemde askeri açıdan bir hareketlilik görülmemektedir. Titus babasından kalan stratejik önemi olan inşaat yapımlarını devam ettirmiştir. İtalya’da ve Doğu eyaletlerinde su yolları ile birlikte yol yapımlarının Vespasianus Dönemi’nden kalan projeler olduğu da görülür çünkü bu kısa imparatorluk döneminden bu inşaatlarla ilgili önemli sayıda mil taşı ve yazıta antik yollarda rastlanılmaktadır. Anadolu’da yapılan bu yolların amacı, batıdan gelen birliklerin ve teçhizatların Euphrates’e ulaş-

masını daha da kolaylaştırmaktı. Ayrıca bu yollar, Euphrates kıyısındaki yardımcı kaleler ile lejyon kampları arasındaki iletişimi sağlamak için de yapılıyordu. Titus Dönemi'nde de Flavius soyundan gelen kişiler, önemli görevlere gelmeye devam etmiştir ve bu dönemde MS 80-82 yıllarında birleşik Kappadokia-Galatia eyaletinin Leg. Aug. Pro. Praetore unvanlı valisi **Aulus Caesennius Gallus**'un kendi isminin yer aldığı mil taşlarında, Kappadokia, Galatia, Pontus, Armenia Minor, Pisidia Lycaonia ve Paphlagonia'da büyük ve zahmetli bir yol yapım çalışmasına giriştiği belirtilmektedir.

7-Domitianus Dönemi

(MS 81-96)

Kardeşi Titus'un ölümünden sonra, MS 81 yılında imparatorluğa yükselmiştir. Nero Dönemi'ndeki yangınlar yüzünden tahrip olan binaların onarımı, gösterilerin masraflarını ve askerlerin maaşlarına yaptığı zammı karşılamak için vergileri ağırlaştırmıştır. Domitianus'un Anadolu'da kent yaşamının gelişmesi için önemli katkıları oldu ve birçok yere şehir statüsü verildi ve bazı şehirler de kendi sikkesini basma hakkı elde etti. Domitianus, genel olarak zalim bir imparator olarak bilinir fakat eyaletlerin idaresinde son derece titiz çalıştı. Önemli değişiklikler yaptı ve bunların birçoğunun statüsünü değiştirdi. Özellikle eyaletlerdeki yöneticilerin seçilmesi konusunda ve ekonomi alanında dikkatli bir yöneticiydi.

Domitianus Dönemi'nde, Parthia ve Armenia bölgesinde, Romalılar ile Parthialıların arasını bozabilecek herhangi önemli bir olay ortaya çıkmamıştır. Domitianus'un doğu politikası, Nero tarafından Parth kralının kardeşinin Armenia yönetimine geçirilmesiyle MS 66 yılında oluşturulan ve Vespasianus tarafından da sürdürülmek zorunda kalınan politikasının hemen hemen devamıydı. Zira onun politikası, Parthialıların ilerlemesini engellemek, çevresindeki bölgeleri kontrolü altına alarak ya da Roma'nın onayını alan yeni bağımlı krallıklar kurarak, onlarla ilişkilerini iyi tutarak, Kafkaslardaki hâkimiyeti devam ettirmektir.

Germania artık iki askeri bölge olmaktan çıkarıldı, Moesia ikiye ayrılırken, Dalmatia praetor statüsüne çekildi. Bu amaçla, Domitianus'un, Doğu'ya (Kafkaslara) Vitorius Marcellus komutasında büyük bir sefer planladığı anlaşılmaktadır. Hazar'ın çevresindeki halklardan; Vespasianus

Dönemi'nde Roma'ya bağlılığını ifade eden İberialılar (Tiflis civarı) ve Alanların Armenia'ya ve Media'ya geçmesine izin veren Parthialıların düşmanı ve doğal olarak Roma ile hiçbir sorunu olmayan Hyrcanialılar (Hazar'ın güneydoğu kıyıları) ve son olarak Domitianus'un başarısıyla Albanialılar (Armenia Minor ve İberia'ya sınırları vardır, Hazar denizinin kuzeyinde ve doğusundadır.) Roma'nın etkisi altına girmişti. Böylece, Domitianus'un bu başarısıyla yani Albania'nın Roma'nın etkisi altına girmesiyle, Roma'nın Parthialıları kuşatma politikası tamamlanmış oldu. Vespasianus Dönemi'nde, doğudaki halklar arasında huzursuzluğa ve kargaşaya neden olan Alanların sürekli akınlarını kesmek için başlatılan projeler Domitianus Dönemi'nde de sürdürülmüştür ve Kafkaslar daha önce hiç olmadığı kadar güvenli hale getirilmiştir. Bütün bunlar Armenia ve Media ile birlikte Kappadokia'nın sınırlarını güvenli hale getirmiştir. Dolayısıyla bu dönemde Kappadokia'nın sınırlarında önemli bir askeri hareketlilik olmamıştır.

Anadolu'daki eyalet valilerinin, Vespasianus Dönemi'nde başlatılan politikanın devamı olarak, son derece dürüst ve yetenekli oldukları görülmektedir ve bu durum Domitianus Dönemi'nde de devam etmiştir. Domitianus, eyalet valilerini ve onların yer aldığı sınıfları denetlemeye çok özen gösterdi. Domitianus'un eyalet yöneticileri üzerindeki özenini, Anadolu'da Galatia-Kappadokia'da görev yapan valilerin dürüstlüğünden ve çalışkanlığından görebiliyoruz. Bunlar; **Quadratus** (MS 81-83), **Publius Iulius Candidus-Marius Celsus** (MS 89-91) ve **Calvisius Ruso Julius Frontinus**, Domitianus Dönemi'nde Kappadokia-Galatia eyaletinin yöneticilik görevlerinde bulunmuş saygın yöneticilerdi. Bu dönemdeki yöneticilerin yol tahkimatı işlerine önemli destek verdi. Domitianus Dönemi'ndeki consular unvanlı yöneticilerden birisi de Tit. Julius Candidus Marius Celsus'tur. Bu kişinin ilk kariyeri tam olarak bilinmese de, MS 86 yılındaki suffectus konsüllüğünden sonra MS 89-91 arasında Galatia-Kappadokia birleşik valiliğini yapmıştır. Daha sonra, MS 105 yılında consul ordinarius seçilmiştir, bu da onun ne kadar dürüst ve önemli birisi olduğunu göstermektedir.

Bunlardan yol yapımına önem veren en önemli Kappadokia-Galatia eyalet valileri, Titus Dönemi'nde de bu görevde bulunmuş olan, **A. Caesennius Gallus** (MS 80-82) ve yaklaşık on yedi mil taşı elimize geçen **T. Pomponius Bassus** (MS 95-100) ve ondan sonra gelen, bıraktığı yol inşaatlarını devam ettiren **Aufidius Umber'dir**. Aynı şekilde **Antistius Rusticus'un** (MS 91-93) Refahiye yakınlarında yol inşa ettiğini gösteren miltaşları bulunmuştur.

Domitianus ekonomi konusunda da son derece özenli davrandı ve onun ekonomi alanında aldığı önlemler sadece Roma'yı değil imparatorluğun bütün eyaletlerini ilgilendiriyordu. Bunlardan birisi, MS 90-91 yılında, Anadolu'yu da son derece yakından ilgilendiren bir kanun çıkarmasıdır. Roma'daki şarap üreticilerini korumak için aşırı arz ve dışarıdan gelen ürünleri yasaklamak için çıkarılan bu kanuna göre; “Günün birinde, şarap çok bol, tahıl ise kıt olursa, bağcılığa önem verilip tarımın göz ardı edildiği düşünülmemesi için, İtalia'da artık yeni bağ çubuğu dikilmemesine ve eyaletlerde ise bağların en azından yarısının bırakılarak geri kalanların kökünden kesilmesine” hükmediliyordu. Bu yasaya Roma'da bazı kesimler tarafından çok tepki gösterilmiştir bu yüzden uygulanmasından vazgeçildiği tahmin edilmektedir. Ancak, Domitianus'un çıkardığı bu yasadan bir ya da iki yıl sonra, endişesini haklı çıkaran gelişmeler olmuştur. Birleşik Galatia-Kappadokia Valisi **Antistius Rusticus**, onun tahıl tedariki konusundaki hassasiyetini de bildiği için muhtemelen imparatora sormadan, MS 92-93 yılları arasında, Anadolu'daki sert kış nedeniyle baş gösteren buğday kıtlığı yüzünden, aşırı kar eden karaborsacıları engellemek için geniş önlemler almış ve ürün satıcılarını da koruyarak tahılın fiyatının normal fiyatından en fazla iki katına satılmasına izin vermiş ve bu kararı şehrin ortasına Tiberius meydanına herkesin görebileceği bir şekilde astırmıştır.

Bu dirayetli Roma Valisi Rusticus, Kappadokia bölgesinde muhtemelen Euphrates kıyısında hayatını kaybetmiştir. Şair Martialis, onun ölümünden duyduğu üzüntüyü dizelerine aktarır. (Antistius Rusticus, vahşi Kappadokia kıyılarında can verdi. Ah, acı cinayete bulanmış toprak, sevgili kocasının kemiklerini taşıdı Nigrina bağrına basa basa yakında, yol yakın diye gömerken kutsal kabı karışmak istediği topraklara, bir daha duydu onun yokluğunu, dulluğunu...)

Hem Rusticus'un ölümü hem de MS 90 yılında bütün dünyada görülen ve birçok insanın ölümüne neden olan garip bir felaket sebebiyle Galatia Kappadokia eyaleti, MS 93/94 yılında geçici olarak ikiye ayrıldığı görülür. Belki de consul eksikliğinden ötürü praetor derecesindeki **L. Caesennius Sospes** tarafından yönetildiği tahmin edilmektedir. Eyaletlerin ayrıldığına kanıtı, Galatia-Kappadokia birleşik eyalet içerisindeki en büyük bölge olan Kappadokia'nın isminin yer almamasıdır. MS 94 yılının suffectus consul T. Pomponius Bassus (legatus Aug. Pro praetore) tarafından MS 95 yılında bu iki eyalet yeniden birleştirilmiştir.

Domitianus'un MS 96 yılında öldürülmesinden sonra, Roma Senatosu, Domitianus'un adının bütün yerlerden silinmesini (*damnatio memoriae*) kalkanlarının ve büstlerinin çıkarılmasını emreden bir yasa çıkarmıştır. Domitianus'un adının yer aldığı yazıtlardan yüz otuz tanesi silinirken iki yüz yazıtta ise dokunulmamıştır. Bunların içerisinde karara uymayan Anadolu'daki eyaletler de vardır. Galatia Kappadokia eyaletinde bulunan on iki yazıttan sekizi silinmişken dördüne de dokunulmamıştır.

Domitianus'un da akrabası olan ve Sarmatia'daki savaşlarda son derece büyük başarılar ve cesaret örneği gösteren **Sospes**, Kappadokia-Galatia büyük askeri eyaletinin MS 93-94'deki valisiydi. O dönemde Kappadokia eyaleti, Parthialılara ve Armenia'ya komşuluğu sebebiyle jeopolitik konumu bakımından Roma için son derece önemli ve güvenilir bir eyalet olması gerekiyordu. Bu hassasiyet dikkate alınarak daha öncesinde eyalette gerçekleştirilen bazı düzenlemelerin yanı sıra, Flavianusların imparatorluğunda köklü değişiklikler yaşanmıştır. Vespasianus, askeri tecrübeleriyle Kafkaslardan gelen barbar akınlarına karşı ve genel olarak da Parthialılara karşı Kappadokia eyaletini *procurator* konumundan *proconsularis* durumuna yükseltmiştir ve sınırlara; Satala'ya legio XVI. Flavia Firma, Melitene'ye legio XII. Fulminata lejyonlarını yerleştirerek Karadeniz'den (Trapezus) Samosata'ya (Syria) kadar kesintisiz ve güçlü bir savunma hattı oluşturmuştur. Vespasianus, Kappadokia ile Galatia eyaletini birleştirerek Anadolu'yu ve Karadeniz'in doğu kısımlarını neredeyse tek bir yöneticinin emrine teslim etmiştir. Galatia-Kappadokia eyaletinde önemli yol yapım projeleri başlatılmış ve eyalet valileri bunlar üzerinde disiplinli bir şekilde çalışmışlardır. Vespasianus'dan sonra gelen oğulları Titus ve Domitianus babasından kalan bu işleri ve planları sürdürmüşlerdir. Böylece Armenia, Parthia bölgesinde ve Kappadokia eyaletinin sınırlarında büyük kargaşaya yol açan barbar saldırılarının önü kesilmiş ve bu bölgelerde huzur sağlanmıştır.

8-Marcus Cocceius Nerva Dönemi'nde Kappadokia Eyaleti

(MS 96-98)

Vespasianus, Titus ve Domitianus'dan sonra Flavianus soyunun hanedanlığı bitti. Romalılar, belki de son iç savaştan edindikleri tecrübe ile önceki gibi bir kargaşaya sürüklenmediler ve Flavianus soyundan olmayan fakat soylu birisi olan Nerva'yı imparator seçtiler. Altmışlı yaşlarda olan Nerva, yapı

olarak uzlaşmacı ve tedbirli birisiydi fakat askeri açıdan hiçbir deneyimi yoktu. Nerva'nın bir yıl dört ay ve dokuz günlük imparatorluk süresi oldu. Domitianus Dönemi'nde atanan valileri ve komutanları görevden almaya ve yerlerini değiştirmeye cesaret edemedi. Bu valiler de bu durumun gücünden hoşnut oldular. Yukarı ve Aşağı Germania eyaletinin valileri değişirken, birçok önemli eyaletin valileri ise değiştirilmedi. Bunlar arasında Britannia ve Danubia'nın yanı sıra Galatia-Kappadokia eyaletindekiler de vardı. Merkezileştirme politikasına rağmen, Anadolu'nun eski özgür şehirleri durumlarını korudular. Aynı şekilde Caesarea da bağımsızlığını kazanmış gibi görünmektedir. Nerva Dönemi'ne ait bir sikkede "halkın özgürlüğü" yazmaktadır. Bu şekilde eyaletler kendi yasalarını özgürce çıkarma yetkisine sahip oldular ve Roma da bunlara saygı duydu.

9-Traianus

(MS 98-117)

Nerva, Traianus'u Germania valisi olduğu dönemde, devletin güvenliğine öncelik verdiği için ve belki de kendisine bağlılığından ötürü MS 97 yılında evlat edinmişti. Traianus, Nerva'nın MS 98 yılında ateşlenerek ölümünden sonra imparatorluğa yükseldiği zaman kırk dört yaşındaydı.

Bu dönemde Kappadokia, Romalıların Partlara karşı sınır bölgesinin merkezi olmuş bu sebeple askeri yollar ve köprüler yapılmıştır (MS 107-114). Traian, MS 114 yılında daha önce birleştirilmiş olan Gallatia-Kappadokia eyaletini yeniden ayırıp, her ikisinin başına birer vali tayin etmiştir. Bu ayırımdan sonra Pontus Gallaticius, Pontus Polemon İanus ve Ermeni Krallığı, Kappadokia eyaleti sınırları içinde kalmıştır.

MS 114 yılında fethettiği Armenia'ya Kappadokia Valisi **L. Catilius Severus Julius Claudius Reginus'u** (114/115-116/117) ilk yönetici olarak atadı. Bu bölgeyi ayrı bir eyalet olarak düzenlemek yerine Kappadokia eyaletine bağladı. Armenia Maior MS 117 yılına kadar da Kappadokia eyalet valisinin yönetiminde kaldı.

Bu dönemdeki Kappadokia eyaletinin idari yapısındaki önemli değişikliklere göre, Kappadokia legatuslarının görev alanı içerisinde Galatia eyaleti bulunmamaktadır. Dolayısıyla Galatia ile Kappadokia eyaleti MS 112 ya da 113 tarihleri arasında ayrıldığı ve Galatia eyaletinin yönetimi praeto-

run gözetimine bırakılırken, Kappadokia'nın consularis eyalet statüsünde kalmaya devam ettiği anlaşılmaktadır.

Bu dönemde, Kappadokia eyaletinin sınırları ise; Galatia'nın sınırlarındaki Pontus'un iç kısımlarının yani Pontus Galaticus ve Pontus Polemoniachus bölgelerini içine aldığı görülmektedir. Çünkü Kappadokia Valisi **Severus**'un ve M. Arruntius'un sorumlu olduğu bölgeler arasında Pontus Mediterraneus adıyla bir bölge bulunmaktadır. Bu bölgeler muhtemelen Kappadokia ile Galatia eyaletinin birleştirilmesinin asıl nedeniydi. Böylece Pontus sahil şeridinden Kommagene sınırına kadar Euphrates hattı boyunca Parthialara karşı yapılacak olan bir savaş için askeri eyalet ya da karargah konumunda olan hudut eyaleti şekillendirilmiş oldu. Bu durumda, Kappadokia'nın consularis unvanlı valisi, hayati önemde olan Armenia'nın kuzeyine ve Kafkasların güneyine hem kolay geçiş imkanı bulabildi hem de bu bölgeyi kontrol altında tutabildi.

Traianus, eyaletleri çok dikkatli ve güçlü bir şekilde yönetmekle kalmayıp Flavius sülalesinin bir özelliği olan merkezileştirme politikasını da devam ettirdi. Traianus, kentleşmeye oldukça fazla önem verdi, bunun sonucunda yol inşaatları hızlandı, özellikle Doğu Anadolu'ya giden yolların yapımına özen gösterildi. Traianus Dönemi'nde, önceki imparatorlar tarafından atanmış olan valiler dürüstlüğünden dolayı görevlerinde kalmayı sürdürdüler. Bu dönemde etkili olan Kappadokia valilerinden biri **T. Pomponius Bassus**'tur (MS 95-100). Domitianus Dönemi'nde, Kappadokia-Galatia'nın son valisidir.

Galatia-Kappadokia eyaletindeki bazı mil taşlarına göre; **Bassus**'un, Anyra'dan Amasia'ya, Tavium'a giden ve güneyde ise Caesarea'dan Tyana'ya ve Kilikia Pylae'ya giden yolların onarılması projelerini başardığı anlaşılmaktadır. Traianus Dönemi'nde de başarılarından dolayı bu görevinde kalmaya devam etmiştir. **T. Pomponius Bassus**'tan sonra, MS 97 yılı konsülü **Q. Ortifatius Aufidius Umber** (MS 100/101-103/104) göreve başlamıştır. Bu dönemde görev yapmış Kappadokia valilerinden birisi de **P. Calvisius Ruso Iulius Frontinus**'tur (MS 105-108- 109?). Vespasianus, bu valiyi iç savaş sırasındaki başarılarında ötürü, senato sınıfına yükseltmişti. Sırasıyla; quaestor, praetor, consullük görevlerinde bulundu. MS 92/93 yılında Asia eyaleti valiliğine atandı. Daha sonra Roma'ya gidip önemli görevlerde bulunduktan sonra, **Frontinus** MS 104/105 Kappadokia-Galatia birleşik eyaletinin valiliğine getirilmiştir. Bu görevde muhtemelen MS 109 yılına kadar kalmış ve Pisidia Antiokheia kolonisi onu patronus coloniae ile

ödüllendirmiştir. **Frontinus**, dönemin en önemli devlet adamlarından birisi olabilmeyi başarmıştır. Bu dönemde görev yapmış diğer bir Kappadokia Valisi de Traianus'un Parthia seferi sırasında askeri birliklerin komutanlığını yapan **C. Iulius Quadratus Bassus**'tur (MS 108/109-112/113?).

M. Junius Homullus ve **L. Catilius Severus Julianus** da Traianus Dönemi'nde Kappadokia eyaletinde sırasıyla görev yapan valilerdir.

Krallık zamanından itibaren bir darphaneye sahip olan Caesarea'da İmparatorun VI. Konsüllüğü sırasında (MS 112-117) çok fazla sikke kesilmiş olması imparatorluğun doğudaki genişleme politikasına finans sağlama maksadını gütmesinden olsa gerekir.⁴ Ancak bu sebepten dolayı Roma yönetiminin ciddi bir enflasyona sürüklendiği bilinmektedir.

Bu dönemde de Caesarea'daki gizli gizli yayılmakta olan Hristiyanlık sıkı bir şekilde Roma yönetimince takip edilmekte ve cezalandırılmaktadır. Bizzat İmparator Trajan'ın oda hizmetçisi Caesarealı Hyazinthus'u inancından dolayı öldürtmesi Roma yönetiminin Hristiyanlara bakış açısını göstermektedir⁵.

10-Hadrianus

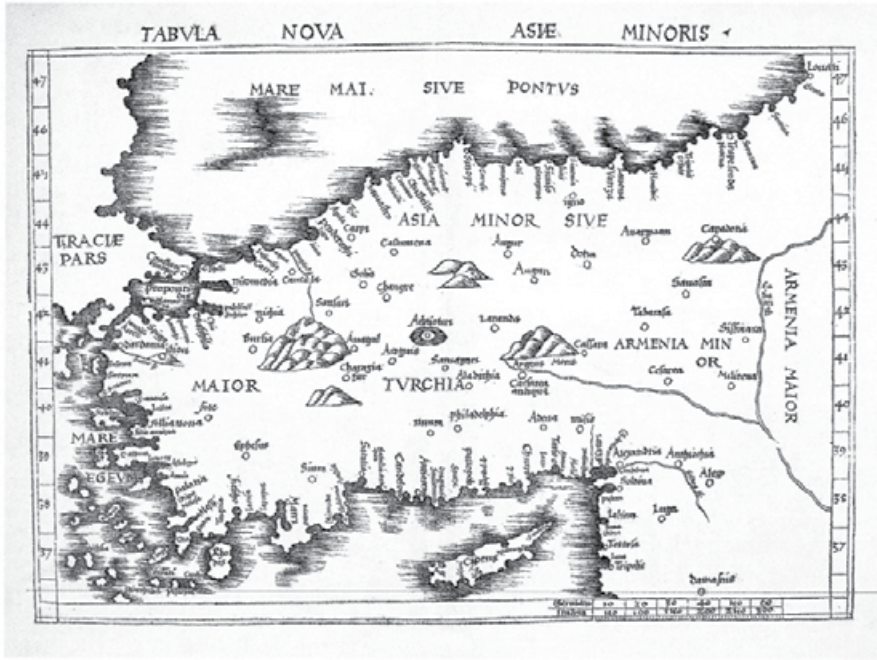
(MS 117-138)

MS 117 yılında Hadrianus, imparatorluğa yükseldiği zaman, Parthia Savaşları için Syria'nın başkenti Anitokheia'da bulunuyordu. İmparator olunca Roma'nın geleneksel sınırlarına dönüş yaptı. Bu yüzden Euphrates ve Tigris'in doğusundan çekildi.

Hadrianus yirmi bir yıllık yönetiminin yarısından fazlasını imparatorluğun topraklarını sürekli olarak gezerek geçirdi. Bu gezilerin amacı imparatorluğun ekonomik ve askeri gücünü yakından tanımaktı. İmparatorluğun lejyonlarını çok sıkı bir şekilde denetledi ve hiçbir imparatorun yapamadığı kadar onları disiplin altında tuttu. Hadrianus Dönemi'nde, Kappadokia'yı da yakında ilgilendiren Pontus donanmasının üssü olan Trapezus'da bir liman inşa edilmeye başlandı.

⁴ Edward, A. Sydenham, *The Coinage of Caesarea in Cappadocia*, Newyork, 1978, s. 7

⁵ Meredith, s. 3

No: Batlamyus 10b. Başlık: Tabula Nova Asiae Minoris. Haritacı: Martin Waldseemueller. Basıldığı yer: Strasburgh. Atlas: Ptolemaeus Auctus Resitutus Emaculatus ve Supplementum. Baskı tarihi: 1513.
Kaynak: *Yeryüzü Suretleri*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

MS II. Yüzyılın ilk yarısında Batlamyus 1

Hadrianus'un bu gezilerinden ikincisinde; Atina, Anadolu, Syria ve Mısır'a kadar gitti (MS 128-131-2). MS 129 yılının ikinci yarısında, Melitene ve Satala'daki lejyon kamplarına yaptığı yolculuk sırasında, Kappadokia bölgesine uğramış ve buradan, doğudaki lejyon kamplarında faydalanmak için köleler toplamıştır. Hadrian'ın Caesarea'ya da uğradığı üzerine "XII Legio Fulminite" yazan sikkeden tahmin edilmektedir. Ayrıca İmparatorun bu ziyareti anısına Roma'da Senato kararı ile (SC) aşağıdaki sikke darp edilmiştir. Tyche (Fortuna) tapınağının da bu devirde yapıldığı anlaşılmaktadır.

Hadrianus 117-138 Dupendius 14.2g 26mm dir. **Ön Yüzü:** Hadrianus'un defne dallarından diademli portresi, HADRIANUS AVG COS III P'dir. **Arka Yüzü:** Ortada sağ elinde mızrak, sol elinde bir dal tutmakta olan Tyche, etrafında CAPPADOCIA, iki tarafta S VE C6vardır.

Flavianuslar Dönemi'nde olduğu gibi bu dönemde de Alanların, Roma'nın sınırları olan Armenia ve Kappadokia'ya saldırıları Roma'nın çözmesi gereken bir problem olarak duruyordu. Hadrianus'un Kappadokia bölgesini ziyareti sırasında, İberia Kralı Pharasmenes, Hadrianus'un ve Parthia kralının teklif ettiği dostluk çağrısını kabul etmeyerek Roma'ya olan düşmanlığını göstermiştir. Ancak Kappadokia bölgesini ciddi şekilde tehdit eden bu saldırı savaşa girilmeden Parthia Kralı Vologaeses'in verdiği hediyeleriyle durduruldu. Bu sonucun alınmasında Kappadokia Valisi **Flavius Arrianos'dan** rolü ve etkisi önemlidir. Zira Alanlar ile yapılacak olan savaşın komutanı olan Nicomedeia doğumlu Kappadokia Valisi **Arrianos**, Hadrianus'un hem askeri bilgisine güvendiği, hem de dürüstlüğüne inandığı en yakın arkadaşlarından birisidir. MS II. yüzyılda Yunanlı olmasına rağmen consul olabilmeyi başaran **Arrianos**, MS 131-137 yılları arasında bu görevi üstlenmiştir. Bu görev Hadrianus'un doğu sınırlarının güvenliğine ne kadar fazla önem verdiğini göstermektedir. Hadrianus Dönemi'ndeki en önemli sorunlardan birisi olan, Sarmatialıların doğu kolu olan Alanların Roma İmparatorluğu sınırlarında bulunan Kappadokia ve Armenia'ya saldırısını **Arrianos**, askerî bilgisi ve tecrübesiyle durdurmayı başarmıştır. Kappadokia ordusu sikkelerde, "exercitus Cappadocicus" olarak geçer. Arrianos'un aktardığı bu sisteme göre; Kappadokia'da, dört alae (süvari birliği), on cohortes (tabur) birliğinin yanı sıra iki lejyon birliği ve eyalet valisinin kendi birliği ile süvari birliği (exploratores) ve bunlara ek olarak müttefiklerin birlikleri vardır. Traianus Dönemi'nde oluşturulan bu birlikler, IV. yüzyılın sonuna kadar Kappadokia bölgesinde kalmıştır.

Hadrianus Dönemi'nin sonunda, Kappadokia bölgesinde toplam asker olarak; iki bin atlı, bin sekiz yüz yetmiş beş atlı piyade ve yedi bin yüz yirmi beş piyade toplamda 11.000 yardımcı birlik ve legio XII. Fulminata ile legio XV. Apollinaris bulunmaktaydı. Diğer bir birlik ise Cohors II. Claudiana

⁶ Sn. Yılmaz İzmirlier tarafından gönderilmiştir.

birliğidir. Sonuç olarak; o dönemdeki askeri birlikler toplamda, iki lejyon, beş alae ve en az on beş ya da on altı cohortes birliğinden oluşmaktaydı. Hadrianus Dönemi'ndeki Kappadokia bölgesinde bulunan askeri birlikler MS IV. yüzyılın sonuna kadar çok az değişikliğe uğramıştır. Bölgedeki askerî birliklerde, birçoğu Vali Arrianos Dönemi'nde var olan, Armeniae Dux'un emrindeki toplam on üç alae, üç lejyon ve dokuz da cohort birliği vardı. Kappadokia ordusu, MS ilk üç yüzyılda, toplamda iki lejyon, sekiz alae ve yirmi üç cohorttan oluşmaktaydı.

Bu dönemde Kappadokia bölgesinde görevlendirilen valiler ise; Genç Plinius'un arkadaşı olan ve muhtemelen MS 118-119 yılları arasında konsüllük yapan, Traianus'un öldüğü sırada Kilikia valisi ve daha sonra Moesia Inferior'un valiliğini yapan, **Gaius Bruttius Praesens Lucius Fulvius Rusticus** (MS 121-124) ve **M. Statorius Secundus**'tur (MS 124-128). Secundus'un ardından, consul suffectus olan **T. Prifernius Rosianus Paetus Geminus**-Kappadokia valisi olarak görevlendirilmiştir (MS 128/9-131). Rosianus Geminus'tan sonra da, MS 131-137 yılları arasında Kappadokia'daki en etkili vali olarak, **Flavius Arrianos** atanmıştır. Hadrianus Dönemi'nin son Kappadokia valisi ise **L. Burbuleius Optatus Ligarianus**'dur (MS 137-140). Ligarianus, MS 140 yılında tayin edildiği Syria valisi iken orada ölmüştür.

11-Antoninus Pius Dönemi

(MS 138-161)

Antoninus, imparator olduğu zaman elli bir yaşındaydı ve MS 134-135 yılında Asia eyaletinin proconsulüydü. İmparatorluğun sınırlarında bulunan Britannia, Dacia ve Africa'da kısa süreli savaşlar çıkmasına rağmen, Antoninus Dönemi genellikle eyaletler için barışın ve refahın olduğu bir dönem olarak anlatılır. Bu dönemde Doğuda da barış ortamının var olduğunu söyleyebiliriz. Muhtemelen barış ortamının katkısıyla, Antoninus, Roma'da bazı vergileri kaldırırken, eyaletlerin üzerindeki vergiyi de yarıya indirdi.

İberia Kralı Pharasmenes, Antoninus imparator olduğu zaman, karısıyla birlikte Roma'ya gitmiş ve burada Hadrianus'a hiçbir zaman göstermediği saygıyı Antoninus'a göstermiştir. Bu yüzden önceki dönemden kalan Alan saldırılarının Antoninus Dönemi'nde durduğu görülüyor. MS 139 yılında Parthia Kralı Vologaeses, Romalıların Osroes'i desteklemesi nedeniyle

Armenia'yı işgal etmek için bir saldırı planı hazırladı. Fakat Antoninus, Vologaeses'e gönderdiği bir mektupta bu bölgelerden çekilmesini ve planlarından vazgeçmesi gerektiğini yazarak bu saldırıyı engellemiştir. Burada, muhtemelen Antoninus'un Parthia Savaşı nedeniyle (ob bellum Parthicum) Syria'ya ek birlikler göndermesi ve Mısır Valisi Avidius Heliodorus'un Kappadokia'daki askerler için kıyafet talep istemesi de Parthialılar için tehdit edici bir unsur olarak algılanmış olabilir. MS 141 yılında Antoninus, Parthia tarafından teşvik edilen Pacorus'u Lazilerin başına kral olarak atamıştır. Bu kral, muhtemelen Trapezus'taki yardımcı birlik tarafından da desteklendi.

Sonuç olarak; Roma ile Parthia arasında Armenia Krallığı konusunda herhangi bir sorun çıkmadığı için Kappadokia bölgesi de bu dönemde askeri açıdan sakindi. Antoninus Pius Krallığının son döneminde, bölgedeki karışıklık nedeniyle üçüncü lejyon olarak legio IX. Hispana'yı Kappadokia'ya gönderilmiştir. Bu lejyon MS 161'deki felaketten sonra ortadan kaldırılmıştır.

Antoninus Pius kendi döneminde Kappadokia bölgesinde Hadrianus tarafından atanan hiçbir valiyi değiştirmemiştir. Süresi biten veya ölen valilerinin yerine yenilerini atamıştır. Bu dönemde Kappadokia bölgesine atanan valilerden biri **L. Aemilius Carus'tur** (MS 148/149-151). Carus'un ardından Kappadokia bölgesi valisi olarak **M. Cassius Apollinaris** (MS 151/2-154) görevlendirilmiştir. Apollinaris MS 150 yılında suffectus consulüdür. MS 154-157 yılları arasında Syria valiliği de yapmıştır. Antonius Dönemi'nde Kappadokia bölgesi için görevlendirilen son vali ise **M. Sedatius Severianus Julius Acer Metillius Nepos Rufinius T. Rutilianus Censor'dur** (MS 157/8-161/162). Antonius Pius Dönemi'nin sonunda atanmıştır ancak esas etkinliğini Marcus Aurelius Dönemi'nde göstermiştir.

12-Marcus Aurelius ve Kardeşi Lucius Verus Dönemi

(MS 161-180) / (MS 161-169)

Antoninus Pius MS 9 Mart 161 yılında öldükten sonra, yerine evlatlıkları Marcus Aurelius ve Lucius Verus imparatorluğa birlikte yükselmişlerdir. Roma'daki imparatorluk değişikliğini fırsat bilen IV. Vologaeses, Osroes komutası altındaki Parthia ordusunu, Traianus'un Armenia Kralı Parthamisiris'i görevden aldığı ve burayı Roma İmparatorluğu'na kattığı Elegeia'ya gönderdi. Bütün askeri gücüyle burada bulunan Kappadokia

Valisi **Sedatius Severianus**, Parthia Generali Osroes tarafından Elegeia'da büyük bir yenilgiye uğratıldı ve bu sefer için Kapapdokia'dan getirilen legio IX. Hispana tamamen imha edildi. Osroes'le eş zamanlı bir şekilde Vologaeses de Syria'da Roma Valisi L. Attidius Cornelainus'a saldırdı ve Romalıları burada da yenilgiye uğratarak Kappadokia'ya kadar uzandılar.

Parthialıların Kralı Vologesus'un Armenia, Kappadokia ve Syria'yı talan etmekle olduğu haberleri Roma'ya ulaşınca, kardeşinden askeri yönden daha tecrübeli olan Lucius Verus tüm gücüyle MS 162 yılının başlarında doğuya hareket etti. Önce Atina'ya oradan da deniz yoluyla Anadolu'nun güney kıyıları Asia, Pamphylia ve Kilikia'dan geçerek karargahını Antiokheia'da kurdu. Bu sırada doğudaki lejyonlar güçlendirildi, kuzeyden üç tam lejyon getirildi. Bunun yanı sıra Syria'dan gelen legio III. (tertia) Gallica da bu savaşa katıldı. Bunlar, legatus Geminius Marcianus tarafından Kappadokia'daki yardımcı birlikler ile birleştirildi. Verus, bu savaşı yürütmesi için çevresindeki en iyi liderleri ve komutanları seçti. Bunun için Britannia Valisi **M. Statius Priscus**'u, Severianus'dan sonra Kappadokia valisi olarak görevlendirdi. Priscus, en az iki lejyon ve diğer birliklerle Armenia'ya MS 163 yılında girdi ve Parthiaları buradan çıkarttıktan sonra Artaksata'ya kadar ilerledi ve burayı da ele geçirdi. Verus, Vologaeses'i Seleukia'ya ve Ktesiphon'a kadar takip etti ve burada kralın sarayını yerle bir etti. Fakat bu zafer Roma için pahalıya mal oldu çünkü dönüş yolunda Verus'un askerleri açlıktan ve vebadan kırıldı ve Verus geri kalanlarla birlikte Syria'ya çekildi. Bu başarının sonucunda Verus Antiokheia'da kalıp fazla bir çaba göstermemesine rağmen her iki imparatora da Armeniacus unvanı verildi. Roma ırmağın ötesine çekilmiş oldu ve böylece Hadrianus tarafından onaylanan Euphrates'in Roma'nın sınırı olması durumu devam etti. MS 172/173 yılında Kappadokia Valisi **Martius Verus**, Sohaemus'u yeniden Armenia Krallığı'na getirdi. Lucius Verus'un MS 169 yılında vebadan dolayı ölmesinin ardından Marcus Aurelius, doğudaki yönetici boşluğunu doldurmak için, Avidius'u olağanüstü yetkiyle doğuya gönderdi.

Bu sırada, İmparator Marcus Aurelius'un karısı Faustina, Avidius'a kocasının ölmek üzere olduğunu ve oğlu Commodus'un imparatorluğa yükselmesi için çok genç olduğunu ve acele ederse hem kendisine hem de imparatorluğa sahip olacağını söyledi. Kısa bir süre sonra Avidius, Marcus'un öldüğü bilgisini veren bir sahte bir mektup aldı ve kendisi imparatorluk hırsına kapılarak Syria lejyonları tarafından imparator ilan edildi. İlk olarak

Mısır, Syria ve Kilikia'da Taurosların bütün güney kısımlarında etkinliğini gösterdi ve buraları ele geçirdi. Ancak bu gelişmeler, imparatora sadık kalan Kappadokia Valisi **Martius Verus** tarafından Marcus Aurelius'a bildirildi. İmparator, MS 175 yılında, Kappadokia Valisi Verus'u akıllıca ve cesaret verici bir şekilde överek işe müdahil oldu. Sonuçta Avidius Cassius kendi etrafındaki askerler tarafından kafası kesilerek İmparatorun önüne atılmıştır. Cassius olayından sonra, önlem olarak senatodan, hiç kimsenin doğduğu memleketi olan eyalette vali olmayacağına dair bir karar çıktı. MS 176 yılında Marcus Aurelius ve karısı Faustina, Antiokheia üzerinden Roma'ya dönerken Faustina, Kappadokia'nın Halala kentinde, ani bir hastalıktan denilse de, sebebi tam olarak bilinemeyen bir şekilde öldü. Bundan sonra Marcus Aurelius, burayı bir Roma kolonisi yaparak adını Faustinopolis (Ulukışla) olarak değiştirdi ve burada onun adına bir tapınak inşa ettirdi.

Marcus Aurelius Dönemi'nde, ilk kez imparatorluğun en doğu sınırındaki Kappadokia'nın Tyana kentinden **Ti. Claudius Gordianus** suffectus consul seçildi ve senatör oldu. Bu dönemde; **C. Julius Severus** MS 163/164-166 yılları arasında, **C. Arrius Antoninus** MS 175/176-177? yılları arasında ve son olarak da **Caelius Calvinus** MS 177-184 yılları arasında Kappadokia valiliği görevinde bulunmuşlardır.

13- Commodus Dönemi

(MS 180-193)

Commodus, babası Marcus Aurelius'un MS 17 Mart 180 yılında ölümünden sonra, tek başına imparator olduğu zaman sadece on dokuz yaşındaydı. Kayıtlarda genel olarak zalim ve enerjisini Roma'daki iç çekişmelerde harcamış bir imparator olarak geçer.

Kappadokia sınırlarını yakından ilgilendiren Sarmatia bölgesinde MS 184-185 yıllarında Commodus'un generallerinin zafer kazanması ve Commodus, senatoya gönderdiği bir mektubunda (MS 192) Sarmaticus unvanını da kullanması buralarda önemli bir hareketlilik olduğunu açıklamaktadır.

MS III. yüzyıl ve Severus Hanedanlığı Dönemi'nde Kappadokia eyaleti III. yüzyılın başında ve sonunda Roma İmparatorları'nın iç savaşlarına sahne olmuştur. Ayrıca bu yüzyılda Roma, hem içerde hem dışarıda isyanlarla, savaşlarla, vebayla, kıtlıkla ve ekonomik yönden iflasla uğraşmak zorunda

kalmıştır. Bu savaşların en önemli nedenlerinden birisi Parthia olduğu için Kappadokia bölgesi askerlerin doğuya ulaşması açısından Roma için bu dönemde de önemini korumaya devam etmiştir.

14-Septimus Severius

(MS 193-211)

Julianus'un ölümünden sonra imparatorluğa yükselen Afrikalı Severius, politik açıdan kurnaz, askeri açıdan parlak birisiydi. İktidarının ilk günlerinde Syria'daki lejyonların Niger'i imparator ilan etmesi ve kısa bir süreliğine de olsa Roma'nın doğusunda imparator olarak Niger'in imparatorluğunun kabul görmesi bu sorunu ortadan kaldırmak için Septimius Severius doğuya sefere mecbur etti. Severius Dönemi'nde, doğuda yapılan savaşlarda Kappadokia bölgesi genellikle askerlerin kullandığı bir kamp bölgesi olmuştur. Severus'un ordusu Bithynia, Galatia Kappadokia üzerinden geçerek Antiokheia'ya doğru ilerledi. Özellikle Severius'un Niger'e karşı yaptığı seferler sırasında Kilikia geçitleri iki ordunun savaşlarına sahne olmuştur. Nihayet Antiokheia'ya kaçan Niger burada yakalanarak öldürülmüştür (MS 194). Severius, bu savaşlardan sonra Mezopotamya'yı Roma'nın bir eyaleti haline getirdi. Buradaki başarıları nedeniyle Arabicus, Adiabenicus unvanlarını aldı. Roma Parthia ilişkisine özen gösterdi ve Parthialıların Pescennius Niger'in tarafını tutmalarına rağmen, Roma'ya sadakat göstermelerini sağlamayı başarmıştır. İmparatorun bizzat kendisi de Parthialıların gururlarını incitmemek için Parthicus unvanını kullanmamıştır. Severius'un Mesopotamia politikası icabı askeri önemi artmış olan Caesarea'ya bir Roma garnizonu yerleştirilmiştir.

Kappadokia bölgesinin ve özellikle Tyana şehrinin, Severius'un doğuya yaptığı seferde, batıdan gelen askerlerin kullandığı yol güzergâhında olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Severius Dönemi'nde MS 200 yılında kentte yaşanan bir olay bunu göstermektedir. Severius Kappadokia bölgesinden geçerken en yakın arkadaşı Praefectus Plautianus Tyana'da rahatsızlanmıştır. Bunun üzerine Severius ve eşi Julia Domna onu ziyarete gitmiş fakat Plautianus'un çevresindekiler, İmparatorun haricinde hiç kimsenin içeri alınmayacağını söyleyerek, İmparatoriçeye kaba davranmıştır. Julia Domna, Plautianus'un, kocasının üzerindeki etkisinden dolayı kendisine kötü davranmasına kızdı ve kendisini felsefi çalışmalara adadı ve sofistlerle birlikte

zaman geçirdi. Bu sofistlerden birisi de muhtemelen Tyana'lı Apollonius'un hayatını yazmış olan ve Aelius Antipater'in öğrencisi olan Philostratus'dur.

Bu dönemde, Kappadokia bölgesinde görevlendirilen valilerden biri **C. J. Flaccus Aelianus'dur** (MS 194/5-97-98). MS 198 yılında, Kappadokia Valisi (legatus pro praetore) C. J. Flaccus Aelianus tarafından, Caesarea ile Melitene ve Komana arasında bulunan stratejik yol tamamen yeniden inşa edildi. Armenia Minor'da Carsaga'da askeri yapılar ve Pontus'un batısındaki yollar aynı zamanda iyileştirildi. MS 202-211/12 yılları arasında ise Kappadokia valiliğinin **L. Claudius Hieronymianus** tarafından yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Bu vali, gelişmekte olan Hristiyanlığı önlemek üzere sıkı bir mücadeleye girmiştir⁷. Diğer yandan da yeni tapınaklar yaptırılmıştır. Altı sütunlu imparator tapınağı ile Tyche Tapınağı'nın paralar üzerinde resimleri vardır.

Aynı zamanda Caesarea'da bir imparator kültü kurulmuş ve bu inanış bir dağ kültü ile birleştirilmiştir. Ayrıca Caesarea stationu yapılmış veya eskisi geliştirilerek batının önemli şehirlerinde olduğu gibi yarışmaların merkezi haline getirilmiştir, bütün eyaletten gelen yarışmacıları katıldığı "Koinoc" denilen şenlikler en çok Carracalla ve kardeşi Geta adlarına düzenlenirdi. İlim adamlarının ve sanatçıların bu merkezde toplanmaları ve şenlikler düzenlemeleri Roma'da olduğu gibi mutlaka Julia Domna'nın gayretleri ile olmakta idi. Bu şenlikler Koine Filedelfia veya Severia Filedelfia denilirdi. Halkın Latinleştirilme hareketi böylece devam etmişse de yerli halk önceleri Grekleşmeye karşı koyduğu gibi şimdi de Latinleşme hareketine karşı koymuştur.

Caesarea'nın bu dönemde ticari bakımdan da ön planda olduğu Symrna (İzmir) ile müşterek basılan "**Omonia**" sikkelerinden anlıyoruz. Bu iki kent arasındaki ekonomik birliği belirtmek üzere "**omonoia= birlik**" damgası vurulan ve ön yüzünde Septimius Severus, Julia Domna ve Caracalla portrelerini taşıyan ve sikkelerde bazen Smyrna (İzmir), bazen Caesarea adının önde yazılmasına bakılarak İzmir veya Caesarea'da basıldığı anlaşılmaktadır. Caesarea'da basılan sikkelerde şehrin amblemi olan Argios (Erciyes) Dağı, sulhun sembolü olan palmyeler arasına konulurdu. Şehrin ismi ise Eusebia veya Caesarea olarak yazılırdı.

⁷ Heine, R. E. "Cappadocia" *Encyclopedia of Early Christianity*, Garland Publishers, Eugene, Oregon 1990, s. 175

Caesarea'ya yine Septimus Severius zamanında başlayarak Neokoros'luk unvanı verilmiş ve bu daha sonra ikileştirilmiştir. İkinci Neokorosluk unvanı ise Gordianus Pius sikkelerinde sık rastlanır ki bunun Severius Alexander zamanında verilmiş olduğu iddia edilmektedir.

Omonia sikkесinin;

Yüzü: AVK.....CΣOVHPOC

Diğer Yüzü: CMVPNAIΩ KAICAPΣ OMONOIA⁸

15-Caracalla Dönemi

(MS 198-217)

Caracalla ya da diğer adıyla Marcus Aurelius Antoninus, yayınladığı bir fermanla MS 212 yılında sınıf ve ırk ayrımı olmaksızın imparatorluğun içinde yaşayan herkese vatandaşlık hakkı verdi. Caracalla MS 215 yılında, babasının Parthia seferi nedeniyle ortaya çıkan sorunu düzeltmek istiyordu. Bu yüzden Edessa Kralı Abgar'ı Roma'ya çağırdı, Edessa'yı colonia statüsüne yükseltti ve doğuya yapacağı seferlerde askeri üs olarak bu bölgeyi kullandı. Aynı şekilde Armenia kralını da Roma'ya çağırdı ancak onu görevden aldı fakat halkın yoğun direnişi ile karşılaştı bu sebeple bölgeyi kolayca boyun-duruğa alamadı. Caracalla, kendisi Aleksandria'ya üzerine giderken eski bir dansçı olan general Theokritos'u da Armenia üzerine sefere yollamış fakat burada büyük bir yenilgiye uğramıştır. Bu sefere Kappadokia eyaletindeki askerlerin komutanı olarak Ammonius da katılmıştır. Bu dönemde Kappadokia Valisi **Q. Atrius Clonius'tur.** (MS 213/214-215/16)

16-Macrinus Dönemi

(MS 217-218)

Caracalla'nın Edessa'da öldürülmesinden sonra, ilk kez senatör sınıfına ait olmayan birisi olarak Macrinus imparator ilan edildi. MS 217 yılında Parthialılarla Nisibis'de yaptığı savaşta İmparator yenilgiye uğradı fakat Artabanus'a ve çevresindekilere yüklü miktarda para ödedi ve bunun üze-

⁸ Sydenham s. 132 No: 625

rine de Parthialılar barış yapmaya razı oldular. Bu şekilde Mezopotamya da Roma'nın elinde kalmaya devam etti. Macrinus, hapsedilen annesini ve Armenia krallık tacını Tiridates'e yolladı. Böylece II. Tiridates MS 217/18 yılında Armenia Minor'un krallığına kavuşmuş oldu.

Sonuç olarak Macrinus Dönemi'nde ve Armenia'da muhtemelen Roma adayı olarak kaldı. Böylece Roma yeniden bağımlı krallık politikasına geri dönmüş oldu. Bu karar, ilerde Kappadokia bölgesindeki hareketliliğinin devam edeceği anlamına geliyordu.

Askerlerinin Macrinus'u gözden çıkarması ve Syria'da MS 218 yılında imparatorluğa yükselen Elegabalus'un (MS 218-222) desteğiyle isyan çıkınca Macrinus, kılık değiştirerek Kilikia, Kappadokia, Macrinus, Eribolon'dan Khalkedon'a geçerken Yüzbaşı Aurelius Celsus tarafından yakalandı. Fakat Kappadokia eyaletinden geçerken kendisini arabadan atarak kaçmaya çalıştıysa da bunu başaramadı ve Marcianus Taurus tarafından öldürüldü.

Macrinus ve oğlu Diadumenianus Dönemi'nde MS 218 yılında Kappadokia valisi olan **M. Munatius Sulla Cerialis**, Macrinus'un en güvendiği adamlardan birisidir. Nicomedia valisinden kaçarken onun Kappadokia'ya sığınmak istemesi bunu gösterir.

17-Elagabalus

(MS 218-222)

Macrinus öldükten sonra imparatorluğa yükselen Elagabalus imparator olur olmaz Kappadokia Valisi **Cerialis**'i görevden almıştır. Zalim bir imparator olan Elagabalus, imparatorluğu döneminde birçok kişinin öldürülmesinden sorumlu tutulmuştur. Bunlardan biri de Lykaonia ve Isauria sınırında büyük toprak sahibi olan Galatyalı Valerianus Paetus idi. Sevgililerine hediye etmek için kendi resminin basılı olduğu altın kaplamalı süs eşyaları ile Kappadokia'ya dönmek isterken, Elagabalus bu durumu onun kendisine karşı Kappadokia'da bir isyan başlatmayı planladığını düşünerek öldürtmüştür.

Elagabalus Dönemi'ndeki (MS 218-222) Kappadokia Valisi **M. Ulpius Ofellius**'un Theodorus Caesarea-Melitene arasındaki yol çalışmalarından bulunduğunu elimize geçen birçok yazıttan anlayabiliyoruz.

18-M. Aurelius Severus Aleksandros Dönemi

(MS 222-235)

Kappadokia eyaleti Roma İmparatoru Elagabalus'un öldürülmesinden sonra Severus imparatorluğa yükseldi. Bu dönemde, Doğu'da sonuçları bakımından Kappadokia'nın da etkileneceği önemli gelişmeler yaşandı. Pers Kralı Artakserkses, Parthia'nın gücünün zayıflamasını fırsat bilerek Parthia Kralı Artabanus'u arka arkaya üç savaşta yendi (MS 227) ve tüm Doğu ile Mezopotamya'yı ele geçirdi. Pers (Sasani) hanedanlığının kurucuları aşırı milliyetçi bir politika izledi. Bu iktidar değişikliği Roma için de oldukça tehditkârdı. Artakserkses, öncelikle kendisine komşu ülkelerin halklarını, Nisibis (Nusaybin) ve Carrhae'yı (Harran), boyunduruk altına aldıktan sonra, bununla yetinmeyip Roma'nın imparatorluğunun sınırlarında yer alan Syria Karia, Kappadokia ve Ionia dahil Anadolu'yu ele geçirmek istedi. Çünkü Artakserkses, bu toprakların, fetihleri Kyros'la başlayan ve İskender'in seferleri sebebiyle kesintiye uğrasa da, Perslerin son kralı Darius'la devam eden atalarının toprakları olduğunu iddia ediyordu. Son derece tehlikeli ve ciddi olan Perslerin bu saldırı girişimleri Kappadokia bölgesini de içine alıyordu.

Aleksandros Severus, Doğu'nun tehlikede olduğunu fark edip, Pers Kralı ile anlaşma yapmaya çalışsa da Artakserkses, Roma'nın Anadolu'nun tümünden çekilmesini ve Ionia, Karia ve Propontis'in kendilerine bırakılmasını istedi. Severus ise; ona Augustus, Traianus, Verus ve Severus gibi imparatorların başarılı seferleri ile bölgenin artık Roma toprağı olduğunu hatırlatarak kralı caydırmaya çalışsa da, başarılı olamadı. Artakserkses, Mezopotmya ve Kappadokia bölgesini yerle bir etti ve Nisibis'i de (Nusaybin) kuşattı. Roma doğudaki birliklerindeki disipsizlik ve dağınıklıktan dolayı bu saldırıya hemen cevap veremedi. Severus, bu saldırılara karşılık vermek için, MS 231 yılında Illyricum bölgesinden, Ren'den ve Danubium'dan topladığı büyük bir ordu ile Antiokheia'ya geldi. Burada Pers kralına anlaşmak için elçiler gönderse de, Kral yine Roma'nın Syria'dan ve tüm Anadolu'dan çekilmesini talep edince, Severus savaş hazırlıklarına başladı. Severus ordusunu üç bölüme ayırdı: Ordunun sol tarafındakiler Armenia'dan geçerek Med bölgesini işgal ettiler, ikinci bölüm güneydoğuya doğru Tigris ve Euphrates boyunca Ktesiphon'a ilerledi ve kendisinin de yer aldığı ve en güvendiği Danubium'dan getirdikleri birliklerden oluşan üçüncü bölüm ise Perslerin

topraklarına Hatra yolunu kullanarak merkezden gireceklerdi. Artakserkses Güneydoğu'ya gönderilen Roma birliklerini sürpriz bir şekilde yenip Nisibis ve Carrhae'i almasına rağmen, daha fazla ilerleyememiştir. Severus, Kappadokia'yı işgal eden ve Nisibis'i kuşatan Persleri buradan sürerek Mezopotamya'yı yeniden kazandı.

MS 233 yılında Severus Aleksandros, Doğu'daki başarılarından ötürü, Parthicus Maximus ve Persicus Maximus unvanıyla ödüllendirilmiştir. **Asinius Lepidus** (MS 222/3-224/5), Zela-Sebastapolis yolunu Aleksandros'un seferi için tamir ettiren **Q. Julius Proculianus** (MS 225/6-227/8), **P. Aradius Paternus** (MS 231) ve **Licinnius Serenianus** (MS 233/4-235/6) bu dönemdeki Kappadokia valileridir.

Bu imparator döneminde Caesarea'da ikinci İmparator kültü kurularak dağ kültü ile bireştirilmiştir. Bu kültün hamisi ve Hristiyan düşmanı son vali **Licinnius Serenianus** bu görevini Maximinus Dönemi'nde de devam etmiştir. Zira sonradan Kappadokia bölgesinde bulunan yazıtlarda adı silinen tek Kappadokia valisidir.

Severus Dönemi'nin sonunda, Caesarea psikoposu **Firmilianus'un** Cyprianus'a yazdığı bir mektupta, Kappadokia ve Pontus boyunca birçok bölgenin sürekli ve sık sık depremle yıkıldığı belirtilir. Hatta birçok şehrin bu depremden ötürü oluşan boşluğa çekildiği belirtilir.

19- Maximianus Trax

(MS 235-238)

Bu imparator döneminde Pers İmparatoru Şapur I eski Pers topraklarını geri almak iddiası ile Roma'nın Doğu eyaletlerine akınlara başladı. Bu akınlardan ilki Kapadokya'ya oldu ise de Caesarea valisi **Licinnius Serenianus** ve şehir halkının güçlü direnişi karşısında başarılı olamayarak geri çekildi ve Mezopotamya'ya yöneldi. Nisibis (Nusaybin) ve Karrhai

Elagabalus'un (MS 218-222) Kayseri'de Basılmış Sikkesi,
Sunak Üzerinde Erciyes

(Harran) kentlerini ele geçirdi. Roma İmparatorluğu ise kendi içinde iktidar mücadelelerine sahne olduğundan bu işgallere cevap veremedi.

20-M. Antonius Gordianus III

(MS 238-244)

Maximianus ve oğlunun öldürülmesinden sonra, Africa proconsulünün torunu on üç yaşında imparatorluğa yükseldi. Bu dönemde Pers Krallığı'na da Artakserkses'in yerine oğlu Şapur geçti ve babasından kalan saldırgan ve yayılmacı politikayı devam ettirerek; Syria, Antiocheia ve Anadolu'yu tehdit etmeye başladı. Gordianus III, Perslerin bu saldırgan politikalarına karşı Ancak imparatorluğunun dördüncü yılından itibaren Sasanilere (Pers) cevap vermek ve kaybedilen Roma topraklarını geri almak üzere Doğu seferine çıkabildi. Anadolu'da geçtiği her şehirde bol miktarda sikke darp edildi. Resaina kenti yakınlarında yapılan savaşta Sasanilere karşı büyük bir zafer kazandı. Daha sonra yeniden gelişecek Sasani tehlikesine karşı tedbir olarak; İS 240 yılının 5 Ağustos'unda yaşanan büyük depremde çok büyük zarar görmüş olan Caesarea şehir surları daraltılarak yeniden yaptırıldı. Gerçi bu surların Ariobarzanes veya Roma İmparatoru Caesar'ın emriyle M. Aurelius tarafından yaptırılmış olduğu iddiaları da olmakla beraber Gordian III ve karısı Trankullina adına bastırılan sikkelerde surların yapılış veya onarımı ile ilgili ifadeler vardır.

Gordianus III' ün Bronz Sikkesi:

ENTIX: Surla çevrili

KAI: Kayseri

BNE: 2. Neokrosluk

ETA: IV. yıl⁹

Yani Gordianus'un IV. Hükümdarlık yılında (241) basılmış olan bu sikkeye dayanarak şehrin MS 241 yılında surlarla çevrilmiş olduğu kabul edilmektedir. 233

⁹ Sydenham s. 130 No: 610-613

Diğer taraftan, Gordianus'un amcası Timesitheus, Doğuya yaptığı seferlerle Perslerin hâkim olduğu Antiocheia, Carrhae (Harran) ve Nisibis'i (Nusaybin) yeniden ele geçirdi ve Şapur'u bu bölgelerden uzaklaştırdı (MS 242).

Gordianus ile ilgili antik kaynaklardaki bir bilgi de; imparatorun Roma topraklarında bulunan sirlere Kappadokia'dan Hititlerden beri meşhur olan Kappadokia atları göndermesidir¹⁰.

Bu dönemdeki Kappadokia valileri: **Cuspidius Flaminius Severus**, **T. Clodius Saturninus Fidus** ve **M. Antonius Memmius Hero**'dur.

Gordianus, MS 244 yılında daha 19 yaşında iken öldü veya öldürüldü. İstasyon Caddesi'ndeki bazalt taştan yapılmış, "Roma Mezarı" olarak bilinen klasik Roma Anıtı'nın bu imparatorun mezarı olma ihtimali vardır.

21-Philippos (Arabicus) Dönemi

(MS 244-249)

Gordianus'dan sonra imparatorluğa yükselen **Philippos (Arabicus) Dönemi'nde** Roma İmparatorluğu sıkıntılı yıllar geçirmiştir. Doğunun yönetimini elinde bulunduran imparatorun kardeşi Priscus'un uyguladığı ağır vergi yükleri ve baskıcı yönetiminden dolayı, Syria ve Kappadokia bölgesinde MS 248 yılının sonunda ya da MS 249 yılının başlangıcında M. Fulvius Rufus **Jotapianus**adında biri Büyük İskender'in soyundan geldiğini söyleyerek kendisini imparator ilan etmişti.

Bu dönemde Armenia Minor'da (Nicompolis'de) bulunan bir yazıta göre, Kappadokia Valisi **P. Petronius Polianus**'dur.

22-Decius Dönemi

(MS 249-251)

Philippos ve oğlunun öldürülmesinden sonra, Roma imparatoru olan Decius Dönemi'nde, Kappadokia bölgesinde, önemli karışıklıklar çıktı ve bunun sonucunda adı bilinmeyen bir isyancı Caeserea ve Tyana'yı ele geçirdi (MS 240). Fakat bu kişinin Syria'dan ortaya çıkan Romalı toprak

¹⁰ Tekin Oğuz, age. s. 221

sahibi **Palmatius** olduğu tahmin edilmektedir. Bölge daha sonra, Valentinus tarafından kontrol altına alınarak isyancının mallarına el konulmuştur. Ayrıca “Ashab-ı kehf” olayının bu hükümdar döneminde yaşandığı tahmin edilmektedir¹¹.

Decius Dönemi’nde, Anadolu eyaletlerinde daha çok önemli yolların bakımına dikkat edilmiştir. Özellikle Halys’den Amasia’ya giden yol ve Neopolis’den NeoCaesarea’ya ve Kappadokia boyunca uzanan anayollar ile Armenia Minor’daki Sabrina köprüsünün MS 249-251 yılında tamir edilerek doğuya giden yollara ve buradaki askeri kalelere önem verdiği anlaşılmaktadır.

Bu dönemdeki Kappadokia Valisi **C. Valerius Tertullus**’tur.

¹¹ İsa Peygamber’e inanan ilk azizlerden biri, Yedi Uyuyanlar’ın kentine gelir. Şehre girebilmesi için kapıdaki puta tapması istenince vazgeçer ve yakındaki bir hamama gidip burada işçi olarak çalışmaya başlar. Bu sırada şehrin bazı gençleri ile dost olur ve onları Allah’ın yoluna çağırır. Gençler Aziz’e inanır ve Hristiyanlığı kabul eder. Bir gece yanında bir kadınla birlikte hamama gelen kent valisinin oğlunu Aziz, içeriye almak istemez ve kovar. Ancak oğlan dinlemeyerek içeriye girer ve ertesi sabah kadınla birlikte hamamda ölü bulunur. Gençleri hamam işçisi Aziz’in öldürdüğü düşünülerek peşine düşülür. Aziz, hristiyanlığı kabul eden altı arkadaşı ile birlikte bir çiftliğe sığınır, ancak yakalanmamak için çareyi dağlara kaçmakta bulur. Yemliha, Mekselina, Misliha, Şazenuş, Mermuş, Debernuş ve Kefaştatus adlı azizlere çiftliğin köpeği Kıtırmir de katılır. Akşam sığındıkları bir mağarada derin bir uykuya dalarlar. Valinin adamları ise iz sürerek kapısına kadar geldikleri mağaraya girmekten korkarlar ve girişini taşla örerek içeridekileri ölüme terkederler. Aradan 309 yıl geçer ve bir çoban yağmurdan kurtulmak için mağaranın girişini kapatan duvarı delerek içeriye girer ve yağmur durduktan sonra da gider. Ertesi sabah Allah, Eshab-ı Kehf’in ruhlarını bedenlerine geri verir ve uyanırlar. Aralarından Yemliha’yı gümüş bir para ile yiyecek almak üzere kente gönderirler. Gencin elinde 309 yıl öncesine ait parayı gören esnaf, hazine bulduğunu sanıp kralın huzuruna çıkarırlar. Aradan çok uzun zaman geçmiş, kent halkı Hristiyan olmuştur. Kral da Hristiyandır. Yemliha başlarından geçen olayları anlatınca kral bunun bir mucize olduğunu anlar ve Eshab-ı Kehf’i görmek ister. Kent halkıyla birlikte mağaranın önüne giderler. Yemliha arkadaşlarına haber vermek için içeriye girer, ancak bir daha çıkmaz. Kral ve kent halkı içeriye girdiklerinde, hepsinin ölmüş olduklarını görürler.

23-Gallus Dönemi

(MS 251-253)

Bu dönemde, Persler Roma'ya savaş açtılar. Pers Kralı Şapur, Armenia Kralı Khosrov'u öldürdü ve bölgeyi ele geçirdi. Oğlu II. Tiridates de Roma'ya sığınmak zorunda kaldı. Şapur, MS 252 yılında Barbalissos'da Roma'nın altmış bin askerini öldürdükten sonra, Syria ve oradan Anadolu'nun içlerine kadar ilerledi. Bu ilerleme sırasında önüne çıkan tüm şehirleri ve kaleleri yakıp yıktı. Bu yakılıp yıkılan bölgeler arasında Kappadokia'nın Tyana ve Caesarea kentleri de vardı ve bu kentler Şapur'un eline geçmişti (MS 253).

24-Valerianus Dönemi

(MS 253-260)

Valerianus ve oğlu P. Licinius Egnatius Gallianus'un zamanında Roma büyük felaketler yaşamıştır. Bu ikili yönetimde Valerianus doğu sınırlarında bulunurken Gallianus da Batı'dan sorumlu idi. Doğuda Pers tehlikesi devam etmekte ve Doğu'daki 37 Roma kentinin içinde olmak üzere Kappadokya'daki Satala ve Domana kentleri de Pers Kralı Şapur tarafından işgal edilmişti. Diğer yandan Gotların Anadolu'yu, Yunanistan'ı ve Makedonia'yı ve Pontus'u talan etmesi üzerine Roma İmparatoru ValerianMS 258/9 yılında hiçbir generaline güvenmediği için Felix adında bir komutanını Byzantium'a yönetimi alması için gönderdikten sonra kendisi de karargahı Antiocheia'dan çıkarakKappadokia'dan topladığı askerlerin de dahil olduğu ordusu ile Edessa'ya (Urfa) kadar geldi. Oradan Kappadokia'ya ulaştı. Fakat geçtiği şehirlerden birkaç tanesine zarar verdikten sonra, vebadan dolayı birçok askerini kaybettiği ordusu ile giriştiği savaşta Roma ordusu büyük bir hezimete uğrayarak dağıldı ve İmparator Valerian ile bütün komutanları esir alındılar (MS 260 yılının haziran ayı) Valerian, zincire vurularak aşağılandı. Roma tarihinde savaşta esir alınan tek Roma İmparatoru Valerian'dır.

Şapur esir imparatoru da yanına alarak önce Antakya'yı ele geçirmiş yağmalamış, yıkmış ve yakmıştır. Halkı ya öldürmüş veya köle etmiştir. Tarsus ve diğer birçok şehir aynı akıbete uğradıktan sonra Kappadokia eyaletinin başşehri Caesarea kuşatıldı. Buradaki kumandan Demosthenes ve halk, şehri yigıtçe müdafaa ettilerse de harp esiri bir hekimin düşmanca işkence

altında surun zayıf noktalarını ifşa etmesi üzerine gece baskını ile şehir alındı. Binlerce şehirli en acımasız işkencelerle öldürüldü. Bunların cesetleri derin vadileri dolduruyordu. (Bu sırada şehrin nüfusunun 400.000 civarında olduğu bazı kaynaklarda belirtilmiştir) Şapur, talan ettiği bütün malları ve hazineleri alarak İran'a döndü. (MS 260) Şehri kahramanca savunan Demosthenes ise birkaç adamı ile kaçarak canını kurtarabildi.¹² Valerian ise, esareti bitmeden öldü. Hangi yıl? Nerede? Nasıl? öldüğü bilinmiyor. Ancak Sasani kaynakları, Şapur'un atına binerken Valerian'ı binek taşı olarak kullandığını, sonra da öldürdüğünü daha sonra da derisini samanla doldurtup halka bir ödül olarak sergilediğini iddia eder.

MS 254 ve 267 de Gotların iki defa Kappadokia'ya hücum ederek yağmalamasından başka MS 262 veya 270 yıllarında Palmyra Kraliçesi **Zenobia**, Kappadokia'nın tamamı ile Gallatia'yı ele geçirerek İznik önlerine kadar ilerlemiş ve talan etmiştir.

Arka arkaya gelen bu işgaller ve o sıralarda vuku bulan zelzele, büyük ve güzel bir şehir olan Caesarea'nın yakılıp yıkılmasına sebep olmuşsa da şehir hiçbir zaman terk edilmemiş ve yıkılan yapıların yerlerine yenilerini yaparak Caesarea çok geçmeden yeniden kalkınmıştır.¹³ Ancak bu tarihten sonra şehir "Eskişehir" tepelerinden kuzeydeki ovaya doğru yayılmaya başlamıştır.

Şapur'un seferinden sonra yaklaşık olarak yüz yıla yakın bir süre Caesarea'nın tarihi hakkında bilgi veren kaynaklar bilinmemektedir.

Caesarea MS III. yüzyılın başlarında Kappadokia'nın baş şehri olmakla beraber Hristiyan dininin de ilmi merkezi hüviyetinde idi. Bu sırada Kayseri-piskoposu **Fermilian** isimli birisi idi ve Hristiyan dünyasında Filistine giden ilk hacı olarak bilinmektedir. Ayrıca III. yüzyılın sonlarında Aleksander adında Filistin'e hac eden bir Kappadokia piskoposundan haberdarız.¹⁴

Bu sırada Perslerin istilaları sebebi ile rahatsız olan Hristiyanlar'ın şehrin dışındaki üçra köylerde toplandıkları anlaşılmaktadır.

¹² C. Texier, *Description de l'Asie Mineure de 1833 a 1837*, c: 1-3 Paris 1839-1849

¹³ Baydur s. 104

¹⁴ Runciman Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi* 1. Cilt, s. 30 TTK 1986, çev. Fikret İşıltan,

25-Gallienus Dönemi

(MS 260-268)

Gallienus, imparator olunca senato sınıfının bütün askeri yetkilerini ellerinden aldı ve bunun yerine kendisinin atadığı atlı sınıfından kişilere bu yetkileri verdi. Consularis statüsündeki eyaletler aşama aşama atlı sınıfından kişilerin emrine geçti. Askeri birliklerin bulunduğu Galatia ve Kappadokia gibi eyaletler de muhtemelen atlı sınıfından kişilerin emrine verildi. İmparator Batı'da bulunduğu ve Avrupa'daki işlerle ilgilendiği için Gotlara ya da Pers işgaline karşı Doğu'ya yardım edemiyordu. Gallienus'un generallerinden olan Callistus (Ballista) ve Samosata'daki birliklerin başında olan Macrianus, Perslerin bu saldırılarına karşı Kilikia kıyılarına doğru ilerlediler ve Şapur'un birliklerini Corcycus ve Sebaste'de kuşattılar ve Perslere ani bir saldırı ile büyük kayıplar verdirdiler. Şapur'un mühimmat alayını da ele geçirdiler. Callistus'a ek olarak, İmparatorun çok güvendiği Palmyra prensi Odeanathus da doğudaki lejyonları toparlayarak Şapur'a saldırılar düzenledi (MS 262). Bu saldırılar sonucunda Şapur, Euphrates'in ötesine çekilmek zorunda kaldı. Gallienus, Odeanathus'un bu başarısından sonra ona bütün Doğu'nun (Syria) komutasını verdi. Roma'nın müttefiki Odeanathus, büyük oğlu Herodes ile birlikte, Karadeniz'den gelen ve Asia'yı işgal eden Gotların MS 267 yılındaki Phrygia, Troia, Kappadokia ve Galatia'ya saldırılarını durdurmak için gelmişlerdi.

Bu dönemde, Doğu'da sadece Mısır ve Syria'yı etkisi altına alan değil, aynı zamanda Anadolu'yu da etkisi altına almaya çalışan yeni bir krallık ortaya çıktı. Palmyra'nın ölen kralı Odeanathus'un eşi **Zenobia** artık Roma'ya bağımlı bir krallık olmak istemiyordu ve kocasının dostları sayesinde Arabia, Mısır ve Syria eyaletlerinin yönetimini ele geçirdi ve bundan sonra doğal olarak Anadolu'ya ilerlemeye başladı (MS 267). Bu konudaki antik kaynaklar, onun, Kappadokia'yı, Galatia'yı hatta Bithynia'yı işgal etmesi için birlikler gönderdiğini gösterir. Gallienus Dönemi'nde, MS 268 yılında, Got Savaşları başlamadan önce, Zenobia Antiokheia'yı işgal etti. Heraclianus komutası altında yaklaşık yetmiş bin Romalı, Palmyra ile yaptığı savaşta bozguna uğramıştır. Zenobia, iki yıl daha doğunun hükümranlığını elinde bulundurmaya devam etmiştir.

26-Claudius ve Quintillus Dönemi

(MS 268-270) / (MS 270)

Claudius (MS 268-270) ve Quintillus (MS 270) kısa süreli imparator olmuşlardır. Bu dönemde Kappadokia veya Caesarea’da gelişen bir olaya rastlanmamıştır.

27-Aurelianus Dönemi

(MS 270-275)

Bu dönemde Zenobia, Asia Minor’u da ele geçirip Roma’nın güneye inmesini zorlaştırmaya çalıştı. Bunun için öncelikli olarak Kappadokia, Kilikia ve Galatia bölgesini ele geçirdi (MS 270).

Roma’da kontrolü eline alan Aurelianus, MS 271 yılında Roma’dan ayrıldı ve önce Kuzey İtalya’da hakimiyeti sağladıktan sonra buradan Bosphorus üzerinden Anadolu’ya girdi. Ancyra üzerinden Tyana’ya kadar ilerleyen Aurelianus (MS 272), Tyana’ya geldiğinde durmak zorunda kaldı, çünkü Tyana İmparatora şehrin kapılarını kapatmıştı. Ancak Heraklaninon adında bir hain tarafından İmparatorun askerlerinin şehre girmesi sağlandı. Öte yandan Tyanalı ünlü filozof Tyanalı Apollonius’u rüyasında gören İmparator, bundan etkilenerek şehri talan edilmemesini emretmiştir.

Zenobia’nın, Pannonia, Dalamatia ve Moesia, Syria, Mezopotamya ve Phoenia ile birlikte Kappadokia kenti Tyana’dan gelen askerlerine karşı yapılan savaşta İmparator Aurelianus, başarı kazandı ve Zenobia, Palmyra’ya (Emesa) çekildiyse de Aurelianus ise onu takip edip burada kuşattı ve ele geçirdi. Esir edilen Zenobia’nın hastalıktan veya yemek yemeyi kabul etmediği için mi öldüğü, yoksa Roma’da saygın bir şekilde hayatına devam ettiği için mi tartışmalıdır.

Aurelianus’un bu başarısı, Doğu’da yeniden uzun bir süre Roma’nın hâkimiyetini sağlamıştır. Galya ve Palmyra’daki başarılarından ötürü Aurelianus senato tarafından Restitutor Orbis olarak onurlandırılmıştır.

Zenobia’yı ele geçiren Aurelianus, bu başarılarından sonra MS 272 yılında ölmüş olan Şapur’un devleti Perslere karşı savaş ilan etti ve bunun için 275 yılında Doğu’ya sefere çıktı. Fakat Thrakia’dan geçtikten sonra

Caenophrurium’da, bir askerinin, İmparatorun ölüm listesi olduğu dedikodusunu yayması yüzünden askerleri tarafından öldürüldü.

28-Tacitus

(MS 275-276)

Aurelianus’un öldürülmesinde sonra, senato tarafından MS 275 yılında imparatorluğa seçilen yetmiş beş yaşındaki consul **Tacitus**, MS 276 yılında, Maetois gölünü aşarak Karadeniz’e, oradan da Kolkhis, Pontus, Galatia ve Kappadokia üzerinden Kilikia’ya kadar ulaşan ve bu bölgeleri işgal eden Karadeniz’den gelen Gotlar, İskitler ile savaştı ve başarı da kazandı ve birçoğunu da öldürdü. Geri kalanları Florianus’a bırakarak Europa’ya dönmek için ayrıldı. Fakat MS 276 yılında Tyana’da ya hastalıktan ya da askerlerin elinden imparatorluğunun altıncı ayında öldü.

29-Probis Dönemi

(MS 276- 282)

Bu imparatorun ilk işleri arasında Anadolu’yu barbar istilalarından engellemeye çalışmak vardı. İmparator Probus bunu başarmış görünüyor çünkü Gothicus Maximus unvanı almıştır. Sarmatyalılara karşı büyük bir zafer kazanmıştır. Probus’un ordusu, bütün Mezopotamya’yı herhangi bir direnişle karşılaşmadan kontrol altına alınca Persicus Maximus unvanı da almıştır. Probus’un en önemli savaşlarından birisi de Anadolu’da Kappadokia’nın sınırındaki Isauria bölgesindeki çetelere karşıdır. Burada da başarı kazandı ve şehir ile kabileleri Roma’nın itaati altına almıştır. Probus bu başarılarından sonra iç savaş içerisinde olan Perslere karşı da sefere çıkmış fakat yolda askerleri ya da Syria Valisi Maximinus tarafından öldürülmüştür.

30-Carus Dönemi

(MS 282–284)

Probus'tan sonra imparator olan Carus'un 283 yılında Perslere karşı çıktığı seferi başarılı ile sonuçlandı. Bu sırada Perslerin kendi iç meseleleri ile meşgul olmaları sebebiyle Roma ile Persler arasında geçici bir barış sağlandı.

31-Diocletianus Dönemi

(MS 284-305)

Carus'tan sonra Roma tahtına Diokletianos'un geçmesi Roma'nın tekrar yükseliş dönemine girmesini sağladı. Diocletianus'un reformları ve doğu politikası kısa sürede kendisini gösterdi ve Sasaniler, Ermenistan protektorasını (himayesini) tekrar Roma'ya geri vermek zorunda kaldılar.

Bu imparator döneminde de başşehir Roma'dan Nikomedia'ya (İznik) taşınmıştır. Diocletianus, eyaletlerde imparatorun kontrolünü artırmak için yönetim sistemini tamamen değiştirdi. Eski eyaletleri bölerek sayılarını 40'tan 105'e kadar çıkardı. Diocletianus'un başlattığı ve Constantinus dönemlerinde de devam eden düzenlemelerin stratejik ve askeri amaçları da vardı. Bu nedene sınırdaki eyaletler ikiye ayrıldı ve daha içte bulunanın askeri birliği daha dıştakine kaydırıldı. Bunların başına orduları yönetmesi için komutan (dux) atandı. Bu şekilde; Batı'da altı, Illyricum'da üç ve Doğu'da üç olmak üzere on iki dioceses (bölge), geniş coğrafi alanlara yayılan yönetim birimlerine ayrıldı. Doğu'daki dioceses; Pontus, Asiana ve Oriens olmak üzere üç praesese (koruma alanı) ayrıldı. Kappadokia bölgesi de Pontus diocesesinin içerisinde yer aldı. Pontus Vicarius'unun (vekili) emrinde bulunan Kappadokia eyaleti süreç içerisinde üç eyalete ayrıldı. Doğu kısmında Armenia oluşturuldu.

Bu dönemde bütün Roma topraklarında Hristiyanlara yapılan baskı ve zulümlemlerle beraber İmparatorluğun doğusunda ve daha çok da Kapadokya'nın dini merkezi Caesarea'da çok büyük Hristiyan kıyımı hemen bütün kaynaklarda belirtilmektedir. Bu dönemde katledilen; Efstatios, Oksentios, Mardarios, Orestes, Hiasintos, Krillos, Merkurios, Teodoros, Kortios, Hreste ve Kalliste isimli kız kardeşler ile “Sevastia'nın kırk şehidi” gibi Hristiyan dünyasında tanınan kişiler kiliselerde din şehidi olarak anılmaktadırlar.

32-Galerius

(MS 310-311)

Bu imparator döneminde bölgedeki Hristiyan ahaliye karşı gayet hoşgörülü bir politika işlenmiştir.

33-Licinius

(MS 313-324)

MS 332 yılında Constantinus ile Licinus arasındaki iktidar mücadelesinin sonucu olarak çıkan iç savaş uzun sürdü ve ikiye bölünen Roma İmparatorluğu'nun batısına Konstantin, Kapadokya ve Caesarea'nın da dâhil olduğu doğusuna ise Phrygia ve Kappadokia'dan on beş bin asker toplayabilen Licinius hakim oldu.

Bu savaş aynı zamanda geleneksel Roma tanrılarıyla, yeni Hristiyan dini arasındaki mücadeleydi. Bir yanda Roma ordusu tek Tanrı adına yürü diyen Konstantin, diğer yanda ise Roma'ya geçmişteki ihtişamını yaratan tanrılarını geri vereceğim diyen Licinius vardı.

MS 316 tarihinde yapılan ilk savaşta taraflar belli bir üstünlük sağlayamadılar. Rahatsız edici bir barış yedi yıl sürdü. Ardından Licinius Hristiyanlara saldırdı ve papazlarını katletti. İkinci bir savaş kaçınılmazdı. İkinci savaş bugünkü Üsküdar'da gerçekleşti. Savaş kıyasıya devam ederken Konstantin Hristiyan sancağını açtırdı. Hristiyan sancağının sihirli güçleri olduğundan korkan Licinius'un ordusunda çözülme başladı ve Konstantin'in ordusu hâkimiyeti ele geçirdi. Licinius ise esir alındı. Konstantin her ne kadar Licinius'u affetse de altı ay sonra onu öldürterek muhtemel bir tehlikeden kurtuldu. Konstantin bu tarihten sonra oniki yıl daha hüküm sürmüştür.

34- I. Constantinus (Büyük Konstantin)

(MS 306- 337)

Diokletianos Dönemi'nde Hristiyanlara karşı sert bir tutum sergileyen Roma İmparatorluğu'nun bu tavrı Diokletianos'un ardılları ve özellikle

Constantinus'un çabasıyla değişmiş ve 313 yılında Milano Fermanı ile Hristiyanlık daha kolay yayılmaya başlamıştır. Sasaniler ise kendi geleneksel dinlerini ateşli bir şekilde savunurken çevresindeki ve boyunduruğu altındaki milletlere de dini inançlarını zorla kabul ettirmeye çalışmışlardır. Ermeniler de büyük ihtimalle bu Sasani baskıları karşısında Hristiyan dinini benimseyerek onların asimilasyon etkilerine karşı durmaya çalışmışlardır. Ayrıca III. Dırtad'ın Grigor Lusavoriç'in büyük gayretleri ile Hristiyanlığı kabul ederek aynı zamanda İmparator Constantinius'un desteğini alıp Sasanilere karşı durma politikası uyguladığı anlaşılmaktadır.

Hristiyanlığın IV. yüzyılda hızla yayılması bu çağın en büyük olayı olurken ikinci büyük olay İmparator Konstantinos'un, başkenti kendi ismi ile anılacak olan Konstantinopolis'e taşınması olacaktır. Bu yüzyıldan itibaren Roma (Bizans) ile Ermeni ilişkileri daha farklı bir boyut kazanmaya başlayacaktır.

Birinci İznik Konsili MS 325 yılında İmparator Konstantinus tarafından Roma İmparatorluğu'nda resmi din olarak kabul edilen Hristiyanlığın içerisinde tartışılan bazı konuları netleştirmek amacı ile toplanmıştır.

İznik Konsili'nin ana konusu Mesih İsa'nın gerçek Tanrı olup olmaması idi. Mısır'ın İskenderiye Kilisesi'nde başlayan anlaşmazlıkta o kilisenin bir presbüteros (ihtiyar) olan Arius ünlü oldu. Arius'un öğretisine göre Mesih İsa dünyanın kuruluşundan önce Tanrı tarafından yaratılmıştır. Arius'a karşı çıkanlardan en meşhur isim o zaman İskenderiye Kilisesi'nin bir hizmetkârı, daha sonra ise kilisenin piskoposu olan İskenderiyeli Athanasius idi. Athanasius, Mesih İsa'yı yaratılmamış, ezelden beri var olan Tanrı Baba ile aynı özü olan gerçek Tanrı olarak kabul etti. İki grup İsa Mesih'in dünyanın tek kurtarıcısı olarak kabul etti ve İncil'e dayanarak fikirlerini savunmaya çalıştılar.

İznik'te toplanan kilise önderlerin büyük çoğunluğu Mesih İsa'nın gerçek Tanrı olduğu fikrini pekiştirdiler. Konsilde bu konuda onaylanan İznik İnanç Bildirisi bugüne kadar Katolik, Ortodoks ve Protestan Kiliseleri'nin ortak olarak kabul ettiği metinlerdendir.

Constantinus, hâkimiyeti sağladıktan sonra Sasanilere karşı yapılacak olan sefer için, MS 335 yılında yeğeni Hannibalianus'u kralların kralı olarak Pontus sınırındaki halkların başına kral olarak gönderir. Constantinus'un kendi ailesinden birisini Pontus ya da Armenia'nın başına getirmek isteğinin gerçekleşmediği fakat Hannibalianus'un askerlerini yerleştirmek için

krallık sarayı olarak Caesarea'yı seçtiği ve askerlerini burada konuşlandırdığı bilinmektedir. Chronicum Alexandrinum (Chronicon Paschale)'de Constantinus'un mor bir hırka ile onu Kappadokia'nın Caesarea kentine gönderdiğini yazar.

Darsiyak köyünün tarihi hakkındaki rivayetler, Büyük Konstantin'in annesi **Karamürselli (Drepanon)** Helena'nın **Kayabağ / Taxiarches/Darsiyak'a** bir manastır inşa ettirdiğini söylemektedir. Bizans Dönemi'nde varlığı bilinen köy, orijinal ismini içindeki bu manastırdan almıştır. Darsiyak kilisesi, Sultan III. Selim Dönemi'nde (1789-1807) tamir edilerek Başmelekler Mikael ve Gabriel'e ithaf edilen manastıra dönüştürülmüştür.

Kayseri'ye bağlı Erkilet köyünde, Hristiyanlığı Roma İmparatorluğu'nun resmi inancı haline getiren Kral Konstantin'in annesi Azize Helena tarafından gördüğü rüyadan ilhamla yaptırdığına inanılan, kuruluş hikâyesine kutsal bir motif atfedilen eski bir kiliseden bahsedilmektedir¹⁵.

Flavius Valerius Constantinus'un (Büyük Konstantin) annesi olan Helena, oğlundan önce Hristiyan olarak 76 yaşındayken hacı olmak için Kudüs yollarına düşer ve Kıbrıs üzerinden Filistin'e geçer. Rivayete göre Bethlehem'de İsa'nın doğduğu kabul edilen ve Romalıların tam üzerine bir Venüs tapınağı inşa ettikleri Hz. İsa'nın mezarı ile onun çivilendiği söylenen haç gibi birçok kutsal buluntularını keşfeden kadındır. Kudüs'ten Hz. İsa'nın çarpmıha gerildiği Haçın parçalarıyla İstanbul'a dönmüş ve bu sebeple Hristiyanlarca azize mertebesini çıkarılmıştır. Helena'nın Beytullahim'de Doğum, Kudüs'te Göğe Çıkış kiliselerini yaptırdığı bilinmektedir.

35- II. Constantius

(MS 337-361)

Bu imparator döneminde Anadolu'nun doğusunda Perslerle Roma mücadelesi devam etmektedir. Buradaki siyasi hâkimiyeti ele geçirmek isteyen Pers imparatoru Şahpur, Ermeni Kralı II. Arşag'ı sarayına davet edip, çeşitli hediyeler vererek kendisine bağlı kalacağına İncil üzerine yemin ettirir. Ancak bir fırsatını bulan Arşag, oradan kaçarak memleketine dönerse de

¹⁵ Çavdar Giray –Konya Eray, **Karamanlıca Bir Eser “Kayseri Metropolitleri Ve Malumat-I Mütenevvia” Üzerine, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları** Yıl: 2017/1, Cilt: 16, Sayı: 31 s. 126

Romalılar ile Perslerin Nisibis savaşında Perslerin müttefiki olarak savaşmıştır. Bu gelişmeyi endişe ile karşılayan Roma İmparatoru Constantius bu bölgedeki Ermeni desteğini önemli görerek, MS 360 yılında Caesarea'ya geldi ve II. Arşag'ı (II. Arsakes) buraya çağırdı. Onu en şeref verici şekilde ağırlayarak, daha önce kardeşi Constansla nişanladığı muhafız kıtasının komutanı Ablabius'un kızı Olympias'ı bu sefer II. Arşag'la evlendirdi. Onu bol hediyelerle ikna ederek Roma'ya sadık kalacağına ikna ederek ülkesine yolladı. Bu olaylar sırasında Roma İmparatoru II. Constantius'un uzunca bir müddet Caesarea'da kadığı anlaşılmaktadır.

36-Julianus (Iulianos) Apostata

(MS 361-363)

Roma hâkimiyeti Anadolu'da devam ederken Kappadokia eyaletinin başkenti olan Kaisariea, IV. yüzyılda Hristiyanlığın benimsenmesi açısından en parlak devrini yaşamaktadır. Çünkü burada en önemli kilise babalarından Basileius ve Gregorius ikamet etmektedir. MS 345 yılının ikinci yarısında Roma İmparatoru II. Constantius, aynı hanedana mensup kuzeni IULIANUS ve Gallus'u tahtı için tehlikeli görerek Roma'nın en uzak eyaleti olan Kappadoki'daki Caesarea'ya sürgün gönderir. Bu sürgün yerinin şehir merkezine yakın bir mevkide olan "**Fundus Macelli**" (İmparatorluk Çiftliği veya Makali Köyü¹⁶) ismi ile anılan bir yer olduğu bildirilmektedir¹⁷.

Burada içinde hamamlar ve kaynaklar bulunan bir çiftlikte altı yıl boyunca üvey kardeşi Gallus'la birlikte yaşamışlardır. Hatta Roma İmparatoru Constantius Doğu'ya sefere giderken bu sürgünde bulunan iki prensin durumlarını kendi gözleriyle görmek için Caesarea'ya uğramıştır¹⁸.

Sürgün yıllarında Tevrat ve İncil'i detaylı bir şekilde inceleyen Iulianus, kendisine ters düşen yerlerini açıklamaya çalışmıştır. Bu tarihte Caesarea'da bulunan Arian Piskoposu Georgius'un felsefe ve güzel söz söyleme sanatını anlatan kitaplarıyla dolu çok zengin kitaplıktan oldukça istifade ettiği halde ailesini öldürten ve ahlaktan uzak davranışlarda bulunan Hristiyan

¹⁶ *Abu'l Farac Tarihi*, T. T.K Çev: Ömer Rıza Doğrul, Ank. 1987 C: 1, s. 135

¹⁷ Baydur Nezahat, *İmparator Iulianus*, İst. Üniv. Ed. Fak. Yay. Nu: 2934 İst. 1982, s. 10

¹⁸ Baydur N. İmp. Iulianus s. 12

imparatorlar sebebi ile ve ayrıca düşük karakterli bir papazın uygunsuz davranışlarından dolayı Hristiyanlık'tan nefret eder hale gelmiştir.

MS 351 yılında kendi çocuğu olmayan İmparator Constantius, aileden hayatta kalan amca çocuklarından Gallus'u Caesar yapmak üzere Macellum'dan saraya çağırınca Iulianus da İmparatorun emriyle sürgünden kurtulmuş olur. Iulianus; Konstantinopolis, Pergamon (Bergama), Ephesos ve Atina'da aldığı felsefe ağırlıklı eğitim sonucu Neoplatonizm (Yeni Platonculuk) etkisi altında kalarak putperestliği benimser. Fizik ötesi ve töre bilimini temel alan bu felsefeye göre; son hedef Tanrı görüşünü kazanmak olmalıydı. Buna da ruhun Tanrı ile birleştiği anda ulaşılabirdi. Iulianus'a göre de; bilim ve sanattaki başarı dine bağılı idi. Oysa Hristiyanlık; Yahudilikle putperestliğin karışımı, bozulmuş, kuru, felsefeden yoksun, insanlığı tembelleştirerek başarıyı önleyen bir yapıya sahipti. Ve O'nun karakteri, geniş hayal gücü eski tanrılara inanmaya daha uygundu. Fakat Constantius'un, putperestliği ve kurban kesmeyi yasaklayan emirlerine karşı görünmemek için bu fikirlerini özenle gizlemek zorunda kalmaktaydı.

İmparatorluğın doğu illerine hükmeden Caesar yapılmış bulunan kardeşi Gallus'un acımasız ve zevk düşkünü uygulamaları sebebi ile gözden düşmesi ve Antiochia'da işlediği cinayetler konusunda yargılanarak MS 354 yılında başı kesilerek idam edilmesi, Iulianus'u hem çok üzer ve hem de çok korkutur. Ancak İmparatoriçe Eusebia'nın büyük çabası ile İmparator'un küçük kız kardeşi Helena ile evlendirilerek 24 yaşında Caesar ilan edilir. Gallia'ya gönderilir. Orada birçok askerî başarıya imza atarak Consüllük payesini de alır. Artık O, itibarlı ve büyük bir ordu sahibidir. Bu statüsü İmparator'u endişelendirmektedir. Bu sebeple Pers Savaşı için gittiği Doğu'dan dönünce Iulianus'un işini bitirmeyi planlar. Ancak Tarsos'ta ateşlenir. Kilikia'da Mopsukrene (Mezaroluk) denilen yerde 3 Kasım 361 tarihinde ölür. Cesedi Konstantinopolis'e taşınır.

Nihayet MS 361 yılının ilk aylarında Roma tahtının boşalması üzerine Iulianus, Flavius Claudius Iulianus unvanı ile imparator olur. Derhal bu şansı kendisine sağladığına inandığı en büyük tanrı Helios'a inancını açıklar. Helenistik felsefeyi ve Büyük İskender'in izini takip ederek "Halkını yenden çok tanrılı paganizme döndürme, Helen Uygarlığını Doğu'ya taşıma" ülküsünü benimseyen bir batı imparatoru olarak hedeflerini belirler.

Doğu Roma İmparatorluğu'nun yönetiminde kısa süre bulunmuş olmasına rağmen Iulianus, tarihte adından en çok bahsedilen imparatorlardan

biri olmuştur. Bu şöhretine sebep olan kişiliğini kazanmasındaki en önemli faktör ise, imparatorluk sarayından uzakta, zorunlu olarak gönderildiği Caesarea'daki Macellum adı verilen kışlada geçirdiği yıllardır. Iulianus'a göre Macellum'da geçirdiği altı sene boyunca özgürlüğünün kısıtlanması, çevresindeki insanların olumsuz davranışları onu derinden etkilemiş; Doğu Roma'nın tahtına bir imparator olarak geçtiğinde bile hala aynı duygularla bu zamanları hatırlamıştır. Bu nedenledir ki burada aldığı yoğun Hristiyan eğitimi ve dinsel faaliyetlerine rağmen bu dini reddetmiştir. Hristiyanlık yerine pagan inancı tercih eden Iulianus'un Macellum'dan ayrılırken elde ettiği tek kazanç ise tutkuyla bağlandığı kitap sevgisi olmuştur. Ancak Iulianus'un kötü hatıralar ile on sekiz yaşında Macellum'dan ayrılmasına rağmen, Caesarea ve halkı ile bağlantısı imparatorluk zamanında da devam etmiştir.

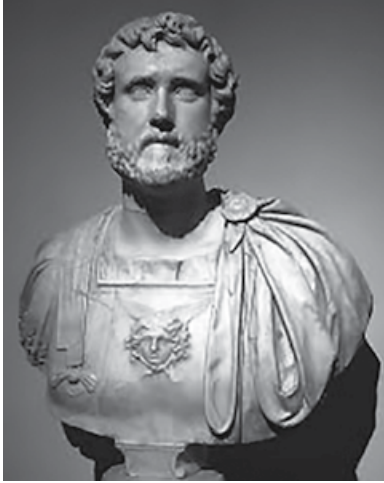
İlk iş olarak pagan mabetlerini onartıp, rahiplerin görevlerini düzenler, tanrılara kurban adamak uygulamasını yeniden başlatır ve Hristiyan mezarlarını kaldırır. Din değiştirerek Paganizme döndüğü için günümüze kadar kilise tarafından **Apostata** yani dönecek olarak sıfatlandırılmıştır.

Iulianus, Hristiyanlık konusunda Basileius ve Gregorius'un bariz etkisi bulunan Kapadokya halkından hiç hoşlanmadığı için vilayet valisini bir askeri güç ile buraya göndererek kilise mallarına el koymak ister. Fakat o sırada piskopos olan yaşlı Gregory, oğlunun ve halkın desteği ile bu emre karşı koymuş ve birliğin geri çekilmesini sağlamıştır.

Pagan bir imparator olan Iulianus'un Caesarea'dan nefret etmesinin ve düşmanca tavırlar sergilemesinin bir diğer sebebi de kentin Hristiyanlarının buradaki Apollon ve Zeus Tapınaklarını yıkmalarıdır. Artık şehirde sadece Fortuna (Tyche) Tapınağı kalmıştır. Ancak bu tapınak da Iulianus'un İmparatorluğu'nda Caesarealı Eupsychios'un başını çektiği bir toplu halk hareketiyle yıkılmıştır. Caesarea halkının bir çeşit ayaklanma ile bu tapınağı yıkmaya sebebi, Iulianus'un Antiochia'daki pagan yapıları yeniden ayağa kaldırması için amcasını görevlendirmesi olmuştur. Bu haberi alan Caesarealı Hristiyanlar, çabuk davranarak Fortuna Tapınağı'nı yerle bir etmişlerdir. Iulianus, koyu bir Hristiyan olan Eupsychios ve etrafındaki inananların kentteki son tapınağı da yıktıklarını Antiochia'ya sefere giderken durakladığı Caesarea kentinde görmüştür. Bu yıkıma çok sinirlenen hükümdar, Eupsychios ve yanındakilerin ölüm fermanlarını çıkarmıştır. Ayrıca imparator bu yıkımın sorumlusu olarak, kentte sayıları iyice azalmış olan paganları

da suçlamıştır. Ona göre paganlar, bu tapınağın yıkımına izin vermemeli, gerekirse tanrıçaları için canlarını vermeliydiler¹⁹.

Bütün bu sebeplerle nefret ettiği Kayseri şehri için Basileius'a (Büyük Basileius veya Vasileius) yazdığı bir mektupta; "Ben Caesarea'dan geçerken

İmp. Iulianus Apostata (MS 330/363)

ana yola çıkmadan bana ödenecek şekilde çünkü Perslerle savaşı sürdürmek için tüm hızımla ilerleme niyetindeyim ve eğer bunu yapmazsan tüm Caesarea bölgesini yıkıp yakmaya ve uzun zaman önce dikilmiş o güzel binaları yıkıp yerlerine tapınaklar dikmeye de hazırım. (Iulianus, putperest olduğu için Basileius'u Hristiyanlık yapılarını yıkıp, putperestlik tapınaklarını onarmakla korkutmaktadır.) Böylece tüm insanları Roma İmparatoru'na teslim olmaya ve kibir ile şişmemeye ikna edebilirim. Bu yüzden, yukarda bahsettiğim miktarda altını Campania tartılarında tart, buna kendin refakat et ve dikkatlice ölç, ailenden güven duyduğun birisiyle güvenli

bir şekilde gönder, ve önce kendi mühür yüzüğünle mühürle, ki böylece, eğer fark ettiysen bu meselenin kaçıışı yoktur, geç de olsa geçmişte yaptığın hatalarına karşı sana hafif davranabilirim." der²⁰.

Nitekim Iulianus Apostata bir sene sonra, yani MS 362 senesinde Antiochia'ya giderken uğradığı ve hiç sevmediği Caesarea'daki Zeus ve Apollon tapınakları ile Fortuna Tapınağı'nın Hristiyanlar tarafından tahrip edildiğini görünce, daha da sinirlenerek şehirdeki bütün kiliseleri yıktırtır ve Kappadokia'nın baş şehri Caesarea'yı şehir listesinden silip, Caesarea adını kaldırarak yeniden Mazaka'ya çevirdiğini, şehir ve çevresindeki kiliselerin mal ve paralarının işkence ile ortaya çıkartılmasını, rahip sınıfının askere alınmasını ve bütün Hristiyanların köylüler gibi vergi ödemesini emreder. Bu sayede imparatorluk kasasına yaklaşık yüz otuz altı kilo altın girmiştir.

¹⁹ Hakman Meral, *History Studies* Volume 5 Issue 1 Ocak/January 2013

²⁰ Baydur, *Kültepe ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar*, s. 104

Caesarea'dan ayrılmadan önce Iulianus, Hristiyanların yıktıkları tapınakları yeniden inşa etmelerini emretmiştir.²¹

Ancak imparatorun bu emri yerine getirilmemiş, tersine ölümünden sonra din şehidi mertebesine yükseltlen Euppsychios için mezarının olduğu yerde Aziz Euppsychios Kilisesi'ni kurmuşlardır. Caesarea'daki Pagan tapınaklarının yıkılması karşısında imparatorun gösterdiği aşırı tepkiye, Nazianzuslu Gregorius da Hristiyanları savunarak bir karşılık vermiştir. Ancak kardeşinin Iulianus'un sarayındaki doktorlardan biri olması ve onun hayatından endişe etmesi nedeniyle, imparatora vereceği tepkide de çok ileri gidememiştir. Ayrıca Gregorius'un yaşadığı topraklardaki Hristiyanlar da, psikoposun kardeşinin pagan bir imparatorun emrinde hizmet etmesinden dolayı büyük rahatsızlık duymaktaydı²².

Bundan sonra Kayseri'de fazla oyalanmayarak Tyana'ya (Niğde-Kemerhisar) geçer. Ordugâhını Antakya'da kurar. Burada kaldığı süre içinde imparator olarak yaşadığı, o zamanların koyu Hristiyan kenti Antakya'da kiliseye getirdiği kısıtlamalar ve pagan ibadetleri nedeniyle yerel halkla sürekli gerginlikler yaşamış ve hatta paganlığa geri dönmemeye kararlı bağınaz Antakya halkına yazdığı **“Misogopon”** (sakallı korkusu) adlı eserinde Hristiyanlığa karşı verdiği mücadeleyi, pagan dininin güzelliklerini, klasik felsefe ve entelektüel aydınlanmayı anlatır. Aslında eserin satır aralarında Hristiyan Antakya halkına kızgınlığı ve hayal kırıklığı vardır. Hristiyanlardan; “Neden hala Meryem'i Tanrı'nın anası olarak anmaktan vazgeçmiyorsunuz? Ya bugün İshak gelse ve ben Bakire'den doğan Tanrı'nın ilk ve sevgili kuluym, tüm yaratılanların ilkiyim dese ne diyeceksiniz?” gibi mantık sorularının cevabını ister.

(O zamanlarda pagan dinlere inanan, eski zamanlara dönmek isteyen klasik felsefe taraftarları bir “siyasi sembol” olarak antik çağın filozofları gibi sakal bırakırken, yeni akım Hristiyanlar ise tıraş olurlarmış, kitabının **“sakal korkusu”** isminin buradan geldiği anlaşıyor.)

26 Haziran 363 tarihinde Antakya'da Pers Savaşları'nda öldürülür²³. Iulianus'un ölmeden önceki son sözlerinin “Sen kazandın Celileli!²⁴” olduğu

²¹ Baydur, age. s. 105

²² Hakman, age.

²³ Baydur, *İmp. Iulianus* s. 78

²⁴ Celile, Filistin'in kuzeyini oluşturan bölgenin adıdır. Iulianus, Hz. İsa'nın da doğduğu bölge olması sebebiyle ona Celileli olarak hitap etmiştir.

rivayet edilir. Iulianus'un ölümünden hemen sonra cansız bedeni mumyalanmış ve Tarsus'ta Maximinus Daia'nın mezarının yakınına gömülmek üzere Roma topraklarına götürülmüştür. Burada halefi olan Iovianus, üzerinde bir kitabenin bulunduğu güzel bir mezar ile onu onurlandırmıştır. Bu kitabe; "Bir zamanlar asil bir kral ve güçlü bir mızrakçı olan ve hızlı akan Tigristen dönen Julian burada yatmaktadır." sözleri yazılıymış. Iulianus'un mezarı İS 457 yılında makelles lakaplı Trakyalı İmparator Leo I tarafından Constantinus sülalesinin mezarlarının olduğu Constantinopolis'teki Kutsal Havariler Kilisesi'ne nakledilmiştir²⁵.

İmparatorun savaş alanında öldürülmesi ile ordusu dağılır ve Kayseri de büyük bir felaketten kurtulmuş olur. Ama akılları kurcalayan bir şey vardır. Iulianus'a saplanan okun bir Roma oku olmasıdır. Başlangıçta, imparatorun Perslilerin savaş sırasında buldukları bir Roma okuyla öldürüldüğü düşünülürken Iulianus'un hocalarından biri olan Priscus bunun peşini bırakmaz. Nitekim katil yirmi sene sonra, artık ona bir zarar gelmeyeceğinden emin olarak ortaya çıkar ve Iulianus'u sözde insanlığı kurtarmak için, İsa'ya olan sevgisi yüzünden öldürdüğünü itiraf eder.

Iulianus ve Gallus'un altı yıl civarında sürgün edildikleri **Macellum**, Latince "mikla" dan türeyen bir kelime olup, taze ve işlem görmüş balık, et ürünleri, av hayvanları, zeytinyağı, sebze meyve ve lüks ürünlerin satıldığı çarşılar verilen isimdir. Roma eyaletlerinde, Yunanistan, Anadolu, Sicilya ve Kuzey Afrika'da **macellum** yapılarına rastlanmaktadır²⁶. Döneminde ise, **macellum** denilince akla bir sarayın, bereketli bahçelerin, hamamların, su kaynaklarının ve av alanlarının olduğu bölgeler anlaşılmakta imiş. Hatta İmparator Tiberius'un Kapadokya'yı MS 17 yılında Roma eyalet listesine almasından hemen sonra bu bölge Caesarea'ya gelen vali ve imparatorların av alanı olarak kullanılmıştır²⁷.

²⁵ Bizans döneminde İstanbul'un en önemli kiliselerinden biri olan Havariyyun (Kutsal Havariler) Kilisesi vardı. Kiliseyi Büyük Konstantinos kendi mezar kilisesi, yani mausoleion olarak düşünerek yaptırmıştı. Kiliseyi 12 havari için ve kendini de 13. havari olarak gördüğü için inşa ettirmişti. 1204 Latin işgali sırasında kilise, haçlılar tarafından yağmalanmıştır. Mausoleiondaki lahitler kırılarak soyulmuştur. Kilise 1296 depreminde de zarar görmüştür.

Kutsal Havariler Kilisesi İstanbul'un fethinden sonra, bir müddet patrikhane olarak kullanıldı. Ancak zaten harap durumda olan kilise Fatih Sultan Mehmet tarafından yıktırılmış ve yerine 1461'de Fatih Camii inşa edilmiştir.

²⁶ Atik Sema, *Anadolu Macellumları*, 21. AST, cilt: 2, 2004, s. 45-46

²⁷ Cooper, J. Eric Decker, *Life and Society in Byzantine, Cappadocia*, New York, Palgrave Macmillan 2012 s. 52

Iulianus'un imparator olmadan önce sürgün olarak kaldığı **Macellum**'un yeri konusunda bazı tahminler yapılmaktadır. Tarihî kayıtlarda; "Macellum, Argaios'un (Erciyes) verimli yamaçlarında ve Caesarea'dan birkaç saatlik uzaklıkta bahçesinde havuzu olan, yeşillik ve ormanlarla çevrili bir saraydı. Burada prensler ikamet ederdi." diye tarif edildiğine göre bu günkü Sakar Çiftliği, Hisarcık, Talas, Keykubat, Zincidere gibi bir yerde olabileceği veya Tontar ve etrafında bulunan eski Caesarea'dan takriben yedi kilometre uzaklıktaki Ermiş Mamas'ın (Mar Mama Kilisesi) mezarına kadar uzanan bir bölgede olabileceği tahminleri yapılmıştır. Iulianus'un sürgün edildiği yer olarak bir başka iddia da; Erciyes Dağı'ndan 2.5 saat mesafede **Kereme** (**Gereme**-kutsal yer) denilen mevkidir. Burada meşhur eski manastırların harabeleri halen bulunmakta olup, bunlardan bazılarının kubbeleri, diğerlerinin suyuolları, kütüphaneleri, hazine daireleri durmaktadır. Bu manastırlar yanında gayet muntazam ve mükemmel mektepleri ile meşhur eski bir şehir var imiş ki, iki prensin burada sürgün hayatı yaşadıkları yönündedir. Sozomenos'a²⁸ göre; Bu sırada büyüğü onbeş yaşlarında olan iki birader (Roma Prensleri) **Gallus** ve **Iulianus** burada ikamet vetahsile başlarlar. Bu manastırların etraflarında bulunan dağlar ve derelerde Askitisler²⁹ yaşamaktadır ve halen mevcut olan bu yerlere, yerliler tarafından Askitarya ve Türkler tarafından da Keyslik denilmektedir. Yazarın bahsettiği bölge de Erciyes'in güney yamaçlarında bulunan Gereme'dir. O'na göre; **Kereme**, eskiden **Makellon**, **Makelli** yahut **Demakelli** ismi ile bilinirdi. Bu kelime ise latince, **salahane** manasında olup, burada çok miktarda hayvan kesildiğinden böylece anılmıştır. Bu yerleri Krillos ve daha mükemmel olarak ta Hamilton anlatıyor³⁰. Ancak Gereme'nin şehir merkezinden çok uzakta olması bu ihtimali zayıflatmaktadır.

Bu tahminlerden en akla yakını ise; Hicri 1034 (milâdi 1624) yılında eşkiya komutanı olan Voyvoda Votscen'in notlarında rastlanmış olup, bu yazısında şunları anlatmakta imiş: "Eşkiya komutanı olan ben, Voyvoda Votscen ve mahiyetimdeki 76 kişi ile Orta Anadolu'nun bazı mntıklarında

²⁸ **Sozomenos**; MS 323 yılında "Caesarea Eusebios" isimli eseri yazan kilise tarihçisi

²⁹ Askitisler, MÖ VIII. yü yıldan itibaren Anadolu'ya gelen ve Türklerin ataları kabul edilen İskitler olabilir?

³⁰ Everek (Develi) ve Gereme (**Kereme**)'ye 28 Temmuz 1837 tarihinde gelen Jeolog W. J. Hamilton, buradan Erciyes Dağı'na çıkarak incelemelerde bulunur. Dağdan inerken şimdiki **Gereme**'nin yanında bulunan tepenin üstünden Gereme harabelerinin kalıntılarını görür.

63 sene eşkıyalık yaptık. Katliamlar yaptık. Ele geçirdiğimiz malları çeşitli yerlere sakladık. Bu yazıda buraları tanıtıyoruz.

Sakarya denilen yerde (şimdiki ismi Sakar bağları) çiftlik ve içinde şato vardır. Burada eskiden Bizanslılar (Romalılar) yaşamıştır. Bu çiftlikte on yedi adet kuyu vardır. Getirdiğimiz malları bu kuyularda sakladık. Çiftlikteki şatonun alt tarafından akan su sazlık denilen yere kadar gider. (sazlık denilen yerde şimdi Organize Sanayi Bölgesi vardır.) Şatonun arka tarafındaki kayalık yerde oyma kaya mezarları vardır. Bu çiftliğin içerisinde Kat ve Kata isimli iki adet kilise ile bir adet hamam vardır”³¹.

Anlatılan bu mevki; Hacılar sınırları içinde Sakar çiftliğinin güney arkasına düşmektedir. Erciyes’ten gelen bir akarsu, sağ tarafına Kefeli ve Yanıkdağ’ı sol tarafına da Selim’in Kartını alarak en sonunda “Sazlık” denilen bu günkü Organize Sanayi Bölgesi’nde son bulurdu. “Selim’in Kartını” denilen taşlık bölgenin kuzeyinde kaya mezarları ve daha da önünde suyun şelale yaptığı “Çağlayan” mevki ile “İpektepe” denilen alanda ve suyun üzerinde halkın “şato” dediği bir saray, “Kat ve Kata” denilen iki adet kilise, bir hamam ve on yedi adet su sarnıcı bulunmakta imiş. Bütün bu bölge uzun bir tarih süreci içinde gerek paganlar ve gerekse define avcılarının tahribine uğrayarak hiçbir iz bırakılmadığı anlaşılmaktadır. Sakar Çiftliği’nin güneybatısında bulunan ve “Bozdağ Mevki” (Derindere’nin Üstü) olarak bilinen yerde yakın zamana kadar mermer sütunlu kalıntıların olduğu ve bu sütunların kağnılarla Hisarcıklı bir zenginin bahçesine taşındığını Sakar Çiftliği eski muhtarı Sn. İsmail Dede ifade etmektedir.

Yukardaki bilgi, kaynağı tespit edilemeyen ancak XVII. yüzyılda bu bölgeyi üs olarak kullanan bir eşkıyanın hatıraları olarak günümüze kadar gelmiştir.

Çok büyük ihtimalle İmparator Iulianus ile ağabeyi Gallus’un veliahtlık dönemlerinde amcaları İmparator Konstantius tarafından sürgün edildikleri Eusebia’daki Macellum veya Makali Çiftliği burasıdır. Çünkü halkın “şato” dediği bir sarayın bulunması bölgede çok geniş yerleşim olmadığı halde iki adet kilise (tahminen Manastır) kalıntısının bulunması, çok sayıdaki su sarnıcı ve Roma Dönemi’nden kaldığı anlaşılan kaya mezarları ile bölgede bazı kaynaklar ile horasan harcı ile yapılmış bina kalıntılarının bulunması Macellum’un burada olduğunun delilleridir. Kadı ki bu bölgenin güney tarafı sık ormanlarla kaplı cazip bir av bölgesi imiş.

³¹ (Sn. Mustafa Özdemir’in Notları)

İulien'i öldürerek Hristiyanlığı kurtardığına inanılan Kappadokialı Aziz Merkürüs

Bu dönemlerde Caesarea, Pagan Roma İmparatorları'nın amansız baskılarına rağmen Grek-Ermenistan coğrafyasında etkili bir Piskoposluk merkezi olma özelliğini devam ettiriyordu. Burada Ermeni milletini paganizmden çevirerek Hristiyan yapan (MS 288-301) Krikor Lusavoriç'i yetiştirmiş ve Lusavoriç'ten sonra da Ermeni cemaatinin dinî reislerinin atamasında daima söz sahibi olmuştu. Nitekim Lusavoriç'ten sonra onun oğulları I. Arisdages (MS 326-333) ve I. Vırtanes (MS 333-341) Vırtanes'in oğlu I. Husig (MS 341-347) ve yine aynı soydan gelen Aziz Nerses (MS 353-363) hep Caesarea'da ilahiyat tahsili yaptıktan sonra yine Caesarea başpiskoposunun onayı alınarak

Ermeni gatoğigosu olmuşlardı³².

37-Valentianus

(MS 364-378)

Önceki imparator Iulianus Apostata'nın çok tuttuğu eski kumandan Procopius, Kappadokia eyaletinde bulunan büyük çiftliğinde gizleniyordu. Iulianus'un ölümü üzerine Valentianus başa geçince onu çiftliğinde tevkif ettirmek istedi ise de Procopius buradan kaçarak İstanbul'a geldi. Sağda solda bir müddet gizlendi. Valentianus'ın İran sınırındaki durumu yerinde incelemek üzere Suriye eyaletine gitmiş olduğu bir sırada, MS 365 yılı sonunda Procopius imparator olarak tanındı. Bu sırada Caesarea'da bulunan ve ayaklanmayı burada öğrenen Valentianus, canının korkusuna düşüp imparatorluğu bırakmaya niyetlendi ise de kumandanları buna mani oldular. Procopius'un kuvvetleri üzerine yürüyüp onları dağıttılar ve Procopius'u esir aldılar. Valentianus, Procopius'un başını kestirdi. (MS 366 yılı başı)

³² Grousset Rene, *Ermenilerin Tarihi*, s. 131

365 yılında toplanan *Aşdişad Konsilik* kararlarından sonra 369-370 yıllarında Caesarea'ya bir hastane yapıldığı kaynaklarda belirtiliyor. Bu hastanede cerrahi ve enfeksiyon hastalıklar konusunda uzmanlaşmış hekimler bulunuyordu. *Kanonakir* denilen kurallara göre bu hastaneden vergi alınmadığı gibi aksine burası için ayrıca vergi toplanıyordu. Hastalığı tespit edilen kişilerin ise evlenmeleri hizmet yapmaları ve hatta çocuk aldirmaları yasaklanmıştı³³.

Romalıların Hristiyanlara karşı uyguladıkları baskı ve zulüm, Hristiyanlık tarihinde önemli bir yer kaplayan “**martyr**”lerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. IV. yüzyıldan sonra ve Bizans devleti döneminde; “Hyacinthus, Kyrillos, Markurios, Eustratios, Auxentios, rahibe Khreste ile Kalliste ve Sebasteia’nın Kırk Asker Şehidi³⁴” isimli Kapadokyalı martyr ler daima teoloji kaynaklarında gösterilmiş ve anılmıştır.³⁵ Eupsychius da İmparator Julianus zamanında Hristiyanlık inancı uğruna martyr (şehit) olan tanınmış bir Kappadokialı idi.

Kappadokia eyaleti, Caesarea Metropolitisi Basileos ile İmparator Valentinus’un tartışmaları sebebi ile MS 371/372 tarihinde yeniden organize edildi ve Kappadokia Prima (I. Kappadokia) ve Kappadokia Secunda (II. Kappadokia) olmak üzere iki eyalete ayrıldı. Prima denilen kuzey kısmının Metropolitisi (başkenti) Caesarea kalmıştır. Secunda’nın, yani güney kısmının ilk başlarda başkenti Podandus yapılmak istense de, sivil ve kiliseye ait işlerin metropolitisi Praesesin komutasındaki Tyana Metropolis (başkent) olmuştur ve Podandus buraya bağlanmıştır.

MS 381 yılındaki İstanbul Konsülünden sonra, Kayseri Episkoposluğu İstanbul Kilisesi’ne bağlanmıştır. Kayseri daima Başpiskoposluk makamı olmuştur.

IV. yüzyılda Kapadokyalı kilise babalarının gayretleri ile çok tanrılı pagan dinler büyük oranda yok oldu ise de hala küçük bir grup bu eski inanışlarına devam etmekte idiler. Caesareapiskoposu Basileios’un küçük kardeşi olan Gregorius, Nyssa piskoposluğuna seçildikten sonra MS 381’de İkinci

³³ Yarman Arsen, *Osmanlı Sağlık Hizmetlerinde Ermeniler*, s. 56

³⁴ Kırk asker, İmparator Licinius’un emrine karşı gelerek pagan idollere kurban adamayı reddettiler ve bu itaatsizliğin cezası olarak kış günü bütün gece boyunca buz tutmuş bir gölün üzerinde bekletilirler ve hepsi de donarak ölürlər. Bu kırk asker bütün Hristiyan dünyasında büyük saygınlık kazanmış ve birçok sanat eserine konu olmuşlardır.

³⁵ Akyürek, Engin, *MS IV-XI. Yüzyıllar: Kapadokya’daki Bizans*, Kapadokya, Ayhan Şahenk Vakfı, 1998 s. 232

Constantinopolis konsili için kente geldiği zaman, halkın Aryanizme ilgisini şöyle nakleder; “Bir bankere para değiştirmek için girseniz, adam hemen sizinle ‘Oğul edinme veya edinmeme’ üzerine bir ilâhiyat tartışmasına girişiyor; fırıncıya ekmeğin fiyatını sorsanız, verilen cevap ‘Baba Oğul’dan daha büyüktür (Yuhanna 14: 28) şeklinde oluyor veya hamamın çok güzel olduğunu söylemeniz muhatabınızın cevabı ‘Oğul yoktan varedilmiştir.’ diye başlıyor.”³⁶

Hatta Eski tanrıların isimlerinden türetilmiş şahıs isimleri yaygın olarak kullanılmakta idi. (mesela; Aziz Basil’in kız kardeşinin ismi Thekla idi), ateş-gede ayinleri yapma, yıldız falına bakma alışkanlıkları ve domuz eti yasağına uyuluyor olması bölgenin tamamen Hristiyanlaşmadığını göstermektedir.

Bu tarihlerde Aziz Basileios, geleneksel olarak Ermenistan patriklerini takdis etme ayrıcalığına sahip olan Caesarea başpiskoposu olarak bulunuyordu. Ermeni Kralı Bab’ın bu geleneğin dışına çıkarak Şahag’ı patrik olarak atamasına itiraz etmesi ile Ermeni kilisesi ile Grek kilisesi arasındaki ilk kopuş başlamış oldu³⁷.

Bu dönemde Caesarea’nın akademik yapısının sonucu olarak imparator sarayında ve yüksek makamlarda birçok Caesarealı idareci nin rol aldığını görmekteyiz. Bunlardan en tanınmış olan Aburgius, MS 371 yılında İmparator Valens’in sarayında önce Quaestor (maliye bakanlığı görevlisi) daha sonra Praefactus Preatorio (İmparatorun hassa alayı komutanlığı) yapmıştır.

Yine Caesarealı Helladius MS 370–373 yıllarında Procuratorluk görevinde, Leontius MS 370–378 yılları arasında Nikaia (İznik)’da Procuratorluk yapmıştır. Caesarealı Martinianus, MS 375 yılından sonra Roma şehri Praefectliği (polis müdürlüğü), ayrıca Sicilya’da Consül, Afrika’da Vicarius (Vali)’luk görevinde bulunmuştur.

Caesarea Baspiskoposu Basilius ve Nazianzolu Gregorius’un yakın dostu olan Sopranus da MS 365 de noter, MS 396’da Praefect, daha öncede Magister Officiorum (personel şefi) idi.

³⁶ Hanson R. P. C. *The Search for the Christian Doctrine of God*, Edinburgh 1988, S: 806

³⁷ Grousset, s. 144

B-BİZANS DÖNEMİ (DOĞU ROMA) MS 395-1453

MS 395 yılında İmparator I. Teodos'un ölürken Batı İmparatorluğu'nu bir oğlu Honorius'a, Doğu İmparatorluğu'nu diğer oğlu Arkadius'a bırakınca, Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu fiilen doğmuş oldu.

Başlangıçta putperestliği yani çoktanrıcılığı devlet dinî haline getirmiş bulunan Doğu Roma İmparatorluğu'nda Hz. İsa'nın on iki havarisinden biri olan Aziz Pavlus, Suriye, Kilikya, Anadolu, Efes, Kayseri, Filibe, Selanik ve Pire'ye giderek bu bölgelerde Hristiyanlığın ilk tohumlarını atması ve Aziz Paul ile Tarsus'ta yaşamış olan Barnabas gibi Hristiyan öncülerinin MS 41 yılında Hristiyanlığı yaymak için Konya ve Kapadokya'yı dolaşmaları bu yayılmada önemli bir rol oynadı. Hristiyanlık, önceleri devletin sürekli mücadele ettiği ağır baskılar uyguladığı ve zulmettiği, onların kiliselerini yıktığı bir tehdit olarak görüldüğü halde onun benimsenmesi asla önlenemedi.

Bu baskılara karşı Anadolu'da ilk Hristiyanların bir kısmı, büyük şehirlerden köylere ve gizli vadilere göç etmeye başladılar. Kayseri ve çevresinin önemli bir din merkezi haline geldiği IV. yüzyılda Kayalık, Göreme ve çevresini keşfeden Hristiyanlar, Kayseri piskoposu da olan Aziz Basil'in inançlarını benimseyerek kayalar içinde manastır hayatını başlattılar. Yine Hristiyanlığın Kapadokya ve Konya'da yayılması sırasında bu yeni dini kabul edenlerin takibe uğraması, inanmayanlar tarafından öldürülme korkusu, Hz. İsa'ya inananları dağlık bölgelerde mağaralarda kaya oyuklarında ibadete zorlamıştır.

Bölgede günümüze kadar gelen ve kayaların oyularak içlerinin Hristiyanlığın kutsal olaylarının resmedildiği tablolarla süslendiği Soğanlı, Ürgüp, Göreme ve İhlara'daki alanlar, Bizans İmparatorluğu'nun zulmünden kaçan pek çok Hristiyan için hem mabet, hem de barınılan yaşama ortamları olmuştur.

Bizans yıllarında, Hristiyanlara karşı işkenceler son buldu ve tüm Bizans İmparatorluğu'nda dini özgürlükler genişledi. Bu ortamda Kapadokya'da Hristiyanlığın temel kurallarını koyan önemli din adamları ön plana çıktı. Aziz Büyük Vasilios (Kayseri piskoposu), Nissalı Aziz Grigorios (Nissa piskoposu), Aziz İlahiyatçı Grigorios (Konstantinopolis Başpiskoposu), Aziz Konyalı Amfilohios (Konya episkoposu) gibi. Kilisenin bu kural koyucu pederleri, Hristiyan halka barış ve adalet yolundan ayrılmalara, çeşitli sapkınlıklara meyletmemeleri, eğitim ve ahlaka yönelmeleri gibi konularda

yardımcı oldular. Bu tarihlerde Kapadokya da Hristiyanlık için önemli anıtlar, kiliseler ve manastırlar yaptırıldı.

V. yüzyıl başlarından itibaren Kappadokia bölgesi de, bölünmeden önce doğru inanç olarak belirlenmiş olan ve Ortodoksluğu devletin resmi dini kabul etmiş bulunan Bizans'ın yedi piskoposluğundan biri olarak varlığını sürdürdü.¹ Bu düzenlemelerden sonra Hristiyanlık kurumsallaştı ve devlet dini haline geldi. Ama bu sefer de uzun yüzyıllar boyunca eziyet gören mağdur ve mazlum Hristiyanlar ise zalimleştiler ve önceki pagan (çok tanrılı) dinlerin bütün izlerini yok etmek üzere tapınaklarını yıktılar, yıktılar veya kiliseye çevirdiler. Bu arada Kapadokya krallığı ve Roma Dönemleri'nde daima metropolit (dini merkez= büyük şehir) olan Kayseri'deki büyük tapınaklar tamamen yok edildi.

Ayrıca bir kale-şehir yapısına bürünen Kayseri şehri, çok önemli ticari ve askerî yollar üzerinde bulunması sebebi ile önemli bir toplanma merkeziydi. İmparatorlar Doğu seferlerinde ordugâhlarını burada kuruyorlardı. Bu seferlerde asker toplama, ordunun yiyecek ve su ihtiyacını karşılama gibi önemli lojistik desteklerin sağlandığı yerdi.

Bizans Dönemi'nde idari yönetim olarak başlangıçta İmparatorluk **Dio-cese** adı verilen eyaletlere ayrılmıştı. Daha sonra VIII. yüzyılda askerî ve mülki yönetimin bir elde toplandığı '**tehema**'lara bölündü. Thema sisteminde esas olan mantık kendi kendine yetebilmesiydi. Thema askerleri savaş zamanında asker barış zamanında ise işçidirler. Başlarında bulunan "Strategos" ise yarı sivil bir validir. Bu çerçevede themaların Roma Dönemi'ndeki sınır bölgelerine yerleştirilmiş "Limitahei" (Limes) toprağa bağlı askerlik sistemiyle benzerlik göstermektedir. Herakleios'un kurduğu themalar şunlardı; Opsikon: Kuzey Batı Anadolu'da, Armenikon: Doğu Anadolu'da, Anatolikon: Batı Anadolu'dan başlayarak Orta Anadolu'yu da kapsayan bölgede, Karabision (Kybration): Antalya civarında olan deniz temasıdır².

Kapadokya, Diocese Dönemi'nde; I. Kapadokya (Kayseri, Nissa, Therma, Reğepodandos) ve II. Kapadokya (Tiana, Fafstinupolis, Kivistra, Nanzi-anzos, Sasima, Parnasos, Reyedoara) olarak iki eyalete ayrılmıştı. Coğrafi konumu sebebiyle de Bizans İmparatorluğu'na doğudan gelen seferlere

¹ M. V. Levchenko, *Bizans*, çev. Erdoğan Berktaş, İst. 1979, s. 13

² Güçlüay, Sezgin, "Bizans İmparatorluğunda Toprak Sistemi İçerisinde Themalar (IV-VII. Yy. lar)", Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, *Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, Ocak, 2011, c. IX, s. 1, Elazığ, 2013. s. 83

karşı siper görevi görmekteydi. Bu yüzden de Bizans imparatorları, ülkeyi “tekfurluk” adı verilen idari birimlere bölmeye karar verdiler, yani askeri konulardan sorumlu özerk merkezler kurdular. “Kapadokya Tekfurluğu, Kapadokya’nın güney kısmını içine alan, başlangıçta Koroni Kalesi, daha sonra Tiana olan askerî operasyonlar merkezi oldu.

Bunların yanı sıra, cesaretleri, savaş güçleri, yiğitlikleri ve özverileriyle dikkat çeken ve akritas³ denilen sınır koruyucusu birlikler kuruldu. Bunlar savaşmadıkları zaman devletin sağladığı arazilerde aileleriyle birlikte tarım işleriyle uğraşüyor, atlarını besliyor ve askeri talimler yapıyorlardı. Böylece daima her an ortaya çıkabilecek bir savaş durumu için hazır oluyorlardı. Başarıları ve eylemleri sonucunda kendi hemşerileri tarafından övülüyorlardı, onlara ithaf edilmiş halk şarkıları söyleniyordu. En tanınmış Akritaslar arasında Vasilios Digenis, Porfirios, Yoannikos, Andronikos, Armuris, Fokas, Vardas, Dukas ve Konstantinos isimli askerler bulunmaktaydı. Aralarında, Anastasios Alektoridis, Stilpon Kiriakidis, Petros Kalonaros, Keramefs Papadopulos ve Konstantinos Paparigopulos’un da bulunduğu birçok şarkıcının varlığı ile Kapadokya, Akritik şarkıların ana vatanı oldu.

Kayseri’nin diğer bir işlevi de imparatorluğun merkezine uzak bir bölge olduğu için bir sürgün yeri olarak da kullanılmasıydı. Şehrin bu özellikleri Bizans İmparatorluğu’nun Kayseri’ye olan ilgisini arttırmıştır.

1-Iustinianus

(MS 527-565)

MS 529’da Justinianos Dönemi, Bizans İmparatorluğu’nun dönüm noktasıdır. O günlerin en meşhur hukukçusu olan Tribonian’ın başkanlığında hukuk alimlerinden bir komisyon kurarak etkisi yüzyıllar boyunca sürecektir. Oluşturulan bu komisyon araştırma ve çalışmalarını on üç ay gibi bir zamanda tamamlayarak yayınlamışlardır. Ortaya çıkan bu çalışma “Justinianos Kodeksi” dir. Bu kodeks II. Theodosius zamanında hazırlanan kodeks’ten farklıydı. Çünkü o zamana kadar sadece I. Konstantin ve II. Theodosius zamanında yapılan kanunlar bir araya getirilmişti. Bu çalışma ile Roma İmparatorluğu’nun bütün kanunları bir araya getirilmiş, hükmü kalmamış hükümler iptal edilmiştir. Bu faaliyet

³ Akritas: Bizans İmparatorluğu’nda sınırları savunan köylü askerler

imparatorluğun kurulmasından itibaren yapılan en büyük hukuki çalışma olmuştur.

Bu suretle “Corpus Juris Civilis” adıyla bilinen yasaları ve hukuk sistemini kanunlaşmış oldu. MS 534’te Corpus güncellendi ve Iustinianus tarafından MS 534’ten sonra konulan yasalar ile beraber, geriye kalan Bizans Dönemi’nin hukuk sistemi büyük ölçüde çizilmiş oldu. Corpus, daha sonra birçok modern devletin hukuk düzeninin temelini oluşturdu. Yönetim alanındaki büyük gelişmeleri ise Praefectus Praetoria Kappadokialı Ioannes sağlamıştır.

Her ne kadar çoktanrıcılık VI. yüzyıldaki Konstantin zamanından beri devlet tarafından bastırılmış olsa da, geleneksel Greko-Romen kültürü, VII. yüzyılda halen Doğu İmparatorluğu’nda etkiliydi. Kappadokialı Ioannis Filoponus gibi filozoflar, bu dönemde Hristiyan düşünce ve deneyciliğine ek olarak var olan neoplatonik fikirlere dikkat çeker. Ancak Helenistik felsefe yerini yavaş yavaş yeni Hristiyan felsefesine bıraktı. MS 529’da Platon Akademisi’nin kapatılması önemli bir kilometre taşıdır. Besteci Romanos tarafından yazılan ilahiler Kutsal Liturji’nin gelişimini işaret ederken, mimar Miletli İsidoros ve Trallesli Anthemius, Kutsal Bilgelik Kilisesi veya bilinen adıyla Ayasofya’yı, Nika ayaklanması sırasında yıkılan önceki bir kilisenin yerine inşa etti. MS 537’de tamamlanan Ayasofya, Bizans mimarlık tarihindeki en göze çarpan eserlerden biri olarak varlığını sürdürmektedir.

İmparator Iustinianus Dönemi’nde Kapadokya yeniden düzenlendi. Kappadokia Secunda (II. Kappadokia), bir consularis tarafından yönetilirken yaklaşık MS 536-537 yılında yeniden ikiye ayrıldı ve Kappadokia Tertia’nın (III. Kappadokia) başkenti Mokissos (Iustinianopolis) oldu. Kappadokia Secunda, MS 553 yılında Kappadokia Prima ile yeniden birleştirilmiş ve yönetimi proconsule bırakılmıştır. Toprakların ekseriyeti de bizzat imparatorun özel mülkiyeti haline getirildi.

Ünlü Bizanslı tarihçi Prokopios’un (MS 550) anlattığı bu dönemde şehir henüz bugünkü yerinde değildi. Erciyes Dağı’nın eteklerinde bugünkü Battalaltı, Tontar ve Esenyurt semtlerinin çevresindeydi. III. yüzyıl da inşa edilen sur duvarları da bakımsızlık sebebiyle oldukça yıpranmıştı. Roma Dönemi’nden beri önemli bir merkez olan ve oldukça fazla bir nüfus barındıran Kayseri’nin etrafını çevreleyen surlar da zaman içinde bakımsızlık sebebi ile yer yer çökmüştü.

Prokopios, şehrin bu durumunu belirttikten sonra, İmparator Justinianus'un şehrin etrafında etraftaki bağ ve bahçeleri de içine alan ve gerçek emniyeti sağlayan bir duvar yaptırdığını anlatır. Şehrin bu haliyle, hücum yapılsa bile kolaylıkla ele geçirilemeyeceğini de belirtir.

MS 542 veya MS 544 yılında Iustinian vebası denen ve Akdeniz sahilleri ile Orta Doğu'da çıkan büyük bir veba salgını, buradaki ülkeleri katederek Anadolu'ya da yayılmıştır. O döneme ait ölüm oranları ile ilgili bilinen, MS 542 yılının ilkbaharında, günde on bin insan ölüyor ve İstanbul'da ölüm çanları çalıyordu. Sokaklar ceset doluydu, mezarlıklar yetmiyordu. Veba kurbanları Haliç'in karşı kıyısında Galata'da açılan dev çukurlara atılıyor; her biri yetmiş bin ceset alan çukurlar da kısa sürede doluyordu. Zengin, fakir herkesi etkileyen salgın şehir hayatına büyük darbe vurmuş, ticaret durmuştu; ekmek bulunmuyordu ve insanların bir kısmı da açlıktan ölüyordu. Dört ay içinde şehir nüfusunun %40'ı yok olmuş, sokaklar ıssızlaşmıştı. İmparator da Iustinianus da hastalığa yakalananlar arasındaydı. MS 560 yılında da devam ettiği anlaşılan salgının Amid'de de (Diyarbakır) 30.000 kişinin ölümüne sebep olduğu belirtilmektedir.

Yine bu dönemde surlardan başka kilise, sağlık yurdu, halk hamamları ve zengin şehirlerin bir göstergesi olan birçok tesisin de yapıldığını ifade eden Prokopios, kentin bu haliyle Romalıların eyalet şehri diye adlandırdıkları metropolis haline geldiğini anlatır. Ashab-ı Kehf olayı bu imparator döneminde takriben MS 559 yılında gerçekleşmiştir⁴.

2-Mavrikios

(MS 582-602)

Daha sonra Gülşehir doğumlu bir Kapadokyalı olan **Mavrikios** Bizans tahtına oturdu. Ancak bu imparator döneminden daha önce yani MS 574 senesinden itibaren şehrin ve bölgenin sıkıntıları başlamıştı. Bu sıralarda başlayan ve aralıklarla tekrarlanan Pers saldırılarının en önemlisi Şahen komutasındaki Pers ordusunun Caesarea önlerine kadar gelmesidir. Asıl hedefi Ermenileri yok etmek ve de Bizansa bir ders vermek olan Şahen, şehirde bulunan çok sayıdaki Ermeni'nin beyi olan **Vasak Ardziruni**'yi

⁴ Ashab-ı Kehf'in MS 309 yıl sonra bu imparator döneminde hayata dönüp, tekrar öldükleri tahmin edilmektedir.

esir aldı. Ardzıruni, Persler arasında büyüdüğü ve pek çok nakharar gibi tamamen İran eğitimi aldığı halde, Bizans ordusuna hizmet etmişti ve orada gösterdiği cesaretle **II. Hüsrev**'in komutanlarını zor durumlara sokmuştu. Bu Ermeni önderi Caesarea kapıları önünde çarmıha gerilerek öldürüldü.

İmparator Mavrikos Dönemi'ne rastlayan MS 599 yılında Anadolu ve Asya'da, büyük bir salgın hastalık birçok insanın hayatına mal olmuştur.

Yedinci yüzyıl başlarındaki (MS 611) Pers ve Arap akınları, geç dönemdeki Anadolu'nun gelişimini durdurdu ve bölgeyi dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar sürecek olan bir karanlığa gömdü. Şehirlerin birçoğu kayboldu ve yaşam sadece kalelerde ve küçük şehirlerde sürdürülebildi.

Bu dönemde Sasaniler tarafından, önce Melitene (MS 576) daha sonra MS 611-612 yılında Caesarea yakılıp yıkıldı. Persler ise, daha sonra Bizans ordularının dönmesi ile Caesarea'yı terk etmek zorunda kaldılar.

3-I. Nikephoros Phokas

(MS 602-610)

4-Herakleios

(MS 610-641)

Kendisiyle başlayan hanedana da ismini veren Herakleios, Phokas'tan (MS 602-610) adeta bir enkaz devralmıştı. İmparatorluğun idare sistemi sağlıklı işlememekte, ordunun ihtiyaçları ise karşılanamamaktaydı. Sasaniler ise her yıl yeni başarılarla imza atmaktaydılar. MS 612' de Antakya ve Kayseri'yi ele geçirmişler, MS 614'te Şam'ı almışlar, MS 615'te Kudüs'ü işgal edip buradan mukaddes haçı Ktezifon'a taşımışlardı. MS 617 yılında ise Mısır işgal edilmişti.

İmparator **Herakleios**, bu işe kesin olarak son vermek ve Persleri Küçükasya'dan çıkarmak için Ermeni hudutları çevresinden bir dizi sefer başlattı ve Persleri arkadan çevirdi. 5 Nisan MS 622 tarihinde Konstantinopolis'ten gemiye binen imparator, Akdeniz sahillerinde karaya çıktı. Doğruca Caesarea'ya gitti, oradan meşhur Persli Şahrvaraz komuta-

sında yarımadanın kuzeybatısında faaliyet gösteren Pers ordusunun mevzile-rini çember içine aldı. Böylece Persler Kappadokia ve Pontos'tan kesin olarak atılmıştı ki Avrupa'da başlayan Avar istilası yüzünden Konstantinopolis'e dönmek mecburiyeti doğdu⁵. Ancak MS 626 tarihinde yeniden toparlanan Sasaniler (Persler), Bizans batıda Avarlarla uğraşırken Anadolu'ya girdiler Caesarea'yı tekrar işgal ettiler. Hatta Kalkhedon (Kadıköy) kıyılarına kadar ilerlediler.

Hız. Ömer tarafından MS 642 yılında Sasani Devleti sona erdirilince bu tarihten itibaren Arapların istilaları başladı. Arap kumandanı **Abdul Melik oğlu Hişam**'ın (MS 726), sonra Hişam oğlu **Seyyid**'in (MS 729) **Hişam oğlu Süleyman**'ın (MS 732) deki seferleri ile Kayseri işgal edilmiştir.

5-Leon III

(MS 717-741)

Bizans İmparatorluğu, bu döneme kadar çok zor anlar geçirmiştir. Bizans, VII. ve IX. yüzyıllar arasında yaşadığı dâhili ve harici bunalımlar nedeniyle yalnızca toprak kaybetmekle değil, aynı zamanda yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kaldı. Leon III, siyasal otoritenin çok zayıf olduğu bir dönemde tahta çıktı. Arapları Akroinon mevkiinde yenmesi ile Arap istilası bir müddet durdurulabilmiştir (MS 739)⁶. Bu zaferle halkın kahramanı olan imparator, başarısının devamlılığı ve devletin çökmüş ekonomik yapısının iyileştirmek gayesiyle gevşemiş orduyu kuvvetlendirdi. Taht kavgalarını engellemek için büyük 'thema'ları böldü ve güçlerini azalttı.

Leon III, belki İslam orduları ile mücadele ederken İslamiyetten etkilenecek veya çeşitli politik ve ekonomik sebeplerle İncil'de anlatılan konuları resmeden ikonaları yasaklayarak Hristiyanlıkta "**ikonoklazma= tasvir kırımcılık**" denilen bir dönem başlattı. MS 843 yılına kadar 117 sene süren bu zaman dilimi içinde maddi ve manevi olarak çok güçlenen, zenginleşen kiliselerin, manastırların ve din adamlarının etkinliği büyük oranda darbe yedi. Bu

⁵ Grousset, s. 262-63,

Bütün bu olayların olacağı önceden Kur'an-ı Kerim'in Rum suresinin 1-6. ayetlerinde anlatılmıştır. O dönemde Allah'a inananları Bizanslılar, inanmayanları ise Persler temsil ediyordu.

⁶ Auguste Bailly, *Bizans Tarihi*, Cilt: 1 Tercüman 1001 Temel eser, s. 159

harekete karşı çıkan bazı din adamları da ya Anadolu'da zor ulaşılan yerlere çekildiler ya da İtalya'ya kadar kaçtılar.

İkon yanlısı Hristiyanların yoğun olarak bulunduğu Kapadokya bölgesinde İkonaklazma Dönemi boyunca sadece haç, geometrik bezemeler ve hayvan betimlemeleri kiliselerde yer alabilmıştır. Ancak bu karara gizliden gizliye direnen kilise, sonunda yine galip geldi ve devleti etkileyen ve yönlendiren misyonunu yeniden kazandı.

Kendisi ve halefi Konstantinos V adına oldukça teferruatlı ve yenilikçi bir medeni hukuk yasası olan *Ekloga*'yı yayınlattırdı. Fakat bütün bunlara rağmen, III. Leon Bizans tarihinde devletin ömrünü uzatan başarılı çalışmalarından çok kilise ile giriştiği ikon tartışmaları ile anıldı. İmparator Basileios I'in dönemi de Anadolu hristiyanlığı içinde gelişen, Ortodoks inancı kabul etmeyen ve **Pavlikienler** olarak bilinen mezhebin üyeleri yok edildi. Bu arada çok sayıda Ermeni de Kayseri ve Kapadokya bölgesine göç ettirildi.

6-II. Nikephoros Phokas

(MS 963-969)

Phokas, yönetimindeki Bizans ordusu, artan Arap istilalarına karşı bir tedbir olarak IX. yüzyıl başında Kapadokya Theması'nın yönetimini askerî valiliğe dönüştürdü. Özellikle Caesarea'daki askerî valiye (Strategos) olağanüstü yetkiler verildi. Alınan ekonomik tedbirlerle de güçlenen Bizans Devleti, yüzyıllardan beri sürmekte olan Bizans-Arap mücadelesinde başarılı olmaya başladı. X. yüzyıl başlarında Araplar'a karşı sefer açan Bizans Kumandanı **Nikephoros Phokas**, Seyfed-Devle'nin merkezi Halep'i düşürerek büyük bir zafer kazandı. Bu sırada Bizans İmparatoru Romonos II.'nin ölmesi üzerine Araplara karşı başarılar kazanmış olan **Phokas**, İmparatoriçe Theophano ile anlaşarak askeri birlikleri tarafından Kayseri'de 12 Temmuz 963 imparator ilan edilmiş ve 14 Ağustos'da İstanbul'a girmiştir.⁷

Nikophoros Phokas imparator olunca zevk ve heyecanla dopdolu olarak İslam'la savaşı kutsal bir vazife telakki etti. Doğuda birçok fetihler yapıldı.

⁷ Ostrogorsky Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, Fikret Işıltan, Ank. 1999 s. 265 / *Urfalı Mateos Vekayi-Namesi ve Papaz Grigor'un zeyli*, çev. Hrant D. Andrasyan, TTK yay. Ank. 1987 s. 8

Bizzat İmparator **Nikophoros**, İstanbul'dan çıkarak iki sene önce imparator ilan edildiği Kayseri'ye MS 965 tarihinde tekrar kadar geldi. Burada Tarsuslu'lar bir elçi göndererek Onun tabiyetine girmek istediklerini söylediler. O, bu teklifi bölgede artık Arap himayesi kalmadığı için reddederek Tarsus'u zaptetti.⁸ Bu fetihlerde ölen savaşçılar "Martyr" (Din yolunda ölüme katlanan) ilan edildiler. Fakat karısı Teoophano'nun kumandanı İonnes Çimiskes imparator oldu. Bu sırada İmparator Nikeohoros'un yeğeni ve Kurpalates Leon'un oğlu **Bardas Phokos**, ailesinin yuvası olan Kayseri'de kendisini imparator ilan ettirdi ise de İonnes Çimiskes'in kayınbiraderi **Skleros** tarafından mağlup edilerek ailesi ile birlikte Khios adasındaki manastıra hapsedildi.

Bir müddet sonra yeniden siyasi nüfuz kazanan **Bardas Phokos**, imparatorun hadimi oldu. **Skleros**'u ezdi ve **Phokas** ailesinin yurdu olan Kayseri'ye yeniden geldi. Böylece Kayseri, o devirde önemli bir merkez olarak Bizans'ın taht mücadelesine sahne olmuş idi.⁹

Ancak Bizans Devleti çeşitli saray entrikaları, mezhep kavgaları ve dış baskıların etkisiyle merkezi otoritesini tekrar kaybetti ve Anadolu topraklarını koruyamaz duruma geldi.

7-Basil II

(MS 976-1025)

Bu imparatorun kendisi de Ermeni kökenli olduğu halde ilk iş olarak güçlü bir ordu ile Ermenistan'ın bağımsızlığına kesin olarak son verildi. Ancak bu fetihten sonra Kappadokia'da Kayserili Phokas, Maleinoi ve Skleros gibi Bizans'ın en kudretli ve asil ailelerinin öncülüğünde başlayan yerel aristokratlar ayaklanmasını bastırarak kendisine sadık kalacak 300.000-400.000 civarında olduğu tahmin edilen Ermeni kitlesini büyük bir göç dalgası ile Kapadokya bölgesine (Aksaray, Kırşehir, Kayseri, Niğde'nin çevrelediği alan) yerleştirdi. Ermenilerin toplu halde bu bölgeye zorla göç ettirilmesi bu bölgedeki demografik yapıyı oldukça değiştirmiştir.

⁸ *Abu'l Farac Tarihi*, s. 264

⁹ Sydenham, s. 5

8-Romanos Diogenes

(MS 1068–1072)

Bizans Devleti’nde, imparatorluğa kadar yükselen Kayserili bir kişi olan Romanos Diogenes, Kappadokialı soylu bir aileden geliyordu ve çok başarılı bir komutandı. Babası, Romanos Argyros, imparator iken ihtilal suçu ile tutuklanmış ve kendisini bir uçurumdan atarak intihar etmişti.

İmparator X. Konstantinos’un ölümünden sonra dul kalan eşi Eudokisia, biraz da tahtını rakiplerine karşı kaybetme korkusuyla R. Diogenes’le evlendi. Böylece IV. Romanos Diogenes olarak tahta geçti.

Doğu’da Türklere karşı büyük bir zafer kazanmak hayali ile Malazgirt ovasına sayı olarak çok üstün bir ordu ile gelmesine rağmen büyük Türk Sultanı Alparslan’la yaptığı savaşı kaybederek esir düştü. Tarihçiler, kumandanlarından Andronikos Dukas’ın ihanetine uğramasını en büyük sebep olarak gösterirlerse de Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan’ın askerî dehası ve Türk ordusunun inançlı kahramanlığı bu sonucu doğurmuştur.

Romanos Diogenes, Sultan Alparslan’la bir barış antlaşması imzaladı ve serbest bırakıldı. Ancak onu bir sürpriz bekliyordu. Çünkü esir düştükten sonra yerine üvey oğlu Mikhail VII, imparator ilan edilmişti. Bu durum karşısında Diogenes, yerine geçen imparatorla bir süre mücadele ettiyse de başarılı olamadı. Kendisine verilen söze güvenerek şahsi güvenliğinin sağlanacağı inancıyla teslim oldu. Ancak “Bizans entrikaları” olarak tarihe geçen ahlaksız düzenin çarklarına takılarak teslimiyet sonrasında henüz İstanbul’a ulaşmadan yakalanarak mahkum edildi. Gözlerine kızgın mil çekildi. Daha sonra aldığı korkunç yaraların da etkisiyle 1072’de öldü.

Romanos Diogenes’in, Konstantinos, Nikephoros, Leon adlarında üç çocuğu vardı. Bunlardan Konstantinos, Aleksi Kommenos’un en küçük kız kardesi Theodora ile evlendi. Ancak İshak Kommenos kumandasında bir orduda görevli iken Antakya’da çarpışma esnasında öldü. Diğer iki kardeşin ise, VI. Mihail’in imparator olması ile tüm hakları ellerinden alındı. Ancak Aleksios Kommenos tahta çıkınca yeniden yüksek görevler alabildiler.

C- ROMA VE BİZANS DÖNEMİNDE KAİSARIA’NIN FİZİKİ DURUMU

Roma Kolonial Dönemi’nde şehir sürekli aşağıya inmiş ve ovada kuzey istikametinde genişleyip yayılmıştır. Erciyes’in alçak tepelerinin ovaya birleştiği yerin yakınına yapılmış olan Roma hamamı, devrinde şehrin merkez noktası durumuna gelmişti. MS IV. yüzyılda (MS 340-360 yılları) yapılmış olan Vasil Manastır ve Külliyesi daha da doğuya doğru genişlemiştir. Bu külliye ve manastır-öksüzler yurdu bugün kalıntıları ayakta duran harabe halinde Emirağa mahallesinde yer alır. Kayseri’ye yapılan sürekli baskınlar neticesinde şehrin tahrip olmasıyla Hristiyanlığın benimsenmesi eski antik şehri terk etmeyi ihtiyaç durumuna getirmiştir. Roma İmparatoru III. Gordianus Dönemi’nde imparatorun dördüncü tahta çıkış yılında yani MS 242 tarihinde şehrin etrafına geniş bir sur yapılmış ve bu önemli olay imparatorun karısı Trankulliana ile müştereken bastırdığı bronz sikkelerde “**Entix**”(=sur) kelimesi ile ebedileştirilmiştir.

II. Justinian (MS 527-565) şehre ovada VI. asır ortalarında yeniden sur yaptırmış ve burada eski surların malzemeleri kullanılmıştır. İhtimal ki eski surların kuzey duvarlarından da faydalanmıştır.

İlk surların günümüze kadar gelmiş olan Justinian surlarıyla aynısı olduğu ve dolayısıyla surların onun tarafından yapıldığını da ileri sürenler vardır. Bunu doğrulayıcı herhangi bir tarihi belge mevcut değildir. Metrepol Kaicarea sözü ilk defa M. Avrelius sikkelerinde kullanılmıştır.

Kayseri, uzun bir tarihi geçmişe sahiptir ve bu geniş zaman içerisinde sık sık yıkılmış ve yeniden yapılmıştır. Her defasında bir önceki şehrin yapı malzemeleri değerlendirilmiştir.

Mesela; MS 230 yılında Pers Kralı Artakserkhes, daha sonra Şapur II, MS 241/273-254/267 yılları arasında Gotlar, MS 262 yılında Palmira Kraliçesi Zenobia tarafından şehir işgal edilmiştir. MS 14-37 seneleri arasında yani Tiberius zamanında ve MS III. yılda büyük zelzeleler olmuş ve şehir yıkılmıştır. Arazinin volkanik olması sebebi ile sık sık toprak kaymasına maruz kalması ve halkın bağ bahçe yapmak maksadı ile yaptığı değişiklikler antik şehirden günümüze pek az şeyi ulaştırabilmiştir.

Kayseri, MS III. yüzyılın başlarında Kappadokia’nın başşehri olmakla beraber Hristiyanlık dininin de ilmi merkezi hüviyetinde idi. III. yüzyıl da

Got ve Persler istilaları sebebi ile rahatsız olan Hristiyanların şehirler dışında ücra köylerde toplandıkları anlaşılmaktadır.

VI. yüzyıl ın başları ise Kayseri halkının Hristiyanlaşarak manastır ve keşişliklerin geliştiği devirdir.

D- ANADOLU'DA İDARİ BÖLÜNME (STRATEGİA'LAR)

KİLİKİA: Mazaka, Eusebia (Kayseri), Sakesena (Ürgüp), Moustilia, Göreme (Korama), Kiskisos, Arkhalla (Erkilet), Arasaksa, Kamauliana, Justinianapolis, Gabadania (Develi), Aipolia (Palas)

MELİTENE:

Dalanda Klikia Osdara Tomisa Dandaxiana Korne Archa Meteita Sinis Colonia Claudias Paraetorium Juliopolis Daskousa Barzala

KATAONİA:

Sision Arabisos Badimon Kallipolis Sebaqena Adata Sirica Paraetorium Tanaderis Laranda Kokussos

TYANİTİS:

Tyana ibistra Podantos

GARSAOURİTİS:

Arkeliyas Mamassos Arqustena Nazianzos

MORİMENE:

Nisa Vestene Parnossos Soandos Ozizalaa Matiana Nitalis Malakopaia Earsos Limnai

CHAMANENE:

Mikosos Zama Doara Eccobriga

SARAVENE:

Anvada (Avanos) Verinopolis Enquania Seiousasas Euasia Saralos Tarbat-hena Tarium Basilike Terma Laskoria Sibora (Horsana) Tavium Aqrianna Tomba Siana Pteria

Sebastopolis Armara Plumaris Eyuk Seramusa Karissa Stavros Eccobriga Korniaspa Altiseris

LAVİANSENE:

Malandra İspa Tonası Arani Blandi Tephrike

SARGARAUSENE:

Ariarathia Lapara Likandos Karmalis Larissa Gavraina Tısmandos Maroqa

E-ROMA EYALET YÖNETİMİ VE KAPPADOKİA' DA GÖREV YAPAN VALİLER

Provincia sözcüğü gerçekte “bir görev” veya “bir kişiye emanet edilen mal” manasına gelmekte olup “providentia” sözcüğünün kısaltılmış bir formudur. Roma yönetimi altında bulunan İtalya yarımadası dışındaki bir bölgeyi ifade etmek için Urbana Provinciae (kent müfettişi) ifadesi kullanılmaktadır.

Romalılar fetihlerini İtalya sınırlarının dışına genişletince eyaletler kurma ihtiyacı kaçınılmaz olmuştur. İlk olarak MÖ241'de Sicilia bir Roma eyaleti olarak düzenlenmiş, ardından MÖ235'de Sardunia eyaleti oluşturulmuştur. Buralara görev süresi bir yıl olan özel eyalet praetor'ları (hâkim) gönderilmiştir. Daha sonra Sicilia ve Sardunya eyaletleri (MÖ 227) ile Hispania Citerior (İspanya yakınındaki) ve Hispania Ulterior (İspanya uzağındaki) eyaletleri (MÖ 197) consul imperium'una (İmparatorluk konsülü) unvanına sahip praetor'lar tarafından yönetilmeye başlamıştır.

Başlangıçta sayısı bir olup sonradan onaltıya çıkarılan ‘praetor’lar (hakimler) yılda bir seçilirlerdi. En kıdemlileri olan praetor urbanus, bulunmayan consullere vekalet ederdi. Roma praetor'luk kurumu lex Licinia Sextia (Altıncı Licinia kanunu) (MÖ 367) ile yaratılmıştır. Consullerin hukuki

yetkileri praetorlara devredilmiştir. Praetorlar halkoyuyla seçiliyor ve hukukçu olmaları gerekmiyordu. MÖ 242'den sonra yurt içindeki yabancılar arasındaki davalara bakmak üzere praetor pregrinus (yabancılar yargıcı) adıyla yeni bir 'praetor'luk oluşturulmuştur.

Kralların Roma'dan sürülmesinden sonra krallığın bütün yetkileri yıllık olarak seçilen eşit yetkiye sahip iki consule devredilmiştir. Consuller iş başına bir yıl görev yapmak üzere seçimle geliyorlardı. Consuller mutlak imperium (tam hükmetme) yetkisine sahipti. Consullerden her biri diğerinin yaptığı fakat kendisinin onaylamadığı bir işi itiraz hakkını kullanarak durdurma hakkına sahipti. Consuller görevleri süresince yaptıkları işlerden dolayı yargılanamıyorlardı. Ancak görevlerinin bitiminden sonra haklarında şikayet olursa yargılanabilirlerdi. Zamanla consullerin yetkileri daralmış, bir kısmı Senato'ya bir kısmı da başka memurlara verilmiştir. Memurluk yıllarını bitiren consuller proconsul (vali) adı altında eyaletlerden birinin yönetimine gönderiliyorlardı.

Kural olarak ele geçirilen bir ülke, Senato tarafından onaylanarak görevlendirilmiş bir meclis ve başarıları tescillenmiş bir Romalı komutan tarafından eyalet olarak organize edilmekteydi. Bu yeni toprakların 1/3'ü *ager publicus* (devlet arazisi) yapılmıştır). Ancak elde edilen yerlerin hepsinde de aynı modelin uygulandığını söylemek pek de doğru olmayacaktır. Bir eyalet kurulduğu zaman, bu, o eyaletin bütünüyle Roma devletinin bir parçası olduğu manasına gelmemekteydi. Eyaletler egemenlik hakkını kaybetmiş olsalar da bunların ulusal varlıklarını korumaya devam ettikleri anlaşılmaktadır. Roma'nın uyguladığı *provincia* sistemi, ele geçirilen bu yerlere kendi idare sistemini getiriyordu. Fakat Hellas (Yunanistan) ve Anadolu'da böyle olmamıştır. Çünkü Hellas (Yunanistan) ve Anadolu halkı medeniyet ve kültür bakımından Romalılardan çok üstün idiler. Bu nedenle doğru eyaletlerindeki Romalı yöneticiler buralarda kendilerinden önce bilinen ve uygulanan siyasi ve hukuki geleneksel yapıyı dikkate almak zorunda kalmışlardır. Roma, eyaletlerdeki şehirlerin iç işlerine fazla müdahale etmemiştir. Ayrıca eyaletlerde vergi ve haraçtan hatta eyalet valisinin hükmünden bağımsız şehirler de vardı. Bunlara *civitas liberae* (=hür ve serbest şehirler) deniliyordu.

Yukarıda belirtildiği gibi ilk olarak praetor'ların eyalet valisi olarak atandıkları görülür. Bu düzenlemeden bir süre sonra Roma'daki bir yıllık görev sürelerinin dolmasının hemen akabinde bu görevlilerin eyalet yönetimlerine

atanmalarına imkân tanıyan bir takım düzenlemelerin gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Cumhuriyet döneminin sonuna doğru ise bir başka görevli memur olan consullerin görev sürelerinin dolmasının ardından proconsul unvanını alarak bir eyaletin valiliğine atandıkları görülmektedir. Bu tip eyaletlere provincia proconsulare adı verilmekteydi. Eyaletler genel olarak kura ile dağıtılmasına karşılık bu işlemin bazen Senato'daki etkili kişilerin veya imparatorun müdahalesi ile gerçekleştirildiği görülmektedir. Proconsullerin görev yapacağı eyaletler consul'lerin seçiminden önce bir lex Sempronia (Sempronia kanunu) tarafından belirlenirdi. Böylelikle ortaya çıkabilecek bütün tartışmaların önlenmesi amaçlanmıştır.

MÖ 55 yılındaki Senatus consultum (konsüller meclisi toplantısı) ile consullerin veya praetorların Roma'daki bir yıllık görev sürelerinin dolmasının üzerinden beş yıllık süre geçtikten sonra herhangi bir eyalete yönetici olmalarına imkan sağlayan bir düzenleme yapılmıştır. Bu eyalet valilerinin görev süreleri normalde bir yıl olmasına rağmen söz konusu sürenin çoğunlukla uzatıldığı anlaşılmaktadır. Yeni bir vali eyalet topraklarına ayak bastığı zaman kendinden önceki valinin otuz gün içinde eyaleti terk etmesi gerekiyordu. Iulius Caesar Dönemi'nde çıkarılan lex Iulia (Iulius kanunu) ile bir provincia propratore'nin (vali yardımcısı) görev süresi bir yıl, provincia proconsulare'nin (vali) görev süresi ise iki yıl ile sınırlandırılmıştır. Augustus eyalet valilerine görevleri karşılığında maaş bağlayan ilk kişidir.

İlk eyaletlerin sınırları tam olarak tanımlanamamaktadır. Ancak Geç Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren eyaletlerin sınırları kesin olarak belirlenmeye başlanmıştır. Augustus, Roma devletini bir monarşiye doğru çevirdiği zaman içinde lejyon bulunan eyaletleri de kontrolü altına almıştı. Onları yönetmek için Senato tarafından provincia proconsularelere vali olarak atanacak kişilerin seçimi, Lex Sempronia (Sempronia kanunu) (MÖ 123/122) ile düzenlenmekteydi. Bu yasa Senato tarafından eyaletlere gönderilen valilerin tribunuslar tarafından veto edilmesini yasaklıyordu. Halk tribunuslarının sayısı başlangıçta dört iken sonradan ona kadar çıkarılmıştır. Halk tribunusunun görevi; yüksek memurluklardaki aristokratlara karşı pleb sınıfının hak ve menfaatlerini korumak idi. Yetkileri arasında yargıçlık yetkisi de vardı. Halk tribunu para ve ölüm cezası verebilirdi.

Sınırları içerisinde lejyon bulunmayan eyaletler ise Senato'nun seçtiği proconsuller tarafından yönetilmiştir. Romalılar eyaletleri praedia populi Romani (=Roma halkının çiftlikleri) olarak görmüş ve onları öncelikli olarak

gelir kaynağı olarak düşünmüşlerdir. Roma istisnasız bütün eyaletlerden vergi almıştır. Daha önce belirttiğimiz gibi eyalet haline getirilen yerlerin belirli bir kısmı *ager publicus* (=devlet arazisi) yapılarak doğrudan eyalet valilerine bırakılmıştır. Öte yandan vergi toplamada iki yöntem kullanılmıştır. Bazı eyaletlerde üründen belli bir oranda alınan (genelde %10) vergi toplama yetkisi, bu işi devletten ihale yoluyla alan *publicanilere* (vergi şirketleri) bırakılmıştır. Ama çoğunlukla eyaletlerdeki şehirlerin her biri için belirli bir vergi tespit edilmiş ve bu vergiyi toplama işi şehirlerdeki yerel idarelere bırakılmıştır.

Ancak Roma eyaletleri bir gelir kapısı olarak görmenin yanı sıra, siyasi anlamda ele geçirilen yerlerin güvenliğini sağlama alma ve de kurmaya çalıştığı dünya devleti (*imperium Romanum*) ya da Roma barışını (*pax Romanum*) sürdürmenin aracı olarak da görmüştür. Çünkü Roma ele geçirilen yerin tamamını eyalet yapmayıp sadece 1/3'ünü eyalet olarak organize etmiştir. Aslında çok gelir etmek için tamamını ilhak etmek daha akılcı olmasına rağmen, tabiidir ki, Roma düşüncesi 1/3'lük devlet arazisi yaratmakla, tamamını ilhak etmenin (eyalet yapmanın) getireceği ağır yükler ve yükümlülüklerden de kurtulmuş oluyordu.

Roma lejyonlarına komuta eden generallere *legatus* (gönderilen) denilmekteydi. Bu *legatuslar* imparator tarafından lejyonlarıyla birlikte imparator eyaletlerine gönderilirdi. Doğrudan imparatora karşı sorumluydular.

Roma Dönemi'nde Kappadokia'da Eyalet Vali veya Yetkilileri

İmp. Tiberius Dönemi	MS 14-37
Quintes Veranius	MS 17
Sura	
İmp. Claudius dönemi	MS 41-54
Julius Paelignus (procurator= vali)	MS 52
İmp. Nero	MS 54-68
Cn. Domitius Corbulo (Askeri komutan)	MS 55-60
L. Caesennius Paetus (Askeri komutan)	MS 61-63
Proculus (procurator= vali)	MS 66
İmp. Vespasianus	MS 70-78
M. Ulpis Traianus	
Pompeius Collega (Galatia-Kappadokia Eyalet Valisi)	MS 72

Pansa	MS 78-79
İmp. Titus	MS 79-81
Aulus Caesennius Gallus (Praetore= yargıç, hâkim)	MS 79-82
İmp. Domitianus	MS 81-96
Aulus Caesennius Gallus (Praetore= yargıç, hakim)	MS 79-82
Quadratues	MS 81-83
Publius Julius Candidus	MS 89-91
Marius Celsus	
Calvisius Ruso Julius Frontinus	
Antistius Rusticus	MS 92-93
Sospes	MS 93-94
T. Pomponius Bassus	MS 94-100
İmp. Traianus	MS 98-117
Aufidius Umber	MS 100-102
Çalvisius Ruse Julius Frontinus	MS 106-107
Julius Quadratues	MS 107-112
Homollus	MS 113-114
L. Catilius Severius Julianus	MS 115-117
İmp. Hadrianus	MS 117-138
Claiudius Reginus	
Securtos	
İmp. Antoninus Pius	MS 138-161
L. Burbuleius	
L. Aemilius	
M. Cassius Apollinaris	MS 151-153
İmp. Marcus Aurelius	MS 161-180
P. Aelius Severianus	MS 161
Statius Priscus	MS 162
Sedatius Severianus	MS 163-166
Martius Verus	MS 172
Arrius Antoninus	MS 175-177
Caelius Calvinus	MS 177-184
İmp. Septimus Severius	MS 193-211

(Bu dönemde Caesarea'ya Neokoros'luk unvanı verilmiştir ¹⁰ .)	
C. J. Flaccus Aelianus (Praetore)	MS 194-198
L. Claudius Hieronymianus	MS 202-211
İmp. Caracalla	MS 198-217
Q. Atrius Clonius	MS 213-216
İmp. Macrinus ve Oğlu Diadumenianus	MS 217-218
M. Munatius Sulla Cerialis	MS 217-218
İmp. Elagabalus	
M. Ulpius Ofellius	MS 218-222
İmp. Aurelius Severus Aleksandros	MS 222-235
Asinius Lepidus	MS 222-225
Q. Julius Proculianus	MS 225-227
P. Aradius Paternus	MS 231
İmp. Maximianus Trax	MS 235-238
Licinnius Serenianus	MS 236
İmp. Antonius Gordianus III	MS 238-244
Cuspidius Flaminius Severus	
T. Clodius Satirninus Fidus	
M. Antonius Memmius Hero	
İmp. Philippos (Arabicus)	MS 244-249
P. Petronius Polianus	
İmp. Decius	MS 249-251
C. Valerius Tertulus	

¹⁰ Neokoros, sözcük anlamı olarak tapınak bakıcısı / muhafızı demektir. Yani, imparatora adanmış bir tapınak ve bu tapınağa tayin edilmiş din adamları (bir tür rahip) söz konusudur. İmparator kültü, Roma'nın ilk imparatoru Augustus ile beraber tesis edilmeye başlanmış ve MS III. yüzyılın ortalarına kadar sürmüştür.

ROMA-BİZANS DÖNEMİNDE KAİSARİA'DA YAŞAMIŞ ÜNLÜ KİŞİLER VE KAPPADOKİA BABALARI

1-İlk Babalar

Hristiyanlık açısından MS III. yüzyıl Roma imparatorlarının ve Roma halkının büyük çoğunluğunun henüz Hristiyanlığı kabul etmeyip, hâlâ eski çok tanrılı dinlere inandıkları dönemdir. Az sayıda Hristiyanlaşan kişiler de bizzat devlet tarafından takip ediliyor ve çoğu zaman yok ediliyordu. Özellikle İmparator Diokletianus döneminde en büyük Hristiyan kıyımı yaşandı. Başkentini Roma'dan Nikomedia'ya taşıyan bu imparator, MS 298 yılından başlayarak on yıl boyunca özellikle de Kapadokya bölgesinde Hristiyanlara korku ve dehşet saldı. O dönemde öldürülenler, azizlerin hayatını anlatan kitaplarda zikredilmekte ve halen kiliselerde anılmaktadır. Bunlara dinî literatürde “martyr” yani din şehidi deniliyordu. Kayseri ve Kapadokya'da öldürülen bu martyrlar arasında Efstatios, Oksentios, Mardarios, Orestes, Hiasintos, Krillos, Merkurios, Teodoros, Kortios, Hreste ve Kalliste isimli kız kardeşler ile Sevastia'nın kırk şehidi gibi Hristiyan dünyasında tanınan kişiler de vardı.

Roma rejiminin bütün bu baskı ve işkencelerine rağmen çoğu İskenderiye okullarında eğitilmiş; Thaumaturgus, Gregorius (213-270), Caesarealı Aleksandr ve Firmilians gibi ilâhiyatçılar, Kapadokya babalarının öncüsü olarak Ortodoks Hristiyanlık inancını Kapadokya'ya taşıdılar¹¹.

Bizans yıllarında, MS 313'te İmparator Büyük Konstantinos tarafından Milan Kararnamesi'nin imzalanması ile Hristiyanlara karşı işkenceler son buldu ve tüm Bizans İmparatorluğunda dini özgürlükler genişledi. Başka bir deyişle, Büyük Konstantin; Milano Fermanı'nı yayınlayarak, İznik Konsili'ni toplayarak ve orduya Hristiyanlığı sokarak imparatorluğun dinini paganizmden Hristiyanlığa çevirmiştir. Artık Jüpiter'in, Apollon'un yerini Hz. İsa ve Meryem Ana alacaktı. Bu ortamda Kapadokya'da Hristiyanlığın temel kurallarını koyan önemli din adamları ön plana çıktı. Aziz Büyük Vasilios (Kayseri piskoposu), Nissalı Aziz Grigorios (Nissa piskoposu), Aziz İlahiyatçı Grigorios (Konstantinupolis Başpiskoposu), Aziz Konyalı Amfilohios (Konya episkoposu) gibi. Kilisenin bu kural koyucu pederleri, Hristiyan halka barış ve adalet yolundan ayrılmamaları, çeşitli sapkınlık-

¹¹ Pekin Faruk, *Kapadokya*, İletişim Yay. İstanbul, 2014. s. 400

lara meyletmemeleri, eğitim ve ahlaka yönelmeleri gibi konularda yardımcı oldular. Bu tarihlerde Kapadokya’da Hristiyanlık için önemli anıtlar, kiliseler ve manastırlar yaptırıldı.

Ancak Kappadokia bölgesi Bizans’ın hâkim olduğu uzun yıllar içinde merkezin debdebe ve zenginliğinden uzak kaldı. Halk yoksulluk ve cehaletten kurtulamadı. Çağın eğitimini verebilecek okullar açılmadı. Kappadokia-lıların dilleri de başkentteki soylulara göre kaba ve basit görülüyordu. Bu sebeplerle Kappadokia’nın Hristiyan dünyasındaki teolojik etkisi zamanla azalmış oldu.

2-Krikor (Grigor) Lusavoriç

(MS 288-301)

Kayseri’de büyüyen ve burada eğitim görerek evlenen Krikor Lusavoriç, Gregoryen Mezhebi’ni kurucusu ve Ermeni Kilisesi hiyerarşisinin tarihteki ilk episkoposu olarak başpiskopos Gevontinos tarafından takdis edilmiştir. MS 288-301 yıllarında kurulmuş bulunan Gregoryen Mezhebinin kuruluş yeri olan Kayseri’de halen mevcut bulunan tek faal kilise “Surp Krikor Lusavoriç” adını taşımaktadır.

Hristiyan destan inancısına göre Lusavoriç, İran menşeli Parth prenseslerinden Anak Barteve’in oğlu olarak Ermenistan’ın başkenti Vağatşabat’ta doğdu. Babası sarayda siyasi mücadeleler sırasında Kral Khosrov’u (MS 238-252), öldürünce rakipleri de Anak ve ailesini siyasi sebeplerle öldürttüler fakat yalnız Krikor Lusavoriç sağ kaldı ve Kayseri’ye kaçırıldı.

Hristiyan inancını benimsemiş Sofya isimli bir analık onu Kayseri’de yetiştirdi. O dönemde Kayseri, etkili bir Hristiyanlık merkezi idi ve buradaki Grek-Hristiyan kültürü özellikle komşu Ermeni cemaati üzerinde etkili olmaktaydı¹². Bu yolda eğitimini tamamlayan Lusavoriç, Kayseri’den çıkıp ülkesine giderek burada İncil yolunu yaymaya başladı. Bu tarihlerde Ermenistan halkının dini, bir yanda Ermeni-Frig unsurlarının ve belki Urartu kalıntılarının, diğer yandan İran panteonundan alınma unsurlardan ve inanışlardan oluşuyordu.

¹² Grousset Rene, *Başlangıcından 1071’e Ermenilerin Tarihi*, İstanbul, 2005. s. 118

Roma İmparatorluğu'na vasal olan Ermeni Kralı Dırtad, Kayseri'den geçtiği sırada, Ermenice ve Grekçe bilen Aziz Krikor Lusavoriç'i de kendisine sekreter olarak atadı. Ancak çok geçmeden bir bayram sebebiyle Kral Dırtad tarafından Tanrıça Anahid'e hediye sunması istenildiğinde buna karşı çıkan Aziz Krikor'un Hristiyan olduğu anlaşıldı ve ayrıca Kral Dırtad'ın babası Kral Khosrov'un katilinin de Krikor'un babası Anak Barteve olduğu ortaya çıkınca, Aziz Krikor, Kral Dırtad'ın emriyle, bugün Türkiye-Ermenistan sınırında bulunan ve Khor Virap olarak adlandırılan bir zindana atılarak burada 13-15 yıl kadar hapsedildi.

MS 288 yılında Hüsrev'in oğlu, Ermeni kralı III. Dırtad (Tridat) Fridates'in, yakalandığı "domuz ya da likantropi hastalığını"¹³ tedavi ederek kralın güvenini kazandı ve kral başta olmak üzere prensleri, orduyu Hristiyan etti. Ancak bu aristokrasiden yani tepeden gelen din değiştirme işi halk tarafından benimsenmedi ise de Krikor'un (Grigor) büyük gayretleri ile zamanla amacına ulaştı ve binlerce insan Hristiyanlığı kabul etti. Kral'ın da bu süreci hızlandırdığı anlaşıyor.

Lusavoriç bu başarılarından sonra III. Dırtad'ın ülkesindeki bütün beyleri Hristiyanlığın büyük merkezi olan Kayseri'ye getirdi. Zira Kayseri Hristiyanlık biliminin öğretildiği Anadolu'nun en büyük dinî merkezi idi¹⁴. Kendisi de hükümdarın tahsis ettiği altınla süslü iki tekerlekli ak katırların çektiği bir araba içinde şehre girdi. Kayseri'de toplanan ve birçok piskopostan oluşan bir ruhanî meclis, Krikor'un dinî rütbesini yükseltmek ve ona piskoposluk görevini vermek için karar aldılar. Böylece Krikor Lusavoriç, Kayseri başpiskoposu Leontius tarafından takdis edilerek Ermeni kilisesinin "Kathogikosu" (milletin temsilcisi) rütbesini aldı. Hatta Aziz Krikor'un Kayseri'ye bu ikinci gelişinin dönüşünde yanında Zenop Klag (Muş Tarih Yazarı) başta olmak üzere pek çok Kappadokialı keşişi de Ermenistan'a götürerek kabul ettirdiği Hristiyanlık, Ermenilerin devlet dini haline gelmiştir. Bu sebeple Krikor'a "Lusavoric" yani "nur saçan= aydınlatıcı" unvanı verilmiştir.

Yeni dinin yayılması ile ülkedeki Zerdüş Tapınakları bir bir yıkılmış ve yerine "Ecmiyazin Kiliseleri" kurulmuştur. Krikor Lusavoriç'in Kayseri

¹³ Halk anlatımına göre bu hastalık domuza dönüşme olarak adlandırılmaktaydı ve bu yüzden heykel sanatında Dırdat, domuz şeklinde görüntülenmektedir. (Ya da kendini "**kurt**" zanneden insanların yaşadığı psikolojik bir hastalığa verilen isim olarak da bilinmektedir. Ortaçağ'da "**Kurt Adam**" olarak tarif edilen hastalığı bu günkü tıp literatürü "**Anti sosyal kişilik bozukluğu**" adı ile belirtmektedir.)

¹⁴ Türkiye Ermeni Patrikliği, *Kayseri ve S. Krikor Lusavoriç Kilisesi*, İstanbul, 1986. s. 34

Başpiskopos'u Leontius tarafından Kayseri'de takdis edilmesi Kayseri'yi Ermenilerin gözünde kutsal bir şehir haline getirmiştir.

Lusavoriç, ömrünün sonlarına doğru Kayseri'den getirdiği ikinci oğlu Arisdates'i kendi eliyle Episkopos olarak kutsadı ve 317 yılında Katogikosluk makamına oturttu¹⁵. Daha sonra Erzincan yakınındaki Sebük Dağı'nda Manayark denilen yere yerleşti. 325 yılında burada öldü ve cesedi buradan alınıp Tordan'a götürülüp gömüldü.

Bu ünlü din adamından sonra Arisdates (325-333) ve Virtanes (333-341) isimli oğulları arka arkaya patrik oldular. Arisdates 19 Haziran 325 tarihinde yapılan İznik Konsülüne katıldı. Gregoryen mezhebi sonradan 506 yılındaki Divin Konsülünde, Kadıköy konsili kararlarını reddettiği için Bizans kilisesinden ayrılmıştır.

3-Büyük Basileios (Vasileios)

(MS 329-379)

IV. yüzyılın başları ise Caesarea halkının tamamen Hristiyanlaşarak manastır ve keşişlerin yaygınlaştığı ve dinî hayatın geliştiği devirdir. Bu yüzyılın ikinci yarısında Hristiyanlığa hizmet bakımından en önemli kişi şüphesiz Kayseri Piskoposu Basileios'tur (Vasileios). (MS 329-379) Basileios, doğup yaşadığı Caesarea'ya MS 363 yılında rahip olarak atanmış ve 370 yılında da Caesarea metropoliti Eusebios'un ölmesi üzerine Gregory ve babasının çabaları ile başpiskopos seçilmiş bir din adamı idi.

İlk tahsiline Kayseri'de hukuk okuyarak başladı. Büyük toprak sahibi ve zengin ailesinin desteği ile o dönemin önemli ilim merkezleri olan Antakya, Konstantinapolis ve Atina'da tahsiline devam etti. Orada **Libanius**'un öğrencisi iken hayatını etkileyecek olan iki önemli kişi ile arkadaşlık kurdu; **Nazianzoslu Grigorios** ve 361-363 yılları arasında Roma İmparatorluğu yapacak olan İulianus (Julianus Apostate).

Atina'da tahsilini tamamladıktan sonra memleketi Caesarea'ya döndü. Burada kız kardeşi Makrina'nın etkisinde kalarak çilecilğe yöneldi. Bu akımı incelemek üzere Mısır, Suriye ve Filistin'de çile çekerek mutluluğa ulaşılacağına inanan, çölde, dağda veya bir sütun üzerinde tek başlarına çile çekerek

¹⁵ Tuğlacı, Pars. *Tarih Boyunca Batı Ermenileri I*, İstanbul. c. I, 2004. 3.)

Surp Krikor Lusavoriç (solda) ve oğlu

yaşayan Hristiyan ve Yahudi münzevilerinin felsefelerini inceledi. Caesarea'ya yeniden döndü. Yeşilırmak kıyılarında ailelerine ait Annesoi çiftliğinde bir rahibeler manastırı kuran kız kardeşi Makrina'nın yanında Basileius da bir manastır oluşturdu.

MS 370 yılında Caesarea piskoposu olarak bu görevini ölünceye kadar devam ettirdi. Piskoposluğu sırasında kilise teşkilâtının düzenlenmesi ve kilise iç kurallarının konmasında öncülük

ederek büyük şöhret kazandı. Özellikle de kilise törenlerinin sırasını değişmez kurallara bağladı. Bunun sonucunda kiliselerde yalnızca insan sesiyle söylenen ilâhi türü, ilâhi besteleyen şairler arasında gelişti. Ayrıca kendisi Ortodoksluğa karşı en büyük tehdit olarak gördüğü "Arius'culuğu"¹⁶ şiddetle reddeden bir akımın lideri idi. Bu sebeple de Ortodokslar onu "Büyük" sıfatı ile anmaktadırlar.

Aynı zamanda Sivas'ın "**KırkŞehidi**" nin kutsal kemiklerini muhafaza eden Basileios'un ailesinin bu kudretinden ürken ve onları "kemiğe tapanlar" olarak suçlayan İmparator **Valens** (364-378) o tarihe kadar tek olan Kappadokia eyaletini ve dolayısıyla Kayseri Başpiskoposluğunu ikiye böldü. Bir ikinci başpiskoposluğu önce Toros Dağları'nda Padandos'ta (Bozantı vadisi) sonra da Tyana'da kurdurarak Basileios'un hâkimiyetini azaltmak istedi.

Bunun üzerine İmparator Valens'e kızan Basileios, başpiskoposluğuna bağlı piskoposları, imparatorluk genel valisine, kendi maiyeti erkânı imiş gibi takdim etti. Bu piskoposların sayısı 50 civarında idi. Hatta emrindeki piskopos adedini çoğaltmak için bazı köyleri ve yol kavşaklarını şehir payesine yükseltti. Bu köylerde yaşayan halk büyük arazi sahiplerine bağlı köle çiftçiler olduğu için Basileios'un uygulamalarını beğendiler ve Hristiyanlık geniş alana yayıldı.

Basileios, kendinden önce dünyada bilinen ilk hristiyan manastırının kurucusu olduğu kabul edilen Büyük Pachomios ya da İhtiyar Pachomios

¹⁶ **Arius'culuk:** MS 318 yılında İskenderiye Kilisesi piskoposu Arius'un "İsa'nın Baba ile aynı özden olmadığını ve bu sebeple İsa Mesih'in tanrı olamayacağını" iddia eden ve Hristiyan'lığın "Baba-Oğul ve Kutsal Ruh" inanışına ters düşen bir akımdır.

(MS 292-348) isimli Mısırlı keşişin manastır sistemini çeşitli değişikliklerle Anadolu'ya uyarladığı gibi, daha da önemlisi klâsik gelenek ile Hristiyan inancı arasında yaptığı bir sentezle Bizans ilâhiyatının temellerini atmış oldu.

Basileios'un bu konudaki refomları ana hatları ile şöyleydi;

Mısır'ın inanılmaz derecede kalabalık manastırlarını fazla büyük bularak manastırları küçültmüştü.

Keşişin itaatkârlığını en önemli erdem sayıyordu.

Çilekeşlik ve nefsin köreltilmesinde aşırıya varmayı yasakladı; özel olarak oruç tutmak isteyen keşiş, başkeşişten izin almak şartını getirdi.

Pakhomios sistemiyle bir başka önemli fark da Basileios manastırlarının çöllerde değil kentlerde kurulmuş olmasıydı. Böylece keşişler, insan kardeşlerinden kopuk yaşamak yerine, hayır işleri görerek onlara yardımcı olabileceklerdi. Ayrıca kendi davranışlarıyla, kilise dışından kardeşlerine gerçek Hristiyan yaşantısı konusunda örnek olacaklardı.

Bu noktada, keşişin kişisel kurtuluş arayışının dayanağını oluşturmanın yanında, kilise dışından Hristiyan cemaatine çeşitli hizmetler veren orta çağ manastırlarının karakteristik özelliklerinin ortaya çıkışını görürüz. Ancak Basileios'un Büyük Kurallar'ını okurken dönemin insanlarını en çok etkileyen, Mısır keşişlerinin bağnazlığından da, ömrünü direklerin (stylos) tepesinde geçiren Suriyeli Stylites'lerden de tamamen farklı olarak sergilediği ılımlılık ve pratiklik¹⁷. Hatta "Gençlere Söylev" başlığı altında antik dönemdeki Hellen edebiyatının ve Pagan öğretilerinin bazılarının kilise kurallarına dahil edilebileceğini söyleyecek kadar ılımlı ve birleştirici konuşmalar yapmıştır. Meselâ:

"Çocuklarım; ne atalardan gelme asaleti, ne gücü kuvveti, ne güzelliği, ne boyu bosu, ne bütün insanlığın bahsettiği payeleri, ne hükümdarlığın ta kendisini, ne de ahlâkla gelebilecek başka insani nitelikleri değerli görürüz; hayır, bunların uğruna dua etmeye bile değmeyeceğini düşünür; bu niteliklere sahip kimselere de asla hayranlıkla bakmayız; daha uzak bir zamana dair umutlar besleriz. biz yaptığımız her şeyi öbür dünyaya hazırlık olarak yaparız.

¹⁷ Talbot, Alice- Mary, *Bizans Manastır Sistemine Giriş*, Coito, sayı 17 Ocak 2012 İstanbul, s. 166

Solon'un zenginler hakkında sarf ettiği şu sözler de bununla ilgilidir: “Fakat onların servetine karşılık erdemimizi verecek değiliz, zira servet her gün el değiştirirken daima bereketini koruyan tek şeydir erdemdir.”

Euripides'in bir sözünü anacak olursak, “yemini eden dildir, akıl değil” ve böyleleri, iyi insan olmayı kendilerine gaye edineceklerine, iyi insan gibi görünmeyi gaye edinirler. Ancak Platon'un sözlerine kulak verecek olursak, “Adil olmadan adil görünmek” olabilecek en büyük adaletsizliktir.

İskender, Dareios'un kızlarını esir aldığı anda her ne kadar kendisine, kızların muhteşem güzellikte olduğu anlatılmış ise de onlara dönüp bakmamıştır. Zira

Aziz Basil Ailesi: (soldan sağa, ilk sıra) Aziz Petrus Sebaste, Aziz Basil, Aziz Gregory, (ikinci sıra) St. Theosevia, St. Naukratios, St. Emmelia, (top) St. Macrina

erkekleri esir almış birinin kadınlara teslim olmasını şerefsizlik addetmiştir. Bedenin ihtiyaçları mevzubahis oldu mu, ruhun ihtiyaçları için olduğundan daha fazla endişeye düşmemelidir. Duyular vasıtasıyla ortaya çıkan hazlara dudak bükmeyle olur bu, hokkabazların sergilediği saçma sapan numaralarla ya da shevi hazları kızıştıran bedenlerin görüntüsüyle gözleri eğlendirmekten uzak

durarak, sefihçe şarkıların kulaklarımızdan içeri girip ruhumuza dolaşmasına izin vermeyerek olur. Zira terbiye noksanlığından kaynaklanan ihtiraslar ile sefihlik, işte bu tarz müziğin doğal sonuçlarıdır.

Bedenlerinin mümkün olduğunca sıhhat ve afiyette olması için endişelendikleri halde, o bedenden yararlanacak olan ruhu kesinlikle değersiz bir şeymişçesine görmezden gelenleri, elindeki aletlere titizlenip de, o aletleri kullanarak icra edilecek olan sanatı kale almayanlardan ayırabilir miyiz?

Pythagoras'ı da çıkarmamalıyız aklımızdan. Müritlerinden birinin egzersiz yapıp bol gıda alarak bedenini geliştirdiğini görünce demiş ki, “İçinde oturduğun zindanı, daha da sefil bir yer haline getirme, Tanrı aşkına!” o halde ruhu bedene tabi kılmak ve onun hizmetine vermek, düpedüz delilik-

ten başka şey değildir. Theognis’e de başvurmamız icap eder; der ki: “Ne zengin olmaya hevesim var ne bu yöndedir dualarım, bir tek kendi yağım la kavrulup kötülükten uzak yaşamak isterim¹⁸.” Gibi nasihatları onun eski Grek felsefe ve edebiyatına yakınlık duymasının delilleridir.

Başpiskopos Basileios, Caesarea kapıları önüne büyük bir hastane ve öksüzler yurdu yaptırdı. Bu yapı başlı başına bir külliye niteliğinde idi. İçinde kilise, piskopos sarayı, rahip evleri, misafirhaneler ve bir cüzam hastanesi bulunmakta idi¹⁹. Hastanede cerrahî ve enfeksiyon hastalıkları konularında uzmanlaşmış hekimler bulunuyordu. Öksüzler yurdunda ise; sağır, dilsiz, kör ve felçliler barındırılıyordu. Aşdişad kurallarına göre; bu külliye de halk, aile içi evlilik yapılmaması, ölü hayvan eti yenilmemesi ve regl olan kadına yaklaşılması konularında eğitiliyordu.

Tyche Tapınağı’nın yıkıntıları üzerine de Julianus Apostata döneminde öldürülen Hristiyanlar’ın hatırasına bir martyrium (şehitlik) yaptırılmıştı. Bu durumdan rahatsız olan paganist imparator Julianus Apostata, Caesarea adını kent listesinden sildirek, rahiplerin askere alınmasını ve köylüler gibi vergi ödemelerini emretmişti.

Ancak Kappadokia Hristiyanlığında halkın eski İran “Maj” lar kültürüne bağlı olması sebebi ile bazı değişiklikler olmuştur. Halkın inançlarında Pagan dininden birçok emareler bulunmaktadır²⁰.

379 yılında Kayseri’de ölen Basileios’un mezarı bilinmemektedir. Ölümünden sonra ermişler sınıfına alınan Basileios’u Ortodox kilisesi her sene 1 Ocak, Katolik kilisesi ise 2 Ocak tarihlerini onun yortu günü kabul ederek anarlar. Göreme Vadisi’nde bu azizin adına bir kilise mevcut olup birçok kilise apsisinde de tasvirleri bulunmaktadır.

¹⁸ Aziz Basileios, *Yunan Edebiyatının Nasıl Okunacağı Konusunda Gençlere Söylev, Cogito* S. 17 Ocak 2012 İstanbul, s. 14-28

¹⁹ William M. Ramsay, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, (çev. Mihri Bektaş), Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1960 s. 461

²⁰ E. Kirsten, Kapadokya’nın İlkçağda Sosyal Yapısı, *V. Türk Tarih Kongresi*, Ank. 12-17 Nisan 1956, s. 60-62

4-Nazianzuslu Gregorius

(MS 329-390)

MS 329-330 tarihinde Archelais (Aksaray) yakınlarındaki Nazianzus (Nenezi) ta doğanve ilk eğitimini de burada yapan Gregory, kardeşi Caesarius'la birlikte Caesarea'ya gelmiş ve burada Carterius isimli bir din âliminin gözetimi altında tahsiline devam etmeye başlamıştır. Caesarea, o dönemde dinî ilimlerin çok geliştiği ve birkaç tanınmış piskoposun ardı ardına piskoposluk yaptığı önemli bir merkezdir²¹. Ayrıca Caesarea, kendisinin benzer bir eğitim ve ruha sahip olan yaşıtı Basil'e yakınlığının temellerinin atıldığı yer olması bakımından da Gregory için ayrı bir önem taşımaktadır. Gregory'nin Basil'le olan inişli çıkışlı ilişkisi, hayatını yönlendiren en önemli unsurlardan birisi olmuştur²².

Caesarea'da tahsilini tamamlayan Gregory Filistin Caesareası'na, oradan Alexandria'ya (İskenderiye) ve daha sonra Atina'ya giderek retorik, felsefe ve dinî eğitimlerinde daha da derinleşir. Burada aldığı eğitim sırasında yakın arkadaşı Basil ve henüz imparatorluk tahtına oturmamış olan Iulianus ile beraberdir.

Nitekim Gregory, bir ara I. Theodosius dönemine İstanbul'da Patriklik vazifesini yapar. Nihayet 390 yılında Kappadokia ölür. Büyük Bassileios ekolünden olup, Nyssalı Gregorius'un hocalarındandır. Ayrıca çok miktarda nutukları, şiirleri ve mektupları ile teslis inancını, varoluş, tabiat varlık ve tanrının niteliklerini anlatarak bugünkü Hristiyanlığın temellerini atmıştır. O'na göre "Hristiyanlar, hayatlarını Tanrı'nın İsa Mesih sureti ile yeryüzüne inerek gerçekleştirdiği kurtuluş yolunu taklit ederek geçirmelidir. Zira beşerin nihaî gayesi tanrılaşmadır" Böylece Teslis doktrininin bugünkü son şekline getirilmesinde ve Kutsal Ruh'un tanrılığını ilân etme fikrinde başı çekerek Hristiyan inanışına önemli bir katkıda bulunmuştur. Yortu günü 25 Ocak'tadır.

²¹ Ulmann, Carl, *Gregory of Nazianzum, Ho Theologos "The Divine". A Contribution to The Ecclesiastical History of The Fourth Century*, J. W. Parker, London, 1851, s. 24

²² Tokay Elif, *Anadolulu Bir Kilise Babası Nazianzuslu Gregory*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Haziran, 2007, s. 37

5-Nyssalı Gregorius

(MS 335-394)

Kayseri’de MS 335 tarihinde doğdu. Kappadokia’ daki Nyssa (Nevşehir) şehrinde 371 yılında piskoposluk etti. Kayserili Büyük Vasileios’un (Basil) kardeşidir.

Nyssalı Gregorius

Hristiyanlıkta sapık akımlar olarak kabul edilen “*Ariusculuk’a*” karşı mücadele etmiş, kiliseye ve politikaya ait konular yerine daha çok mistik düşünce ve hayata dair yazılar yazan bir teolog ve filozof olarak tanınmaktadır. Sakin, ılımlı, olumlu ve neşeli tabiatı ile ağabeyinden farklı olan Gregory, düzenli bir eğitim görmemesine rağmen derin bir felsefi bakış açısına sahiptir. Gençliğinde kiliseye

karşı fazla ilgi duymayarak retorikle ilgilenmiş fakat daha sonra Basil’in manastırında geçirdiği günlerde yeniden dinî inançları güçlenmiştir. Bu sırada Basilius, onu Nyssa Piskoposluğuna tayin etmiş fakat buradaki görevinde fazla kalamamış ve Ariuscular tarafından uzaklaştırılmıştır. 378 tarihinde bu sefer imparatorluk emri ile geri dönmüş, 381 de İstanbul Konsili’nde bulunmuş, İmparator Theodosius ona Pontus topraklarında Ortodoks inancını yaygınlaştırma görevi vermiştir. 394 yılında da ölmüştür. Hristiyanlar bu din adamının yortu günü olarak 9 Mart gününü kabul ederler. Büyük İlmihâli, doğu kilisesinin en önemli eserlerinden birisidir. Nitekim ölümünden yaklaşık dört yüz sene sonra MS 787 tarihinde toplanan 7. Genel Konsil’de “*Babaların Babası*” ünvanını almıştır. Yortu günü 10 Ocak’tır.

6-Aziz Ayios Mamas

Aziz Ayios Mamas, Hristiyanlığın Kapadokya’da hâkim olmasından sonra bölgenin ilk azizi olarak bilinmektedir. Hristiyan literatürüne göre; Bu azizin anne ve babası din şehidi (Marthi) olmuş. Hapiste doğan Mamas dağa kaçmış. Orada bir geyiği ehlileştirerek onun sütü ile beslenmiş, dağda başka vahşi hayvanları da ehlileştirmiş, onların süt ve peynirlerini yoksullara

dağıtan bir çoban olarak ünlenmiş. Sonra anne ve babasından öğrendiği Hristiyan inancı sebebi ile işkencelere maruz kalmış, arslanlara atılmış fakat onları terbiye edip arkadaş olmuş sonunda yine inancı sebebi ile MS III. yüzyılda Kayseri’de öldürülmüş (Lebides ve Hasluck Aziz’in Kayseri’de gömüldüğünü söylemektedirler²³) ve oraya gömülmüş. Kayseri’de ilk büyük kilise onun adına yapılmıştır. Daha sonra gelen Aziz Grigorios, onu “bahar çiçeklerinin simgesi” olarak anarmış. Bugün hem Ortodokslar ve hem de Katolikler büyük yortularından iki gün sonra ve 2 Eylül de olmak üzere yılda iki defa kutlamaktadırlar. Başta Kıbrıs ve Fransa olmak üzere birçok yerde “Aziz Mamas “ kilisesi vardır.

Daha sonraki yüzyıllarda Roma ve eyaletlerinde müthiş bir Hristiyanlaşma ve dindarlık başladı. V. yüzyılda Atina’da putperest bir filozofun kızı olarak dünyaya gelmiş bulunan İmparatoriçe Eudokia, bahtsız geçen saray hayatından sonra Kudüs’e yerleşti. Eudoxia burada bir taraftan kilise ilâhileri yazarken bir taraftan da kutsal emanet toplama merak ve modasını başlattı. Anadolu’da bulunan azizlerin eşya ve vücut kalıntılarına sahip olma yarışı başladı. Mesela Aziz Mamas’ın bir parmağına sahip olan Langers şehri ahalisi, doğal olarak bu azizin hayatını geçirmiş olduğu Kappadokia’daki Kayseri’yi ziyaret ediyorlardı²⁴.

7-Rahip Savvas

(MS 439- 532)

Savvas MS 439 yılında Talas’ta (Musalaska) doğmuş, sekiz yaşında başladığı Talas’ın 6 km Güneydoğusundaki, Phlabianai (Zincidere) Manastırı’nda on yıl kalarak ilk tahsilini tamamlamış ve rahip olmuştur. MS 456 yılında Kudüs’e gitmiş ve burada Aziz Theoctistus manastırında Aziz Euthymius gözetiminde bir münzevi olur. “Tanrı ile yalnız yaşamayı öğrenmek istedim” diyerek dört yıl kadar çölde tek başına yaşar. Bu çöl inzivasından sonra Kudüs yakınında yüksek bir dağa çıkmaya karar verir. Aziz Savvas bu mağarada beş yıl kalır. Bu arada, Savvas’ı birçok keşiş ve münzeviler ziyaret etmeye başlarlar. Savvas burada yanına bir de hastane ilâve ederek 483’de Theoktistos Eklisia denilen kendi manastırını kurar. Manastıra, Ermenistan,

²³ Lebides, *Historikon Dokimon* (1897) 378

²⁴ Runciman, s. 33

Isauria ve başka bölgelerden keşişler gelir. Bu manastır, Kudüs patrikliği ve Filistin manastır sistemi için entellektüel ve kutsal bir merkezdir. Manastıra Savvas biyografisinin yazarı Skythopolis’li Cyril’den Sam’lı Ioannes’e kadar etkin ve önemli ziyaretçiler gelmiş, sayısız teolog ve yazar kütüphanesinde çalışmıştır. Manastır bugün hala ayakta. Savvas daha sonra altı manastırın daha kuruluşunu organize eder. Khalkedon Konsili’nin öğretilerini destekler ve fakat İstanbul’a gittiğinde Monofizitizm’i²⁵ desteklememesi için İmparator I. Anastasios’u ikna etmeye çalışır. Çok geçmeden Filistin’deki tüm manastırların sorumlusu olur. 90 yaşlarında MS 531 yılında bir Samarit isyanını bastırmak ve halkını korumak için İmparator Jüstinyen’e yalvarmaya İstanbul’a gider. Oradan döndükten sonra 5 Aralık 532 tarihinde ölür. Ancak kemikleri daha sonra haçlılar tarafından çalınarak Venedik’e götürülür. Ancak 1965 yılında yapılan bir anlaşma ile İtalya’dan Kudüs’e getirilerek Theoktistos Eklisia Kilisesi’nin zeminine altın ve gümüşlerle süslü bir lâhit içine konuldu.

Rahip Savvas, Doğu keşişliğin kurucularından olup, Teolojik Ortodoksi’nin güçlü bir destekçisi olarak kabul edilir.

8-İmrü’l Kays İbn Hucr

(MS 520-565)

Necid’de doğan ve asıl adı Cendah ya da Hunduc olan şairin soyu Kahtanilere dayanmaktadır. İmrü’l-Kays lâkabı, Kasoğulları’na mensup ve şiddet adamı anlamındaki sıfatıdır.

Hadramut ve Yemame’de hüküm süren bir kabile reisi olan babası Haris oğlu Hucr’un Esedoğlu kabilesi tarafından çadırında öldürülmesi üzerine intikam hırsına kapılan en küçük oğlu Kays, desteğini aldığı Bekr, Taglip ve Yemen kabileleri ile Esedoğullarını yenerek babasının intikamını alır. Fakat Hire kabilesi reisi Münzir’in Esedoğulları, İyad ve Tenuh kabileleri ile işbirliği yaparak İmrü’l Kays’ın üzerine yürümesi üzerine bunlarla başedemeyeceğini anlayarak yardım istemek amacı ile Bizansa kadar gider.

²⁵ İnsanın gerçek (yaşanan) âlemde tanrı olduğunu kabullenen Hristiyanlık inanışıdır. (Buna göre; kelâm İsa ile birleşmeden önce de İsa Tanrı idi ve Meryem’den doğan çocuk (İsa) tam bir insan ve tam bir tanrıdır. Dolayısıyla Meryem Tanrı’nın annesidir. Haç üzerinde acı çeken İsa’nın sadece insanî tabiatı değil, aynı zamanda da ilâhî tabiatıdır.)

İstanbul'da İmparator Justinianus (483-565) ile görüşerek yardım vaadini alarak dönüş yoluna koyulur. Ancak Hasmı olan Esedoğullarından Tamah adlı bir kişi, arkasından Kays'ın çapkın bir şair olduğunu ve imparatorun kızı şiirler söyleyerek aşk yaşadığını İmparator'a duyurur. Bu duruma sinirlenen İmparator Justinianus, Kays'a altın dokumalı bir kumaştan zehirli bir elbise göndererek bunu mutlaka giymesinin kendisine hürmet olacağını, her indikleri yerde de kendisine haber göndermesini bildirir. Bundan çok memnun olan Kays, sıcak bir günde elbiseyi giyer ve terlediği anda zehir vücuduna etkisini göstererek derisi kabuk kabuk soyulmaya başlar. (Bu sebepten dolayı Bizans tarihçileri kendisini "Zülkuru" olarak anarlar.) Öleceğini anlayan Kays, yakınına geldiği Asib (Alidağ) denilen bir dağın zirvesinde bir bizanslı prensese ait olduğunu öğrendiği yere gömülmesini ister ve "Ey komşum olan kadın. Birbirimizi ziyaret etmek için yolumuz yakındır. Bu Asib dağı durdukça ben de duracağım. Ey komşum, biz ikimiz de burada garibiz. Garipler birbirlerinin akrabaları sayılırlar" diyerek 565 yılında ölür. Kayseri'de Asis Dağı'nın (Ali Dağı) tepesine gömülür²⁶. Mezarı geçen yüzyıla kadar ziyaret yerlerindendi.

Cahiliye döneminin ünlü şairlerinden olan İmrü'l Kays, Arap şiirini belli kurallara bağlayarak, kafiye düzenlerine yeni esaslar koymuştur. Hz. Muhammed'in doğumundan ve İslâmiyetin zuhurundan önce yaşamış bulunan şairin, Peygamber Efendimiz tarafından "Arap şairlerinin öncüsü" olarak nitelendirmesi ile şöhreti zirveye ulaşmıştır²⁷. Şiirleri seb'a-i muallaka'da (yedi askı) yazılmıştır. O zamanlar şiire çok rağbet edildiğinden, birçok büyük şair vardır. Fakat hepsinin üstünü Hasan bin Sâbit ile bu İmrü'l-Kays idi.

Hasan sonradan Müslüman olmuştur. Hattâ Mısır Meliki Mukavvis tarafından Hazret-i Peygambere düldül katırı, zülfikâr kılıcı, Mariye adında bir cariyeye ile kız kardeşini Zünnûn Mısırî ile beraber Hasan hediye olarak getirmiştir. Hediyeler kabul olduktan sonra, Hazret-i Peygamber düldül ile zülfikârı Hazret-i Ali'ye verdi. Mariye cariyeyi de kendisine alıkoydu ki bu hatundan İbrahim adındaki oğlu dünyaya geldi. Mukavvis'in kız kardeşini de Hasan'a hediye edip şâirlerin sultanı yaptı. Elçi olarak gelen Zünnûn da Müslüman olup bütün hâkimlere pir oldu. Ölüncü Mısır'da defnolunmuştur.

²⁶ Abdül el Zahir, Herevî, Evliya Çelebi, Şerafeddin Yaltkaya, Yedi Askı, Devlet Kitapları, İstanbul 1985 s. 16

²⁷ Savran Ahmet, İmrü'l Kays b. Hucr. *TDVİA*. 22. c, s. 238

Şâir İmrü'l-Kays ise Müslüman olamadı. Zirâ astronomi ilminde lânetli Ebû Leheb'in öğrencilerinden ve akrabalarından idi.

9-Aziz (Genç) Hosios Meletios

(MS 1035- 1105)

Myoupolis'li Meletios olarak da bilinen Aziz, yaklaşık 1035'de Kappadokya'da Moutalaske (Talas) köyünde doğmuş, 15 yaşında İstanbul'a gitmek için köyünü terk etmiş ve manastır münzevisi olmuştur. Daha sonra Thebes yakınında Aziz Georgios euklerionunda yaşamaya Boeotia'ya gitmiştir. Filistin, Roma ve belki de İspanya'ya kadar uzun bir hac yolculuğu yapmıştır. Yaklaşık 1081'de Yunanistan'da Attika ve Boiotia arasındaki sınırda, Kithairon (Myoupolis) Manastırını kurdu. İmparator I. Aleksios'tan ilk yıl 422 altın sikke bağışı sağlamıştır. Bu manastır "Hosios Meletios Manastırı" olarak anılmaktadır. Manastır erken XII. yüzyılda gelişti. Hosios Meletios 1105'de ölmüştür. Hristiyanlarca 1 Eylül günü anılmaktadır.

10-Kayserili Theodoros

XI. yüzyılda yaşamış ünlü ressamdır. Studios manastırında keşiş olduğu sanılmaktadır. Manastırın Psalterionu'nu (Mezamir Kitabı) gayet sanatlı ikonalarla süslemiştir (1066). Bu değerli ikonalar bu gün Britanya müzesi kütüphanesinde saklanmaktadır.

G-ROMA İDARESİNDE SÖZ SAHİBİ OLMUŞ MEŞHUR KAYSERİLİLER

Birçok Roma ve Antik devir yazarları Kappadokialıları genellikle kültür-süz, kaba ve karaktersiz olarak tarif etmektedirler. Buna karşılık Strabon "Kappadokia'da yalnız at değil, soylu insanlar da yetişir." demektedir. Gerçekten de bilhassa IV. asırda Kayseri'den çok tanınmış siyasetçiler çıkmıştır.

Bunlardan bilinenler şunlardır:

Aburgius: MS 371'de İmp. Valens'in sarayında önce Guaeitor (Maliye Bakanı) sonra da Praefectus Praetoria (İmp. Hassa Kumandanı) olmuştur.

Helladius: MS 372-373'te Procurator'luk yapmıştır.

Leontius: MS 370-378'de İznik'te Procuratorluk yapmıştır.

Martinianus: MS 375'te Roma Praefect'liği (Vali), Sicilya'da cosül, Afrika'da Vicarius (Vali) olmuştur.

Sophranius: MS 365'te Noter, 396'da Praefect olmuştur.

Eupsychius: İmp. Julianus zamanında martry olmuştur²⁸.

Romanos Diagenes 1. Ocak 1068'de Bizans imparatoru oldu. Malazgirt'te Selçuklu İmp. Alpaslan'a yenildikten sonra 1072'de öldü. Kappadokia asilzadelerindendir²⁹.

H- KAYSERİ'NİN ALMIŞ OLDUĞU İSİM VE ÜNVÂNLAR

Hillakku (Bu ismin Tyana'ya da verildiği iddia edilmiştir.)

Mosoch ve Muşki

Mazaka veya Mazakus

Meskus veya Mosoch

Maza (Büyük)

Mazaeus (Zeus)

Eusebia Kaisarea

Kaiserae

Caesarea

Mehtrapol Kaisarea (M. Avrelius'un sikkelerinde)

Mater Urbium

²⁸ Baydur. S. 78

²⁹ s. 318

Neokoros (Bu unvan Sep. Sev. Ve Sev. Alex zamanlarında iki defa verilmiş ve Gordian sikkelerinde de BNE olarak zikredilmektedir.)

Erciyes Kenarındaki Kaisarea

Şereflilerin Şereflisi Kaisarea

Şereflilerin Şereflisi Anadolu'nun öncüsü Kaisarea

Kappadokia, Galatia, Pontus ve Ermenistan'ın En Büyük Şehri Kaisarea³⁰.

İ- ROMA-BİZANS KAYSERİ'SİNDEN GÜNÜMÜZE GELEBİLEN ESERLER

1-Kayseri Kale ve Surları

Kadim Kayseri'den günümüze gelebilen en önemli eser muhakkak ki Kayseri Surları'dır. Yapıldığı dönemden günümüze kadar birçok tadilat ve tamirat geçiren surlar; 1-İç Kale 2- İçerişar (Bâtını'l Medine) denilen ve ana şehri çevreleyen surlar ve 3- Kuzeydeki sarayı çevreleyen surlar olmak üzere üç kısımdan ibarettir.

İç Kale, dış surların kuzey-doğu köşesinde, kuzeyden güneye 85, doğudan batıya 210 metre ebatlarında bir alanı kaplayan, ortalama 3 metre kalınlığında yüksek duvarları ile 19 burcu ve çevresini kuşatan hendeği ile korumalı kapıları bulunan gayet muhafazalı bir yapı olup, içinde şehrin güvenlik ve korumasını sağlayan askerleri bulunduran bölümdür. Şehrin ortasında halen ayakta olan ve devasa görünüşü ile sanat tarihçilerini şaşırtan bir yapıdır. Kale duvarları çoğu zaman devşirme malzemelerle tâmir gördüğü için her dönemin izlerini taşır ve homojen bir işçilik yansıtmaz. İlk haliyle güneyde Dervaze-i Zerrin (altın kapı) da denilen "Arslanlı kapı" ile Doğuda "Dizdar Kapısı" isimleri verilmiş olan iki kapısı vardır. 1989 yılında belediye tarafından Kuzey cephesine yeni bir kapı daha açılmıştır.

³⁰ Nezahat Baydur, s. 119-120

İçerişar ya da Bâtınü'l Medine denilen mekânda ise şehrin çarşıları, pazarları imâlathaneleri, ibadethaneleri bulunmakta ve ayrıca şehir eşrafı da burada oturmaktadır.

Milâdın ilk yıllarında Kayseri'ye gelen Amasyalı Seyyah Strabon; *“Genellikle Mazaka, bir şehrin kurulması için uygun bir yer değildir. Zirâ burada ne su vardır. Ne de tabîî bir şekilde korunmalıdır. Valilerin ihmâli yüzünden surları da yoktur.”* demektedir. Zaten o tarihlerde şehir Erciyes'in eteklerindeki tepelerde kurulmuş olup muhkem surlar yapılmaya da müsait değildi. Ova ise büyük oranda bataklıklardan oluşuyordu.

Ancak şehrin kuzey ucunda yer alan “Taşlıburun” kalesi ile buradan güneye doğru sur temelleri ve kalıntılarının çıkması, Milad'ın ilk yüzyılları içinde bu yerleşim alanının bir bölümünün basit bir surla çevrili olmasını düşündürmektedir.

İlk zamanlarda şehrin ovaya inmesinden sonraki dış kale surlarının Yoğunburç'tan itibaren güneye doğru Kartal'a kadar uzandığı, buradan batıya dönerek belki Battalaltı'na ve oradan tekrar doğuya dönerek, Düvenönü'ndeki surla birleştiği bu bölgelerde zaman zaman yapılan kazılarda çıkan sur temellerinden anlaşılmaktadır.

Surlarla ilgili ilk belge Roma İmparatoru Gordianus III ve eşi Trankulliana'nın 4. İmparatorluk yılında (MS 242) Kayseri'de darp ettirdikleri sikkelerdir. Bu sikkeler üzerinde Grekçe “Sur” kelimesi önemle vurgulanmıştır. Surların yapılış anısına bastırıldığı anlaşılan bu sikkeler ile biz Kayseri surlarının 242 yılında kısmen tanzim edildiğini ve büyük oranda da yeniden yapıldığını bilmekteyiz.

ENTIX (surla çevrili)

KAI (Kayseri)

BNE (2. Neokrosluk)

ETA (4. Yıl)

(Gordianus III'ün sikkelerindeki surlarla ilgili ibareler)

Doğudan gelen Pers tehlikesine karşı yapıldığı anlaşılan bu surlar, imparator Valerian (MS 253-260) döneminde Pers hücumlarını ilk anda durdurduysa da daha sonra Persler aşamadıkları surları hile ile geçmiş ve şehri yağmalamışlardır.

Surlarla ilgili değerli bir bilgiyi de VI. yüzyıl tarihçilerinden Procopius (MS 550) vermektedir. Şehrin bu yüzyılın ortalarında bile Battal, Tontar ve Esenyurt gibi Erciyes'in eteklerindeki tepelerde yer aldığını, belki bu tepelerin hemen yakınında bulunan ovanın güney ucuna biraz taşığını anlamaktayız.

Yine bu dönemde Gordianus III zamanında yapılmış olan sur duvarları da depremler ve bakımsızlık sebebi ile yer yer yıpranmış ve çökmüş bulunuyordu.

Procopius, şehrin bu durumunu bildirdikten sonra; *“İmparator Justinianus’un (MS 527-565) eski şehrin etrafında gerçek emniyeti sağlayan bir duvar yaptırdığını ayrıca bu duvara ilâveten takviye garnizon binaları yaptırdığını”* bildirmektedir. Yani, önceleri şehir, etrafındaki bağ ve bahçeleri içine alan geniş surlara sahipken bu imparator tarafından daraltılarak daha güvenli hale getirilmiştir. Böylece Gordianus döneminde daha köklü bir daraltma yapıldığı anlaşılmaktadır. Özellikle iki katlı surların Justinianus dönemi yapılar olduğu tahmin edilmektedir.

Evliya Çelebi ise; “Hazreti Ömer’in Halifeliği döneminde kral Harkil’in (Bizans İmparatoru Heraklius (MS 610-641) Erciyes Dağı eteğinde yüksek bir tepe üzerinde fil cüssesinde kesme taşlar ile surları onartıp, sağlamlaştırdığını” yazmaktadır. Nitekim bu güçlü kaleyi Hz. Ömer’in Anadolu’da fetihler yapması emrini verdiği Muaviye kumandasındaki İslâm ordusu 645 yılında şehri kuşattığı halde aşamamış, bunun üzerine Muaviye, şehir halkına şehrin kapılarını açma teklifinde bulunmuş, şehir halkı buna razı olmayınca Muaviye, askerlerine bölgeyi tahrip etmelerini emretmiş ve sonra İslâm ordusu Pozantı yolunu kullanarak Şam’a geri dönmüştür³¹.

Bu tarihlerden XII. yüzyıla gelinceye kadar Kayseri Kalesi ve Surları hakkında bilinen bir belge henüz bulunamamıştır.

XII. yüzyılın ilk yarısında bölgede hâkimiyeti sağlayan Danişmendlilerin üçüncü hükümdarı Mehmed Melik Gazi (1134-1143) Kayseri’yi merkez yapmış ve artık Erciyes’in eteklerinden ovaya inmiş olan şehrin, surlarını tamir ettirerek Cami-i Kebir ve Gülük Külliyesi gibi büyük eserler yaptırmıştır.

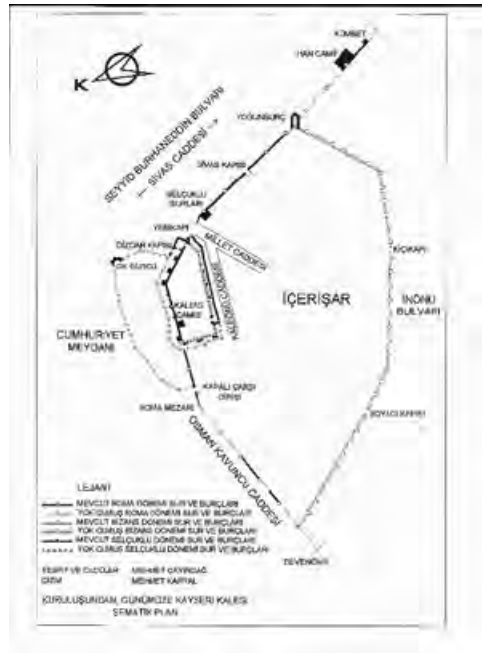
İslâmî dönemde Kayseri Kalesi ve surları üzerinde önemli bir müdahale ise I. İzzeddin Keykavus’un (1211-1220) Yoğunburç’u yaptırması olmuştur. Kitâbesi Burç’un doğu duvarında olup, *“Fi eyyam-ı es sultan el galib el*

³¹ Süryani Mihail, *Süryani Mihail Vekâyinâmesi*, (Türkçe tercümesi: Hrant. D. Andreas-yan), Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi No: 44’de yayınlanmamış tercüme 1944 s. 32, Ankara

*muazzam/ El berri vel Bahreyn-i
es sultan...../ Keykavus bin Key-
hüsrev bin Kılıç Arslan* (Büyük,
galib sultan zamanında /Karaların
ve denizlerin büyük sultanı...../
Kılıç Arslan'ın oğlu Keyhüsrev
onunda oğlu Keykavus) yazılıdır³².

I. Alâeddin Keykubad'ın (1220-1237) 1224 yılında İç Kaleyi ve muhtemelen dış surları köklü bir şekilde tamir ettirerek doğudan gelmesi beklenen Moğol istilâsına karşı tedbir aldığını çağdaş müelliflerden İbni Bibi belirtmektedir (**). Nitekim İç Kale'nin Atpazarına bakan doğu duvarında bir mermer kitâbesi mevcuttur. *“Es Sultan el muazzam Alâeddünya ved-*

³² Erkiletlioğlu Halit, *Kayseri Kitâbeleri*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, No: 37 s. 41

din/ebu-l feth Keykubad bin Keyhüsrev burhan emir-ül mü'minin” (Dünya’nın ve dinin sahibi yüce sultan ki o fetihlerin babası halifenin şahidi Keyhüsrev’in oğlu Keykubad) tarafından yaptırılmıştır³³.

Nitekim 1243 yılında Selçuklu ordusuna karşı Köseadağ Savaşı’nı savaşmadan kazanan barbar Moğol ordusu önce Sivas’ı ele geçirmiş, sonrada Kayseri Kalesi önünde konuşlanarak şehre girmeye çalışmışlardı. Ancak bütün gayretlerine rağmen bu muhkem surları aşamamışlardı.

1243 yılındaki bu kuşatma sırasında dış surların güneydeki bazı gizli geçitlerinden dışarıya çıkıp Moğollara kayıplar verdiren Ahî birliklerinden bahsedilmesi ve yine Moğol kumandanı Boycu Noyan’ın emri ile tam toparlanıp gideceklerken Kale içinden “Çirk-ab” denilen bir kanal veya geçitten çıkan Ermeni Hajukoğlu Hüsam ve Subaşı Topal Fahreddin Ayaz’ın Moğollara yardımları ile tekrar kuşatmayı güçlendirip Sivas Kapısı civarından şehre girmeye muvaffak olarak şehirde çok büyük bir katliam yapmaları göstermektedir ki, Dış kalenin Selçuklular döneminde bilinen; Meydan Kapısı, Sivas Kapısı, Ayavasıl Kapısı (Kıçıkapı) ve Boyacı Kapısı dışında bazı gizli geçit ve kapıları daha bulunmaktadır. Dizdar Kapısı’nın güneyinde de bir küçük kapı olduğu ve bu kapının Sultan II. Selim döneminde “Yeni Kapı” adıyla genişletildiği bilinmektedir.

Kayseri Kalesi Selçuklular’dan sonra Eretna ve Kadı Burhaneddin hâkimiyetine geçmiştir. Kayseri’nin kesin olarak Osmanlılara geçmesinden önce kısa bir süre Kayseri’ye hâkim olan Dulkadiroğulları da kalede bazı tamiratlar yaparak bir de üç satırlık kitabe koymuşlardır.

“Yursemü emir el kebîr el Hüsami Hasan bin

Nasr el-din Muhammed bin Dulkadır bîşareti

Hamdihi el med..... Sene erba aşere semane mi’e (814)”

(Dulkadiroğlu Nasıreddin Muhammed’in oğlu, büyük emir Hüsamî Hasan tarafından sekizyüzondört senesinde yapıldı) M/1411-12³⁴.

Daha sonra Karamanoğulları hükmüne giren Kayseri Kale’si yine tâmir görmüş, onlar da bu hâkimiyet ve tamiri İç Kale’nin güney duvarına koydukları dört satırlık bir kitâbe ile belirtmişlerdir.

³³ Erkiletlioğlu, age. s. 42

³⁴ Erkiletlioğlu, age. s. 44

“-El müstevli el etrak ed dâllum alâ medinet-i Kayseriyye ve bi mehdin nas....

-Fî tahribül Kâbeti şerifeti fekarace el emir-i kebir el şeyh Çelebi Davud

-Vek kazıminel gayza vel afine anin nas “fe amere fî eyyamı

-Halledallahü mülkehu ve kanel.....şeyh Sevinç Temur bin Aziz Şeyh Çelebi”

(Doğru yoldan uzaklaşmış bulunan Türkler, Kâbe'nin tahribi gibi Kayseri Kalesi'ni de tahrib edip, halkını esir aldılar. Davud'un oğlu büyük emir Şeyh Çelebi zamanında “Kur'an III-134” tamir edildi. Allah mülkünü daim eylesin Aziz Şeyh Çelebi'nin oğlu Sevinç Demir)³⁵.

Nihayet 1465 yılında Karaman Beyi Pir Ahmed'in Kaleyi tâmir ettirerek teslim etmesi ile kesin olarak Osmanlı mülkü haline gelmiştir.

Bu tâmir ile ilgili iki kitâbe iç kapının üzerine yerleştirilmiş olup; metni ve açıklamaları şöyledir.

Gün nazar gerd Rumra Şehzad

Nam-ı vey Han Muhammed ame dest

Bende-i o bedest-i Pir Ahmed

Ger zemen-iHicret-i Nebî pürsî

Kala-ı Kayseriyye kist âbâd

Bad Beyt-i saadeteşBağdad

Şûd tamam ıyn esas ıyn bünyad

Heşt sad sâl bud ba heftâd H/870 (M/1465-66)

(Rum (Anadolu) Şehzadesinin bir bakışı ile /Kayseri Kalesi mamur oldu/ O Han'ın namı Mehmed'dir/ Saadet evi Bağdad olsun/ Onun kulu Pir Ahmed'in eli ile/bu bina tamamlandı/Eğer hicri tarihini bana sorarsan sekizyüzyetmiş senesidir³⁶.) Bu tamir ile ilgili diğer kitâbe de İç Kale Doğu iç kapısında bulunmaktadır. Metni ve açıklaması şöyledir;

“Tecellâ bi hasbihi elumran hazi-hil kal'a tül mübareketül ve hüve Muham-med ibn-i Murad Han”

³⁵ Erkiletlioğlu, age. s. 45

³⁶ Erkiletlioğlu, age. s. 46

(Bu mübârek kale, Murad Han'ın oğlu Mehmed'in şerefine karşılıksız bir cilve olarak süslendi.)

Bu onarımlardan sonra 1507 yılında da önemli bir tamirat görmüştür.

Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566) döneminde Kayseri halkı 1553 yılında Kayseri Kalesi'nin tamir edilmesi için saraya başvurarak bu iş için 1000 adet ırgat vermeyi vadetmiş ve yapılan talebin kabul edilmesi ile 50.000 akçe harcanarak kale onarılmıştır.

II. Selim (1566-1574) döneminde 1567 yılında Hunat'a bakan ana kapıdan (Dizdar Kapısı) güneye doğru ilk kapı "Yeni Kapı" adıyla genişletilerek şimdi müzede olan bir de kitâbe konulmuştur. Kitabede:

"Ve kad kâne hâzel bâbualen-nâsi dayyikan vessa ahumen evsaa

LillâhiTeâlâ aleyhi rıdvânun fi eyyâmi es sultan ül azam es sultan Selim Han bin Süleyman Han fi hamsin ve sebine ve tis'a mie"

(Halka dar gelen bu kapı, Sultan Süleyman Han'ın oğlu Büyük Sultan Selim Han döneminde dokuzyüz yetmiş beş yılında (1567-68) genişletildi. Allah genişletenin rızkını bollattırsın.)

Bu Yeni Kapı'dan sonra Yoğunburç'a doğru bir de "Sivas Kapısı" vardır ki Kadı Burhaneddin Ahmed, yeğeni Şeyh Müeyyed ile yaptığı savaşta şehre bu kapıdan girmişti. Yoğunburç'tan batıya doğru dönen surlara "Kıçıkapı (Aya Vasili) ve Boyacı Kapısı (Bab-ı sabbağ) açılır. Düvenönü'nden tekrar doğuya dönerek "Meydan Kapısına (Demirkapı-Odunpazarı)" ulaşır. II. Gıyaseddin Keyhüsrev, babasının Keykubadiye Sarayı'nda (Şeker Fab. Gölü'nün yanında) zehirlenerek ölmesi sırasında derhal Kayseri Kalesi'ne gelerek Meydan Kapısı dışındaki bütün kapıları kapattırıp, sultanlığını ilân etmişti.

Meydan Kapısı ile Dizdar Kapısı arasında Eski saray ya da Devlethane denilen bölgeyi içine alarak "Ok Burcuna" ulaşır. Buradan da muhtemelen tekrar Dizdar Kapısı'na bağlanır. Burada da Oduncu Pazarı Kapısı (Meydan kapısı) ve Atpazarı Kapısı vardır. Kapılardan Dizdar Kapısı ile Kıçıkapı hariç, diğerleri daha çok açıldıkları bölgeye göre isim alır. Surların kuşattığı bu alanın içinde kalan alana içeri şehir anlamında "İçerişar" denir ki şehrin ticarî alanları ve birçok mahalle bu bölgededir.

Kayseri'nin Osmanlı şehri olmasından sonra savunma ihtiyacı kalmadığından surlar önemini yitirmiş ve sur dışında birçok mahalle teşekkül etmiştir.

İç kale Osmanlı döneminde önceleri askerî garnizon olarak kullanılmaya başlamış idi. Mesela; XVI. yüzyıl da burada 1 dizdar, 1 kale kethüdası ve 96 adette muhafız bulunduğunu kayıtlar göstermektedir. Arslanlı Kapı'dan girilince tahıl arabaları, darı, buğday, pirinç, peksimet ve akçelerin burada olduğunu Evliya Çelebi belirtmektedir.

Daha sonra kale içinde Kale Mahallesi oluşmuş, 1915 yılında bu mahalle boşaltılarak kale içi tekrar garnizon ve idarî merkez olarak kullanılmaya başlamıştır. Cumhuriyet döneminde büyük oranda sebze, meyve satıcıları olmak üzere Pazar yeri olarak kullanılmış, daha sonra kuyumcular çarşısı olmuş, günümüzde ise tamamen boşaltılarak müze haline getirilmeye çalışılmaktadır.

2-Battaltalı'nda içinde su künkleri seçilebilen hamam kalıntısı³⁷.

3-Yine aynı yerin kuzey doğusunda Basil-Manastır külliyesi (Aziz Basileios Külliyesi) olduğu tahmin edilen kemerli Roma yapıları.

4- Bugünkü şehrin park olarak kullanılan bölgesinde ve bu bölgenin çevresindeki alçak tepelerde stadion, amfityatr ve tapınaklar olduğu iddia edilen düzgün teraslanmış, yarım elips şeklinde sahalar ve bina kalıntıları. Buralardaki kayaların çatlaklarından sıcak buhar çıkmaktadır. Hemen yakınındaki tonozlu kalıntılarının hamam olması muhtemeldir.

5- Şehir sur duvarları. Şehir surlarının Roma çağında Gordianus III. tarafından MS 238-244 yaptırtıldığı sikkelerindeki Entixion (Sur) yazılarından anlaşılmaktadır.

6- Justinianus surları (iki katlı)

7- Surların Demirkapı mevkiinde sur duvarı olarak yararlanılmış bir Roma mezarı.

8- İstasyon Caddesi'nde Sahibiye Medresesi'nin kuzeyinde volkanik (Siyah bazalt) taştan yapılmış tipik bir Roma mezarı. Bu mezarın Anadolu'da şüpheli bir şekilde ölmüş bulunan Roma İmparatoru Gordianus III'e ait olması ihtimali vardır. 1956 yılında ortaya çıkarılarak restore edilmiştir. Dikdörtgen plânlı ve iki yüzü alınlıklıdır. İçinden çıkarılan İslâmî mezar taşları buranın sonradan Selçuklu türbesi olarak kullanıldığını göstermektedir. 1317-1318 tarihinde vefat etmiş bulunan Mesut ve Ayşe Hatun'un mezar taşları vardır.

³⁷ Zekeriya el-Kazvini, *Asar'ü-Bilad*, Beyrut 1960, s. 553-554 Yakut, *Mu'cemü'l-Buldan*, Yayınlayan; F. Wüstenfeld, Leipzig 1869, IV, s. 214

9- Okmeydanı burcu yanında, bu günkü il halk kütüphanesi bahçesindeki oda mezarı (Şimdi bu mezar müzenin bahçesindedir)

10- Tontar Dağı kuzeyi doğu eteğinde bir evin bahçesinde ortaya çıkarılan (1980 yılında) Roma devri mezar odası, iki bölümü ve on adet lahit boşluğundan ibarettir.

11- Bugünkü Esenyurt Mahallesi'nin güneyinde, sadece temelleri kalmış bir basilika.

12- Kayseri'nin kuzeyinde Erkilet kasabasında Hızdırellez Tepesi denilen yerde bir Tümülüs tipi mezar mevcuttur. Bu mezarın Kappadokia kralı Archelaos'a ait olduğu iddia edilmektedir. Hâlbuki Archelaos'un Roma'da 80 yaşının üzerinde öldüğü bilinmektedir. Bu gün ismi geçen tepenin üzerinde, Selçuklular zamanında yapılmış ve Osmanlılar tarafından "Sırsaray" diye anılan mevkide nefis bir köşk mevcuttur.

13- Yılanlı Dağı'nın üstünde, Kızıltepe'de, Ali Dağı'nın kuzey batı zirvesinde Suvermez Dağı üzerinde, birer Tümülüs tipi mezar ve Kayseri'nin bütün çevre kasaba ve köylerinde çok miktarda Tümülüs mevcuttur.

14- Erkilet'in güneyinde eski Yozgat yolu üzerinde halkın Beşiktepe dediği üç adet höyük mevcuttur.

15- Talas yolu üzerinde bugünkü ulaştırma taburunun içinde büyük bir höyük mevcuttur.

16- Erkilet'in kuzeyinde Çokgöz Köprüsü çevresindeki kayalarda ve bütün Kızılırmak kıyısı boyunca uzanan dik kayalarda inler veya kaya evler.

17- Zerezek köyünde Mısgır Kalesi, Melikgazi köyünde Zamantı Kalesi, Yuvalı'da Akkale (Ağkale), Uzunyayla'da Şerefiye Kalesi, Avşarsöğütlü köyünde şehir kalıntısı mevcuttur.

18- Bünyan'ın doğusundaki Kululu'da Hititler zamanına ait eserler.

19- Silahtar köyü ile Amarat köyü arasında Silahdar'a yakın yerde ve Kızılırmak kenarında "Harsenos" kalesi.

20- Tomarza Kale köyündeki Kale.

21- Pınarbaşı, Avşarsöğütlü köyü yakınındaki "Müşevge" denilen yerde bulunan Karakısıık Kalesi, kaya oyma lâhitler, büyük kesme taşlı yapı

temelleri, kayalar içinde oyma evler, çok miktarda sütun, sütun başı ve işlenmiş taşlar.

22- Hisarcığın 3,4 km güneyinde dere içinde yeraltı şehri ve sur kalıntıları, su kanalları.

23- Erciyes Dağı yolunda radar istasyonun karşı sırtlarının arkasında, çok miktarda Roma kaya mezarı ve harabeler. (Örenbeli denilen yer.)

24- Felahiye'nin içinde "Sıtmapınarı" denilen, Roma çeşmesi.

25- Felahiye'nin 11 km batısında bir köyde halkın "Yapı" dediği mermerden yapılmış muhteşem bir Roma Tapınağı (9,5 x 12 mt ebadında 10 mt yüksekliğinde)

26- Lifos tepesi üzerindeki kale ve yapılar.

27- Develi'ye 3 km mesafede ve Erciyesin eteğinde "Gereme" harabeleri ve bu harabelerin üzerindeki (kartında) bulunan kale.

28- Talas'ın doğusundaki dere içinde "Derevenk" mevkiinde büyük bir yerleşim merkezi ve kaya oyma evler.

29- Gesi yolunda, Salguma Vadisi'nde kaya oyma evler köprü ve kaya oyma evleri koruyan sur.

30- Sakaltutan köyü Roma mezar anıtı.

31- Salguma suyu üzerinde bulunan köprü ayağı.

32- İncesu yolunda Örenyeri köyü üzerindeki Roma Tapınağı.

33- Panlı köyünde 7 x 13 m ebadında muhteşem bir Roma Tapınağı.

Boyacı Kapısı

Aziz Basileios Külliyesi Kalıntıları

J- BUGÜN KAYBOLMUŞ YAPILAR

Kayseri'nin tarih boyunca siyasi ve ticarî önemini koruyarak daima büyük bir şehir olma özelliğini muhafaza ettiğini biliyoruz.

Kayseri tarihine yer veren kaynaklar ile Kayseri'de basılan paralardan şehirden gerek tapınak ve gerekse diğer amaçlı birçok büyük yapının mevcut olduğunu tespit edebildik. Bugün kaybolmuş olan bu yapıları şöyle sıralayabiliriz.

Derevenk Vadisi

a- Tapınaklar

Zeus Poliouchos Tapınağı: MÖ II. yüzyıl ortalarında Orofernes (158-156) tarafından yaptırıldığı tahmin edilmektedir. Sikke resimlerinde dört sütunlu olduğu görülmektedir. Julianus Apostata (MS 361-363) zamanında veya daha önce yıkılmıştır³⁸.

Apollon Potros Tapınağı: Bu tapınakta Julianus Apostata'dan önce yıkılmıştı. Hakkında kaynaklarda fazla bilgi yoktur.

Tyche Tapınağı: Hadrianus sikkelerinde resmi vardır. Dört sütunlu olmalıdır. Alınlığın tepesi ve köşelerinde bir heykel vardır. Julianus tarafından yıkılmıştır.

³⁸ Ramsay, s. 336

Martryrium: Julianus Apostata öldükten sonra bunun zamanında öldürülen Hristiyanlar için Tycha Tapınağı'nın yıkıntıları ile bir Martyrium yaptırılmıştır³⁹.

Serapis Tapınağı: Zevs Tapınağı sonradan Serapis Tapınağı'na dönmüş olmalıdır.

İmparator Tapınağı⁴⁰.

Athena Tapınağı: Athera kültü yaygın olduğu halde, baş tanrıça Athena'nın resimleri sikke yüzlerinde esas unsurdur. Bu durumda bir Athenha Tapınağı'nın da bulunması akla yatkın gelmektedir.

8- Argios Tapınağı: Birçok para resimlerinden Argios'un (Erciyes) zirvesine yakın bir yerde olduğu tahmin edilmektedir. Bugün zirvenin hemen altında bu tapınağın yeri olması muhtemel büyükçe bir mağara mevcuttur.

Argaios üstünde tek figür, Helios (Tabii Güç) ve Çok figür ise, Diskiorlar (Zeus'un çocukları) dır.

b- Hristiyanlık Yapıları:

1- Caesarea Başpiskoposu: St. Basileios, IV. yüzyılda başlı başına bir şehir özelliğinde Başpiskopos Sarayı, kitaplığı, kilisesi, rahiplerinin oturma yerleri, yolcular, hastalar ve fakirler için misafirhaneler ve cüzamlılar için bir de hastahane ihtiva eden siteyi yaptırmıştır. Caesarea kapıları önündeki bu yapı topluluğundan bugün eser yoktur. Ancak bu günkü şehrin çekirdeğini teşkil

³⁹ Baydur, s. 136-138

⁴⁰ Güler Oğuz, *Antik Çağ Kappadokia Kral Portreleri*, (yayınlanmadı)

Felahiye Roma Tapınağı

etmektedir⁴¹. Battalaltı'nda bulunan duvar kalıntıları muhtemelen bu ünitenin artakalanlarıdır.

2- Fundus Macelli (İmparatorluk Çiftliği): Roma İmparatoru Constantius'un emri ile müstakbel İmparator Julianus'un sürgüne gönderildiği yerdir. Macellum, Argios'un (Erciyes) verimli yamaçlarından ve Caesarea'den birkaç saat uzaklıkta bahçesinde havuzu olan, yeşillik ve ormanlarla çevrili bir saraydı. Burada prensler ikamet ederdi.

Macellum bugünkü Hisarcık, Talas, Sakar veya Zincidere gibi bir yerde olabilir. Buradan 7 km uzaklıktaki Ermiş Mamas'ın mezarına kadar uzandığı sanılmaktadır. Macellum'un yeri; İmp.

⁴¹ Gabriel, s. 12

Panlı Roma Mezarı

Ilıanus bölümünde detaylı anlatıldığı gibi Hacılar'ın Sakar Çiftliği olması ihtimali çok yüksektir. İçinde hamamlar ve kaynaklar bulunan bu çiftlikte 6 yıl boyunca üvey kardeşi Gallus'la sürgün hayatı yaşamıştır⁴².

3- Surp Garabed Manastırı: Efkere'de bulunan bu manastırın yeri ve yapılması rivayete göre şöyle olur. Aziz Yuhanna Kudüs'te vaftizci Yahya'nın cesedini bulur ve bu cesedi Efes'e gönderir. 251 yılında bu kalıntılar Kayseri'ye taşınır ve buradan da 301 yılında Aziz Gregori tarafından Ermenistan'a doğru yola çıkarılır. Manastırın yapıldığı yerde mola vermiş olan Aziz Gregori sonuna kadar taşıyamayacağını anladığı sol kol ile iki bacağın kemiklerini Efkere'nin yamacına bir haç kurup gömer.

Vaftizci yahya'nın kemiklerinin bir kısmının bulunduğu bu yere IV. yüzyılda Aziz Thadeus tarafından bir manastır yaptırılır ve burası Dünya Ermenilerinin en önemli ziyaret yerlerinden birisi haline gelir.

⁴² Nezahat Baydur, *İmparator Julianus*, İst. 1982, s. 12-13

K- ROMA DÖNEMİ KAİSARİA SİKKELERİ

Eusebeia’da ilk basılan paralar Kappadokia krallarına ait iken M.Ö. birinci yüzyıldan itibaren Roma ile yakın diplomatik ilişkiler kurmaya başlayan Kappadokia krallığı, son kral Archelus döneminden itibaren başkent Eusebeia’da (Caesarea) Hellenistik tipten vazgeçip Roma tarzı sikkeler basmaya başlamıştı. Nihayet Kappadokia krallığının sona ermesi (M.S. 17) ve bu bölgede Tiberius’un himayesine alarak yetki verdiği Germanikus tarafından Roma eyalet düzeninin kurulması ile Kayseri darphanesi daha da aktif hale gelmiştir. Kayseri bu dönemde Küçük Asya’da ve Kıbrıs’ta bulunan 334 darphanenin en önemlilerinden biri olmayı sürdürür. Çünkü bütün darphanelerde ancak bronz sikke basımına izin verilmişken sadece Suriye’de Antiocheia, Mısır’da Alexandreia ve Kappadokia’da Caesarea’ya bronz sikkelerle beraber gümüş denarius lar darbetme izni verilmiştir.

Tiberius (M.S. 14-37) ile başlayan ve Gordion III (M.S. 238-244) hükümdarlığı boyunca devam eden hatta Gallianus’a (M.S. 253-268) kadar uzanan süreç içinde takriben 250 sene müddetle iktidara gelen pagan imparatorlar tarafından başta gümüş hemidrahmi, drahmi ve didrahmi, tridrahm ve tetradrahmi isimleri verilen birçok kolonial sikke darp ettirilmiştir.

Dört grupta toplanabilen Roma sikkelerinin birinci gurubu; tam tamına Roma imparatorlarının gümüşleri tarzında olup Roma’nın Doğu siyasetinin ekonomisi gereği olarak bastırılan sikkelerdir. Literatürde “Kaisareia sikkeleri” adıyla bilinen bu sikkeler, Latince yazılı ve Roma denarilerine eş değerdedir. Bu sikkelerin en önemlisi M.S. 32 tarihinde bastırılan, Tiberius ve Drusus adına her ikisinin portresi bulunan gümüş sikkedir.

İkinci grup “Eyalet sikkeleri” olarak tanınan drahmi ve katlarından oluşan sikkelerdir. Bunların ön yüzlerinde imparator veya eşinin sağa bakan büstleri bulunmakta ve ünvanları Grekçe yazılmaktadır. Diğer yüzlerinde ise çoğu zaman Erciyes’in çok değişik şekilleri ve üzerinde tanrı figürleri yer almaktadır.

Argaios’un o dönemlerde darbedilen birçok sikkedeki imajları birbirine çok benzemektedir. Bu kutsal dağ, sivri kayaları andıran parçalardan oluşan, daima üçgen şeklinde, ortasında genellikle noktalarla veya çelenkle süslenmiş bir daire olarak sikkelere kazınmıştır ki, burası zirvenin hemen altındaki ayın yapılan kutsal mağaradır. Argaios’un zirve ve etrafında bazen volkanik patlamalarının sembolleri olarak gösterilmiştir. Bazen de tanrıya atanmış bir

sanat eseri olarak tasarlanmıştır. Bazı türlerde, zirvenin üstünde bir yıldız gösterilir. Çoğu zaman da Hilal, ışınlarla taçlandırılmış güneş tanrısı, asa ile bir dağ tanrısı veya bir kartal vardır. Argaios'un üzerindeki veya altında ve iki ilâ dört sütunlu tapınaklar (Septimius Severus) bir adam tarafından taşınan Argaios veya Argaios'un iki fil tarafından çekilen bir arabada görüldüğü çok nadir görülen tipler de mevcuttur. Argaios'u başında kale duvarı taçla taşıyan bir Tyche gibi çok çeşitli tasarımlar görürüz.

AE. Archelaos
Dört sütunlu Tyche Tapınağı

AE. Macrinus
Dört sütunlu Serapis Tapınağı

Yukarıda belirtilen Argaios, eski zamanlardan beri büyük öneme sahip olmasına rağmen, MÖ 101 tarihinden son kral Archelaos'a kadar antik dönemde bundan bahseden sikkeye rastlanmamıştır. Ne zaman ki Roma'yla siyasi ittifak tamamlanmış o zaman MS I. yüzyılın ilk senelerinden itibaren Argaios'lu paraları ortaya çıkmıştır. Muhtemelen, kültür, Romalılar tarafından Kapadokyalıları Roma üçlüsü Jüpiter-Helios-Serapis'e yaklaştırmak ve onları Summus Deus inancının yaygınlaştırılması amacına uygun olarak değişen kültürün bir tezahürü olarak bu sikkeler basılmaya başlanılmıştır. Argaios, Kapadokya'da Zeus'un kendisi veya bu en büyük Roma tanrısının oturduğu mekân olarak tasavvur edilmiştir.

Üçüncü gurubu bronz sikkeler teşkil eder. Bunlar Kayseri darphanesinin yanında bazen Tyana ve Kybistra darphanelerinde de darp edilmişlerdir. Kayseri baskıları ikinci guruptaki Eyalet sikkeleri tarzındadır. Diğer yüzlerinde ise şehrin ünvanları ve önemli olayları belirten ibareler yer alır.

Dördüncü gurup ise bir nevi hatıra sikkeleri olup, duble sestertius ve madalyon görünüşünde idiler. Meselâ Gordianus III ve karısı Trankulliana'nı

Surp Garabed Manastırı 1915

Kayseri surlarının yapılışı ile bastırdıkları ve üzerinde “entix” (sur) yazılı sikkeler bu türe örnektir.

Aşağıda bazı örneklerini gösterdiğimiz sikkelerin tamamına yakınında çeşitli Erciyes figürleri yer almakta ve Caesarea (Kayseri) adı kullanılmaktadır. Çünkü o dönemlerde Pers ve Grek dinî inanışları devam etmekte, Kayseri önemli bir metropol özelliği taşımakta ve Erciyes, dağ kültü inanışına göre bizzat tanrı olarak ya da tanrıların oturduğu mekân olarak görülmektedir (Olimpos Dağı gibi). Zirvenin hemen altında bulunan ve duvarlarında henüz okunamamış Aramice olduğu zannedilen yazılar bulunan mağaranın, Erciyesli sikkelerin tamamında özenle belirtilmiş olması buranın senenin

belli zamanlarında tanrı adına ayin yapılan, çok önemli bir kutsal mekân olduğunu göstermektedir.

Roma kolonial dönemindeki sikkelerde ön yüzde Roma kral veya kraliçesinin portresi konulmak suretiyle klasik Roma tipine devam edilmiş, şehrin adı Caesarea olarak değiştirildikten sonra sikkelerin arka yüzünde yaygın olarak Erciyes Dağı resmedilmeye başlamıştır. Bu uygulama Antik Çağ'da sadece Kappadokia kolonial dönemi sikkelerine aittir.

Antik Çağ'da dağ tanrıları, yaşlı ve sakallı bir erkek şeklinde işlenmektedir. Dağda Zevs, Helios ve Serapis olmak üzere üçlü testis yani tanrılar grubu sembolendirilmektedir. Dağın ışın saçması semavî bir tanrı olduğunun işaretidir.

Erciyes ve Serapis Tapınağı, Kaisareia (MS 217-218) AE 36 - Macrinus ve Diadumenian

Roma kolonial öncesi devri sikkelerini şu şekilde gruplandırabiliriz.

1. Otonomi Dönemi (Tarihsiz)

Bu sikkelerde şehir ismi olarak ΕΥΣΕΒΕΙΣ (Eusebias) kullanılmakta olup, bazılarının bu yüzlerinde Erciyes vardır. Diğer yüzlerinde ise, Zevs Athena, Herakles, Kybele, Tyche, Nike, Eros, Hermes, Artemis bulunur.

2. MÖ 8-9 senelerinde

Ön yüzü: Herakles, topuz

Arka yüzü: ΚΑΙΣΑΡΙΑΣ (Caesareas) yazısı ve Erciyes vardır.

3. MS 17-18 senelerinde

Ön yüzü: Athena, Tyche

Arka yüzü: Erciyes Dağı ve ΜΕΤΡΟΠΟΛΚΑΙΣΑΡΙΑ yazıları vardır.

Roma kolonial döneminde ise dönemler şöyle sınıflandırılır.

Period: Devri	Değeri	Min ve max ağırlık
I. Devir Tiberius	Didrachm	7.28–7.62g
Nero	Drachm	3.41–3.73g
II. Devir Vespasian	Didrachm	6.80–7.22g
Domitian	Drachm	3.47–3.62g
III. Devir Nerva	Tridrachm	10.53–11.83g
Trajan	Didrachm	66.40–7.44g
Drachm	3.27–4.05g	
IV. Devir Hadrian	Didrachm	6.30–7.08g
M. Avrelus	Drachm	3.17–3.46g
V. Devir Commodus	Didrachm	4.39–4.61g
Sept. Sev.	Drachm	3.02–3.46g

Tiberius ile Gordianus zamanlarında yani I. ile III. yüzyıllarda çok çeşitli Erciyes sikkeleri darbedilmiştir.

Erciyes zirvesinde ışın taşlı küre ve asa taşıyan figürler, dağda kartal, dağda yıldız ve yarım ay, dağda yıldız, sunak üzerinde Erciyes, tapınak içinde Erciyes, iki filin çektiği araba içinde Erciyes, tepeleri ışınlı sütunlar

arasında Erciyes, tanrı Serapis'in elinde Erciyes, kent tanrıçasının başında Erciyes, atların çektiği araba üzerinde Erciyes vs. gibi⁴³.

Dağ tanrısı kültünün, Arkhelaos'un kentin adını Caesarea'ya çevirmesinden başlayarak önem kazandığı ve Tiberios döneminde Caesarea'nın eyalet merkezi olmasıyla da iyice yerleşmiş olduğu söylenebilir. Artık bu sikkelerde Erciyes yaygın olarak kullanılmış ve hatta Erciyes Dağı'nın yukarı kesimlerinde görülen tepeliklerin Lifos ve Kefelik tepeleri olduğu muhakkaktır. Bu "Dağ Tanrısı" inancının önemi ve saygınlığına bir örnek te Büyük İskender'in, ölümünden sonra cesedinin Caesarea'daki "İki Tepeli Dağa" gömülmesini istemesidir⁴⁴.

Bu sikkeler değer olarak; Drachm, Hemidrachm, Didrachm, Tridrachm, Tetradrachm, Bronz paralar, gibi gruplara ayrılır.

Gerek maden alaşımı ve gerek se darp tekniği bakımından gayet iyi basılmış olan bu paralar arasında Roma Devri'ne ait Mesellina'nın Didrachmisi, Trangullina'nın bronz paraları ile Diadumenian'ın bronz paraları gayet nadirdir.

Eusebeia'da ilk basılan paralar Kapadokya krallarına ait iken MÖ I. yüzyıldan itibaren Roma ile yakın diplomatik ilişkiler kurmaya başlayan Kapadokya krallığı, son kral Arcelaos döneminden itibaren başkent Eusebeia'da (Caesarea) Helenistik tipten vazgeçip Roma tarzı sikkeler basmaya başlamıştı. Nihayet Kapadokya krallığının sona ermesi (MS 17) ve bu bölgede Tiberius'un himayesine alarak yetki verdiği Germanikus tarafından Roma eyalet düzeninin kurulması ile Kayseri darphanesi daha da aktif hale gelmiştir.

Tiberius, MS 14-37 AR Drahmi 18mm 3.19g
Ön Yüzü: TIBERIOS KAICARG. COMC, kralın defne dalı ile süslü diademli portresi sağa bakıyor / **Arka Yüzü:** QEOU SEBASTOU UIOS, Erciyes Dağı'nın tepesinde başında ışıklar saçan Helios⁴⁵ bir kürenin üzerinde ayakta duruyor ve bir elinde asa, diğer elinde küre⁴⁶ tutuyor. Ortada kutsal mağara belirtilmiş.

⁴³ Sydenham, s. 5

⁴⁴ Baydur Nezahat, *Kutsal dağlar ve Dağ Tanrıları*, s. 23

⁴⁵ Helios: Güneş Tanrısı

⁴⁶ Küre, kâinatı temsil ediyor

Nero, MS 63-64 AR hemidrahmi, 1.96g **Ön Yüzü:** [NERO CLA] VD DIVI CLAVD F CAESAR AVG GER [MA], Diademli Nero sağa bakıyor / **Arka Yüzü:** ET-I (Yıl: 10) yazıları ve Erciyes üzerinde ayakta Helios, bir elinde asa diğ-
rinde küre tutmakta.

Vespasianus, MS 69-79 AE Bronz, 27mm, 13.76g **Ön Yüzü:** İmparatorun sağa bakan diademli büstü, etrafında: ΑΥΤΟΚΡ ΚΑΙCΑΡ CεBAC OΥεCΠACIANOC / **Arka Yüzü:** Üç zirveli Erciyes Dağı'nın büyük zirvesi üzerindeki bir tapınak üzerinde ayakta Helios, etrafında: ΕΠΙ Μ ΝεΡΑ ΠΑΝCΑ ΠΡεCΒΕΥ **Alta:** εΤ Ι (Yıl: 10)47.

Titus, MS 79-81AE 18 mm, **Ön Yüzü:** Diademli Titus, ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΤΙΤΟC ΚΑΙCΑΡ CEBAC, / **Arka Yüzü:** ΕΠΙ Γ. Aşağıda: ETG (Yıl: 3=MS 81), Erciyes üzerinde çelenk.

Domitian, 81-96. Didrahmi AR; 20-22mm, 6.76g **Ön Yüzü:** İmparatorun sağa bakan diademli büstü, etrafında: ΑΥΤ ΚΑΙ ΔΟΜΙΤΙΑΝΟC CEBACTOC ΓΕΡΜ / **Arka Yüzü:** Erciyes'in üzerinde bir elinde asa, diğer elinde küre tutan tanrı figürü, ΕΤΟ-ΙΓ (Yıl: 13= MS 93-94) 3.

⁴⁷ RPC 1676-www.coinproject.com

Trajan 98-117. Didrachmi AR; 20-22mm, 6.81g **Ön Yüzü:** Trajan'ın sağa bakan diademli büstü, etrafında ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡ ΚΑΙ ΝΕΡ ΤΡΑΙΑΝΩ ΑΡΧΙΚΤΩ ΕΝΕ ΓΕΡΜ ΔΑΚ / **Arka Yüzü:** Ağaçlarla çevrili alışılmadık bir Erciyes figürü, ortada yine kutsal mağara var. Etrafında: ΔΗΜΑΡΧ ΕΞ ΥΠΑΤΟ ς (7. konsüllük yılında bastırılmış)⁴⁸.

Trajan 98-117. Didrachm AR 19-21 mm, 6.89g **Ön Yüzü:** Trajan'ın sağa bakan diademli büstü, Etrafında: ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡ ΚΑΙ ΝΕΡ ΤΡΑΙΑΝΩ ΑΡΧΙΚΤΩ ΕΝΕ ΓΕΡΜ ΔΑΚ / **Arka Yüzü:** Sembolik bir Erciyes, zirvesinde sağ elinde bir küre tutmakta olan Helios, Etrafında: ΥΠΑΤ ΔΕΥΤ 49.

Hadrianus 117-138 AR Hemidrahmi. **Ön Yüzü:** Hadrianus'un diademli portresi; ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡ ΚΑΙ ΑΔΙΑΝΟC ΕΝΕ ΒΑΚΤ, **Arka Yüzü:** ΕΤ-Δ (4. yıl=MS 120) Zirvesinde Helios bulunan Erciyes Dağı.

Hadrianus 117-138. Drahmi AR; 17-18mm; 3.28g **Ön Yüzü:** İmparatorun sağa bakan diademli büstü, etrafında: ΑΔΙΑΝΟC ΕΝΕ ΒΑΚΤΟC / **Arka Yüzü:** 3. konsüllük yılı adına zirvesinde üçyıldız bulunan Erciyes Dağı ve ortasında kutsal mağara görülüyor. Etrafında: ΥΠΑΤΟC ΓΡΑ....

⁴⁸ Sydenham. p. 67, 208.

⁴⁹ Sydenham. p. 59,

Antoninus Pius 138-161. Drahmi (AR; 18-19mm, 3.47g AD 139. **Ön Yüzü:** İmparatorun sağa bakan büstü, etrafında: ΑΥΤΟΚΡΑΤΩ[ΝΕΙ]-ΝΟC CΕΒΑCΤΟC / **Arka Yüzü:** Erciyes, zirvede çıplak Helios, zirvenin altında kutsal mağaraya çelenk konmuş, Etrafında: ΥΠΑ-ΤΟC Β (2. konsüllük yılında basılmış=MS 139)7.

Marcus Aurelius 161-180 Didrahmi, 6.8 g- 18 mm, **Ön Yüzü:** İmparatorun sağa bakan giyimli büstü, etrafında: ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΝΕΙΝΟC CΕΒ / **Arka Yüzü:** Ortasında kutsal mağara bulunan Erciyes Dağı, etrafında: ΥΠΑΤΟC Γ. (3. konsüllük yılı= MS 163).

Marcus Aurelius 161-180 AR Didrahmi. 6.8g 17mm, **Ön Yüzü:** İmparatorun sağa bakan diademli portresi, Etrafında: ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΝΕΙΝΟC CΕΒ / **Arka Yüzü:** Zirvesinde Zeus'u temsil eden altı köşeli yıldız bulunan Erciyes Dağı ve ortasında kutsal mağara ΥΠΑ-ΤΟC Γ (3. konsüllük yılı= MS 163)

Lucius Verus 161-169 Didrachm AR 20-21mm, 5.93g **Ön Yüzü:** İmparatorun sağa bakan büstü. Etrafında: ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΝΕΙΝΟC CΕΒΑCΤΟC / **Arka Yüzü:** Zirvesinde Zeus'u temsil eden sekiz köşeli yıldız ve kutsal mağara yerinde çelenk bulunan Erciyes Dağı. Etrafında: ΥΠΑ-ΤΟC. Β. (2. konsüllük yılı=MS 161)50.

⁵⁰ Ex Münchener Münzhandlung K. Kress, Auction 118, Munich 22 June 1961 lot 949.

Lucius Verus 161-169 AR Didrahmi. **Ön Yüzü:** İmparatorun diademli sağa bakan büstü etrafında ΑΥΤΟΚΡΟΥΠΡΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΥ / **Arka Yüzü:** Erciyes Dağı zirvesinde Helios ayakta duruyor. Bir elinde asa, diğer elinde küre tutuyor. Erciyes'in ortasındaki kutsal mağara çelenk olarak gösterilmiş. Etrafında: ΥΠΑΤΟΥC Β (2. konsüllük yılı=MS 161).

Commodus 177-192 AR Didrahmi, **Ön Yüzü:** İmparatorun sağa bakan defne diademli büstü, ΤΜΛΙΚΟΜΟ ΛΝΤ W ΝΙΝΟ-Σ, / **Arka Yüzü:** V ΠΝΤΟC ΔΠΛΤ ΠΑ **Altta:** ΤΡΙ (8. konsüllük yılı= 183), Etekleri ağaçlarla kaplanmış Erciyes'in zirvesinde Zeus'u temsil eden yıldız, ortada kutsal mağara görülüyor.

Commodus 177-192 AE Sestertius **Ön yüzü:** İmparatorun sağa bakan giyimli büstü, etrafında: COMMODVS ANTONINVS AVG / **Arka Yüzü:** Bir sunak üzerinde Erciyes Dağı, sunağın içinde: ETIA, etrafında: ΜΗΤΡΟΠ ΚΑΙCΑΡΙΑC51

Commodus 177-192 AE Sestertius. **Ön Yüzü:** İmparatorun sağa bakan giyimli, diademli büstü, etrafında: COMMODVS ANTONINVS AVG / **Arka Yüzü:** Bir sunak üzerinde Erciyes Dağı, sunağın içinde: ET, etrafında: ΜΗΤΡΟΠ ΚΑΙCΑΡΙΑC, Altta G=: 3

⁵¹ H. E. Kol.

Septimius Severus 193-211 AR Tridrahmi.
Ön Yüzü: İmparatorun sağa bakan diademli büstü, AUKAILCEP CEOYHPOC / **Arka yüzü:** Eteklerinde ateşler yanan Erciyes'in zirvesinde sağ elinde asa tutan Helios, ortada kutsal mağara, MHTROP KAICARIA, **Altta:** ET IG (Yıl: 13= MS 205).

Septimius Severus 193-211 AR Drahma. **Ön Yüzü:** İmparatorun defne diademli büstü, AY KA LCEPTI CEOYHPOC, / **Arka yüzü:** MHTPO KAICAPI, Erciyes'in zirvesinde yıldız ile ortasında kutsal mağara ET 1D (Yıl: 14= 206-207).

Septimius Severus 193-211 AR Drahma. **Ön Yüzü:** İmparatorun defne diademli büstü, AY KA LCEPTI CEOYHPOC, / **Arka yüzü:** MHTPO KAICAPI, Erciyes'in üzerinde oturmakta olan tanrı ET 1Z (17. yıl= 210).

Septimius Severus 193-211 AR Drahma, **Ön Yüzü:** İmparatorun defne diademli büstü, AY KA LCEPTICEOYHPOC, / **Arka yüzü:** MHTPO KAICAPI, zirvede solda, elinde asa tutan çıplak erkek; zirvenin sağında, üç çıplak erkek figürü, solda; en küçük (Geta), ortada; (Severus) ve sağda; (Caracalla), **Altta:** ET IH (18. yıl= 211).

Septimius Severus 193-211 AE Sestertius.
Ön Yüzü: İmparatorun sağa bakan diademli büstü / **Arka Yüzü:** Sağ elinde Erciyes Dağı'nı tutmakta olan Fortuna, etrafında: MHTPO KAICAPI altta: ET W52.

Julia Domna, (Septimius Severus'un Karısı) AR Didrachmi. **Ön Yüzü:** IOVLIA DOMNA, CEBAC GI sağa bakan büstü / **Arka Yüzü:** MHTROPO KAICAPIA, Sunak üzerinde Erciyes Dağı, zirvede Zeus yıldızı, ortada kutsal mağara, altındaki tarih: ET K (Yıl: 20)53.

Caracalla 198- 217 AR Tridrachmi. **Ön Yüzü:** İmparatorun sağa bakan taçlı portresi, AU KAI M AURHLI-ANTWNINOC AUG / **Arka Yüzü:** Sola dönük olarak Erciyes'in üzerine oturan, belden yukarısı çıplak bir erkek figürü (Jupiter), MHTRO KAICARIAC NEWKO, **Altta:** ET IH (Yıl: 18= 216)54.

Caracalla 198-217 AR Tridrachmi, 9.3g **Ön Yüzü:** İmparatorun sağa bakan diademli büstü, etrafında: AYKAI MAYPHAIOC ANTWNINOCAYI / **Arka Yüzü:** Erciyes, zirvede Helios, ortada kutsal mağara, etrafında: MHTP KAICA NGW, **Altta:** ET I z (Yıl: 17= MS 215)55.

⁵² H. E. Kol.

⁵³ H. E. Kol.

⁵⁴ Sydenham Ek: 476

⁵⁵ H. E. Kol.

Caracalla 198-217 AR Drahma. **Ön Yüzü:** Caracalla'nın sağa bakan büstü M AYPH Antw [N KAI]/ **Arka Yüzü:** Zirvede altı köşeli Zeus'u temsil eden yıldız ve dağın ortasında bir çelenk ile kutsal mağarayı temsil eden bir şekil MHTPOP [KAICAPI] A, ETE, (Tarih 5. yıl= MS 198).

Pautella, Caracalla'nın karısı AE Sestertius. **Ön Yüzü:** Pautella'nın sağa bakan büstü, / **Arka Yüzü:** Sunak üzerinde Erciyes, zirvede Zeus'u temsil eden yıldız, etrafında: MHTROPO KAIC. **Altta:** ET Γ (Yıl: 3)56.

Macrinus 217-218 AE. **Ön Yüzü:** İmparatorun sağa bakan diademli büstü, OPE CE Makr, / **Arka Yüzü:** Etrafında: MHTRO KAICA Ortada: İki sütunlu bir tapınak içinde Erciyes Dağı, kutsal mağara, **Altta:** ET B (Tarih: 2=218)57.

Macrinus 217-218 AE. **Ön Yüzü:** İmparatorun sağa bakan diademli büstü, OPE CE Makr, / **Arka Yüzü:** Etrafında: MHTRO KAICA Ortada: İki sütunlu bir tapınak içinde Erciyes Dağı, kutsal mağara, **Altta:** ET B (Tarih:2=218)58.

⁵⁶ H. E. Kol.

⁵⁷ Sydenham 506 A

⁵⁸ Sydenham 506 A

Diadumenianus 217-218 AE. **Ön Yüzü:** İmparatorun sağa bakan giyimli büstü, MOP DIAD UV / **Arka Yüzü:** ΜΗΤΡΟ ΚΑΙCΑΡ, Ortada: Tapınak içinde Erciyes, **Altta:** ET B (Tarih: 2=218)⁵⁹.

Elagabalus, 218-222. Bronz AE; 24-25mm; 12.02g **Ön Yüzü:** İmparatorun sola bakan (çok nadir) diademli ve savaş elbiseli büstü, Etrafında: AY K M AYPHΛI – AN[] / **Arka Yüzü:** Bir sunak üzerinde, zirvesinde kutsal mağara bulunan Erciyes Dağı, sunağın içinde: ET Γ (Yıl: 3=MS 220), Etrafında: ΜΗ[ΤΡ]ΟΠΟ – ΚΑΙCΑΡΙCΩ.

Elagabalus, 218-222. Bronz AE; 25mm; 12.01g **Ön Yüzü:** İmparatorun sağa bakan harmaniyeli büstü, Etrafında: [AY] K M AYPHΛIOC – ANTΩ[NEIN] / **Arka Yüzü:** Sunak üzerinde, zirvesinde kutsal mağara bulunan Erciyes Dağı. Etrafında: ΜΗΤΡΟΠ – ΚΑΙCΑΡΙ, sunağın içinde: ET Δ (Yıl: 4=MS 221)⁶¹.

Elagabalus 218-222 AE, **Ön Yüzü:** İmparatorun bol dökümlü, diademli sağa bakan büstü, etrafında: AV KM AVPH L IOC ANWNEIN / **Arka Yüzü:** Çelenkli bir sunak üzerinde Erciyes ve zirvesinde yıldız, kutsal mağara, ΜΗΤΡΟ P ΚΑΙCΑΡΙAC, ET Γ (Tarih: 3=221).

⁵⁹ Sydenham 510

⁶⁰ Sydenham. p. 119, 521.

⁶¹ Sydenham. p. 119, 527

Elagabalus 218-222 AE, **Ön Yüzü:** Yukarıdaki gibi / **Arka Yüzü:** İki sunak ortasında oturmakta olan tanrı, Üstte: Erciyes, MHTPO P KAICAPI, **Altta:** NEQKOROS (tapınak yaptıran şehir) ET E (Tarih: 5=222)

Severius Alexander 222-235 AE **Ön Yüzü:** İmparatorun sağa bakan diademli büstü, AV K CEOVH ALEXANDR/ **Arka Yüzü:** Başörtülü şehir tanrısı Tyche'nin başında tac olarak Erciyes. Etrafında: MHTPOP KAICARI62.

Severius Alexander 222-235 AE **Ön Yüzü:** İmparatorun sağa bakan diademli büstü, AV K CEOVH ALEXANDR/ **Arka Yüzü:** Sera-pis Erciyes'i sol elinde götürüyor. Sağ eli havada. **Altta:** Tarih: 6. İmp. Yılı (Oğuz Güler Kol.)

Severius Alexander 222-235 AE **Ön Yüzü:** İmparatorun sağa bakan diademli büstü, AV K CEOVH ALEXANDR/ **Arka Yüzü:** Sera-pis Erciyes'i sol elinde götürüyor. Sağ eli havada. **Altta:** Tarih: 6. İmp. Yılı (Oğuz Güler Kol.)

⁶² Sydenham 532

Gordian III 238-244 Bronz AE, **Ön Yüzü:** Gordian'ın sağa bakan diademli ve giyimli büstü, AKM ANT GORDIANO C / **Arka Yüzü:** Üstte zirvesinde Çelenk bulunan Erciyes, çevresinde: M-HT-ROP OLEW C KAICAR ENTIC63 BN **Altta:** ET Z (Tarih: 4= 241)

Gordianus III 238-244 AR Gümüş Tridrahmi, **Ön Yüzü:** İmparatorun sağa bakan diademli büstü, Etrafında: AVKLIMANTGORDILOCCQ/ **Arka Yüzü:** Zirvesinde Çelenk, ortasında kutsal mağara bulunan üç zirveli Erciyes Dağı, Etrafında: MHTROPKAICARIL...**Altta:** ETOYCA, İki yanda: B NG (H. E. Kol)

Gordianus III 238-244 AR Gümüş Tridrahmi, **Ön Yüzü:** İmparatorun sağa bakan diademli büstü, Etrafında: AVKLIMANTGORDILOCCQ/ **Arka Yüzü:** Zirvesinde Çelenk, ortasında kutsal mağara bulunan üç zirveli Erciyes Dağı, Etrafında: MHTROPKAICARIL...**Altta:** ETOYCA, İki yanda: B NG (H.E. Kol)

Tranquilina (Gordian III'ün karısı) AE **Ön Yüzü:** Sağa bakan büstü, Etrafında: CAB TRAN-KULLINA AV / **Arka Yüzü:** Demet halinde bereket sembolü buğday başakları, Etrafında: MHTP KAI B NE ET-Z (Yıl: 7= 244)64

⁶³ Entix= sur demek olup, Kayseri surlarının yapıldığı tarihi belgeleyen sikkedir.

⁶⁴ www.wildwinds.com/coins/.../Caesarea/i.html

Tranquilina (Gordian III'ün karısı) AR, Gümüş, Drahmi, **Ön Yüzü:** Sağa bakan büstü, Etrafında: CABINIATRANKUVLINA AV/ **Arka Yüzü:** Ortasında kutsal mağaranın belirtildiği Erciyes Dağı, Etrafında: MHTPOKAICA BNE, **Altta:** ET Z (Yıl: 4= MS 241)

KAYNAKLAR

- Abdül El Zahir, Herevi. Şerafeddin Yaltkaya, Yedi Askı, Devlet Kitapları İst. 1985.
- Abû'l- Farac, Gregory Abû'l- Farac Tarihi, çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK Ank. 1987.
- Akçay, Atakan Arkeolojik ve Filolojik Belgeler Işığında Tabal Ülkesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2011.
- Akurgal, Ekrem Phrygische Kunst, Ank. Ü Dil. T. ve Coğ. Fak. Yayınları, Ank. 1955.
- Akyürek Engin. MS IV-XI. yüzyıllar, Kapadokya'daki Bizans, Kapadokya, Ayhan Şahenk Vakfı, 1998.
- Alkım, Bahadır. Belleten XX III, 1959.
- Archer, Christan I. Dünya Savaş Tarihi, çev. Cem Demirkan, İstanbul, 1961.
- Archer, Christan I. Dünya Savaş Tarihi, çev. Cem Demirkan, Akyüz Yayınları, İstanbul, Ekim 2006.
- Arık, Remzi Oğuz. Coğrafyadan Vatana, 1000 Temel Eser İstanbul, 1969.
- Arrianos, F. Aleksandrou Anabasis, çev. Furkan Akderin, I. Kitap, 16, 3, İstanbul, 2005.
- Arslan, M. Mithridates VI Eupator, Roma'nın Büyük Düşmanı, İstanbul, 2007.
- Atik, Sema. Anadolu Macellumları, 21 AST cilt: 2, 2004.
- Augustinos, Gerasimos Küçük Asya Rumları, çev. Devrim Evcı, Ayraç Yay. Ankara, 1997.
- Ayhan Şahenk Vakfı, Kapadokya, İstanbul, 2000.
- Bahar, Hasan. Eski Çağ Uygarlıkları, Kömen Yayınları, Konya, 2011.
- Baillly, Auguste Bizans Tarihi, Cilt: 1 Tercüman 1001 Temel Eser
- Baydur, Nezahat İmparator Julianus, İstanbul, 1982
- İmparator ve Kayseri, T.Ü.A

- _____ Kültepe (Kaneş) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar, İstanbul, 1970
- _____ Kutsal Dağlar ve Dağ Tanrıları,
- Bilgiç, Emin** Türk Tarih Kongresi, 1960
- Bittel, Kurt** Kappadokia'da Bulunan Bir Ateş Tapınağı Türk Arkeoloji Dergisi, s VI-2, Ankara, 1956
- Cicero, Oratio** Pro L. Flacco, çev. L. E. Lord, The Speech in Defence of Lucius Flaccus, Cambridge, Mass.-London, 1964
- Cooper, James Eric** Decker, Michael, Life and Society in Byzantine Cappadocia, New York, Palgrave Macmillan, 2012
- Çoban Kenan,** Güzel Atlar Ülkesine Hoş Geldiniz, Pınarbaşı Dergisi, Kas-Aralık, 2003
- Darga, Mühibbe** Hitit Devletinin Ana Hatları, Arkeoloji ve Sanat, Yıl: 1 S. 1, İstanbul, 1976
- Demircioğlu, Halil** Roma Tarihi, TTK Yayını No: 10, I. Cilt, Ankara, 1953
- Duran, Muzaffer** SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Nisan 2015, S. 34,
- Edward, A. Sydenham** The Coinage of Caesarea in Cappadocia, Newyork, 1978
- Elmar, Schwertheim** Antik Çağ'da Anadolu, çev. Nuran Batu, Kitap Yayınları, İstanbul, Mayıs 2009
Encyclopaedia Iranica www.iranicaonline.org/articles/index/K
- Erkiletlioğlu, Halit** Kayseri Tarihi, Kayseri, 1993
- _____ Koleksiyonu
- _____ Geniş Kayseri Tarihi, Ankara, 2016
- Erkiletlioğlu, Halit** Kayseri Kitâbeleri, Kayseri Büyükşehir Yayınları No: 37, Kayseri, 2001
- Erzen, Afife** Doğu Anadolu ve Urartular, TTK, Ankara, 1984
- Erzi, Adnan** Eski Çağda Ankara, TTK Yayını, Ankara, 1946

- Ex Münchner Münzhandlung K** Kress, Auction 118, Munich, 22 June 1961
- _____ Kress, Auction 118, Munich 22 June 1961
- Farnsworth, Wilson Amos** Kapadokya'daki Amerikalı Misyonerlerin Bilinmeyen Tarihi, çev.
- Flaccus, Q Horatius** Imbus'lar, Lirik Şiirler, Satıra'lar, Mektuplar, çev. Türkan Uzel, Ankara, 1994
- Foos, C** Byzantina Cities of Western Asia Minor, Harvard üniversitesinde sunulmuş doktora tezi, 1992
- Ford, Michael Curtis** Roma'nın En Büyük Düşmanı Pontus Kralı, Yurt Yay Ankara, 2014
- Garthwaite, Gene R** İran Tarihi, İnkılâp Yay. İstanbul, 2007
- Grousset, Rene** Ermenilerin Tarihi, Aras Yayını, İstanbul, 2005
- _____ Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi, İstanbul, 2005
- Güçlüay, Sezgin** Bizans İmparatorluğunda Toprak Sistemi içerisinde Themalar (IV-VII yüzyıllar) Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi, Ocak 2011 C. IX s. 1 Elazığ, 2013
- Güler, Oğuz** Antik Çağ Kappadokia Kral Portreleri, (yayınlanmadı)
- _____ Kapadokia İkonografisinde Erciyes Dağının Yeri, E. Ü. Sosy. Bil. Ens Dergisi, 1990 s. 4
- Günaltay, Şemseddin** Romalılar Zamanında Kapadokya, Pont ve Artakiad Krallıkları, Yakınşark IV, II Bölüm, TTK Yayını, Ankara, 1987
- Gür, Selçuk** Antik Sikkeler, İstanbul, 1976
- Hakman, Meral** Kappadokia'da Zeus Kültü, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Ankara, 2012
- Hanson R. P.C,** The Searchfor the Chritian Doktrino of God, Edinburg, 1988

- Heine R. E,** Cappadocia, Ercyclopedia Of Early Christianity, Garland Publishers, Eugene, Oregon, 1990
- Heredot** Heredot Tarihi çev. Müntekim ökmen, V. Kitap, İstanbul, 2009
- Heredot** Heredot Tarihi Türkiye İş Bankası Kültür Yay. 559, İstanbul, Ocak 2002
- Heredot,** Pers-Yunan Savaşları, Gezik Hakan, Parola Yay, İstanbul, 2014
- Heyd, M.** Yakın Doğu Tic Ta çev. E. Z. Karal, TTK Yay. Ankara, 1975.
- Hild, Friedrich ve Restle, Marcell** Kappadokien (Kappadokia, Charsianon, Sebasteia und Lykandos) 1981
- Hild, Friedrich** Das Byzantinische Strassensystem In Kappadokien, Wien, 1977
- Honigmann, Ernst** Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı, çev. Fikret Işıltan, İstanbul, 1970
- Howatson, M. C** Oxford Antik Çağ Sözlüğü, çev. Faruk Ersöz, Kitap Yay, İstanbul, 2013
<http://provincial.cngcoins.com>
- Kansu, Şevket Aziz** İnsanlığın Kaynakları ve İlk Medeniyetler, TTK, Ankara, 1971
- Kara, Murat Ufuk** Kappadokia Stelleri üzerindeki Argaios Betimlemesi, www.academia.edu
- Karakaya, Çorağan Nilay** Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic Volume 9/10 Fall 2014, P. 335-358, Ankara-Turkey Kayseri'nin Gesi Beldesi, Küçük Bürüngüz (Subaşı) Köyü İle Ağırnas Vadisi'ndeki Bizans Dönemine Ait Sivil-Zirai Kaya Yapıları
- Karaköse, Hasan** Siyasi Düşünce Tarihi, Nobel Yayınları, Ankara, Şubat 2007
- Kavafis, Konstantin** Kappadokia Krallığı, Ayhan Şahenk Vakfı, Arık

- Kınal, Fűrüzan** Eski Anadolu Tarihi, TTK Yayınları, Ankara, 1962
- Kırıl, Selçuk** Şen, Nuran
- Kirsten, E** Kapadokya'nın İlkçağda Sosyal Yapısı, V. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 12-17 Nisan 1956.
- Kougioumtzoglou, Ioannis** "Odoiporiko" Elyazması, Center For Asia Minor Studes, Yunanistan.
- Koyuncu, Cemil** Eski Yunan ve Roma Döneminde Kappadokia Bölgesi, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015
- Ksenophon** Anabasis (Onbinlerin Dönüşü), Türkçesi: Tanju Gökçöl, Sosyal Yay
- Kuban, D** Anadolu Kentlerinin Tarihsel Gel. Üz. Gözlemler, Arkeoloji ve Sanat Yay. İstanbul, 1982
- Lebenau, Charles** Histoire, Du Bas Emhire, Paris, 1833, XV.
- Lebides,** Historikon Dokimon 1897.
- Levçenko, M. V.** Bizans, çev. Erdoğan Berktaş, İstanbul, 1979
- Mansel, Arif Müfid** Ege ve Hellen Tarihi, TTK Yay. Ankara, 1963
- Mayor, Adrienne** Mithridates, Türkiye İş Bank
- Mutlu, Serdal** Tanrıça Ma ve Kappadokia Komana'sı, Phaselis, Volume II, 2016
- Numismatiches Nachrichteneten Blatt,** No: 3, Marz, 1985, Jahrgang 34
- Ostrogorsky, Georg** Bizans Devleti Tarihi, çev. Fikret Işıltan, Ankara, 1999
- Özgüç, Tahsin** Belleten 77, 1956
- _____ Demir Devrinde Kültepe ve Civarı, Ankara, 1971
- _____ Kunst und Kultur, 1961
- _____ Kültepe-Kaneş II, S. XVI, TTK Yayınları, Ankara, 1986
- Öziş Ünal,** Su Mühendisliği Tarihi Açısından Türkiye'deki Eski Su Yapıları, Ankara, 1994

- Özsait, M** “Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi II: Anadolu’da Hellenistik Dönem”, İstanbul, 1982
- Öztuna, Yılmaz** Büyük Türkiye Tarihi, Cilt 7, İstanbul, 1978
-
- İlk Çağ ve Asya- Afrika Devletleri, Kültür Bakanlığı Yay
-
- Büyük Türkiye Tarihi, Cilt 1, İstanbul, 1977
- R. Kiepert und Werner,** 1/400.000
- Ramsay, W. M.** The Historical Geography of Asia Minor, Cambridge, Cambridge University Press, 2010
-
- Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası, çev.
- Rodgers, Nigel** Antik Hellen, çev. Ülkü Evrim Uysal, Türkiye İş Bankası Yay
- Runciman, Steven** Haçlı Seferleri Tarihi, Cilt. I, , çev. Prof. Dr. Fikret Işıltan, TTT, Ankara, 1986
- Savran, Ahmet** İmrüulkays b. Hucr, TDVİA cilt 22
- Seaby Coin Medal Bulletin, January 1981, London, No: T 14
- Sevgen, Nazmi** Anadolu Kaleleri, Ankara, 1959
- Sevin, Veli** Anadolu’da Pers Egemenliği, Anadolu Uygarlıkları, Görsel Anadolu Tarihi, C. II, Görsel Yayıncılık, İstanbul, 1982
- Sicilus Diodorus** , Library of History, Volume VIII, İng. çev. B. Weltes, 1963
- Simonetta, Bono** The Coins of the Cappadocian Kings, Fribourg, 1977
- Soslu, Salih** Kappadokia Krallığı’nda Siyasi Evlilikler ile Kurulan İttifaklar, Pamukkale Ü, 2014
- Stephenson, Paul** Büyük Konstantin, çev. Gürkan Ergin, Türkiye İş Bankası Yay. İstanbul, 2016
- Strabon,** Coğrafya, çev. Adnan Pekman, kitap: XII, Bölüm I-II-III, İstanbul Edb. Fak. 1969
- Strabon,** Geographika-Antik Anadolu Coğrafyası, Kitap XII, çev. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000

- Strickhausen Coll. Ex CNG 37 (3/1996), lot 598, Ambassador Eric von Post Collection
- Süryani Mihael,** Chronique, III. Cilt
- Süryani Mihail Vekâynamesi,** Hrant D. Andreasyan, TTK Kütüphanesi, No: 44 yayınlanmamış, Ankara, 1944
- Sydenham, Edward A** The Coinage of Caesarea in Cappadocia, 1978
- T. Chandler G. Fox,** 3000 Years of Urban Growth, Academic Press, New-York-Londra 1974
- Talbot, Alice- Mary,** Bizans Manastır Sistemine Giriş, Cogito, S. 17, Ocak 2012, İstanbul
- Tekin, Oğuz** Antik Numismatik ve Anadolu, Ark. ve Sanat Yay
- _____ Eski Hellen ve Roma Tarihine Giriş, İstanbul, 2008
- _____ Krallar ve Sikkeler, 28, 1, 2012
- Texier, C** Description de l'Asie Mineure de 1833 a 1837, C
- The Anabasis of Cyrus,** New York Cornell Univercty Press, 2008
- Tokay, Elif** Anadolu Bir Kilise Babası: Nazianzuslu Gregory, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Ü 2007
- Tuğlacı, Pars** Tarih Boyunca Batı Ermenileri I, İstanbul, C. I, 2004
- Türkiye Ermeni Patrikliği,** Kayseri ve S. Krikor, Lusavoriç Kilisesi, İstanbul, 1986
- Ullmann, Carl** Gregory of Nazianzum, Ho Theologos, "The Divine" A Contribution to The Ecclesiastical, History of The Fourth Century J. W. Parker, London, 1851
- Umar, Bilge** Türkiye'deki Tarihsel Adlar, İnkılâp Yay. İstanbul, 1993
- Urfalı Mateos VekayiNamesi** çev. Hrant D Andrasyan, TTK Yay. Ankara, ve Papaz Grigor'un Zeyli, 1987
- VIII. Türk Tarihi Kongresi**

- W E Gwatkin,** Cappadocia as a Roman Procuratorial Province, University of Missouri Studies 1930, C. 5
- Wieschöfer, Josef** Antik Pers Tarihi, çev. Mehmet Ali İnci, Telos Yay. 2003
www.kayseri. gov. tr
www. britannica. com/EB checked/ topic/32710/Archelaus
www.ma-shops.de/saenn/item. php5? id= 19203
www.wildvinds.com
- Yaltkaya, Şerafeddin** Yedi Askı İstanbul, 1985
- Yarman, Arsen** Osmanlı Sağlık Hizmetlerinde Ermeniler ve Surp Pırgıç Ermeni Hastanesi Tarihi, İstanbul, 2001

DİZİN

DAĞ ADLARI

Ağrı 18, 19
 Aladağlar 18
 Ali Dağı 18, 339, 350
 Argaios 22, 23, 47, 48, 51, 52,
 94, 96, 97, 99, 142, 143, 144,
 151, 158, 163, 164, 165, 167,
 173, 174, 196, 239, 304, 353,
 356, 357, 376. Bkz Dağ adları:
 Erciyes
 Beşparmak 18
 Cilo 18, 19
 Erciyes 17, 18, 19, 20, 22, 23, 25,
 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 73,
 77, 142, 156, 163, 165, 166,
 167, 188, 189, 200, 236, 237,
 239, 281, 285, 304, 305, 312,
 319, 341, 343, 344, 351, 353,
 354, 356, 358, 359, 360, 361,
 362, 363, 364, 365, 366, 367,
 368, 369, 370, 371, 372, 375
 Göllü Dağ 22, 29, 43
 Hasan Dağı 22, 23, 77, 132, 167
 Karasivri 18
 Kaşkar 19
 Keçiboyduran 22
 Kızıldağ 22, 24
 Kızıltepeler 18
 Lifos 17, 18, 29, 49, 50, 351, 361

Melendiz Dağı 23

Muti Dağı 45

Süphan 18, 19

Toros 75, 88, 90, 94, 255, 331

Yılanlı Dağları 18

DENİZ, NEHİR VE GÖL ADLARI

Akdeniz 19, 23, 34, 37, 58, 76, 88,
 123, 135, 136, 314

Ceyhan 22

Delice 21, 24, 36

Devrez 24

Dicle 61, 77, 84, 122

Dinyestr Irmağı 60

Fırat(Eupharates) 22, 23, 26, 69,
 73, 75, 77, 88, 97, 113, 114,
 125, 135, 255, 310, 375

Gökırmak 24

Granikos 63, 70, 79, 80

Karadeniz 22, 23, 28, 69, 71, 72,
 73, 75, 88, 126, 135, 154, 255,
 262, 270, 291, 293

Karasu 22, 94

Kızılırmak 20, 21, 22, 23, 24, 28,
 29, 35, 36, 37, 43, 44, 47, 48,
 55, 59, 71, 73, 75, 77, 85, 88,
 94, 118, 121, 140, 148, 240,

350

Seyhan 22

Tatta Gölü 23

Tuna 60

Tuz Gölü 20, 22

Van Gölü 63

Zamantı 41, 87, 350

KAVİM VE DEVLET ADLARI

Akad 30

Armenia 23, 28, 69, 81, 82, 86, 88,
91, 97, 112, 113, 122, 123,
125, 126, 128, 130, 132, 135,
137, 139, 141, 145, 163, 166,
180, 198, 255, 257, 258, 259,
260, 261, 263, 264, 265, 266,
267, 268, 270, 271, 272, 275,
277, 278, 281, 282, 283, 284,
287, 288, 289, 294, 296

Asur 18, 21, 26, 30, 31, 32, 33, 34,
35, 36, 37, 39, 40, 44, 45, 46,
47, 48, 54, 55, 69, 167

Babil 21, 30, 38, 39, 40, 49, 55,
58, 59, 63, 64, 67, 69, 83,
153, 166

Bitinya 88, 102, 103, 111, 114,
124, 126

Bizans 25, 28, 49, 296, 297, 303,
307, 309, 310, 311, 312, 313,
314, 315, 316, 317, 318, 327,
328, 330, 332, 339, 341, 344,
373, 375, 376, 377, 379

Elam 54, 69

Frig 35, 43, 44, 47, 48, 67, 69, 75,
83, 98, 99, 151, 328

Grekler 21, 51, 62, 68, 122, 167

Hatti 30, 34, 35, 36, 37, 40

Hitit vii, 18, 20, 21, 22, 23, 25, 27,
30, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39,
40, 43, 44, 45, 47, 48, 50, 77,
141, 151, 163, 168, 173, 350,
374

Hurri 30, 33, 36, 38, 40, 163

İskit 49, 60, 69, 73, 78, 263, 293,
304

İyonya 59, 61, 69

Kimmer 45, 46, 47, 48

Komana 26, 48, 118, 125, 126,
128, 129, 130, 131, 132, 137,
138, 147, 153, 154, 155, 156,
167, 222, 246, 281, 377

Lidya 48, 55, 57, 58, 59, 67, 69,
84

Lidyalılar 38, 48, 55, 57, 59

Luwililer 33, 35, 37, 40

Makedonya 61, 62, 63, 64, 70, 76,
80, 82, 83, 84, 85, 88, 90, 93,
115, 142, 242

Med 36, 37, 38, 48, 54, 55, 56, 57,
58, 67, 168, 178, 263, 284

Mısır 20, 29, 38, 39, 57, 59, 60,
64, 69, 80, 83, 86, 88, 124,
131, 132, 133, 134, 149, 178,
182, 274, 277, 279, 291, 296,
314, 330, 332, 339

Mitanni 39

Muski 43, 44

Osmanlı 25, 56, 307, 347, 348,
380

Pers 19, 21, 22, 25, 36, 37, 48, 49,
54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61,
62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69,
70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77,
78, 80, 81, 82, 83, 86, 101,
106, 112, 116, 141, 148, 149,
151, 153, 156, 158, 159, 160,
162, 165, 167, 168, 176, 179,
184, 185, 187, 189, 190, 194,
198, 201, 248, 284, 285, 286,
289, 291, 297, 299, 302, 313,
314, 315, 319, 343, 358, 376,
378, 380

Roma 18, 19, 20, 22, 25, 26, 27,
51, 52, 69, 76, 90, 91, 92, 93,
94, 96, 97, 98, 99, 101, 102,
104, 110, 111, 112, 113, 114,
115, 116, 117, 118, 119, 120,
121, 122, 123, 124, 125, 126,
127, 128, 130, 131, 132, 133,
134, 135, 136, 137, 138, 139,
151, 152, 154, 156, 159, 164,
165, 167, 168, 173, 174, 176,
177, 180, 181, 184, 187, 188,
189, 196, 198, 199, 211, 232,
248, 255, 256, 257, 258, 259,
260, 261, 262, 264, 266, 267,
268, 269, 270, 271, 272, 273,
274, 275, 276, 277, 278, 279,
280, 281, 282, 283, 284, 285,
286, 287, 289, 291, 292, 293,
294, 295, 296, 297, 298, 299,

300, 301, 303, 304, 305, 306,
308, 309, 310, 311, 312, 319,
321, 322, 323, 324, 326, 327,
329, 330, 337, 340, 341, 343,
349, 350, 351, 354, 355, 357,
359, 361, 373, 374, 375, 377,
379

Selçuklu 25, 318, 341, 346, 349

Sümer 30, 40

Tabal 37, 43, 44, 45, 46, 47, 148,
373

Yunan 19, 26, 47, 57, 61, 62, 92,
124, 334, 376, 377

MİTOLOJİK ADLAR

Ahura Mazda 151, 156, 158, 159,
167, 174

Anahita 151, 152, 153, 156, 158

Apollo 52, 180

Apollon 57, 94, 143, 151, 162,
168, 171, 173, 177, 180, 189,
191, 300, 301, 327, 352

Artemis 115, 118, 133, 143, 171,
174, 176, 177, 196, 214, 215,
359

Athena 91, 95, 96, 127, 133, 153,
166, 170, 171, 172, 173, 174,
175, 176, 189, 191, 192, 194,
195, 196, 197, 198, 199, 204,
205, 208, 209, 211, 212, 213,
215, 216, 217, 218, 220, 221,
222, 223, 224, 225, 226, 227,
228, 229, 230, 231, 232, 233,

235, 236, 237, 353, 359
 Aya 40, 348
 Bellona 129, 130, 131, 146, 153,
 154, 166
 Ea 40
 Helios 52, 160, 162, 216, 221,
 299, 353, 357, 359, 361, 362,
 363, 364, 365, 366, 367
 Hapat 36, 42
 İştâr 30, 40, 43
 Jupiter 126, 138, 143, 367
 Ma 118, 126, 129, 150, 151, 152,
 153, 154, 155, 166, 167, 377
 Mitra 133, 156, 157, 158, 162,
 163, 167
 Nike 95, 96, 127, 153, 166, 172,
 173, 176, 188, 189, 195, 196,
 197, 199, 208, 211, 212, 215,
 216, 217, 218, 220, 221, 222,
 223, 224, 225, 226, 227, 228,
 229, 230, 231, 232, 233, 235,
 359
 Ningal 40
 Nini 40
 Nisaba 30
 Olympos 92, 170, 173
 Olympus 51
 Poseidon 62, 170
 Serapis 52, 353, 357, 359, 361,
 370
 Sin 30, 40

Şamaş 40
 Teşup 35, 42, 50, 163
 Typhaus 51
 Zeus 50, 51, 52, 62, 84, 91, 96,
 97, 121, 125, 126, 133, 138,
 151, 156, 158, 160, 164, 165,
 166, 167, 168, 169, 170, 171,
 172, 173, 174, 175, 176, 180,
 201, 202, 236, 300, 301, 341,
 352, 353, 357, 364, 365, 367,
 368, 375

ŞAHİS ADLARI

Abistamenes 70, 75, 79
 Abrokoma 70, 71, 79
 Agamemnon 118
 Ahamenes 54
 Amasis 57, 59
 Amyntas 134, 135
 Anitta 34
 Antigonos 82, 83, 84
 Antiokhis Laodike 93, 244
 Archelaus Philopatris 118, 131,
 134, 190, 235
 Ariabazanes II 126
 Ariaramnes I 76, 78
 Ariaramnes II 76, 78, 87
 Ariaramnes III 70, 79, 80, 81, 86,
 87, 158, 184, 186, 190, 191,
 207, 243
 Ariarathes I 63, 72, 78, 79, 80, 81,

- 82, 85, 184, 186, 189, 190,
191, 194, 203, 242, 243
- Ariarathes II 81, 85, 86, 87, 158,
186, 194, 204, 243
- Ariarathes III 78, 86, 87, 88, 89,
142, 184, 186, 187, 191, 243
- Ariarathes IV 87, 89, 91, 92, 93,
95, 142, 149, 168, 173, 174,
186, 187, 190, 191, 192, 196,
200, 211, 214, 215, 243, 244
- Ariarathes IX 110, 111, 116, 186,
187, 188, 189, 190, 192, 198,
226, 245
- Ariarathes V 89, 92, 93, 94, 95,
96, 97, 98, 99, 100, 110, 142,
143, 149, 150, 172, 186, 189,
190, 191, 196, 197, 216, 218,
243, 244
- Ariarathes VI 93, 100, 101, 103,
109, 110, 112, 186, 190, 192,
197, 216, 220, 221, 222, 223,
244, 245
- Ariarathes VII 100, 101, 103, 104,
109, 186, 189, 190, 197, 224,
225, 244, 245
- Ariarathes VIII 100, 101, 109, 110,
198, 226, 244, 245
- Ariarathes X 112, 127, 128, 130,
132, 133, 186, 190, 191, 199,
235, 246
- Ariobarzanes I 112, 113, 114, 123,
126, 127, 128, 130, 186, 190,
198, 199, 230, 245, 246
- Ariobarzanes II 112, 127, 128,
130, 142, 186, 190, 191, 199,
231, 232, 245, 246
- Ariobarzanes III 112, 127, 128,
130, 131, 186, 190, 191, 198,
199, 245, 246
- Aristonikos 98, 110
- Arsites 70, 79
- Artabatas 49, 66, 78
- Artaxsterxes II 49, 70, 71, 72, 79
- Aryses 85, 243
- Asurbanibal 45, 46
- Athenais 112, 121, 127
- Attalos II 91, 93, 95, 97, 244
- Attalos III 97, 98
- Augustus Oktavianus 134
- Büyük İskender 62, 63, 64, 65, 67,
69, 70, 75, 76, 79, 80, 81, 82,
83, 84, 85, 86, 92, 149, 185,
242, 284, 287, 299, 333, 361
- Cassius 130, 262, 277, 279, 325
- Cicero 115, 131, 374
- Darius I 21, 67, 68, 69, 75, 156,
158, 159, 162, 163, 248
- Darius III 63, 64, 65, 75, 80, 249
- Datames 49, 70, 71, 72, 74, 75,
78, 79, 80, 184, 187, 189,
201, 242
- Demetrios Soter 93
- Epikuros 150
- Eumenes 79, 82, 83, 84, 90, 91,
97, 174, 247

Farnakes II	124	113, 114, 115, 116, 117, 119, 120, 121, 127, 154, 283, 326
Gavmata	60	
Glaphyra	131, 140	Lucullus 122, 123, 124
Gnaeus Pompeius Magnus	123	Lysimakhos 83, 84
Gobryas	70, 78	Markus Antonius 127, 130, 132, 133, 134
Hattusilis I	38	Megabazos 61
Hattusilis III	39, 41, 42, 43	Midas 43, 47
Heredot	55, 59, 62, 77, 148, 167, 168, 376	Mithradetes V 99
Herodotos	22, 24, 56, 69	Mithridates I 78
Hesiodos	92, 169	Mithridates VI 101, 102, 103, 109, 110, 111, 113, 115, 116, 121, 123, 127, 131, 134, 137, 138, 187, 247, 248
Homeros	37, 92	Mithridetes II 71
Hrozny, Bedřich	32	Murena 118, 119, 120, 121, 160
Isias Philostorgos	112, 245, 247	Mursilis I 38
Julius Caesar	127, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 136, 137, 138, 154, 248, 257, 286, 299, 323	Muvaharna 44
Kambyzes	55, 56, 60, 69	Nikomedes III 102, 103, 109, 114, 247
Kamisares	70, 74, 78	Nikomedes IV 102
Kleopatra	112, 135	Nysa 26, 27, 93, 100, 110, 142, 220, 244
Kroisos	48, 57, 58, 59	Nysalı Gregoir 25
Kyros	48, 49, 51, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 66, 67, 68, 69, 70, 74, 78, 145, 160, 248, 284	Orophernes I 80
Kyros II	55, 56, 57, 68, 69, 248	Orophernes II 89, 93, 95, 243, 244
Labadşum	33	Pedrikas 79, 81, 82
Labarna I	38	Pharnakes 132
Leonidas	62	Philip II 62
Likomedes	129, 131	Pithana 33
Lucius Cornelius Sulla	111, 112,	

Pilostratos 94
 Polykrates 57
 Pompeius 123, 124, 125, 126, 127,
 128, 131, 132, 260, 265, 266,
 324
 Sabiktas 65, 76, 79, 80
 Salmanassar III 45, 54
 Sargon II 45
 Sayce A. H. 41
 Seleukos I 86
 Seleukos II 87
 Sisinas 70, 71, 75, 79, 131, 132,
 133, 134, 184, 187
 Solon 57, 58, 333
 Strabon 17, 18, 23, 25, 66, 72, 94,
 99, 135, 139, 140, 141, 143,
 146, 148, 152, 153, 155, 167,
 177, 340, 342, 378
 Stratonike 87, 88, 89, 91, 93, 97,
 174, 243, 244
 Suppiluliuma II 43
 Suppilulume I 39
 Texier, Charles 25, 290, 379
 Thales 55, 59
 Tiglatplassar III 45
 Tigranes II 123
 Turupanı 33
 Tuthalya IV 43
 Ummakistar 55
 Urbala-a 44

Xenophon 25
 Zenon 150, 248

YER ADLARI

Adana 28, 86, 91, 129, 143, 180
 Afganistan 56
 Aiolis 21
 Akmonia 26
 Aksaray 22, 23, 27, 28, 37, 44, 83,
 138, 143, 239, 240, 241, 317,
 335
 Amasya 23, 28, 48, 272, 288
 Amisos 26, 28, 124, 125, 126, 255
 Ankara 18, 27, 28, 36, 44, 47, 55,
 75, 76, 80, 88, 91, 98, 124,
 135, 155, 159, 160, 180, 344,
 373, 374, 375, 376, 377, 378,
 379
 Ankyra (Ancyra) 26, 28. Bkz Yer
 adları: Ankara
 Anmaxsa 28
 Antep 26
 Antiocheia 26, 27, 286, 287, 289
 Arslanbeyli 27
 Aspona 27
 Atina 61, 62, 64, 93, 96, 99, 116,
 142, 170, 174, 175, 274, 278,
 299, 330, 335, 337
 Avanos 22, 24, 167, 242, 321
 Aydın 27
 Belucistan 56

- Bergama 62, 88, 90, 91, 93, 95, 97, 271, 272, 280, 291, 292, 293, 98, 109, 115, 172, 174, 299 324, 342
- Boğazlıyan 28 Gezbel 27
- Bor 37, 241 Gordion 26
- Cebel Abd-el Aziz 26 Gökçetoprak 44
- Cilicia 26, 260. Bkz Yer adları: Göksun 26, 27, 28
- Klikia Gülek Boğazı 27, 45
- Cybistra. Bkz Yer adları: Ereğli Gülşehir 22, 24, 44, 239, 313
- Çanakkale 61, 84 Gümüşören köyü 41
- Çokgöz Köprüsü 28, 350 Gürün 26, 44
- Dadsun 27 Halep 38, 39, 316
- Develi 25, 27, 34, 42, 73, 239, 240, 304, 320, 351 Harran 26, 284, 286, 287
- Dinar 27, 90 Hasköy 27
- Doğanşehir 26 Hattusas 27, 34, 38
- Efes 27, 62, 78, 115, 177, 182, 309, 355 Hisarcık 30, 163, 304, 354
- Ekrek 26 Isavria 22
- Elbistan 26 İncesu 37, 351
- Emmiler 27 İonia 22, 95, 96, 284
- Erbil 63, 80 İran vii, 21, 48, 54, 55, 57, 59, 64, 68, 83, 84, 104, 137, 142, 148, 150, 160, 162, 165, 167, 197, 290, 306, 314, 328, 334, 375
- Ereğli 25, 37, 44 İzmir 97, 98, 281
- Ergani 33 Kadeş 39
- Erkilet 17, 27, 28, 137, 240, 297, 320, 350 Kaman 22, 24
- Feke 26 Kaneş 26, 27, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 43, 44, 46, 47, 94, 374, 377. Bkz Yer adları:
- Fraktin 27, 34, 41 Kültepe
- Galatia 21, 23, 85, 88, 94, 117, 119, 132, 134, 135, 136, 137, 141, 179, 255, 259, 262, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, Karaköy 27

- Karia 22, 71, 98, 284
 Katonya 25, 73
 Kelkit 85
 Kemer 26
 Kemerhisar 25, 44, 85, 99, 143, 147, 180, 184, 242, 302
 Kırım 124, 248
 Kırşehir 24, 91, 240, 317
 Kirazbel 27
 Kirman 56
 Kisko 28
 Klikia 22, 23, 45, 74, 75, 79, 83, 86, 99, 113, 122, 123, 127, 135, 136, 137, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 180, 184, 248, 257, 259, 260, 272, 276, 278, 279, 280, 283, 291, 292, 293, 299, 320. Bkz Yer adları:
 Klikya
 Klikya 22, 27, 46, 51, 131, 255
 Kommagene 23, 125, 135, 137, 256, 257, 260, 264, 272
 Konuksu 28
 Konya 28, 37, 54, 85, 88, 179, 240, 241, 297, 309, 327, 373
 Kozan 27, 28, 130, 143
 Kültepe 26, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 44, 94, 301, 374, 377
 Ladik 27
 Lydia 22, 48, 70, 71, 77, 98, 166
 Lykaonia 22, 23, 132, 139, 143, 145, 283
 Lykia 22
 Malandura 28
 Malatya 25, 26, 27, 28, 32, 39, 45, 73, 88, 91, 146
 Manisa 90
 Maraş 26, 28, 45
 Mazaka (Kayseri) 22, 25, 26, 39, 43, 44, 47, 48, 49, 50, 72, 73, 75, 89, 92, 93, 94, 95, 97, 99, 103, 104, 109, 110, 113, 114, 122, 123, 124, 128, 130, 136, 141, 142, 143, 144, 145, 168, 186, 188, 192, 196, 197, 211, 212, 216, 218, 221, 226, 227, 228, 229, 231, 232, 236, 239, 301, 320, 341, 342
 Meliten. Bkz Yer adları: Malatya
 Mezopotamya 20, 26, 29, 30, 35, 37, 38, 40, 64, 83, 280, 283, 284, 285, 292, 293
 Mimarşinan 17
 Mucur 25, 73
 Musul 63
 Mysia 21, 98
 Nevşehir 24, 44, 94, 149, 239, 240, 241, 242, 336
 Niğde 23, 37, 44, 91, 147, 180, 184, 239, 240, 241, 242, 302, 317
 Ninova 37, 46

- Orkistos 26
 Örenşar 49
 Parthanistan 56
 Pauphylia 22
 Persepolis 64, 65
 Pessinus 26
 Phrgia 21
 Phrygia 23, 68, 70, 77, 94, 117, 145, 291, 295
 Pınarbaşı 26, 27, 28, 39, 89, 146, 350, 374
 Pisidia 22, 99, 135, 259, 267, 272
 Pontus 22, 23, 26, 35, 66, 69, 71, 72, 74, 75, 78, 79, 80, 85, 86, 88, 89, 91, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 108, 109, 110, 113, 114, 116, 117, 118, 121, 122, 123, 125, 126, 127, 129, 131, 132, 134, 135, 137, 138, 139, 141, 144, 145, 146, 148, 152, 154, 155, 156, 160, 163, 166, 167, 180, 187, 189, 197, 198, 244, 245, 247, 248, 255, 256, 257, 264, 265, 267, 271, 272, 273, 281, 285, 289, 293, 294, 296, 336, 342, 375
 Pozantı 27, 28, 86, 180, 241, 344
 Saccasena 27, 141, 146
 Saimbeyli 26
 Samsat 26
 Samsun 22, 24, 28, 124, 125, 126, 255
 Sardeis 26
 Sarız 25, 34, 72
 Satala 26, 28, 263, 264, 265, 270, 274, 289
 Scanatus 28
 Sebastia 26, 28
 Serezek 26, 27
 Sırçalı 28
 Simala 26
 Sind 56
 Sinop 28, 71, 72, 81, 85, 126, 184, 189, 190
 Sivas 22, 24, 28, 91, 331, 346, 348
 Sizium 26
 Sparta 62, 106, 171
 Sultanhan 29
 Sultanhisar 27
 Syria 23, 92, 93, 143, 150, 258, 261, 264, 265, 270, 273, 274, 276, 277, 278, 279, 280, 283, 284, 286, 287, 289, 291, 292, 293
 Şam 39, 314, 344
 Şinuhtu 44
 Talas 17, 149, 241, 304, 337, 340, 350, 351, 354
 Tarsus 28, 86, 128, 180, 289, 303, 309, 317
 Tavium 26, 48, 272, 321
 Tekke-Özü 28
 Trabzon 81

- Trakya 37, 47, 58, 60, 61, 62, 69,
84, 115
- Troas 21
- Troya 37, 118, 291
- Tufanbeyli 25, 73, 129
- Turhal 49, 72, 73, 81, 85, 146,
184, 204
- Türkmenistan 56
- Tyana 22, 25, 44, 45, 85, 86, 89,
94, 99, 141, 143, 145, 147,
179, 180, 184, 186, 195, 196,
204, 207, 208, 209, 210, 212,
213, 214, 220, 222, 240, 242,
272, 279, 280, 281, 287, 289,
292, 293, 302, 307, 320, 331,
341, 357. Bkz Yer adları:
Kemerhisar
- Ulukışla 44, 240, 279
- Ürgüp 22, 24, 149, 241, 309, 320
- Üskiyenbel 27
- Viranşehir 27
- Yalvaç 27
- Yoğunburç 343, 344, 348
- Yozgat 27, 28, 32, 55, 57, 91, 350
- Yunanistan 61, 62, 64, 88, 99, 115,
116, 150, 187, 289, 303, 322,
340, 377
- Zile 81, 124, 138, 156, 248

